UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Q. SEPTIMII|| FLORENTIS|| TERTVLLIANI|| CARTHAGINIENSIS|| PRESBYTERI, OPERA|| QVÆ HACTENVS REPERIRI|| POTVERVNT OMNIA:||

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Antverpiae, 1584

Aduersus Marc. Lib. quinque.

urn:nbn:de:hbz:466:1-73633

Visual Library

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI[1] CARTHAGINIENSIS, [2]ADVERSVS MARCIONEM LIBER PRIMVS, DE VNICO DEO.

TERTULL
Cum Annotati
PAMELII
A.V.
16.

CAP. I. SIQVID[3] retrò gestum est nobis aduersus Marcionem, iam hinc videtur. Nouam rem aggredimur ex vetere. Primum opusculum quasi properatum pleniore postea compositione rescideram. Hanc quoque nondum exemplariis suffectam fraude tunc fratris dehinc apostatæ amisi, qui fortè descripserat quædam mendosissimè, & exhibuit frequentiæ. Emendationis necessitas facta est, innouationis eius occasio aliquid adiicere persuasit. Ita stylus iste nunc de secundo tertius, & de tertio iam hinc primus, hunc opusculi sui exitum necessariò præfatur, ne quenquam varietas eius in disperso reperta confundat. [4] Pontus igitur, qui Euxinus naturâ negatur, nomine illuditur. Ceterùm hospitalem Pontum nec de situ æstimes: ita ab humanioribus fretis nostris, quasi quodam Barbariæ suæ pudore secessit:[5] gentes ferocissimæ inhabitant, si tamen habitatur in plaustro. Sedes incerta, vita cruda,[6] libido promiscua & plurimùm nuda, etiam cùm abscondunt, suspensis de iugo pharetris indicibus, ne temerè qui intercedat. Ita nec armis suis erubescunt: Parentum cadauera cum pecudibus cæsa, conuiuio conuorant. Qui non ita decesserint, ut escatiles fuerint, maledicta mors est. Nec fœminæ sexu mitigantur secundum pudorem, vbera excludunt, pensum securibus faciunt, malunt militare quàm nubere. Duritia de cœlo quoque.[7] Dies numquam patens: sol numquam liber, vnus aër, nebula:[8] totus annus, hybernum: omne quod flauerit, Aquilo est. Liquores ignibus redeunt, amnes glacie negantur, montes pruina exaggerantur. Omnia torpent, omnia rigent: nihil illic nisi ferrus calet, illa scilicet, quæ fabulas scenis dedit,[9] de sacrificiis Taurorum,[10] & amoribus Caschorum,[11] & crucibus Caucasorum. Sed nihil tam barbarum ac triste apud Pōtum, quam quòd illic Marcion natus est,[12] Scytha tetrior, Hamaxobio instabilior,[13] Massagetin humanior,[14] Amazonia audacior, nubilo obscurior, hyeme frigidior, gelu fragilior,[15] Vtro fallacior, Caucaso abruptior: quid ni? penes quem[16] verus Prometheus Deus omnipotens blasphemiis lancinatur. Iam & bestiis illius Barbariæ importunior Marcion.[17] Quis enim tam castrator carnis castor, quàm qui nuptias abstulit?[18] Quis tam comesor mus Ponticus, quàm qui Euangelia corrosit? Næ tu Euxine probabiliorem feram Philosophis addisti, quàm Christianis.[19] Nam ille canicula Diogenes hominem inuenire cupiebat, hæc nam meridie circunferens: Marcion Deum quem inuenerat, extincto lumine fidei sui amisit. Non negabunt discipuli eius,[20] primam illi fidem nobiscum fuisse,[21] ipsius limen testibus:[22] vt hinc iam destinari possit hæreticus, qui deserto quod priùs fuerat, id posteà sibi elegerit, quod retrò non erat. Intantum enim hæresis deputabitur, quod postea indicitur: inquantum veritas habebitur, quod retrò & à primordio traditum est.[23]. Sed alius LIBELLVS hunc gradū sustinebit ADVERSVS HÆRETICOS, etiam sine retractatu doctrinarum reuincendos, quòd hoc sint de præscriptione nouitatis. Nunc quatenus admittenda congressio est, interdum ne compendium præscriptionis vbique aduocatum, diffidentiæ deputetur, regulam aduersarij priùs prætexā, ne cui lateat, in qua principalis questio dimicatura est.

CAP. II. [24] Duos Ponticus Deos adfert,[25] tanquam duas Symplegadas naufragij sui: quem negare non potuit, id est creatorem, id est, nostrum: & quem probare non poterit, id est suum: passus infœlix huius præsumptionis instinctum,[26] de simplici capitulo Dominicæ pronuntiationis, in homines non in Deos disponentis exempla illa bonæ & malæ arboris, quòd neque bona malos, neque mala bonos proferat fructus: id est neque mens vel fides bona, malas ædat operas, neque mala bonas. Languens enim (quod & nunc multi, & maximè hæretici)[27] circa mali quæstionem: Vnde malū?[28] & obtunsis sensibus ipsa enormitate curiositatis, inueniens creatorem pronuntiantem.[29] Ego sum qui condo mala: quanto ipsum præsumpserat mali auctorem, & ex aliis argumentis quæ ita persuadent peruerso cuique, tanto in creatorem interpretatus, malam arborem malos fructus condentem, scilicet mala, alium Deum præsumpsit esse debere in partem bonæ arboris be-

Matth. 7.

Ias. 45.

Matt. 7.

A bonos fructus.[30] Et ita in Chriſto quaſi aliam inueniens diſpoſitionem ſolius & puræ benignitatis, vt diuerſæ à creatore, facilè nouam & hoſpitam argumentatus eſt diuinitatem in Chriſto ſuo reuelatam, modicóque exinde fermento totam fidei maſſam hæretico acore decepit.[31] Habuit & Cerdonem quendam informatorem ſcandali huius, quo faciliùs duos Deos cæci perſpexiſſe ſe exiſtimauerunt. Vnum enim non integrè viderant. Lippientibus etiam ſingularis lucerna numeroſa eſt. Alterum igitur Deum quem confiteri cogebatur, de malo infamando deſtruxit: alterum quem commentari connitebatur, de bono præferendo conſtruxit. Has naturas quibus diſpoſuerit articulis, per ipſas reſponſiones noſtras oſtendimus. [32] Principalis itaque & exinde tota congreſſio de numero, an duos Deos liceat induci, ſi ſortè[33] poëtica & pictoria licentiâ, & tertia iam hæretica. Sed veritas Chriſtiana deſtrictè pronunciauit, Deus ſi non vnus eſt, non eſt: quia dignius credimus non eſſe, quodcunque non ita fuerit vt eſſe debebit. Deum autem vt ſcias vnum eſſe debere, quære quid ſit Deus, & nõ aliter inuenies. quantum humana conditio de Deo definire poteſt, id definio[34] quod & omnium conſcientia agnoſcet,[35] Deum ſummum eſſe magnum, in æternitate cõſtitutum, innatum, infectum, ſine initio, ſine fine. Hunc enim ſtatum æternitati cenſendum, quæ ſummum magnum Deum efficiat, dum hoc eſt in Deo ipſa, atque ita & cetera, vt ſit Deus ſummum magnum, & forma, & ratione, & vi, & poteſtate. Cùm de iſto conueniat apud omnes (nemo enim negabit Deum ſummum magnum

B quid eſſe, niſi qui poterit Deum, imum, modicum quid e contrario pronuntiare, vt Deum neget, auferendo quod Dei eſt) quæ erit iam conditio ipſius ſummi magni? nempè vt nihil illi adæquetur, id eſt, vt non ſit aliud ſummum magnum: quia ſi fuerit, adæquabitur: & ſi adæquabitur, nõ erit iam ſummum magnum euerſa conditione, & vt ita dixerim lege, quæ ſummo magno nihil ſinit adæquari. Ergo vnicum ſit neceſſe eſt quod fuerit ſummum magnum, par non habendo, ne non ſit ſummum magnum. Ergo non aliter erit quàm per quod habet eſſe, id & vnicum omninò. Proinde Deus cùm ſummum magnum ſit, rectè veritas noſtra pronuntiauit: Deus ſi nõ vnus eſt, nõ eſt. Non quaſi dubitemus eſſe Deũ, dicendo ſi non vnus, non eſt Deus: ſed quia quẽ confidimus eſſe, idẽ definiamus eſſe. Quòd ſi non eſt, Deus non eſt, & ſummum ſcilicet magnum. Porrò ſummum magnum vnicum ſit neceſſe eſt. Ergo & Deus vnicus erit, non aliter Deus, niſi ſummum magnum. Nec aliter ſummum magnum, niſi parem non habens. Nec aliter parem non habens, niſi vnicus fuerit. Certè quemcunque alium Deum induxeris, non alia poteris eum forma tueri Deũ, quàm vt & illi proprium diuinitatis aſcripſeris, ſicut æternum, ita & ſummum, magnum. Duo ergo ſumma magna quomodo conſiſtent, quum hoc ſit ſummum magnum, par non habere? Par autem non habere, vni competat, in duobus eſſe inullo modo poſsit.

[36] Sed argumentabitur quilibet poſſe & duo ſumma magna conſiſtere diſtincta atque Cap. IIII.
diſiuncta in ſuis finibus, & vtique aduocabit exemplum: Regna terrarum tanta numero,

C & tamen ſumma magna in ſuis quibuſque regionibus: & putabit vbique humana diuinis conferenda. Iam ergo ſi huic argumentationi locus dabitur, quid prohibet non dico & tertium & quartum Deum inducere, verùm tot iam numero, quot & gentium reges. De Deo agitur, cuius hoc principaliter proprium eſt, nullius exempli capere comparationem. Hoc natura ipſa, ſi non aliquis Iſaias, vel ipſe per Eſaiam Deus concionabitur,[37] Cui me ſimilabitis? Diuinis forſitan comparabuntur humana Deo noſtra. Aliud enim Deus, aliud quæ Dei. Denique qui exemplo vteris regis quaſi ſummi magni, vide ne iam non poſsis eo vti. Rex enim etſi ſummum magnum eſt in ſuo ſolio vſque ad Deum, tamen infra Deum: comparatus autem ad Deum, excidet iam de ſummo magno tranſlato in Deum. Hoc ſi ita, quomodo vteris eius rei exemplo ad Dei comparationem, quæ dum ad compa-ationem accedit, amittitur? quid nunc, ſi nec inter reges plurifarium videri poteſt ſummum magnum, ſed vnicum & ſingulare, apud eum ſcilicet qui rex regum ob ſummitatem magnitudinis & ſubiectionem ceterorum graduum quaſi culmen dominationis excipitur? Sed etiam alterius formæ reges, qui ſingulares in vnione imperij præſunt, ſi[38] minutalibus, vt ita dixerim, regnis vndique conferantur in examinationem, qua conſtet quis eorũ præcellat in ſubſtantiis & viribus regni, in vnum neceſſe eſt ſummitas magnitudinis eliquetur, omnibus gradatim per comparationis exitũ de magnitudinis ſumma expreſsis & excluſis. Adeò & ſi in diſperſo multifarium videtur ſummum magnum, ſuis viribus, & ſua natura, & ſuo ſtatu vnicum eſt. Proinde quum duo Dij conferuntur vt duo reges & duo ſumma magna, in alterum concedat neceſſe eſt vnio ſummi magni ex ſententia compara-

1. Cor. 5.

Cap. II I.

Iſai. 40.
1. Paral. 21.

tionis: quia summum ex victoria sua constat, superato æmulo alio magno, non tamen sum-
mo, atque ex defectione æmuli solitudinem quandam de singularitate præstantiæ suæ
possidens, vnicum est. Ineluctabilis iste complexus, in hoc sententiam constringit, aut ne-
gandum Deum esse summum magnum, quod nemo patietur sapiens, aut nulli alij com-
municandum. [39 Aut quæ ratio duo summa magna composuit? Primò enim exigam, cur
CAP. V. non plura si duo, quando locupletiorem oporteret credi substantiam diuinitatis, si com-
peteret ei numerus. 40 Honestior & liberalior Valentinus, qui simul ausus est duos concipe-
re, Bythum & Sigen, cùm vsque ad triginta Æonum fœtus, tâquam Æoniæ scrophæ, ex-
mer diuinitatis effudit. Quæcunque ratio plura summa magna non patitur admitti, eadem
nec duo vt ipsa plura post vnũ. Post vnũ enim numerus. Quæ potuit duo admittere, eadem
potuit & plura pòst. duo enim multitudo, vnione iam excessa. Denique apud nos vis ratio-
nis istius ipso termino plures Deos credi non finit, quòd nec duos illa regula vnum Deum
sisteas, qua Deum id esse oporteat, cui nihil adæquetur vt summo magno: 41 vnicum ne-
tem sit, cui nihil adæquetur. Iam nunc duo summa magna, duo paria, cui operæpretio, cui
emolumento deputarentur? quid interfuit numeri, quum duo paria non differant mo-
Vna enim res est, quæ eadem in duobus est. Etiam si plura essent paria, tantundem re-
nia vnum fuissent, nullo inter se differendo, quâ paria. Porrò si neutrum ex duobus altero
distat, iam vt ambo summa magna, quâ Dei ambo, neutrum plus altero præstat, nullam re-
tionem numeri sui ostendunt, præstantiam non habẽtes. Numerus autem diuinitatis sum-
ma ratione constare deberet, vel quoniam & cultura eius in anceps deduceretur. Ecce e-
nim duos intuens Deos, tam pares quàm duo summa magna, quid facerem si ambos ca-
lerem? vererer ne abundantia officij superstitio potius quam religio existimaretur, qui
duos tam pares, & in altero ambos possem in vno demereri: hoc ipsum testimonio re-
stans parilitati & vnitati eorum, dum alterum in altero venerarer, dum in vno multos
sunt. Si alterum colerem, æquè recogitarem ne suffundere viderer numeri vanitati in-
differentia superuacui, hoc est vt tutius censerem neutrum colendum, quàm alterum cum
CAP. VI. scrupulo colendum, aut ambos vanè. [42 Sic adhuc videmur disputare, quasi Marcion
duos pares constituat. Nam dum defendimus Deum summum magnum vnicum esse
oportere, excludentes ab eo parilitatem, tanquam de duobus paribus de his remitti-
mus: nihilominus tamen docendo pares esse non posse secundum summi magnitudo,
satis confirmauimus duos esse non posse. Alioqui certi, 43 Marcionem dispares Deos con-
stituere, alterum iudicem, ferum, bellipotentem; alterum mitem, placidum, ita-
tummodo bonum atque optimum. Dispiciamus æquè & hanc partem, an diuersitas ta-
tim duos capiat, si parilitas capere non potuit. Porrò & hic eadem regula summi magni
patrocinabitur nobis, vtpotè quæ totum statum vendicet diuinitatis. Conueniens enim
& 44 quodammodò iniecta manu detinens aduersarij sensum non negantis creatorem
Deum, iustissimè præscribo illi, diuersitati locum non esse inter eos, qui ex æquo bo-
confessus, non potest facere diuersos: non quia non & homines licet sub eadem appel-
tione diuersissimos esse, sed quia ita Deus non erit dicendus, quia nec credendus, nisi
mum magnum. Cùm ergo summum magnum cogatur agnoscere quem Deum non negat,
non potest admitti vt summo magno aliquam asscribat diminutionem, qua subiiciatur
summo magno. Desinit enim si subiiciatur. Non est autem Dei desinere de statu suo, si
est de summo magno. Nam & in illo magno Deo potiore periclitari poterit summum ma-
gnum, 45 si deprecari capit in creatore. Ita cùm duo Dei pronuntiantur duo summa ma-
gna, necesse est neutrum altero aut maius sit, aut minus: neutrum altero aut sublimius aut
deiectius. Nega Deum, quem dicis deteriorem: nega summum magnum, quem crea-
minorem. Deum verò confessus vtrunque, duo summa magna confessus es. Nihil enim
CAP. VII. adimes, aut alteri asscribes. Agnoscens diuinitatem, negasti diuersitatem. [46 Tenebit
ad hæc de nomine Dei conuertere retractatum, 47 vt passiuo & in alios quoque permisso
Psal. 81. quia scriptum sit: 48 Deus Deorum stetit in ecclesia Deorum, in medio autem Deos dis-
dicauit; &: Ego dixi, vos Dei estis; nec tamen idcircò eis competat possessio summi magni
quia Dei cognominentur, ita nec creatori. Respondebo & stulto, qui nec hoc recogno-
uerit, ne tantundem & in Deum Marcionis possit retorqueri, & illum Deum dictum, non
ideò tamen summum magnum probatum, sicut nec angeli aut homines creatoris
communio nominum conditionibus præiudicat, 49 quanti nequam serui 50 Regum
minibus insultant, Alexandri & Darij & Olofernis? Nec tamẽ ideò Regibus id quod in-
dem-

A detrahetur. Nam & ipsa idola gentium Dei vulgo, sed Deus ea re, quâ nemo, Deus dicitur. Ita ego non nomini Dei, nec sono, nec notæ nominis huius, summum magnum in creatore defendo, sed ipsi substantiæ cui nomen hoc contigit. Hanc inueniens solam innatam, infectam, solam æternam, & vniuersitatis conditricem, non nomini, sed statui, nec appellationi, sed conditioni eius summum magnum & asscribo & vendico. Et ideò quia Deus iam vocari obtinuit substantia cui asscribo, nomini me asscribere putas, quia necesse est per nomen ostendam cui asscribam substantiæ, scilicet qua constat qui Deus dicitur, & summum magnum ex substantia, non ex nomine deputatur. Denique & hoc Marcion suo Deo vindicans, secundum statum, non secundum vocabulum vindicat. Id ergo summum magnum, quod Deo asscribimus ex substantiæ lege non ex nominis sorte, contendimus ex pari esse debere in duobus, qui ea substantia constât quâ Deus dicitur: quia in quantum Dei vocantur, id est summa magna, substantiæ scilicet merito innatæ & æternæ, ac per hoc magnæ summæ, in tantum non possit summum magnum minus & deterius alio summo magno haberi. Si summi magni fœlicitas & sublimitas & integritas stabit in Deo Marcionis, stabit æquè & in nostro: si non & in nostro, æquè nec in Marcionis. Ergo nec paria erunt duo summa magna, quia prohibet dispositâ iam regula summi magni comparationem non sustinentis: nec disparia, quia & alia summi magni regula occurrit, diminutionem non admittens. Hæsisti Marcion in medio

B ponti tui æstu, vtrinque te fluctus inuoluunt veritatis: nec pares, nec dispares Deos sistere potes. Duo enim non sunt, quod pertineat propriè ad numeri retractatum. Quanquam tota materia de duobus Deis dimicetur, [51] his interim lineis eam clausimus, intra quas de singularibus iam proprietatibus congrediemur. [52] Primò, supercilio stuporem CA. VIII. suum ædificant Marcionitæ, quòd nouum Deum proferant, quasi nos veteris Dei pudeat. Inflantur & pueri nouis calceis, sed à vetere pædagogo calceati, mox vanam gloriam vapulabunt. Nouum igitur audiens Deum in vetere mundo, & in vetere æuo, & sub vetere Deo ignotum, inauditum, quem tantis retrò seculis neminem, & ipsa ignorantia antiquum, quidam Iesus Christus, & ille in veteribus nominibus nouus reuelauerit, nec alius antehac: gratias ago huic gloriæ eorum, maximè adiutorio eius hinc iam hæresim probaturus, nouæ scilicet diuinitatis professionem. Hæc erit nouitas, quæ etiam ethnicis Deos peperit, [53] nouo semper ac nouo titulo consecrationis cuiusque. Quis Deus nouus, nisi falsus? Ne Saturnum quidem tanta hodie antiquitas Deum probabit, quia & illum nouitas aliquando produxerit, quum primùm consecrauit. At enim viua & germana diuinitas, nec de nouitate, nec de vetustate, sed de sua veritate censetur. Non habet tempus æternitas. Omne enim tempus ipsa est. Quod facit, pati non potest. Caret ætate, quod non licet nasci. Deus si est vetus, non erit: si est nouus, non fuit. Nouitas initium testificatur, vetustas finem comminatur. Deus autem tam alienus ab initio & fine est, quàm à tempore arbitro & [54] metatore initij & finis. [55] Scio quidem quo CAP. IX.

C sensu nouum Deum iactitent, agnitione vtique. Sed & ipsam nouitatis cognitionem, percutientem rudes animas, ipsâmque naturalem nouitatis gratiositatem volui repercutere: & hinc iam de ignoto Deo prouocare. Vtique enim quem agnitione nouum opponunt, ignotum ante agnitionem demonstrant. Age igitur ad lineas rursum & in gradum. Persuade Deum ignotum esse potuisse. [56] Inuenio planè ignotis Deis aras prostitutas, sed Attica Idololatria est. [57] Item incertis Deis, sed superstitio Romana est. *Act. 17.* Porrò incerti Dei minus noti vt minus certi, & proinde ignoti quâ minus certi. Quem titulum incidemus ex duobus Deo Marcionis? Vtrunque opinor, & nunc incerto, & retrò ignoto. Sicut enim ignotum eum fecit Deus notus creator, ita & incertum Deus certus. Sed non euagabor vti dicam, Deus ignotus fuit, latuitque, illum regio latebrarum obumbrauit, noua vtique & ipsa ignota, & similiter nunc quoque incerta, certè immensa aliqua & maior indubitatò eo quem abscondit. Sed breuiter proponam, & plenissimè exequar, præscribens Deum ignorari nec potuisse nomine magnitudinis, nec debuisse nomine benignitatis, præsertim in vtroque prælatiorem nostro creatore. Sed quoniam animaduerto in quibusdam ad formam creatoris prouocari oportere omnis Dei noui & retrò ignoti probationem, hoc ipsum ratione fieri à nobis priùs commendare debebo, quò constantiùs vtar rationis æditæ patrocinio. Ante omnia quidem quale est, vt qui Deum agnoscis creatorem, & priorem de notitia confiteris,

non eisdem modis & alium scias tibi examinandum, quibus iam in alio didicisti, Deum p
nosse. Omnis res anterior posteriori normam præministrauit. Duo nunc Dei proponun-
tur, ignotus & notus. De noto vacat quæstio: esse eum constat, quia notus non fuisset,
nisi esset. De ignoto instat altercatio: potest enim & non esse, quia si esset, notus fu-
set. Quod ergo quæritur, quamdiu ignoratur, in incerto est, quamdiu quæritur: & pe-
test non esse, quamdiu in incerto est. Habes Deum certum quâ notum, & incertum qu
ignotum. Si ita est, ecquid tibi videtur iusta ratione defendi, vt ad normam & formam
& regulam certorum probentur incerta? Ceterùm si ad hanc causam & ipsam adhuc in-
certam, etiam argumenta de incertis adhibeantur, series implicabitur quæstionum, et
ipsorum quoque argumentorum æquè incertorum retractatu periclitantium de fide pe
incertum, & ibitur [58] in illas iam indeterminabiles quæstiones, quas Apostolus nos
1.Tim.1. amat. Sin de certis & indubitatis & absolutis regulæ partibus, incertis & dubiis & inex-
peditis præiudicabunt planè, in quibus diuersitas status inuenitur, fortasse an non pro-
uocentur incerta ad formam certorum, vt liberata à reliqua comparationis prouoca-
ne per diuersitatem status principalis? Quum verò duo Dei proponuntur, communi et
illis status principalis. Quid enim Deus est? ambo sunt innati, infecti, æterni. Hinc
status principalis. Cetera viderit Marcion, si in diuersitate disposuit. Posteriora enimuer
in retractatu; immò nec admittentur, si de principali statu constet. Porrò constat qua Dei
ambo: & ita de quorum statu constat communem esse, cùm sub eo ad probationem dou-
cantur si incerta sunt, ad eorum certorum formam prouocanda erunt, cum quibus de
communione status principalis consentur, vt proinde & de probatione communicent.
Hinc itaque constantissimè dirigam, Deum non esse qui sit hodie incertus, quia non
ignotus: quando quem constat esse, ex hoc ipso constat, quòd nunquam fuerit ignotus,
Cap. x. ideò nec incertus. [59] Siquidem à primordio rerum, conditor earum cum ipsarum
compertus est, ipsis ad hoc prolatis, vt Deus cognosceretur. [60] Nec enim si aliquanto po-
sterior Moyses, primus videtur in templo litterarum suarum Deum mûdi dedicasse, ide-
cò à Pentateucho natales agnitionis supputabuntur, cùm totus Moysi stylus nostram
Gen. 1. creatoris non instituat, sed à primordio enarret, à paradiso & Adam, non ab Ægypto &
Moyse recensendam. Denique maior popularitas generis humani, ne nominis quidem
Moysi compotes, nedum instrumenti, Deum Moysi tamen norunt, etiam tam labo-
latria dominationem obumbrante, seorsum tamen illum [61] quasi proprio nomine dem
perhibent, & Deum deorum, &: si Deus dederit; &: quod Deo placet; &: Deum
mendo. Vide an nouerint, quem omnia posse testantur. Nec hoc vllis Moysi libris de-
bent. Ante anima, quàm prophetia. Animæ enim à primordio conscientia Dei de se
eadem nec alia & in Ægyptiis, & in Syris, & in Ponticis. Iudæorum enim Deum, dicit
animæ Deum. Noli barbare hæretice priorem Abraham constituere, quàm mundum
si vnius familiæ Deus fuisset creator, tamen posterior tuo non erat, etiam Ponticis non
eum notus. Accipe igitur ab antecessore formam, à certo incertus, à cognito incognitus.
Nunquam Deus latebit, nunquam Deus deerit: semper intellegetur, semper audietur, ne
videbitur quomodo volet. Habet Deus testimonia totum hoc quod sumus, & in quo
mus. Sic probatur & Deus & vnus, dum non ignoratur, alio adhuc probari laborans.
Cap. xi. [62] Et meritò, inquiunt. Quis enim non tam suis notus est quàm extraneis? Nemo. Deus
& hanc vocem. Quale est enim, vt aliquid extraneum Deo sit, cui nihil extraneum sit,
quis esset? quia Dei hoc est, omnia illius esse, & omnia ad illum pertinere: Vel ne fra-
audiret à nobis, quid ergo illi cum extraneis? Quod plenius suo loco audiet. At mani-
tis est, nullum probari, cuius nihil probatur. Sicut enim creator, ex hoc & Deus, ita
dubitatus Deus, quia omnia ipsius, & nihil extraneum illi: ita & alius idcirco non Deus,
quia omnia non eius, ideóque & extranea. Denique si vniuersitas creatoris est, ut
nec locum video Dei alterius. Plena & occupata sunt omnia suo auctore. Si vacat alie-
spatij alicuius diuinitati in creaturis, planè falsæ vacabit. Patet mendacio veritas, et
ta vis idolorum, cur non recipiat alicubi Deum Marcionis? Igitur ex forma de
creatoris exposulo, Deum ex operibus cognosci debuisse alicuius proprij sui nom
hominis & seculi: [63] Quando etiam error orbis propterea Deos præsumpserit, quas
mines interdum confitetur, quoniam aliquid ab vnoquoque prospectum videtur ho
tatibus & commodis vitæ: Ita & hoc ex forma Dei creditum est diuinum esse, inde
re vel demonstrare quid aptum & necessarium sit rebus humanis. Adeò inde auc-

A tas accommodata falsæ diuinitati, vnde præcesserat veræ. [64] Vnam saltem cicerculam Deus Marcionis propriam protulisse debuerat, vt nouus aliquis Triptolemus prædicaretur. Aut exhibe rationem Deo dignam, cur nihil condiderit, si est: quia condidisset, si fuisset, illo scilicet præiudicio, quo & nostrum Deum non aliàs manifestum est esse, quàm quia totum condidit hoc. Semel enim præscriptio stabit, non posse illos & Deum confiteri creatorem, & eum quem volunt æquè Deum credi, non ad eius formam probare, quem & ipsi & omnes Deum: vt quando hoc ipso nemo creatorem Deum dubitet, quia totum hoc condidit, hoc ipso nemo debeat credere Deum & illum qui nihil condidit, nisi ratio fortè proferatur. Duplex ista videatur necesse est, vt aut noluerit condere quid, aut non potuerit. Tertium cessat. Sed non potuisse, indignum Deo est. Noluisse, an dignum, volo inquirere. Dic mihi Marcion, voluit Deus tuus cognosci se quocunque in tempore? an alio proposito & descendit, & prædicauit, & passus resurrexit, quàm vti cognosceretur? Et sine dubio si cognitus est, voluit; nihil enim circa eum fieret nisi voluisset. Quid ergo tantoperè notitiam sui procurauit, [65] vt in dedecore carnis exhiberetur, & quidem maiore si falsæ? Nam hoc turpius, si & mentitus est substantiam corporis, [66] qui & maledictum in se creatoris admisit, ligno suspensus. Quanto honestius per *Deuter. 21.*
aliqua propriæ molitionis indicia cognitionem sui præstruxisset, maximè aduersus eum cognosci habens, apud quem ex operibus ab initio cognitus non erat. Nam & quale est, vt creator quidem ignorans esse alium super se Deum, vt volunt Marcionitæ, [67] qui so- *Isai. 40.*
B lum se etiam iurans adseuerabat, tantis operibus notitiam sui armauerit, quam potuerat non ita curasse secundum singularitatis suæ præsumptionem: ille autem sublimior sciens inferiorem Deum tam instructũ, nullam sibi prospexerit agnoscendo paraturam: quando etiã insigniora & superbiora opera debuisset condidisse, vt & Deus ex operibus cognosceretur secundum creatorem, & ex honestioribus potior & generosior creatore. [[68] Ce- Cap. xii.
terùm etsi esse eum possemus confiteri, sine causa esse cum deberemus argumentari. Sine causa enim esset, qui rem non haberet: quia res omnis causa est, vt sit aliquis cuius res sit. Porrò inquantum nihil oportet esse sine causa, id est sine re, quia si sine causa sit, perinde est atque si non sit, non habens rei causam rem ipsam: in tantum Deum dignius credam non esse, quàm esse sine causa. Sine causa est enim, qui rem non habendo, non habet causam. Deus autem sine causa, id est sine re esse non debet. Ita quoties ostendo eum sine causa esse tanquam sit, hoc constituo non esse illum: quia si fuisset, omninò sine causa non fuisset. Sic & ipsam fidem dico illum sine causa ab homine captare, aliter solito Deum credere ex operum auctoritate formatum, quia nihil tale prospexit, per quod homo Deum didicit. [69] Nam etsi credunt plerique in illum, non statim ratione credunt, non habentes Dei pignus, opera eius Deo digna. Itaque hoc nomine cessationis & defectionis operum, & [70] impudentiæ & malignitatis adfinis est: impudentiæ, qua fidem non debitam sibi captat, cui præstruendæ nihil prospexit: malignitatis, qua plures incredulitatis reos fecit, nihil fidei procurando. [[71] Quum Deum hoc gradu expellimus, cui Cap. xiii.
C nulla conditio tam propria & Deo digna, quàm creatoris testimonium præsignauerit, narem contrahentes impudentissimi Marcionitæ conuertuntur ad destructionem operum creatoris. Nimirùm, inquiunt, grande opus & dignum Deo, mundus. Nunquid ergo creator minimè Deus? Planè Deus. Ergo nec mundus Deo indignus: nihil etenim Deus indignum se fecit. [72] Etsi mundum homini, non sibi fecit: etsi omne opus inferius est suo artifice; Et tamen si quale quid fecisse indignum est Deo, quanto indignius Deo est nihil eum omninò fecisse, vel indignum, quo posset etiam digniorum auctor sperari? Vt ergo aliquid & [73] de isto huius mundi indigno loquar, [74] cui & apud Græcos ornamenti & cultus, non sordium nomen est, indignas videlicet substantias ipsi illi sapientiæ professores, [75] de quorum ingeniis omnis hæresis animatur, Deos pronuntiauerunt, [76] vt Thales aquam, vt Heraclitus ignem, vt Anaximenes aërem, vt Anaximander vniuersa cœlestia, vt Strato cœlum & terram, vt Zeno aërem & ætherem, vt Plato sidera, quod genus Deorum igneum appellat. [77] Quum de mundo, considerando scilicet & magnitudinem, & vim, & potestatem, & honorem, & decorem, opem, fidem, legem singulorum elementorum, quæ omnibus gignendis, alendis, conficiendis, reficiendisque conspirant, [78] vt plerique Physicorum formidauerint: initium ac finem mundo constare, ne substantiæ eius tantæ scilicet minus Dei haberentur: quas co- lunt & [79] Persarum Magi, [80] & Ægyptiorum Hierophantæ, [81] & Indorum Gymnoso-

phistæ. Ipsa quoque vulgaris superstitio communis Idololatriæ, cùm in simulacris de
nominibus & fabulis veterum mortuorum pudet, ad interpretationem naturalium re-
fugit, & dedecus suum ingenio obumbrat, figurans [82] Iouem in substantiam feruidam,
& Iunonem eius in aërem, secundum sonum Græcorum vocabulorum, [83] item Vulca-
in ignem, [84] & Camenas in aquas, [85] & Magnam matrem in terram, seminalia demessæ
lacertis aratam, lauacris rigatam. [86] Sic & Osirin, quòd semper sepelitur, & in viuido
quæritur, & cum gaudio inuenitur, reciprocarum frugum & viuidorum elementorum
& recidiui anni fidem argumentantur: Sicut aridæ & ardentis naturæ sacramenta, Ma-
nes Mithræ philosophantur. Et superiores quidem situ aut statu substantias, sufficit, si-
ciliùs Deos habitas, quàm Deo indignas. Ad humilia deficiam. Vnus opinor, de sepibus
flosculus, non dico de pratis, vna cuiuslibet maris conchula, non dico de Rubro, [87] vna
tetraonis pennula, taceo de pauo, sordidum artificem pronuntiabit tibi creatorem.

CA. XIIII. [[89] At quum & animalia irrides minutiora, quæ maximus artifex de industria ingenii
aut viribus ampliauit, sic magnitudinem in mediocritate probari docens, [90] quemad-
2. Cor. 12. modum virtutem in infirmitate secundum Apostolum; imitare si potes apis ædificia, fo-
micæ stabula, araneæ retia, bombycis stamina: sustine si potes illas ipsas lectuli tu-
getis tuæ bestias, [91] cantharidis venena, muscæ spicula, culicis & tubam & lanceam, Qui-
lia erunt maiora, cùm tam modicis aut iuuaris aut lædaris. vt nec in modicis despicia
creatorem? Postremò te tibi circumfer, intus ac foris considera hominem, placebit ibi
vel hoc opus Dei nostri, quod tuus dominus ille Deus melior adamauit, propter quem
[92] in hæc paupertina elementa de tertio cœlo descendere laborauit, cuius causa in hac ce-
lula creatoris etiam crucifixus est. Sed ille quidem vsque nunc [93] nec aquam reprobat
creatoris, qua suos abluit; [94] nec oleum, quo suos vnguit; [95] nec mellis & lactis lacticem,
qua suos infantat; [96] nec panem, quo ipsum corpus suum repræsentat, etiam in sacramen-
tis propriis egens mendicitatibus creatoris. [97] At tu super magistrum discipulus, & famu-
Matt. 10. super dominum, sublimius illo sapis, destruens quæ ille desiderat. Volo inspicere si vis
saltem, vt non & ipse quæ destruis, appetas. Aduersaris cœlo, & libertatem cœli in ha-
tationibus captas. Despicis terrã planè inimice tuæ carnis matricem, & omnes mala-
las eius victui extorques? [98] Reprobas & mare, sed vsque ad copias eius quas sanctum
cibum deputas. Rotam tibi si obtulero, non fastidies creatorem. [99] Hypocrita, vapu-
cartere si probes te Marcionitam, id est repudiatorem creatoris (nam hæc apud nos
martyrio affectari debuisset, si vobis mundus displiceret) in quancunque materiam re-
solueris, substantia creatoris vteris. Quanta obstinatio duritiæ tuæ? Deprecias in quibus
& viuis & moreris. [[100] Post hæc vel ante hæc quum dixeris esse & illi conditionem
CAP. XV. suam, & suum mundum, & suum cœlum, [101] de cœlo quidem illo tertio videbimus,
& ad Apostolum vestrum discutiendum peruenerimus. Interim quæcunque substantia
est, cum suo vtique Deo apparuisse debuerat. At nunc quale est [102] vt Dominus sub
Tiberij Cæsaris reuelatus sit, substantia verò [103] ad decimumquintum iam Seueri Im-
ratoris nulla omninò comperta sit, quæ friuolis creatoris præcellens vtique latere de
set, non latente iam Domino suo & auctore? Et ideò si ipsa non potuit manifestari in
hoc mundo, quomodo Dominus paruit eius in hoc mundo? Si Dominum capit hic
mundus, cur substantiam capere non potuit, nisi Domino fortasse maiorem? Iamnunc
de loco quæstio est, pertinens & ad mundum illum superiorem, & ad ipsum Deum ei-
Ecce enim si & ille habet mundum suum infra se super creatorem, in loco vtique sec
cum, cuius spatium vacabat inter pedes suos & caput creatoris. Ergo & Deus ipse in lo
erat, & mundum in loco faciebat. Et erit iam locus ille maior & Deo & mundo. Nihil
nim non maius est id quod capit, eo quod capitur. Et videndum [104] ne qua adhuc lo
vacent subcisiua, in quibus [105] & tertius aliqui stipare Deus se cum mundo suo possit. Er
go iam incipe Deos computare. Erit enim & locus Deus, non tantùm quâ Deo ma
sed & quâ innatus & infectus, ac per hoc æternus, & Deo par, in quo semper Deus fu
rit. Dehinc si & ille mundum ex aliqua materia subiacente molitus est, innata & infec
& contemporali Deo, quemadmodum de creatore Marcion sentit, redigis & hoc
maiestatem loci, qui & [106] Deum & materiam duos Deos clusit. Et materia enim Deus
cundum formam diuinitatis, innata scilicet, & infecta, & æterna. Aut si de nihilo mun
est mundum, hoc & de creatore sentire cogetur, cui materiam subiicit in substantia mu
di. Sed ex materia & ille fecisse debebit, eadem ratione occurrente illi quoque Deo, qu
oppo-

A opponeretur creatori, vt æquè Deo. Atq; ita tres interim mihi Deos numera Marcionis, Factorem, & Locum, & Materiam. Proinde & creatorem in loco facit, vtique eadem cõditione cẽsendo: & materiam ei subiicit, vtique innatam & infectam & hoc nomine æternam, vt Domino. Amplius, & Malum materiæ deputans, innatum innatæ, infectum infectæ, & æternum æternæ, quartum iam hîc Deum fecit. [107] Habes igitur in superioribus tres substantias diuinitatis, in inferioribus quatuor. His quum accedũt & sui Christi, alter qui apparuit sub Tiberio, alter qui à creatore promittitur, manifestam iam fraudem Marcion patitur ab eis, qui duos illum Deos inferre præsumunt, quum nomen assignet licet nesciens. [108] Non comparente igitur mundo alio, sicut nec Deo eius, consequens est vt duas species rerum, visibilia & inuisibilia duobus auctoribus Deis diuidant, & ita suo Deo inuisibilia defendant. Quis autem poterit inducere in animum nisi spiritus hęreticus, eius esse inuisibilia qui nihil visibile præmiserit, quàm eius qui visibilia operatus, inuisibilium quoque fidem fecerit: quum iustius multo sit aliquibus exemplariis annuere quàm nullis? [109] Videbimus & Apostolus cui auctori inuisibilia deputet, quum & illum exploraueri- *Coloss. 1.*
mus. Nunc enim communibus plurimùm sensibus, & argumentationibus iustis, secuturæ [110] scripturarum quoque aduocationi fidem sternimus, confirmantes diuersitatem hanc visibilium & inuisibilium à Deo creatore deputandam, sicuti tota operatio eius ex diuersitatibus constat, ex corporalibus & incorporalibus, ex animalibus & inanimalibus, ex
B vocalibus & mutis, ex mobilibus & statiuis, ex genitalibus & sterilibus, ex aridis & siccis, ex calidis & frigidis. Sic & hominem ipsum diuersitas temperauit, tam in corpore quàm in sensu. Alia membra fortia, alia infirma: alia honesta, alia inhonesta: alia gemina, alia vnica: alia comparia, alia disparia. Proinde & in sensu nunc lætitia, nunc anxietas: nunc amor, nunc odium: nunc ira, nunc lenitas. Quòd si ita est vt æmula inter se conditionis vniuersitas, ista modulata sit, iam igitur & visibilibus inuisibilia debentur, non alteri auctori deputanda, quàm cui & æmula eorum ipsum creatorem diuersum notant, iubentem quæ prohibuit, & prohibentem quæ iussit; percutientem & sanantem. Cur in hac sola specie vniformem eum capiunt visibilium solummodò conditorem, quem proinde credendum sit, & visibilia & inuisibilia condidisse, [111] quemadmodum & vitam & mortem, & *Eccles. 11.*
mala & pacem? Et vtique si illa inuisibilia maiora sunt visibilibus creaturis suo loco ma- *Isai. 45.*
gnis, sic quoque congruit eius esse maiora, cuius & magna, quia nec magna nedum maiora ei competant, cuius nec modica comparent. [112] His compressi, erumpunt dicere: CA. XVII.
Sufficit vnicum hoc opus Deo nostro, quòd hominem liberauit summa & præcipua bonitate sua, & omnibus locustis anteponenda. O Deum maiorem, cuius tam magnum opus non potuit inueniri, quàm in homine Dei minoris. Enimuerò prius est vt probes eum esse per quæ Deum probari oportet, per opera, tunc deinde per beneficia. Primò enim quæritur an sit, & ita qualis sit. Alterum de operibus, alterum de beneficiis Dei dignoscitur. Ceterùm non quia liberasse dicitur hominem, ideò esse eum constat: sed si esse con-
C stiterit, tunc & liberasse dicetur, vt & an liberauerit constet, quia potuerit & esse, & non liberasse. Quomodo ergo quia liberasse dicetur, etiam esse credetur, quum potuerit & esse, & non liberasse? Nunc in isto articulo ab ignoti Dei quæstione deducto, satis constitit, tam nihil illum condidisse, quàm debuisse condidisse, vti cognosceretur ex operibus; quia si fuisset, cognosci debuisset. Et vtique à primordio rerum: Deum enim non decuisse latuisse. Regrediar necesse est ad originem quæstionis Dei ignoti, vt ceteros quoque ramulos eius excutiam. Primò enim quæri oportebit, qui postea se protulerit in notitiam, cur postea, & non à primordio rerum: quibus vtique necessarius, quâ Deus, & quidem melior, quò necessarior latere non debuit? Non enim potest dici non fuisse aut materiam aut causam cognoscendi Deum, quum & homo à primordio esset in seculo, cui nunc subuenit, & malitia creatoris, aduersus quam & bonus subuenit. Igitur aut ignorauit & causam & materiam suæ reuelationis necessariæ, aut dubitauit, aut non potuit, aut noluit. Omnia hæc Deo indigna, maximè optimo. [113] Sed & hunc locum alibi implebimus exprobratione seræ reuelationis, sicut nunc sola demonstratione. [114] Processerit, CA. XVIII.
age, iã in notitiam quando voluit, quando potuit, [115] quando hora fatalis aduenit. [116] fortasse enim ἀναβιβάζων ei obstabat, [117] aut aliquæ maleficæ, [118] aut Saturnus quadratus, aut Mars trigonus. [119] Nã & Mathematici plurimũ Marcionitæ: nec hoc erubescẽtes, de ipsis etiã stellis viuere creatoris. Tractãdũ & hîc de reuelationis qualitate, an dignè cognitus sit, vt constet an verè, & ita credatur esse, quem dignè constiterit reuelatum: digna enim Deo

probabunt Deum. Nos definimus Deum primò naturâ cognoscendum, deinde doctri- D
na recognoscendum: naturâ ex operibus, doctrinâ ex prædicationibus. Sed cui nulla
natura est, naturalia instrumenta non suppetunt. Ergo vel prædicationibus reuelationem
sui debuerat operari, maximè aduersus eum reuelandus, [120] qui & conditionis & præde-
cationis operibus tot ac tantis, vix tamen hominem fide impleuerat. Quomodo itaque
reuelatus est, si per humanam coniecturam negas Deum aliàs cognosci posse quàm per
semetipsum: nec tantùm ad formam prouocans creatoris, verùm & ad conditionem
tam diuinæ magnitudinis quàm humanæ mediocritatis: ne maior Deo homo videri
possit, qui non eum non vltrò volentem cognosci, suis viribus quodammodò in publi-
cum agnitionis extraxerit: quum humana mediocritas faciliùs Deos fingere sibi nouit,
secundum totius æui experimenta, quàm verum sectari, quem naturâ iam intelligunt. Al-
lioquin si sic homo Deum commetabitur, [121] quomodo Romulus Consum, [122] & Tatium
Clœcinam, & Hostilius Pauorem, [123] & Metellus Alburnum, [124] & quidã antè hoctem-
pus Antinoũ, hoc aliis licebit: nos Marcionem nauclerum nouimus, non Regem nec Im-
CAP. XIX. peratorem. [125] Immò, inquiunt Marcionitæ, Deus noster, etsi non ab initio, etsi non per
conditionem, sed per semetipsum reuelatus est, in Christo Iesu. Dabitur & IN CONTRA-
STVM, LIBER de omni statu eius. Distingui enim materias oportet, quò plenius & ordi-
natiùs retractentur. Interim satis erit, ad præsentem gradũ ità occurrere, vt ostẽdam Chri-
stum Iesum non alterius Dei circumlatorem quàm creatoris, & quidem paucis. [126] Anno
xv. Tiberij Christus Iesus de cœlo manare dignatus est, [127] spiritus salutaris: Marcionis sa-
lutis, qui ita voluit, [128] quoto quidem anno Antonini maioris de Ponto suo exhalauit
[129] aura canicularis, non curaui inuestigare. De quo tamen constat, [130] Antoninianus ho-
reticus est, sub Pio impius. [131] A Tiberio autem vsque ad Antoninum anni ferè centi-
midium anni cum dimidio mensis: tantundem temporis ponunt inter Christum & Mar-
cionem. Quum igitur sub Antonino primus Marcion hunc Deum induxerit, sicut pro-
bauimus, statim qui sapis plana res est. Præiudicant tempora quòd sub Antonino primùm
processit, sub Tiberio non processisse, id est Deum Antonini, imperij Tiberiani non fuisse,
atque ita non à Christo reuelatum, quem constat à Marcione primùm prædicatum. Ne-
nunc vt probem constare, quod supereſt ab ipsis aduersariis sumam. Separatio Legis &
Euangelij, proprium & principale opus est Marcionis: nec poterunt negare diuinum
eius quod in summo instrumento habent, quo denique initiantur & indurantur in suam
hæresin. [132] Nam hæ sunt Antitheseis Marcionis, id est, contrariæ oppositiones, quæ re-
nantur discordiam Euangelij cum Lege committere, vt ex diuersitate sententiarum
triusque instrumenti, diuersitatem quoque argumententur Deorum. Igitur quum ea se-
paratio Legis & Euangelij, ipsa sit quæ alium Deum Euangelij insinuauerit, aduersus
Deum legis, apparet ante eam separationem Deum in notitia non fuisse, qui ab argumen-
to separationis innotuit: atque ita non à Christo reuelatum, qui fuit ante separationem,
sed à Marcione commentatum, qui instituit separationem aduersus Euangelij Legisque
pacem, quam retrò illæsam & inconcussam ab apparẽtia Christi vsque ad audaciam Mar-
cionis, illa vtique ratio seruauit, quæ non alium Deum & Legis & Euangelij tueretur,
præter creatorem, aduersus quem tanto pòst tempore separatio à Pontico immissa est.
CAP. XX. [133] Huic expeditissimæ probationi defensio quoque à nobis necessaria est, aduersus
strepitacula diuersæ partis. Aiunt enim Marcionem non tàm innouasse regulam prædi-
tione Legis & Euangelij, quàm retrò adulteratam recurasse. O Christe patientissime
Domine, qui tot annis interuersionem prædicationis tuæ sustinuisti, donec scilicet
Gal. 2. Marcion subueniret. [134] Nam & ipsum Petrum ceterósque, columnas Apostolatus,
Paulo reprehensos opponunt, quòd non recto pede incederent ad Euangelij veritatem,
ab illo certè Paulo, qui adhuc in gratia rudis, trepidans denique ne in vacuum cucur-
set aut curreret, tunc primùm cum antecessoribus Apostolis conferebat. Igitur ru-
uenter adhuc vt Neophytus, aduersus Iudaismum aliquid in conuersatione reprehen-
1. Cor. 9. dendum existimauit, [135] passiuum scilicet conuictum, postmodùm & ipse vsu [136] om-
nibus omnia futurus vt omnes lucraretur, Iudæis quasi Iudæus, & eis qui sub lege
quam sub lege: tu illam solius conuersationis placituræ postea accusatori suo repre-
sionem, suspectam vis haberi etiam de prædicationis erga Deum præuaricatione.
Gal. 2. Atquin de prædicationis vnitate, [137] quod suprà legimus, dextras iunxerant, & igno-
1. Cor. 15. ficij distributione [138] de Euangelij societate condixerant: Sicut & alibi, [139] Siue ego siue

A quit, siue illi, sic prædicamus. Sed etsi quosdam falsos fratres irrepsisse descripsit, [140] qui vellent Galatas ad aliud Euangelium transferre, ipse demonstrat adulterium illud Euangelij non ad alterius Dei & Christi fidem transferendam, sed ad disciplinam Legis conseruandam, habuisse intentionem. [141] Deprehendens scilicet illos circuncisionem vindicantes, & obseruantes tempora, & dies, & menses, & annos Iudaicarum ceremoniarum, quas iam exclusas agnouisse debuerant, secundum innouatam dispositionem creatoris, olim de hoc ipso prædicantis per Prophetas suos, vt per Esaiam: [142] Vetera transierunt, inquit, ecce noua quæ ego nunc facio. Et alibi: Et disponam testamentum, non quale disposui ad patres vestros, cùm illos eduxissem de terra Ægypti. Sic & per Hieremiam: [143] Renouate vobis nouamen nouum, & circuncidimini Deo vestro, & circuncidimini præputia cordis vestri. Hanc ergo circuncisionem iam sistens Apostolus, & hoc nouamē: illas quoque vetustates ceremoniarum dissuadebat, de quibus idem conditor earum quandoque cessaturis profitebatur, per Osee: Et auertam omnes iucunditates eius, & dies festos eius, & Neomenias, & sabbata, [144] & omnes ceremonias eius. Sic enim & per Esaiam: Neomenias vestras & sabbata & diem magnum non sustineo, ferias & ieiunium, & dies festos vestros odit anima mea. Quòd si & creator omnia hæc iam pridem recusauerat, & Apostolus ea iam recusanda pronuntiabat, ipsa Apostoli sententia consentanea decretis creatoris, probat non alium Deū ab Apostolo prædicatum, quàm cuius decreta cupiebat iā agnosci; falsos & Apostolos & fratres notans in hac causa, qui Euangelium Christi creatoris
B transferrent, à nouitate prænuntiata à creatore, ad vetustatem recusatam à creatore. [145] Ceterùm si qua nouum Deum prædicans, veteris Dei legem cupiebat excludere, quare de Deo quidem nouo nihil præscribit, sed de vetere lege solummodò: nisi quoniam fide manente in creatorem, sola lex eius concessare debebat? vt & Psalmus ille præcinuerat: Disrumpamus vincula à nobis eorum, & abiiciamus eorum iugum à nobis: Ex quo scilicet tumultuatæ sunt gentes, & populi meditati sunt inania. Astiterūt reges terræ, [146] & magistratus conuenerunt in vnum, aduersus Dominum & aduersus Christum eius. Et vtique si alius Deus prædicaretur à Paulo, nulla disceptatio esset, seruandæ legis, nécne, non pertinentes scilicet ad Dominum nouum, & æmulum legis. Ipsa enim Dei nouitas atque diuersitas abstulisset non modò quæstionem, veteris & alienæ legis, verùm omnem eius mentionem. Sed hîc erat totus status quæstionis, quod cùm idem Deus legis in Christo prædicaretur, legi eius derogaretur. Stabat igitur fides semper in creatore & Christo eius, sed conuersatio & disciplina nutabat. [147] Nam & alij de idolothyto edendo, alij de mulierum velamento, alij de nuptiis vel repudiis, nonnulli & de spe resurrectionis, disceptabant, de Deo nemo. Nam si fuisset hæc quoque quæstio disceptata, & ipsa apud Apostolum inueniretur, vel quanto principalis. Quòd si post Apostolorum tempora adulterium veritas passa est circa Dei regulam, ergo iam Apostolica traditio nihil passa est in tempore suo circa Dei regulam. [148] Et non alia agnoscenda erit traditio Apostolorum, quàm quæ hodie apud ipsorum Ecclesias æditur. Nullam autem [149] Apostolici census Ecclesiam in-
C uenias, quæ non in creatore Christianizet. Aut si hæ erunt à primordio corruptæ, quæ erunt integræ? nimirùm aduersariæ creatoris. Exhibe ergo aliquam ex tuis Apostolici census, [150] & obduxeris. Igitur cùm omnibus modis constet alium Deum in regula sacramenti istius non fuisse à Christo vsque ad Marcionem quàm creatorem, satis iam & probatio nostra munita est, qua ostendimus notitiam Dei hæretici ex Euangelij & Legis separatione cepisse: & definitio superior instructa est, non esse credēdum Deum, quem homo de suis sensibus composuerit, nisi planè Prophetes, id est non de suis sensibus. Quòd si Marcion poterit dici, debebit etiam probari. Nihil retractare oportebat. hoc enim cuneo veritatis, omnis extruditur hæresis, cùm Christus non alterius Dei quàm creatoris circumlator ostenditur. [151] Sed quomodo funditùs euertetur Antichristus, nisi ceteris quoque iectionibus eius elidendis locus detur, relaxata præscriptionum defensione? Accedamus igitur iam hinc ad ipsam Dei personam, [152] vel potius vmbram & phantasma, secundum Christum ipsius, per idque examinetur per quod creatori præfertur. Et vtique erunt regulæ certæ ad examinandam Dei bonitatem. Sed prius est vt inueniam illam & apprehendam, & ita [153] ad regulas perducam. Cùm enim circumspicio tempora, nusquam est à primordio materiarum, & introitu causarum, cum quibus debuerat inueniri, exinde agens quo agi habuit. Erat enim iam & mors, & aculeus mortis delictum, & ipsa malitia creatoris, aduersus quam subuenire deberet alterius Dei bonitas, primæ huic re-

Gal. 1. Gal. 5. Gal. 4. Isai. 43. Hier. 31. Hier. 4. Gal. 5. Osee 2. Isai. 1. Gal. 1. Cap. xxi. Psal. 2. Cap. xxii.

gulæ diuinæ bonitatis occurrens, si se naturalem probaret, statim succurrens, vt causa D
cœpit. Omnia enim in Deo naturalia & ingenita esse debebunt, vt sint æterna secundum
statum ipsius, ne obuenientia & extranea reputentur, ac per hoc temporalia & æternita-
tis aliena: ita & bonitas perennis & iugis exigetur in Deo, quæ in thesauris naturalium
proprietatum reposita & parata antecederet causas & materias suas: & primam quamque
susciperet, non despiceret & destitueret si antecedebat. Denique & hic non minus quæ-
ram, cur non à primordio operata sit bonitas eius, quàm de ipso quæsiuimus, cur non à
primordio sit reuelatus? Quid ni? qui per bonitatem reuelari haberet, si qui fuisset. [154] Non
posse quid, Deo non licet, nedum naturalibus suis fungi: quæ si continentur quo minus
currant, naturalia non erunt. Et otium enim sui natura non nouit: hinc censetur, si agatur.
Sic nec noluisse videbitur exercere bonitatem interim naturæ nomine. Natura enim se
non potest nolle, quæ se ita dirigit, vt si cessauerit, non sit. Sed cessauit aliquando in Deo
Marcionis de opere bonitas. Ergo non fuit naturalis bonitas, quæ potuit aliquando ces-
sasse, quod naturalibus non licet. Et si non erit naturalis, iam nec æterna credenda: nec
Deo par, quia non æterna, dum non naturalis: quæ denique nullam sui perpetuitatem
aut de præterito constituat, aut de futuro repromittat. Nam & à primordio non fuit, &
finem sine dubio non erit. Potest enim & non esse quandoque, sicut non fuit aliquando.
Igitur cùm constet in primordio cessasse bonitatem Dei illius: non enim à primordio li-
berauit hominem: & voluntate potius eam quàm infirmitate cessasse, iam voluntas sup-
pressæ bonitatis, finis inuenietur malignitatis. Quid enim tam malignum, quàm nolle
prodesse cùm possis? quàm vtilitate cruciari, quàm iniuriam sinere? Totum denique cre-
toris elogium in illum rescribetur, qui fœuitias eius, bonitatis suæ mora iuuit. Nam in-
ius manu est quid, ne fiat, eius iam deputatur cùm iam fit. [155] Homo damnatur in
tem ob vnius arbusculæ delibationem, & exinde prosiliunt delicta cum pœnis, & per
iam omnes qui paradisi nullum cespitem norunt. Et hoc melior aliquis Deus aut ne
sustinet? Si vt ex hoc melior inueniretur, quanto creator deterior haberetur, satis &
isto consilio malitiosus, qui & illum voluit oneratum operationibus eius admissi, &
lum in vexatione detinuit. Quid de tali medico iudicabis, qui nutriat morbum mo
sidij, & periculum extendat dilatione remedij, quo pretiosiùs, aut famosiùs curet?
& in Deum Marcionis dicenda sententia est, mali permissorem, iniuriæ fautorem, pæ
lenocinatorem, benignitatis præuaricatorem, quam non statim causæ suæ exhibui
nè si naturâ bonus, exhibiturus, & non accessione: si ingenio optimus, & non disciplina
ab æuo Deus, & non à Tiberio, immò (quod verius) [156] à Cerdone & Marcione. Tibe-
rio nunc Deus ille præstiterit, vt imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur.

CA. XXIII. [[157] Aliam illi regulam prætendo, sicut naturalia, ita rationalia esse debere in Deo om-
nia. Exigo rationem bonitatis: quia nec aliud quid bonum haberi liceat, quod non ra-
naliter bonum sit, nedum vt ipsa bonitas irrationalis deprehendatur. Facilius malum
rationis aliquid affuerit, pro bono habebitur, quàm vt bonum ratione destitutum non
malo iudicetur. Nego rationalem bonitatem Dei Marcionis, iam hoc primo quòd nis
lutem processerit hominis alieni. Scio dicturos: atquin hanc esse principalem & per-
fectam bonitatem, cùm sine vllo debito familiaritatis, in extraneos voluntaria & libera
Matth. 5. funditur, secundum quam inimicos quoque nostros & hoc nomine iam extraneos di-
gere iubeamur. Cùm ergo non à primordio hominem respexit, à primordio extraneum,
cessando præiudicauit cum extraneo nihil sibi esse. Ceterum disciplinam diligendi extra-
Ibidem, & Leuit. 19. neum vel inimicum, [158] antecessit præceptum diligendi proximum tanquam teipsum
Quod etsi ex lege creatoris, & tu quoque illud excipere debebis, vt à Christo non dedi-
ctum, sed potiùs extructum. Nam quo magis proximum diligas, diligere iuberis inimi-
cum & extraneum. Exaggeratio est debitæ bonitatis, exactio indebitæ. Antecedit autem
debita indebitam, vt principalis, vt dignior ministra & comite sua, id est indebita. Pri
igitur cùm prima bonitatis ratio sit, in rem suam exhiberi ex iustitia, secunda autem in
Matth. 5. alienam [159] ex redundantia iustitiæ super Scribarum & Pharisæorum, quale est secundum
ei rationem referri, scilicet iuuando alium cui deficit prima, non habentis proprium bo
minem, ac per hoc quoque exiguæ? Porrò exigua quæ suum non habuit, quomodo a
lienum redundauit? Exhibe re principalem rationem, & tunc vendica sequentem. Nol
res sine ordine rationalis potest vendicari, tanto abest vt ratio ipsa in aliquo ordine
amittat. Sit nunc & à secundo gradu incipiens ratio bonitatis in extraneum scilicet, ne
secundis

A secundus illi gradus ratione constabit, alio modo destructus. Tunc enim rationalis habebitur vel secunda in extraneum bonitas, si sine iniuria eius operetur, cuius est res. Quamcunque bonitatem, iustitia prima efficit rationalem. Sic & in principali gradu rationalis erit, cùm in rem suam exhibetur, si iusta sit. Sic & in extraneum rationalis videri poterit, si non sit iniusta. Ceterùm qualis bonitas quæ per iniuriam constat, & quidem pro extraneo? Fortasse enim pro domestico aliquatenus rationalis habeatur bonitas iniuriosa. Pro extraneo verò, cui nec proba legitimè deberetur, qua ratione tam iniusta rationalis defendetur? Quid enim iniustius, quid iniquius & improbius, quàm ita alieno benefacere seruo, [160] vt domino eripiatur, vt alij vindicetur, vt aduersus caput domini subornetur, & quidē, quod indignius, in ipsa adhuc domo domini, de ipsius adhuc horreis viuens, sub ipsius adhuc plagis tremens? [161] Talis adsertor etiam damnaretur in seculo, [162] nedum plagiator. Non aliter Deus Marcionis inrumpens in alienum mundum, eripiens Deo hominem, patri filium, educatori alumnum, domino famulum: vt eum efficiat Deo impium, patri irreligiosum, educatori ingratum, domino nequam. Oro te, si rationalis bonitas talem facit, qualem faceret irrationalis? [163] Non putem impudentiorem, quàm qui in aliena aqua [164] alij Deo tinguitur, [165] ad alienum cœlū alij Deo expanditur, in aliena terra [166] alij Deo sternitur, [167] super alienum panem alij Deo gratiarum actionibus fungitur, de alienis bonis ob alium Deum nomine eleemosynæ & dilectionis operatur? Quis iste Deus tam bo-

B nus, vt homo ab illo malus fiat: tam propitius, vt alium illi Deum, & Dominum quidem ipsius faciat iratum? [168] Sed Deus sicut æternus & rationalis, ita opinor & perfectus in omnibus. [169] Eritis enim perfecti quemadmodum pater vester qui in cœlis est. Exhibe perfectam quoque bonitatem eius. Et si de imperfecta satis constat, quæ neque naturalis inuenitur, neque rationalis, nunc & alio ordine traducetur: nec iam imperfecta, immò & defecta, exigua, & exhausta, minor numero materiarum suarum, quæ non in omnibus exhibetur. Nō enim omnes salui fiunt, sed pauciores omnibus & Iudæis & Christianis creatoris. Pluribus verò pereuntibus, quomodo perfecta defenditur bonitas ex maiore parte cessatrix, paucis aliqua, pluribus nulla, cedens perditioni, partiaria exitij? Quòd si plures salui non erunt, erit iam non bonitas, sed malitia perfectior. Sicut enim bonitatis operatio est, quæ facit saluos, ita malignitatis quæ non facit saluos. Magis autem nō faciens saluos, dum paucos facit, perfectior erit in non iuuando quàm iuuando. Non poteris & in creatorem referre bonitatem, in omnes defectionem. Quem enim iudicem tenes, [170] dispensatorem si fortè bonitatis ostendis intelligendum, non profusorem, quod Deo tuo vindicas. Vsqueadeò hac sola eum præfers bonitate creatori; quam si solam profitetur & totam, nulli deesse debuerat. Sed nolo iam de parte maiore pereuntium, imperfectum bonitatis arguere Deum Marcionis: sufficit ipsos quos saluos facit, imperfectæ salutis inuentos, imperfectam bonitatem eius ostendere: [171] scilicet animatenus saluos, carne deperditos, quæ apud illum non resurgit. Vnde hæc dimidiatio salutis, nisi ex defectione boni-

C tatis? Quid erat perfectæ bonitatis, quàm totum hominem redigere in salutem, totū damnatum à creatore, totum à Deo optimo allectum? [172] Quòd si iam & caro tinguitur apud illum, & caro de nuptiis tollitur, & caro in confessione nominis desæuitur, sed & si carni delicta reputantur, præcedit animæ reatus, & culpæ principatus animæ potius adscribendus, cui caro ministri nomine occurrit. Carens denique anima caro, hactenus peccat. Ita & in hoc iniusta bonitas: & sic quoque imperfecta, innocentiorē substantiam relinquens in exitium, obsequio non arbitrio delinquentem: [173] cuius Christus etsi non induit veritatem, vt tuæ hæresi visum est, imaginem tamen eius subire dignatus est. Ipsum quod mentitus est illam, aliquid ei debuit debuisse. Quid est autem homo aliud quàm caro? Si quidem nomen hominis, materia corporalis, non animalis, ab auctore sortita est. Et fecit ho- *Gen. 2.*
minem Deus, inquit, [174] limum de terra, non animam. anima enim de adflatu. Et factus est homo in animam viuam. Quis? vtique qui de limo. Et posuit Deus hominem in paradiso: quod finxit, non quod flauit: qui caro nunc, non qui anima. Itaque si ita est, quo ore contendes perfectum bonitatis titulum, quæ non iam à partitione speciali hominis liberandi defecit, sed à proprietate generali? Si plena est gratia, & solida misericordia quæ soli animæ salutaris est, plus præstat hæc vita, qua toti & integri fruimur. Ceterùm ex parte resurgere, multari erit, non liberari. Erat & illud perfectæ bonitatis, vt homo liberatus in fidem Dei optimi, statim eximeretur de domicilio atque dominatu Dei sæui. At nunc & febricitas ô Marcionita, & ceteros tribulos & spinas dolor carnis tuæ tibi ædit: nec ful- *Gen. 3.*

C. XXIIII.

minibus tantùm, aut bellis, & pestibus, aliisque plagis creatoris, sed & scorpiis eius obiectus, in quo te putas liberatum de regno eius, cuius te muscæ adhuc calcant? Si de futuro erutus es, cur nõ & de præsenti, vt perfectè sis: alia est nostra conditio, apud auctorẽ, apud iudicem, apud offensum principem generis. Tu tantummodò bonum præfers, non potes

Cap. xxv. autem perfectè bonum ostendere, à quo non perfectè liberaris. [175 Quod adtinet ad bonitatis quæstionem, his lineis deduximus eam minimè Deo adæquari, vt neque ingenitam, neque rationalem, neque perfectam, sed & improbam, & iniustam, & ipso iam bonitatis nomine indignam: quod scilicet in quantum Deo congruat, in tantum Deum non esse conueniat, qui de tali bonitate etiam præferatur, nec de tali modo, verùm & sola. Iam enim & hoc discuti par est, an Deus de sola bonitate censendus sit, 176 negatis ceteris appendicibus, sensibus & affectibus, quos Marcionitæ quidem à Deo suo abigunt in creatorem, nos verò & agnoscimus in creatore, vt Deo dignos. Et ex hoc quoque negabimus Deum, in quo non omnia quæ Deo digna sint, constent. 177 Si aliquem de Epicuri schola Deum, affectauit Christi nomine titulare, vt quod beatum & incorruptibile sit, neque sibi, neque alij molestias præstet (hanc enim sententiam ruminans Marcion, remouit ab illo seueritates & iudiciarias vires) aut in totum immobilem & stupentem Deum concepisse debuerat; & quid illi cum Christo molesto & Iudæis per doctrinam, & sibi per Iesum aut & de ceteris motibus eum agnouisse; & quid illi cum Epicuro, nec sibi nec Christianis necessario? Ecce enim hoc ipso quòd retrò quietus, qui nec notitiam sui aliquo interim opere curauerit, post tantum æui senserit in hominis salutem, vtique per voluntatem, nónne concussibilis tunc fuit nouæ voluntati, vt & ceteris motibus videatur obnoxius? Quæ autem voluntas sine concupiscentiæ stimulo est? Sed & cura accedet voluntati. 178 Quis volet, quod non concupiscet? Quis enim volet quid, & concupiscet, & non curabit? Igitur cùm & voluit & concupiit in hominis salutem, iam & sibi & aliis negotium fecit, Epicuro nolente, consiliario Marcionis. Nam & aduersarium sibi constituit, ipsum illud, aduersus quod & voluit & concupiit & curauit, siue delictum, siue mortem in primis ipsum arbitrum eorum, & dominum hominis creatorem. Porrò nihil sine æmulatione decurret, quod sine aduersario non erit. Denique volens & concupiscens, & curans hominem liberare, hoc ipso iam æmulatur, & eum à quo liberat, aduersus eum scilicet sibi liberaturus: eum de quibus liberat, in alia liberaturus. Proinde enim æmulationi occurrant necesse est officiales suæ in ea quæ æmulatur, ira, discordia, odium, dedignatio, indignatio, bilis, nolentia, offensa. Hæc omnia si æmulationi assistunt, æmulatio autem liberando homini procurat, liberatio autem hominis operatio bonitatis est, non potest ea bonitas sine suis dotibus, id est sine sensibus & affectibus, per quos administratur aduersus creatorem: ne sic quoque irrationalis præscribatur, si careat & sensibus & affectibus debitis. 179 Hæc multo pleniùs defendemus in caussa creatoris, in qua & exprobratur.

Ca. xxvi. [180 At hîc sufficit peruersissimum Deum ostendi, in ipso præconio solitariæ bonitatis, qua nolunt ei asscribere eiusmodi motus animi, quos in creatore reprehendunt. 181 Si enim neque æmulatur, neque irascitur, neque damnat, neque vexat, vtpotè qui nec iudicem præstat, non inuenio quomodo illi disciplinarum ratio consistat, & quidem plenior. Quale est enim vt præcepta constituat non executurus, vt delicta prohibeat non vindicaturus, quia non iudicaturus: extraneus scilicet ab omnibus sensibus seueritatis & animaduersionis. Cur enim prohibet admitti, quod non defendit admissum? cùm multo rectiùs non prohibuisset quod defensurus non esset, quàm vt non defenderet quod prohibuisset: immò & permisisse directò debuit, sine causa prohibiturus, non vt defensurus. Nam & nunc tacitè permissum est, quod sine vltione prohibetur. Et vtique non aliud prohibet admitti, quàm quod non amat fieri. Stupidissimus ergo qui non offenditur facto, quod non amat fieri: quando offensa comes sit frustratæ voluntatis. Aut si offenditur, debet irasci: si irascitur, debet vlcisci. Nam & vltio fructus est iræ, & ira debitum offensæ, & offensa, vt dixi, comes frustratæ voluntatis. Sed non vlciscitur, ergo nec offenditur. Sed non offenditur, ergo nec læditur voluntas eius, cùm fit quod fieri noluit. 182 & fit iam delictum secundum voluntatem eius, quia non fit aduersus volũtatem, quod non lædit voluntatem. Aut si hoc erit diuinæ virtutis siue bonitatis, nolle quidem fieri, & prohibere fieri, non moueri tamen si fiat: Dicimus iam motum esse illum qui noluit: & vanè non moueri ad factum, qui motus sit ad non faciendum, quando noluit fieri. Nolendo enim prohibuit: non enim & iudicauit, nolendo fieri, & idcircò prohibendo? non faciendum

A ciendum enim iudicauit, & prohibendum pronuntiauit. Ergo & ille iam iudicat: si indignum est Deum iudicare; aut si eatenus dignum est Deum iudicare, quâ tantummodò nolit & prohibeat, non enim defendat admissum: atquin nihil Deo tam indignum, quàm non exequi quod noluit, & prohibuit admitti. Primò quòd qualicunque sententiæ suæ & legi, debeat vindictam in auctoritatem & obsequij necessitatem. Secundò, quia æmulum sit necesse esse, quod noluit admitti, & nolendo prohibuit. Malo autem parcere Deum, indignius sit, quàm animaduertere: & quidem Deo optimo, qui non aliàs plenè bonus sit, nisi mali æmulus, vti boni amorem odio mali exerceat, & boni tutelam expugnatione mali impleat. [183 Sed iudicat planè malum nolendo, & damnat prohibendo: dimittit autem non vindicando, & absoluit non puniendo. O Deum veritatis præuaricatorem, 184 sententiæ suæ circumscriptorem. Timet damnare quod damnat, timet odisse quod non amat: factum sinit quod fieri non sinit: mauult ostendere quid nolit, quàm probare. Hoc erit bonitas imaginaria: disciplina, phantasma: 185 & ipsa transfunctoria præcepta, secura delicta. Audite peccatores, quique nondum hoc estis, vt esse possitis: Deus melior inuentus est, qui nec offenditur, nec irascitur, nec vlciscitur, 186 cui nullus ignis coquitur in gehenna; cui nullus dentium frendor horret in exterioribus tenebris, bonus tantùm est. Denique prohibet delinquere, sed litteris solis. In vobis est, si velitis, illi 187 obsequium subsignare, vt honorem Deo habuisse videamini: timorem enim non vult. Atque adeò præ se ferunt Marcionitæ, quòd Deum suum omninò non timeat: CA.XXVII. *Matth.* 5. & 18. *Matth.* 8. 22. & 25.

B Malus autem, inquiunt, timebitur, bonus autem diligetur. Stulte, quem Dominum appellas, negas timendum: cùm hoc nomen potestatis sit etiam timendæ. At quomodo diliges, nisi timeas non diligere? Planè nec pater tuus est, in quem competat & amor propter pietatem, & timor propter potestatem: nec legitimus Dominus, vt diligas propter humanitatem, & timeas propter disciplinam. Sic denique plagiarij diliguntur, non etiam timentur. Non enim timebitur, nisi iusta & ordinaria dominatio: diligi autem potest etiam adultera. Sollicitatione enim constat, non auctoritate: & adulatione, non potestate. Quid denique adulantius quàm 188 delicta non exequi? Age itaque qui Deum non times quasi bonum, quid non in omnem libidinem ebullis, summum quod sciam fructum vitæ omnibus qui Deum non timent? Quid non frequentas tam solemneis voluptates 189 Circi furentis, & caueæ sæuientis, & scenæ lasciuientis? Quid non & in persecutionibus 190 statim oblata acerra animam negatione lucraris? Absit, inquis, absit. Ergo iam times delictum, & timendo probasti illum timeri, qui prohibet delictum. Aliud est, si eadem Dei tui peruersitate, quem non times, obseruas, qua & ille quod non vindicat prohibet. Multo adhuc vanius, cùm interrogati, quid fiet peccatori cuique Dei illorum, respondent, abiici illum quasi ab oculis. Nónne & hoc iudicio agitur? iudicatur enim abiiciendus, & vtique iudicio damnationis: nisi si in salutem abiiciatur peccator, vt & hoc Deo optimo competat. Et quid erit abiici, nisi amittere id quod erat consecuturus si non abiiceretur? id est salutem. Ergo salutis in detrimentum abiicietur: & hoc decerni non

C poterit nisi ab irato, & offenso, & executore delicti, id est iudice. [191 Exitus autem illi abiecto quis? ab igne, inquiunt, creatoris deprehendetur. Adeóne nullum habet elementum, vel in hanc causam prouisum, quò peccatores suos vel sine sæuitia relêget, ne illos dedat creatori? Quid tunc creator? Credo sulphuratiorem eis gehennam præparabit, vt blasphemis suis scilicet: nisi quòd Deus zelotes fortassè an desertoribus aduersarij parcet? O Deum vsquequaque peruersum, vbique irrationalem, in omnibus vanum, atque ita neminem: Cuius non statum, non conditionem, non naturam, non vllum ordinem video consistere, iam nec ipsum 192 fidei eius sacramentum. Cui enim rei baptisma quoque apud eum exigitur, si remissio delictorum est? Quomodo videbitur delicta dimittere, qui non videbitur retinere? quia retineret, si iudicaret. Si absolutio mortis est, quomodo absolueret à morte, qui non deuinxit ad mortem? deuinxisset enim, si à primordio damnasset. Si regeneratio est hominis, quomodo regenerat qui non generauit? Iteratio enim non competit ei, à quo quid nec semel factum est. Si consecutio est spiritus sancti, quomodo spiritum attribuet, qui animam non priùs contulit? 193 quia suffectura est quodammodò spiritus anima. 194 Signat igitur hominem nunquam apud se resignatum: Lauat hominem, nunquam apud se coinquinatum: & in hoc totum salutis sacramentum, carnem mergit exortem salutis. Nec rusticus terram rigabit fructum non relaturam, nisi tam vanus, quam Deus Marcionis, proinde cùm tantam, siue sarcinam, siue gloriam, C.XXVIII. *Exod.* 20.

infirmissimæ aut indignissimæ carni imponit sanctitatem. Quid dicam autem de disciplinæ vanitate, qua sanctificat substantiam sanctam? Quid autem onerat infirmam, aut exornat indignam? Quid non salute remunerat, quam onerat vel exornat? Quid fraudat, meritum operis non rependens carni salutem? Quid & honorem sanctitatis in illa monitum? CAP. XXIX. [195] Non tinguitur apud illum caro nisi virgo, nisi vidua, nisi cœlebs, nisi dimissa baptisma mercata, [196] quasi non etiam spadonibus ex nuptiis nata. Sine dubio ex damnatione coniugij, institutio ista constabit. Videamus an iusta, non quasi destructuri fœlicitatem sanctitatis, [197] vt aliqui Nicolaitæ assertores libidinis atque luxuriæ, [198] sed qui sanctitatem sine nuptiarum damnatione nouerimus, & sectemur, & præferamus, non vt malo bonum, sed vt bono melius. non enim proiicimus, sed deponimus nuptias: nec prascribimus, sed suademus, sanctitatem seruantes, & bonum, & melius, pro viribus eius que sectando: Tunc denique coniugium exertè defendentes cùm inimicè accusatur, spurcitiæ nomine in destructionem creatoris, [199] qui proinde coniugium pro rei honestate benedixit, in crementum generis humani, quemadmodum & vniuersum conditionis in integros & bonos vsus. Non ideò autem & cibi damnabuntur, quia operosiùs exquisiti, [200] in gulam committunt: vt nec vestitus ideò accusabuntur, quia pretiosiùs comparati, in ambitionem tumescunt. Sic nec matrimonij res ideò despuentur, quia intemperantiùs diffusæ in luxuriam inardescunt. [201] Multum differt inter caussam & culpam, inter statum & excessum. Ita huiusmodi non institutio, sed exorbitatio reprobanda est, secundum censuram institutoris ipsius, cuius est, tam: Crescite & multiplicamini quàm & Non adulterabis; &, Vxorem proximi tui non concupisces: [202] morte punientis, & incestam sacrilegam, atque monstruosam in masculos & in pecudes libidinum infamiam. [203] Sed etsi nubendi iam modus ponitur, quem quidem apud nos spiritalis ratio Paracleto auctore defendit, vnum in fide matrimonium præscribens, eiusdem erit modum ignore, qui modum aliquando diffuderat: is colliget, qui sparsit: is cædet syluam, qui tauit: is metet segetem, qui seminauit: is dicet, Supereſt vt & qui vxores habent, ſicut quasi non habeant; cuius & retrò fuit, Crescite & multiplicamini: eiusdem finis cuius initium. Non tamen vt accusanda cæditur sylua, nec vt damnanda secatur seges, sed vt tempori suo parens. Sic & connubij res non vt mala securem & falcem admittit sanitatis, sed vt matura defungi, vt ipsi sanctitati reseruata, cui cædendo præstat & esse. Nam iam dicam Deum Marcionis, cùm matrimonium vt malum & impudicitiæ negotium improbat, aduersus ipsam facere sanctitatem, cui videtur studere; Materiam enim eius eradit. [204] Quia si nuptiæ non erunt, sanctitas nulla est. Vacat enim abstinentiæ testimonij, cùm licentia erripitur. Quoniam ita quædam in diuersis probantur. Sicut & virtus in infirmitate perficitur, sic & abstinentia nubendi in facultate dignoscitur. Quis denique abstinens dicetur, sublato eo à quo abstinendum est? Quæ temperantia gulæ in fame? quæ ambitionis repudiatio in egestate? quæ libidinis infrenatio in castratione? Iam vero mentem generis humani compescere totum, nescio an hoc quoque optimo Deo congruat. Quomodo enim saluum hominem volet, quem vetat nasci, de quo nascitur ad? rendo? quomodo habebit in quo bonitatem suam signet, quem esse non patitur? Quomodo diligit, cuius originem non amat? Timet forsitan redundantiam sobolis, ne laboret plures liberando, ne multos faciat hæreticos, ne generosiores habeat Marcionitas. [205] Non erit immanior duritia Pharaonis nascentium enecatrix. nam illi mas adimit, hic non dat. Ille aufert à vita, hic non admittit in vitam. Nihil apud ambos homicidio differt. sub vtroque homo interficitur, sub altero iam æditus, sub altero æditus. Gratus esses ô Dee hæretice, si isses in dispositionem creatoris, quòd marem & feminam miscuit. vtique enim & Marcion tuus ex nuptiis natus est. CAP. XXX. [206] Satis hæc de Deo Marcionis, quem & definitiones vnicæ diuinitatis, & conditiones statuum eius, omnium non esse confirmant. Sed & totius opusculi series in hoc vtique succedit. Proinde si quid minus videmur egisse, sperat reseruatum suo tempori, [207] sicut & ipsarum scripturarum examinationem, quibus Marcion vtitur.

Gen. 1. Exod. 20. Deuter. 5. Leuit. 20. 1. Corint. 7. Gen. 1. 2. Cor. 12.

ADNOTA-

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM I. ADVERSVS MARCIONEM.

1. CARTHAGINIENSIS, &c.] *Istud recèns adiecimus ex vtroque MS. Vatic. codice, sicuti ex libro iam dicto de Resurrectione carnis, illud quod num. 2. sequitur:* DE DEO VNICO.

2. ADVERSVS MARCIONEM.] *De* Marcione *suprà lib. de Præscr. adu. hæret. cap. 51. hær. 17. nu. 322. ex ipso Tertulliano, Epiphanio, Philastrio, Eusebio & Irenæo; & quòd Ponticus fuerit, & occasionem cur hæresin Cerdonis amplexus sit, ostendimus; simul etiam de tèporibus Antoninianis (vti loquitur infrà Auctor lib. 4.) tùm ibi, tùm etiam eiusdem lib. cap. 30. num. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 171. & 172. & infrà cap. 19. num. 129. & 130. item quòd* primò in catholicam doctrinam apud Romanensem Ecclesiam crediderit, sed postea desciuerit; *vbi etiam causas habes stuprum & sacrilegium, cur ab Ecclesia ejectus sit. Repetuntur eadem his libris aduersus eundem scriptis non semel. Imprimis patriam illi fuisse vicinam Ponto Euxino, satis superque indicat cap. 1. dum latissimè in barbariam illius regionis inuehitur.* Pontus igitur, *inquit*, qui Euxinus naturâ negatur, &c. *tandem ita concludens:* Næ tu Euxine probabiliorem feram Philosophis ædidisti, quàm Christianis. *Vnde &* Ponticum *vocat non semel, sicuti ad cap. 2. adnotauimus n. 24. Appellatur quidem etiam* Ponticus nauclerus, *tum suprà lib. de Præscript. aduersus hæret. cap. 30. num. 164. & infrà lib. 3. adu. Marc. c. 6. ac rursum initio lib. 5. non quidem quòd nauclerus fuerit (vti rectè adnotauit Rhenanus) sed per iocum, aut quòd ex naucleris, qui frequentes Pontum accolebant, oriundus. Quo verò tempore exortus sit, sic infrà c. 19.* Quoto quidè anno, *inquit*, Antonini maioris de Ponto suo exhalauerit aura canicularis, non curaui inuestigare. De quo tamen constat, Antoninianus hæreticus est, sub Pio impius, &c. *vbi de hoc latiùs n. 128. Quòd priùs Catholicus fuerit, his verbis indicat c. 1.* Marcion, Deum quē inuenerat, extincto lumine fidei amisit. Nō negabūt discipuli eius, primam illi fidem nobiscum fuisse, ipsius litteris testibus, &c. *vbi etiam alij similes loci citantur à nobis n. 20. et 21. Porrò errores eius de plerosque indicauimus, etiam suprà dicto lib. de Præscript. aduers. hær. c. 51. & quibus potissimùm locis ab Auctore refellantur. quare repetitione non est opus. Ceterùm scripta Marcionis ab Auctore commemorantur:* Euangeliū, Epistola, Antitheses. *De primo sic infrà l. 4. cap. 1.* Ad ipsum iam EVANGELIVM eius prouocamus, quod interpolando suū fecit. *c. 2.* Trāseo, *inquit*, nunc ad EVANGELII sanè non Iudaici, sed Pontici, interim adulterati demonstrationem. *& paulò pòst:* Cōtrà Marcion, EVANGELIO scilicet suo, nullum adscribit Auctorem; quasi non licuerit illi titulum quoque adfingere, cui nefas non fuit, ipsum corpus euertere. *Alterius meminit suprà lib. de Carne Christi, c. 2.* Et eò magis, *inquit*, mortuus es, quò magis non es Christianus; qui quum fuisses, excidisti; rescindendo, quod retrò credidisti, sicuti & ipse confiteris, in quadam EPISTOLA. *quò etiam adludit his verbis c. 1. huius libri mox citatis:* Ipsius litteris testibus. *De* Antithesibus *denique sic hoc libro infrà cap. 19.* Nam hæ sunt ANTITHESES Marcionis, id est, contrariæ oppositiones; quæ conātur discordiam Euangelij cum lege committere, vt ex diuersitate sententiarum vtriusque Instrumenti, diuersitatem quoque argumententur Deorum. *Et latiùs initio, immò frequentissimè, lib. 4. adu. Marc. vbi inter cetera cap. 1.* Et vt fidem instrueret, totem quādam commentatus est illi (*scilicet Euangelio*) opus ex contrarietatum oppositionibus, ANTITHESIS cognominatum, & ad separationem Legis & Euangelij coactum, &c. *Quò, ne hîc prolixiores simus, Lectorem remittimus. Hoc vnum adiiciemus, quòd* Epistolam *nusquam peculiariter, sed* Euangelium, *&* Antitheses *nominatim impugnet, & particulatim Auctor toto dicto lib. 4. quemadmodum etiam Epiphanius hær. 42. &* Euangeliū *illud non aliud fuisse, quàm quod nos B. Lucæ adscribimus, prorsus mutilatum; quippè quod solum recipiebat, contemptis aliis tribus. Porrò etiam Epistolas Apostoli Pauli longè alio ordine ædidit quàm in Ecclesia leguntur, mutatâ etiam Epistolæ ad Ephesios inscriptione, ad Laodicenos. Ita enim eas collocat,* Ad Galatas, Ad Corinthios 1. & 2. Ad Romanos, Ad Thessalonicenses 1. & 2. Ad Laodicenos, Ad Colossenses, Ad Philippenses, & ad Philemonem; *omissis tum reliquis eius Epistolis, tum etiam iis quas Catholicas vocamus, Actis Apostolorum, & Apocalypsi. Sicuti etiam* totum vetus Instrumentum *reiiciebat; de quibus omnibus infrà l. 3. 4. & 5. latiùs.*

CAP. 1.

3. Siquid retrò gestum est nobis, &c.] *Caput hoc primū inscripsimus:* De Marcionis hæresibus Præfatio. *Patet autē hinc Auctorē primò aliud opusculū aduersus Marcionē scripsisse,* quod postea quasi properatum pleniore compositione rescinderit; hanc quum fraude apostatæ amisisset, qui eam frequentię exhibuerat, *id est, in lucem ædiderat,* emendationis necessitate hoc opus adiecisse. *Atq; id est quod subiungit:* Ita stylus iste nunc de secundo tertius; *quia tamen noui operis hic primus exstitit, adiiciens:* & de tertio iam hinc primus. *Atqui sunt voces Tertullianicæ:* viderit, frater, *pro: Christiano, ac:* in dispersō. *Siue autem legas:* ne quemquam *cum exc. siue:* ne quem *cum Vatic. 2. MS. cod. perinde est.*

4. Pontus igitur, qui Euxinus naturâ negatur, &c.] *Vat. quidem MS. cod. non habent:* naturâ, *sed rectè illud addidit ex Gorlicensi cod. Rhenan. quia hoc vult dicere* Pontum naturâ *quidem* ἄξενον, *id est,* inhospitalem *fuisse, sed nomine* (εὔξεινον) Euxini, *id est,* hospitalis illudi. *Alludit autem ad illud Amm. Marcell. lib. 2. Heniochi, Sindi, & Achei, intendente scuitiam licentia diuturna, indiderunt mari nomen inhospitali, & è contrario per cauillationē* Pontus Euxinus *appellatur. Quò pertinet etiam illud Ouidij:*

Quem tenet *Euxini* mendax cognomine *Pontus.*

Atque hoc est quod addit Auctor: Ceterùm hospitalem Pontum nec de situ æstimes, &c.

5. gentes ferocissimæ inhabitant, &c.] *De gentibus loquitur vicinis* Ponto Euxino, *quæ omnes sub Sarmatia comprehenduntur à Ptolomæo Tab. 8. Europæ, nempè* Tauris, *siue quæ Tauricam Chersonesum inhabitant,* Colchis, Scythis, *seu* Tauroscythis, Hamaxobiis, *aliisque, de quibus ipse mox Auctor nominatim; quorum mores, & vitæ instituta, cum aëris*

rigore pulcherrimè describit; de quibus etiam omnibus latè Plinius loco suprà citato lib. adu. Iudæos cap. 7. num. 44. Tomo 1.

6. Libido, &c. ne temerè qui intercedat.] Sic distinximus, & legimus ex MS. Vatic. 2. phrasi Tertullianica, pro: ne quis. Atqui intercedere etiam hic pro: impedire, accipi videtur, de quo infrà lib. sequ. latiùs cap. 7. num. 41.

7. Dies numquam patens, sol numquam liber, &c.] Etiam hoc castigauimus ex Latinio, legentes: liber, pro: libens. Atqui rectè istud Ponti Euxini accolis tribuit; quippè quum (iuxta Ptolomæum vbi suprà) solo freto distet Cimmerius Bosphorus; tenebræ autem perpetuæ Cimmeriæ inde in Prouerbium venerint; atque adeò etiam illud quod mox subiungit; nubilo obscurior, de quo in Prolegomenis latiùs.

8. totus annus, hybernum, &c.] Istud ad easdem gentes, maximè quæ ad Aquilonem magis accedunt, referri debet. Legit autem Vatic. 1. MS. cod. Liquores ignibus redimit, pro: redeunt; sed neutrum placet, quum vox: ignibus hîc conuenire non videatur. Huc verò adludit paulopòst illis Prouerbialibus formulis: hyeme frigidior, gelu fragilior. de quibus etiam inter Prolegomena.

9. de sacrificiis Taurorum, &c.] Nam ij (inquit Rhenan.) pro victimis aduenas mactare solebant, Auctore Pomponio Mela. Pertinet itaque ad istos illud paulopriùs: Parentum cadauera, &c. atque adeò etiam quod est suprà Tom. 1. Apolog. cap. 9. Remitto Tauricas fabulas Theatris suis; & illud quoque: Aiunt & apud quosdam gentiles Scytharum (nempè Tauroscythas, sicuti appellantur à Ptolomæo) defunctum quemque à suis comedi; de quibus ibidem latiùs nu. 125. 131. & 133. Eodem pertinet etiam Massagetarum similis inhumanitas, de qua num. 13. latiùs.

10. & amoribus Colchorum.] Hoc dicit propter Medeam (inquit Rhenan.) de cuius amoribus habes apud Ouidium. Erant autem etiam Colchi iuxta Ptolomæum, Ponto Euxino vicini.

11. & crucibus Caucasorum.] Prometheus (inquit idem Rhenanus) diductis ad duo iuga brachiis, Caucaso fuit adligatus à Ioue. Lege Philostratum in principio lib. 2. de vita Apollonij. Eodem pertinet illud quod mox subdit Prouerbium (de quo in Prolegomenis latiùs) Caucaso abruptior, quem idem Rhenan. ex Plinio tradit prærltis rupibus inaccessum; vnde & inhospitalem vocari ab Horatio. Ad huius autem montis incolas refertur quod paulòantè dixit: Totus annus, hybernum, &c. iuxta illud Iosephi: Nudi ætatem agunt, & Caucasi niues hyemalemque vim perferunt sine dolore. Quum autem montes Caucasi alibi vocentur Taurici, etiam rectè hîc de illis loquitur Auctor, vbi Ponti Euxini meminit.

12. Scytha tetrior, Hamaxobio instabilior.] De his quoque Prouerbiis vide nostra Prolegomena. Collocantur autem etiam Scythæ & Hamaxobij à Ptolomæo haud procul à Ponto Euxino in Sarmatia; quorum hi, quum ab ἅμαξα appellationem suam sortiantur, ac si dicas, in plaustris viuentes, ad illos pertinet quod antea dixit Auctor: si tamen in plaustro habitatur. Vide de iisdem Plinium lib. 4. cap. 12.

13. Massageta inhumanior.] Massagetæ populi sunt Scythiæ seu Sarmatiæ Asiaticæ, quos etiam haud procul à Ponto Euxino collocat Ptolomæus (quos idem Ptolomæus Alaunos recentiores, alij Alanos nuncupant & Hunnos) quibus quum tribuatur à Dionysio sagittandi peritia, fortassis ad illos respexit Auctor: quum locutus est de Pharettis; & certè etiam de his intelligendum illud: Parentum cadauera, &c. nam ex Strabone lib. 2. qui tradit iam senes in fossa suis solere, & cum ouillis carnibus promiscuè comedi.

14. Amazonia audacior.] Ad hos haudquaquam pertinet illud quod præmisit Auctor: Nec feminis sexu mitigantur, &c. Verùm de hoc Prouerbio & præcedenti in Prolegomenis latiùs. Hoc tantùm dicemus: Amazonias vocari ab Auctore, quas alij Amazones appellant. Loquitur autem de illis, quæ Sauromatis, campos Threissos (ad fluuium Borysthenem, qui in Pontum Euxinum influit) inhabitarunt, ab Tanai haud procul, incertum, quam ob caussam, digressæ; nam ut Thracius Bosphorus Ponto Euxino vicinus est, Iohannes Tab. 9. Europæ.

15. Istro fallacior.] Omninò sic legendum, non Istro, quum loquatur de fluuio Danubio, qui vocabit Ptolom. Geograph. lib. 3. cap. 8. in Tab. 9. Europæ in Axio oppido vsque ad Pontum (nempe Euxinum) et Ostia, Ister nuncupatur; à quo etiam dicta Ister, cui ea in re consentiunt Plin. lib. 4. cap. 12. & Ammian. lib. 21. vnde & binominis Ister, ab Ouidio nuncupatur lib. 1. de Ponto, Elegia 9. Vnde quem vocat Iuuium: Istro fallacior, vide nostra Prolegomena. Ita autem: penes quem, rectè subintelligit Rhenanus Rhenanus.

16. verus Prometheus, &c.] Vnus (inquit Rhenan.) omnipotentem creatorem Deum, atque horum Prometheum; quòd hunc fabulentur luto primum hominem è limo finxisse, cuius res in Scriptura de vera Carne Domini suprà meminimus, hæc nostra voces Tertullianicæ: lancinatur, & Barbare loco ipso barbaro; cui similem phrasin nos multis præcessisse: quasi quodam Barbariæ suæ patrono notat Rhenanus; sed ibi videtur propriè accipi, at non hîc, sic etiam suprà accipitur Tom. 1. lib. aduers. Iudæos cap. 7. num. 51.

17. Quis enim tam castrator carnis castor.] Spectabilis (inquit Rhenanus) naturæ potentia est quoque, quibus & in terris & in aqua viuimus, & in & fibris, quos castores vocant, & castoreum horum. Amputari hos ab ipsis cum capiuntur. Sextius diligentissimus medicinæ, ex Plinij lib. 32. 3. Captat verò gratiam vocabulorum, quum castrator carnis castor. Atqui contra Martorem, quo nuptias abstulit, agit Auctor penultimo.

18. Quis tam comesor mus Ponticus, Mures (inquit idem Rhenan.) Ponticos [illegible] atque remandere, Plinius auctor est lib. 8. cap. 57. verò quòd Euangelia corrosit, latè tractat infrà lib. 4. Et Epiphanius hæres 42. Cautos, ab[illegible] pellat Marcionitas, bonorum indumentorum [illegible] mines.

19. Nam ille canicula Diogenes, &c.] [illegible] tur istud apud Diogenem Laërtium. Atqui de [illegible] genis Cynici Apophthegmatibus vide supra Tom. [illegible] pologet. cap. 39. num. 509. & cap. 46. num. [illegible] nique Tom. 2. lib. de Patient. cap. 2. caninam [illegible] mitarem illius commemorat.

20. Primam illi fidem nobiscū fuisse, &c.] [illegible] ninò sic legendum, pro: illis; nam de solo Marcione [illegible] quitur. Vide autem idipsum suprà lib. de Præscript. [illegible]

hæret. cap. 30. quum dicit: in catholicam primò doctrinam credidisse apud Romanensem Ecclesiam; *& rursum lib. de Carne Christi, cap. 2.* rescindendo quod retrò credidisti, &c. *Quod ipsum quoque repetitur infrà lib. 4. c. 4. Vide Adnot. num. 31.*

21. ipsius litteris testibus.] *Hoc ipsum est quod dixit loco iam dicto de Carne Christi*: Sicuti & ipse confiteris in quadam Epistola. *Cuius rursus fit mentio loco iam citato.*

22. vt hinc iam destinari possit hæreticus, &c.] *Definitionem similem* hæretici *habes suprà lib. de Præscript. adu. hær. c. 6.* Hæreseis dictæ Græca voce, &c. *vbi de ea latiùs, num. 32.*

23. Sed alius LIBELLVS hunc gradum sustinebit ADVERSVS HÆRETICOS, &c.] *Citat hic haudubiè modò dictum librum de Præscript. aduers. hæreticos*; *quippè quo docuit* reuincendos hæreticos, sine tractatu doctrinarum, de præscriptione nouitatis. *Vbi de priori articulo potissimùm tractat cap. 15. 16. 17. 18. & 19. de altero verò cap. 20. ac sequentibus, maximè cap. 29. 30. 31. ac 32. Quare rectè etiam hìc addit*: Nunc quatenus admittenda congressio est, &c. *verùm de similibus Auctoris loquendi formulis vide suprà Adnotat. nostra in dicti lib. cap. 15. num. 98. & de Prouerbiali formula*: hunc gradum sustinebit, *nostra Prolegomena.*

CAP. II.

24. Duos Ponticus Deos adfert, &c.] *Argumentum huius capitis his verbis indicat Auctor*: De duobus Deis Marcionis. *quod præcipuè tractatur his primo & secundo libris aduers. Marcionem. De quo etiam in hæc verba B. Iustinus Martyr Apologet. 2.* Marcion verò Ponticus *hodie etiam discipulos suos docet, alium quendam Opificem Deum maiorem opinari; qui per omne quoque genus hominum, dæmonum fretus auxilio, plurimis auctor est, vt blasphema dicant, & effectorem huius Vniuersitatis Deum negent; alium autem quendam, vt maiorem, maiora præter hunc condidisse profiteantur. Quod ipsum rursum aliis verbis sub finem repetit; immò peculiarem librum eius aduersus Marcionem citat in hæc verba B. Irenæus lib. 4. aduers. hæres. cap. 14. Et benè (inquit) Iustinus in eo libro, qui est ad Marcionem, ait*: *Quoniam ipsi quoque Domino non credidissem, alterum Deum adnuntianti, præter fabricatorem & factorem & nutritorem nostrum. Quem locum etiam citat Euseb. Histor. Ecclesiast. lib. 4. cap. 17. Eundem etiam errorem, quem hìc latè impugnat, Marcioni impingit Auctor non semel alibi. Sic lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 7.* Inde Marcionis Deus melior de tranquillitate: à Stoicis venerat. *Quò adludit rursum cap. 30.* Si alium (*inquiens*) Deum prædicant, &c. *& apertiùs cap. 34.* Nemo alterum Deum ausus est suspicari, donec Marcion præter Deum creatorem, alium Deum solius bonitatis induceret. *Denique & cap. 51. verbis mox citandis; vbi vide Adnotat. nostras n. 40. & hæres. 17. n. 322. Similiter eò adludit lib. de Carne Christi, cap. 5. quum dicit*: qui à Deo optimo, & simplici & bono tantum infers Iesum? *& cap. 24.* Ideò etiam Marcionem prospiciens: Ego sum, inquit, Deus, & alius absque me non est. *Porrò* Ponticus *cur vocetur, suprà num. 2. diximus, quum paucis eius ortum significauimus, vbi etiam locos habes similes; qualis est etiam ille suprà lib. de Carne Christi, cap. 6.* Sed quid iam discentes Pontici illius. *Eodem pertinet quod infrà cap. 7. dicit Auctor*: Hæsisti Marcion in medio Ponti tui æstu; *& cap. 10. quod bis repetit de* Ponticis. *Item illud initio l. 2.* ita Pontico placuit. *& lib. 3. cap. 11.* Stultissimè & hic Ponticus. *& 13. penes* Ponticos. *Denique lib. 4. aduers. Marc. cap. 1.* iniectiones Pontici. *ac*: apud Pōticos. *& cap. 2.* Euangelij, &c. Pontici. *Et vero ex Iustini loco citato, & Iren. lib. 1. cap. 29. hanc appellationem desumpsisse videtur.*

25. tamquam duas Symplegadas naufragij sui, &c.] Symplegades, *scopuli sunt duo contra Bosphorum Thracium, de quibus Plinius l. 4. c. 13. & Pompon. Mela l. 2. quæ quum in Ponto Euxino sint, adhuc persistit in Metaphora sua Auctor. Ita dictas autem volunt, quòd paruo discreti interuallo, coëuntium speciem præberent.*

26. de simplici capitulo Dominicæ pronuntiationis, &c.] *Vatic. 2. MS. cod. legunt*: prænuntiationis, *sed illud placet. Idem verò etiam suprà dixit Auctor dicto cap. 51. lib. de Præscript. aduers. hær.* Hic (*inquit, de Marcione loquens*) ex occasione qua dictum sit: Omnis arbor bona, bonos fructus facit, mala autem malos; hæresin Cerdonis adprobare conatus est, eadem dicere, quæ ille superior hæreticus antè dixerat. *Nempè, sicuti paulò antè ibidem Auctor*, duos Deos, vnum bonum, & alterum sæuum; bonum superiorem, sæuum hunc, mundi creatorem. *Rectè autem respondet Auctor*: Dominum non in Deos, sed in homines disposuisse exempla illa bonæ & malæ arboris, *quæ reperiuntur Matth. 7. Atqui MS. Vatic. 2. partim confirmant hâc vsitatam phrasin Auctoris*: malas ædat operas, neque mala bonas; *vbi* operas *accipit pro operibus.*

27. circa mali quæstionem: Vnde malum? &c.] *Hinc explicatur illud dicti lib. de Præscript. adu. hær. c. 7.* Eædem materiæ apud hæreticos & Philosophos volutantur, iidem retractatus implicantur: Vnde malum, & quare? *sicuti ibi etiam adnotauimus n. 44.*

28. & obtunsis sensibus.] *Vatic. 1.* obtusis, *sed alter nobis consentit; & verò etiam Plinius iunior lib. 7. Epist. 123.* obtunsum *stomachum dixit, & Plautus Casina*: obtuso ore.

29. Ego sum qui condo mala, &c.] *Vatic. 2. MS. cod.* creo, *& paulò post*: creantem, *pro*: condentem; *sed illud legitur alibi ab Auctore, non solùm infrà Tom. 5. lib. de Persecut. in fuga, sed etiam lib. 2. adu. Marc. vbi latè hunc locum Isai. 45. interpretatur cap. 14. & 24. ita vt nihil faciat pro hæresi Marcionis, quo loco etiam nos latiùs. Legimus autem ex iisdem*: pronuntiantem, *pro*: prænuntiantem.

30. Et ita in Christo, &c.] *Latiùs ista hæresis*: de noua diuinitate in Christo reuelata, *refutatur ab Auctore infrà cap. 18. & 19. Adludit autem ad illud Apostoli 1. Cor. 5. Modicum fermentum totam massam corrumpit; de quo alicubi aliquid scripsimus.*

31. Habuit & Cerdonem quendā informatorem, &c.] *Huc pertinet illud mox citatum nu. 26. item illud infrà lib. 4. adu. Marc. cap. 17.* Sic nec Marcion aliquid boni de thesauro Cerdonis malo protulit. *Consentit etiam Irenæus, quum scribit l. 1. c. 29. Succedens autem Cerdoni Marcion Ponticus adamplianit doctrinā. quæ ipsa verba habes citata ab Eusebio lib. 4. Eccles. hist. cap. 10. Atqui legunt Vatic. MS. cod.* de bono præstruendo, *phrasi Tertullianica, pro*: præferendo; *verùm quia opponitur illi*: de malo infamando, *&*

etiam ad euitandam cacophoniam in eo quod sequitur: construxit, *retinuimus vulgatam lectionem.*

CAP. III.

32. Principalis itaque & exinde tota, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Quòd Deus, si vnus non est, non sit; eò quòd summus magnus sit, cui nihil adæquari potest.

33. poëtica & pictoria licentiâ, & tertia iam hæretica.] Poëtica & pictoria licentia *omnibus nota est, cui addit* hæreticam, *quòd eadem licentia vti soleant. Præterea etiam videtur adludere ad Hermogenem & Apellem, qui Pictores ante hæresin fuerant, sicuti adnotauimus suprà lib. aduers. Hermogenem, & infrà Tomo 4. in fragmentis libri adu. Apellem.*

34. quod & omnium conscientia agnoscet.] *Hoc latiùs explicatur infrà cap. 10. & suprà Tom. 1. toto lib. de Testimonio Animæ adu. Idola.*

35. Deum summum esse magnum, &c.] *Pulcra Dei definitio*, quantum (*vt Auctoris verbis præcedentibus vtar*) humana conditio de Deo definire potest. *Similiter autem dixit infrà cap. 7.* Hanc (*nempè Dei substantiam*) inueniens solam innatam, infectam; solam æternam, & vniuersitatis conditricem *& suprà lib. aduers. Hermog. cap. 7.* Deum æternum, innatum, omnibus maiorem & sublimiorem, nec natum nec factum, sine initio, sine fine. *Legimus autem paulopòst ex Vatic. 2. MS. cod.* dicendo, si non vnus, non est Deus (*addita recèns voce:* Deus) sed quia quem confidimus esse, idem (*pro:* iidem, *quod mendosè legebatur*) definiamus esse.

CAP. IIII.

36. Sed argumentabitur quilibet, &c.] *Huic capiti titulum dedimus:* Quòd etiam suis finibus distincta duo summa magna consistere non possint.

37. Cui me similabitis?] *Paulo aliter legitur Isaiæ 40.* Cui assimulastis Dominum, *iuxta 70. aut:* Deum, *iuxta versionem B. Hieronym. Et certè ex hoc loco didicisse Sibyllam Deum dicere immensum & infinitum, tradit Clemens Alexandrinus libro 5. Stromat. & post eum Euseb. lib. 13. de Præpar. Euang. Græcè, vbi docet quæ pulcrè dicta sunt à Philosophis, ex Prophetarum ea libris mutuasse.*

38. minutalibus, vt ita dixerim, regnis, &c.] Minutalia regna *vocat (inquit Rhenanus) minuta & parua. Alia significatione suprà dixit Tom. 2. lib. de Habitu muliebri, cap. 6.* eiusdem terræ minutalia, *quæ vulgus mineralia vocat. Est etiam vox Tertullianica, qua Metaphoricòs vtitur:* eliquetur, *vti etiam illæ:* expressis & exclusis; *adludit enim ad aurifabros, qui aurum eliquant scoriis expressis & exclusis.*

CAP. V.

39. Aut quæ ratio duo summa magna, &c.] *Inscripsimus caput istud:* Quòd si duo summa magna, etiam plura admittere oportebit.

40. Honestior, & liberalior Valentinus, &c.] *Adludit ad 30. diuinitatis Æones Valentini, de quibus suprà latissimè lib. adu. Valent. maximè cap. 7. & 8. à quibus deriuat Auctor nouam vocem, quum subiungit:* tamquam Æoniæ scrophæ, *adludens ad* Scrophæ *fœcunditatem, quæ nonnumquam ad trecenos vsque peperisse legitur porcos. Illud enim antiquissimum fuisse scribitur à M. Varrone lib. 2. de re Rustica cap. 4. quòd suis Æneæ Laurinij 30. porcos peperit albos. Ac qui rectè dicit:* Post vnum enim numerus; *& mox* Duo enim multitudo, vnione iam excessa; *quia vnitas non numerus, sed principium est numerorum.*

41. vnicum autem sit, cui nihil adæquetur, &c.] *Huc pertinet illud infrà l. adu. Praxean:* Euersio monarchiæ illa tibi intelligenda, quum alia dominatio suæ conditionis & proprij status, ac per hoc æmula superducitur, quum alius Deus inferna euersus creatorem. *Legimus autem ex 2. Vat. MS.* nullo inter se differendo, *pro:* à se.

CAP. VI.

42. Sic adhuc videmur disputare, &c.] *Caput huic inscriptionem dedimus:* Quòd etiam dispares Dij Marcionis admitti non possint. *Quæ rectius legit Basil. aditio cum Vatic. MS. Sic illius quàm Lugdunensis:* Si. *Rursum autem ex hac Tertullianica:* retractauimus, *pro:* tractauimus, *discuti etiam cap. sequ. bis:* retractatum, *& cap. 9.* tractatu, *bis.*

43. Marcionem dispares Deos cõfiuere, &c.] *Quibus scripturis Marcion* alterum Deum iudicem ferum, belliporentem; alterum mitem, placidum & optimum *astruxerit, latè tradit & confutat auctor l. sequenti.*

44. quodammodò iniectâ manu dicimus.] *De hac Prouerbiali formula inter Prolegomena. Nimirum autem paulopòst, & legimus ex Vatic. 2. MS.* sed ita Deus non erit dicendus; *item:* Nam & ita magno Deo potiore.

45. si depreciari capit in creatore, &c.] *Verbum* capit (*inquit Rhenanus*) *vsurpat sequuntur præcedentium librorum Scholiis admonuimus*) ἐνδέχεται. *Hîc tantum valet ac si dicas: Deus non si datur vt creator deprecietur. Sic lib. 2. infra alio cap. 6.* quia si caperet hoc iure.

CAP. VII.

46. Tentabis ad hæc de nomine Dei, &c.] *Titulum huic capiti præfigendum censuimus:* Quid hil Marcioni patrocinetur nomen Dei, etiam in alios permissum in scripturis. *Legimus autem Vatic. 2. MS.* conuertere retractatum, *pro:* cutere.

47. vt passiuo & in alios quoq; permisso, &c.] *Hîc (inquit Rhenan.) apertè seipsum interpretans, docens quid intelligat per* passiuum, *quum dicit, id est,* in alios quoque permisso. *Nam passiuum illi, commune significat & promiscuum, ab Auctore passim. Suprà dixit l. de Carne Christi, cap. 14.* ceteris passiuum, ignobilem, *hoc est communem.* scurum, *sicut illic in Scholiis exposuimus, nam infrà habes hoc eodem libro, cap. 20.* passiuũ commune. *Atqui locum hunc explicationis caussa sic distinxi:* Quia scriptum sit: Deus, &c. &: Ego, &c. Nomen idcircò, &c. Respondebo, (&c.) & Deum dictum.

48. Deus Deorum stetit in Ecclesia Dei, rum, &c.] *Quod hîc Auctor ex Psalmo 81. ad angelos & homines refert, apertius explicat suprà lib. adu. Hermog. cap. 5. addens:* ex gratia ipsius, non ex stra proprietate id dici; *de qua aliquid dictum est maximus num. 24. Nec absimiliter infrà lib. adu.*

TERTULL. Cum Adnotatis PAMELII A. V. 16.

UNIVERSITÄTS-BIBLIOTHEK PADERBORN

Praxeam: Deos *in hac scriptura interpretatur* homines per fidem factos filios Dei. *Differt autè in hoc Auctor ab aliis, quòd legat:* in medio autem Deos diiudicauit, *quum ex Græco, Hebraico, & Chaldaico exemplaribus vertant alij:* diiudicat, *conformiter lectioni vulgatæ. Atqui legimus more Tertullianico:* Ego dixi: Dei estis, *pro:* Dij, *maximè quum sequatur:* Nã & ipsa idôla gentium Dei vulgo.

49. quanti nequam serui, &c.] Quanti (*inquit Rhenan.*) *pro:* quot, *vt vulgus loquitur.*

50. Regum nominibus insultãt, &c.] *Accipitur* insultant *ab Auctore absolutè, pro:* extolluntur, *non aliter atque dixit Liuius lib. 6. Etiam minimè tolerandâ superbiâ* insultat; *nisi quis malit hîc legi debere:* exsultant. *Legimus autem mox ex Vatic. 2. MS.* sed Deus ea re, quâ nemo, Deus dicitur, *pro:* sed Deus nemo, eâ re quâ Deus dicitur; *liberum Lectori relinquentes, siue legat cum exc.* cui nomen hoc contigit, *siue cum MS.* contingit. *Verum illud placet MS.* Denique & hoc Marcion, *pro:* hoc &; *ac* vindicans, *&* vindicat, *pro:* vendicans, *&:* vendicat; *quia illa Tertulliana sunt. Item rursum:* inquantum Dei vocantur, *pro:* Dij. *Denique:* comparationem non sustinentis, *pro:* sustinens, *vt referatur ad illud:* summi, magni.

51. his interim lineis eam clausimus, &c.] *De hac Prouerbiali formula vide nostra Prolegomena.*

Cap. VIII.

52. Primò, supercilio stuporem suum ædificant Marcionitæ, &c.] *Capiti huic hanc inscriptionem apposuimus:* Quòd nouitas Dei Marcionitarũ eos conuincat, quùm Deus æternus sit. *Rectè autem adnotauit Latinius, similem phrasin Auctoris inueniri suprà Tom. 2. l. de Hab. mulieb. cap. 6.* Solum hunc stuporem ædificare nouerunt, *vbi vide Adnot. nostras n. 48. Explicatur autem his verbis hîc ab Auctore,* inflantur, *&:* mox vanam gloriam vapulabunt. *vbi* (*adnotante etiam Rhenano*) *subauditur: secundum, figurâ Græca. Magis placet autem vnius Vatic. cod. lectio: quòd* nouum Deum proferant, *quàm aliorum:* præferant; *item quod paulopost sequitur:* maximè adiutorio eius, *pro eo quod alij:* maximo.

53. nouo semper ac nouo titulo consecrationis cuiusque, &c.] *De ritu* consecrationis *Deorum apud ethnicos, vide suprà Tom. 1. Apolog. cap. 12. n. 176. & de* antiquitate Saturni, eiúsque consecratione, *vide cap. 10. num. 158. 159. 160. 161. ac 162. item quòd illo Moyses fuerit antiquior, ibidem cap. 19. n. 277.*

54. metatore initij & finis.] Merator *est* (*inquit Rhenanus*) *qui metitur loca in quibus tentoria figant milites; aut qui hospitia præstat in ciuitatibus. Hic & mensor appellatur, quòd ad podismon demetiatur loca. Cyprianus Epist. ad Christianos quosdam captiuos scribens: Primum* (*inquit*) *hospitium vobis in carcere præparauit, &* merator *quodammodò vester, nunc quoque vos antecedit. Hîc Tertullianus accipit pro demensore. Sic autem dixit:* A tempore metatore, *vt lib. 4. cap. 16.* Adiutore præcepto. *Vide plures eiúscemodi phrases suprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 2. num. 20. & hoc Tomo lib. adu. Valent. cap. 23. num. 260. denique Adnot. nostras in Epist. 22. Cypr. num. 1.*

Cap. IX.

55. Scio quidem, quo sensu, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd eos non excuset noui Dei adsertio ex agnitione, eo quòd Deus ignotus & incertus esse non potuerit. *Atqui de Prouerbiis:* ad lineas rursum & in gradum, *vide nostra Prolegomena.*

56. Inuenio planè, &c.] *Adludit ad illud Apostoli Actor. 17.* inueni & aram, *in qua scriptum erat:* ignoto Deo; *quod quum Athenis contigerit, rectè* Atticam idololatriam *vocat. Atqui Græcam inscriptionem fuisse, scribit in eum locum Oecumenius:* ἀγνώστῳ θεῷ, *eius duas caussas adferens. Alteram, quòd quum Atheniensibus missis ad Lacedæmonios auxilij gratiâ aduersum Persas adparuisset spectrum Panis iuxta Parthenium eos accusans, quòd se neglecto alios Deos colerent; victoriâ potiti, ne quid postea simile contingeret, non solùm Pani templum erexerint, sed etiam* aram ignoto Deo. *Alteram, quòd quum peste laborantibus reliqui Dei inuocati nihil adiumenti adferrent, intelligentes quendam esse Deum qui pestem immitteret,* ignoto Deo aram *inscripserint, quo facto pestis cessauerit.*

57. Item incertis Deis, sed superstitio Romana est, &c.] *De* Diis incertis *vide ex Varrone B. Augustin. alicubi in libris de Ciuit. Dei. Porrò etiam hæc est Prouerbialis formula:* titulum incidere, *de qua in Prolegomenis. Legimus autem paulopost more Tertullianico, ex MS. cod.* non eisdem modis. *Est etiam perinde siue legas postea:* in incerto est *cum exc. sis, siue cum MS.* incertum est.

58. in ilkas iã indeterminabiles quæstiones, &c.] *Adludit ad illud Apostoli 1. Timoth. 1. fabulis & genealogijs* interminatis, *quæ* quæstiones *præstant magis, &c. de qua vide suprà lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 7. num. 48. Atqui rursum lego:* Quum verò duo Dei, *pro:* Dij; *&:* quia Dei ambo. *Denique rectè adnotat Rhenan. Auctorem verbo:* dirigere, *frequenter vti.*

Cap. X.

59. Siquidem à primordio rerum, &c.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd à primordio notus Deus fuerit etiam ethnicorum conscientiæ.

60. Nec enim si, &c. Moyses, &c.] *Elegãs phrasis:* in templo litterarum dedicare, *sicut &:* natales agnitionis supputari, *&:* maior popularitas humani generis. *Atqui etiam hîc innuit* Pentateuchi *sic à 70. appellati, auctorem fuisse* Moysen, *sicuti etiam alicubi suprà; quod ipsum allegatur Exod. 34. & Deuter. 31. sed excipiunt plerique illud cap. 34. Deuteronomij, de morte & sepultura Moysi, vsque in finem ab Esdra additum.*

61. quasi proprio nomine Deũ perhibeat, &c.] *Propriè & latè hoc argumentum tractat Auctor suprà Tom. 1. l. de Testimonio Animæ aduersus idôla. Meminit etiam alibi frequenter, locis ibidem adnotatis cap. 2. nu. 5. quibus adde locum etiam similem lib. de Anima, cap. 41. num. 461. Legimus autem rursum:* intellegetur, *pro:* intelligetur.

Cap. XI.

62. Et meritò, inquiunt, &c.] *Capiti huic inscriptionem damus:* Quòd omnia quum Dei sint, si nihil creauit Deus Marcionis, Deum non esse. *Iterum autem hîc repetuntur voces:* vacat, *&:* vacabit; *pro, frustrà esse.*

63. Quando etiam error orbis, &c.] *Hoc latissimè tractauit Auctor suprà Tom. 1. Apolog. cap. 11. etiam vanas illas esse caussas comprobans, ob quas* Deos

orbis terræ præsumpserit, quòd aliquid prospexerint humanis vtilitatibus; *vbi vide et nostras Adnotationes num. 167. itemq; B. Cypriani librum*: Quòd idòla non sint Dij.

64. Vnam saltem cicerculam, &c. protulisse debuerat, &c.] *Legunt MS. Vatic. 2.* saltim, *more veteris; sed nolui immutare. Aptè autem Metaphora* cicerculæ *vtitur, eo quòd* Triptolemus *primus serendi modum tradiderit. Hinc illud Auctoris libri ad Herennium: Vt* Triptolemus, *quum omnibus semen largiretur.*

65. vt in dedecore carnis exhiberetur, & quidem maiore si falsæ, &c.] *De hoc argumento contra Marcionem latam habes disputationem suprà l. de Carne Christi, cap. 4. & quòd* Christus non sit mētitus substantiam corporalem, *cap. 5.*

66. qui & maledictum in se creatoris admisit, &c.] *Adludit ad illud Deuteronomij* 21. Maledictus omnis qui in ligno suspensus fuerit.

67. qui solum se etiā iurans adseuerabat, &c.] *Hîc similiter ad illud Isai. 45. Ego Deus, & non alius, &c. Est autem etiam hîc repetita vox Tertullianica:* paratura.

Cap. xii.

68. Ceterùm, & si esse eum, &c.] *Inscripsimus caput istud.* Quòd Marcionitarum sine caussa esset Deus, qui rem nullam habeat; quum res caussa sit, vt sit aliquid.

69. Nam etsi credunt plerique, &c.] *Facit hic locus non modò de operibus iis qui credunt necessariis, sed etiam de merito eorumdem, eò quòd dicat:* opera eius Deo digna; *quales similes locos habes adnotatos suprà Tom. 2. lib. de Patient. cap. 11. num. 75. & cap. 13. num. 82. & rursum hoc ipso Tomo lib. de Resurr. carn. cap. 15. num. 114.*

70. impudentiæ & malignitatis adfinis, &c.] *Sic (inquit Rhen.) lib. de Patientia, c. 7.* Adfines cupiditatis deprehēdemur. *Lib. 2. infrà c. 11.* Vt adfinē mali arguere; *& alibi sæpè. Sic enim Cicero loquitur. Vt pro Sylla: Huius* adfines *suspicionis. Est etiam phrasis Auctori vsitata:* fidei procurando.

Cap. xiii.

71. Quum Deum hoc gradu expellimus, &c.] *Titulum hunc huic capiti damus:* Mundum non esse opus parum Deo dignum. *De Prouerbialibus autem formulis:* hoc gradu expellere, *&:* narem contrahere, *vide nostra Prolegomena.*

72. Etsi mundum homini non sibi fecit, &c.] *Simile est illud Clement. Alexandrini lib. 5. Stromat. Deus mundum non fecit tamquam sibi necessarium, &c.*

73. de isto huius mundi indigno.] *Id est (inquit Rhenanus) indignitate.*

74. cui & apud Græcos ornamenti, &c.] *Idipsum habes suprà Tomo 1. Apolog. cap. 17. num. 253. & hoc Tomo lib. adu. Hermog. cap. 40. priori loco:* vnde & Græci nomen mundo κόσμου accommodauerunt; *posteriori:* Quum ornamēti nomine sit penes Græcos mundus. *Hinc etiam illud Aristotelis l. de Mundo: Vniuersum ipsum commodè κόσμον nominauerit, id est, compagem rerum compositam, concinnatóque ordine digestam.*

75. de quorum ingeniis omnis hæresis animatur.] *Hoc ex professo tractauit Auctor suprà (præterquàm quòd alibi sæpissimè reperit) l. de Præscript. adu. hær. cap. 7. quò Lectorem remittimus.*

76. vt Thales aquam, &c.] *Similem prorsus habes locum Auctoris suprà Tom. 1. Apolog. cap. 46. ad legauimus num. 576. BB. Iustinum Martyrem & Athenaum, item Arnobium & Lactantium: & certe nonnatim habent duo priores, quòd* Deos *siue prima rerum principia* pronuntiauerint, Thales Milesius aquam, Heraclitus ignem, Anaximenes aerem, Anaximander vniuersa cœlestia (*quos duos etiam Milesios appellant*) *id est, infinitatem. Lactantium Milesium habet de* Thalete *&* Anaximene, *præterea quòd æthera & aërem confundere videatur, quod huc facit Auctor, dum de Zenone loquitur: in quo non assentiunt Laërtius & Plutarchus. De* Platone *vero expressè contrarium habet, dicens eum nec aëra, nec rationem, aut naturam, sed, vt est, Deum ab ea nominatum libris De legibus, nempè lib. 4. At partim consentit Auctori B. Iustinus Martyr, quem hîc imitatur, quum dicit Apolog. 1. Etenim Plato in ignea essentia summum Deum esse dicit. hoc est enim quod hîc habes:* quod ignem Deorum igneum appellat. *Porrò locum hunc imitatur Prudentius in Apotheosi, quum agens aduersus Marcionem, & alios qui duos Deos asserebant, sic scribit:*

Consule barbati deliramenta Platonis,
Consule & hircosus Cynicus quod somniet & quos
Texit Aristoteles tortâ vertigine nemos.
Hos omnes, quāuis anceps labyrinthus intret
Circumflexus agat; -
Conuertunt tamen ad normā rationis & vnā
Turgidulos sensus, & litigiosa fragosi
Argumenta modis concludunt numen vnum.

77. Quum de mundo, &c.] *Rectè admonet Hananus sequentes periodos non admodum bene constare: quæ tamen licuit mederi, quum eodem modo legant vetustiores MS. codices.*

78. vt plerique Physicorum formidauerint initium ac finem mundo constare, &c.] *Eleganter dictum, quod Auctor dixit suprà Tomo 1. Apolog. cap. 47.* Sive de ipso mundo, natus innatusve sit, deceditne manseritve, variant; *vbi vide Adnotat. pag. num. 594. Legimus verò iterum:* Dei.

79. Persarum Magi.] *Eodem pertinet quod dixit Tomo 1. lib. adu. Iudæos, c. 9. & infrà tertio lib. adu. Marc. cap. 13.* Magos Reges ferè habuit Oriens, *ad quem locum tractatum differimus, an Magi illi, qui Christum adorare venerunt,* Persæ *fuerint, an Arabes.* Magorum *verò apud* Persas *tria recēset genera Hieronymus l. 2. adu. Iouinianum.*

80. & Ægyptiorū Hierophantæ.] *Eupatridæ dicti, quòd sacra ostenderent aut peragerent; genus vestis dotum apud Ægyptios.*

81. & Indorum Gymnosophistæ.] *Vide Adnotationes nostras dicti Apolog. c. 42. n. 347. ad hæc Auctoris verba:* Brachmanæ, aut Indorum Gymnosophistæ. *Hîc sufficiat, quòd duo eorum genera distinguit B. Hieron. l. 2. adu. Iouinianum.*

82. Iouem in subst. antiam feruidā, & Iunonem eius in aëream, &c.] *Rectè interpretatur Hananus quod immediatè sequitur:* secundum sonum Græcarum vocabulorum. *Nam* Ζεὺς *Iupiter,* Ἥρα *Iuno, soror & coniunx Iouis. Quod* τὸ ἀὴρ καθ' ὑπέρθεσιν Ἥρα. *Hæc duo genuina Græca vocabula, nobis ignem & aërem declarant. Et mirum est igne aër ferueſcit, vt inquit Fulgentius; apud quem alia*

nicus ait: Iunonem à Ioue cathenis aureis vinctã, quòd aer igni proximus sit in ordine elementorum.

83. item Vestam in ignem.] *Ouidius (eodem Rhenano citante)*

Nec tu aliud *Vestam* quàm viuam intellige flammam;

ἑστίαν *Græci vocant.*

84. & Camenas in aquas.] Camenarum *nomine Nymphas intelligit, quæ ab aquis quasi Lymphæ vocabantur; quarum subinde in aquis aspectu* Lymphaticos *factos supra adnotauimus lib. de Baptismo, cap. 5. num. 38.*

85. & Magnam matrem in terram.] *Eodem pertinet quod supra lib. de Spectacul. cap. 8. dixit Auctor:* frigebat Dæmonum concilium sine matre Magna; *et cap. sequenti, quæ illa fuerit explicans:* Prasinum verò (*nempe colorem consecrauerunt*) terræ matri. *Synecdochen autem esse, dum sequitur* seminalia demessam, *adnotauit Rhenanus.*

86. Sic & Osirin.] *Apim bouem (inquit idem) intelligit, qui numinis vice celebratur in Ægypto. Lege Plin. lib. 8. cap. 46. & Herodot. Tibull.*

Te canit, atque suum pubes miratur Osirim
Barbara, Memphiten plangere docta bouem.

87. Leones Mithræ philosophantur, &c.] *Huius Dei cultus (inquit idem)* sacramenta Christianæ religionis imitabatur, tingendo, signando in frontibus, Panis oblationem celebrando, resurrectionis imaginem inducendo, denique coronando suos sub gladio. *Atque sic initiati,* Mithræ milites dicebantur, *vt meminit Tertullianus Tomo 2. lib. de Cor. milit. cap. vltimo, num. 206. 207. & 208. & hoc Tomo, l. de Præscript. aduers. hær. cap. 40. num. 242. vbi videat etiam Lector Adnot. nostras. Huic ergo Deo* Mithræ leones *adtribuebant, currum eius, vt videtur, trahentes.* Ardentis *autem* naturæ *eò dicit, quòd* Mithra *idem sit Persis, qui nobis Sol.*

88. vna tetraonis pennula, &c.] *Est (inquit idem Rhenanus)* tetrao, *auis, Germanis* der aurhan *dicta, cuius meminit Plinius lib. 10. iis verbis: Decet (inquit)* & Tetraones *suus nitor absolutáque nigritia, in superciliis cocci rubor. Adducit autem Auctor:* taceo de pauo, *quòd abundè illius pulcritudinem descripserit supra Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 3. vbi vide quoque Adnotat. nostras, num. 45.*

Cap. xiiii.

89. At quum & animalia, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Etiam minutiora animalia depreciari non debere.

90. quemadmodum virtutem in infirmitate secundum Apostolum, &c.] *Adludit ad illud 2. Cor. 12.* Virtus in infirmitate *perficitur. Aptè autem enuntiat:* apis ædificia, formicæ stabula, araneæ retia, bombycis stamina, *de qua postrema vide supra Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 3.*

91. cantharidis venena, muscæ spicula, culicis & tubam & lanceam.] *Pulcrè & hæc describit. De culice, similem locum vide supra lib. de Anima, cap. 10. num. 133. & de* cantharide *Plinium lib. 29. cap. 9. Mirum interim, quomodo etiam* cantharidem *collocet inter leculi & tegetis bestias; nisi fortè aliquando sicuti ex arbore, ita & ex* tegete *fraxinea aut oliuæ, subinde nascantur.* Tegetem *verò vulgus mattam vocat.*

92. in hæc paupertina elementa, &c.] *Simile est illud Varronis lib. de Vita populi Romani, citatum à Nonio, quòd sunt:* paupertina, *sine elegantia. Noua magis vox & obsoleta paulopòst:* infantat, *pro: tamquam infantes nutrit.*

93. nec aquam reprobauit, &c.] *Adludit haud dubiè ad baptismi ceremonias, de quibus latè supra lib. de Baptismo, num. 1. inter baptismi ceremonias, & nominatim de* aquæ *necessitate, cap. 1. num. 3. vbi etiam sicut hìc,* Sacramentum *appellat. Vide Adnotationes nostras ibidem.*

94. nec oleum, quo suos unguit.] *De* vnctione *in baptismo ibidem tractauimus, non modò inter ceremonias, sed latiùs cap. 7. num. 48.*

95. nec mellis & lactis societatem, &c.] *De peculiari hac Africanorum in baptismo ceremonia, etiam ibi num. 1. scripsimus ex Auctore, lib. de Cor. milit. cap. 3. & ex B. Hieronymo.*

96. nec panem, quo ipsum corpus suum repræsentat.] Repræsentare *hìc non aliter accipitur, quàm pro: præsens facere; sicuti latiùs supra ex similibus phrasibus Auctoris docuimus lib. de Resurrect. carnis, cap. 14. n. 112. Atqui etiam hìc Eucharistiam* sacramentum *nuncupat. Similiter verò etiam accipitur* repræsentatio *infrà Tom. 5. lib. de Ieiunio, in istis phrasibus Auctoris:* & ipsa repræsentatio totius nominis Christiani magna veneratione celebratur; *item:* in spiritu inuicè repræsentati.

97. At tu super magistrum discipulus, & seruus super Dominum, &c.] *Hìc adludit ad illud Matth. 10. Non est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum.*

98. Reprobas & mare, sed vsque ad copias eius quas sanctiorem cibum deputas.] Copias maris sanctiorem cibum *Rhenanus pisces interpretatur: quæ si Auctoris vera sit sententia, erit hoc illi peculiare, quòd carnes quidem quadrupedum & volucrum reprobauerit Marcion, non verò piscium; dum ab animalibus abstinendum docuit, quemadmodum illi adscribunt B. Irenæus lib. 1. cap. 30. Euseb. lib. 4. hist. Eccles. cap. 27. B. Hieron. lib. 2. aduers. Iouin. & Epiphan. hær. 42. Veruntamen, præterquam quòd æquè animati sint pisces atque quadrupedes & volatilia, ille verò propterea id interdictum faceret, quòd eandem putauerit animam in brutis & hominibus; Epiphan. ibidem confut. 24. disertis verbis contrarium sentit, & Marcionem confutat, non malos pisces esse docens, eò quòd Christus piscem & ouum bona data vocarit, Luc. 11. Porrò quandoquidem veluti sardonico risu hìc perstringit Rhenanus Catholicos, qui certis diebus, & Monachos qui perpetuò piscibus solis vtuntur, his verbis: Et hodie quidam carnibus pisces præferunt; hoc Lectori insinuandum putaui, pisces* sanctiorem cibum *dici; non quòd in se sanctior sit esu carnium, sed quòd sanctitatis gratiâ abstinentiam illam sibi indicant, aut ab Ecclesia indicatur, iuxta quod B. Hieronym. loco citato pulcrè deducit ad perfectionem spectare carnium abstinentiam. Et verò etiam talem abstinentiam non vno loco Auctor probat hìc & supra Tom. 2. lib. de Cultu fœmin. c. 9.* Quidam (*inquit*) ipsam Dei creaturam sibi interdicunt, abstinentes vino, & animalibus, exsulantes; quorum fructus nulli periculo aut solicitudini adiacent, sed humilitatem animæ suæ in victus quoque castigatione Deo immolant. *Et infrà Tomo 5. lib. de Ieiunio, ac lib. de Cibis Iudaicis pulcherrimè eam materiam prosequitur, dissoluens argumenta omnia, quæ in contrarium ab aduersariis ex scripturis adferri solent; quemadmodum etiam B. Hieronym. vbi suprà, in multis ad verbum Auctorem imitatus.*

99. Hypocrita vt apocartereſi probes te Marcionitam, &c.] *Hæc verba (inquit Rhenan.) partim depraua̅ta, partim tranſpoſita ſic reſtituimus ſuæ integritati ordinique, Gorꝛienſis collationis ſecuti fidem, vt ſit:* Hypocrita, *vocandi caſu dictum. Videtur interim etiam non reprobāda 1. ædit. lectio:* Hypocrita, muta apocartereſi ſi probes, &c. *vt* muta *dixerit, quaſi tali* apocartereſi *à reſpondendi difficultate ſe liberaret; & certè etiam Vat. 2. MS. cod. legunt:* muta, *ſed nō addunt:* ſi. *quare nos Lectoris iudicio vtramque lectionem committimus. Atqui (eodem Rhenano teſte)* ἀποκαρτερεῖν *Græcis, Auctore Suida, eſt quum quis vel inedia vel laqueo vitam finit; vnde* ἀποκαρτέρησις. *Quod vocabulum in Apologetico quoque vſurpat, ſic ſcribens:* Lycurgus ἀποκαρτερῆσιν optauit, quòd leges eius Lacones emendaſſent. *Ceterùm* Hypocritam *hîc appellat Marcionem, vt non bona fide nec ex animo, ſed ſimulatè tantùm, res creatorio deſtruentem contemnentémque. Vide etiam hac de re aliquid Adnotat. noſtra ad dictum locum Apologetici, cap. 4. num. 50.*

CAP. XV.

100. Poſt hæc, vel ante hæc, &c.] *Capiti huic titulum dedimus:* Nō eſſe Deo Marcionis ſuum cœlum & ſuum mundum, eò quòd alioqui nouem Deos oporteret conſtituere.

101. de cœlo quidem illo tertio videbimus, ſi & ad Apoſtolum, &c.] *Adludit haud dubiè ad l. 5. adu. Marcionem, vbi tractatur illud Apoſtoli 2. Cor. 12. de raptu* in tertium cœlum, *ad quem locum paulòante cap. præced. reſpexit Auctor, dum dixit:* de tertio cœlo deſcendere laborauit.

102. vt Dominus à xij. Tiberij Cæſaris reuelatus ſit.] *Quod hîc dixit:* reuelatum eſſe, *mox:* manifeſtari, *& iterum:* patere *dixit, & ſub finem capitis:* apparere. *Nā intelligit prædicationē Chriſti cœptam (iuxta ipſius quidem ſententiam erroneam, de qua ſuprà lib. adu. Iud. cap. 8. num. 82. & latiùs in Prolegomenis)* anno xij. Tiberij Cæſaris, *& paſſim triennio poſt anno eiuſdem* xv. *Atqui* reuelationem *ſic accipiendam, ſatis etiam infrà indicatur cap. 18. his verbis Auctoris:* Ergo vel prædicationibus reuelationem ſui debuerat operari. *Eodem pertinet quod ſuprà Tomo 1. Apolog. cap. 5. dixit Auctor:* Tiberij tempore nomen Chriſtianum in orbem introiſſe, *& cap. 7.* huius diſciplinæ cenſum à Tiberio eſſe. *Adludit autem eodem Auctor infrà huius libri cap. 22. his verbis:* ſi ab æuo Deus & non à Tiberio; *item lib. 3. cap. 23. quam commemorat* tempus medium à Tiberio vſque ad Veſpaſianum; *& rurſum lib. 4. cap. 7. vbi ſententiam hac de re Marcionis citat, & proinde explicatur id quod infrà legitur de anno* xv. Tiberij *cap. 19. num. 126. ita vt nulla ſit contradictio de reuelatione, quam hîc contigiſſe dicit anno xij.*

103. ad decimum quintum iam Seueri Imperatoris.] *Omninò ſic legendum, etſi refragantibus omnibus codicibus, ipſa verba Auctoris indicant; quippè qui hoc dicere velit, Chriſtum à xij. anno Tiberij reuelatum eſſe, ad xv. autem vſque* iam Seueri Imperatoris *annum,* nullam omninò ſubſtantiam (*nouam nempè mundi, quam nouus noui Dei Marcionis Chriſtus, ſecum reuelare debuiſſet, ſi ſuum haberet cœlum & ſuum mundum*) cōpertam eſſe. *Atqui his verbis etiam indicat Auctor, ſe ſcripſiſſe hæc anno* xv. Seueri Imperatoris; *de quo in vita eius latiùs.*

104. ne qua adhuc illic vacent ſubciſiua, &c.] Vacare, *pro inanem eſſe, hîc accipitur, & paulopòſt à Tertulliano. Qui etiam eleganter Ironicè ſubciſiua dixit (pro quo in 1. ædit. ſubſciua, & in margine eiuſdem ſubſcidiua, non rectè) id eſt ſubſecundaria loca adhuc vacantia.*

105. & tertius aliqui ſtipare Deus ſe.] *Ex Vat. MS. cod. reſtituimus vocem Tertullianicam:* aliqui *pro* aliquis. *Vbi rurſum eſt vox Tertullianica:* ſtipare, *pro condenſare; Metaphora ſumpta ab eo, quòd ſtipa ſua ſponte inania obturare & replere ſoleamus.*

106. Deum & Materiam duos Deos, &c.] *Alludit tacitè ad Hermogenem, qui* duos Deos *comminiſcebatur,* Deum & Materiam; *contra quem eſt ſupra liber integer aduerſus Hermogenem.*

107. Habes igitur in ſuperioribus, &c.] Tres ſubſtantias diuinitatis in ſuperioribus *exacta diſcretione intelligere videtur:* Deum bonum, Deum malum, & Mundum ſuperiorem; quatuor verò inferioribus, factorem mundi inferioris, locum inferiorem, & malum. His, quùm accedāt duo Chriſti nouem Dij adſignantur, non duo.

CAP. XVI.

108. Non comparente igitur mundo alio, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd nec inuiſibilium creator Deus Marcionis. *Eſt autem phraſis Tertullianica:* quàm eius, *pro: potius quàm, & vox:* exemplariis.

109. Videbimus, & Apoſtolus, &c.] *Adludit ad lib. 5 adu. Marcion. vbi tractat cap. 18. illud ad Coloſſenſes; idque tum hîc, tum infrà his verbis:* viſibilia & inuiſibilia condidiſſe.

110. Scripturarum quoque aduocatione.] Aduocatio (*inquit Rhenan.*) *proprie eſt turba patronorum & amicorum, qui alicui in iudicio aſſunt. Hîc accommodatiùs ſenſione. Sic in libro de Patientia, cap. 11.* Itaque ſilentio & aduocatio & riſus promittitur pro conſilio & ratione. *Qui etiam rectè illud:* à Deo creatore inſtructos, *à partibus Dei creatoris. Rurſum autem vox Tertullianicæ:* inanimalibus, ſtatiuis, *ac:* genitalibus, *pro* quæ non *anima carent, quæ non mouentur, & quæ generatiua ſint. Item phraſes Tertulliani:* æmula conditionis, *ac:* imitatrix ſola eorum.

111. quemadmodum & vitam & mortem, &c.] *Hîc videtur adludere ad illud Eccleſ. 11.* Vita & mors *Deo ſunt; deinde ad illud Iſai. 45.* faciens pacem & creans mala; *de quibus latiùs infrà lib. 2. aduerſus Iud. cap. 14.*

CAP. XVII.

112. His compreſſi, erumpunt dicere, &c.] *Inſcriptionem huic capiti impoſuimus:* Quòd non ſibi Deo liberatio hominis, neque etiam operum Dei ignota eſſe potuerit. *Sine autem:* dignoſcitur ignota excuſis, *ſine:* dinoſcetur *cum Vatic. MS. perinde. Item phraſis Tertullianica:* quâ Deus; *quare etiam dum, quò neceſſarior, comparatiuè, pro* magis *ſolitus.*

113. Sed & hunc locum alibi implebimus, &c.] *Ad quem locum adludat, diſpiciat diligens Lector.*

CAP. XVIII.

114. Proceſſerit, age, iam in notitiam, &c.] *Hîc damus:* Quòd Deus Marcionis non ita ignè reuelatus, neque natura, neque doctrina.

115. quando hora fatalis aduenit.] *Debui ſuprà latiùs lib. de Anima, cap. 39. num. 449.*

116. fortaſsè enim *casa ſoldar* ei obſtiterit. *Græcè dixit quod Genethliaci Aſcendens ſignum &c.*

TERTULL. Cum Annotatis PAMELII A. V. 16.

UNIVERSITÄTS-BIBLIOTHEK PADERBORN

lant, id est, Planetam, sub quo quisque concipitur aut nascitur; nam, vti suprà dixit Auctor dicti lib. de Anima c. 25. Veteres Astrologi genituram hominis ab initio conceptus digerebant; *de quibus videre possit Lector curiosior Iulium Firmicum; non illum veterem Christianum, qui ad Constantium scripsit de errore profanarum hæreseon, sed qui libros Mathematicos edidit; quamquam nulla sit illis adhibenda fides, & tales Astrologiæ iudiciariæ libri legi vetantur Catalogo Pontificio, Regula* 9. *iuxta Concilium Tridentinum.*

117. aut aliquæ maleficæ.] *De iis vide suprà cap.* 9. *lib. de Idol. num.* 54. *ac* 55. *& locos quosdam Apologetici ibidem adnotatos. Atqui per* maleficas *& conceptus & partus impediri nonnunquam permittentibus peccatis nostris, notius est, quàm vt probatione sit opus.*

118. aut Saturnus quadratus, aut Mars trigonus.] *Ob dictum Pontificis Regia Maiestate confirmatum interdictum, de his aliud nihil dicam, quàm quòd* Saturnum quadratum, *aut* Martem trigonum, *id est: triangularem habentes pro suo Ascendente, multis & morbis, & malis, & periculis, immò sceleribus obnoxios, dicerit Mathematici. Vnde & à Propertio l.* 4. *Eleg.* 1. Saturni *graue sydus appellatur.*

119. Nam & Mathematici plurimùm Marcionitæ.] Mathematicos *etiam hìc in malam partem accipit (de quo suprà latiùs l. de Idol. n.* 50. *&* 51.) *pro Genethliacis, hoc est enim quod subiungit:* de ipsis stellis viuere creatoris; *quibus verbis ironicè notat Marcionitas; quòd, quamquam Deum creatorem nollent agnoscere, tamen se crederent* viuere de stellis, *id est, iuxta constellationum motum, quas tamen creator creauerit. Siue autem paulopost legas cum excusis:* deinde doctrina recognoscendum, *siue:* dehinc *cum Vatic.* 2. *MS. perinde est.*

120. qui & conditionis.] *Sicuti cap. præced.* conditio *etiam hìc accipitur, pro creatione; quomodo etiam ibi paulopost:* ad conditionem tam diuinæ magnitudinis; *& cap. seqq.* & si non per conditionem.

121. quomodo Romulus Consum, &c.] *De* Cõso Deo à Romulo consecrato, *vide suprà Tom.* 2. *lib. de Spectac. cap.* 5. *num.* 33. 36. 37. *ac* 39. *& B. Cypriani l. de Idol. vanit. num.* 23.

122. & Tatius Cloacinam, &c.] *De* Cloacina *diximus Tom.* 1. *lib. de Pallio, c.* 5. *n.* 84. *& antea de* Cloacina *&* Pauore, *Adnotat. in B. Cyprian. lib. de Idolor. vanitate, nu.* 24. *vbi sic legitur: Deam* Cloacinam Tatius *adinuenit, & coluit:* Pauorem Hostilius; *qui hauddubiè ex hoc id descripsit loco.*

123. & Metellus Alburnum.] *Suprà adnotaui Tom.* 1. *Apolog. cap.* 5. *num.* 56. *omninò hìc legendum* M. Æmilius, *pro:* Metellus, *idque, ex Eusebio & Nicephoro. Verùm, quum animaduerti simul fuisse Consules anno Vrbis* DCXXXVIII. M. Æmilium *M. F. N. & M. Cæcilium Q. F. Q. N.* Metellum, *putaui retinendum; eò quòd illis Consulibus videatur primùm consecratus Deus* Alburnus.

124. & quidam ante hoc tempus Antinoum.] *De* Antinoo *seruo Adriani Imperatoris, vide Æ. Inotat. suprà Tom.* 2. *ad lib. de Corona milit. cap.* 13. *num.* 185. *& T.* 1. *Apol. cap.* 23. *num.* 202. *ad illud:* Et nescio quem cynædum.

Cap. XIX.

125. Immò (inquiunt Marcionitæ) Deus noster, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd etiam in Christo Iesu non sit reuelatus Deus Marcionis. *Atqui verba illis:* Dabitur & IN CHRISTVM LIBER, de omni statu eius, *insinuat tertium librum aduers. Marc. Sunt autem Tertullianica:* retractentur, *&:* ad præsentem gradum occurrere; *de qua Prouerbiali formula inter Prolegomena latiùs.*

126. Anno XV. Tiberij, Christus Iesus de cœlo manare dignatus est.] *Istud non ex sua, sed ex Marcionis sententia dicit Auctor, sicuti patet ex illis verbis infrà lib.* 4. *aduu. Marcion. cap.* 7. Anno XV. principatus Tiberiani, proponit; Deum descendisse in ciuitatem Galilææ Capharnaum; vtique de cœlo creatoris, *quam hæresin ibi latè impugnat; item ex verbis illis infrà cap.* 22. *sub finem:* Si ab æuo Deus, & non à Tiberio, immò (quod verius) à Cerdone & Marcione. *Ipsius verò Auctoris sententiam de Christo aliam, quamquam neque probabilem, vide suprà lib. aduu. Iud. cap.* 8. *num.* 82. *& huius lib. cap.* 15. *num.* 102.

127. Spiritus salutaris.] *More veterum (sicuti & suprà alicubi adnotauimus, & in Cyprian. lib. de Idol. vanit. num.* 71.) *Christus* Spiritus salutaris *hìc vocatur, eâ significatione, qua Deus* Spiritus *dicitur; alioqui disertis verbis infrà sub finem l. aduersus Praxean,* Spiritum sanctum *appellat,* tertium numen diuinitatis, & tertium nomen maiestatis, vnius prædicatorem monarchiæ.

128. quoto quidem anno Antonini maioris.] *Quod suprà lib. de Præscript. aduersus hær. simpliciter dixit cap.* 30. Antonini ferè principatu, *hìc explicatur, quum legitur:* Antonini maioris, *& præmittitur dubitatio,* quoto anno *eius Marcionis Christus incœperit reuelari; de quo aliquid ibi diximus num.* 165. *ac* 167. *item cap.* 51. *num.* 322. *hær.* 17. *quasi primùm sub Antonino Philosopho prodierit Marcio hæreticus, quia sub Aniceto. Verùm, quia postea comperi Anicetum sedisse Romæ annis ferè sex ante obitum Antonini Pij, Auctori hìc adsentiri cogor, cœpisse Marcionem* sub Antonino maiore, *id est* Pio (*vti mox sequitur*) *à quo omnes alij, aut nomen aut prænomen Antonini mutuati sunt. Maximè quum etiam initio Pontificatus Aniceti Romam venisse scribat Polycarpum Eusebius in Chronicis, & in histor. Eccles. lib.* 4. *cap.* 13. *idem scribat occurrisse ibi Polycarpo Marcionem.*

129. aura canicularis, &c.] *Per iocum vocatur Christus Marcionis:* salutis Marcionis aura canicularis, *vt opponatur illi quod præcesit:* Spiritus salutaris; *quare placet hæc huius loci per ipsum Rhenanum in* 2. *sua editione castigatio, pro:* aula; *etsi refragantibus MS. codicibus, quia non video quo sensu efferretur:* aula canicularis, *quum per:* auram canicularem, *videatur adludere ad æstum, qui vehemens est diebus canicularibus, siue existete in Leone.*

130. Antoninianus hæreticus est.] *Similiter Auctor lib.* 4. *aduers. Marc. cap.* 4. *infrà:* Emendator sanè Euãgelij, à Tiberianis vsque ad Antoniniana tempora euersi, solus & primus Marcion, *voce deriuata ab* Antonino Pio; *de quo eleganter Auctor:* sub Pio impius.

131. A Tiberio autem vsque ad Antoninum anni ferè centum quindecim, &c.] *Si legeretur:* anni centum quinque, *magis accederet ad veritatem historicam ea lectio; quum tot reperiantur ab vno xv. Tiberij, cuius paulo ante meminit, & à quo hauddubiè computum suum incipere statuit, enumerans annos intermedios* inter Christum (*sicuti subiungit*) & Marcionem. *Quia tamen illud habent etiam MS. immutare nolui, eò quòd non sit nouũ Auctori in re historica aliquid humanum pati.*

Siue autem legas cum excusis, primum prædicatum, *siue cum MS. Vatic. 2.* primò, *perinde est. Legendũ verò paulò post:* indurantur in hanc hæresin, *pro:* hæresem, *quod mendo Typographicũ irrepsit; aut sicuti legunt Vatic. 2. MS.* in hac hæresi.

132. Nam hæ sunt Antitheses Marcionis, &c.] Antitheses *interpretatur rectè:* contrarias oppositiones. *Atqui de libro Marcionis, quem* Antitheses *inscripsit, suprà vide Adnot. huius libri nostras num. 2. contra quas etiam nominatim disputat Auctor in fine toto libro quarto. Sunt autem Tertullianica:* cum lege committere, *&:* apparentia Christi, *pro:* reuelatione. *Denique legimus transpositis vocibus ex 2. Vatic. MS. cod.* quæ non alium Deum & legis, & Euangelij, *pro:* alium & Deum legis.

CAP. XX.

133. Huic expeditiss. probationi, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd Marcion non recuauerit adulteratam regulam, sicuti ex reprehensione Petri frustrà nitebatur ostendere.

134. Nam & ipsum Petrum, &c.] *Scripturam hãc Gal. 2. eodem modo explicauit, non modò hìc, & latiùs cap. sequ. sed etiam suprà lib. de Præscript. aduersus hær. cap. 23.* Ceterùm (*inquit*) si reprehensus est Petrus, &c. vtique conuersationis fuit vitium, non prædicationis; *vbi hunc locum citauimus num. 138. & ad BB. Hieronymi ac Augustini Epistolas Lectorem remisimus, qui quemadmodum vbique Auctor, de B. Petro Apostolorum principe locum illum Pauli intelligunt. Atqui more suo paraphrasticũs hanc Pauli & Petri historiam ex 1. & 2. cap. simul coniungit, non obseruato etiam verborum ordine & hìc, & etiam infrà lib. 5. vbi caput 2. Epist. ad Gal. explicat.*

135. passiuum scilicet conuictum.] *De similibus loquendi formulis vide suprà cap. 7. numer. 47. vno loco hìc addito ex hoc ipso libro (si citanti Rhenano creditur)* passiuum nomen Dei.

136. omnibus omnia futurus, &c.] *Istud reperitur 1. Cor. 9. vbi omninò lego:* & eis qui sub lege, tamquam sub lege, *pro*, in lege *secundo loco, quia sic & ipse Auctor infrà legit lib. 5. & æditiones omnes, Latinæ, Græcæ, ac Syriaca.*

137. quod suprà legimus.] *Nempè Gal. 2. quem locum antea citauerat.*

138. de Euangelij societate condixerant.] Condixerant (*inquit Rhenan.*) *pro: conuenerant.* Condicere *enim etiam denũciare est atque constituere. Similem phrasin habes suprà lib. aduersus Hermogenem c. 11. num. 44. vbi & citauimus ex libro aduers. Praxean locum haud absimilem.*

139. Siue ego (inquit) siue illi, sic prædicamus.] *Ad verbum transtulit Auctor:* prædicamus, *id quod Græcè est:* κηρύσσομεν, *quemadmodum & Ambrosius in Comment. & B. Augustin. l. 2. contra Faustum Manich. cap. 2. & ipsa quoque Syriaca æditio ac emendatiores Latini MS. codices, pro eo quod alij:* prædicauimus. *Quibus etiam consentit Auctor infrà lib. 4. cap. 4. aduersus Marcionem.*

140. qui vellent Galatas ad aliud Euangelium transferre.] *Hìc paraphrasticũs explicat quod Gal. 1. scribit Apostolus, suprà etiam citatum ab Auctore loco dicto de Præscript. aduersus hær. Miror quòd vos tam citò transferimini etiam ad aliud Euangelium. Quod non est aliud, sed sunt aliqui (nempè falsi fratres, de quibus Gal. 2. latiùs) qui vos conturbant. Siue autem legas:* ad disciplinã legis conseruandam *cum excusis, siue: obseruandam cum MS. Vatic. 1. perinde est.*

141. Deprehendens scilicet illos circumcisionem vindicantes.] *Rursum hoc decerpit partem de circumcisione, nempè ex 5. cap. & reliquum de temporibus, diebus, mensibus, & annis, ex cap. 4. ubi eum voces aliquas transponit.*

142. Vetera transierunt (inquit) ecce noua ego nunc facio.] *Hìc similiter paraphrasticũs citat hunc Isai. 43. vbi legitur etiam secundum 70. Seniores priorum,* ecce ego facio noua. *neque hìc modo, sed etiam infrà lib. 4. cap. 1. & 11. & l. 5. cap. 4. aduersus eundem Marcionem.*

143. Renouate vobis nouamen nouum, &c.] *Haud absimiliter citat hunc locum Hieron. 4. Abac. suprà Tom. 1. aduersus Iud. cap. 3. & infrà lib. 4. aduersus Marc. cap. 1. Videntur itaque tum temporis codices* νέωμα, *singulari numero, sicuti & Hebræi & Chaldæi & æditio S. Hieronym. Videtur etiam aliud quoddam fuisse textus Græcus 70. eo quòd tum suprà, tũ hìc vertens* cumcidimini præputia, *seu:* præputium cordis vestri, *conformiter Hebrææ & Chaldaicæ editioni. Mirum quam sic etiam vertat B. Cypr. l. Testim. adu. Iud. 8. & posteriorem partem etiam Origenes lib. de Incorporalitate cleric. inter opera eiusdem.*

144. & omnes cæremonias eius.] *Græcè est:* πανηγύρεις αὐτῆς, *quod magis celebrates significari ait ex Græco vertunt. Eodem tamen etiam modo suprà lib. de Idol. cap. 14. locum Isai. 1. & cæremonias* vestras odit anima mea, *pro eo quod hìc:* dies festos vestros. *Atqui lego prorsus:* Quod si & cæremonias, *etc. 2. cod. pro:* Quod etsi.

CAP. XXI.

145. Ceterùm si qua nouum Deum prædicat, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quòd nulla fuerit quæstio facta ab Apostolo Paulo, *de disciplina dumtaxat.*

146. & magistratus conuenerunt in vnum, &c.] Magistratus *hìc vertit Psal. 2. pro eo quod alibi plerumque,* Archontes, *vocem Græcam in Latinam traducens Ioniam. Legimus autem omnino cum Vatic. 1. codice* conuenerunt, *pro:* circumuenerunt, *tum quod alibi ita legatur vbique, tum quòd Græcè sit:* συνήχθησαν. *Item paulò ex iisdem cum Latinio:* legi eius derogatum, *pro* lege.

147. Nam & alij de idolothyto edendo, &c.] *Adludit ad Epist. 1. Apostoli ad Corinthios, in quam contra eiusmodi disceptationes latè disputat, de idolothyto, cap. 10. de* mulierum velamento, *cap. 11. de matrimonio vel repudiis, c. 7. et de spe resurrectionis (quæ habetur ex 2. MS. Vatic. cod.) cap. 15. Recte autem admonuere Rhenano hìc accipi:* quanto principalis, *pro:* quanto magis.

148. Et non alia agnoscenda erit traditio Apostolorum, &c.] *Latiùs istud deduxit suprà Auctor de Præscript. aduersus hæret. cap. 21. 31. & 36. & nos ea quæ ibidem in Adnotation. nostris. Deinde de Traditionibus Ecclesiasticis etiam non scriptis suprà lib. de Cor. milit. cap. 3. num. 27.*

149. Apostolici census.] *Similiter suprà lib. de Præscript. aduersus hær. cap. 32.* Apostolici census Ecclesias *dixit Auctor, de quo significatu ibidem in Adnotationibus nostris num. 184. latius. Hoc hìc addam, non pro libitu vel auctoritate vtrobique censum accepi ab Auctore, sed pro origine, immo in omnibus* [illegible]

bus locis ibidem à Tertulliano citatis; ac si intelligat recensum ab origine prima. Quod planè conuincitur ex synonymis illis vbi suprà: origines suas ædant, *&* census suos deferunt; *item Tom. 5. lib. de Monogamia, quum dicit:* secundum initium, quod tibi & in Adam censetur, & in Christo recensetur. *Denique non potest aliter intelligi titulus* Libri de censu animæ, *quàm: de origine animæ* aduersus Hermogenem, *cuius extant fragmenta infrà Tomo 4. neque etiam illud infrà cap. sequenti:* natura hinc censetur, si agatur.

150. & obduxeris.] *Hoc est (inquit Rhen.) euiceris, vt in libro de Carne Christi:* Hoc quidem (*inquit*) capitulo ego potius vtar, quum adulteratores eius obduxero. *Item lib. de Resurr. carn.* Carneum enim (*inquit*) atque corporeum probantes eum, proinde & obducimus, præscribendo nullum alium credendum Deum præter creatorem; *& ibidem:* Obducti dehinc de Deo carnis auctore. *De quibus vide ibi Adnot. nostras: priori loco, cap. 19. num. 147. posteriori, cap. 2. nu. 17. Æqui adnotatu digna est restitutio huius loci ex Vat. 2. MS. cod. qua legimus:* satis iam & probatio nostra munita est, *pro:* muta est.

Cap. xxii.

151. Sed quomodo funditùs euertetur Antichristus, &c.] *Caput hoc inscripsimus* : Quòd Deus Marcionis naturaliter bonus esse non possit, eò quòd ab initio homini non succurrerit. *Æqui de appellatione hac hæreticorum, quâ à Patribus iuxta Euangelium Matth. 24.* Antichristi *appellantur, vide supradictum librum de Præscript. aduers. hær. cap. 4. num. 22. Et eundem cap. 15. num. 98. de sensu verborum illorum:* relaxata præscriptionum defensione; *vt sit excusatiuncula, quare cum Marcione disputet, qui alioquin dicto libro docuerit;* non disputandum, sed præscriptionibus vtendum, aduersus hæreticos.

152. vel potiùs vmbram & phantasma, secùndum Christum ipsius.] *Adludit ad errorem Marcionis, quòd Christus in phantasmate homo sit factus, contra quem suprà egit lib. de Carne Christi, cap. 5.*

153. ad regulas perducam.] *De hac prouerbiali formula videat Lector nostra Prolegomena. Legimus autem ex Vat. 2. MS. cod.* bonitas perennis & iugis, *additis duabus vocibus.*

154. Non posse quid, Deo non licet, &c.] *Sensus est (inquit Rhenanus)* Non licet Deo, *vt aliquid non possit, nedum vt non possit naturalibus suis fungi. Castigauimus autè non multò pòst:* Sed cessauit aliquando in Deo Marcionis, de opere bonitas, *pro:* bonitatis. *Æqui de voce:* obueniètia, *& phrasi intermedia* æternitatis aliena, *alibi diximus; sicuti etiã* de elogio *in malam partem.*

155. Homo damnatur in mortem, &c.] *Pulcra peccati origin alis descriptio, quamquam ipse in plurali numero efferat:* & exinde profiliunt (*siue:* proficiunt, *vti habent Vatic. 2. MS. cod.*) delicta cum pœnis, *eò quòd ex ipso etiam alia multa peccata oriantur. Eleganter autem dixit:* qui paradisi nullum vestigium norunt, *hoc est, qui paradisi terram nunquam ingressi sunt. Est etiam illud Tertullianicum,* aliqui Deus, *&:* gratiæ lenocinatorem, *in malam partem.*

156. à Cerdone & Marcione.] *Coniungit hos duos, eò quòd* Cerdonis *discipulus fuerit* Marcion; *de quibus latiùs supradicto lib. de Præscript. aduers. hær. c. 51. nu. 321. & 322. hæresi 16. & 17.*

Cap. xxiii.

157. Aliam illi regulam prætendo, &c.] *Capiti huic titulum dedimus:* Quòd neque rationabiliter bonus Deus fuerit. *Lego autem ex Vatican. 2.* rationalia esse debere in Deo omnia, *addita voce:* debere.

158. antecessit præceptum diligendi proximum tamquam teipsum, &c.] *Istud partim desumit ex illo loco Matth. 5. Audistis quia dictum est antiquis:* Diliges proximum tuum, *partim & propriè ex Leuit. 19. c. ad quod ibi adludebat Christus, vbi legitur:* Diliges proximum tuum tamquam teipsum.

159. ex redundantia iustitiæ super Scribarum & Pharisæorum.] *Subintelligit Rhenanus iustitiam; ego verò existimo* super *accipi ab Auctore pro, plusquàm; quemadmodum etiam vsurpatur à Suetonio in Augusto c. 35. Erant enim super mille. Addimus autem pòst illud:* quale est secundum ei rationem referri, *ex Vatic. 1. MS. cod.* scilicet iuuando alium.

160. vt Domino eripiatur, vt alij vindicetur.] *Omninò legendum* vindicetur, *pro:* vendicetur; *quia adludit ad* vindicationem, *quâ serui per Vindices & Adsertores in libertatem adserebantur; de qua vide suprà Adnot. nostras sub finem libri de Testimonio Animæ.*

161. Talis adsertor.] Adsertor (*inquit Rhenanus*) *hìc de eo, qui in libertatem* adserit, *quamquam etiam de iis dicatur, qui in seruitutem trahuntur, vt apud Liuium: Marco Claudio clienti negotium dedit, vt virginem in seruitutem* adsereret. *Loquitur de Appio & filia Virginij.*

162. nedum plagiator.] Plagiatorem (*inquit idem*) *quia præcesserit adsertor, vsurpat pro plagiario, ioni gratia. Is autem eo vocabulo significatur, qui hominem liberum emit aut vendit pro seruo. Etiam aliis modis cõmittitur* plagium. *Sic enim ipsi crimini nomen est. De hoc apud Iureconsultos disputatur. Infrà, cap.* 27. sic denique plagiarij diliguntur.

163. Non putem impudentiorem, &c.] *Secundum primam æditionem restitui:* Non, *ex Vatic. 2. MS. pro eo quod substituerat Rhenanus:* At, *& Gelenius:* An.

164. alij Deo tinguitur.] *Istud ad Sacramentum baptismi refertur, de quo latiùs suprà libro toto de Baptismo.*

165. ad alienum cœlum alij Deo expanditur, &c.] *Rectè hìc Rhenanus: Ergo precantes Christiani ad cælum brachia expandebant; de quo ritu suprà latiùs Apolog. c. 30. n. 440. & l. de Orat. c. 13. n. 51.*

166. alij Deo sternitur.] *Istud rectè idem Rhenanus ad pœnitentes refert, quia ritum illum publicæ pœnitentiæ latè prosequitur Auctor suprà lib. de Pœn. cap. 9. & nos ibidem num. 55. 56. & 58.*

167. super alienum panem alij Deo gratiarum actionibus fungitur.] *Istud ad Sacramentum Eucharistiæ; in quo* panem *non remanere, sed mutari in corpus Christi, latè deduximus etiam ex ipso Tertullian. dicto lib. de Orat. cap. 6. num. 23. & infrà lib. 4. adu. Marcionem.*

Cap. xxiiii.

168. Sed Deus sicut æternus, & rationalis, &c.] *Inscripsimus caput istud:* Quòd nec perfectè bonus sit Deus Marcionis.

169. Eritis enim perfecti, quemadmodum pater vester, qui in cœlis est.] *Ad verbum vertit ex Græco, vbi est:* ἔσεσθε, *Latinè* Eritis, *&:* ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, qui est in cœlis, *omissa etiam cõiunctione: &, pro eo quod Latinus Interpres: Estote, &: cœlestis. Sunt autem Tertul-*

lianica: defecta, partiaria exitij, *&:* defectionem.

170. dispensatorem si fortè, &c.] Si fortè (*inquit Rhenanus*) *solet vsurpare pro:* fortè. *Omninò autem supplemus ex Vatic.2.MS.cod.* quod Deo tuo vindicas.

171. scilicet animâ tenus saluos, carne deperditos, &c.] *Hoc est quod suprà dixit Auctor lib.de Præscript.aduersh.cap.51.* Resurrectionem animæ tantummodò probat, corporis negat; *contra quam hæresin latè disputat lib.de Resurr.carnis. Sicut autem hîc legitur* dimidiatio salutis; *sic suprà lib. de Carne Christi, cap.5.* Quid Christum dimidias? *Eodem pertinet illud infrà:* ex parte resurgere.

172. Quòd si iam & caro apud illum tinguitur, &c.] *Sic legimus more Tertullianico, pro:* tingitur. *Similiter autem suprà lib.de Resurr.carn.cap.8.* Sed & caro abluitur, &c. Virginitas quoq; & Viduitas, &c. de bonis carnis Deo adolentur; *hoc est enim quòd hîc addit:* & caro de nuptiis tollitur. *Quibus locis & aliis quibusdam confirmari à nuptiis continentiam, quam hodie quidam impugnare non verentur, ibidem adnotauimus num.81. & latiùs lib.de Cultu fœminarum, cap. 9. num.51. lib.1.ad Vxorem cap.6.num.37. ac 38. ac lib. de Veland.virgin.num.1. ac cap.10, num.83. & 84. Tertullianica sunt etiam;* desæuitur, *actiuè, et:* hactenus peccat, *pro:* non peccat.

173. cuius Christus, etsi non induit veritatem, vt tuæ hæresi visum est.] *Contra hanc Marcionis hæresin latiss.disputat Auctor suprà lib.de Carn. Christi, cap. 2. 3.4. & 5.*

174. limum de terra, &c.] *Variam huius scripturæ Gen. 2. lectionem, apud Auctorem habes suprà lib. de Resurrect.carnis, cap.5.num.51. Quo loco idipsum tractat,* hominem carnem propriè dici, *iisdem penè verbis, quibus hîc: quod vel ex eo confirmatur, quòd Hebraica vox Adam (quæ hominem Latinè significat) ab humo seu terra deriuetur, non ab anima. Ibi autem:* & ceteros tribulos & spinas, &c. tibi ædit, *adiudit tacitè ad illud Gen. 3.* spinas & tribulos germinabit tibi. *Propriè verò accipitur:* conditio, *quium subditur:* Alia est nostra conditio. *Atqui quomodo* anima de adflatu Dei, *vide suprà lib.de Anima, cap.4. & 11. & vtrobique Adnotat. nostras.*

CAP. XXV.

175. Quod adtinet ad bonitatis quæstionem, &c.] *Caput istud hoc titulo insignuimus:* Quòd non de sola bonitate Deus censendus sit. *Videantur autè nostra Prolegomena de Prouerbiali formula:* his lineis deduximus.

176. negatis ceteris adpendicibus, sensibus & adfectibus, &c.] *Agit de illis appellationibus, quibus* Marcionitæ Deum creatorem sæuum *appellabant, vti est c. præced. qualem in peccatores Catholici agnoscunt, sicuti etiam eius* seueritates & iudiciarias vires. *Quibus, quod mox adnumerare videtur,* iram, discordiam, odium, dedignationem, indignationem, bilem, nolentiam, & offensam, *cautè legendum est, & de iis latiùs in Prolegomenis.*

177. Si aliquem de Epicuri schola Deum, &c.] *Nempè, vti sequitur:* immobilem & stupentem, *ac sicuti cap.26.* stupidissimum; *de quo latiùs suprà Adnot. nostris in lib.de Anima, cap.42.num.464. Quò pertinet etiam illud de Deo, quod sequitur:* negotium & sibi & aliis fecit, Epicuro nolente.

178. quis volet, quod non concupiscet, &c.] *Istud deletum à Rhenano, quia non habebatur in Gor-* *codice, iterum adiicimus ex Vatic.2.MS. eò quòd ad explicationem pertineat. Siue autem cum isdem hic legat:* concupiuit, *siue cum excusis:* concupiit, *perinde est. Siue autem Tertullianica:* officiales suæ, *ac:* nolentia, *quam (inquit Rhenanus) opponit voluntati, ac:* hominis procurat.

179. Hæc multò pleniùs defendemus in cauillatoris, &c.] *Nempè infrà lib.3. adu. Marcionem; vbi Deum creatorem vnicum esse, contra Marcionem ex libro deducit.*

CAP. XXVI.

180. At hîc sufficit peruersissimum, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus:* Quòd etiã iudex sit Deus verus, in damnationem.

181. Si enim neque æmulatur neque irascitur, &c.] *Etiam hoc cautè legendũ, sicuti quæ sequuntur.* Aut si offenditur, debet irasci, *&:* vltio frustrari iræ; *& quod est cap.sequenti:* timet odisse quem amat; *ac:* Deus melior inuentus est, qui nec mittitur.

182. & fit iam delictum secundum voluntatem eius.] *Vides quàm id habeat pro absurdo Auctor, fieri delictum secundum voluntatem Dei, quæ dicere videtur quo tamen non abhorrent Caluinistæ, sicuti alibi latè adnotauimus. Est autem rursus Tertullianicum, illud* æmulus.

CAP. XXVII.

183. Sed iudicat planè, malum nolendo, sic. *Caput hoc inscripsimus:* Quòd alioqui peccantium timore peccarent.

184. sententiæ suæ circumscriptorem, &c. Circumscriptorẽ (*inquit Rhenan.*) *vocat abrogatorem. Circumscribere pro circumducere & obliterare, frequens Iureconsultis & Auctoribus idoneis verbum. Item Finibus:* Circumscriptis *igitur iis sententiis, quibus posui, relinquitur, &c. Siue autem legas cum Vat.* Hæc erit bonitas, &c. *siue cum ceteris:* Hoc unum refert.

185. & ipsa trãsfunctoria præcepta, &c.] Transfunctoria (*inquit idem*) *vocat perfunctoria, vt apud Iureconsultis perfunctorium, quod leui cura fit, & sine agendo, dum videlicet non curamus vt aliquid bene, sed tantum vt fiat. Inde Perfunctorie aduerbium aliorum vsu apud illos. Qui etiam rectè explicat illud:* quæ nondum hoc estis, vt esse possitis, id est, quæ nondum estis peccatores, vt esse possitis peccatores.

186. cui nullus ignis coquitur in gehenna, &c.] *Ostendit absurditatem hæresis Marcionis, ex eo, quòd Deus non sit iudex peccatorum, neque ignem & gehennam neque dentium frendorem in exercitum tenebris (contra quàm tamen Christus tradit Matth.25.18. item 8.22. & 25.) agnoscere oportebit.*

187. obsequium subsignare, &c.] *Sic (inquit Rhenanus.) lib.de Patientia cap.* 1. Tantum illi subsignare. *Vtrobique* subsignare *pro subscribere accipitur. Aliquando verò ex vno Vat.MS.cod.* bonus autem diligentiam præcedit: timebitur.

188. delicta nõ exequi, &c.] *Quæ hîc adnotat Rhenanus de:* exequi, *pro punire, suprà transcripta sunt ex lib.adu.Iud.c.3.num.12.*

189. Circi furentis, & Caueæ fœmentis, & Scenæ lasciuientis.] *Ludos (inquit Rhenan.) gladiatorios, & ad bestias depugnationes, & recensiones commendatorum ad bestias depugnationes, & recensiones commendatorum intelligit. De quibus omnibus latissimè tractauimus Adnotat. nostris suprà Tom.2. lib. de Spectaculis, num.* 19.

deinceps. Hîc autem solùm tria eiusce modi ethnicarum voluptatum genera recensèt, quibus illic stadium addit, in quo agones fiebant.

190. statim oblata acerrâ, &c.] *Per thurificationem enim (inquit Rhenan.) coram idolo explorabantur homines, Christianine essent an Gentiles. Accipit autem hîc:* acerram *pro vasculo thuario, sicut & Plinius, quum commemorat lib. 35. cap. 10. sacerdotem astante puero cum* acerra *& corona. Supplemus autem ex 2. Vatic. MS.* nisi sin salutem; *retinentes cum Aldo & hîc, & vbique:* abiiciatur, *non obstante veterum codicum lectione* abiciatur, *pluribus ex causis.*

CAP. XXVIII.

191. Exitus autem illi abiecto quis? &c.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd etiam alioqui frustrà exigatur baptisma fidei sacramentum. *Atqui adludit mox ad illud Exod. 20.* Deus zelotes est.

192. baptisma fidei sacramentum, &c.] *Istud habes suprà lib. de Baptis. cap. 1. numer. 3. quòd sit* remissio delictorum, *ibidem numer. 4. ac cap. 10. numer. 72. quòd* absolutio mortis, *ibidem cap. 2. num. 13. quòd* regeneratio hominis, *ex Apostolo, manifestius est quàm vt probatione indigeat; quòd* iteratio ei non competat, *vide ibidem cap. 15. numer. 108. quòd* consecutio sit spiritussancti, *cap. 5. num. 43. & cap. 6. num. 44.*

193. quia suffectura est, &c.] Suffectura *(inquit Rhenan.) huius generis est cuius* læsura, paratura, genitura, supparatura; *à sufficiendo, id est substituendo; nomen substantivum.*

194. Signat igitur hominem numquam apud se resignatum, &c.] *Nam diabolus (inquit Rhenanus) integritatem imaginis & similitudinis* resignauit; *vt dicit Tertullianus lib. 2. cap. 10. exponens propheticum illud:* Tu es resignaculum similitudinis. *Marcion autem non recipiebat vetus Instrumentum. De* signaculo crucis *in baptismo, vide dictum librum de Baptis. num. 1. inter baptismi ceremonias. Quòd* lauetur homo *in Baptismo, atque adeò* aquæ sit sacramentum, *vide ibidem cap. 1. num. 3. & 10. & toto cap. 3. ac 4. quòd* sanctificet substantiam sanctam, *ibidem toto cap. 4. quòd* salute remuneret, mercedem operis rependens *etiam* carni salutem, *partim ibi cap. 1. num. 5. & latiss. suprà lib. de Resurrect. carn. toto cap. 15. & potissimum num. 114. & cap. 16. num. 120. Legimus autem cum MS. Vatic. 2.* rependens, *vt non sit opus interpretatione Rhenani, cuius codices habebant:* reprehendens.

CAP. XXIX.

195. Non tinguitur apud illum caro, nisi virgo, &c.] *Caput istud inscripsimus:* Aduersus hæresin Marcionis, quâ tingui nolebat nisi virgines & cœlibes. *Quod ipsum argumentum etiam aduersus Marcionem tractatum est lib. 1. ad Vxor. cap. 3. num. 16. & lib. de Anim. 1, cap. 27. num. 352. De eodem suprà lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 33.* Paulus, &c. Timotheum instruens, nuptiarum quoque interdictores suggillat; ita instituunt Marcion & secutor eius Apelles; *sed latiùs infrà lib. 4. aduers. Marc. cap. 11. vbi iisdem penè verbis quibus hîc:* Nuptias non coniungit, coniunctas non admittit; neminem tinguit, nisi cœlibem, aut spadonem; morti aut repudio baptisma setuat; *vbi cum sit coniunctio inter cetera:* Quid itaque Christum sponsum eius (*nempè Ecclesiæ*) facis? Illius hoc nomen est, qui masculum & fœminam coniunxit, non qui separauit. *Et rursum eodem lib. 4. cap. 34.* Aut si omninò negas permitti diuortium à Christo, quomodo tu nuptias dirimis, nec coniungens marem & fœminam, nec alibi coniunctos ad sacramentum baptismatis & Eucharistiæ admittens, nisi inter se coniurauerint aduersus fructum nuptiarum. *Quem errorem eodem libro conuincit etiam Auctor ex parabola Lucæ 11. de vocatis ad nuptias. Et rursum lib. 5. aduersus Marcionem, cap. 15. de iisdem sic Auctor:* Destructores enim Dei nuptiarum, non sectatores castitatis retundo; *& infrà Tom. 5. lib. de Monogamia:* Hæretici nuptias auferunt. *Et verò dictum Apostoli locum 1. Tim. 4. eodem modo de Marcione & eius asseclis interpretantur veteres omnes, & alioqui hanc hæresin non modò Eucratitis ac Tatiano, sed & Marcioni adscripserunt B. Irenæus lib. 1. cap. 30. verbis transscriptis ab Eusebio lib. 4. histor. Eccles. cap. 27. & B. Hieronym. initio lib. 1. aduers. Iouin. Eodem adludere videtur Epiphan. his verbis:* Virginitas ab eo prædicatur. *Clemens Alexandrinus, etsi non nominatim contra Marcionem, certè contra abhorrentes matrimonium, pulcrè & latè disputat lib. 4. Stromatum.*

196. quasi non etiam spadonibus ex nuptiis nata.] *Sensum rectè reddit Rhenanus, quasi non etiam* spadonum *caro* nata *sit* ex nuptiis.

197. vt aliqui Nicolaitæ, &c.] *De his vide suprà dictum lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 33. & rursum latiùs cap. 46. hær. 5. & ibidem nostras Adnotationes, num. 305. Similes autem phrases citantur hîc à Rhenano ex lib. de Resurrect. carnis, cap. 2.* Viderit vnus aliqui Lucanus; *lib. de Præscription. aduers. hæret. cap. 29.* Aliquos Marcionitas & Valentinianos liberanda veritas exspectabat. *Item:* Aliquem Hermogenem ostendit; *& in hoc ipso libro suprà, cap. 4.* aliqui Isaias.

198. sed qui sanctitatem, sine nuptiarum damnatione nouerimus, & sectemur & præferamus, &c.] *Pulcher locus aduersus nostri temporis Aristarchos, qui* sanctitatem *siue continentiam ita eleuant, vt aut prohibitam velint, aut nuptiis anteferant; quales plurimi exstant apud Auctorem loci complures, Adnotationibus etiam nostris illustrati, qui citantur suprà cap. 24. num. 172. Eiusdem sunt argumenti infrà Tom. 5. libri de Castitate, & de Monogamia.*

199. qui proinde coniugium pro rei honestate benedixit, &c.] *Adludit ad illud bis paulopòst repetitum Gen. 1. Benedixitque illis Deus, & ait:* Crescite & multiplicamini. *Atqui:* conditio *hîc è diuerso rursum accipitur, pro: rebus conditis.*

200. in gulam committunt, &c.] *Sic (inquit Rhenan.) etiam suprà, lib. de Præscript. cap. 24.* In quæ ipsi committebant. *Vides autem etiam hîc* gulam *ab Auctore accipi pro crapula, sicut & paulopòst:* Quæ temperantia gulæ.

201. Multum differt inter caussam & culpam, inter statum & excessum, &c.] *Pulchra tam de vestitu, quàm de cibis sententia, in quibus (sicuti subdit)* non institutio, sed exorbitatio reprobanda est, *nempè quæ* statum *excedit.*

202. morte punientis, & incæstum sacrilegâ, atque monstruosam, &c.] *Scuti illud:* Non adulterabis, *reperitur Exod. 20. ac Deuter. 5. item illud:* Vxorem proximi tui non concupisces; *sic postremum hoc latè mandatur à Domino, Leuit. 20.*

203. Sed etsi nubendi iam modus ponitur, &c.]

Hîc rursum Montanist at Auctor, vti etiam ante me adnotauit Rhenanus ad marginem; de quo Paracleto *latiùs inter Prolegomena. Scite autem legas:* imponitur *cum MS. I. Vatic. siue cum reliquis:* ponitur, *perinde est. Ex illo verò suppleuimus:* Non tamen vt accusanda cæditur sylua. *Est etiam Tertullianicum illud:* matura defungi.

204. Quia si nuptiæ non erunt, sanctitas nulla est, &c.] *Pulchrum est argumentum pro nuptiis, quia sanctitas non cognoscitur, neque abstinentia nubendi, si non admittantur nuptiæ. Locum certè hunc cum sequentibus huius capitis fere ad verbum descripsit B. Hieron. l. 1. aduersus Iouinianum.*

205. Non erit immaniori duritiâ Pharaonis, &c.] *Istud iisdem penè verbis repetitur infrà lib. 4. aduersus Marcionem, c. 23.* Næ (*inquit*) ille sæuior habendus Ægyptio Rege. Nam Pharao educari non finebat infantes, iste nec nasci.

CAP. XXX.

206. Satis hæc de Deo Marcionis, &c.] *Finis alium non habet caput hoc postremum quàm: Epilogus. Atqui primum illud:* Deum Marcionis non posse confirmari ex definitionibus vnicæ Deitatis, *recitatum fuit suprà cap. 2. 3. 4. 5. 6. 7. & verò idem ex conditionibus statuum eius probatum est cap. 8. vsque ad 28.*

207. sicut & ipsarum scripturarum examinationem.] *Illam prosequitur Auctor infrà libro quarto & quinto.*

ARGVMENTVM LIBRI SECVNDI ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM Pamelium.

I. CVm libro præcedenti definierit Tertullianus, Deum Marcionis, Deum nullis regulis certis præscribentibus vnicam esse diuinitatem; hoc libro Deum creatorem, dignè Deum esse, vtpotè bonum, non malum, defendit.

II. Præmissa inuectiuâ in Marcionitas; qui sua curiositate Deo negotium faciunt, arbitrio sensus sui Deum pensitantes.

III. Imprimis autem docet, Bonitatem Dei Creatoris æternam esse.

IIII. Præsertim ex hominis & mundi factura, ac ea quam homini præscribit lege.

V. Neque enim lapsum hominis Deo, sed Libero arbitrio hominis imputandum.

VI. Et verò Dei bonitatem ac rationem hominis hoc requisiuisse, vt constitueretur homo liberi arbitrij; vtpotè quum nec boni nec mali merces iure ei pensaretur, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inuentus, non voluntate.

VII. Idipsum etiam exigere, Dei grauitatem, fidem, & patientiam.

VIII. Prorsus itaque homini delictum imputandum, quem ad rectè viuendum creauit Deus.

IX. Neque propterea Deo id imputandum, quòd adflatus Dei sit Anima, quæ delinquit; quia habet quidem vtique anima illas lineas Dei, qua immortalis, qua libera sui arbitrij, qua præscia plerumque, qua rationalis; tamen & in his imago dumtaxat Dei, non tamen ad ipsam vim diuinitatis.

X. Neque etiamsi in Diabolum transscriberetur culpa, vt instinctorem delicti, propterea creatorem dirigendam, vt in auctorem diaboli; vtpotè qui angelus à Deo & bonus factus sit, non diabolus, id est, delator.

XI. Porrò, si post delictum hominis, iudex & seuerus fuerit Deus; non ad malitiam, sed ad iustitiam pertinere.

XII. Quæ iustitia quum perpetuò in Deo cum bonitate conspirarit; non rectè seorsum deputari Deum bonum, & seorsum Deum iustum.

XIII. Immò verò omne iustitiæ opus, bonitati Dei procurare; quippè quum timor iudicij ad bonum, non ad malum conferat.

Sequitur

Siquando itaque Deus legatur condens mala; de malis pœnæ, non culpæ intelligi. XIIII.

Iustitiam proinde esse, atque adeò bonitatem Dei, quæ seueritas videatur. XV.

Et iudici non exprobranda, quæ iustitiæ accidunt; non magis quàm medico ferramenta quæ secant, inurunt, amputant, & constrictant. XVI.

Denique totum ordinem Dei bonitatis ostendi ex eius misericordia in errantes, patientia in non resipiscentes, & præstantia in merentes. XVII.

Deinde ad Antitheses veniens Marcionis, etiam ad bonitatem Dei pertinere probat, talionis pœnam, ciborum immundorum prohibitionem, & sacrificiorum onera. XVIII.

Nec minus etiam legales quasque disciplinas; ne illi, momento vacarent à Dei respectu. XIX.

Immò verò etiam rapinam argenti & auri mandatam à Deo Hebræis in Ægyptios; pluris enim valuisse sexcentorum milium operas per tot annos, & filiorum iacturam quos merserant. XX.

Nullam verò etiam contrarietatem esse in Deo, prohibente Sabbatis operari, & iubente arcam circumferri, etiam in Sabbato. XXI.

Neque etiam similitudinum prohibitarum legi, refragari ænei serpentis, aut Cherubin & Seraphin aureas effigies; quæ longè diuersas habebant causas ab idololatria, de qua vetans similitudinem fieri, subiicit: Non adorabitis ea, neque seruietis eis; fuisse enim etiam rationalem Dei institutionem sacrificiorum, auocantis ab idolis; quæ tamen rursus reiecerit. XXII.

Non rectè etiam leuem Deum dici, quum reprobat aliquando probatos, aut probat quandoque reprobandos; nihil enim magis bono etiam iudici conuenire, quàm pro præsentibus meritis & reiicere & adlegere. XXIII.

Proinde Pœnitentiam apud Deum prauè interpretari Marcionem; nam & in Græco sono (vtpotè μετάνοια) pœnitentiæ nomen, non ex delicti confessione, sed ex animi demutatione compositum est. XXIIII.

Nec absimiliter prauè ab illo intelligi illud; Adam vbi es; & illud ad Cain: Vbi est frater tuus: Item illud de Sodoma & Gomorra: Descendens videbo, &c. XXV.

Item etiam: Iuramentum Dei per semetipsum, & verba illa ad Moysen: Sine me, & indignatus irâ disperdam illos. XXVI.

Denique reliquas pusillitates, quas Deo obiiciebant Marcionitæ, non tantas esse, quantas etiam ipsi in Christo fatentur; cui adparitiones illæ veteris Testamenti adscribendæ sint. XXVII.

Postremò aduersus Marcionem alias suas Antitheses æmulas facit, ad finem vsque libri. XXVIII. XXIX.

Ceterùm præter Auctores suprà ad argumentum primi libri citatos, ipse quoque Auctor non modò suprà libro de Anima, cap. 21. tractatum de Libero arbitrio citat, quem hîc habes cap. 5. 6. 7. & 8. sed etiam totius libri argumentum indicat suprà libro de Resurrect. carnis cap. 14. Verba loci prioris sunt ista: Hæc erit vis diuinæ gratiæ, potentior vtique naturâ, habens in nobis subiacentem sibi liberam arbitrij potestatem, quod αὐτεξούσιον dicitur; quæ quũ sit & ipsa naturalis atque mutabilis, quoquo vertitur, natura conuertitur. INESSE autem NOBIS τὸ αὐτεξούσιον NATVRALITER, iam & MARCIONI OSTENDIMVS. *Posteriori verò loco sic loquitur Auctor:* Nisi enim homo deliquisset, optimum solummodò

Deum nosset, ex naturæ proprietate; at nunc etiam iustum eum patitur ex caussæ suæ necessitate; tamen & hoc ipso optimum, dum & iustum. Et bono enim iuuando, & malo puniendo, iustitiam exhibens, vtramque sententiam bono præstat; hinc vindicans istud, inde remunerans illud. SED CVM MARCIONE PLENIVS DISCES, AN HOC DEI SIT TOTVM. *Quæ verba mihi persuaserunt vti titulo adderem:* DE DEO IVSTO, ET TAMEN OPTIMO. *Eodem pertinent illa verba Scorpiaci aduersus Gnosticos, cap. 5.* Longum est, VT DEVM meum BONVM OSTENDAM, QVOD IAM A NOBIS DIDICERVNT MARCIONITÆ. *Atqui vltra priores duas Rhenani castigationes, nunc primùm castigatus etiam hic liber ex duobus Vaticanis MS. exemplaribus, & coniecturis Latinij; addito Argumento nouo, & Adnotationibus nostris auctus.*

TERTULL
Cum Annotatio
PAMELII
A. V.
16.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM LIBER SECVNDVS, DE DEO IVSTO, ET TAMEN OPTIMO.

CAP. I. OCCASIO[2] reformandi opusculi huius, cui quid acciderit, primo libello præfati sumus, hoc quoque contulit nobis, vti duobus Diis aduersus Marcionem retractandis, suum cuique titulum & volumen distingueremus pro materiæ diuisione, alterum Deum definientes omnino non esse, alterum defendentes dignè Deum esse: quatenus ita Pontius placuit, alterum inducere, alterum excludere. Non enim poterat ædificare mendacium sine demolitione veritatis. Aliud subruere necesse habuit, vt quod vellet extrueret. Sic ædificat,[3] qui propria paratura caret. Oportuerat autem in hoc solū disceptasse, quòd nemo sit Deus ille qui creatori superducitur, vt ipso Deo depulso, regulis certis & vnicam & perfectam præscribentibus diuinitatem, nisi iam quæreretur in Deum verum:[4] quem quantò constaret esse, sic quoque dum alium esse non constat, tantò qualemcunque sine controuersia haberi deceret, adorandum potius quàm iudicandum, & demerendum magis quàm retractandum, vel quàm timendum ob seueritatem. Quid enim amplius homini necessarium, quàm cura in Deum verum, an quem (vt ita dixerim) inciderat, quia alius Deus non erat.

CAP. II. [5] At nunc negotium patrat Deus omnipotens, dominus & conditor vniuersitatis: ideò tantùm opinor, quia à primordio notus est, quia nunquam latuit, quia semper illuxit,[6] etiam ante Romulum ipsum, nedum ante Tiberiū: nisi quòd solis hæreticis cognitus non est, qui ei negotium faciunt: propterea alium Deū existimantes præsumendum, quia quem constat esse, reprehēdere magis possunt quàm negare, de arbitrio sensus sui pensitantes Deū aliqui: proinde atque si cæcus vel fluitantibus oculis, ideò alium solem præsumere velit mitiorem & subtiliorem, quia quem videat, non videt. Vnicus sol est, ô homo, qui mundum hunc temperat, & quādo non putas, optimus & vtilis, & quū tibi acrior & infestior, vel etiā sordidior atque corruptior, rationi tamē suæ par est. Eā tu si perspicere non vales, iam nec vllius alterius solis, si qui fuisset, radios sustinere potuisses, vtique maioris. Nam qui in infernum Deū cæcutis, quid in sublimiorē? Quin potius infirmitati tuæ parcis, nec in periculū extenderis, habens Deū certum & indubitatum, & hoc ipso satis visum, cùm id primū conspexeris eum esse, quam nō scias nisi ex parte qua voluit ipse. Sed Deum quidem vt sciens non negas, vt nesciens retractas: immò & accusas quasi sciens, quē si scires, non accusares, immo

A immò nec retractares. Reddens nomen illi, negas substantiam nominis, id est magnitudinis, quæ Deus dicitur, non tantam eam agnoscens, quantam si homo omnifariam nosse potuisset, magnitudo non esset. [7] Ipse iam tunc Apostolus prospiciens hæretica corda: Quis, inquit, cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? aut ad quem cõsultauit, aut viam intellectus & scientiæ quis demonstrauit ei? [8] Cui & Apostolus condicet: O profundum diuitiarũ & sophiæ Dei, vt ininuestigabilia iudicia eius, vtique Dei iudicis: & ininuestigabiles viæ eius, vtique intellectus & sciẽtiæ, quas ei nemo mõstrauit, nisi fortè isti censores diuinitatis, dicentes: Sic non debuit Deus: & sic magis debuit: [9] quasi cognoscat aliquis quæ sint in Deo, nisi spiritus Dei. Mundi autem habentes spiritum, non agnoscentes in sapientia Dei, per sapientiam Deum, consultiores sibimet videntur Deo. Quoniam sicut sapientia mundi, stultitia est penes Deum; ita & sapientia Dei stultitia est penes mundum. Sed nos scimus stultum Dei sapientius hominibus, & inualidum Dei validius hominibus. Et ita Deus tunc maximè magnus, cùm homini pusillus: & tunc maximè optimus, cùm homini non bonus: & tunc maximè vnus, cùm homini duo aut plures. Quòd si à primordio [10] homo animalis non recipiens quæ sunt spiritus, stultitiam existimauit Dei legem, vt quam obseruare neglexit; [11] ideóque non habẽdo fidem, etiam quod videbatur habere, ademptum est illi, paradisi gratia, & familiaritas Dei, per quam omnia Dei cognouisset, si obedisset: quid mirum si redhibitus materiæ suæ, & in ergastulum ter-

B ræ laborandæ relegatus, in ipso opere prono & deuexo ad terram, vsurpatum ex illa spiritum mundi vniuerso generi suo tradidit, dũtaxat animali & hæretico non recipienti quæ sunt Dei? [12] Aut quis dubitabit, ipsum illud Adæ delictum, hæresin pronuntiare, quod per electionem suæ potius quàm diuinæ sententiæ admisit, nisi quòd Adam nunquam figulo suo dixit, non prudenter definxisti me: confessus est seductionem, nõ occultauit seductricem: rudis admodum hæreticus fuit: non obaudiit: non tamen blasphemauit creatorem, nec reprehendit auctorẽ, quem à primordio sui bonum & optimum inuenerat, [13] & ipse si fortè iudicem fecerat à primordio. [14] Igitur oportebit ineuntes examinationem in Deum notum, si quæritur in qua cõditione sit notus, ab operibus eius incipere, quæ prior a sunt homine, vt statim cum ipso comperta bonitas eius, & exinde constituta atque præscripta, aliquem sensum suggerat nobis intelligendi, qualiter sequens rerum ordinatio euaserit. Possunt autem discipuli Marcionis recognoscentes bonitatem Dei nostri, dignam quoque Deo agnoscere per eosdem titulos, per quos indignam ostendimus in Deo illorum. Iã hoc ipsum quod materia est agnitionis suæ, non apud aliũ inuenit, sed de suo sibi fecit. Prima denique bonitas creatoris, qua se Deus noluit in æternum latere, id est non esse aliquid cui Deus cognosceretur. Quid enim tam bonum quàm notitia & fructus Dei? Nam etsi nondum apparebat, hoc bonum esse, quia nondum erat quicquam cui appareret, sed Deus præsciebat quid boni appariturum esset: & ideò [15] in suam summam commisit bonitatem, apparituri boni negotiatricem, non vtique repentinam, nec obuentitiæ

C bonitatis, nec prouocatitiæ animationis, quasi exinde censendam quo cœpit operari. Si enim ipsa constituit initium, exinde quo cœpit operari, non habuit initium ipsa cùm fecit. Initio autem facto, ab ea etiam ratio temporum nata est, vtpotè quibus distinguendis & notandis, sidera & luminaria cœlestia disposita sunt. Erunt enim, inquit, in tempora, & menses, & annos. Ergo nec tempus habuit, ante tempus, quæ fecit tempus: sic vt nec initium, ante initium, quæ constituit initium. Atque ita carens & ordine initij, & modo temporis, de immensa & interminabili ætate censebitur, nec poterit repentina vel obuentitia & prouocatitia reputari, non habens vnde reputetur, id est aliquam temporis speciem, sed & æterna & Deo ingenita & perpetua præsumenda, ac per hoc Deo digna, suffundẽs iam hinc bonitatem Dei Marcionis, non dico initiis & temporibus, sed ipsa malitia creatoris posteriorem, si tamen malitia potuit à bonitate committi. [16] Igitur quum cognoscendo Deo hominem prospexisset bonitas Dei ipsius, etiam hoc præconio suo addidit, quòd prius domicilium homini commentata est, aliquam postmodùm molem maximam, postmodùm & maiorem, vt in magna tanquam in minore proluderet atque proficeret: & ita de bono Dei, id est de magno, ad optimum quoq; eius, id est, ad maius habitaculum promoueretur. Adhibet operi bono optimum etiam ministrum, sermonẽ suum. [17] Eructauit, inquit, cor meum sermonem optimum. Agnoscat hinc primum fructum optimum, [18] vtique optimæ arboris Marcion: imperitissimus rusticus quidem in malam, bonam inseruit: sed non valebit [19] blasphemiæ furculus, arescet cum suo artifice, & ita se bonæ arboris na-

Rom. 11. & Isai. 40.
Rom. 11.
1. Corint. 2.
1. Corint. 1.
1. Corint. 3.
1. Corint. 1.
1. Cor. 2.
Matt. 13.
Cap. III.
Gen. 1.
Cap. IIII.
Psal. 44.
Matth. 7.
Ioan. 15.

Gen. 1. tura testabitur. Aspice ad summam, qualia sermo fructificauerit. [20] Et dixit Deus, fiat, & D
factum est, & vidit Deus quia bonum, non quasi nesciens bonum, nisi videret, sed quia bo-
num ideò videns, honorans & consignans & dispungens bonitatem operum dignatione
Ibidem. conspectus. Sic & benedicebat quæ benè faciebat, vt tibi totus Deus commendaretur
bonus, & dicere & facere. Maledicere adhuc sermo non norat, quia nec malè facere. V-
debimus causas quæ hoc quoque à Deo exegerunt. Interim mundus ex bonis omnibus
constitit, satis præmonstrans quantum boni pararetur illi cui præparabatur hoc totum.
Quis denique dignus incolere Dei opera, quàm ipsius imago & similitudo? Eam quoque
bonitas & quidem operantior operata est, non imperiali verbo, sed familiari manu, etiam
verbo blandiente præmisso, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.
Ibidem. Bonitas dixit, bonitas finxit hominem de limo: in tantam substantiam carnis ex vna ma-
Gen. 2. teria, tot qualitatibus exstructam, bonitas inflauit animam non mortuam, sed viuam. Bo-
Ibidem. nitas præfecit vniuersis fruendis atque regnandis, etiam cognominãdis. Bonitas amplius
Ibidem. delicias adiecit homini, vt quanquam [21] totius orbis possidens in amœnioribus morare-
Ibidem. tur, translatus in paradisum, iam tunc de mundo in Ecclesiam. Eadem bonitas & admi-
rium prospexit, ne quid nõ boni: Non est enim, inquit, bonũ solum esse hominem. [22] Scie-
bat illi sexum Mariæ, & deinceps Ecclesiæ profuturum. Sed & quam arguis legem, quam
in controuersias torques, bonitas erogauit, consulens homini quo Deo adhæreret, ne non
tam liber quàm abiectus videretur, æquãdus famulis suis ceteris animalibus, solutis à De
& ex fastigio liberis: sed vt solus homo gloriaretur, quòd solus dignus fuisset, qui legem
Deo sumeret: vtque animal rationale intellectus & scientiæ capax, [23] ipsa quoque liber-
1. Cor. 15. te rationali contineretur, [24] ei subiectus qui subiecerat illi omnia. Cuius legis obtem-
Gen. 2. dæ consilium, bonitas pariter ascripsit: Qua die autem ederitis, morte moriemini. Ne-
gnissimè enim demonstrauit exitum transgressionis, ne ignorantia periculi, negligentiam
iuuaret obsequij. Porrò si legis imponendæ ratio præcessit, sequebatur etiam obseruan-
dæ, vt pœna transgressioni ascriberetur, quam tamẽ euenire noluit, qui antè prædixit. Agno-
sce igitur bonitatem Dei nostri interim, vel hucusque ex operibus bonis, ex benedictio-
nibus bonis, ex indulgentiis, ex prouidentiis, ex legibus, ex præmonitionibus bonis & be-
CAP. V. nignis. [25] Iam hinc ad quæstiones omnes. [26] O canes, quos foras Apostolus expellit, imi-
Apoc. 22. tes in Deum veritatis, hæc sunt argumentationum ossa quæ obroditis. [27] Si Deum
» & præscius futuri, & auertendi mali potens, cur hominem, & quidem imaginem & simili-
» tudinem suam, immò & substantiam suam, per animæ scilicet censum passus est labi de ob-
» sequio legis in mortem, circumuentum à diabolo? Si enim & bonus qui euenire tale qui
» nollet, & præscius qui euenturum non ignoraret, & potens qui depellere valeret, nihil
» modo euenisset, quod sub his tribus conditionibus diuinæ maiestatis euenire non posset.
» Quod si euenit, absolutum est è contrario Deum neque bonum credendum, neque pro-
» scium, neque potentem. Siquidem in quantum nihil tale euenisset, si talis Deus, id esset
nus & præscius & potens, in tantum ideò euenit, quia non talis Deus. Ad hæc, Proinde
istas species in creatore defendere quæ in dubium vocantur, bonitatem dico & præscien-
tiam & potentiam. Nec immorabor huic articulo, præeunte definitione etiam ipsius
Ioan. 10. Christi. [28] Ex operibus ineundæ probationes. Opera creatoris, vtrunque testantur & bo-
nitatem eius quâ bona, sicut ostendimus, & potentiam quâ tanta, & quidẽ ex nihilo, si
etsi ex aliqua materia, vt quidam volunt, hoc ipso tamen ex nihilo, dum non id fuerunt
quod sunt. Postremò vel sic magna, dum bona: vel sic Deus potens, dum omnia ipse
vnde & omnipotens. De præscientia verò quid dicam? quæ tantos habet testes, quam
fecit prophetas. Quanquam quis præscientiæ titulus in omnium auctore, qua vniuersa
vtique disponendo præsciit, & præsciendo disposuit, certè ipsam transgressionem, quam
nisi præsciisset, nec cautionem eius delegasset sub metu mortis. Igitur si & fuerunt in De
istæ facultates, præ quibus nihil mali euenire homini aut potuisset, aut debuisset, & ni-
lo minus euenit: videamus & hominis conditionem, ne per illam potius euenerit, quam
per Deum euenire non potuit. [30] Liberum & sui arbitrij & suæ potestatis inuenio hom
à Deo institutum, nullam magis imaginem & similitudinem Dei in illo animadverten
quàm eiusmodi status formam. Neque enim facie & corporalibus lineis, tam variis in
nere humano, ad vniformẽ Deum expressus est, sed in ea substãtia quam ab ipso De
xit, id est animæ, ad formã Dei spondentis, & arbitrij sui libertate, & potestate signatu
Gen. 2. [31] Hunc statum eius confirmauit etiam ipsa lex, tunc à Deo posita. Non enim ponen

A lex ei qui non haberet obsequium debitum legi in sua potestate: nec rursus comminatio mortis transgressioni ascriberetur, si non & contemptus legis in arbitrij libertatem homini deputaretur. [32] Sic & in posteris legibus creatoris inuenias proponentis ante homi- *Eccles. 15.*
nem bonum & malum, vitam & mortem: sed nec aliàs totum ordinè disciplinæ per præcepta dispositum, auocante Deo & minante, exhortantéve, nisi & ad obsequiũ & ad contemptum libero & voluntario homine. [33] Sed quoniam ex hoc iam intelligimus eos C A P. VI.
structuentes liberam hominis potestatem arbitrii sui, vt quod ei euenit, non Deo, sed ipsi debeat exprobrari: ne & tu hinc iam opponas, non ita illum instituisse, si libertas & potestas arbitrij exitiosa futura esset: hoc quoque priùs defendam, ita instituisse, quo fortius commendam, & ita institutum & dignè Deo institutum, potiore ostensa ea causa quæ ita fecit instituisse. Bonitas Dei & ratio eius huic quoque instituto patrocinabuntur, in omnibus conspirantes apud Deum nostrũ. Nec ratio enim sine bonitate ratio est, nec bonitas sine ratione bonitas, nisi fortè [34] penes Deum Marcionis, irrationaliter bonum, sicut ostendimus. Oportebat Deum cognosci: bonum hoc, vtique & rationale. Oportebat dignum aliquid esse, quod Deum cognosceret. Quid tã dignum prospici posset, quàm imago Dei & similitudo? Et hoc bonum, sine dubio & rationale. Oportebat igitur imaginem *Gen. 2.*
& similitudinem Dei, liberi arbitrij & suæ potestatis institui, in qua hoc ipsum [35] imago &
similitudo Dei deputaretur, arbitrij scilicet libertas & potestas: in quam rem ea substantia
homini accommodata est, quæ huius status esset, adflatus Dei, vtique liberi & suæ pote-
B statis. Sed & aliàs quale erat vt totius mundi possidens homo, non in primis animi sui possessione regnaret, aliorum Dominus, sui famulus? Habes igitur & bonitatẽ Dei agnoscere ex dignatione, & rationem ex dispositione. Sola nunc bonitas deputetur, quæ tantum homini largita sit, id est arbitrij libertatem. Aliud sibi ratio defendat in eiusmodi institutionem. Nam bonus natura Deus solus. Qui enim quod est sine initio habet, non institutione habet illud, sed naturâ. Homo autem qui totus ex institutione est, habens initium, cum initio fortitus est formam qua esset: atque ita non naturâ in bonum dispositus est, sed institutione, non suum habens bonus esse, quia non naturâ in bonum dispositus est, sed institutione, secundum institutorem bonum, scilicet bonorum conditorem. Vt ergo bonum iam suum haberet homo emancipatum sibi à Deo, & fieret proprietas iam boni in homine, & quadammodò natura, de institutione ascripta est illi, [36] quasi libripens emancipati à Deo boni, libertas & potestas arbitrij: quæ efficeret bonũ vt proprium iam sponte præstari ab homine, quoniam & hoc ratio bonitatis exigeret voluntariè exercendæ, ex libertate scilicet arbitrij non fauente, institutionis non seruiente: vt ita demum bonus consisteret homo, si secundum institutionem quidem, sed ex voluntate iam bonus inueniretur, quasi de proprietate naturæ: proinde vt & contra malum (nam & illud vtique Deus prouidebat) fortior homo prætenderet, liber scilicet & suæ potestatis: [37] quia
si caperet hoc iure, vt bonum quoque non voluntate obiret, sed necessitate, vsurpabilis
etiam malo futurus esset ex infirmitate seruitij, proinde & malo sicut bono famulus. Tota
C ergo libertas arbitrij in vtranque partem concessa est illi, vt sui dominus constanter occurreret, & bono sponte seruando, & malo sponte vitando: quoniam & aliàs positum hominem sub iudicio Dei, [38] oportebat iustum illud efficere de arbitrij sui meritis, liberi scilicet. Ceterùm nec boni nec mali merces iure pensaretur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inuentus, non voluntate. In hoc & lex constituta est, non excludens, sed probans libertatẽ de obsequio sponte præstando, vel transgressione sponte committenda, ita in vtrunque exitum libertas patuit arbitrij. Igitur si & bonitas & ratio Dei, inuenitur circa libertatem arbitrij concessam homini, non oportet omissa prima definitione bonitatis atque rationis, quæ ante omnem tractatum cõstituenda est, pòst factis præiudicare, non ita Deum instituere debuisse, qui aliter quàm Deum deceret euasit, sed dispecto quia ita debuerit instituere, saluo eo quod dispectum est, cetera explorare. Ceterùm facile est offendentes statim in hominis ruinã, antequàm conditionem eius inspexerint, in auctorem referre quod accidit, quia nec auctoris examinata sit ratio. Deniq; & bonitas Dei à primordio operũ perspecta, persuadebit [39] nihil à Deo mali euenire potuisse, &
libertas hominis recogitata se potius ream ostendit, quòd ipsa commisit. [40] Hac defi- Cap. VII.
nitione omnia Deo salua sunt, & natura bonitatis, & ratio dispositionis, & præscientiæ, & potentiæ copia. Exigere tamen à Deo debes & grauitatem summam, & fidem præcipuam in omni institutione eius, & desinas quærere an Deo nolente potuerit quid euc-

nire. Tenẽs enim grauitatem & fidem Dei boni, sed rationalibus institutionibus eius vindicandas, nec illud miraberis [41] quòd Deus nõ intercesserit aduersus ea quæ noluit euenire, vt cõseruaret ea quæ voluit. Si enim semel homini permiserat arbitrij libertatẽ & potestatẽ, [42] & dignè permiserat, sicut ostendimus, vtique fruendas eas ex ipsa institutionis auctoritate permiserat, fruendas autem quantum in ipso, secundum ipsum, id est, secundum Deum, id est, in bonum. quis enim aduersus se permittet aliquid? quantum verò in homine, secundum motus libertatis ipsius. Quis enim non hoc præstat ei cui quid semel frui præstat, vt pro animo & arbitrio suo fruatur? Igitur consequens erat vti Deus secederet à libertate, semel concessa homini, id est, contineret in semetipso & præscientiam & præpotentiam suam, per quas intercessisse potuisset, quo minus homo malè libertate sua frui aggressus, in periculum laberetur. Si enim intercessisset, rescidisset arbitrij libertatem, quam ratione & bonitate permiserat. Denique puta intercessisse, puta rescidisse illum arbitrij libertatem; dum reuocat ab arbore; dum [43] ipsum circumscriptorem colubrum à cõgressu fœminæ arcet, nónne exclamaret Marcion: O dominũ futilem, instabilem, infidelem, rescindentem quæ instituit? Cur permiserat liberum arbitrium, si intercedit? Cur intercedit, si permisit? Eligat vbi semetipsum erroris notet, in institutione an in rescissione. Nonne tunc magis deceptus ex impræsciẽtia futuri videretur, cùm obstitisset? & quod quasi ignorans quomodo euasurum esset indulserat, quis non diceret? Sed etsi præscierat malè hominem institutione sua vsurum, quid tam dignũ Deo, quàm grauitas, quàm fides institutionum qualiumcunq;? Vidisset homo si [44] non benè depunxisset, quod benè acceperat, ipse legi reus fuisset, cui obsequi noluisset, non vt legislator ipse fraudem legi suæ faceret non sinendo præscriptũ eius impleri. Hæc dignissimè peroraturus in creatorem, si libero arbitrio hominis ex prouidentia & potentia, quas exigis, obstitisset, nunc tibi insusurro pro creatore & grauitatem, & patientiam, & fidem, institutionibus suis functo vt & rationalibus & bonis. [45] Neque enim ad viuendum solummodò produxerat hominem, vt non ad rectè viuẽdum, in respectu scilicet Dei legísque eius. Igitur viuere quidem illi ipse præstiterat, facto in animam viuam; rectè verò viuere demandarat, admonito in legis obsequium. Ita non in mortem institutum hominem probat, qui nunc cupit in vitam restitutum; malens peccatoris pœnitentiam quàm mortem. Igitur sicut Deus hominis vitæ statum induxit, ita homo sibi mortis statum attraxit. [46] Et hoc non per infirmitatẽ, sicut nec per ignorantiam, ne quid auctori imputaretur. Nam etsi angelus qui seduxit, sed liber & suæ potestatis qui seductus est, sed imago & similitudo Dei, fortior angelo, sed adflatus Dei generosior spiritu materiali quo angeli cõstiterunt. [47] Qui facit, inquit, spiritus angelos, & apparitores flãmam ignis. Quia nec vniuersitatem homini subiecisset [48] infirmo dominandi, & non potiori angelis, quibus nihil tale subiecit: sic nec legis põdus imposuisset, si grauis lex inualido sustinendi, nec quem excusabilem sciret nomine imbecillitatis, cum definitione mortis conuenisset. postremò non libertate nec potestate arbitrij fecisset infirmũ, sed potius defectione earũ. Atque adeò eundem hominem, eandẽ substantiam animæ, eundem Adæ statum, eadem arbitrij libertas & potestas, victorẽ efficit hodie de eodẽ diabolo, cùm secundum obsequium legum eius administratur. [49] Quoquo tamen, inquis, modo substantia creatoris delicti capax inuenitur, quum adflatus Dei, id est, anima in homine deliquit. nec potest non ad originalem summã referri corruptio portionis. Ad hoc interpretanda erit qualitas animæ. In primis tenendũ, [50] quod Græca scriptura significauit, adflatum nominans, nõ spiritũ. [51] Quidam enim de Græco interpretantes, non recogitata differentia, nec curata proprietate verborũ, pro adflatu spiritum ponunt, & dãt hæreticis occasionẽ spiritum Dei delicto infuscandi, id est, ipsum Deum, & vsurpata iã quæstio est. [52] Intellige itaque adflatum minorem spiritu esse, etsi de spiritu accidit, vt aurum eius, non tamen spiritum. nam & aura vento rarior, etsi de vento aura, non tamen ventus aura. [53] Capit etiam imaginem spiritus dicere flatum. nam & ideò homo imago Dei, id est, spiritus: Deus enim spiritus. Imago ergo spiritus, adflatus. Porrò imago veritati non vsquequaque adæquabitur. Aliud est enim secundum veritatem esse, aliud ipsam veritatem esse. Sic & adflatus quum imago sit spiritus, non potest ita imaginem Dei comparare, vt quæ veritas, id est, spiritus, id est, Deus sine delicto est, ideò & adflatus, id est, imago, non debuerit admisisse delictũ. In hoc erit imago minor veritate, & adflatus spiritu inferior, [54] habens illas vtique lineas Dei, quâ immortalis anima, quâ libera & sui arbitrij, quâ præscia plerunque, quâ rationalis, capax intellectus & scientiæ, tamen & in his imago, [illegible]

Gen. 2. Gen. 3. Cap. viii. Gen. 2. Ezech. 18. 28. & 33. Gen. 3. Hebr. 1. Psal. 8. Cap. ix. Gen. 2. Gen. 1. Ioan. 4.

A non vsque ad ipsam vim diuinitatis. [55] Sic nec vsque ad integritatem à delicto, quia hoc soli Deo cedit, id est, veritati, & hoc solum imagini nō licet. Sicut enim imago quum omnes lineas exprimat veritatis, vi tamen ipsa caret, non habens motum: ita & anima imago spiritus, solam vim eius exprimere non valuit, id est, non delinquendi fœlicitatē. Ceterùm non esset anima, sed spiritus, nec homo qui animā sortitus est, sed Deus. Et aliàs autem nō omne quod Dei erit, Deus habebitur: vt expostules Deum & afflatum, id est, vacuum à delicto, quia Dei sit afflatus. Nec tu enim si in tibiam flaueris, hominem tibiam feceris, quanquā de anima tua flaueris, sicut & Deus de spiritu suo. Denique quàm manifestè scriptura dicat: flasse Deum in faciem hominis, & factum hominē in animam viuā, non in spiritum viuificatorem; seperauit eam à conditione factoris. Opus enim aliud sit necesse est ab artifice, id est, inferius artifice. Nec vrceus enim factus à figulo ipse erit figulus, ita nec afflatus factus à spiritu, ideò erit spiritus. Ipsum quod anima, vocitatus est flatus. Vide etiā ne de afflatus conditione transierit in aliquam diminutiorem qualitatem. [56] Ergo, inquis, dedisti animæ infirmitatem suprà negatam. Planè quùm illam exigis Deo parem, id est, delicti immunem, dico infirmam. Quum verò ad angelum prouocatur, fortiorem defendam necesse est [57] dominum vniuersitatis; [58] cui iam angeli administrant, qui etiam angelos iudicaturus est, si in Dei lege constiterit, quod in primordio noluit. Hoc ipsum ergo potuit afflatus Dei admittere. Potuit, sed non debuit. Potuisse enim habuit per substantiæ exilitatem, quâ afflatus, non spiritus: nō debuisse autem per arbitrij potestatem, quâ liber, B non seruus, assistente amplius demonstratione non delinquendi sub comminatione moriendi, qua substrueretur substantiæ exilitas, & regeretur sententiæ libertas. Itaque nō per illud iam videri potest anima deliquisse, quod illi cum Deo affine est, id est, per afflatū: sed per illud quod substantiæ accessit, id est, per liberum arbitrium, à Deo quidem rationaliter attributum, ab homine verò quâ voluit agitatum. Quòd si ita se habent, omnis iam Dei dispositio de mali exprobratione purgatur. Liberas enim arbitrij nō ei culpam suam respuet à qua data est, sed à quo non vt debuit administrata est. Quod denique malum describes creatori, si delictum hominis, non erit Dei, quod est hominis? nec idem habendus est delicti auctor, qui inuenitur interdictor, immò & condemnator. Si mors malum, nec mors comminatori suo, sed contemptori faciet inuidiam, vt auctori. Contemnēdo enim eam fecit, non vtique futuram si non contempsisset. [59] Sed etsi ab homine in diabolum CAP. X. transscripseris mali elogium, vt instinctorem delicti, vti sic quoque in creatorem dirigas culpam, vt in auctorem diaboli, qui facit angelos spiritus: ergo quod factus à Deo est, id Hebr. 1. est, angelus, id erit eius qui fecit. Quod autē factus à Deo non est, id est, [60] diabolus, id est, delator, superest vt ipse sese fecerit deferendo de Deo & quidem falsum, [61] primò quòd Gen. 3. Deus illos ex omni ligno edere vetuisset, dehinc quasi morituri non essent si edissent, tertiò quasi Deus illis inuidisset diuinitatem. Vnde igitur malitia mendacij & fallaciæ in homines, & infamiæ in Deum? à Deo vtique non, qui & angelum ex forma operum bonorum instituit bonum. Denique sapientissimus omnium æditur, antequàm diabolus, nisi C malum est sapientia. Et si euoluas Ezechielis prophetiam, facilè animaduertes tam institutione bonum angelum illum, quàm sponte corruptum. [62] In persona enim principis Sor, ad diabolum pronuntiatur, Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, sume planctum super principem Sor, & dices: Hæc dicit Dominus, [63] Tu es resignaculum similitudinis, qui scilicet integritatem imaginis & similitudinis resignaueris, plenus sapientia, corona decoris (hoc vt eminentissimo angelorum, vt archangelo, vt sapientissimo omnium) In deliciis paradisi Dei tui natus es. Illic enim vbi Deus in secunda animalium figuræ formatione angelos fecerat. [64] Lapidem optimum indutus es, Sardium, Topazium, Smaragdum, Carbunculum, Saphirum, Iaspin, Ligurium Achaten, Amethystum, Chrysolithum, Berillum, Onychium, & auro replesti horrea tua & thesauros tuos. Ex qua die conditus es, [65] cum Cherub posui te in monte sancto Dei, fuisti in medio lapidum igneorū, fuisti inuituperabilis in diebus tuis ex qua die conditus es, [66] donec inuētæ sunt læsuræ tuæ. De multitudine negotiationis tuæ promas tuas replesti & deliquisti, & cetera. Quæ ad suggillationem angeli, non ad illius principis propriè pertinere manifestū est, [67] eo quòd nemo hominū in paradiso Dei natus sit; ne ipse quidem Adā, trāslatus potius illuc: nec cum Cherub positus in monte sancto Dei, id est in sublimitate cœlesti, de qua satanam Dominus quoque decidisse testatur: nec inter lapides igneos demoratus, inter gemmantes siderum ardentium radios, vnde etiā quasi fulgur deiectus est sata-

Gen. 2. Ezech. 28. Luc. 10. Ezech. 28.

nas. Sed ipse auctor delicti in persona peccatoris viri denotabatur, retrò quidem inuiso-
perabilis à die conditionis suæ, à Deo in bonum conditus, vt à bono conditore inuiolabi-
rabilium conditionum, & excultus omni gloria angelica, & apud Deum constitutus, quia
Ibidem. bonus apud bonum: postea verò à semetipso translatus in malum. Ex quo enim, inquit, re-
paruerunt læsuræ tuæ: illi eas reputans, quibus scilicet læsit hominem electum à Dei ob-
sequio: & ex illo deliquit, ex quo delictũ seminauit: atque ita exinde negotiationis, id est
malitiæ suæ multitudinem exercuit, delictorum scilicet & censuũ, non minus & ipse liberi
arbitrij institutus, vt spiritus. Nihil enim Deus proximum sibi non libertate eiusmodi or-
dinasset. Quem tamen & prædãnando testatus est, ab institutionis forma libidine propria
conceptæ vltrò malitiæ exorbitasse: & commeatum operationibus eius admetiendo, ra-
tionem bonitatis suæ egit: eodem consilio differens extinctionem diaboli, quo hominis
restitutionem. [68] Certamini enim dedit spatium, vt & homo eadem arbitrij libertate ele-
deret inimicum quâ succiderat illi, probans suam, non Dei culpam: & ita salutem digne
per victoriam recuperaret, & diabolus amariùs puniretur, ab eo quem eliserat antè deie-
ctus, & Deus tantò magis bonus inueniretur, sustinens hominem glorioſiorem in pacifi-
CAP. XI. sum ad licentiam decerpendæ arboris vitæ iam de vita regressurum. [69] Igitur vtique ad
delictum hominis Deus à primordio tantùm bonus, exinde iudex & seuerus, & quod
Gen. 3. Marcionitæ volunt, sæuus. Statim mulier in doloribus parere, & viro seruire damnatur.
[70] sed quæ antè sine vlla contristatione per benedictionem in crementũ generis audiebat.
Gen. 1. [71] Crescite tantùm & multiplicamini: sed quæ in adiutorium masculo, non in seruitutem
Gen. 2. fuerat destinata. Statim & terra maledicitur, sed antè benedicta. Statim tribuli & spinæ
Gen. 3. sed antè fœnum, & herbæ, & arborum fructuosa. Statim sudor & labor panis, sed antè
Gen. 1. omni ligno victus immunis, & alimenta secura. Exinde homo ad terram, sed antè deum.
Gen. 3. Exinde ad mortem, sed antè ad vitam. [72] Exinde in scorteis vestibus, sed antè sine inu-
Gen. 2. lo nudus. Ita prior bonitas Dei secundum naturam, seueritas posterior secundũ casum.
Gen. 3. Illa ingenita, hæc accidens: illa propria, hæc accommodata: illa ædita, hæc adhibita. Nec
Gen. 2. natura enim inoperatam debuit continuisse bonitatem, nec causa dissimulatam euidere
seueritatem. Alteram sibi, alteram rei Deus præstitit. Incipe nunc etiam iudicis fœtum re-
adfinem mali arguere, qui idcircò alium Deum somniasti solummodò bonum, quia non
potes iudicem: quanquam & illum vt iudicem ostendimus. Aut si non iudicem, certe per-
uersum ac vanum disciplinæ non vindicandæ, id est non iudicandæ constitutorem. Non
reprobas autem Deum iudicem, qui non iudicem Deum probas? Ipsam sine dubio iustitiam
accusare debebis, quæ iudicem præstat, aut & eam in species malitiæ deputare, id est, inia-
stitiam in titulos bonitatis ascribere. Nũc enim iustitia malum, si iniustitia bonum. Per-
quum cogeris iniustitiam de pessimis pronuntiare, eodem iugo vrgeris iustitiam de op-
mis censere. Nihil enim æmulum mali non bonum, sicut & boni æmulum nihil non ma-
lum. Igitur quantò malum iniustitia, tantò bonum iustitia. Nec species solummodò, sed
tutela reputanda bonitatis; quia bonitas nisi iustitia regatur, vt iusta sit, non erit bonitas.
CAP. XII. iniusta sit. Nihil enim bonum, quod iniustũ: bonum autem omne, quod iustum. [73] Ubi
societas & conspiratio bonitatis atque iustitiæ, separatione earum non potes carere? Quo
ore constitues diuersitatem duorum Deorum in separatione, seorsum deputans Deum bo-
num, & seorsum Deum iustum? Illic consistit bonum, vbi & iustum. A primordio dominus
creator tam bonus, quàm & iustus. pariter vtrunq; processit. Bonitas eius operata est mun-
dum, iustitia modulata est. quæ etiam tum mundum iudicauit ex bonis faciendum, quo-
Gen. 1. & 2. cum bonitatis consilio iudicauit. [74] Iustitiæ opus est, quòd inter lucem & tenebras separa-
tio pronuntiata est, inter diem & noctem, inter cœlum & terram, inter aquam superiorem
& inferiorem, inter maris cœtum & aridæ molẽ, inter luminaria maiora & minora, dimen-
atque nocturna, inter marem & fœminã, inter arborẽ agnitionis, mortis, & vitæ, inter
bem & paradisum, inter aquigena & terrigena animalia. Omnia vt bonitas concepit, ita
iustitia distinxit. Totum hoc iudicatò dispositum & ordinatum est. Omnis situs, habitus
elementorum, effectus, motus, status, ortus, occasus singulorum, iudicia sunt creatoris.
putes eum exinde iudicem definiendũ quo malum cœpit, atque ita iustitiã de causa ma-
offusces. His enim modis ostendimus eam cum auctrice omnium bonitate prodisse, ut
ipsam ingenitam Deo & naturalem nec obuentitiam deputandam, quæ in Domino
CA. XIII. uenta sit arbitratrix operum eius. [75] At enim vt malũ postea erupit, atque inde iam
Gen. 3. pit bonitas Dei cum aduersario agere, aliud quoque negotium eadem illa iustitia Dei re-

A cta est iam secundum aduersionem dirigendæ bonitatis, vt sepositâ libertate eius, qua & vltrò Deus bonus, pro meritis cuiusque pensetur, dignis offeratur, indignis denegetur, ingratis auferatur: proinde omnibus æmulis vindicetur. Ita omne hoc iustitiæ opus procuratio bonitatis est, quod iudicando damnat, quod damnando punit, quod, vt dicitis, sæuit, vtique bono non malo proficit. [76] Denique timor iudicij ad bonum, non ad malum confert. Non enim sufficiebat bonum per semetipsum commendari, iam sub aduersario laborans. Nam etsi commendabile per semetipsum, non tamen & conseruabile, quia expugnabile iam per aduersarium, nisi vis aliqua præesset timendi, quæ bonum etiam nolentes appetere, & custodire compelleret. Ceterùm tot illecebris mali expugnantibus bonum, quis illud appeteret quod impunè contemneret? Quis custodiret, quod sine periculo amitteret? [77] Legis mali viam latam & multò frequentiorem: nónne omnes illaberentur, si nihil in illa timeretur? Horremus terribiles minas creatoris, & vix à malo auellimur. Quid si nihil minaretur? Hanc iustitiam malum dices, quæ malo non fauet? Hanc bonum negabis, quæ bono prospicit? [78] Qualem oportet Deum, velles: qualem malles, expediret, sub quo delicta gauderent, cui diabolus illuderet, illum bonũ iudicares Deum, qui hominem posset magis malum facere, securitate delicti? Quis boni auctor, nisi qui & exactor? Proinde quis mali extraneus, nisi qui & inimicus? Quis inimicus, nisi qui & expugnator? Quis expugnator, nisi qui & punitor? Sic totus Deus bonus est, dum pro bono omnia est. Sic denique omnipotens, quia & iuuandi & lædendi potens. Minus est, tantum-
B modò prodesse, quia non aliud quid possit quàm prodesse. De eiusmodi qua fiducia bonum sperem, si hoc solum potest? quomodo innocẽtiæ mercedẽ secter, [79] si non & nocentiæ spectem? diffidam necesse est, ne nec alteram partem remuneretur, qui vtranque non valuit. Vsqueadeò iustitia etiam plenitudo est diuinitatis ipsius, exhibens Deũ perfectum, & patrem & dominum. Patrem, clementia: dominum disciplina. Patrem, potestate blanda: dominum, seuera. Patrem, diligendum piè: dominum, timendum necessariè. Diligendum, [80] quia malit misericordiam quàm sacrificium: & timendum, quia nolit peccatum. Diligendum, quia malit pœnitentiam peccatoris quàm mortem: & timendum, quia nolit peccatores sui iam non pœnitentes. Ideò lex vtrunque definit: [81] Diliges Deum, & Timebis Deum. Aliud obsecutori proposuit, aliud exorbitatori. [82] Ad omnia tibi occurrit Deus, [83] idem percutiens, sed & sanans; mortificans, sed & viuificans; humilians, sed & sublimans; condens mala, sed & pacẽ faciens, vt etiam & hic respondeam hæreticis: Ecce enim, inquiunt, ipse se conditorem profitetur malorũ, dicens: Ego sum qui condo mala. Amplexi enim vocabuli communionem, duas malorũ species in ambiguitate turbantem, quia mala dicuntur & delicta & supplicia, passim volunt eum conditorem intelligi malorum, vt & malitiæ iniustè auctor renuntietur. Nos autem adhibita distinctione vtriusque formæ, separatis malis delicti & malis supplicij, malis culpæ, & malis pœnæ, suum cuique
C parti definimus auctorem, malorũ quidem peccati & culpæ, diabolum: malorũ verò supplicij & pœnæ Deum creatorem, vt illa pars malitiæ deputetur, ista iustitiæ mala condẽtis iudicia aduersus mala delicti. De his ergo creator profitetur malis, quæ congruunt iudici. Quæ quidem illis mala sunt, quibus rependuntur: ceterùm suo nomine bona quâ iusta, & bonorum defensoria, & delictorũ inimica, atque in hoc ordine Deo digna. Aut proba ea iniusta, vt probes malitiæ deputanda, id est iniustitiæ mala: quia si iustitiæ erunt, iam mala non erunt, sed bona, malis tantummodò mala, quibus etiam directò bona pro malis damnantur. Cõstitue igitur iniustè hominem diuinæ legis voluntariũ contemptorem id retulisse, quo voluit caruisse; iniustè malitiã æui illius imbribus, dehinc & ignibus cæsam; iniustè [84] Ægyptum fœdissimã, superstitiosam, amplius hospitis populi cõflictatricem, decemplici castigatione percussam. [85] Indurat cor Pharaonis, sed meruerat in exitiũ submistrari, qui iam negauerat Deum, qui iam legatos eius toties superbus excusserat; qui iam populo laborem operis adiecerat: postremò quâ Ægyptius olim Deo reus fuerat gentilis idololatriæ, [86] ibim & crocodilum citiùs colens quàm Deum viuum. [87] Impedit & ipsum populũ, sed ingratũ. Immisit & pueris vrsos, sed irreuerentibus in Prophetam. [88] Iustitiã ergo primò iudicis dispice, cuius si ratio constiterit, tunc & seueritas, & per quæ seueritas decurrit, rationi & iustitiæ reputabuntur. Ac ne pluribus immoremur, asserite causas, ceteras quoque vt sententias condemnetis: excusate delicta, vt iudicia reprobetis. Nolite reprehendere iudicem, sed reuincite malum iudicẽ. [89] nam etsi patrũ delicta ex filiis exigebat, duritia populi talia remedia cõpulerat, vt vel [90] posteritatibus suis prospicientes, legi

Matth. 7.

Osee 6. & Matth. 9. Ezech. 33. Deuter. 5.

CA. XIIII. *Deuter. 32.* " *1. Reg. 2.* " *Isai. 45.*

Gen. 3. Ge. 7. et 19. Exod. 7. 8. 9. 10. 11. et 12. Exod. 10. Exod. 5. Nu. 11. et 21 4. Reg. 2.

CAP. XV. *Exod. 20.*

Gen.12.13. 15.17.18. 22.& 26. Hierem.31. & Ezech. 18. diuinæ obedirent. Quis enim non magis filiorum salutem, quàm suam curet? [91] Sed est D benedictio patrum semini quoque eorum destinabatur, sine vlio adhuc merito eius, cur non & reatus patrem in filios quoque redundaret? Sicut gratia, ita & offensa: vt pertum genus & gratia decurreret, & offensa [92] saluo eo quod postea decerni habebat: Non dicturos acidam vuam patres manducasse, & filiorum dentes obstupuisse, id est non simpturum patrem delictum filij, nec filium delictũ patris, sed vnumquenque delicti sui reum futurum, vt post duritiam populi, duritia legis edomita, iustitia iam non genus, sed personas iudicaret. Quanquam si Euangelium veritatis accipias, ad quos pertineat sententia reddentis in filios patrum delicta, cognosces: ad illos scilicet qui hanc vltrò sibi sententiam fuerant irrogaturi, [93] Sanguis illius super capita nostra & filiorum nostrorum. Hoc itaque

Cap. xvi. omnis prouidentia Dei censuit, quod iam audierat. [94] Bona igitur & seueritas, quia iusta, si bonus iudex, id est iustus. Item cetera bona, per quæ opus bonum currit bonæ seueritatis, [95] siue ira, siue æmulatio, siue sæuitia. Debita enim omnia hæc sunt seueritati, sicut seueritas debitum est iustitiæ. Vindicanda erit procacitas ætatis verecundiam debentis. Atque ita non poterunt iudici exprobrari, quæ iudici accidunt, carentia & ipsa cognita sicut & iudex. Quid enim si medicum quidem dicas esse debere, ferramenta verò eius accusses, quòd secent, & inurant, & amputent, [96] & constrictent, quando sine instrumento artis medicus esse non possit? Sed accusa malè secantem, importunè amputãtem, temere inurentem, atque ita ferramenta quoque eius vt mala ministeria reprehende. Proinde et enim, cùm Deum quidem iudicẽ admittis, eos verò motus & sensus per quos iudicat de quibus struis. Deum nos à Prophetis & à Christo, [97] nõ à Philosophis nec ab Epicuro eruditum

Philipp. 2. Qui credimus Deum etiam in terris egisse, & humani habitus humilitatem suscepisse, et causa humanæ salutis, longè sumus à sententia eorum qui nolunt Deũ curare quidquam.

» Inde venit ad hæreticos quoque definitio eiusmodi, [98] Si Deus irascitur & æmulatur, et

» extollitur, & exacerbatur, ergo & corrumpetur, ergo & morietur. Benè autem quod Christianorum est, [99] etiam mortuum Deum credere, & tamen viuentẽ in æuo æternum. Stultissimi qui de humanis diuina prædicant, vt quoniam in homine corruptionis condicionis habentur huiusmodi passiones, idcircò & in Deo eiusdem status existimentur. Discerne substantias, & suos eis distribue sensus, tam diuersos, quàm substantiæ existunt, decet vocabulis communicare videantur. [100] Nam & dexteram, & oculos, & pedes Dei legimus, nec ideò tamen humanis comparabuntur, quia de appellatione sociantur. Quanta erit diuersitas diuini corporis & humani sub eisdem nominibus membrorum, tanta est & animi diuini & humani differentia sub eisdem licet vocabulis sensuum, quos tam corruptorios efficit in homine corruptibilitas substantiæ humanæ, quàm incorruptorios Deo efficit incorruptibilitas substantiæ diuinæ. Certè Deum confiteris creatorem? Cur inquis. Quomodo ergo in Deo humanum aliquid existimas, & non diuinũ omne? Quia Deum non negas, confiteris non humanum. Siquidem Deum confitendo, præsumis vtique illum ab omni humanarum conditionum qualitate diuersum. Porrò quum

Gen. 2. agnoscas hominem à Deo inflatum in animam viuam, non Deum ab homine, sed hominem uersum est, vt in Deo potius humana constituas, quàm in homine diuina, & hominem

Gen. 1. gine Deum imbuas potius quàm Dei hominem. Et hæc ergo imago censenda est Dei homine, quòd eosdem motus & sensus habeat humanus animus, quos & Deus, licet tales quales Deus. Pro substantia enim & status eorum & exitus distant. Denique omnium rios eorum sensus, lenitatem dico, patientiam, misericordiam, ipsámque matricem earum bonitatem, cur diuina præsumitis? Nec tamẽ perfectè ea obtinemus, quia solus Deus perfectus. Ita & illas species, iræ dico & exasperationis non tam fœliciter patimur: quia Deus de incorruptibilitatis proprietate fœlix. Irascetur enim, sed non exacerbabitur, non periclitabitur: mouebitur, sed non euertetur. Omnia necesse est adhibeat propter omnia, tot sensus, quot & causas. Et iram propter sceleſtos, & bilem propter ingratos, & æmulationem propter superbos, & quicquid nõ expedit malis. Sic & misericordiã propter rantes, & patientiã propter non resipiscentes, & præstantiã propter merentes, & quicquid bonis opus est. quæ omnia patitur suo more, quo eum pati condecet, propter quem bona

Ca. xvii. eadem patitur æquè suo more. [101] Hæc itaque dispecta totũ ordinem Dei iudicis rarium, & (vt dignius dixerim) protectorẽ [102] catholicæ & summæ illius bonitatis ob dunt: quam semotam à iudiciariis sensibus, & in suo statu puram nolunt Marcionitæ

Matth. 5. eodem Deo agnoscere, pluentem super bonos & malos, & solem suum oriri faciente

TERTULL
Cum Annotatio
PAMELII
A. V.
16.

A super iustos & iniustos: quod alius Deus omnino non præstat.[103] Nam etsi hoc quoque testimonium Christi in creatorem, Marcion de Euangelio eradere ausus est, sed ipse mūdus inscriptus est,[104] & omni à conscientia legitur: & erit hæc ipsa patientia creatoris in iudiciū Marcionis, illa patientia quæ expectat pœnitentiam potius peccatoris, quàm mortem; & mauult misericordiam quàm sacrificium; auertens iam destinatum exitium Niniuitis; & largiens spatium vitæ Ezechiæ lacrymis;[105] & restituens statum regni Babylonis tyranno pœnitētiam functo. Illam dico misericordiam,[106] quæ & filium Saulis moriturum ex deuotione populo concessit: & Dauid delicta in domum Vriæ confessum, venia liberauit: & ipsum Israël toties restituit, quoties iudicauit: toties refouit, quotics & increpuit. Non solum igitur iudicem aspiciens, conuertere & ad optimi exempla. Nota quum vlciscitur, cōsidera quum indulget. Rependе austeritati lenitatem:[107] quum vtrumque conueneris in creatore, inuenies in eo & illud propter quem alterum Deum credis. Veni denique ad inspectationem doctrinarum, disciplinarum, præceptorum, consiliorúmque eius. Dices forsitan, hæc etiam humanis legibus dēterminari.[108] Sed ante Lycurgos & Solonas omneis, Moyses & Deus. Nulla posteritas non à primordiis accipit. Tamen non à tuo Deo didicit creator meus præscribere, Non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, alienum non concupisces, honora patrem & matrē, & diliges proximum tuum vt teipsum. Ad hæc innocentiæ, pudicitiæ, & iustitiæ, & pietatis principalia cōsulta, accedunt etiam humanitatis præscripta: quum septimo quoque anno seruitia libertate B soluuntur; quum eodem tempore agro parcitur egenis cedendo locum;[109] boui etiam terenti vincula oris remittuntur ad fructum præsentis laboris, quò faciliùs in pecudibus premeditata humanitas in hominum refrigeria eruditur. [[110] Sed quæ potius legis bona defendam, quàm quæ hæresis concupiit, vt talionis definitionem, oculum pro oculo, dentem pro dente,[111] & liuorem pro liuore repetentis? Non enim iniuriæ mutuò exercendæ licentiam sapit, sed in totum cohibendæ violentiæ prospicit, vt quia durissimo & infideli in Deum populo longum, vel etiam incredibile videretur[112] à Deo expectare defensam, edicendam postea per Prophetam: Mihi defensam, & ego defendam, dicit Dominus: interim commissio iniuriæ metu vicis statim occursuræ repastinaretur: & licentia retributionis, prohibitio esset prouocationis, vt sic improbitas æstuata cessaret, dum secunda permissa, prima terretur: & prima deterrita, nec secunda committetur, quâ & aliàs facilior timor talionis[113] per eūdem saporē passionis. Nihil amarius quàm idipsum pati, quod feceris aliis.[114] Et si lex aliquid cibis detrahit, & immunda pronuntiat animalia; quæ aliquando benedicta sunt, consiliū exercendæ continentiæ intelligē, & frenos impositos illi gulæ agnosce,[115] quæ quum panem ederet angelorū, cucumeres & pepones Ægyptiorū desiderabat. Agnosce simul &[116] comitibus gulæ, libidini scilicet atque luxuriæ prospectū, quæ ferè ventris castigatione frigescunt. Manducauerat enim populus & biberat, & surrexerat ludere: proinde[117] vt & pecuniæ ardor restingueretur ex parte qua de victus necessitate causatur, pretiosorum ciborum ambitio detracta est. Postremò vt faciliùs homo C ad iejunandū Deo formaretur, paucis & non[118] gloriosis escis assuefactus, & nihil de lautioribus esuriturus. Reprehendendus sanè creator, quòd cibos potius populo suo abstulit, quàm ingratioribus Marcionitis.[119] Sacrificiorū quoque onera & operationū & oblationum negotiosas scrupulositates nemo reprehendat, quasi Deus talia sibi propriè desiderauerit, qui tam manifestè exclamat, Quò mihi multitudinē sacrificiorum vestrorū? Et quis exquisiuit ista de manibus vestris? sed illā Dei industriam sentiat, qua populum pronum in idololatriam & transgressionem, ciusmodi officiis religioni suæ voluit astringere, quibus superstitio seculi agebatur, vt ab ea auocaret illos, sibi iubens fieri quasi desideranti, ne simulacris faciendis delinqueret. [[120] Sed & in ipsis commerciis vitæ & conuersationis humanæ domi ac foris, aduscque curam vasculorum omnifariam distinxit, vt istis legalibus disciplinis occurrentibus vbique, ne illi, momento vacarent à Dei respectu. [121] Quid enim faceret beatum hominem, quàm in lege Domini voluntas eius? & in lege Domini meditabitur die ac nocte. Quam legem non duritia promulgauit auctoris, sed ratio summæ benignitatis populi potius duritiam edomantis, & rudem obsequio fidem operosis officiis dedolantis: vt nihil de arcanis attingam significantiis legis spiritalis scilicet & Propheticæ, & in omnibus penè argumentis figuratæ. Sufficit enim in præsenti, si simpliciter hominem Deo obligabat, vt nemo eam reprobare debeat, nisi cui non placet Deo deseruire. Ad hoc beneficium non onus legis adiuuādum, etiam Prophe-

Ezech. 33. Osee 6. Ionæ 3. 4. Reg. 20. Dan. 4. 1. Reg. 14. 2. Reg. 12. Iudicum 3. 4. 6. et 10. Exod. 20. Exod. 21. Leuit. 25. 1. Cor. 9. Ca. xviii. Leuit. 24. Deut. 32. Deut. 14. Gen. 1. Psal. 77. Num. 11. Exod. 32. Leuit. 1. 2. 3. 4. 5. 6. & 7. Isai. 1. Cap. xix. Matth. 23. Psal. 1.

Isai. 1. tas eadem bonitas Dei ordinauit docentes Deo digna; [122] auferre nequitias de anima, discere benefacere, exquirere iudicium, iudicare pupillo, & iustificare viduam, dirigere quæ-
Isai. 58. stiones. [123] Fugere improborum contractum, dimittere conflictã integram, dispare scipturam iniustam, infringere panem esurienti, & tectum non habẽtem inducere in domum
Psal. 33. tuam, nudum si videris, contegere, & domesticos seminis tui non despicere. [124] Cõpesce linguam à malo, & labia ne loquantur dolum, declinare à malo, & facere bonum; quærere
Psal. 4. pacem, & sectari eam; Irasci & nõ delinquere, id est, in ira non perseuerare, siue sæuire. Non
Psal. 1. abire in concilium impiorum, nec stare in via peccatorum, nec in cathedra pestilentiæ
Psal. 132. sedere. Sed vbi? Vide quàm bonum & quàm iucundum habitare fratres in vnum, meditan-
Psal. 1. tes die ac nocte in lege Domini. Quia bonum scilicet fidere in Dominum, quàm fidere in
Psal. 117. hominem, & sperare in Dominũ quàm sperare in Principes. [125] Qualis enim apud Deum
Psal. 1. merces homini? Et erit tanquam lignum quod plantatum est iuxta exitus aquarum, quod
fructum suum dabit in tempore suo: & folium eius non decidet, & omnia quæcunque fa-
Psal. 23. ciet, prosperabũtur illi. [126] Innocens autem & purus corde, qui non accepit in vanum no-
men Dei, & non iurauit ad proximum suum in dolo: iste accipiet benedictionem à Domi-
Psal. 32. no, & misericordiam à Deo salutificatore suo. Oculi enim Domini super timentes eum,
sperantes in misericordiam ipsius, ad deliberandas animas eorum de morte, vtique æter-
Psal. 33. na, & nutricandos eos in fame, vtique vitæ æternæ. Multæ enim pressuræ iustorum, & de
omnibus liberabit eos Dominus. Honorabilis mors in cõspectu Domini sanctorum eius.
Dominus custodit omnia ossa eorum, vnum ex ipsis non comminuetur. Redimet Domi-
nus animas seruorum suorum. Pauca ista de tantis scripturis creatoris intulimus, & nisi
putoriam ad testimonium Dei optimi deesse, quod satis & præcepta bonitatis, & promis-
Cap. xx. consignant. [127] Sed enim sepiæ isti (quorum figura, illud quoque pisculentũ de cinere
Deut. 14. recusauit) vt traductionem sui sentiunt, tenebras hinc blasphemiæ interuomunt, atrocis
intentionem vniuscuiusque iam proximam dispargunt, iactitando & asseuerando non
relucentem bonitatem creatoris infuscent. Sed & per istas caligines sequemur nequa-
& in lucem extrahemus ingenia tenebrarum, obiicientia creatori vel maximè fraudem.
Exod. 12. lam & rapinam auri & argenti, mandata ab illo Hebræis in Ægyptios. Age infelicissime
hæretice, teipsum expostulo arbitrum, [128] cognosce in vtranque gentẽ priùs, & tu deinde
ctore præcepti iudicabis. Reposcunt Ægyptij de Hebræis vasa aurea & argentea, contra
Hebræi mutuas petitiones instituunt, allegantes sibi quoque eorundem patrum nostra
ex eodem scripturæ instrumento, mercedes restitui oportere illius operariæ seruitutis, qua
Exod. 1. laterinis deductis, pro ciuitatibus & villis ædificatis. Quid iudicabis optimi Dei electos
Hebræos fraudẽ agnoscere debere, an Ægyptios compensationem? Nam & aiunt ita ab
per legatos vtrinque, Ægyptiorum quidem repetentium vasa, Iudæorum verò repoten-
tium operas suas: [129] & tamen has iustitia renuntiauerunt sibi Ægyptij. Hodie adeuer-
Marcionitas amplius allegant Hebræi, negantes compensationi satis esse, quantumli-
lud auri & argenti, si sexcentorum milium operæ per tot annos vel singulis nummis
nis æstimentur. Quæ autem pars maior; repetentium vasa, an incolentium villas tu-
bes? Querela ergo maior Ægyptiorum, [130] an gratia Hebræorum? Vt solo iniuriarum
dicio Hebræi Ægyptios repercuterent, liberi homines in ergastulum subacti: [131] vtique
Exod. 5. scapulas suas scribæ eorum apud subsellia sua ostenderent flagellorum contumeliarum
citate laceratas: non paucis lancibus & scyphis pauciorum vtique diuitum vbique
tis & ipsorum facultatibus, & popularium omnium collationibus [132] satisfaciendum fu-
Exod. 12. bræis pronuntiasset. Igitur si bona Hebræorum causa, bona iam & causa, id est manda-
tum creatoris, qui & Ægyptios gratos fecit nescientes, [133] & suum populum in tempo-
Exod. 1. expeditionis angusto, aliquo solatio tacitæ compensationis expunxit. Planè mirum
Cap. xxi. iussit: Hebræis enim etiam filios Ægyptij restituere debuerãt. [134] Sic & in cetera di-
Exod. 20. trarietates præceptorum ei exprobras, vt mobili & instabili; prohibentis sabbatis operis
Iosue 6. & iubentis arcam circumferri per dies octo, id est etiam sabbato, in expugnatione ci-
tis Hiericho. Nec sabbati enim inspicis legem, opera humana non diuina prohibentem.
Exod. 20. [135] Siquidẽ sex, inquit, diebus operare, & facies omnia opera tua. Septima autem die sab-
bata Domino Deo tuo, non facies in ea omne opus. [136] quod: vtique tuũ. Consequens
est, vt ea opera sabbato auferret, quæ sex diebus suprà indixerat, tua scilicet, id est humana
Iosue 6. & quotidiana. Arcã verò circũferre, neque quotidianũ opus videri potest, neque humanum
sed & rarũ & sacrosanctum, & ex ipso tunc Dei præcepto vtique diuinũ. quod & ipse fe-

A significaret, edissererem, [137] nisi longum esset figuras argumentorum omnium creatoris
expandere, quas forsitan nec admittis. Sed plus est si de absolutis reuincamini, simplicitate
veritatis, non curiositate: sicut & nunc certa distinctio est sabbati humana, nō diuina opera
prohibentis. Ideóque [138] qui sabbatis lignatum ierat, morti datus est. suum enim opus fe- *Num.15.*
cerat, lege interdictum. Qui verò arcam sabbatis circumtulerant, impunè gesserunt. non *Iosue 6.*
suum enim opus, sed Dei, ex præcepto scilicet ipsius administrauerāt. [139] Proinde & si- CA. XXII.
militudinem vetans fieri omnium quæ in cœlo & in terra & in aquis, [140] ostendit & cau- *Exod. 20.*
sas, idololatriæ scilicet substantiam cohibentes. [141] subiicit enim, Non adorabitis ea, ne- *Num. 21.*
que seruietis illis. Serpentis autem ænei effigies postea præcepta Moysi à Domino, non
ad idololatriæ titulum pertinebat, sed [142] ad remediandos eos qui à serpentibus infesta-
bantur. [143] Et taceo de figura remedij. [144] Sic & Cherubim & Seraphim aurea in arcæ fi- *Exod. 25. ac*
guratum exemplum, certè simplex ornamentum, accommodata suggestui, longè diuersas 37.
habendo causas ab idololatriæ conditione, ob quam similitudo prohibetur, non videntur
similitudinum prohibitarum legi refragari, non in eo similitudinis statu deprehensa, ob
quem similitudo prohibetur. [145] Diximus de sacrificiorum rationali institutione, auocāte
scilicet ab idolis ad Deū officia ea, quæ si rursus ciecerat, dicens; Quò mihi multitudinem *Isai. 1.*
sacrificiorum vestrorum? hoc ipsum voluit intelligi, quòd non sibi ea propriè exegisset.
[146] Non enim bibam, inquit, sanguinem taurorū? quia & alibi ait, Deus æternus non esu- *Psal. 49.*
riet nec sitiet. [147] Nam & si ad oblationes Abel aduertit; & holocausta Noë odoratus est li- *Gen. 4.*
B benter, quæ iocunditas siue viscerum veruecinorum, siue nidoris ardentium victimarum? *Gen. 8.*
Sed animus simplex & Deum metuens offerentium ea quæ à Deo habebant, & pabuli &
suauis olentiæ gratia apud Deum deputabatur, non quæ fiebant exigentis, sed illud pro-
pter quod fiebant, ob honorem scilicet Dei. Si cliens diuiti aut regi nihil desideranti, ta-
men aliquid vilissimi munusculi obtulerit, quantitas & qualitas muneris infuscabit diui-
tem & regem, an delectabit titulus officij? At si cliens ei munera vltrò [148] vel etiam dicto,
ordine suo offerat & solemnia regis obseruet, non ex fide tamen nec corde puro, nec ple-
no circa cetera quoque obsequia, nónne consequens vt rex ille vel diues exclamet; Quò *Isai. 1.*
mihi multitudinem munerum tuorum? Plenus sum. [149] &: Solennitates & dies festos &
vestra sabbata odit anima mea; Vestra dicendo, quæ secundum libidinem suam, non se-
cundum religionem Dei celebrando, sua iam non Dei fecerant: conditionalem idcircò
& rationalem demonstrauit recusationem eorū quæ administrāda præscripserat. [150] Si CA. XXIII.
verò etiam circa personas leuem vultis intelligi, quum reprobat aliquando probatos, aut
improuidum, quum probat quandoque reprobandos, quasi iudicia sua aut damnet præ-
terita, aut ignoret futura: atquin nihil tam bono & iudici conuenit, quàm præ præsentibus
meritis & reiicere & adlegere. [151] Adlegitur Saūl, sed nondū despector Prophetæ Samue- *1.Reg. 9. et*
lis. [152] Reiicitur Salomon, sed iam à mulieribus alienis possessus, & idolis Moabitarum & 13.
Sidoniorum mancipatus. Quid faceret creator, ne à Marcionitis reprehenderetur? [153] Be- *3.Reg. 11.*
C nè adhuc agentes prædamnaret iam propter futura delicta? Sed Dei boni non erat, non- "
dum merentes prædamnare. Proinde peccantes nunc non recusaret propter pristina be-
nefacta. Sed iusti iudicis non erat, rescissis iam bonis pristinis scelera donare. Aut quis ho-
minū sine delicto, vt eum Deus semper adlegeret, quem nunquā posset recusare? Vel quis
item sine aliquo bono opere, vt eū Deus semper recusaret, quem nunquā posset adlegere?
Exhibe bonum semper, & non recusabitur: exhibe malum semper, & nunquā adlegetur.
Ceterùm si idem homo, vt in vtroque pro temporibus, [154] in vtroque dispungetur à Deo,
& bono, & iudice, qui non leuitate aut improuidentia sententias vertit, sed censura grauis-
sima & prouidentissima, merita temporis cuiusque dispensat. [155] Sic & pœnitentiā apud C. XXIIII.
illum prauè interpretaris, quasi proinde mobilitate vel improuidentia, immò iā ex delicti "
recordatione pœniteat: quoniam quidem dixerit, Pœnituit quòd regem fecerim Saul: "
præscribens scilicet pœnitentiam, confessionem sapere mali operis alicuius vel erroris. " *1.Re.15.*
Porrò non semper. Euenit enim in bonis factis pœnitentiæ confessio, ad inuidiam & ex-
probrationem eius, qui [156] beneficij ingratus extiterit. Sicut & tunc circa personam Sau-
lis honorandam annuntiatur à creatore, qui non deliquerat; quum Saulem assumit in *1. Reg. 9. et*
regnum, [157] & sancto spiritu auget: optimum enim adhuc, qualis, inquit, non erat in filiis 10.
Israēlis, dignissimè adlegerat, sed nec ignorauerat ita euenturum. Nemo enim te susti-
nebit improuidentiam asscribentem Deo ei, quem Deum non negans, confiteris &
prouidum. Hæc enim illi propria diuinitas constat. Sed malum factum Saulis (vt dixi)

onerabat pœnitentiæ suæ professione, quam vacante delicto circa Saulis adlectionẽ, con-
» sequens est inuidiosam potius intellegi, nõ criminosam.[158] Ecce, inquis, criminosam eam
Ion. 3. » animaduerto circa Niniuitas, dicente scriptura Ionæ: Et pœnituit Dominum de malitia
Ion. 4. » quam dixerat, facturum se illis, nec fecit. Sicut & ipse Ionas ad Dominum: Propterea præ-
» ueni profugere in Tharsos, quia cognoueram te esse misericordem & miserescentem, pa-
» tientem, & plurimum misericordiæ, pœnitentem malitiarum. Benè igitur quòd præmisit
optimi Dei titulum, patientissimi scilicet super malos, & abundantissimi misericordiæ &
miserationis super agnoscentes & deplangentes delicta sua, quales tunc Niniuitæ. Sicut
optimus qui talis, de isto priùs cessisse debebis, non competere in talem, id est in optimum,
Matth. 7. etiam malitiæ concursum.[159] Et, quia Marcion defendit arborem bonam malos quoque
fructus non licere producere, sed malitiam tamen nominauit quod optimus non esset,
nunquid aliqua interpretatio subest etiam earum malitiarum intelligendarum, quæ pos-
sint & in optimum decucurrisse? Subest autem. Dicimus denique malitiam nunc signifi-
cari, non quæ ad naturam redigatur creatoris quasi mali, sed quæ ad potestatem quoti-
Isai. 45. dicis, secundum quam enuntiarit, Ego sum qui condo mala;[160] &: Ecce ego emitto in
Hier. 18. vos mala, non peccatoria, sed vltoria,[161] quorum satis diluimus infamiam, vt congru-
tium iudici. Sicut autem licet mala dicantur, non reprehenduntur in iudice, nec homi-
mine suo malum iudicem ostendunt: ita & malitia hæc erit intelligenda nunc, quæ exi-
malis iudiciariis deputata, cum ipsis competat iudici.[162] Nam & apud Græcos interdum
malitiæ pro vexationibus & læsuris, non pro malignitatibus ponuntur, sicut & in hoc
ticulo. Atque adeò si eius malitiæ pœnituit creatorem, quasi creaturæ reprobandæ
cet & deletui vindicandæ; atqui nec vllum admissum criminosum reputabitur creatori
Ionæ 3. qui iniquissimam ciuitatem dignè meritóque decreuerat abolendam. Ita quod iuste de-
nauerat non malè destinans, ex iustitia non ex malitia destinarat, sed pœnam ipsam ni-
tiam nominauit, ex malo & merito passionis ipsius. Ergo dices, si malitiam iustitiæ
ne excusas, quia iuste exitium destinarat in Niniuitas, sic quoque culpandus est, quia
tiæ, vtique non pœnitendæ, pœnitentiam gessit. Immò nec iustitiæ, inquam, pœnitet
Deum, & superest iam agnoscere quid sit pœnitentia Dei. Non enim si hominem ex
cordatione plurimùm delicti, interdum & ex alicuius boni operis ingratia pœnitet
& Deum proinde. In quantum enim Deus nec malum admittit, nec bonum dimittit,
tantum nec pœnitentiæ boni aut mali apud eum locus est. Nam & hoc tibi eadem ve-
1. Reg. 15. ptura determinat, dicente Samuële Sauli,[164] Discidit Dominus regnum Israël de
manu tua hodie, & dabit illud proximo tuo, optimo super te, & scindetur Israël in duas
partes, & non conuertetur, neque pœnitentiam aget, quia non sicut homo est ad po-
nitendum. Hæc itaque definitio in omnibus aliam formam diuinæ pœnitentiæ statuit,
quæ neque ex improuidentia, neque ex leuitate, neque ex vlla boni aut mali operis de-
natione reputetur, sicut humana. Quis ergo erit mos pœnitentiæ diuinæ: Iam relatus, si
non ad humanas conditiones eam referas. Nihil enim aliud intelligetur, quàm simplex
conuersio sententiæ prioris, quæ etiam sine reprehensione eius possit admitti, etiam
homine nedum in Deo, cuius omnis sentẽtia caret culpa.[165] Nam & in Græco compo-
nitentiæ nomen, non ex delicti confessione, sed ex animi demutatione compositum de-
CA. XXV. 166 quam apud Deum pro rerum variantium sese occursura, ostendimus. [167] Iam nunc
vt omnia eiusmodi expediam, ad ceteras pusillitates & infirmitates & incongruentias
Gen. 3. » (vt putatis) interpretandas purgandásque pertendam. Inclamat Deus, Adam vbi es?
» scilicet ignorans vbi esset, & causato nuditatis pudore, an de arbore gustasset, interro-
gat, scilicet incertus. Immò nec incertus admissi, nec ignorans loci. Enimuero conscien-
bat conscientia peccati delitescentem, euocatum prodire in conspectum Domini, non
sola nominis inclamatione, sed cum aliqua iam tunc admissi suggillatione.[168] Nec enim
simplici modo, id est, interrogatorio sono legendum est, vbi es Adam? sed impresso &
cusso, & imputatiuo, Adam vbi es; id est, in perditione es, id est, iam hic non es vi-
Isai. 10. increpandi & dolendi exitus vox sit. Ceterùm[169] qui totum orbem comprehendit manu
Isai. 66. velut nidum; cuius cœlum thronus, & terra scabellum, nimirùm huius oculos effugerat
paradisi portio euaserat, quo minus illi vbicunque Adam ante euocationem viderem
tam latens quàm de interdicta fruge sumens? Speculatorem vineæ vel horti tui pu-
pus aut furunculus non latet, Deum puto de sublimioribus oculatiorem aliquid de-
iecti præterire non posse. Stulte qui tantum argumentum diuinæ maiestatis & pa-

A manæ inſtructionis, [170] naſo agis. Interrogabat Deus quaſi incertus, & hinc liberi arbitrij probans hominem in cauſa aut negationis, aut confeſſionis, vt daret ei locum, ſpõte confitendi delictum, & hoc nomine releuandi, [171] ſicut de Cain ſciſcitatur: Vbinam frater eius; quaſi non iam vociferatum à terra ſanguinem Abelis audiſſet: ſed vt & ille haberet poteſtatem ex eadem arbitrij poteſtate ſponte negandi delicti, & hoc nomine grauandi; atque ita nobis conderentur exempla confitendorum potius delictorum, quàm negandorum, vt iam tunc initiaretur Euangelica doctrina, [172] Ex ore tuo iuſtificaberis, & ex ore tuo damnaberis. Nam etſi Adam propter ſtatum legis deditus morti eſt, [173] ſed ſpes ei ſalua eſt, dicente Domino: Ecce Adam factus eſt tanquam vnus ex nobis, de futura ſcilicet adlectione hominis in diuinitatem. Denique quid ſequitur? Et nunc nequando extendat manum, & ſumat de ligno vitæ, & viuat in æuum. Interponens enim, & nunc, præſentis temporis verbum, temporalem & ad præſens dilationem vitæ feciſſe ſe oſtendit. Ideóque nec maledixit ipſum Adam nec Euam, [174] vt reſtitutionis candidatos, vt confeſſione releuatos. Cain verò & maledixit, [175] & cupidum morte luere delictum, mori interim vetuit, vt præter admiſſum, etiam negationis exemplo oneratum. Hæc erit ignorantia Dei noſtri, quæ ideò ſimulabatur, ne delinquens homo quid ſibi agendum ſit, ignoret. [176] Sed: c
Ad Sodomam & Gomorrham: deſcendens, Videbo (ait) ſi ſecundum clamorem peruenientem ad me, conſummem: ſi verò non, vt agnoſcã. Et hîc videlicet ex ignorantia incertus, & ſcire cupidus. An hic ſonus pronuntiationis neceſſarius, non dubitatiuum, ſed com- c
B minatiuum exprimens ſenſum ſub ſciſcitationis obtentu? Quòd ſi deſcenſum quoque Dei irrides, quaſi aliter non potuerit perficere iudicium, niſi deſcendiſſet, vide ne tuum æquè Deum pulſes. Nam & ille deſcẽdit, vt quod vellet efficeret. [177] Sed & iurat Deus. Nunquid fortè per Deum Marcionis? immò, inquit, multò vanius, quòd per ſemetipſum. Quid vellet facere, ſi alius Deus non erat in conſcientia eius, hoc cùm maximè iurantis, alium abſque ſe omninò non eſſe. Igitur peierantem deprehendis, [178] an vanè deierantem? Sed non poteſt videri peieraſſe, qui alium eſſe non ſciuit, vt dicitis. Quod enim ſcit, hoc deierans, verè non peierauit. Sed nec vanè deierat, alium Deum non eſſe. Tunc enim vanè deieraret, ſi non fuiſſent qui alios Deos crederent, tunc quidem ſimulacrorum cultores, [179] nunc verò & hæretici. Iurat igitur per ſemetipſum, vt vel iuranti Deo, credas alium Deum omninò non eſſe. Hoc vt Deus faceret, tu quoque Marcion coëgiſti: iam tũc enim prouidebaris. [180] Proinde ſi & in promiſſionibus, aut cõminationibus iurat, fidem in primordiis arduam extorquens, nihil Deo indignũ eſt, quod efficit Deo credere. Satis & tunc puſillus Deus in ipſa etiam ferocia ſua, cùm ob vituli conſecrationẽ efferatus in populum, de famulo ſuo poſtulat Moyſe, [181] Sine me, & indignatus irâ, diſperdam illos, & faciam te in nationem magnam. Vnde meliorem ſoletis affirmare Moyſen Deo ſuo, deprecatorem, immò & prohibitorem iræ. Non facies enim, inquit, iſtud, aut & me vnà cum eis impende. Miſerandi vos quoque cum populo, qui Chriſtum non agnoſcitis in perſona Moyſi figuratum, patris deprecatorem, & oblatorem animæ ſuæ pro populi ſalute. Sed ſufficit ſi & C Moyſi propriè donatus eſt populus ad præſens. Quod vt famulus poſtulare poſſet à domino, id dominus à ſe poſtulauit. Ad hoc enim famulo dixit, Sine me, & diſperdam illos, vt ille poſtulando & ſemetipſum offerendo non ſineret, [182] atque ita diſceres quãtum liceat fideli & Prophetæ apud Deum. [183] Iam nunc vt & cetera compendio abſoluam, quæcunque adhuc vt puſilla & infirma & indigna colligitis ad deſtructionẽ creatoris, ſimplici & certa ratione proponã: [184] Deum non potuiſſe humanos congreſſus inire, niſi humanos & ſenſus & affectus ſuſcepiſſet, per quos vim maieſtatis ſuæ intolerabilem vtique humanæ mediocritati, humilitate temperaret, ſibi quidẽ indigna, homini autẽ neceſſaria, & ita iam Deo digna, quia nihil tam dignũ Deo, quàm ſalus hominis. De iſto pluribus retractarem, ſi cũ ethnicis agerẽ, quanquam & cũ hæreticis non multò diuerſa congreſſio ſtet. Quatenus & ipſi Deũ in figura & in reliquo ordine humanæ conditionis [185] deuerſatum iã credidiſtis, non exigetis vtique diutius perſuaderi Deũ conformaſſe ſemetipſum humanitati, ſed de veſtra fide reuincimini. Si enim Deus, & quidẽ ſublimior, tanta humilitate faſtigiũ maieſtatis ſuæ ſtrauit, vt etiam morti ſubiiceret, & morti crucis, cur non putetis noſtro quoque Deo aliquas puſillitates congruiſſe, tolerabiliores tamen Iudaicis contumeliis & patibulis & ſepulcris? [186] An hæ ſunt puſillitates, quæ iã præiudicare debebunt Chriſtũ humanis paſſionibus obiectũ, eius Dei eſſe, cuius humanitates exprobrãtur à vobis? [187] Nã & profitemur Chriſtum ſemper egiſſe in Dei patris nomine, ipſum ab initio conuerſatum; ipſum

Gen. 4.
Matth. 12.
Gen. 3.
Gen. 4.
" Gen. 18.
" C. XXVI.
" Iſai. 45.
Gen. 22.
Hie. 22. et 49.
Exod. 32.
C. XXVII.
" Gen. 12.
" 17. et 18.
Philip. 2.
Gen. 3.

TERTULL
Cum Annotatio
PAMELII
A. V.
16.

congressum cum Patriarchis & Prophetis, filium creatoris, [188] sermonē eius, quem ex se-
Gen. 12. *Ioan.* 1. metipso proferendo filiū fecit, vt exinde omni dispositioni suæ voluntatique præfecit do-
Psal. 8. minuens illum modico citra angelos, sicut apud eum scriptū est: qua diminutione, in hac
quoque dispositus est à patre, quæ vt humana reprehenditis, ediscens iam inde à primor-
Gen. 18. dio, iam inde hominē, quod erat futurus in fine. Ille est qui descendit; ille qui interrogat,
Gen. 3. et 4. ille qui postulat; ille qui iurat. Ceterùm patrem nemini visum, etiam commune tribu-
Isa. 45. tur Euangelium, dicente Christo: Nemo cognouit patrem nisi filius; ipse enim & verus
Matth. 11. Testamento pronuntiarat, [189] Deum nemo viūebit, & viuet: patrem inuisibilem determi-
Exod. 33. minans, in cuius auctoritate & nomine ipse erat Deus, qui videbatur Dei filius. [190] Sed
& penes nos Christus in persona Christi accipitur, quia & hoc modo nostrum est. Ignos-
quæcunque exigitis Deo digna, habebuntur in patre inuisibili, incōgressibilique [191] & ab-
cido, & (vt ita dixerim) Philosophorum Deo. Quæcunque autem vt indigna reprehen-
ditis, deputabuntur in filio, & viso, & audito & congresso, arbitro patris & ministro, ma-
scente in semetipso hominem & Deum, in virtutibus Deum, in pusillitatibus hominem,
vt tantum homini conferat, quantum Deo detrahit; totum denique Dei mei penes vos
dedecus, sacramentum est humanæ salutis. Conuersabatur Deus, vt homo diuina agere
doceretur. Ex æquo agebat Deus cum homine, vt homo ex æquo agere cum Deo posset.
Deus pusillus inuentus est, vt homo maximus fieret. Qui talem Deum dedignaris, nec
an ex fide credas Deum crucifixum. Quanta itaque peruersitas vestra erga vtrunque ordi-
nem creatoris. Iudicem eum designatis, & seueritatem iudicis secundum merita cuius-
rum congruentem pro sæuitia exprobratis. Deum optimum exigitis, & lenitatem eius be-
nignitati congruentem, pro captu mediocritatis humanæ deiectiùs conuersatam, vtri-
sillitatem depreciatis. Nec magnus vobis placet, nec modicus, nec iudex, nec amicus.
Quid si non eadē & in vestro deprehendantur? [192] IVDICEM QVIDEM ET ILLUM
ESSE IAM OSTENDIMVS, IN LIBELLO SVO; & de iudice necessariè seuerum,
C. XXVIII. & de seuero sicut sæuū, si tamen sæuum. [193] Nunc & de pusillitatibus, & maligni-
ceterisque notis, & ipse aduersus Marcionem Antitheseis æmulas faciam. [194] Si ignorat
Deus meus esse alium super se, etiā tuus omninò non sciuit esse alium infra se. Quod enim
ait [195] Heraclitus ille tenebrosus, eadem via sursum & deorsum. Denique si nō ignorasset,
& ab initio ei occurrisset. [196] Delictum & mortem, & ipsum auctorem delicti diabolum,
& omne malum, quæ Deus meus passus est esse, hoc & tuus qui illū pati passus est. [197] Mu-
tauit sententias suas Deus noster, proinde quâ & vester. qui enim genus humanum mi-
rò respexit, eam sententiam mutauit, qua tanto æuo non respexit. [198] Pœnituit mā-
aliquo Deum nostrum, sed & vestrum. Eo enim quòd tandem animaduertit ad hominis
salutem, pœnitentiam dissimulationis pristinam fecit, debitam malo facto. Porrò malum
factum deputabitur negligentia salutis humanæ, non nisi per pœnitentiam emenda-
apud Deum vestrum. [199] Mandauit fraudem Deus noster, sed auri & argenti. Quanto
tem homo pretiosior auro & argento, tanto fraudulentior Deus vester, qui homini-
mino & factori suo eripit. [200] Oculum pro oculo reposcit Deus noster, sed & vester non
prohibens, iterabilem magis iniuriam facit. Quis enim non rursus percutiet, non ex-
cussus? [201] Nescit Deus noster qualeis adlegeret, ergo nec vester. Iudam traditorem non
adlegisset, si præscisset. [202] Si & mentitum alicubi dicis creatorem, longè maius men-
cium est in tuo Christo, cuius corpus non fuit verum. [203] Multos sæuitia Dei mei dimi-
psit, tuus quoque Deus quos saluos non facit, vtique in exitium disponit. Deus meus ho-
quem iussit occidi, tuus semetipsum voluit interfici, non minus homicida in semetipso
quàm in eum à quo vellet occidi. Multos autem occidisse Deum eius probabo Marcione.
Nam fecit homicidam, vtique periturum, nisi si populus nihil deliquit in Christū. [204] Ce-
expedita virtus veritatis, paucis amat. Multa mendacio erunt necessaria. [205] Cete-
CA. XXIX. ipsas quoque Antitheseis Marcionis cominus cæcidissem, si operosiore destructione
rum egeret defensio creatoris tam boni quàm & iudicis, secūdum vtriusque partis ex-
pla congruentia Deo, vt ostendimus. Quòd si vtraque pars bonitatis atque iustitiæ
gnam plenitudinem diuinitatis efficiunt omnia potentis, compēdio interim possum
titheseis rēcudisse, gestiēteis ex qualitatibus ingeniorum siue legum, siue virtutum diui-
nere, atque ita alienare Christum à creatore, vt optimum à iudice, & mitem à fero, & ab
tarem ab exitioso. Magis enim eos coniungunt, quos in eis diuersitatibus ponit quæ
congruunt. [206] Aufer titulum Marcionis, & intentionem atque propositum operis ipsi

A & nihil aliud præstat quàm demonstrationem eiusdem Dei optimi & iudicis, quia hæc duo in solum Deum competunt. Nam & ipsum studium in eis exemplis opponendi Christum creatori, ad vnitatem magis spectat. Adeò enim ipsa & vna erat substantia [207] diuinitatibus, bona & seuera, & eisdem exemplis & in similibus argumentis, vt bonitatem suam voluerit ostendere, in quibus præmiserat seueritatem. Quia nec mirum erat, diuersitas temporalis, si postea Deus mitior pro rebus edomitis, qui retrò austerior pro indomitis. Ita per Antitheseis faciliùs ostendi potest ordo creatoris à Christo reformatus. Quo repercussus & redditus potius quàm exclusus, præsertim Deum tuum ab omni motu amariore secernas, vtique & ab æmulatione creatoris scilicet. Nam si ita est, quoniam eum Antitheses singulas species creatoris æmulatum demonstrant, agnoscam igitur & in hoc per illas Deum meum zelotem, [208] qui res suas arbustiores in primordiis, bona & rationali æmulatione maturitatis præcurauerit suo iure. Cuius Antitheseis etiam ipse mundus eius agnoscet, ex contrarietatibus elementorum summa tamen ratione modulatus. Quamobrem inconsiderantissimè Marcion alium Deum lucis ostendisse debueras, alium verò tenebrarum, quo faciliùs alium bonitatis, alium seueritatis persuasisses. Ceterùm eius erit Antithesis, cuius est & in mundo.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM SECVNDVM ADVERSVS Marcionem.

1. DE DEO IVSTO, ET TAMEN OPTIMO.] *Hoc ad clariorem libri intellectum recèns adiecimus, ex ipso Tertulliano, sicuti sub finem Argumenti adnotauimus.*

CAP. I.

2. Occasio reformandi opusculi huius, &c.] *Caput hoc primum non est aliud quàm:* Præfatio. *Alludit autem ad illud cap. 1. lib. 1. aduers. Marc.* Primum opusculum quasi properatum, &c. *ne hîc prolixiores simus. Placet verò magis quod vulgò legitur:* libello, *quàm quod habet 1. Vatic. MS. cod.* libellulo; *quia satis iusta magnitudinis est dictus liber primus aduers. Marc. in quo* alterum Deum omninò non esse definiuit, *in hoc verò* defendit, dignè Deum esse.

3. qui propria paratura caret, &c.] Paraturam *(inquit Rhenanus) & hîc vocat materiam. Sic l. de Carne Christi, cap.* 8. Debeo *(inquit)* illos de sua paratura repercutere. *Item libro præcedenti, cap.* 11. Nullam sibi prospexit agnoscendo paraturam. *Adnotat præterea Dn. Latinius similes locos ex lib. 4. aduers. Marc. sub initium:* & omnem paraturam impij atque sacrilegi Marcionis; *& rursum eodem lib. cap.* 2. habuit vtique auctenticam paraturam.

4. quem quantò constaret esse, &c.] *Sic etiam (inquit idem Rhenanus) alibi loqui solet per* quantò, *&* tantò.

CAP. II.

5. At nunc negotium patitur Deus omnipotes, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Aduersus Marcionitas, qui Deo negotium faciunt, de arbitrio sensus sui Deum pensitantes. *Quod ipsum etsi in alios multos hæreticos competat, vti videre est suprà sub finem libri de Præscript. aduers. hær. cap. 45. & sequentibus, propriè tamen in Marcionitas competit, qui nouum Deum sibi commentati sunt,* alium à Deo omnipotente, Domino & conditore vniuersitatis.

6. etiam ante Romulum ipsum, nedum ante Tiberium.] *At si dicat, etiam ante Vrbem conditam, à qua suos Annales digerebant antiquitùs. Siue autem legas cum MS. 1. Vatic.* eam tu si perspicere non valeas, *siue cum alijs:* vales, *perinde est; & siue cum illo legas:* vtique maiores, *nempè:* radios, *siue:* maioris, *vtpotè:* Solis. *Sunt verò voces Tertullianicæ:* retractas, *&:* retractares, *pro:* tractare.

7. ipse iam tunc Apostolus, &c.] *Addimus:* tunc, *ex 1. MS. cod. Atqui pro suo more Apostolum citans Rom.* 11. *addit etiam alia quædam ex cap. Isai.* 40. *ad quod* Apostolus *hauddubiè respicit, sicuti adnotauimus suprà lib. aduers. Hermog. cap.* 17. *num.* 57.

8. Cui & Apostolus condicet: O profundum, &c.] *Sic castigauimus ex 2. Vatic. MS. cod. pro eo quod erat corruptiss.* contradicet; *idque eò magis, quòd etiam alibi non semel:* condicere, *Auctori vsitatum sit, pro similiter dicere, vti suprà adnotauimus lib. 1. aduers. Marcion. cap.* 20. *num.* 138. *De illo verò Rom.* 11. O profundum, &c. *vide suprà dicto lib. aduersus Hermog. cap. vlt. num. vlt.*

9. quasi cognoscat aliquis quæ sint in Deo, &c.] *Pro more iterum suo, scripturas coniungit ex Epist. 1. ad Corinth. cap. 1. 2. & 3. nam istud reperitur cap. 2. illud verò:* Mundi autem habentes spiritum, &c. *cap. 1. sicut quod sequitur:* Sapientia mundi stultitia est penes Deum, *cap. 3. itemque illud:* Sed nos scimus, &c. *cap. 1. Noua autem erat illa lectio Auctoris hoc loco:* non agnoscentes insipientiam Dei per sapientiam Deum, *pro eo quod Græcè est, Latinè, & Syriacè: Nam quia* in Dei sapientia *non cognouit mundus* per Sapientiam Deum; *in quo tamen consentiunt etiam MS. 2. Vatic. codices, & B. Cyprian. lib. 3. Testim. ad Quirin. cap. 69. & ipse Auctor infrà lib. 5. aduers. Marc. ex professo hanc scripturam tractans. Quare omninò castigandum duximus:* in sapientia Dei, *pro:* insipiẽtiam Dei, *maximè quum illud his loco citato habeat, & insuper pulcrè explicet Auctor.*

10. homo animalis, non recipiens quæ sunt spiritus, &c.] *Istud rursum reperitur 1. Cor. 2. vbi dissentit à Græcis & Latinis codicibus, qui legunt:* quæ sunt spiritus Dei; *sed etiam Syriacus Interpres vertit dumtaxat:* spiritalia. *Refert autem istud Auctor ad Adamum.*

11. Ideóque non habendo fidem, etiam quod videbatur habere, ademptum est illi, &c.] *Pulcrè explicat illud Luc. 8. Qui enim habet, dabitur ei, & qui non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab eo; id in simili ad Adamum referens, cui* non habendo fidē, etiam quod videbatur habere, ademptum est, *nempè* paradisi gratia, & familiaritas Dei, per quam omnia Dei cognouisset, si obedisset. *Vbi ad verbum transtulit:* quod videtur habere, *pro eo quod est Græcè:* ὃ δοκεῖ ἔχειν.

12. Aut quis dubitabit, ipsum illud Adæ delictum, hæresin pronuntiare, &c.] *Etiam notatu dignus est hic locus, quòd initium omnis hæreseos ab Adami delicto deducat, vtpotè (* sicuti *sequitur)* quod per electionem suæ potius quàm diuinæ sententiæ admisit; *in quo adludit ad definitionem hæreseos, de qua latè suprà lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 6. num. 32. 33. ac 34. Placeret proinde magis illud primæ editionis:* rudis adhuc hæreticus fuit, *pro eo quod ex Gorziensi codice substituit Rhenan.* rudis admodum, *nisi hoc reperiretur in Vatic. 2. MS. cod. Quorum vnus legit:* obaudiuit, *pro:* obaudire, *sed non refert. Omisi autem secundum vtrumque Vatic. cod. &, ante voculam:* bonum.

13. & ipse si fortè, &c.] Si fortè (*inquit Rhenan.*) *pro fortè, vt libro præcedente, cap. 24.* Dispensatorem si fortè bonitatis ostendis intelligendum.

CAP. III.

14. Igitur oportebit ineuntes examinationem, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Bonitatem Dei creatoris, æternam esse.

15. in suam summam commisit bonitatem.] *Sic etiam (inquit Rhen.) suprà locutus est. Sunt autem phrases Tertullianicæ mox repetitæ:* abuentitiæ bonitatis, prouocatitiæ animationis, *&c:* exinde, censendam. *Legimus proinde ex 1. Vatic. MS. cod.* Si enim ipsa (*nempè bonitas*) constituit initium, *pro:* ipse; *eò quod sequitur:* non habuit initium ipsa; *&:* ab ea etiam ratio temporum nata est; *&rursum:* quæ fecit tempus; *&:* quæ constituit initium.

CAP. IIII.

16. Igitur quum cognoscendo Deo hominem prospexisset, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus:* Bonitatis Dei æternitatem comprobari, ex conditione hominis & mundi, ac lege quam Deus homini præscripsit. *Vbi pulcrè de mundo dicit, quòd illud* domicilium homini commentata *sit Dei bonitas, vtpotè cuius solius causâ, mundum factum fuisse etiam Lactantius doceat Instit. diuin. lib. 7. cap. 4. ex Stoicorum sententia.*

17. Eructauit (inquit) cor meum sermonem optimum.] *Eodem modo initium Psal. 44. suprà citauit lib. adu. Hermog. cap. 18. pro eo quod æditiones Hebr. Græca, Chaldaica, & Latinæ omnes:* bonum.

18. vtiquæ optimæ arboris, &c.] *Adludit ad illud Matth. 7. Bona arbor fructus bonos facit; quod pro se perperàm interpretabatur Marcion, vti suprà lib. 1. adu. Marc. adnotauimus cap. 2. num. 26.*

19. blasphemiæ surculus, &c.] *Sic rectè Rhen. pro eo quod antea erat:* sarculus. *accipitur enim pro palmite, de quo scribitur Ioan. 15. (quò adludere videtur Auctor) Mittetur foras sicut palmes, &* arescet. *Est verò illud Tertullianicum:* Aspice ad summam, *pro eo quod alibi dicitur: in summa. Retineri autem potest:* fructificarit, *aut legi cum Vatic. 1.* fructificauit.

20. Et dixit Deus, Fiat, &c.] *Sunt hæc desumpta cap. 1. Gen. vbi non semel, sed sæpiùs repetuntur; de quo vide suprà lib. aduers. Hermog. cap. 12. num. 48. vbi eum argumentum tractat. Atqui Tertulliana sunt:* & consignans & dispungens; *& quod non ita multò post sequitur:* bonitas & quidem operantior, *&* operatior. *Verùm debent in duas voces distingui:* bene locutus est, *ac:* malè facere; *& omissa voculâ in,* legi debet bonitas inflauit animam, non mortuam, *sed* inuam, *vt verterit Metaphrastes:* animam, *quod est* 2. spiraculum vitæ.

21. totius orbis possidens, &c.] *Hæc (inquit Rhenan.) sic & paulò post:* Et auertendi potens. *Pulcrè autem paradisum comparat* ecclesiæ.

22. Sciebat illi sexum Mariæ, &c. profuturum, &c.] *Notius est quid profuerit homini, & damno Ecclesiæ* Maria, *quam vt testimonio pluribus sit opus.*

23. ipsa quoque libertate rationali, &c.] *Adludit ad hominis* liberum arbitrium, *de quo infrà cap. 5. 6. 7. & 8. seq.*

24. ei subiectus, qui subiecerat illi omnia.] *Veteres promptissimus erat in scripturis, adducta ad* 1. *Corinth. 15. Tunc & ipse filius* subiectus erit ei, qui subiecit ei omnia; *quod etsi de Christo dictum, non etiam adplicat.*

CAP. V.

25. Iam hinc ad quæstiones omnes, &c. Istum *lum huic capiti damus:* Quòd lapsus hominis an Deo imputandus, sed libero illius arbitrio.

26. O canes, quos foras Apostolus eiecit, &c.] *Adludit ad illud Apocal. 22.* Foris *canes, de* que adeò *facit hic locus contra Erasmum, & alios eodem, qui Apocalypsin audent negare Ioannis Apostoli, de quo aliquid suprà diximus lib. de Præscript. aduers. Hæret. cap. 33. num. 195. & latiùs infrà lib. 4. adu. Marc. in Scorpiaco.*

27. Si Deus bonus & præscius futuri, &c.] *Hæc sunt Marcionis, quibus adeò notam ad marginem adiecimus, sicuti aliis plerisque; aut saltem eius sectatorum phrasi suâ ea protulit Auctor, vt ex illis patet:* quæ scilicet censum. *Proinde responsio Auctoris hæc* stinguenda *est:* Ad hæc (*nempè vt responderem*) Prius est, &c.

28. Ex operibus ineundæ probationes.] *Ex hanc definitionem Christo adscribit, adludit ad illa* nis 10. *Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc* stimonium perhibent de me; *&:* Si mihi non vultis credere, *operibus credite.*

29. Nam, etsi ex aliqua materia, vt quidam lunt, &c.] *Intelligit Hermogenem & Hermogenem hæreticos, qui ex materia Deo coæterna mundum factum adserere non verebantur, contra quam hæresin Lector suprà librum adu. Hermogenem integrum, neque illis hic consentire Auctorem, satis patet ex eo adiungit:* vt quidam volunt, *præterea uno verbo alibi latè tractauimus.*

30. Liberum & sui arbitrij & sine potestatis uenio hominem à Deo institutum, &c.] Quòd ri arbitrij à Deo institutus sit homo, *non est qui dubitet. Verùm quia id negatum fuit (iuxta*

à Simonianis & Valentinianis, & hauddubiè à Marcione, latissimè id prosequitur Auctor, ita tamen vti non obscurè etiam significet, post peccatum remansisse in homine liberum arbitrium, vti mox docebimus latiùs numer. 32.

31. Hunc statum eius confirmauit etiam ipsa lex, tunc à Deo posita.] *Nempè illa, quam cap. præced. citauit:* Qua die autem ederitis, morte moriemini. *Istud verò isdem penè verbis repetitur cap. sequ.* In hoc & lex constituta est, &c.

32. Sic & in posteris legibus creatoris, &c.] *Quum agat de* legibus *& præceptis quæ in Exodo, Leuitico & Deuteronomio promulgatæ sunt, quæ dudum post peccatum latæ, tamen etiam ex illis probans liberum hominis arbitrium, dicens eas non promulgatas iri à Deo,* nisi & ad obsequium & ad contemptum libero & voluntario homine; *confirmat communem Catholicorum sententiam de* libero hominis arbitrio *etiam post peccatum. Quod multò apertiùs docet hoc huius materiæ Epiphonemate in calce cap.* 8. Atque adeò eundem hominem, eandem substantiam animę, eundem Adæ statum, eadem arbitrij libertas & potestas, victorem effecit hodie de eodem Diabolo, quum secùndum obsequium legum eius (*nempè Dei*) administratur. *Et rursum cap. 25. vbi tractans illud Gen.* 3. Adam vbi es? *quod protulit post peccatum Deus.* Interrogabat (*inquit*) Deus quasi incertus, & hinc liberi arbitrij probans hominem, in causla aut negationis, aut confessionis; *& mox:* sicut de Cain scisciatur (*quod etiam multò post contigit*) Vbinam frater eius? *&c.* vt & ille haberet potestatem ex eadem arbitrij potestate sponte negandi delicti, *&c.* atque ita nobis conderentur exempla, confitendorum potiùs delictorum, quàm negandorum. *Eodem pertinet cap. xxi. lib. de Anima integrum suprà hoc Tomo:* Quòd etsi vniformis, conuertibilis sit tamen Anima, id est liberi arbitrij. *Vbi præterquàm quòd notet* Valentinianos (*adludens ad cap. 26. lib. adu. Valentin.*) qui conuertibilem negabant naturam, quia arbor bona malos nõ ferat fructus, *&c.* & Hermogenem (*sicuti cap. 12. aduersus eundem adserit*) qui de mala in bonam naturam demutàri nõ posse contendebat, *ad institutum nostrum propiùs:* Hæc erit (*inquit*) vis diuinæ gratiæ potentior vtique naturâ, habens in nobis subiacentem sibi liberam arbitrij potestatem, quod αὐτεξούσιον dicitur; quæ quum sit & ipsa naturalis atque mutabilis, quoquò vertitur, natura conuertitur. Inesse autem nobis (*ergo etiam post peccatum, imò hodiéque*) τὸ αὐτεξούσιον naturaliter, iam & Marcioni ostendimus & Hermogeni. *Quibus verbis hauddubiè ad hunc locum adludit, sicuti ibidem adnotauimus numer. 279. vbi & Lector inueniet aliquot similes locos Veterum de* αὐτεξουσίῳ. *Quibus adiicere licet B. Hieronym. illud lib. 3. aduersus Pelag. Quod Græci dicunt* αὐτεξούσιον, *& nos liberũ arbitrium appellamus. Rursum quod cap. sequen. lib. de Anima habet Auctor:* Definimus animam, &c. liberam arbitrij. *& quod habet infrà Tom. 5. lib. de Exhort. ad castitatem, iisdem penè quibus hic verbis:* Itaque quum vtrumque ex præceptis eius didicerimus, quid velit & quid nolit, iam nobis voluntas est eligendi alterum, sicut scriptum est: Ecce posui ante te bonum & malum, gustasti enim de arbore agnitionis. Et ideò non debemus quod nostro expositum est arbitrio, in Dei referre voluntatem, quos vult ipse & velle, qui malum non vult. *Denique illud lib. de Monogamia:* Nec ideò duritia imputabitur Christo de arbitrij cuiusque liberi vitio. Ecce (inquit) posui ante te bonum & malum, elige quod bonum est: Si non potes, quia non vis (posse enim te si velis ostendit, quia tuo arbitrio vtrumque proposuit) discedas oportet ab eo, cuius non facis voluntatem. *Citatur etiam à quibusdam in eandem sententiam libri Apologeticus, Ad Scapulam, de Patientia, de Carne Christi, & quartus aduers. Marcionem, sed loci hactenus à me reperiri non potuerunt. Nec absimiliter Tertulliani discipulus B. Cyprian. Epist. 59. ad Cornelium de Fortunato & Fælicissimo, de Christo loquens, quum dixit Apostolis suis: Numquid & vos vultis abire? Seruans (inquit) legem, qua homo libertati suæ relictus, & in arbitrio proprio constitutus, sibimetipsi mortem appetit vel salutem. Cui similes sunt loci apud eundem lib. de Vnitate Ecclesiæ, & lib. 3. Testim. ad Quirinum cap. 52. vbi scripturas citat Deuter. 30. & Isai. 1. Atque hoc hauserunt, non ex his scripturis modò hìc adlatis, sed etiam ex Irenæo lib. 4. cap. 9. 29. ac 71. ad quæ loca vide Adnotationes Feu-ardentij nostri, num. 3. ex Patribus primi seculi, num. 7. ex secundæ ætatis Veteribus, & num. 1. 3. ac 4. sæculi scriptoribus, vt omittam c. 29. l. 5. Valeant itaque Magdenburgenses, qui Patres de libero arbitrio contraria scripsisse; & Galasius in Irenæum, qui Catholicorum Patrum conformem sententiam Pelagianismi accusare non veretur. Cui sufficere debebat vel solum illud B. Hieronymi lib. 3. aduers. Pelagianos: Egóne liberum tollo arbitrium, qui in tota disputatione mea nihil aliud egi (sicut etiam Tertullianus hoc loco & alij Patres omnes) nisi vt omnipotentiam Dei cum libero arbitrio conseruarem? Porrò adludit etiam hìc ad illud Ecclesiastici 15. alibi etiam bis à se citatum:* Ecce posui ante te bonum & malũ, vitam & mortem, *verbis nonnihil transpositis, deinde ad legem Decalogi dictam à Deo, Exodi 20.*

Cap. vi.

33. Sed quoniam ex hoc iam intelligimus, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd & bonitas Dei & ratio requirat, hominem cõstitui liberi arbitrij. *Atqui legimus ex 2. Vatic. MS. cod.* vt quod ei euenit, *prouenit.*

34. penes Deum Marcionis, irrationabiliter bonum, sicut ostendimus, &c.] *Adludit ad cap. 23. lib. 1. adu. Marc. vbi tractauit:* Deum Marcionis non esse rationabiliter bonum.

35. imago & similitudo Dei, &c. arbitrij scilicet libertas & potestas, &c.] *Longè aliter hìc imaginem & similitudinem Dei, ad quam factus est homo, interpretatur, quàm alibi solet, & præsertim lib. de Baptis. cap. 5. vbi de eo aliquid adnotauimus num 42. sicuti etiam: quomodo* adflatus *Dei dicatur anima, ibidem n. 43. & latiùs lib. de Anima, non vno in loco, & infrà c. 9. Eodem pertinet quod infrà legitur cap. 8. de homine:* Sed imago & similitudo Dei fortior angelo, sed adflatus Dei generosior spiritu materiali, quo angeli constiterunt. *Atqui sunt Tertullianicæ voces:* mundi possidens homo, sui famulus, *quamquam interim sub finem huius cap. legatur:* malo sicut & bono famulus.

36. quasi libripens emãcipati à Deo boni, &c.] *Etiam alicubi suprà vsurpata est vox* libripens *ab Auctore pro statera; cui etiam liberum arbitrium comparatur à D. Basilio in Psalm. 61. tractante illud: Mendaces fi-*

lij hominum in stateris.

37. quia si caperet hoc iure, &c.] Capit *verbum* (*inquit Rhenan.*) *suo more solet vsurpare, vt monuimus in superioribus. Libro præcedente, ca.* 6. Si depreciari (*inquit*) capit in creatore. *Hic exposuerim, pro eo quod est si fieret, vel si accideret hoc iure. Potest tamè etiam simpliciter accipi,* si caperet hoc iure, *subaudi homo, id est, si posideret hoc, si haberet si capax huius esset, iure. Porro pro verbo;* abiret, *adnotauit Rhenan. legendum,* obiret, *nisi quis scriptum fuisse putet:* aueret, *hoc est* cuperet, *vellet, quod postea sit in:* abiret, *mutatum.*

38. oportebat iustum illud efficere de arbitrij sui meritis, liberi scilicet, &c.] *Facit etiam locus iste pro meritis operum, sicut & illud quod sequitur:* Ceterùm nec boni nec mali merces iure penſaretur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inuentus, non voluntate; *quales plures locos Tertulliani frequenter adnotauimus.*

39. nihil à Deo mali euenire potuisse, &c.] *Facit etiam hoc & quicquid capite præcedenti, & duobus capitibus sequentibus tractatur, contra Caluinum, & alios, qui Deum malorum auctorem facere non verentur.*

CAP. VII.

40. Hac definitione omnia Deo salua sùt, &c.] *Inscriptionem capiti huic damus:* Quòd eandē arbitrij hominis libertatem requirat gratitas, fides, & patientia Dei. *Sunt autem Tertullianica:* Exigere habes. *Siue autem legas cum vulgatis codicibus:* rationalibus institutionibus, *siue cum Vatic.* 1. *MS. cod.* rationabilibus, *perinde est.*

41. quòd Deus non intercesserit aduersus ea, &c.] *Similiter paulò post:* per quas intercessisse potuisset, *&:* Denique puta intercessisse, *ac rursum:* cur intercedit? *Æqui* intercedebant (*inquit Rhen.*) *tribuni Senatusconsultis, dum obstabant ne fierent. Quare paulò post Auctor in eandem sententiam:* si libero arbitrio hominis, &c. obstitisset.

42. & dignè permiserat, sicut ostendimus, &c.] *Capite nempè præcedenti, quum asseruit* liberum arbitrium dignè à Deo institutum. *Est verò etiam illud Tertullianicum:* cui quid semel frui præstat (*nempè* frui *cum Accusatiuo*) *qui tamen etiam cum Ablatiuo mox subiungit:* malè libertate sua frui aggressus. *Lego autem cum MS. 2. Vatican. cod. secundam conjecturam Rhenani:* contineret in semetipso, *pro:* in ipso.

43. ipsum circumscriptorem colubrum, &c.] *Hoc est* (*inquit Rhenan.*) *deceptorem. Iuuenalis Satyra* 15.

Pupillum ad iura vocantem,
Circumscriptorem.-

Lib. de Patientia, cap. 5. & circa diaboli circumscriptionem. *Nam* circumscribere *etiam circumuenire significat. Atqui adludit ad illud Gen.* 3. *Inimicitias ponam inter te & mulierem. Legimus autem mox:* Nónne tunc magis deceptus, &c. videretur, *pro:* videtur, *ex Vatic.* 1. *MS. cod.*

44. si non benè depunxisset, &c.] Depunxisset (*inquit idem Rhenan.*) *pro* dispunxisset, *usurpat, vt puto. hoc est: Si non benè eo vsus fuisset, si non benè absoluisset. In MS. exemplaribus legitur:* depinxisset. *Est verò Tertullianicum:* legi reus fuisset, *nempè* reus *cum Dativo.*

CAP. VIII.

45. Neque enim ad viuendum solummodò produxerat hominem, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Prorsus itaque homini delictum imputandum, quem ad benè viuendum produxerat Deus.

46. Et hoc non per infirmitatem, sicuti nec per ignorantiam, &c.] *Rectè sic Auctor; post peccatum enim solummodo, homini acciderunt infirmitas & ignorantia.*

47. Qui facit (inquit) spiritus angelos, & apparitores flammam ignis, &c.] *Istum locum explicat Auctor, tamquam ex* spiritu materiali (*emittit*) constiterint angeli, *non ex* adflatu Dei, *sicuti homo. Atqui more suo* apparitores *vertit, pro ministros, quod alij vertunt Hebr.* 1. *quem locum Iudæi hìc citat, non autem Psalm.* 103. *vbi legitur:* spiritum *pro* ventum, *nō sicuti hìc:* flammam ignis. *Proinde confirmat hinc auctoritas Epistolæ ad Hebræos tamquam canonicæ, quippè quam citat in materia fidei. Verum de ea latius infra Tom.* 5. *lib. de Pudicitia: vbi etsi* Barnabæ *adscribat, tamen eiusdem facit auctoritatis, ac si Pauli foret.*

48. infirmo dominandi, &c.] *Sic dixit noster Rhenan.*) infirmo dominandi, *sicut mox:* inutilibus stinendi *Adludit autem ad illud Psalm.* 8. *Omnia subiecisti sub pedibus eius, quum dicit;* vniuersitatem hominis subiectam. *Rectè etiam interpretatur Hebræus illud:* cum definitione mortis conuenisse, *sed alio locutus fuisset.*

CAP. IX.

49. Quoquo tamen (inquis) modo, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Neque propterea illi delictum imputandum, quòd adflatus Dei esset anima. *Sunt autem verba hæc Marcionis vsque ad illud si hoc, &c. quamquam interim sua phrasi ea refert.*

50. quod Græca scriptura significauit, additum nominās, non spiritum, &c.] *Rectè Græcum ad marginem adnotata est à Rhenano, ad quam adludit Auctor; nam ea legitur Gen.* 2. *non vero quare propterea etiam interpres Latinus retinuit spiraculum vitæ, quod* adflatum *Auctor, pro vero spiritum. Idcircò rectè suprà lib. de Baptismo, c.* 9. *num. 2. allegoricè loqui diximus Auctorem, dum etiam spiritum Dei hominem in illo adflatu accepisse fatetur, vbi de latius.*

51. Quidam enim de Græco interpretantes, &c.] *Hìc dissertis verbis eos impugnat, qui pro* anima spiritum ponunt. *Quò pertinet etiam illud supra* Anima, *quum se excusans dicit cap.* 11. Sed vt animam spiritum dicam, præsentis quæstionis ratio compellit; quia spirare alij substantiæ adscribitur, hoc dum animæ vindicamus, &c. spiritum necessitate certâ conditione dicamus; non status nominis, sed actus, nec substantiæ titulo, sed operæ; quia spirat, non quia spiritus propriè est. nam & flare, quam est. Ita & animam, quam flatum ex proprietate defendimus, spiritum nunc ex necessitate possessionis tiamus. Ceterùm aduersus Hermogenem, qui ex materia, non ex Dei flatu contendit, flare pro priè tuemur. Ille enim aduersus ipsius scripturæ fidem, flatum in spiritum vertit. *Similiter etiam hìc cionem vertisse hìc subindicat, atque adeò animam substantiæ Dei partem. quare facit hic locus ad illum tellectum. qui alioqui subobscurior videbatur, de quo illic etiam nostras Adnotationes num.* 140.

52. Intellige itaque adflatum minorem spiritum esse.] *Prorsus sic legendum, pro:* minorem spiritum; *quia sequitur:* non tamen spiritum; *pro quo facit etiam*

quod sequitur num. 53. & rursum illud infrà: ita nec adflatus factus à spiritu, ideò erit spiritus.

53. Capit etiam imaginem spiritus dicere flatum, &c.] *Et hîc (inquit Rhenan.) vides quomodo verbo:* capit, *vtatur. Hoc est,* flatus *significat etiam* imaginem spiritus, *siue potest dici* imago spiritus.

54. habens illas vtique lineas Dei, &c.] *Pulcrè explicat, qua ratione* imago Dei anima, *nempè,* quâ immortalis, quâ libera & sui arbitrij, quâ præscia plerumque, quâ rationalis, capax intellectus & scientiæ. *Quibus conformiter Animam definiuit Auctor lib. de Anima, cap. 22.* immortalem, liberam arbitrij, diuinatricem, rationalem; *de quibus omnibus ibi, & præcedentibus capitibus, de singulis latiùs, in Adnotationibus nostris; hîc verò addutur* : capax intellectus & scientiæ, *quod ibi non est, nisi fortè eò pertineat illud:* per ingenia mutabilem.

55. Sic nec vsque ad integritatẽ à delicto, &c.] *Quum Deus hominem primum rectum & iustum, atque adeo immunem à delicto creauerit; hoc accipiendum de ea* integritate à delicto, *quâ peccare non posset; quod* soli Deo cedere, *id est, competere, addit Auctor. Proinde fortasse rectiùs legeretur mox:* non delinquendi facultatem, *pro:* fœlicitatem; *sed immutare nolui, refragantibus MS. cod. Vaticanis; maximè quòd idem pene sensus sit. Idipsum etiam indicat Auctor, dum aliquanto pòst negat* animam immunem delicti.

56. Ergo (inquis) dedisti animæ infirmitatem suprà negatam, &c.] *Hæc sunt rursus verba Marcionis.*

57. dominum vniuersitatis, &c.] *Intelligit hominem, de quo similiter cap. præced.* Quia nec vniuersitatem *(id est vniuersum)* homini subiecisset, &c. non potiori angelis; *quem & hîc* fortiorem angelis *subiungit,* si in lege Dei constiterit, *id est, perstiterit.*

58. cui iam angeli administrant, &c.] *Etiam hîc confirmatur auctoritas Canonica Epistolæ ad Hebræos, quam legatur Hebr. 1. & non alibi: Nonne omnes sunt* administratorij *spiritus, in ministerium missi, propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis? Subiungens autem:* qui etiam angelos iudicaturus est, *adludit ad illud 1. Cor. 6. quoniam angelos iudicabimus. Atqui rectè Rhenan. ibi:* Quòd si ita se habent, *res, subaudit.*

CAP. X.

59. Sed etsi ab homine in diabolum transscriptoris mali elogium, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd etiamsi diabolo tamquam seductori imputandum esset delictum; non tamen Deo, à quo ille bonus creatus est. *Atqui similem phrasin adnotat Rhenanus ex libro præcedente, cap. 22.* Totum denique creatoris elogiũ in illum rescribetur. *Siue autem legas cum Apostolo Hebr. 1. & Vatic. MS. 2.* qui facit angelos spiritus, *siue cum aliis;* qui fecit, *perinde est, & istud magis probatur.*

60. diabolus, id est, delator, &c.] *Haud absimiliter infrà lib. 5. aduers. Marcionem:* Ipsum vocabulum diaboli, quæritur ex qua delatura competat. διάβολος *enim à* διαβάλλω. *Quomodo autem* delator *fuerit, nempè:* deferendo falsum, *pulcrè explicat.*

61. primò, quòd Deus illos ex omni ligno edere vetuisset, &c.] *Interpretatur istud secundum æditionem 70. qui paulò aliter quàm Hebræi legunt: Quare dixit Deus: Non edetis ex omni ligno, quod est in paradiso; neque enim hoc dixerat Deus, sed contrario: Ex omni ligno quòd in paradiso, comedes.*

62. In persona enim principis Sor, &c.] *Sic legimus ex Vatic. 2. MS. pro:* In personam. *Explicat autem pulcrè locum Ezechielis 28. dissentiens nihilominus in nõnullis ab æditione 70. quæ hodiè exstat. Atque imprimis in hoc, quòd non solùm hîc, sed in ipsis verbis Prophetæ* Principem Sor *appellet, quem alij, & Græci, & Latini Principem Tyri, idque seruata voce Hebraica* צר *Sor, quæ eodem cap. semper reperitur, vbi Græcè est* τύρῳ.

63. Tu es resignaculum similitudinis, &c.] *Quãquam & Hebraica & Chaldaica, Latináque voces:* Signaculum *significent, & hodie etiam vox Græca sic transferatur; tamen germanam hanc esse Tertulliani lectionem, patet ex Comment. B. Hier. in hunc locum Ezechielis, vbi videtur adhuc adludere: In Latinis (inquit) codicibus, pro:* signaculo, resignaculum *legitur, cui* κηρόζηλος *verbum è verbo exprimens, qui interpretatus est iuxta 70. translationem,* ἀποτροφάγισμα, resignaculum *posuit. Vnde quidam sic intelligunt, quòd signaculũ Dei & figuram, quæ velut in cera mollissima expressa sit, Rex Tyri resignauerit atque perdiderit; vt pro signaculo fecerit* resignaculum, *nequaquam habens imaginẽ & similitudinem Dei, iuxta quã & primus homo conditus est. Hactenus ille, explicans illud Auctoris:* qui scilicet integritatem imaginis & similitudinis resignaueris. *Est enim vsitatum* resignare, *pro aperire quæ sigillo clausa sunt, etiam suprà Tom. 1. Apolog. cap. 6. & infrà lib. de Castit. dum dixit:* ob resignatos cellæ vinariæ loculos; *sicut ibidem adnotauimus num. 81. Atqui adiecimus,* plenus sapientia, *iuxta æditiones Ezechielis omnes, quòd id explicet his verbis:* vt sapientissimo omnium.

64. Lapidem optimum indutus es, &c.] *Prorsus etiam hoc lego, pro eo quod mendosissimè legebatur:* est, *quippè quum & præcedentibus & sequentibus verbis diabolum sub persona Principis Sor alloquatur. Atqui B. Hieron. vbi suprà adnotauit; quos hîc habent 70. eosdem hos lapides xij. describi & Exod. 28. in Rationali Pontificis, & Apocal. 21. vbi de fundamentis nouæ Hierusalem agitur; remittens (vti & nos) vlteriorem tractatum de iis singulis ad Epiphanij librum quem ad se miserit, de xij. gemmis in veste Aaronis, qui etiamnum exstat MS. in Bibliotheca Vaticana Græcus, et non ita nuper anno 1565. Tigari Græcè & Latinè excusus est, tum ad Plinij naturalis historiæ lib. 37. Cum quo & MS. Vatic. 2. licet legas:* onychinum, *aut cum vulgatis excusis (iuxta vocem Græcam* ὀνύχινον) onychium. *De iisdem omnibus vide & Ariam Montanum lib. de Aaron, siue sacris vestimentis, vbi ad gemmas nostri sæculi notas pleraque deducit. Hoc interim præteriri non debet, quòd Apocal. 21. pro* Carbunculo, Ligurio, Achate, & Onychio, *qui hîc commemorantur, & Exod. 28. & Græcè & Latinè ponantur, Calcedonius, Sardonyx, Chrysoprasus, & Hyacinthus. De quibus omnibus numero sedecim pulcrè Hrabanus noster lib. 17. de rerum naturis & proprietatibus cap. 7. tum ad litteram, tum mysticè tractat.*

65. cùm Cherub posui te in monte sancto Dei &c.] *Hîc etiam variat à 70. magis consentiens cum Hebræis, pro eo quod illi:* Cum Cherub *vncto à Deo & habitante in tabernaculo posui te, &c. sicuti rectiùs legisse videtur B. Hieron. vbi suprà, quàm quod hodie legitur* vnctus; *qui adeo videtur legisse* κεχρισμένος, *pro eo quod nunc* κεχρισμένος.

66. donec inuentæ sunt læsuræ tuæ, &c.] *Hîc quoque & in translatione, & in explicatione dissentit à 70. qui legunt* ἀδικήματα ἐν σοι; *pro quo B. Hieron.*

vertit iniquitates in te, quum Auctor læsuras *mox interpretetur*, quibus læsit hominem. *Atqui vocabulo* læsuræ *(inquit Rhen.) sæpè vsus est antè. Lib. de Patientia, cap. 7.* Demonstratū *(inquit)* per abiectionem diuitiarum læsuras quoque earum computandas non esse; *& aliis in locis, vt adnotauimus. Atqui sicuti alia hîc multa, ita etiam aliter distinxi quod sequitur, secundum Ezechielem*: De multitudine negotiationis tuæ promas tuas replesti, & deliquisti, & cætera. Quæ, *&c.*

68. quòd nemo hominū in paradiso Dei natus sit, ne ipse quidem Adam, &c.] *Eodem pertinet quod suprà dixit cap. 4.* vt quamquam totius orbis possidens in amœnioribus moraretur, trāslatus in paradisum. *Et vero idipsum verba Moysis Gen. 2. indicāt, quibus dicitur accepisse Deus hominem quem fecerat, & posuisse in paradisum. Atqui sunt Tertullianica:* malitiæ exorbitasse, *&:* commeatum operationibus eius admetiendo.

68. Certamini enim dedit spatium, &c.] *Etiā hîc locus facit pro* libero arbitrio *post peccatū, quum dicit*: Certamini dedit spatiū, vt & homo eadem arbitrij libertate elideret inimicū, qua succiderat illi, *&c. Sic enim legendū rectè adnotauit Rhen. & confirmāt MS. 2. cod. Vat. pro:* succideret: *ac si dicat, succubuerat. Nam hoc verbo sæpè vtitur, vt lib. de Patient. c. 5.* At vbi semel succidit impatientiæ, *& lib. 4. adu. Marc.* quæ nulli tactui succidisset, si fuisset, *& aliis in locis.*

CAP. XI.

69. Igitur vsque ad delictum hominis, &c.] *Capiti huic titulū dedimus:* Quòd si post delictū hominis Deus seuerus fuerit, ad iustitiā eius id pertinere. *De quo vide etiam librum præcedentem, cap. 26.*

70. sed quę, *&c.* per benedictionem in cremētū generis audierat: Crescite, &c.] *Rhenanus hîc adnotauit, posse esse figuram Græcam, ac si dicat:* per benedictionē *secundū* incremētū generis audierat, *&c. Sed si distinguatur in duas voces illud:* in cremētū, *sicuti legēdum censeo, nihil erit opus. Atqui pulcra hîc sunt Antitheses, quarum prior pars ex 3. capite Geneseos, posterior ex 1. aut 2. desumpta est, sicuti ad marginē adnotauimus.*

71. Crescite tantùm & multiplicamini, &c.] *Mirum est vnde illud:* tantùm *irrepserit; quia tamē id etiam habent MS. Vatic. 2. cod. retinui. Adnotādum verò quod de* terra *dicit,* sed antè benedicta. *neq; enim id nominatim reperitur in scripturis, sed videtur Auctor intellexisse, benedixisse Deū omnia illa, de quibus habetur: Et vidit Deus quòd esset bonū; qui sensus ex eo mihi colligitur, quod suprà dixit cap. 4.* Sic & benedicebat quæ benè faciebat.

72. Exinde in scorteis vestibus, &c.] Scorteas *rectè interpretatur Rhenanus pelliceas. Omnia namque (teste Festo) ex pellibus facta,* scortea *appellantur. Cui consentit Varro l. 6. de lingua Latina. Sunt verò Tertullianica:* inoperatam bonitatem, *hoc est sine opere;* adfinem mali, eodem iugo vrgeri *(de qua Prouerbiali formula inter Prolegomena latius)* æmulum mali, *&:* boni æmulum; *denique:* quantò, *&:* tantò.

CAP. XII.

73. Ita si societas, &c.] *Inscriptionem huius capitis adimus:* Quòd quum iustitia cum bonitate perpetuò Deo adfuerit, non rectè separentur Deus bonus & Deus iustus. *Est autem Tertullianicum illud:* modulata est.

74. Iustitiæ opus est, quòd inter lucem & tenebras separatio pronūtiata est, &c.] *Ista pleraque omnia, quæ hîc recensēt, Gen. 1. reperiuntur, illa verò:* inter arborem agnitionis, mortis, & vitæ, inter orbis paradisū, *Gen. 2. vbi Paraphrastes interpretatur Auctor* arborem agnitionis, mortis, & vitæ, quæ *attribuitur scientiæ boni & mali. Videtur autem medius fluctus* inter maris cetum, *quia nihil comparationis inter tam grandia quantumuis magna,* & aridæ molem. Proinde *castigauimus:* cœtum, *vt adludat ad congregationem aquarum, quā appellauit Deus maria, sicuti habetur Gen. 1. Sunt autem rursus Tertullianica:* aquigena & terrigena; iudicatò dispositum; iustitiam de causis malis offusces; *&:* obuentitiam.

CAP. XIII.

75. At enim, vt malum postea erupit, &c.] *Cui hoc inscripsimus:* Quòd iustitiæ Dei punitio etiam ad eius bonitatem pertineat.

76. Denique timor iudicij ad bonum, quod malum confert, &c.] *Latè hoc ipsum tractauit Auctor suprà lib. 1. aduers. Marc. cap. 27.*

77. Legis mali viam latā, &c.] *Adludit ad illud Matth. 7.* lata *porta & spatiosa* via, *quæ ducit ad perditionem, & multi sunt, qui intrant per eam.*

78. Qualem oportet Deum, velles, &c.] *Sensum hunc reddit Rhen.* Qualem oportet Deum esse, qui *bonum & iustum,* velles equidem, *nisi malefactorem tibi incuteret; qualē esse malles, expediret tibi eum esse talem, quum malè viuas, & malefactis delectēris quoniam:* sub quo delicta gauderent. *Est autem Tertullianicum:* mali extraneus.

79. si non & nocentiæ spectē, &c.] *Rectè sic Rhenan. pro:* specie, *subintelligens* mercedem; *alioqui* nocentiam: *pro improbitate seu malitia accipe. Dat autem magis:* remuneret, *quod habet Vatic. MS. minus quàm:* remuneretur, *quod alter & excussi sed inutilitate ob phrasin similem Auctoris non semel supra citatam, quā passiuis pro actiuis vtitur.*

80. quia malit misericordiam quàm sacrificium, &c.] *Paulo aliter legitur etiam iuxta LXX. Osee 6. & pro similiter Matth. 9.* Misericordiam *vult, & non sacrificium. Verùm similiter secundum sententiam redditur non de verbo ad verbū, illud Ezech. 33.* quia malit pœnitentiam peccatoris, quàm mortem, *tam hîc, in alibi non semel. Nec ab similiter infrà cap. 17. pretium quòd legat:* exspectat potius pœnitentiā peccatori.

81. Diliges Deum, &: Timebis Deum.] *Hic locus distinguendus est; quia etsi eodem c. Deut. 6. utrumque habeatur; posterius tamen multò, habetur alterum prius. Sunt verò etiam voces Tertullianicæ* obiectum, *&* exorbitatori.

CAP. XIIII.

82. Ad omnia tibi occurrit Deus, &c.] *Huius huic capiti dedimus:* Quòd si quando Deus condemnat mala dicatur, hoc intelligi de malis pœnæ, non culpæ. *Quæ interpretatio adnotatu digna, adamat Caluinum, & eius asseclas, nec tamen à Tertulliano primùm ædita, sed vel etiam à B. Irenæo lib. 4. cap. 77. & loco aliorum Patrum tam Græcorum quàm Latinorum, immò etiam Ethnicorum similes locos adfert Fevardentius noster; ad quem vt ne hîc sim prolixior, Lectorem remitto. Hîc solummodò adiicio, idipsum repetit rursum infrà c. 24. vbi & sententiam suam his verbis comprehendit.* Nam & apud Græcos interdum malitiæ pro vexationibus & læsuris, non pro malignitatibus ponitur; *de quo etiam ibi aliquid dicemus n. 162. Quæ pro-*

nec enim

net etiam illud, quòd locum Isaiæ 45. hîc citatum, de bello interpretetur, infrà Tom. 5. lib. de Fuga in persecutione. Videat preterea Lector, tum Chrysost. homil. 23. in cap. 6. Matth. & Isich. in Leuitic. l. 4. tum homiliam integram B. Basilij: Quòd non sit Deus causſa malorum.

83. idem percutiens, sed & sanans. [Adludit ad illud Deuter. 32. Percutiam & ego sanabo; item illud 1. Reg. 2. Dominus mortificat & viuificat, humiliat & subleuat; denique ad illud Isai. 45. Ego faciens pacem, & condens mala. Atqui illa sunt verba Marcionis: Ecce enim ipse se conditorem profitetur malorum, dicens: Ego sum, qui condo mala. Legimus autem ex 1. Vatic. MS. cod. vt & malitiæ iniustè auctor renuntietur, qui etiam non malè legit: suum cuique parti defendimus auctorem, pro eo quod alij: definimus: eligat Lector vtrũ volet. Exutroque verò castigauimus: ista iustitiæ mala condentis iudicia aduersus mala delicti, pro: condenti, & delicta.

84. Ægyptũ, &c. decemplici castigatione percussam, &c.] Intelligit decem plagas, quibus percussus fuit populus Ægyptius, ob hospitis populi, id est (etiam Rhenano interprete) Iudaici conflictationem, quas reperire est Exod. 7. 8. 9. 10. 11. ac 12. nempè aquarũ versarum in sanguinem; ranarum; cyniphum; muscarum; pestis pecorum; hulcerosarum vesicarum; grandinis; tonitrui; & fulguris; locustarum; tenebrarum palpabilium; et cædis primogenitorum. Atqui: decemplicem dicit, sicut Varro, decemplicatos lib. 5. de Ling. Latina.

85. Indurat cor Pharaonis, &c. qui iam legatos eius, &c.] Istud de induratione, reperitur imprimis Exod. 10. de legatis verò Dei excussis, ac labore populo adiecto, Exod. 5. Atqui sine: in exitium legas cũ excus. & altero Vatic. MS. cod. sine: exitum, more Tertullianico cum altero, perinde est.

86. Ibim & crocodilum, &c.] Iuuenalis (inquit Rhenan.) Satyram 15. sic auspicatur:

Quis nescit Volusi Bithynice, qualia demens
Ægyptus portenta colat? Crocodilon adorat
Pars hæc, illa pauet saturam serpentibus Ibim.

Atqui plura de Iside suprà Tom. 1. Apolog. c. 6. n. 87. De reliqui verò Deorum apud ipsos portentis, c. 24. n. 377. denique & Adnot. nostris in librum B. Cypriani ad Demetrianum, n. 32. vbi nominatim etiam crocodili meminit. De ipso denique animali crocodilo Plinius tractat lib. 8. cap. 25.

87. Impedit & ipsum populum (nempè Israelitium) sed ingratum, &c.] Vbi adludit mea quidem sententia ad cap. 11. Numeri, vbi igne impeditus, id est punitus est populus, & ad c. Num. 21. vbi per serpentes ignitos. Illud autem de immissis vrsis in pueros Elizæum vrentes, reperitur 4. Reg. 2.

Cap. xv.

88. Iustitiam ergo primò iudicis dispice, &c.] Caput hoc inscripsimus: Iustitiam esse quæ seueritas videatur.

89. Nam etsi patrum delicta, &c.] Adludit ad illud Exod. 20. Visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationẽ. Atqui respondet Auctor: Duritia populi talia remedia (id est, Rhenano interprete) ad talia remedia, compulerat.

90. posteritatibus suis, &c.] Pluralis numerus (inquit idem) pro singulari, id est, posteritati suæ, vel posteris suis.

91. Sed etsi benedictio patrũ, &c.] Istius rei exẽpla habentur Gen. 12. 13. 15. 17. 18. & 21. vbi benedixit Deus, non solùm Abrahæ, sed & semini eius, sicut etiam rursum Isaac & semini eius, Gen. 26.

92. Saluo eo quod postea decerni habebat: Nõ dicturos acidã vuam, &c.] Sic omninò hic locus distinguendus, vbi adludit ad Hierem. c. 31. & Ezech. 18. quos locos, pulchrè cum præcedenti conferens, interpretatur.

93. Sanguis illius super capita nostra & filiorum nostrorum, &c.] Adnotatu digna est hîc varia Auctoris lectio: pro eo quod legitur Matth. 27. Sanguis eius super nos & super filios nostros.

Cap. xvi.

94. Bona igitur & seueritas: quia iusta, &c.] Inscriptionem hanc capiti dedimus: Quòd iudici non veniant exprobranda quæ illi accidunt.

95. siue ira, siue æmulatio, siue sæuitia.] Quòd Deo iram adscribere videtur, & sæuitiã, & alias quasdam passiones, inter Paradoxa in Prolegomenis tractabitur. Quamquam interim hîc se satis explicat, quum dicit iram, sæuitiam, alióſq; motus ita Deo tribui; sicuti dexteram, oculos, & pedes Dei legimus, quæ tamen humanis membris aut sensibus non comparantur; vnde & sub finẽ capitis: Irascetur enim, sed non exacerbabitur, &c. Atqui legit quidem MS. Vatic. 1. codex: Vindicanda erat procacitas, &c. Atque ita nõ potuerunt. Verùm magis placet vulgata lectio: Vindicanda erit, ac nõ poterunt. Sed ex eodem castigauimus: quæ iudici accidunt, pro: accedunt, ac legimus: sicut & iudex.

96. & constrictent.] Istud pro: constringant, accipit Rhenanus.

97. non à Philosophis, nec ab Epicuro, &c.] Quæ fuerit Epicuri & Philosophorum quorumdam de Deo sententia, mox explicat, quum subdit: qui nolunt Deum curare quidquam.

98. Si Deus irascitur, & æmulatur, &c.] Hæc verba sunt Marcionitarum.

99. etiam mortuum Deum credere, & tamen viuentem in æuo æuorum, &c.] Eodem modo vsurpat: Deum morttuũ credere, de Christo loquens, quo Apostolus 1. Cor. 2. Deum gloriæ crucifixum dixit; non secundum quod Deus gloriæ erat Christus, neque ex virtute diuinitatis, sed ex infirmitate carnis: sicuti rectè id explicat B. Aug. lib. de Præsentia Dei, ad Dardanum.

100. Nam & dexteram, & oculos, & pedes Dei legimus, &c.] Eodem loco B. Augustin. latissimè tractat quo modo Deo adtribuuntur dextra, oculus, & pedes; scripturas autem, ex quibus id desumptum est, ad marginem adnotauimus. Est eiusdem argumenti Liber incerti Auctoris, fortassis Hrabani inter opera B. Hieronymi, Tom. 4.

Cap. xvii.

101. Hæc itaque dispecta totum ordinẽ, &c.] Capiti huic titulum imposuimus: De disciplinis & doctrinis Deo dignis, & bonitati eius consentaneis. Legimus autem: itaque, pro: ita, ex Vatic. 1. MS. cod.

102. catholicæ & summæ illius bonitatis.] Catholicam bonitatem propriè accipit pro ea, quæ per totum orbem terrarum diffusa est; de quo nomine latiùs suprà lib. de Præscript. aduersus hæret. cap. 26. num. 156.

103. Nam etsi hoc quoque testimonium Christi, &c.] Quum apud Lucam hoc testimonium Christi: pluentem super bonos & malos, &c. non reperiatur, ex quo multa erasit Marcion, loquitur Auctor de integro Euangelio secundum Matthæum, vtpotè quia solum Lucæ Euangelium agnouerit.

104. & omni à cõscientia legitur, &c.] De Testimonio animæ, seu conscientiæ, qua Deũ fatetur etiã

ethnicus, habes suprà Tom. 1. librum integrum.

105. & restituens statum regni Babylonis tyrãno pœnitentiam functo, &c.] *Sic legimus ex 1. Vatic. MS. cod. nam solet Auctor vsurpare* fungi *cum Accusatiuo. Intelligit autem Nabuchodonosor; de quo Daniel. 4. & Auctor latiùs suprà Tom. 1. c. vlt. lib. de Pœnitentia.*

106. quæ & filium Saulis moriturum ex deuotione populo cõcessit, &c.] *Hîc loquitur de Ionatha, quem populus liberauit è manibus Saulis patris sui, sicuti habetur 1. Reg. 14. Illis autem verbis:* & ipsum Israël toties restituit, quoties iudicauit, *adludit ad librum Iudicum, cap. 3. 4. 6. & 10.*

107. quum vtrumque conueneris in creatore, &c.] *Hoc est (inquit Rhenanus) deprehenderis. Sic lib. 4. adu. Marc.* Hæc conueniemus; *& ibidem multò antè:* Quemcumque conueneris in via. *Vide etiam similẽ locum suprà Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 10.*

108. Sed ante Lycurgos & Solonas omneis, Moses, &c.] *De hoc latè suprà Apol. c. 19. quũ probat:* vnius Prophetę Mosis scriniũ, sæculis vincere omnes materias, origines, gentes, historiarum caussas & memoriarum, ipsas denique effigies litterarum; *vbi vide, Adnot. nostras in caput integrum.*

109. boui etiam terenti vincula oris remittuntur.] *Apertiùs vertit noster interpres Latinus:* boui trituranti, 1. *Cor. 9. Eodem interim modo legit infrà Auctor lib. 3. adu. Marc. c. 5. & l. 5. c. 7. vbi illum Apostoli locum tractat, Græcè est* ἀλοῶντα.

CAP. XVIII.

110. Sed quæ potiùs legis bona defendam, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Respõsio ad Antitheses Marcionis, de pœna talionis, ciborũ immũdorũ prohibitione, & sacrificiorũ onere. *Quæ desumpta sunt ex Exodi c. 21. Deut. 14. & Leuit. 1. 2. 3 4. 5. 6. & 7.*

111. & liuoré pro liuore, &c.] *Vel hinc colligitur, adludere Auctorẽ ad Exodi c. 21. vti diximus, vbi istud additur; quum Leuitici 24. & Matth. 5. non reperiatur.*

112. à Deo expectare defensam, &c.] Defensa (*inquit Rhen.*) *substantiuè, pro defensione & vindicta. Et rectè; nã suprà T. 2. l. de Patient. c. 10. vertit Auctor:* vindictam mihi, & ego vindicabo, *pro eo quod hîc:* Mihi defensam, & ego defendam, (*quod reperitur Deut. 32.*) *Vbi interim etiam* defensionem *vsurpat. Est autẽ vox Tertullianica, quâ Metaphoricãs vtitur:* repastinaretur, *id est (vt interpretatur Rhen.)* defoderetur, *obrueretur, sepeliretur.* Repastinantur *enim vineæ veteres, dum refodiuntur. Atqui secundum coniecturam Latinij castigauimus:* vt sic improbitas æstuata cessaret, *pro:* æstuta *maximè adsentiente Vatic. 1. MS. cod.*

113. per eũdem saporem passionis, &c.] Saporis *vocabulo (inquit Rhen.) degustationem perceptionémq;, et sensum intelligit. Hoc vocabulo suprà alicubi vsus est, nẽpe lib. de Resurr. carn. cap. 40.*

114. Etsi lex aliquid cibis detrahit, &c.] *De ciborũ immundorum prohibitione latissimè tractatur infrà T. 5. integra* Epistola Nouatiani de cibis Iudaicis.

115. quæ quum ederet panem angelorum, &c.] *Adludit tum ad illud Psalm. 77.* Panem angelorum comedit homo, *vbi de Manna loquitur, tum ad illud Num. 11. in mentem nobis veniũt,* cucumeres & pepones, *quos comedebamus in Ægypto.*

116. comitibus gulæ, libidini & luxuriæ, &c.] *En etiam ab Auctore vsitatas* gulam & luxuriam, *sicuti hodie accipiuntur à scholasticis Doctoribus, quum de peccatis loquuntur capitalibus. Haud aliter autem dixit alicubi B. Hieronymus:* Venter vino æstuans, facilè desumat *in libidinem.*

117. vt & pecuniæ ardor restingueretur, &c.] *Sic legimus secundum coniecturam Ioannis Harrisij Angli, pro:* restringeretur, *quam comprobatam reperi in vno codice Vatic. MS.*

118. glorioſis escis.] Glorioſas (*inquit Rhen.*) escas, *quibus gloriantur nonnulli, nunc ob raritatem pro oblectamento.*

119. Sacrificiorum quoque onera, &c.] *Hæc inquit Rhen.*) Sacrificiorum onera, *atque hæc operationum & oblationum negotiosas scrupulositates, de Præsc. hær. aptè vocauit* morositatem Iudæ. *Quam autẽ* operationum *nomine appellet sacrificia, confirmatur etiam hinc quod suprà adnotauimus alicubi: facere pro sacrificare, & Auctori & aliis Patribus fuisse vsitatum, vnde etiam ethnici* operari *sacris dicebant.*

CAP. XIX.

120. Sed & in ipsis commerciis vitæ, &c.] *Istã exceptionem huic capiti dedimus:* Etiam Dei creatoris bonitatem cõfirmari ex Legalibus disciplinis. *Atque verbis illis:* aduſq; curã valculorum, *videtur alludere ad illud Matth. 23. Væ vobis Scribæ & Pharisæi, quia datis quod deforis est calicis & paropsidis. Nisi enim in vno codice Vat. MS. iterũ restituimus phrasi Tertullianæ* ne illi, momento, *id est, ad momentum,* vacatent, *in eo quod Rhenan. substituerat:* vlli momento.

121. Quid enim faceret beatum hominẽ, &c.] *Vsurpat Auctor* hominem *pro viro; nam & Græca Latina ac Hebraica, Chaldaicæque voces virum significant, initio Psalmi 1. Vsurpatur similiter à vulgarium. Pulcra est autem Metaphora:* rudem eum operosis officiis dedolantis.

122. Auferre nequitias de anima, &c.] *Sic ibi secundum LXX. ex Isai. cap. 1. excepto quòd vnum tamen etiam habent Hebræa, Chaldæa, & Translationes) liberare iniuria oppressum. Præterquã quòd illud* diligere quæstiones, *seu potius (sicuti adnotauit ex maduersione Ioan. Harrisij Angli:)* dirigere. *Manifestissimum frequentissimum est Auctori. Forte leuissima Fenter et disceptemus, pro quo B. Hieron. ex Hebræo, & Græco quod interpretantur Chrysost. & Procopius in Genesim vt audacter, qui bonum opus fecerit, cum Deo agere. quomodo etiam Auctor intelligere videtur. Si adiunctum cum Deo, clarius foret.*

123. Fugere improborum cõtractum, &c.] *Hîc nouam periodum fecimus, quia reperitur ipsud Vbi, cui vbi quum habeatur Græcè οὗ δεῖ ἀδικεῖν, omnino hîc legi debet, sicuti castigauimus,* improborum (*quæ phrasticẽ ita transtulit Auctor, pro improborum contractum, nõ vti habebatur:* contractũ. *Nam quibus coniunctionem Quintiliano significat, siue colligauit, vti transtulit interpres B. Iustini Mart. Apol. 1. Hierqui conformiter Tertulliano, creditorum obligatos interpretatur, & iniquas vsuras. Haud absimiliter Hilarius in Psal. 124. obligationes peccatorum transferens quid aliud quàm* improborum contractus? *Dispice interim in eo hîc à LXX. quod legat:* dimittere contractam integram. *pro eo quod Hebræa, Chaldæa, & Latina additiones, cõfractos in requiem seu remissionem annorum xamentum, vti legit infrà Auctor l. 4. adu. Marc. Vbi etiam cõfirmatur dicta nostra castigatio, quum dicitur,* Dissoluens violentiorum cõtractuũ obnexi.

124. Compescere linguam à malo, &c.] *Hîc nouam periodum auspicamur, quia hæc & sequentia ex variis Psalmis sunt desumpta, sicuti ad margines adnotauimus, distinctis singulis locis per decemmata. Pleraque*

TERTULL
Cum Annotatio
PAMELII
A. V.
16.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

tuimus ex MS. Vat. 1. cod. & quàm iucundũ; *quia illud:* quàm, *secũdò repetitur ab omnibus, Psal. 132. Differt autem hîc etiam Auctor, dum legit;* sperare in hominem, *pro eo quod alij omnes: in principibus. Quare & castigo:* in Principes, *quòd sic legat Auctor infrà lib. 4. aduers. Marcion. cap. 15. Item emendo vtrobique:* Dominum, *pro:* Deum, *secundum MS. cod. 2. infrà, & ipsum Psalmistam.*

115. Qualis enim apud Deum merces hominis? Et erit, &c.] *Facit hic quoque locus ad confirmationem* mercedis apud Deum *pro meritis operum. Atqui trãstulit Auctor* διεξόδους ὕδατων, exitus aquarũ, *pro eo quod alij: decursus, & ex Hebræo: riuulos. Vox Græca amphibola est; addit etiam,* illi, *quum alij omnes legant duntaxat:* prosperabuntur.

116. Innocens autem & purus corde, &c.] *Hîc omittitur:* manibus, *quod habent alij omnes Psal. 23. & legit:* qui non accepit in vanum nomen Domini *(quantum apparet, memoria lapsus, adludens ad Exod. c. 20.) pro: animam suam. Atqui legunt quidem Vatic. 2. MS. cod.* qui non accipiet, *& Vatic. 1.* & non intrauit, *ac:* Deo salutari suo, *sed passim apud omnes legitur* qui non accepit, *ac:* non iurauit, *sicuti antea hîc etiam legebatur; & Tertullianicum est:* salutificatore. *Est verò iterum adnotanda vox Auctoris:* deliberandas, *pro: liberandas; quum tamen mox legat:* liberabit; *quod retinuimus, etiamsi Vatic. 1. habeat:* liberauit, *eò quòd illud legant tam excusi quàm MS. Psalmorum codices, sicuti etiam:* Dominus custodit, *pro eo quod Vatic. 2.* custodiuit, *legentes omninò:* Redimet Dominus, *pro eo quod erat litteris transpositis:* Redemit.

CAP. XX.

127. Sed enim sepiæ isti, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De direptione iusta Ægypti per filios Israel, *Exod. 12. In quo imitatur B. Irenæum l. 4. c. 49. vbi vide Adnotationes nostri Feu-ardentij, qui similes adlegat B. Augustini, Theodoreti, & Alcuini Viennensis locos. Atque pro:* sæpè, *rectè restituit ex cod. Gorziensi Rhenan.* sepiæ; *nam correspondet Vat. 1. MS. cod. qui addit: eleganter & appositè hæreticos Marcionitas* sepiis *comparari. Nam vt Plinius tradit lib. 9. c. 29.* Sepiæ *(piscium genus est) vbi sensere se adprehendi, effuso atramento, quod pro sanguine ijs est: infuscatâ aquâ, absconduntur. Eodem modo hæretici Marcionitæ, vbi traductionem suæ sententiæ, hoc est, quum errores arguuntur conuincuntúrque, tenebras huic blasphemiæ interuomunt (vt atramentum* sepiæ *pisces) atque ita arguentem impediunt & auertunt, adlegando quæ bonitatem creatoris infuscent, obnubilentque. Addes autem:* quorum figura, illud quoque pisculentum *(nempè* sepias) de cibis Lex recusauit, *adludit ad interdictum ciborum immundorum, Deuter. 24. vbi declarantur immundi pisces, qui absque pinnulis & squammis sunt, quales* sepiæ. *Legimus verò ex Vatic. 2. MS. cod.* iactitando, *pro:* iactando.

128. cognosce in vtramque partem.] *Hoc est (inquit Rhen.) sede arbiter, & cognosce causam vtriusq; gẽtis. Est autem hîc videre Iureconsultũ fuisse aliquãdo Tertullianũ, vtpotè qui nõ secus atq; Quintilianus in suis Declamationibus, hîc pulcherrimè vtriusque partis actionem paucissimis verbis proponit, tamquam etiã* per legatos *actũ sit vtrinq;, & pro Hebræis sententiã ferr:* bonã eorũ caussã *pronũtiãs. Atqui idipsum repetit infrà l. 4. aduers. Marc. c. 24.* Christus (*inquit*) dignos pronũtians mercede operarios; excusauit præceptum illud creatoris de vasis aureis & argenteis Ægyptiorum auferendis. Qui enim villas & vrbes operati fuerint Ægyptiis, digni vtique operarij mercede, non ad fraudem sunt instincti, sed ad mercedis compẽsationem, quam aliàs à dominatoribus exigere non poterant. *Elegãter etiam* Latinas *vsurpat Auctor, et* villas *& ciuitates pro eodẽ habere videtur. nã Exod. 1. vnica vox est Græcè, Hebraicè, Chaldaicè, & Latinè.*

129. & tamen has iustitia renuntiauerunt sibi Ægyptij, &c.] *Rhenano videtur Ironia esse, Ægyptios videlicet iustè renuntiasse operas Hebræorum, hoc est, mercedem pro operis debitam denegasse. Verùm si accipiamus:* sibi, *pro illis, ea erit sententia Auctoris, quod operas iustitia adtribuerint Hebræis Ægyptij, ita iuris suo ad vasa aurea & argentea renuntiantes. Nam non solùm posteriori hoc modo, sed & priori, pro adtribuere, accipi a Tertulliano:* renuntiare; *suprà adnotauimus l. de Anima c. 15. n. 199. ad illud:* Sed & quòd Ægyptij renuntiauerunt ei: *Et* sibi, *pro:* ei, *acceptum ab Auctore suprà ostẽdimus ad lib. aduers. Valentin. c. 20. n. 250.*

130. an gratia Hebræorum?] *Rectè Rhenanus* gratiam *interpretatur* mercedem, *quæ Hebræis debebatur. Atque adeò facit hîc Auctor pro catholica explicatione loci illius Apostoli: Gratia autẽ vita æterna; ita vt* gratia *non excludat, sed includat* mercedem.

131. vt solas scapulas suas scribæ eorum apud subsellia sua ostenderent, &c.] *Etiam hîc in Iureconsultorum phrasi perstitit Auctor, tãquam si actione iniuriarum intentata (ita enim rectè interpretatur in hac ipsa periodo:* iniuriarum iudicium *Rhenanus)* scribæ eorũ, *nempè Helræorũ (id est, quos hodie Procuratores seu Aduocatos vocamus)* apud subsellia sua, *id est, coram iudicibus illorum,* ostẽderent *Hebræorum* scapulas, flagellorum contumelios atrocitate laceratas. *Nisi quis malit per* scribas *intelligere Præfectos filiorum Israel, quippè qui (sicuti legitur Exod. 6.) per exactores operum Pharaonis, flagellati fuerint.*

132. satisfaciendum Hebræis pronuntiasset.] *Ego secundùm omnes codices MS. tam Rhenani quàm Vaticanos, iterum istud restitui, pro:* satisfaciẽdum, Hebræus pronuntiasset; *quia rectè quidẽ à Rhenano hîc subintelligitur: iudex; sed ego de æquo quouis iudice, immò et Ægyptio, intelligẽdo puto, non solùm de Hebræo iudice; iuxta interpretationẽ nostram præcedentẽ paulò suprà, n. 129. neque obstat illud;* apud subsellia sua, *quia ego etiam hîc accipio:* sua, *pro illorum. Pro quo facit, quòd addat simpliciter:* Igitur si bona caussa Hebræorum, &c.

133. & suum populũ, &c. expũxit, &c.] *Hîc etiã habes phrasin, quam rectè interpretatur Rhenanus: populo suo satisfecit, de qua latiùs suprà Tom. 1. lib. aduers. Iud. c. 4. n. 15. Atqui rectè dicit Auctor,* aliquod solatium. *nã (vti subiũgit)* Hebræis etiã filios Ægyptij restituere debuerant. *nempè eos, quos iuxta mandatum Pharaonis, Exod. 1. recèns natos interfici iusserant.*

CAP. XXI.

134. Sic & in ceteris, &c.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd non fuerit contraria præcepto Domini, Exod. 20. circumlatio arcæ in Sabbato, Iosue. 6.

135. Siquidem sex (inquit) diebus operare, &c.] *Mirum est, quomodo legat:* operare, *quum æditiones non solùm ex Hebraico & Chaldæo, sed etiam LXX. ex Græco æditiones Latinæ Exod. 20. legant:* operaberis. *Atqui pro:* Septima die Sabbatizã (*quod, non lecta æditione LXX. mutauerat Rhenanus*) *lego prorsus cum Vat. 2. aliisque omnibus MS.* Sabbata; *nam sic Græcè etiam legitur tum Exod. 20. tum Deuter. 5.*

136. quod: vtique tuum:] *similiter etiam infrà l. 4. adu. Marc. c. 12.* Nam quũ de die Sabbati dicit: omne opus tuum non facies in ea; dicendo: tuum, de humano opere definiit, quod quisque ex artificio vel negotio suo exequitur, non de diuino. *Vnde apparet legisse Auctorem Græcè:* ἔργον σὸν, *id est:* opus tuum, *nõ sicuti habetur hodie:* σοῦ, *id est: tu. Maximè quũ etiam suprà Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 4. pro:* opus tuum, *legat paraphrasticõs:* opus seruile.

137. nisi longum esset, &c.] *Sic omninò lego, non ex coniectura Rhenani dumtaxat, sed potissimùm, quia sic legunt Vatic. 2. MS. cod.*

138. qui Sabbatis lignatum ierat, &c.] *Mallem legere:* Sabbato, *quam* Sabbatis; *nam Num. 15. non legitur pluribus Sabbatis ligna collegisse, sed semel dumtaxat: in die Sabbati. At nolim quid immutare, quòd consentiant MS. Vatic. cum excusis.*

CAP. XXII.

139. Proinde & similitudinem vetãs fieri, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd legi similitudinem vetanti fieri, serpentis ænei, aut Cherubim aut Seraphim aurea effigies, non magis refragetur, quàm sacrificiorum præcepto eorundem postea reprobatio. *Locos autem scripturæ quos tractat, ad marginem adnotauimus.*

140. offendit & caussas, idololatriæ scilicet substantiam cohibentes.] *Si sic legamus iuxta castigationem Gelenij, non est opus subintelligere (vti Rhen. facit) sunt, quippe qui reperiat interiectam vocem, quæ, planè superfluam. Nam similiter prorsus dixit Auctor suprà T. 2. lib. de Idolol. cap. 4.* Propter hanc caussam, ad eradicandã scilicet materiam idololatriæ, lex diuina proclamat: Ne feceritis idôlum; & coniungens: Neque similitudinem eorum quæ in cœlo sunt, & quæ in terra, & quæ in mari. *Vbi vide Adnotat. nostras num. 14.*

141. Subiicit enim, Non adorabitis ea, neque seruietis illis, &c.] *Istud non modò reperitur additum Exod. 20. sed etiam Deuter. 5. immo Leuitici 26. apertius legitur: Non facietis vobis ipsis manufacta neque sculptilia, neque statuam erigetis vobis, neque lapidem insignem erigetis in terra vestra, ad adorandum eum, sive vti B. Hieron. vertit:* vt adoretis. *Pro quo vtrobique Græcè legitur:* προσκυνῆσαι, *& pro:* seruietis, λατρεύειν. *Vsqueadeo vt nõ noua sit similis Catholicorum modernorum interpretatio, non prohiberi dictis locis imagines simpliciter, sed ita vt non adorentur adoratione Latriæ. Neque verò hìc solùm, sed similiter etiam interpretatur dictos locos Tertullianus suprà dict. lib. de Idolol. c. 5. Vbi vide & Adnot. nostras n. 22. Hoc vnum hìc præterea adnotandũ, esse lectionem Auctoris in plurali:* non adorabitis ea, neque seruietis illis, *quum vbique secundum editiones omnes totum hoc præceptum primum singulari numero reperiatur prolatum. Porrò Tertullianum in hac scripturæ huius explicatione imitantur B. Augustin. alicubi, Theodoretus in Comment. & Ionas Aurelianensis lib. 3. De cultu imaginum.*

142. ad remediandos eos.] *Sic (inquit Rhen.) l. de Resurr. carn.* vitiorum à Domino remediatorum, *l. de Præscript. adu. her. c. 38.* vel trãsmutatione remediaremus. *Similes plures phrasis inuenire est suprà Adnotat. nostris in lib. ad Scapulam, Tom. 1. cap. 4. n. 31.*

143. Et taceo de figura.] *Cuius rei fuerit figura,* serpentis ænei effigies, *præcepta Moysi à Domino, nempè* Dominicæ crucis; *habes suprà tum lib. adu. Iud. Tom. 1. cap. 10. & iisdem verbis infrà lib. 3. adu. Marc. tum etiam dicto lib. de Idolol. cap. 5. n. 22. vbi paucis adiungit hanc Marcionitarum Antithesin. Quibus locis confirmari vsum imaginum crucis Christi, adnotauimus in Apol. cap. 16. n. 238. vbi multis aliorum eius Patrum testimoniis eundem comprobauimus iam inuestitatum fuisse ab Apostolorum temporibus.*

144. Sic & Cherubim & Seraphim aurea.] *Mirum est, quomodo addat Auctor,* Seraphim, *quum nullo modò Exod. 25. vbi mandatur fieri, ac 37. vbi à Moysi fecta fuere; sed etiam Num. 7. vbi legitur de Propitiatorio quod erat inter duos* Cherubim, *& rursum 3. Reg. 6. vbi fiũt à Salomone* Cherubim *duo alij in templo Solymitano, dũtaxat,* Cherubim *fiat mentio. Atque hos locos scripturæ pro confirmando imaginum & aliarum adfert B. Athanasius, serm. de sanctis Patribus & Prophetis, iuxta quod citatur à Francisco Turriano, Lib. de characteribus, cum aliis multis Patrũ auctoritatibus, quales nos etiam suprà adduximus Apolog. c. 12. n. 18.*

145. Diximus de sacrificiorum rationibus institutione, &c.] *Nempè suprà cap. 18. Hìc præcauendum substituimus:* auocante, *vtpotè quod construatur ab constitutione.*

146. Non enim (inquit) bibam, sanguinem tororum? &c.] *Hoc quoque differt ab additionibus omnibus Psal. 49. vbi legitur: Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? quod quum negatiuè legatur, etiam hìc notulam interrogationis augemus, accipientes more Tertullianico:* Non, *pro* Num. Atqui illud: Deus æternus non esuriet nec indiget nusquam reperire potui. *Legitur quidem in eiusdem Psalmo: Si esuriero, non dicam tibi; sed præmitto Auctorem quia & alibi ait.*

147. Nam etsi ad oblationes Abel, &c. Oblationes *vertit Metaphrasticõs, pro eo quod sunt munera: munera, Gen. 4. sicuti & ipse Auctor paulò infrà inde: & holocausta* Noë odoratus est libenter, *pro eo quod alij dumtaxat:* odoratus est; *& hìc tamen Auctor consentit B. Cypr. vertens: & delectatus est Deus in odorem suauitatis.*

148. vel etiam dicto.] *Hoc est (inquit Rhen.) iubente Domino, vel iubente Domino.*

149. &: Sollẽnitates & dies festos & vestra sabbata odit anima mea; Vestra dicendo, &c.] *Sensus distinguẽdus & supplẽdus est hìc locus ex dicto Auctoris loco, vbi eandem scripturam citat, vt sensus indicet.*

CAP. XXIII.

150. Si verò etiam circa personas leuè videtur intelligi, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Correctionem quarũdam personarum, quas prius vocauerat, Deo tamquam bono iudici cõuenientem. *Cuius quum reddit rationem:* quòd nihil tã bono iudici cõueniat, quàm reiicere & adlegere, *fatis enarrat meritis operum. Restituimus autem:* adlegere, *ex Fulu. 1. MS. cod. pro:* adligere, *iuxta quod alibi etiam frequenter Auctor loquitur.*

151. Adlegitur Saul, sed nõdum despectus Prophetæ Samuelis.] *Auctor aduersus Antitheses Marcionis scribens, frequenter Antithesibus in hoc libro vtitur. Reperitur autem istud partim 1. Reg. 9. vbi à Deo dicitur. Reperitur autem istud partim 1. Reg. 13. vbi quod à Samuele in regem vngi iubetur,

ni gratia & sapientia donatus à Domino, ad idolatriam à mulieribus inducitur; *& infrà l.3.adu. Marc.c.20.* Salomoni verò etiã ira Dei accessit post luxuriã & idolatriã; *item l.5.c.9.* Salomõ (audeo dicere) etiã quam habuit in Deo gloriã amisit, per mulieres in idololatriã vsq; pertractus. *Nec absimiles B.Cypr. loci, tũ Epi.7.ad Rogatianũ:* Salomõ (*inquit*) *& Saul & ceteri multi, quãdiu in viis Domini ambulauerint, datã sibi gratiam tenere potuerunt: recedente ab iis Dominica disciplina, recessit & gratia. tũ l.de Vnit. Eccl. in hac verba:* Salomõ *postquàm dereliquit viã Domini, perdidit et gratiã Domini, sicut scriptũ est: Et excitauit Dominus Satanã ipsi* Salomoni. *Atqui adludit vterq; ad 3.Reg.c.11. sed an postea iterũ per pœnitẽtiã in gratiã cum Deo receptus sit, adhuc sub iudice lis est, quod aiunt.*

153. Benè adhuc agentes prædamnaret propter futura delicta? &c.] *Istud omninò legi debet interrogatiuè, quia ex sententia loquitur Marcionitarum, cui aptè respondet:* Sed Dei boni non erat, nondum meritos prædamnare. Proinde peccantes nunc non recusaret propter pristina beneficia. *Neque enim præscientia meritorum, caussa est diuinæ prædestinationis, sicuti hæreticè sentiebat Pelagius; de qua re, ne hìc prolixior sim, videat Lector Sixtiũ Senensem Bibliothecæ sanctæ l.6. Adn. 251. & 252. ex BB. Augustino & Thoma Aquinate. Legimus autem ex 1.MS. Vat.cod. tum paulo prius n.151.* Adlegitur Saul, *tum hìc:* vt eum Deus semper adlegeret, *&c:* quem numquam posset adlegere; *deniq;* & numquam adlegetur; *pro eo quod alij:* Eligitur, eligeret, eligere, *&c:* eligetur; *eo quòd ante omnia præcedit:* & reiicere & adlegere; *& rursum cap. sequ. ab omnibus legatur:* dignissimè adlegerat, *&c:* Saulis adlectionem, *item:* adlectione hominis.

154. in vtroque dispungetur à Deo.] *Hoc est (inquit rectè Rhenan.) in vtroque ei satisfiet, in vtroque mercedem accipiet. Nam non semel suprà similes phrases Auctoris adnotauimus.*

CAP. XXIII I.

155. Sic & pœnitentiam apud illum prauè interpretaris, &c.] *Caput hoc inscripsimus,* Quòd Dei pœnitentiam prauè interpretetur Marcion. *Rectè autem ita locum hunc restituit Rhenanus, vt legatur:* apud illum, *nempè Deum creatorem; quia consentit alter MS.Vatic.cod. Esse autem verba hæc Marcionis, manifestum est. Atqui pulcrè in eandem sententiam B.Aug.l. de ciuit.Dei, cap.7. vbi legitur quòd* Deum pœniteat; *mutatio rerum significeatur, immutabili præscientia diuina remanente. Multò autem latius id toto hoc capite prosequitur Auctor, qui pulcrè tam suam, quàm B. Augustini sententiam confirmat; tum verbis scripturæ eiusdem capitis 1.Reg.15. vnde* pœnitẽtiam Dei *adserebat Marcion:* non conuertetur, neque pœnitentiam aget; quia non sicut homo est ad pœnitendum, *tum etiã his verbis, sub finem capitis:* Nam & in Græco sono pœnitentiæ nomen non ex delicti confessione, sed ex animi demutatione est cõpositum; *de quo proinde infrà num.165. Quibus verbis explicatur, quod hìc habet Auctor:* Non semper pœnitentiam, confessionem sapere mali operis vel erroris.

156. beneficij ingratus, &c.] Ingratus (*inquit Rhenan.*) *cum Genitiuo* beneficij *construitur. Sic ad calcem lib.3.adu. Marc.* Qui (*inquit*) ob vtriusque promissionis ingratos.

157. & sancto spiritu auget, &c.] *Adludit ad illud 1.Reg.10. Et insiliit in eum Spiritus Domini, & incœpit prophetare; quem rectè etiam* sanctum Spiritum *vocat Auctor, quia iuxta promissum Samuelis eodẽ capite mutatus est in alium virum. Est autem Tertullianicum:* Vacante delicto.

158. Ecce (inquis) criminosam eam (*nempè pœnitentiam Dei*) animaduerto, &c.] *Verba sunt iterum Marcionis vsque ad illud:* Benè igitur, *&c. Reperitur autem prius testimoniũ, quod hìc ab illo obiicitur Ion. 3. posterius Ion. 4. in quo est Tertullianicum illud:* plurimum misericordiæ, *Græce vnica voce* πολυέλεος, *pro: multæ misericordiæ. Restituimus autem ex 1.Vat.MS. cod.* Sicut & ipse Ionas ad Dominum, *pro:* Deum, *quia illud legunt bis aditiones omnes.*

159. Et, quia Marcion defendit arborem bonã, &c.] *De hoc suprà latiùs lib.1.c.2.n.26. Omittimus autẽ secundum: &, superfluum, iuxta MS.1.Vatic.cod. qui legit etiam:* abundantissimæ misericordiæ, *sed:* abundantissimi *magis est Tertullianicum. Ex eodem supplemus:* etiam earum malitiarum.

160. &: Ecce ego emitto in vos mala, &c.] *Multi sunt eiusmodi loci in scripturis, quibus legitur: Inducam super eos malum, seu mala, nempe 3. Reg. 9.4. Reg. 21.2. Paral.7. & Hier.4.10. & 23. Ego vero ad marginem adnotaui Hier. 18. vbi legitur: Ecce ego fingo, Græcè* πλάσσω, *super vos mala. in quo conuenit hìc Auctor.*

161. quorum satis diluimus infamiam, &c.] *Suprà, nempè cap. 14. vbi dicit intelligenda hæc* mala non culpæ, sed pœnæ.

162. Nam & apud Græcos interdum malitiæ pro vexationibus & læsuris, &c.] *Similiter adnotauit Latinius alicubi Auctorem vertisse:* læsuras, *pro:* malitiis. *Atqui pro Auctore facit tum quòd* κακία *Græcè Matth.6. in Oratione Dominica pro* κακώσει *accipiatur, teste B.Hieronymo, tum quòd etiam apud alios Auctores significet interdum afflictionem & miseriam. Sunt autem Tertullianica:* deletui vindicandæ, *&c:* admissum *substantiuè, tum hìc, tum c. sequ. quum inquit:* incertus admissi, *&c* cum aliqua iam tunc admissi suggillatione; *item:* præter admissum.

163. ex recordatione plurimũ delicti, &c.] Plurimùm (*inquit Rhenan.*) *Aduerbialiter, pro: vt plurimùm. Terentius in Phormione: Domum ire pergam, vbi* plurimùm *est. Sic etiã noster Auctor suprà locutus est. Latini, Minimum, hoc item modo vsurpãt. Atqui de voce:* ingratia, *suprà alicubi dixisse aliquid memini mus; hìc certè pro ingratitudine accipi videtur.*

164. Discidit Dominus regnum Israëlis, &c.] *Videtur hinc, olim apud LXX. non fuisse lectum aliud quàm* τὸν βασιλείαν ἰσραὴλ, *id est,* regnum Israëlis, *sicuti etiam vertitur ex Hebræo & Chaldæo. Nescio itaque vnde irrepserint quæ hodie adiiciuntur σὺ, & ἀπὸ; quæ dum vertuntur* regnum vnum ab Israël, *contextum ipsum reddunt obscuriorem. Atqui more suo:* τῷ ἀγαθῷ σοῦ *vertit:* optimo super te, *pro: bono, & paraphrasticè* εἰς δύο, in duas partes.

165. Nam & in Græco sono pœnitentiæ nomen, &c.] *Vox* μετανοία, *pro quo ex Græco:* pœnitentia *transfertur, à* μετανοεῖν *deriuatur, quod* non delicti confessionem, *sed* animi demutationem *significat, sicut patet ex Xenophonte initio l.1.* παιδείας, *et aliis Græcis scriptoribus. Siue autem legas:* cõpositũ est, *siue,* comparatum *cum Vatic.1.MS.cod. perinde est.*

166. quam apud Deum, pro rerum variantium esse occursura, ostendimus, &c.] *Ab exemplaribus scriptis (inquit rectè Rhenan.) nihil est subsidij. Diuino*

Tertullianum scripsisse: occursura, *vt sit substantiuum nomen, pro:* occursu; *nam huius terminationis vocabula gaudet. Leges ergo:* quam apud Deum, pro rerum variantium sese occursura, ostendimus. *Itaque in numerum istiusmodi nominum, paratura, genitura, læsura, suffectura, supparatura, referes & illud:* occursura.

CAP. XXV.

167. Iam nunc vt omnia eiusmodi expediam, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus:* Prauè etiam interpretari Marcionem verba illa Dei: Adam vbi es; vbi est Abel frater tuus; &: Descendens videbo. *Quæ reperiuntur Gen. 3. 4. ac 18.*

168. Nec enim simplici modo, id est, interrogatorio sono, &c.] *Hinc patet quod secundo hîc loco legitur:* Adam vbi es; id est, in perditione es, *non debere legi* interrogatiuo sono; *quare pro notula interrogationis, dicomma substituimus. Eodem autem modo B. August. lib. 11. de Gen. ad litter. cap. 33. Increpantis (inquit) vox est, non ignorantis. Atqui Tertullianica sunt voces:* impresso, & incusso, & imputatiuo, *quas explicat quum subdit:* vt increpandi & dolēdi vox sit. *Aliter paulò interim locum hunc interpretatur Auctor infrà l. 5. aduersus Marcionem,* vt confessionem probaret, & timorem prouocaret. *Aliter etiam Nouatianus, siue quisquis alius Auctor lib. de Trinit. infrà Tomo 5.* Nam quòd & requiritur (*inquit*) non ex ignorantia venit, sed spem hominis futuram in Christo salutis & inuentionis ostendit.

169. qui totum orbem cōprehendit manu velut nidū, &c.] *Reperitur istud Isai. 10. iuxta LXX. præterquàm quòd illis hodie in Futuro legunt, quod Auctor in Præterito. Certè interpretes potius fuisse LXX. quàm tralatores, etiam hinc patet; vtpotè qui vocem Hebraicam (quæ & fortitudinem populorum significat, sicuti vertit B. Hieronym. & exercitus) oratorio more accipientes, pro omnibus exercitiis populorum, interpretati sint orbem totū; sicuti rectè ante me adnotauit eo de Castro in Isaiam. Quod autem sequitur:* cuius cœlum thronus, & terra scabellum, *scribitur Isai. 66. Atqui rectè adnotauit Rhenanus ad marginem Ironicè dici quod sequitur:* nimirùm, &c.

170. naso agis, &c.] *De hoc prouerbio vide nostra Prolegomena. Lego autem omninò:* Interrogabat Deus quasi incertus, & hinc liberi arbitrij probans hominem; *omisso:* vt, *superfluo; & rursum ex cod. I. Vatic. MS. restituo:* & hoc nomine releuandi, *pro:* releuandi, *quia sequitur oppositum:* De Cain: & hoc nomine grauandi, *& rursum:* confessione releuatos.

171. Sicut de Cain scisitatur: Vbinam frater eius; quasi nó, &c.] *Sic etiam recèns distinguo hunc alterum, quem hîc tractat, scripturæ locum. Haud absimiliter B. August. lib. 1. contra Faustum Manich. cap. 9. Interrogat (inquit) Deus Cain non tamquam ignarus, rerum à quo discat, sed tamquam iudex reum, quem puniat, vbi sit frater eius. Item Iustinus Martyr tam de Adam quàm de Cain, lib. adu. Tryphonem. Videtur legisse Auctor dumtaxat:* Sanguis *fratris tui* vociferatur *ad me* à terra, *pro eo quod omnes additiones: Vox sanguinis.*

172. Ex ore tuo iustificaberis, & ex ore tuo condemnaberis, &c.] *Etiam hîc differt Auctor ab additionibus Græca, Latina & Syriaca, quòd legat:* Ex ore tuo, *bis, pro eo quod ille: Ex verbis tuis.*

173. sed spes ei salua est, dicente Domino: Ecce Adam factus est tamquam vnus ex nobis.] *Similiter hunc locum Gen. 3. interpretatur supra lib. de Resurr. carn. cap. 63.* vt rursus ex illa (nempe terra) reprimitetur Adam, auditurus à Domino: Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est, verè tunc compos mali quod euasit, & boni quod inuasit. *vbi num. 430. nouam esse hanc interpretationem admonuimus. Atqui de Adæ pœnitentia & salute post lapsum, vide supra lib. de Præscript. aduersus hæret. cap. 52. hæres. 10. vbi de Tatiano agitur, qui eam negabat, num. 326. Sunt autem loci similes Auctoris ibi non adlegati lib. de Resurr. cap. 2. vbi de Deo dicitur:* quum rursus ad misericordiam maturauisset, *&c.* rescissa sententiā irarum pristinarum. *Item supra cap. 10 quum dicit:* Certamini enim dedit spatium, vt & homo eidem arbitrij libertate eligeret inimicum, qui illum deiecerat illi, *&c. Denique iisdem penè quibus hic vtitur Nouatianus lib. de Trinitate:* cuius tamen pœnam (ab penè Adæ) nihilominus indulgēter temperauit, ne non tā ipse, quàm labores eius maledicuntur in terram. *Pro quo etiam facit, quod addit:* & ne de ligno arboris vitæ concingat, arcetur, ne viuens in æternum, nisi peccata Christus antè donasset, consecutus ferret immortale delictum.

174. vt restitutionis candidatos.] *Etsi (inquit Rhenan.) priorem fœlicitatem recepturos. Apud Tyrum erant* candidati *petitores honorum. Sic supra dixit:* Candidatus ternitatis, *de Enoch. Quare non placet quod habet Vatic. MS. vterque:* restitutioni, *quòd addito Auctor cum Genitiuo construit:* candidatos.

175. & cupidum morte luere delictum, quam interim vetuit.] *Adludit ad illud Gen. 4. quod præfatus est Cain: Et erit, omnis inueniens me, occidet me. Quibus Dominus Deus: Nō sic; omnis qui occiderit Cain septuplum dictas exsoluet. de quo & sequentibus verbis laudatus B. Hieron. quæst. 1. ad Damasum. Atqui ex Vat. MS. cod. restituimus:* etiam negationis exemplo interim, *pro:* negationis eius; *vsque adeò vt non semper subintelligi: admisso, iuxta Rhenanum.*

176. Sed: Ad Sodomam, &c.] *Sunt hæc iterum verba Marcionis, quibus sententiam suam confirmare tentat ex hac scriptura Gen. 18. Distinxi autem, & cui hoc pacto:* Sed: Ad Sodomam & Gomorram descendens, Videbo (ait) si secundum clamorem qui venientem ad me, consummēt: si verò non, cognoscam; *pro:* consummentur; *quod Hebraica etiam veritas ni correspondeat vox Græca:* συντελοῦνται, *& prudentiam Latinæ versiones, perficiunt, aut perficerent, aut perficient. Nisi fortè malit quis legere, sicuti Chaldæus paraphrastes* videbo, si secundum clamorem peruenientem ad nos, fecerint, consumentur; *omisso:* si verò non, vt sciam; *sed illud magis placet, maximè quum ne hæc quidem negationi etiam consentiat B. August. sermo. 7. de tempore, vbi pulcrè & latè hanc descensionem, non pertinere ad ignorantiam Dei, deducit per varias interpretationes aduersus Paganos & Manichæos, qui hunc ipsum locum Christianis obiiciebant.*

CAP. XXVI.

177. Sed & iurat Deus, &c.] *Huic capiti titulum imposuimus:* De iuramento Dei per semetipsum, & verbis illis ad Moysen: Sine me, *&c.* prauè etiam a Marcione interpretatis. *Sunt autem verba Marcionis.* Sed & iurat Deus; *deinde Auctoris (vbi adeo nouum videtur inchoanda:)* Nūquid fortè per Dei Marcionis? *Post hæc iterum verba Marcionis:* immò (inquit) multò vanius, quòd per semetipsum. *Atqui eo*

quod hic subiungitur: hoc cùm maximè iurantis, alium absque se omninò non esse, *patet hîc tractari illud Isai. 45. suprà etiam tractatum lib. adu. Hermog. cap. 6. num. 26.* Ego sum Deus, & non alius, per memetipsum iuro. *Atque adeò in ipsum Marcionem retorquet pro assertione* Dei creatoris, *quod ipse in contrarium adlegabat.*

178. an vanè deierantem?] *De* deieratione *vide suprà Adnotat. nostras in lib. de Idolol. cap. 20. num. 157. & Apolog. cap. 32. num. 453. quòd* deierare, *sit per Deũ iurare. Quare hic quater eo verbo vtitur, vt ex ipso iuramento Dei, verum Deum esse constet. Atqui rectè hunc locum restituit Rhenanus.*

179. nunc verò & hæretici.] Hæreticos alios Deos credentes, *Marcionitas intelligit.*

180. Proinde si & in promissionibus, aut comminationibus iurat, &c.] Iuramentum Dei, etiam per semetipsum in promissionibus, *habes Gen. 22.* in comminationibus, *Hierem. 22. & alibi quoque innumeris penè locis.*

181. Sine me, & indignatus irâ, &c.] *Reperitur hoc Exod. 32. versu 10. Illud autem:* Non facies, inquit, (*quod addo recèns ex 1. Vatic. MS. cod.*) istud, aut & me vnà cum eis impende, *versu 32. paraphrasticòs. Ibi enim legitur: Si autem non, dele me de libro tuo quem scripsisti. Adludit verò Auctor ad verba Apostoli Roman. 9. Optabam autem ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis; & illud 2. Cor. 12. Ego autem libentissimè impendam, & superimpendar pro animabus vestris. Eodem enim modo tres locos hos interpretantur Patres, vt loquatur de deletione libri viuentium; in quo (vti B. Hieron. sine quisquis sit Auctor in Psalm. 66. scribit) ante aduentum Domini nomina iustorũ conscripta sunt, atque adeò optet anathema fieri à Christo, & perire non in æternum, sed in præsentiarum, vti rectè explicat idem B. Hieron. ad Hedibiam, quæst. 10. & latiùs ad Algasiam, qu. 9. Neè absimiliter etiam dicta verba interpretatur Hrabanus noster in Commentario eius loci. Atqui B. Chrysost. Homil. de amore Dei erga persequentes, conformiter Auctori legit:* Sin autem, & me perde. *Si quis plura huc pertinentia petit, videat Sixtum Senensem l. 2. de Vita libro. Porrò rectè à Rhenano ibi:* Miserandi vos quoque, *subintelligitur: estis.*

182. atque ita disceres, quantum liceat fideli & Prophetæ apud Deum.] *Similiter locum hunc interpretantur, quod nempè multum ponderis habeat oratio Sanctorum apud Deum, B. Hieron. in Hierem. cap. 28. in Ezechielem cap. 13. & Epist. ad Gaudentium, Cyrill. Alexandr. lib. 5. adu. Iulianum. Atqui si Apostoli & Martyres (inquit B. Hieron. aduersus Vigilantium, vbi hoc ipsum exemplum Moysis adducit) adhuc in corpore constituti, possunt orare pro ceteris, quando pro se adhuc debent esse soliciti; quantò magis post coronas, victorias & triumphos? Facit proinde locus iste pro orationibus Sanctorum pro nobis, etiam post hanc vitam; de quibus, vti & de inuocatione ipsorum Sanctorum, latè tractauimus Aduersus nostris in Epist. 57. ad Cornelium, B. Cypriani.*

CAP. XXVII.

183. Iam nunc, vt & cetera compendio absoluam, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Dei creatoris reliquas iuxta Marcionem pusillitates, non esse tantas, quantas in Christo etiam suo agnoscunt Marcionitæ.

184. Deum non potuisse humanos congressus inire, &c.] *Sunt verba hæc Marcionis vsque ad illud:* sibi quidem indigna, &c. *Adludit autem ad adparitiones Dei factas hominibus in forma humana: exempli gratia, Adæ, Gen. 3. Abrahæ, Gen. 12. 17. & 18. item Iacob, Gen. 26. ac 35. & alias frequentissimas; de quibus latiùs infrà lib. adu. Praxean, quem eiusque assecias mihi videtur intelligere, quum subdit (iuxta quod recèns supplemimus)* quamquam & cum hæreticis non multò diuersa congressio stet, *addita voce:* diuersa, *ex Vat. 1. MS. cod.*

185. deuersatum.] *Sic iterum legimus cum dicto MS. cod. Vatic. & Rhenano, qui non modò alibi, sed & hic adnotauit:* deuersatum, *accipi pro: conuersatum, quâ voce mox vtitur Auctor. Siue autem legas:* vt etiã morti subiiceretur, *cum dicto Vatic. cod. siue:* subiiceret, *cum aliis, perinde est. Vide autem hac de re etiam infrà l. 3. adu. Marc. cap. 8. num. 59.*

186. An hæ sunt pusillitates, &c.] *Eadem voce vtitur suprà lib. adu. Hermog. cap. 14. quum dixit:* Quæcumque potestas ei, quam pusillitas, competit; *& vtitur eadem voce hoc capite frequentiùs.*

187. Nam & profitemur, Christum semper egisse in Dei Patris nomine, &c.] *Paradoxõ hoc, quod quandocumque legitur Deus apparuisse,* Christus semper egerit in Dei Patris nomine, *etiam habes suprà lib. adu. Iud. cap. 9. num. 114. 115. ac 116. & infrà lib. 3. adu. Marc. iisdem penè verbis, sed latissimè tractatum infrà lib. adu. Praxean, idque potissimum per illam scripturam probat, quam etiam paulò post citat:* Deum nemo videbit, & viuet. *Plura vide in Prolegomenis.*

188. sermonem eius, quem ex semetipso proferendo, filium fecit, &c.] *Quòd Christus* Dei sermo, *sicuti habetur Ioan. 1.* atque adeò etiam filius Dei, *etiam tractatur latiùs ibidem contra hæreticos; aduersus Paganos verò ex ipsorum testimoniis idipsum probauit suprà Tom. 1. Apolog. cap. 21. num. 310.*

189. Deum nemo videbit, & viuet, &c.] *Eodem modo citatur infrà lib. 3. adu. Marc. & lib. adu. Praxean, vbi de vera eius loci lectione latiùs, eò quòd suprà citato loco lib. adu. Iud. legit:* Deum nemo vidit, & vixit. *Legimus autem in initio huius periodi:* Ceterùm patrem nemini visum, *omisso:* quia, *superfluo.*

190. Sed & penes nos Christus in persona Christi, &c.] *Valdè obscurus est hic locus, & nonnihil de aliquo paradoxo suspectus, si mendum nõ subsit. quare ad Prolegomena reiiciemus. Atqui legit quidem Vatic. 1. MS. cod.* in patre inuisibili incognoscibilique; *verùm quòd agat hic (vti initio huius capitis dixit)* de Dei congressibus humanis, *& sequatur* filio & viso, & audito, & congresso, *magis placet:* incongressibilique.

191. & placido, &, vt ita dixerim, Philosophorum Deo.] *Stoicos & Epicureos intelligit Rhenanus; sed ego de solis Epicureis loqui existimo. Nam* Stoici *&* Platonici (*vti suprà dixit Auctor Apolog. cap. 47.*) curantem rerum Deum asseuerabant; at Epicurei otiosum & inexercitum, &, vt ita dixerim, nemi-nem humanis rebus, *&* (*sicuti alibi non semel adnotauimus*) hebetem.

192. IVDICEM QVIDEM ET ILLVM ESSE IAM OSTENDIMVS IN LIBELLO SVO, &c.] *Adludere mihi videtur ad libellum de Iudicio Dei, carmine conscriptũ, quem habes infrà Tomo 4. Idipsum etiam paucis tractauit suprà lib. 1. adu. Marcion. cap. 26. & 27. item hoc libro suprà cap. 11. 12. 13. 14. 15. 16. & 17.*

CAP. XXVIII.

193. Nunc & de pusillitatibus & malignitatibus, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus*: De Antithesibus æmulis adversus Marcionis Antitheses; *quod velut Epilogum continet cum sequenti capite, totius huius libri, vtpotè in quibus, tribus (quod aiunt) verbis plerasque repetit Antitheses, quas toto libro tractauit, quò Lectorem remittimus, si scripturas desideret, ad quas hîc etiam adludit.*

194. Si ignorauit Deus meus esse alium super se, &c.] *Istud non tam apertè tractatum est ab Auctore aut hoc, aut præcedenti libro; sed adludere videtur ad cap. 8. 9. ac 10. primi libri, vbi ostendit* Deum creatorem agnitum esse ab initio, atque adeò nõ ignoratum. *Magis autem competit istud in Valentinianos, quibus consensisse Marcionitas hinc apparet.*

195. Heraclitus ille tenebrosus, &c.] *Hunc Græci (inquit Rhenan.)* σκοτεινὸν *vocant, ipse* tenebrosum *vertit, de quo latiùs suprà libro de Anima, c. 2. num. 32. Atqui de Prouerbio illius:* Eadem viâ sursum & deorsum, *vide nostra Prolegomena.*

196. Delictum & morte, &c. quæ Deus meus passus est, &c.] *Omninò sic legendum, pro eo quod legebatur mendosissimè:* quem. *Adludit autem ad ea quæ tractauit suprà cap. 5. & sequentibus*, de delicto & morte; *ac cap. 10.* de auctore delicti diabolo; & de omni malo, 14. 15. & 16.

197. Mutauit sententias suas Deus, &c.] *Hîc similiter ad tractatum c. 21. 22. ac 23.*

198. Pœnituit mali in aliquo, &c.] *Hic ad c. 24.*

199. Mandauit fraudem Deus noster, &c.] *Istud tractauit cap. 20.*

200. oculum pro oculo, &c.] *De hoc cap. 18.*

201. Nescit Deus noster quales adlegeret, &c.] *Vide iterum cap. 23.*

202. Si & mentitum alicubi, &c.] *Istud suprà nõ tractauit, sed ex abundanti addit; vt magis confundat Marcionem, qui* Christum mendacio dimidiauit, *vti suprà dixit Auctor lib. de Carne Christi, cap. 5.*

203. Multos sæuitia Dei mei absumpsit, &c.] *Istud etiam peculiariter non tractauit Auctor hoc libro, sed paucis adtingit cap. 11. & sequentibus; vbi de seueritate iudicij Dei agit: sed, ni fallor, lib. 4. adu. Marc. quæ* sæuitiæ Dei *exempla in Marcionem retorquentur.*

204. Sed expedita virtus veritatis, paucis amat. Multa mendacio erunt necessaria.] *Pulcrum huius capitis Epiphonema. Atqui rectè adnotauit Rhenanus, subaudi: fieri, aut vincere.* Amat, *pro solet, more Græcorum, qui dicunt* φιλεῖ γενέσθαι, *hoc est:* amat fieri. *Tacitus historiæ suæ 4. libro: Vt fermè* amat *posterior adulatio, pro solet.*

CAP. XXIX.

205. Ceterùm ipsas quoque Antitheses, &c.] *Eiusdem est argumenti cum capite præcedenti. De Prouerbiali verò formula:* cominùs cædere, *vide nostra Prolegomena.*

206. Aufer titulum Marcionis, &c.] *Nempe* Antitheses, *quas iam hoc libro* retudit. *Vult autem dicere, quòd per ipsa sua argumenta, Marcion Deum agnitum & iudicem comprobet.*

207. diuinitatibus.] *Retinuimus:* diuinitatibus, *pro eo quod prima æditio habebat, & sicuti apparebat prima facie non malè:* diuinitatis, *eò quod adludat ad* Deos, atque adeò diuinitates Marcionis.

208. qui res suas arbustiores in primordiis bona & rationali æmulatione maturitatis præcurauerit suo iure, &c.] *Elegans Metaphora. Arbustiores enim (sicuti rectè adnotauit Rhenanus ad margin. 1. æditionis) videtur vsurpare pro ferociores, sumpta Metaphora ab arbustis luxuriantibus. Arbustandi enim verbo vtitur etiam Plinius. Alioqui putaretur (id non rectè) legendum:* austeriores. *Comparationem autem facit maturitatis noui Testamenti ad acerbitatem veteris.*

ARGVMENTVM LIBRI TERTII ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM PAMELIVM.

I. LIBRVM *hunc tertium Aduersus Marcionem scripturus* DE CHRISTO, *imprimis Christum non alterius Dei intelligendum, quàm Creatoris, præcedit, tum quòd præcedentibus Libris determinatum sit, alium Deum non credendum quàm Creatorem; tum quòd probetur Apostolicarum & hæreticarum Ecclesiarum recensu, nullam mentionem alterius Dei aut Christi agitatam ante scandalum Marcionis.*

II. *Deinde suspectum esse, quòd tam subitò venerit Christus Marcionis, antequàm pater de filio testaretur, mittens de misso.*

III. *Neque verò sufficere, quòd se filium Dei probaturus esset per documenta virtutum; tum quòd temerariam signorum fidem ipse Christus ostendat, etiam apud Pseudoprophetas facillimam, tum quòd Creator iam ante illum, & per se, & per famulos suos virtutes operatus.*

IIII. *Si autem post Creatorem, illum emendaturus reuelatus sit Christus Marcionis; debuisse non ante, sed post Christum Creatoris reuelari, vti etiam illum emendaret.*

V. *Jam verò scripturis probaturus Christum Creatoris fuisse, cuius scripturæ ab eo adimplea*

pletæ sint; præfatur, duas causas eloquij Prophetici aduersariis agnoscendas; vnam, quâ futura interdùm pro iam transactis adnuntiantur; aliam, quâ pleraque figuratè portẽduntur. III.

Itaque Iudaicum errorem pro Marcionitis nõ facere, qui Christum Creatoris, tamquam extraneum interfecerint; vtpotè quos illum ignoraturos, scripturis prædictum sit; idque quatenus solùm hominem arbitrabantur. VI.

Conuinci autem vtrosque duobus Christi aduentibus, duplici à Prophetis habitu demonstratos; quorum priorem, obscuriorem & indigniorem, intelligere & credere non potuerunt. VII.

Posthæc aduersus Marcionitas, & alios ipsorum errorum Auctores, ab Apostolo Ioanne Antichristos pronuntiatos, Christum defendit verè & in carne venisse, vel ex eo, quòd alioqui etiam Christiani nominis fructus, mors Christi neganda sit, & resurrectio. VIII.

Neque ipsi suffragari angelos Creatoris, quasi illi in phantasmate putatiuæ carnis egerint apud Abraham & Lot, & tamen verè sint congressi & pasti; quòd ad moriendum pro nobis non essent dispositi. IX.

Si autem carnem Christus tamquam indignam aspernatus est; dedignandam etiam illi fuisse illius imaginem, eo quòd statum sequatur similitudo. X.

Et verò non rectè Marcionem putatiuam in Christo corpulentiam adseruisse, ne natiuitatem eius agnoscere cogeretur; quia poterat etiam putatiuam illam natiuitatem accommodasse; quarum neutrum tamen possit consistere, eo quòd Deo magis competat veritas, quàm mendacium. XI.

Nihil etiam facere contra Christum Creatoris, quòd ab Isaia Emmanuel vocandus scribatur; quo nomine non est æditus; quia sufficit, quòd significatione, non sono, Nobiscum Deus fuerit Christus. XII.

Neque etiam per virtutem Damasci, & spolia Samariæ, & Regem Assyriorum (quæ Christo accommodat Isaias) bellatorem illum portendi; sed figurari Magos Orientales, Christum in infantia auro & thure munerantes. XIII.

Nam & alibi (in Psalmis nempè & Apocalypsi Ioannis) figuratè omma bellica Christo adscribi. XIIII.

Prosequitur deinceps; Christi nomen non competere Christo Marcionis; tum quòd proprium sit vnius, & tamen etiam Creatoris Christus id nomen habuerit; tum quòd vngui non potuerit, qui corpus non habuit, & proinde Christus, id est, vnctus vocari nullo modo potuit. XV.

Multò minùs nomen Iesu, quem Iudæi non exspectant, & Christo Creatoris competit; eo quòd nihil commune esse debeat Christo alterius Dei cum Christo Creatoris. XVI.

Porrò iisdem penè verbis, eadem quæ suprà Libro aduersus Iudæos, scripturarum adfert testimonia de contemptibili Christi in passione habitu. XVII.

Item & de exitu eius per passionem crucis, ex Pentateucho. XVIII.

Item ex Psalmis & Prophetis. XIX.

Postremò, probat Christum Creatoris verè Christum fuisse, quòd ad illum conuersæ sint omnes Nationes iuxta prædictionem Dauid, quæ tamen neque de illo, neque de filio eius Salomone possit intelligi. XX.

Etenim non Iudæorum modò, sed & Nationum vocationẽ ad Christum Creatoris, pluribus scripturis prædictam esse. XXI.

Quippè quum non alterius, sed eiusdem Dei prædicatores Apostolos, & eadem cum Christo passuros, tam ipsos, quàm omnes fideles, prophetatum sit. XXII.

XXIII. *Verùm enimuerò, quia cum Iudæis, negabat Christum venisse Marcion; ostendit exitum (siue exitium) ipsorum, quem ob impietatem in Christum relaturi prædicabantur, iam completum esse. Quod vanè fieret, si propter Christum Dei alterius id paterentur, quasi æmulis illius, nempè potestatibus creatoris, in crucem actus esset; neque enim potuit creator vlcisci, nisi suum Christum.*

XXIIII. *Denique occasione eius, quòd Marcion dicebat restitutam iri Iudæam à Deo suo, remittens Lectorem ad* LIBRVM IIII. ADVERSVS MARCIONEM *de sua Abrahæ, & ad* OPVS DE SPE FIDELIVM *de dicta restitutione Iudææ; latè hîc etiam prosequitur Millenariorum somnium, de quo latiùs inter Paradoxa Auctoris.*

Ceterùm libri huius nominatim Auctor meminit suprà lib. 1. cap. 19. Dabitur & IN CHRISTVM LIBER, *de omni statu eius. Ex quo proinde loco, & verbis illis Auctoris huius libri initio:* iam hinc ordo de Christo; *addidimus titulo:* DE CHRISTO; *maximè quum etiam suprà lib. de Resurr. carnis, cap. 2. libri priores aduersus Marcionem vocentur ab Auctore* DE DEO VNICO, ET CHRISTO ETC. *Hunc post æditiones duas Rhenani, priorem ex Paterniacensi, & Hirsaugiensi, posteriorem ex Gorzienſi exemplaribus, iam denuò castigauimus ex duobus Vaticanis MS. codicibus, & aliquot Domini Latinij coniecturis, locupletatum nouis Argumento ac Adnotationibus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM

Liber tertius, de Christo.

CAP. I. SECVNDVM [1] vestigia pristini operis, quod amissum reformare properamus, iam hinc ordo de Christo, licet ex abundanti, [2] post decursam defensionem vnicę diuinitatis. Satis etenim præiudicatum est, Christum non alterius Dei intelligẽdum, quàm creatoris, quum determinatum sit alium Deum non credendum præter creatorem, quem adeò Christus prædicauerit, & deinceps Apostoli non alterius Christum annuntiauerint, quàm eius Dei quem Christus prædicauit, id est creatoris, vt nulla mentio alterius Dei, atque ita nec alterius Christi agitata sit, ante scandalũ Marcionis. Facillimè hoc probatur Apostolicarum & hæreticarum ecclesiarum recensu, [3] illic scilicet pronuntiandæ regulæ interuersionem, vbi posteritas inuenitur. Quod etiam primo libello intexui. Sed & nunc congressio ista seorsum in Christum examinatura eo vtique proficiet, vt dum Christum probamus creatoris, sic quoque Deus Marcionis excludatur. Decet veritatem nostris viribus vti suis, non vt laborantem. Ceterùm in præscriptionum compendiis vincit. Sed decretum est vt gestiẽtem vbique aduersario occurrere, in tantum furenti, vt facilius præsumpserit eum venisse Christum, qui nunquam sit annuntiatus, quàm eum qui semper

CAP. II. prædicatus. [4] Hinc denique gradum confero, an debuerit tam subitò venisse. Primo quia & ipse Dei sui filius. hoc enim ordinis fuerat, vt antè pater filium profiteretur, quàm patrem filius, & antè pater de filio testaretur, quàm filius de patre. Dehinc & quâ missus præter filij nomen. Proinde enim præcessisse debuerat mittentis patrocinium in testimonium missi, quia nemo veniens ex alterius auctoritate, ipse eam sibi ex sua affirmauerit. defendit, sed ab ipsa defensionem potius expectat, præeunte suggestu eius, qui auctoritatem præstat. Ceterùm nec filius agnoscetur, quem nunquam pater nuncupauerit, nec missus credetur, [5] quem nunquam mandator designauit, nuncupaturus paterfamilias designaturus mandator, si fuisset. Suspectum habebitur omne, quod exorbitauerit a regula, rerúmque principalis gradus non sinit posteriùs agnosci patrem post filium, a manu-

A mandatorem post mandatum,& Deum post Christum. Nihil origine sua prius est in agnitione,quia nec in dispositione. Subitò filius, & subitò missus, & subitò Christus. Atquin nihil putem à Deo subitum,quia nihil à Deo non dispositum. Si autem dispositum, cur & non prædicatum, vt probari posset & dispositum ex prædicatione, & diuinum ex dispositione. Et vtique tantum opus,quod scilicet humanæ saluti parabatur, vel eatenus subitum non fuisset, quâ per fidem profuturum. In quantum enim credi habebat vt prodesset, in tantum paraturam desiderabat, vt credi posset, substructam fundamentis dispositionis & prædicationis, quo ordine fides informata, meritò & homini indiceretur à Deo, & Deo exhiberetur ab homine, ex agnitione debens credere quia posset, quæ scilicet credere didicisset ex prædicatione. [6 Non fuit, inquis, ordo eiusmodi necessarius, quia statim se « CA. III.
& filium, & missum,& Dei Christum, rebus ipsis esset probaturus per documenta virtu- «
tum. At ego negabo solam hanc illi speciem ad testimoniũ competisse, quam & ipse post- «
modùm 7 exauctorauit. 8 Siquidem edicens multos venturos,& signa facturos,& virtutes *Matth. 24*
magnas ædituros, auersionem etiam electorum, nec ideò tamen admittendos, temerariam signorum & virtutum fidem ostendit, vt etiam apud pseudochristos facillimam. Aut quale est,si inde se voluit probari, & intelligi, & recipi, ex virtutibus dico, vnde ceteros noluit æquè & ipsos tam subitò vẽturos, quàm à nullo auctore prædicatos? Sed quia prior eis venit, & prior virtutum documenta signauit, idcircò 9 quasi locũ in balneis, ita fidem occupauit,posteris quibusque præripuit. Vide ne & ipse in conditione posteriorum depre-
B hendatur,posterior inuentus creatore, antè iam cognito, & proinde virtutes antè operato,& non aliter præfato, non esse aliis credendum, post eum scilicet. Igitur si priorem venisse, & priorem de posteris pronuntiasse, 10 hoc fidem cludet: prædamnatus erit & ipse iam ab eo quòd posterior est agnitus,& solius erit auctoritas creatoris hoc in posteros constituendi,qui nullo posterior esse potuit. Iam nunc quum probaturus sim creatorem, eadem virtutes, quas solas ad fidem Christo tuo vendicas, 11 interdum per famulos suos re- *Exod. 7. et*
trò ædidisse; interdum per Christum suum ædendas destinasse: possum & ex hoc merito *seqq.*
præscribere, tanto magis Christum nõ ex solis virtutibus credendum fuisse, quanto illum *Isai. 42. et*
non alterius quàm creatoris interpretari potuissent, vt respondentem virtutibus creato- *66.*
ris, & æditis per famulos suos, & in Christum suum repromissis. Quanquam etsi alia documenta inuenirentur in tuo Christo, noua scilicet, faciliùs crederemus etiam noua eiusdem esse cuius & vetera, quàm cuius tantummodò noua, egentia experimentis fidei victricis vetustatis, vt sic quoque prædicatus venire debuerit,tam prædicationibus propriis extruentibus ei fidem, quàm & virtutibus, præsertim aduersus Christum creatoris venturum,& signis & Prophetis propriis munitum, vt æmulus Christi per omnes diuersitatum species reluceret. Sed quomodo à Deo nunquam prædicato Christus eius prædicaretur? Hoc est ergo quod exigit, nec Deum, nec Christum tuum credi, quia & Deus ignotus esse non debuit, & Christus agnosci per Deum debuit. [12 Dedignatus opinor est imi- CAP. IIII.
C tari ordinem Dei nostri, vt displicentis, vt cùm maximè reuincendi. Nouus nouè venire voluit, filius ante patris professionem, & missus ante mandatoris auctoritatem, vt & ipse fidem monstruosissimam induceret, qua antè crederetur Christum venisse, quàm sciretur fuisse. Competit mihi etiam illud retractare, cur non post Christum venerit. Nam quum intueor dominum eius, tanto æuo patientissimum acerbissimi creatoris annuntiantis interea in homines Christum suum,quacunque id ratione fecit,tam reuelationem quàm intercessionem suam differens, eadem ratione dico illum patientiam debuisse creatori, in Christo quoque suo dispositiones suas executuro, vt perfecta & expleta omni operatione æmuli Dei & æmuli Christi,tũc & ipse proprias dispositiones superduceret. Ceterùm pœnitentia tantæ patientiæ fecit,quòd non in finem rerum creatoris perseuerauerit. Vanè sustinuit prædicari Christum eius, quẽ non sustinuit exhiberi. Aut sine causa intercidit temporis alieni decursum, aut sine causa tamdiu non intercidit. Quid illum detinuit, quídve turbauit? Atquin in vtrunque commisit,post creatorem quidem tam tardè reuelatus, ante Christum verò eius tam properè. Alterum verò iamdudum debuerat traduxisse, alterum nondum. Ne illum quidem tamdiu sæuientem sustinuisse:istum verò adhuc quiescentem inquietasse, circa ambos excidens ab optimi Dei titulo, certè varius & ipse & incertus, tepidus scilicet in creatorem, & calidus in Christum, & vanus vtrobique. Non magis enim compescuit creatorem, quàm obstitit Christo. Manet & creator, qualis omninò est; veniet & Christus, qualis & scribitur. Quid venit post creatorem, quem emendare non valuit?

Quid ante Christum eius reuelatus est, quem reuocare non potuerit? Aut si emendauit creatorem, post illum reuelatus, vt emendanda præcederent; ergo & Christum eius requè emendaturus expectasse debuerat, proinde & illius posterior emendator futurus, sicut creatoris. Aliud est, si & ipse post illum rursus aduenit, vt primo quidem aduentu processerit aduersus creatorem, legem & Prophetas destruens eius, secundo verò procedat aduersus Christum, regnum redarguens eius. Tunc ergo concluſurus ordinem ſuum [13] tunc si fortè credendus est, aut si iam hinc perfecta res est eius, vanè ergo venturus est,

CAP. V. nihil scilicet peracturus. [14] His præluserim quasi de gradu primo adhuc & quasi de longinquo. Sed & hinc iam ad certum & cominus dimicaturus, video aliquas etiam nunc lineas præducendas, ad quas erit dimicandum, ad scripturas scilicet creatoris. Secundum eas enim probaturus, Christum creatoris fuisse, vt postea Christo suo adimplere necesse habeo ipsarum quoque [15] scripturarum formam, & (vt ita dixerim) naturam demandare, ne tunc in controuersiam deductæ, quum adhibentur ad causas, & fines causarum defensione commixtæ, obtundant lectoris intentionem. Duas itaque esse Prophetici eloquij adlego agnoscendas abhinc aduersariis nostris; [16] Vnam, qua finem interdum pro iam transactis enuntiantur. Nam & diuinitati competit, quæcunque decreuerit, vt perfecta reputare, quia non sit apud illam differentia temporis, apud quam vniformem statum temporum dirigit æternitas ipsa, & diuinationi propheticæ magis familiare est, id quod prospiciat, dum prospicit, iam visum atque ita iam expunctum, id est

Isai. 50. omni modo futurum demonstrare, sicut per Esaiam, Dorsum meum posui in flagella, maxillas autem meas in palmas, faciem meã verò non auerti à sputaminibus. Siue enim Christus iam tunc in semetipsum secundum nos, siue Prophetes de semetipso secundum diuinos pronuntiabat, nondum tamen factum pro iam transacto sonabat [17]. Alia species est, qua pleraque figuratè portenduntur per ænigmata, & allegorias, & parabolas, aliter intelligenda quàm scripta sunt. [18] Nam & montes legimus destillaturos dulcorem, non tamen

Ioël 3. vt [19] sapam de petris, aut defrutum de rupibus speres: & terram audimus lacte & melle manantem, non tamen vt de glebis credas te vnquam [20] placentas & samias coctitium

Exod. 3. et 13. quia nec statim [21] aquilicem & agricolam se Deus repromisit, dicens: [22] Ponam in regione sitienti, & in solitudine cedrum & buxum. Sicut & prædicans de Nationum

Isai. 43. uersione, [23] Benedicent me bestiæ agri, sirenes & filiæ passerum, non vtique ab immundis

Isai. 41. pullis & vulpeculis, & illis monstruosis fabulosisque cantricibus fausta ominaturus est. Et quid ego de isto genere amplius? quum etiam [24] hæreticorum Apostolus ipsum

Isai. 43. legem indulgentem bubus terentibus os liberum, non de bubus, sed de nobis interpretetur; & petram potui subministrando comitem Christum adleget fuisse, docens proinde

1. Cor. 9. *1. Cor. 10.* Galatas, duo argumẽta, filiorum Abrahæ allegoricè cucurrisse, & suggerés Ephesios, quod

Gal. 4. *Epheſ. 5.* in primordio de homine prædicatum est relicturo patrem & matrem, & futuris duobus

CAP. VI. vnam carnem, id se in Christum & Ecclesiam agnoscere. [25] Si satis constat de illarum rim duabus proprietatibus [26] Iudaicæ litteraturæ, memento lector constituisse, vtquid tale quid adhibuerimus, non retractetur de forma scripturę, sed de statu causæ. Quum ergo tur hæretica dementia eum Christum venisse præsumeret, qui nunquam fuerat annuntus; sequebatur vt eum Christum nondum venisse contenderet, qui semper fuerat prædicatus: atque ita coacta est cum Iudaico errore sociari, & ab eo argumentationẽ flagitare, quasi Iudæi certi & ipsi alium fuisse qui venit, non modò respuerint eum vt extraneum, verùm & interfecerint eum vt aduersarium, agnituri sine dubio, & omni officio religionis prosecuturi, si ipsorum fuisset. Scilicet nauclero illi non quidem [27] Rhodia lex, sed Pontica cauerat, errare Iudæos in Christum suum non licere, quando etsi nihil tale prædicatum in illos inueniretur, vel sola vtique humana conditio deceptui obnoxia, persuasisset, Iudæos errare potuisse, quâ homines, nec statim in præiudicium sumendum de sententia

1. Cor. 2. rum, quos credibile fuerit errasse. [28] Porrò quum & prædicatũ sit non agnituros eos Christum, ideóque etiam perempturos, iam ergo ipse erit & ignoratus & interemptus ab in quem ita admissuri prænotabantur. Hoc si probari exigis, non eas scripturas euolues quæ interemptibilem Christum edicentes vtique & ignorabilẽ affirmant: nisi enim ignoratus nihil scilicet pati posset: [29] sed reseruatis eis ad causam passionum, eas prædicationis in præsenti sufficiet adhibere, quæ interim ignorabilem probent Christum, & hoc breuiter, dum ostendunt omnem vim intellectus ademptam populo à creatore. [30] Auferam

Isai. 29. quit, sapientiam sapientium illorum, & prudentiam prudentium eorum abscondam. Ad

A Aure audietis, & non audietis: & oculis videbitis, & non videbitis: Incrassatum est enim *Isai. 6.*
cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos concluserunt, [32] ne quando au-
ribus audiant, & oculis videant, & corde coniiciant, & conuertantur, & sanem illos. Hanc
enim obtusionem salutarium sensuum meruerant, [33] labiis diligentes Deum, corde autem *Isai. 29.*
longè absistentes ab eo. Igitur si Christus quidem annuntiabatur à creatore solidante to-
nitruum, & concludente spiritum, & annuntiante in homines Christum suum [34] secun-
dum Amos Prophetam: [35] si omnis spes Iudæorum, nedum dicam etiam gentiũ, in Chri- *Amos. 4.*
sti reuelationem destinabatur, sine dubio id demonstrabantur non agnituri & non intel- *Heer. 14.*
lecturi, ablatis agnitionis, & intelligentiæ viribus sapientia atque prudentia, quod annun- *Gen. 29.*
tiabatur, id est Christus, erraturis in eum principalibus sapientibus eorum, id est scribis: &
prudentibus eorum, id est Pharisæis, pariter & populo auribus audituro, & non audituro,
vtique Christum docentem: & oculis visuro, & non visuro, vtique Christum signa facien-
tem, [36] secundum quod & alibi: Et quis cæcus, nisi pueri mei? Et quis surdus, nisi qui do- *Isai. 42.*
minatur eorum? Sed & quum exprobrat per eundem Esaiam: Filios generaui & exaltaui, at *Isai. 1.*
illi me reiecerunt. Agnouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui. Israël au-
tem me non cognouit, & populus me non intellexit. [37] Nos quidem certi, Christum sem-
per in Prophetis locutum, [38] spiritum scilicet creatoris, sicut Propheta testatur, [39] Spiritus *Thren. 4.*
personæ eius, Christus Dominus, qui ab initio vicarius patris in Dei nomine & auditus sit
& visus: scimus & ipsius voces eiusmodi fuisse iam tunc Israëli exprobrantis, quæ in illum
B commissuri prædicabantur, [40] Dereliquistis Dominum, & in iram prouocastis sanctum Is- *Isai. 1.*
raël. Si verò non in Christum, sed in ipsum potius Deum volueris referre omnem Iudaicæ
ignorantiæ de pristino reputationem, nolens etiam retrò sermonem & spiritum, id est
Christum creatoris despectum ab eis & non agnitum, sic quoque reuinceris. Non negans
enim filium & spiritum & substantiam creatoris esse Christum eius, concedas necesse est,
eos qui patrem non agnouerint, nec filium agnoscere potuisse, per eiusdem substãtiæ con-
ditionem, cuius si plenitudo intellecta non est, multò magis portio, certè quâ plenitudi-
nis consors. His ita dispectis, iam apparet quomodo & respuerint Iudæi Christum, & in-
teremerint, non vt extraneum Christum intelligentes, sed vt suum non agnoscentes.
Qui enim extraneum intelligere potuissent, de quo nihil vnquam fuerat annuntiatum,
quum intelligere non potuissent, de quo semper fuerat prædicatum? [41] Id enim intelligi
vel non intelligi capit, quod habendo substantiam prædicationis, habebit & materiam
vel agnitionis vel erroris. Quod verò materia caret, non admittit sapientiæ euentum. Et
adeò non quâ alterius Dei, Christum auersati persecutique sunt, sed quâ solummodò ho-
minem, quem [42] planum in signis, & æmulum in doctrinis existimabant, vt & ipsum ho-
minem quâ suum, id est Iudæum, sed Iudaismi exorbitatorem & destructorem, deduxe-
rint in iudicium, & suo iure punierint, alienum scilicet non iudicaturi. Tantò abest vt alie-
num Christum intellexisse videantur, qui nec hominem eius vt alienum iudicauerunt.
[43] Discat nunc hæreticus ex abundanti cũ ipso licebit Iudæo, [44] rationem quoque erro- CAP. VII.
C rum eius, à quo ducatum mutuatus, in hac argumentatione, cæcus à cæco in eandẽ dedu-
ctus foueam. [45] Duos dicimus Christi habitus à Prophetis demonstratos, totidem aduen-
tus eius prænotasse; vnum in humilitate, vtique primum, quum tãquam ouis ad victimam *Isai. 53.*
deduci habebat, & tanquã agnus ante tondẽtem sine voce ita non aperiés os suum, [46] nec
aspectu quidem honestus. Annuntiauimus enim, inquit, de illo sicut puerulus, sicut radix *Ibidem.*
in terra sitienti, & nõ est species eius, neque gloria. Et vidimus eum, & non habebat speciẽ,
neque decorẽ, sed species eius inhonorata, deficiẽs citra filios hominum. Homo in plaga,
& sciens ferre infirmitatem. [47] Vt positus à patre in lapidem offensionis & petrã scandali; *Isai. 8.*
minoratus ab eo modicum citra angelos; vermem se pronuntians, & non hominem, igno- *1. Petri 2.*
miniã hominis, & nullificamen populi. Quæ ignobilitatis argumenta primo aduentui cõ- *Psal. 8.*
petunt, sicut sublimitatis secundo, quum fiet iam non lapis offensionis nec petra scandali, *Psal. 21.*
sed lapis summus angularis post reprobationem assumptus, & sublimatus in consumma-
tionem templi, Ecclesiæ scilicet, & petra sanè illa apud Danielem de monte præcisa, quæ *Dan. 2.*
imaginem secularium regnorum comminuet & conteret. De quo secundo aduentu idem
Prophetes: Et ecce cum nubibus cœli tanquam filius hominis veniens venit vsque ad ve- *Dan. 7.*
terem dierum, [48] & aderat in conspectu eius: Et qui assistebant, adduxerunt illum, & data
est ei potestas regia, & omnes Nationes terræ secundum genera, & omnis gloria famula-
bunda, & potestas eius vsque in æuum, quæ non auferetur: & regnum eius, quod non

vitiabitur. Tunc scilicet habiturus & speciem honorabilem, & decorem indeficientem
Psal. 44. super filios hominum: [49] Tempestiuus enim, inquit, decore citra filios hominum, effusa est
gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æuum. Accingere ensem super femur
Psal. 8. tuum, potens tempestiuitate tua & pulchritudine tua; quum & pater posteaquàm diminuit
eum modicum quid citra angelos, gloria & honore coronabit illum, & subiiciet omnia
Zachar. 12. sub pedibus eius. [50] Tunc & cognoscent eum qui compugerunt, & cædent pectora sua tri-
bus ad tribum, vtique quod retrò non agnouerunt eum in humilitate conditionis huma-
Hier. 17. næ constitutum: Et homo est, inquit Hieremias, & quis cognoscet illum? quia &: Nati-
Isai. 53. tatem eius, inquit Esaias, quis enarrabit? Sic & apud Zachariam in persona Iesu, immo &
Zachar. 3. in ipsius nominis sacramento, verus summus sacerdos patris Christus Iesus, duplici habitu
in duos aduentus deliniatur, Primò sordidis indutus, id est carnis passibilis & mortalis in-
dignitate, quum & diabolus aduersabatur ei, auctor scilicet Iudæ traditoris, ne dici etiam
Ioan. 13. Matth. 4. post baptisma tentator. Dehinc despoliatus pristinas sordes, [51] & exornatus podere & re-
Zachar. 3. tra & cidari munda, id est secundi aduentus gloria & honore. [52] Si enim & duorum hirco-
Leuit. 16. rum qui ieiunio offerebantur, faciam interpretationem, nonne & illi vtrunque ordinem
Christi figurant? Pares quidem atque consimiles propter eundem Dominum cõspectu,
quia non in alia venturus est forma, vt qui agnosci habeat à quibus & læsus est. Vnus ta-
dem eorum circumdatus coccino, maledictus & cõsputatus, & conuulsus, & compu-
ctus à populo extra ciuitatem abiiciebatur in perditionem, manifestis notatus insignibus
Dominicæ passionis. Alter verò pro delictis oblatus, & sacerdotibus templi in pabulum
datus, secundæ repræsentationis argumenta signabat, qua delictis omnibus expiatis sacer-
dotes templi spiritalis, id est Ecclesiæ, Dominicæ gratiæ quasi visceratione quadam ire-
rentur, ieiunantibus ceteris à salute. Igitur quoniam primus aduentus & plurimùm sine
obscuratus, & omni inhonestate prostratus canebatur, secũdus verò & manifestus & ho-
condignus: idcircò quem facilè & intelligere & credere potuerunt, eum solum intuens,
id est secundum, qui est in honore & gloria, nõ immeritò decepti sunt circa obscuriorem
certè indigniorem, id est primum. Atque ita in hodiernum negant venisse Christum,
CA. VIII. quia non in sublimitate venerit, dum ignorãt etiã in humilitate fuisse venturum. [53] Di-
sinat nunc hæreticus à Iudæo, Aspis (quod aiunt) à vipera mutuari venenum: cuonam
hinc proprij ingenij virus, phantasma vindicans Christum, nisi quòd & ista sententiæ
habebit auctores, [54] præcoquos & abortiuos quodammodò Marcionitas, quos Apostolus
1. Ioan. 2. Ioannes Antichristos pronuntiauit, negantes Christum in carne venisse, & tamen nunc
1. Ioan. 4. alterius Dei ius constituerent, quia & de isto notati fuissent, sed quoniam [55] incredibile
præsumpserant Deum carnem. Quo magis Antichristus Marcion sibi eã rapuit præsum-
ptionem, aptior scilicet ad renuendam corporalem substantiam Christi, quipsum Deum
eius nec auctorem carnis induxerat, nec resuscitatorem, optimum videlicet, & in ipso
diuersissimum à mendaciis & fallaciis creatoris. Et ideò Christus eius ne mentiretur aut
falleret, & hoc modo creatoris forsitan deputaretur, non erat quod videbatur, & quod
rat mentiebatur, caro nec caro, homo nec homo: proinde Deus Christus, nec Deus si
enim non etiam Dei phantasma portauerit? An credam ei de interiore substantia, qui
de exteriore frustratus? Quomodo verax habebitur in occulto, tam fallax repertus in
perto? Quomodo autem in semetipso veritatem spiritus fallacia carnis confundens, ne-
1. Cor. 6. gatanab Apostolo, lucis, id est veritatis, & fallaciæ, id est tenebrarum commisit com-
nicationem? Iam nũc quum mendacium deprehenditur Christus, caro: sequitur vt & con-
nia quæ per carnem Christi gesta sunt, mendacio gesta sint, congressus, contactus, con-
Matth. 8. 9. 17. & 20 Matth. 8. & 14. ctus, ipsæ quoque virtutes. [56] Si enim tangendo aliquem liberauit à vitio; vel tactus ab
quo, quod corporaliter actum est, non potest verè actum credi, sine corporis ipsius ve-
tate. Nihil solidum ab inani, nihil plenum à vacuo perfici licuit. Putatiuus habitus, puta-
uus actus: imaginarius operator, imaginariæ operæ. Sic nec passiones Christi eius fide ex-
rebuntur. Nihil enim passus est, qui non verè est passus. Verè autem pati, phantasma non
potuit. Euersum est igitur totum Dei opus. Totum Christiani nominis & pondus & fi-
ctus, mors Christi negatur, quam [57] tam impresse Apostolus demandat, vtique veram
summum eam fundamentum Euangelij constituens, & salutis nostræ & prædicationis
1. Cor. 15. suæ: Tradidi enim, inquit, vobis in primis, quòd Christus mortuus sit pro peccatis nostris
& quòd sepultus sit, [58] & quòd resurrexerit tertia die. Porrò si caro eius negatur, quomo-
do mors eius asseueratur, quæ propria carnis est passio per mortẽ [59] deuertentis in terram
de qua

A de qua est sumpta, secundum legem sui auctoris? Negata verò morte dum caro negatur, nec de resurrectione constabit. Eadem enim ratione non resurrexit, quâ mortuus non est, non habendo substantiam scilicet carnis, cuius sicut & mors, ita & resurrectio est. Proinde resurrectione Christi infirmata, etiam nostra subuersa est. Nec ea enim valebit, propter quam Christus venit, si Christus non resurrexit. Nam sicut illi qui dicebant resurrectionem mortuorũ non esse, reuincuntur ab Apostolo ex resurrectione Christi: ita resurrectione Christi non consistente, aufertur & mortuorum resurrectio. Atque ita inanis est fides *Ibidem.* nostra, inanis est & prædicatio Apostolorum. Inueniuntur autem etiam falsi testes Dei, quòd testimonium dixerint quasi resuscitauerit Christum, quem non resuscitauit. Et sumus adhuc in delictis. Et qui in Christo dormierunt, perierunt: sanè resurrecturi, sec phãtasmate forsitan, sicut & Christus. [60 In ista quæstione qui putaueris opponendos esse « CA. IX.
nobis angelos creatoris, quasi & illi in phantasmate putatiuæ vtique carnis egerint apud « *Gen.* 18.
Abraham & Loth, & tamen verè sint & congressi, & pasti, & operati quod mandatum eis « & 19.
fuerat. Primò non admitteris ad eius Dei exempla quem destruis; nam & quantò melio- «
rem & perfectiorem Deum inducis, tantò non competunt illi eius exempla, quo nisi diuersus in totum, non erit omninò melior atque perfectior. Dehinc scito, nec illud concedi tibi, vt putatiua fuerit in angelis caro, 61 sed veræ & solidæ substantiæ humanæ. Si enim difficile nõ fuit illi, putatiuæ carnis veros & sensus & actus exhibere, multò facilius habuit veris & sensibus & actibus veram dedisse substantiam carnis, vel quâ proprius auctor &
B artifex eius. Tuus autem Deus eo quòd carnem nullam omninò produxerit, meritò fortasse phantasma eius intulerit, cuius non valuerat veritatem. Meus autem Deus; qui illam *Gen.* 2. de limo sumptam, in hac reformauit qualitate, nondum ex semine coniugali, & tamen carnem, æquè potuit ex quacunque materia Angelis quoque astruxisse carnem, 62 qui etiam mundum ex nihilo in tot ac talia corpora, & quidem verbo ædificauit. Et vtique si Deus tuus veram quandoque substantiam angelorum hominibus pollicetur: Erunt *Matth.* 22. enim, inquit, sicut angeli: cur non & Deus meus veram substantiam hominum angelis accommodarit. Vnde sumptam? Quia nec tu mihi respondebis vnde illa apud te angelica sumatur, sufficit mihi hoc definire, quod Deo congruit, veritatem scilicet eius rei, quam tribus testibus sensibus obiecit, visui, tactui, auditui. Difficilius Deo mentiri, quàm carnis veritatem 63 vndevnde producere, licet non natæ. 64 Ceterùm & aliis hæreticis definientibus carnem illam in angelis ex carne nasci debuisse, si verè fuisset humana, certa ratione respondemus, quâ & humana verè fuerit, & innata. Humana verè propter Dei veritatem à mendacio & fallacia extranei: & quia non possent humanitùs tractari ab hominibus, nisi in substãtia humana. Innata autem, quia solus Christus in carnem ex carne nasci habebat, vt natiuitatem nostram natiuitate sua reformaret: atque ita etiam mortem nostram morte sua dissolueret, resurgendo in carne, in qua natus est, vt & mori posset. 65 Ideóque & ipse cum angelis tũc apud Abraham in veritate quidem carnis apparuit, sed nondũ natæ, quia *Gen.* 18. nondum morituræ, sed & discentis iã inter homines conuersari. Quo magis angeli neque
C ad moriẽdum pro nobis dispositi, 66 breuem carnis commeatum non debuerunt nascendo sumpsisse, quia nec moriendo deposituri eam fuerãt, sed vndevnde sumptam, & quoquomodo omninò dimissam, mentiti eam tamen non sunt. Si creator facit angelos spiritus, 67 & apparitores suos ignem flagrantem: tam verè spiritus quàm & ignem, idem illos *Psal.* 103. verè fecit & carnem: vt nunc recordemur, & hæreticis renuntiemus eius esse promissum, 68 homines in angelos reformandi quandoque, qui angelos in homines formarit aliquando. [69 Igitur nõ admissus ad cõsortium exemplorum creatoris vt alienorum, & suas ha- CAP. X.
bentium causas, velim ædas & ipse consilium Dei tui, quo Christum suum non in veritate carnis exhibuit. Si aspernatus est illam vt terrenam, & (vt dicitis) stercoribus infersam, cur non & simulacrum eius proinde despexit? Nullius enim dedignandæ rei imago dignanda est. sequitur statum similitudo. Sed quomodo inter homines conuersaretur, nisi per imaginem substantiæ humanæ? Cur ergo non potiùs per veritatem, vt verè conuersaretur, si necesse habebat conuersari? quanto digniùs necessitas fidem, quàm 70 stropham administrasset? Satis miserum Deum instituis, hoc ipso quòd Christum suum non potuit exhibere nisi in indignæ rei effigie, & quidem alienæ. Aliquantis enim indignis conueniet vti nostris, sicut alienis non congruet vti, licet dignis. Cur enim non in aliqua alia digniore *Exod.* 3. substantia venit, & in primis sua, ne & indigna & aliena videretur eguisse? si creator meus *Ibidem.* 19. 71 per rubum quoque & ignem, idem postea per nubem & globum cũ homine congressus *ac* 24.

Iob.38. est, & elementorum corporibus in repræsentationibus sui vsus est, satis hæc exempla diuinæ potestatis ostendunt, Deum non eguisse aut falsæ aut etiam veræ carnis paratura. Ceterùm si ad certum spectamus, nulla substantia digna est quam Deus induat. Quodcumque induerit ipse, dignum facit, absque mendacio tamẽ. Et ideò quale est, vt dedecuris-
Gen.2. timarit veritatem potius quàm mendacium carnis? Atquin honorauit illam fingendo.
CAP. XI. Quanta iam caro est, cuius phantasma necessarium fuit Deo superiori? [72 Totas illas præstigias putatiuæ in Christo corpulentiæ, Marcion illa intentione suscepit, ne ex testimonio substantiæ humanæ, natiuitas quoque eius defenderetur, atque ita Christus exercitoris vindicaretur, vt qui nascibilis, ac per hoc carneus annuntiaretur. Stultissimè & hoc Ponticus, quasi non faciliùs crederetur caro in Deo non nata, quàm falsa, præstruentibus
Gen.18. vel maximè fidem istâ angelis creatoris in carne vera conuersatis, nec tamen nata. [73 Nam & Philumene illa magis persuasit Apelli, ceteríque desertoribus Marcionis, ex fide eiusdem Christum circumtulisse carnem, nullius tamen natiuitatis, vtpotè de elementis emutuatum. Quòd si verebatur Marcion, ne fides carnis, natiuitatis quoque fidem induceret, sine dubio qui homo videbatur, natus vtique credebatur. nam & mulier quædam
Luc.11. exclamauerat, Beatus venter qui te portauit, [74 & vbera quæ hausisti. &: Quomodoque
Luc.8. ter & fratres eius dicti sunt foris stare? [75 Et videbimus de his capitulis suo tempore. Cetè quum & ipse se filium hominis prædicaret, naturã scilicet profitebatur. Nunc vt hæc omnia ad Euangelij dissulerim examinationem, tamen quod suprà statui, si omnimodò natus credi habebat qui homo videbatur, vanæ natiuitatis fidem consilio imaginariæ carnis [76 expungendam putauit. Quid enim prosuit non verè fuisse quod pro vero haberet tam carnem quàm natiuitatem? Aut si dixeris; viderit opinio humana: iam Deum non honoras fallaciæ titulo, si aliud se sciebat esse, quàm quod homines fecerat opinari. In tunc potuisti etiam natiuitatem putatiuam illi accommodasse, ne in hanc quoque ingisses quæstionem. [77 Nam & mulierculæ nonnunquam prægnantes sibi videntur, aut aguinis tributo, aut aliqua valetudine inflatæ. Et vtique debuerat phantasmatis scenam decurrisse, ne originem: carnis non desaltasset, qui personam substantiæ ipsius egisset. Plane natiuitatis mendacium recusasti: ipsam enim carnem veram ædidisti. Turpissimum licet Dei, etiam vera natiuitas. [78 Age iam perora in illa sanctissima & reuerenda operaturæ, inuehere in totum quod es, carnis atque animæ originem destrue: cloacam vterum, tanti animalis, id est hominis producendi officinam: persequere & partus immundos & pudenda tormenta, & ipsius exinde puerperij spurcos, anxios, [79 ludicros exitus. Tamen quum omnia ista destruxeris, vt Deo indigna confirmes, non erit indignior morte nativitas, & cruce infantia, & natura pœna, & carne damnatio. Si verè ista passus est Christus, minus fuisset nasci. Si mendacio passus est, vt phantasma, potuit & mendacio nasci. Summa ista Marcionis argumenta, per quæ alium efficit Christum, satis opinor, ostendimus non consistere omninò, dum docemus magis vtique competere Deo veritatem quàm mendacium eius habitus, in quo Christum suum exhibuit. Si veritas fuit, caro fuit: si caro, et natus est. Ea enim quæ expugnat hæc hæresis, confirmantur, quum ea per quæ expugnat destruuntur. Itaque si carneus habebitur, quia natus, & natus, quia carneus, quia phantasma non fuerit, ipse erit agnoscendus, qui in carne & ex natiuitate venturus annuntiatur à creatoris Prophetis, vtpotè Christus creatoris.
CAP. XII. [80 Prouoca nunc, vt soles, ad
Isai.7. „ Esaiæ comparationem Christi, contendens illam in nullo conuenire. Primò enim, inquis,
Isai.8. „ Christus Esaiæ Emmanuel vocari habebit; dehinc virtutem sumere Damasci, & spolia Sa-
„ mariæ aduersum regem Assyriorum. Porrò iste qui venit, neque sub eiusmodi nomine
„ æditus, neque vlla re bellica functus est. At ego te admonebo, vti cohærentia quoque
Isai.7. usque capituli recognoscas. [81 Subiuncta enim est & interpretatio Emmanuelis, Nobiscum Deus, vti non solum sonum nominis spectes, sed & sensum. Sonus enim Hebraicus quod est Emmanuel, suæ gentis est. [82 Sensus autem eius quod est: Deus nobiscum, exterpretatione communis est. Quære ergo an ista vox, Nobiscum Deus, quod est Emmanuel, exinde quod Christus illuxit, agitetur in Christo. Et puto non negabis, vtpotè qui ipse dicas, Deus nobiscum dicitur, id est Emmanuel. Aut si tam vanus es, vt quia penes Nobiscum Deus dicitur, non Emmanuel, idcircò nolis venisse illum cuius proprium vocari Emmanuel, quasi non hoc sit & Deus nobiscum, inuenies apud Hebræos Christianos, immò & Marcionitas Emmanuëlem nominare, quum volunt dicere Nobiscum Deus: sicut & omnis gens, quoquo sono dixerit, Nobiscum Deus, Emmanuëlem pronuntiabit.

TERTULL
Cum Annotatio
PAMELII
A. V.
16

A nuntiabit, in sensu sonum expungens. Quòd si Emmanuel nobiscum Deus est, Deus autem nobiscum Christus est, qui etiam in nobis est: (quotquot enim in Christo tincti estis, Christum induistis) tam proprius est Christus in significatione nominis, quod est nobiscum Deus, quàm in sono nominis, quod est Emmanuel. Atque ita constat venisse iam illum qui prædicabatur Emmanuel, quia quod significat Emmanuel venit, id est nobiscum Deus. [83] Æquè & sono nominum duceris, quum virtutem Damasci, & spolia Samariæ, & regem Assyriorum, sic accipis, quasi bellatorem portendant Christum creatoris, non animaduertens quid scriptura præmittat. 84 Quoniam priusquàm cognoscat puer vocare patrem & matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum. Antè est enim inspicias ætatis demonstrationem, 85 an hominem iam Christum exhibere possit, nedum imperatorem. Scilicet vagitu ad arma esset conuocaturus infans, & signa belli non tuba, sed crepitacillo daturus: nec ex equo vel de curru vel de muro, sed de nutricis aut gerulæ suæ collo siue dorso hostem destinaturus: atque ita Damascum & Samariam pro mamillis subacturus. Aliud est si penes Ponticos, 86 Barbariæ gentis infantes in prælium erumpunt, credo 87 ad solem vncti priùs, dehinc pannis armati, & butyro stipendiati, 88 qui antè norint lanceare quàm lancinare. Enimuerò si nusquam hoc natura concedit, antè militare quàm viuere, antè virtutem Damasci sumere quàm patris & matris vocabulum nosse, sequitur vt figurata pronuntiatio videatur. 89 Sed & virginem, inquit, parere natura non patitur; & tamen creditur Prophetiæ. Cap. XIII. Gal 3. Isai. 8.

B Et meritò. Præstruxit enim fidem incredibili rei, rationem ædendo quòd in signo esset futura. Propterea, inquit, dabit vobis Dominus signum, Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium. Signum autem à Deo nisi nouitas aliqua monstruosa tam dignum non fuisset. Denique & Iudæi siquando ad nos deiiciendos mentiri audent, 90 quasi non virginem, sed iuuenculam concepturam & parituram scriptura contineat, hinc reuincuntur, quòd nihil signi videri possit res quotidiana, iuuenculæ scilicet prægnatus & partus. In signum ergo dispositа virgo & mater, meritò creditur: infans verò bellator non æquè. Non enim & hic signi ratio versatur. Sed signo natiuitatis nouæ ascripto, exinde post signum alius ordo iam infantis edicitur, mel & butyrum manducaturi. Nec hoc vtique in signum est, malitiæ non assentaturi, & hoc enim infantia est, sed accepturi virtutem Damasci & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum. Serua modum ætatis, & quære sensum prædicationis: 91 immò redde Euangelio veritatis, quæ posterior detraxisti, & tam intelligitur Prophetia, quàm renuntiatur expuncta. Maneant enim Orientales illi Magi, in infantia Christum recentem auro & thure munerantes, & acceperit infans virtutem Damasci sine prælio & armis. Nam præter quod omnibus notum est, 92 Orientis virtutem, id est vim & vires auro & odoribus pollere solitam, certè est creatoris virtutem ceterarum quoque gentium aurum constituere, sicut per Zachariam dicit: Et Iudas pertendet apud Hierusalem, & congregabit omnem valentiam populorum per circuitum aurum & argentum. De illo autem tunc auri munere etiam Dauid: Et dabitur illi ex auro Isai. 7. Zacha. 14.

C Arabiæ. Et rursus, Reges Arabum & Saba munera afferent illi. 93 Nam & Magos Reges habuit ferè Oriens, 94 & Damascus Arabiæ retrò deputabatur antequàm transcripta esset in Syrophœnicen, ex distinctione Syriarũ, cuius tunc virtutem Christus accepit, accipiendo insignia eius, aurũ scilicet & odores. Spolia autem Samariæ, ipsos Magos: qui quum illum cognouissent, & muneribus honorassent, & genu posito adorassent quasi Dẽũ & regẽ sub testimonio indicis & ducis stellæ, spolia sunt facti Samariæ, id est idololatriæ, credentes videlicet in Christum. Idololatriam enim Samariæ nomine notauit, vt ignominiosæ ob idololatriam, qua desciuerat tunc à Deo sub rege Hieroboam. Nec hoc enim nouum est creatori figurate vti translatione nominũ, ex comparatione criminum. 95 Nam & ἄρχοντας Iudæorum, & populum ipsum, populum Gomorræ vocat. Et idem alibi: 96 Pater, inquit, tuus Amorrhæus, & mater tua Chetæa: ob consimilem impietatem. Quos aliquando etiam suos filios dixerat, Filios generaui & exaltaui. 97 Sic & Ægyptus nonnunquã totus orbis intelligitur apud illum, superstitionis & maledictionis elogio. 98 Sic & Babylon etiam apud Ioannem nostrum Romanæ vrbis figura est, proinde magnæ & regno superbæ & sanctorum Dei debellatricis. 99 Hoc itaque vsu Magos quoque Samaritarum appellatione titulauit, despoliatos quod habuerant cum Samaritis, vt diximus, idololatriam. Aduersus regem autem Assyriorum, aduersus Herodem intellige, cui vtique aduersati sunt Magi, tunc non renuntiando de Christo, Psal. 71. 3. Reg. 11. Isai. 1. Ezech. 16. Isai. 1. Isai. 19. Apoc. 17. Isai. 8.

CA.XIIII. quem intercipere quærebat. [100 Adiuuabitur hæc noſtra interpretatio, dum & alibi bel-D
latorem exiſtimans Chriſtum, ob armorum quorundam vocabula & eiuſmodi verba, ex
Pſal. 44. reliquorum quoque ſenſuum comparatione conuinceris:101 Accingere, inquit Dauid, en-
ſem ſuper femur. Sed quid ſuprà legis de Chriſto? Tempeſtiuus decore præter filios homi-
num, effuſa eſt gratia in labiis tuis. Rideo ſi quem ad bellum enſe cingebat, ei de tempeſti-
uitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur. Sic item ſubiungens: Et extẽde, & proſpe-
rare, & regna; adiecit: Propter veritatem & lenitatem & iuſtitiã. Quis enim enſe operabi-
tur, & non contraria potiùs lenitati & iuſtitiæ dolum & aſperitatem & iniuſtitiam pro-
pria ſcilicet negotia præliorum? Videamus ergo an alius ſit enſis ille, cuius alius eſt actus.
Apoc. 1. et 19. 102 Nam & Apoſtolus Ioannes in Apocalypſi enſem deſcribit ex ore Dei prodeuntem bis
acutum, præacutum, quem intelligi oportet ſermonem diuinum, bis acutum duobus Te-
Epheſ. 6. ſtamentis, Legis & Euangelij, acutum ſapientia, infeſtum diabolo, 103 armantem nos ad-
uerſus hoſtes ſpiritales nequitiæ & concupiſcentiæ omnis, amputantem etiam à charita-
mis ob Dei nomen. Quòd ſi Ioannem agnitum non vis, habes communem magiſtrũ Pau-
lum, præcingentem lumbos noſtros veritate & lorica iuſtitiæ, & calciantem nos præpara-
tionem Euangelij pacis, non belli: aſſumere iubentem ſcutum fidei, in quo poſſumus om-
nia diaboli ignita tela extinguere, & galeam ſalutaris, & gladium ſpiritus, quod eſt, ver-
Dei ſermo. 104 Hanc & Dominus ipſe machæram venit mittere in terram, non pacem, &
Matth. 10. tuus Chriſtus eſt, ergo & ipſe bellator eſt: ſi bellator non eſt, machæram intentans allego-
Pſal. 44. ricam, licuit ergo & Chriſto creatoris in Pſalmo ſine bellicis rebus enſem ſermonis præ-
cingi figuratò, cui ſupradicta tempeſtiuitas congruat, & gratia labiorum, quem tunc
Matth. 10. iam cingebat ſuper femur apud Dauid, quandoque miſſurus in terram. Hoc eſt enim
Pſal. 44. quod ait, Et extende, & proſperare, & regna. Extendens ſermonem in omnem terram, ad
vniuerſarum gentium vocationem, proſperaturus ſucceſſu fidei, quâ eſt receptus, & regnã
exinde quâ mortem reſurrectione deuicit. Et deducet te, inquit, mirificè dextera tua, te-
tus ſcilicet gratiæ ſpiritalis, qua Chriſti agnitio deducitur. Sagittæ tuæ acutæ, per volunta
vbique præcepta, minãtes traductionem cordis, cõpungentes & transfigentes conſcien-
tiam quãque. Populi ſub te concident, vtique adorantes. Sic bellipotens & armiger Chri-
ſtus creatoris: ſic & nunc accipiens ſpolia non ſolius Samariæ, verùm & omnium gen-
Agnoſce & ſpolia figurata, cuius & arma allegorica didiciſti. Figuratè itaque & Dom
eiuſmodi loquente, & Apoſtolo ſcribente, non temerè interpretationibus eius vtun
quarum exempla etiam aduerſarij admittunt: atque ita in tantum Eſaiæ erit Chriſtus qu
CAP. XV. venit, in quantum non fuit bellator, quia non talis ab Eſaia prædicatur. [105 De quali-
Iſai. 7. ne carnis, & per eam natiuitatis, & vnius interim nominis Emmanuelis hucvſque. De ce-
Matth. 1. 16. & 27. teris verò nominibus, & in primis Chriſti, quid pars diuerſa reſpondebit? Si proinde com-
mune eſt apud vos Chriſti nomen, quemadmodum & Dei, vt ſicut vtriuſque Dei filius
Chriſtum competat dici, ſic vtrunque patrem Dominum, certè ratio huic argumento
ni refragabitur. Dei enim nomen quaſi naturale diuinitatis, poteſt in omnes commu-
1. Cor. 8. cari, quibus diuinitas vindicatur, ſicut & idolis, dicente Apoſtolo, Nam & ſunt qui-
cuntur Dij, ſiue in cœlo, ſiue in terris. Chriſti verò nomen non ex natura veniens, ſed
diſpoſitione, proprium eius efficitur, à quo diſpoſitum inuenitur. Nec in communica-
nem alij Deo ſubiacet, maximè æmulo, & habenti ſuam diſpoſitionem, cui & nomina-
uata debebit. Quale eſt enim quòd diuerſas diſpoſitiones duorum commentati Deum,
ſocietatem nominum admittunt, in diſcordiam diſpoſitionum? quando nulla magnæ-
batio aſſiſteret duorum & æmulorum Deorum, quàm ſi in diſpoſitione eorum etiam di-
uerſitas nominum inueniretur. 106 Nullus enim ſtatus differentiarum, non niſi proprio-
tibus appellationum conſignatur. Quibus deficientibus ſi quando, nunc 107 Græca cau-
chreſis de alieno abutendo ſuccurrit: apud Deum autem deficere puto nihil debet, nec
de alieno inſtrui diſpoſitiones eius. Quis hic Deus eſt, qui filio quoque ſuo nomina
creatore vendicat? nõ dico aliena, 108 ſed vetera & vulgata, quæ vel ſic nõ competerẽt De
Thren. 4. nouo & incognito. Quo modo denique docet 109 nouam plagulam non aſſui veteri vesti-
Pſal. 2. mento, nec vinum nouum veteribus vtribus credi, aſſutus ipſe & indutus nominum ſcin
Iſai. 45. Quomodo abſcidit Euãgelium à lege, tota lege veſtitus? in nomine ſcilicet Chriſti. Qu
& Dan. 9. illum prohibuit aliud vocari; aliud prædicantem, aliunde venientem, cùm propterea no
Matth. 9. corporis ſuſceperit veritatem, ne Chriſtus creatoris crederetur? Vanè autem noluit eu
ſe videri, quem voluit vocari: quando etſi verè corporeus fuiſſet, magis Chriſtus creatoris

A non videretur, si non vocaretur. At nunc substantiam respuit, cuius nomen etiam accepit, etiã substantiam probaturus ex nomine.[110] Si enim Christus vnctus est, vngui vtique corporis passio est: qui corpus nõ habuit, vngui omninò nõ potuit. Qui vngui omninò nõ potuit, Christus vocari nullo modo potuit. Aliud est, si & nominis phantasma affectauit. Sed quomodo, inquit, irreperet in Iudæorum fidem, nisi per solenne apud eos & familiare nomen? Inconstantem aut subdolum Deum narras. aut diffidentiæ, aut malitiositatis consilium est, fallendo quid promouere. Multo liberiùs atque simpliciùs egerunt Pseudoprophetæ, aduersus creatorem in sui Dei nomine venientes. Sed nec effectum consilij huius inuenio, quum facilius aut suum crediderint Christum, aut planum potius aliquem, quàm alterius Dei Christum, sicut Euangelium probabit. [[111] Nunc si nomen Christi, vt iportulam furunculus, captauit,[112] cur etiam Iesus voluit appellari, non tam expectabili apud Iudæos nomine? Nec enim si nos per Dei gratiam intellectum consequuti sacramentorũ eius, hoc quoque nomẽ agnoscimus Christo destinatum, ideò & Iudæis quibus adẽpta est sapientia, nota erit res. Denique ad hodiernum, Christum sperãt non Iesum,[113] & Heliam potiùs interpretantur Christum quàm Iesum. Qui ergo & in eo nomine venit in quo Christus nõ præsumebatur, potuit in eo solo nomine venisse quod solum præsumebatur. Ceterùm quum duo miscuit, speratum & insperatum, expugnatur vtrumque consilium eius. Siue enim ideò Christus, vt interim quasi creatoris irreperet, obrepit Iesus, quia non sperabatur Iesus in Christo creatoris: siue vt alterius haberetur, nõn sinit Christus, quia nõ
B alterius sperabatur Christus quàm creatoris. Quid horum constare possit ignoro. Constabit autem vtrunque in Christo creatoris, in quo inuenitur etiam Iesus. Quomodo inquis? disce & hîc[114] cum partiariis erroris tui Iudæis. Quum successor Moysi destinaretur Auses filius Naue, transfertur certè de pristino nomine, & incipit vocari Iesus? Certè, inquis. Hanc priùs dicimus figuram futuri fuisse.[115] Nam quia Iesus Christus secundum populum, quòd sumus nos nati in seculi desertis, introducturus erat in terram promissionis melle & lacte manentem, id est vitæ æternæ possessionem, qua nihil dulcius: idque non per Moysen, id est non per legis disciplinam, sed per Iesum, id est per Euangelij gratiam, prouenire habebat, circũcisis nobis petrina acie, id est Christi præceptis (petra enim Christus) ideò is vir, qui in huius sacramenti imagine parabatur, etiam nominis Dominici inauguratus est figura, Iesus cognominatus. Hoc nomen ipse Christus suum iam tunc esse testatus est, quum ad Moysen loquebatur:[116] Quis enim loquebatur nisi spiritus creatoris, qui est Christus? Quum ergo mandato diceret populo,[117] Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui te custodiat in via, & introducat in terram quam paraui tibi, intende illi & exaudi eum, ne inobaudieris eum: non enim cælauit te, quoniam nomen meum super illum est. Angelum quidem eum dixit ob magnitudinem virtutum quas erat æditurus, & ob officiũ Prophetæ nuntiantis scilicet diuinã voluntatem: Iesum autem ob nominis sui futuri sacramentum. Identidem nomen suum confirmauit, quod ipse ei indiderat, quia non angelum nec Ausen, sed Iesum eum iusserat exinde vocitari. Et-
C go si vtrumque nomen competit in Christum creatoris, tanto vtrumque non competit in Christum non creatoris, sicut nec reliquus ordo. Facienda est denique iam hinc inter nos certa ista & iusta præscriptio, & vtrique parti necessaria, qua determinatum sit nihil omninò commune esse debere alterius Dei Christo, cum Christo creatoris. Nam & à vobis proinde diuersitas defendenda est, sicut à nobis repugnanda est: quia nec vos probare poteritis alterius Dei venisse Christum, nisi eum longè alium demonstraueritis à Christo creatoris: nec nos eum creatoris vendicare, nisi talem eum ostenderimus, qualis constituitur à creatore.[118] De nominibus iam obduximus. Mihi vendico Christũ, mihi defendo Iesum. [[119] Reliquum ordinem eius cum scripturis conferamus. Quodcunque illud corpusculum sit, quoniam habitum, & quoniam conspectum fuit, si inglorius, si ignobilis, si inhonorabilis, meus erit Christus; talis enim habitu & aspectu annuntiabatur. Adest rursus Esaias: Annũtiauimus, inquit, coram ipso velut puerulus, velut radix in terra sitienti, & non est species eius neque gloria: & vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem. Sed species eius inhonorata, deficiens citra omnes homines. Sicut & suprà patris ad filium vox.[120] Quemadmodum expaueſcent multi super te, sic sine gloria erit ab hominibus forma tua. Nam etsi tempestiuus decore apud Dauid supra filios hominum, sed in allegorico illo statu gratiæ spiritalis: cùm accingitur ensem sermonis, qui verè species & decor & gloria ipsius est: ceterùm[121] habitu incorporabili apud eundem Prophetam; vermis

Dan. 9. Act. 2. 4. & 9.

CAP. XVI.

Matth. 1. et Luc. 1.

Num. 13.

Exod. 32.

1. Cor. 10.

Num. 13.

CAP. XVII.

Isai. 53.

Isai. 52. Psal. 44.

Psal. 21. etiam & non homo, ignominia hominis & nullificamen populi. Neque interiorem quali-
tatem eius, eiuscemodi annuntias. Si enim plenitudo in illo spiritus constitit, [122] agnitio
Isai. 11. virgam de radice Iesse. flos eius meus erit Christus, in quo requieuit secundum Esaiam
spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & vigoris, spiritus agnitionis & pietatis,
spiritus timoris Dei. neque enim vlli hominum, diuersitas spiritalium documentorum
competebat nisi in Christum, flori quidem ob gratiam spiritus adæquatum, ex stirpe au-
tem Iesse deputatum per Mariam inde censendum. Expostulo autem de proposito, si dis
ei omnis humilitatis & patientiæ & tranquillitatis intentionem, & ex his Esaiæ erit Chri-
Isai. 53. stus, Homo in plaga, & sciens ferre imbecillitatem: qui tanquam ouis ad victimam adu-
Isai. 42. ctus est, & tanquam agnus ante tondentem non aperuit os. Qui neque contendit neque
clamauit, nec audita est foris vox eius: qui harundinem contusam, id est quassam Iudæo-
rum fidem non comminuit: qui linum ardens, id est momentaneum ardorem gentium
non extinxit, sed lucernam magis fecit ortu luminis sui. Non potest alius esse, quam qui
prædicebatur. Oportet actum eius ad scripturarum regulam recognosci, duplici, nisi fal-
lor, operatione distinctum, prædicationis & virtutis. Sed de vtroque titulo sic disponam,
vt quoniam [123] ipsum quoque Marcionis Euangelium discuti placuit, de speciebus do-
ctrinarum & signorum illuc differamus quasi in rem presentem: hîc autem generaliter re-
pungamus ordinem cœptum, docentes prædicatorem interim annuntiari Christum pa-
Isai. 50. Esaiã, [124] Quis enim, inquit, inuobis qui Deũ metuit? exaudiat vocẽ filij eius. [125] Itẽ medi-
Isai. 53. & Matth. 8. catorem. Ipse enim, inquit, imbecillitates nostras abstulit, & languores portauit. [126] De
Ca. XVIII. exitu planè puto diuersitatem tentatis inducere, negantes passionem crucis in Christum
creatoris prædicatam, & argumentantes insuper non esse credendum, vt in id genus ma-
Deut. 21. tis exposuerit creator filium suum, quod ipse maledixerat: Maledictus, inquit, omnis qui
pependerit in ligno. [127] Sed huius maledictionis sensum differo dignæ sola prædicatio
crucis, de qua nunc maximè quæritur, quia & aliâs antecedit rerum probatio rationem.
1. Cor. 1. De figuris priùs edocebo. Et vtique vel maximè sacramentum istud figurari in præda-
tione oportebat, quanto incredibile, tanto magis scandalo futurum, si nudè prædicaretur.
Gen. 22. quantóque magnificum, tanto magi obumbrãdum, vt difficultas intellectus gratiam Dei
quæreret. [128] Itaque in primis Isaac quum à patre in hostiam deditus, lignum sibi ipse por-
taret, Christi exitum iam tunc denotabat, in victimam concessi à patre, & lignum sibi
Gen. 37. nis suæ baiulantis. [129] Ioseph & ipse Christum figuratus, nec hoc solo (ne demorer
sum) quòd persecutionem à fratribus passus est, & venundatus in Ægyptum ob Dei gra-
tiam, sicut & Christus à Iudæis carnaliter fratribus venundatus, à Iuda quum traditus. Ne-
Deuter. 33. & benedicitur in hæc verba, [130] Tauri decor eius, cornua vnicornis cornua eius, in eis na-
tiones ventilabit pariter ad summum vsque terræ: non vtique rhinoceros destinabatur vni-
cornis, nec minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, taurus ob vtrancque
dispositionem, aliis ferus vt iudex, aliis mansuetus vt saluator, cuius cornua essent crux
extima. Nam & in antemna nauis, quæ crucis pars est, extremitates cornua vocantur: in
cornis autem media stipitis palus. [131] Hac denique virtute crucis, & hoc more cornua,
vniuersas gentes & nunc ventilat per fidem, auferens à terra in cœlum, & tunc per iudi-
cium ventilabit, deiiciens de cœlo in terram. Idem erit & alibi taurus apud eandem lec-
pturam, quum Iacob in Simeonem & Leui exporrigens benedictionẽ, in Scribas & Pha-
Gen. 49. risæos (ex illis enim deducitur census istorum) spiritaliter interpretatur: [132] Simeon & Le-
ui perfecerunt iniquitatem, ex sua hæresi, qua scilicet Christum sunt persecuti. In coe-
tum eorum ne venerit anima mea, & in stationem eorum ne incubuerint iecora mea: quo-
in indignatione sua interfecerunt homines, id est Prophetas, & in concupiscentia sua ef-
foderent neruos tauro, id est Christo, quem post necem Prophetarum interfecerunt, &
suffigendo neruos eius clauis, desæuierunt. Ceterùm vanum si post homicidia, aduersus
Exod. 17. bouis illis exprobrat carnificinam. [133] Iam verò Moyses quid vtique tũc tantum quum in-
sus aduersus Amalech præliabatur, expansis manibus orabat residens, quando [134] in reli-
tam attonitis, magis vtique genibus positis, & manibus cædentibus pectus, & facie humi
volutante, orationem commendare debuisset? nisi quia illic vbi nomẽ Domini Iesu dima-
cabat, dimicaturi quandoque aduersus diabolum, crucis quoque erat habitus necessarius,
Num. 21. per quam Iesus victoriam esset relaturus. [135] Idem rursus Moyses post interdictam omnis
rei similitudinem, cur æreum serpentem ligno impositum, pendentis habitu in specta-
lum Israëli salutare proposuit eo tempore quo à serpentibus exterminati sunt; nisi quia
& hîc Dominicæ crucis vim intentabat, qua serpens diabolus publicabatur, & lex
cuique

A cuique à ſpiritalibus colubris, intuenti tamen & credenti in eam, ſanitas morſuum peccatorum,& ſalus exinde prædicabatur? [136 Age nunc ſi legiſti penes Dauid, 137 Dominus regnauit à ligno, expecto quid intelligas. niſi fortè lignarium aliquem regem ſignificari Iudæorum,& non Chriſtum,qui exinde à paſſione ligni ſuperata morte regnauit. 138 Etſi enim mors ab Adam regnauit vſque ad Chriſtum, cur Chriſtus non regnaſſe dicatur à ligno,ex quo crucis ligno mortuus, regnum mortis excluſit? Proinde & Eſaias: 139 Quoniam, inquit, puer natus eſt nobis,& datus eſt nobis filius. Quid noui, ſi non de filio Dei dicit? Cuius imperium factum eſt ſuper humerum ipſius. Quis omninò regum inſigne poteſtatis ſuæ humero præfert, & non aut capite diadema, aut manu ſceptrum, aut aliquam propriæ veſtis notam? Sed ſolus nouus rex nouorum æuorum Chriſtus Ieſus, nouæ gloriæ & poteſtatem & ſublimitatem ſuam humero extulit, crucem ſcilicet, vt ſecundum ſuperiorem Prophetiam exinde Dominus regnaret à ligno. Hoc lignum & Hieremias tibi inſinuat, dicturis prædicans Iudæis, 140 Venite, mittamus lignum in panem eius, vtique in corpus. Sic enim Deus in Euangelio quoque veſtro reuelauit, 141 panem corpus ſuum appellans,vt & hinc iam eum intelligas corporis ſui figuram pani dediſſe, cuius retrò corpus in panẽ Prophetes figurauit, ipſo Domino hoc ſacramentũ poſtea interpretaturo. Si adhuc quæris Dominicæ crucis prædicationẽ,ſatis iam tibi poteſt facere 142 vigeſimus primus Pſalmus, totam Chriſti continens paſſionem, canentis iam tunc gloriam ſuam: Foderunt, inquit, manus meas & pedes, quæ propriè atrocitas crucis. Et rurſus

B quum auxilium patris implorat: Saluum, inquit, fac me ex ore leonis, vtique mortis, 143 & de cornibus vnicorniorum humilitatẽ, de apicibus ſcilicet crucis, vt ſuprà oſtendimus. Quam crucem nec ipſe Dauid paſſus eſt, nec vllus rex Iudæorum, ne putes alterius alicuius prophetari paſſionem,quàm eius qui ſolus à populo tam inſigniter crucifixus eſt. Nunc & ſi omnes iſtas interpretationes reſpuerit & irriſerit hæretica duritia, concedam illi nullam Chriſti crucem ſignificatam à creatore: quia nec ex hoc probabit alium eſſe qui crucifixus eſt, niſi fortè oſtenderit hunc exitum eius à ſuo Deo prædicatum, vt diuerſitas paſſionum,ac per hoc etiam perſonarum, ex diuerſitate prædicationum vindicetur. Ceterùm nec ipſo Chriſto eius prædicato, nedum cruce ipſius, ſufficit in meum Chriſtum ſolius mortis Prophetia: Ex hoc enim quòd non eſt ædita qualitas mortis, potuit & per crucem euenisſe, tunc alij deputanda, ſi in alium fuiſſet prædicatum: niſi ſi nec mortem volet Chriſti mei prophetatam,quo magis erubeſcat, ſi ſuum quidem Chriſtum mortuum annuntiat, quem negat natum: meum verò mortalem negat, quem naſcibilem confitetur. Et mortem autem & ſepulturam & reſurrectionem Chriſti mei, vna voce Eſaiæ volo oſtendere dicentis: 144 Sepultura eius ſublata de medio eſt. Nec ſepultus enim eſſet niſi mortuus, nec ſepultura eius ſublata de medio niſi per reſurrectionem. Denique ſubiecit: 145 Propterea ipſe multos hæreditati habebit,& multorum diuidet ſpolia. Quis enim alius niſi qui natus eſt, vt ſuprà oſtendimus? Pro eo quod tradita eſt anima eius

C in mortem. Oſtenſa eſt enim cauſa gratiæ huius, pro iniuria ſcilicet mortis repenſandæ. Pariter oſtenſum eſt, hæc illum propter mortem conſecuturum, poſt mortem vtique per reſurrectionem conſecuturum. [146 Sufficit hucuſque de his interim ordinem Chriſti decucurriſſe, quo talis probatus qualiter annuntiabatur, non alius haberi debeat, quàm qui talis annuntiabatur: vt iam ex iſta conſonantia rerum eius, & ſcripturarum creatoris,illis etiam reſtituenda ſit fides ex præiudicio maioris partis,quæ ad diuerſas ſententias vel in dubium deducuntur vel negantur. Amplius nunc ſuperſtruimus ea quoque paria ex ſcripturis creatoris, quæq; poſt Chriſtum futura præcinebantur. Nec enim diſpoſitio expuncta inueniretur, ſi non ille veniſſet, poſt quem habebat euenire. Aſpice vniuerſas nationes de voragine erroris humani, exinde emergẽtes ad Deum creatorem, 147 & ad Deum Chriſtum, & ſi audes, nega prophetatum. Sed ſtatim tibi in Pſalmis promiſſio patris occurret: Filius meus es tu, ego hodie generaui te. Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ. Nec poteris magis Dauid filium eum vendicare quàm Chriſtum, aut terminos terræ Dauid potius promiſſos, qui intra vnicam Iudæorum gentem regnauit, quàm Chriſto, 148 qui totum iam orbem Euãgelij ſui fide cepit. Sic & per Eſaiam: 149 Ecce dedi te in diſpoſitionem generis mei in lucem nationum aperire oculos cæcorum, vtique errantium, exoluere de vinculis vinctos, id eſt de delictis liberare, & de cella carceris, id eſt mortis, ſedentes in tenebris, ignorantiæ ſcilicet. Quæ ſi per Chriſtum eueniunt, nõ in alium erunt prophetata, quàm per quem

Cap. xix. Pſal. 95. Iſai. 9. Pſal. 95. Hierem. 11. Pſal. 21. Cap. xx. Pſal. 2. Iſai. 42.

Isai. 55. eueniunt. Item alibi: [150] Ecce testimonium eum nationibus posui, principem & imperan-
tem nationibus. Nationes quæ te non sciunt, inuocabunt te, & populi confugient ad te.
Ibidem. Nec enim hæc in Dauid interpretaberis, quia præmisit, [151] Et disponam vobis dispositio-
nem æternam, religiosa & fidelia Dauid. Atquin hinc magis Christum intelligere debe-
bis ex Dauid deputatum carnali genere ob Mariæ virginis censum. de hoc enim promis-
Psal. 131. so iuratur in Psalmo ad Dauid: [152] Ex fructu ventris tui collocabo super thronum tuum.
Quis iste venter est? Ipsius Dauid? vtique non. neque enim pariturus esset Dauid. Sed nec
vxoris eius. non enim dixisset, ex fructu ventris tui, sed potius ex fructu vẽtris vxoris tuæ.
Ipsius ergo dicendo ventrem, superest vt aliquem de genere eius ostenderit, cuius ventris
futurus esset fructus caro Christi, quæ ex vtero Mariæ floruit. Ideóque & fructum ventris
tantùm nominauit, vt propriè ventris, quasi solius ventris, non etiam viri: & ipsum ven-
trem ad Dauid redegit, ad principem generis, & familiæ patrem: nam quia viro deputare
non poterat virginis eum ventrem, patri deputauit. Itaque in Christo noua dispositio in-
uenitur hodie: hæc erit quam tunc creator pollicebatur, religiosa & fidelia Dauid appel-
lans quæ erant Christi, quia Christus ex Dauid: immò ipsa erit caro eius, religiosa & fide-
lia Dauid, tam sancta religione, & fidelis ex resurrectione. Nam & Nathan Propheta [illegible]
2. Reg. 7. secundo Basiliarum, professionem ad Dauid facit: [154] Semen tuum quod erit, inquit, ex
ventre tuo. Hoc si in Salomonem simpliciter edisseres, risum mihi incuties. Videbitur e-
nim Dauid peperisse Salomonem. An & hîc Christus significatur, ex eo ventre semen Da-
uid, qui esset ex Dauid, id est, Mariæ? Quia & ædem Dei magis Christus ædificaturus es-
set, hominem scilicet sanctum, in quo potiore templo inhabitaret Dei spiritus, in Dei fi-
lium magis Christus habendus esset quàm Salomon filius Dauid. Denique & thronus in
æuum, & regnum in æuum, magis Christo competit quàm Salomoni, temporali scilicet
regi: sed à Christo misericordia Dei non abscessit, Salomoni verò etiam ira Dei accessit
3. Reg. 11. post luxuriam & idololatriam. [155] Suscitauit enim illi satan, id est hostem, Idumæum, qui
ergo nihil horum competat in Salomonem, sed in Christum, certa erit ratio interpreta-
tionum nostrarum, ipso etiam exitu rerum probante, quas in Christum apparet prædica-
tas: & ita in hoc erunt sancta & fidelia Dauid. Hunc Deus testimonium nationibus po-
Isai. 55. suit, nõ Dauid: principem & imperantem nationibus, non Dauid, qui soli Israeli impera-
uit. Christum hodie inuocant Nationes quæ eum non sciebant, & populi ad Christum
hodie confugiunt, quem retrò ignorabant. Non potest futurum dici, quod videsti.
CAP. XXI. [[156] Sic nec illam iniectionem tuam potes sistere ad differentiam duorum Christorum,
quasi Iudaicus quidem Christus populo soli ex dispersione redigendo destinetur à crea-
tore; vester verò omni humano generi liberando collatus sit à Deo optimo, quum postro-
mò priores inueniantur Christiani creatoris quàm Marcionis, exinde vocatis omnibus
populis in regno eius, ex quo Deus regnauit à ligno, [157] nullo adhuc Cerdone, nedum
Psal. 95. Marcione. Sed & reuictus de Nationum vocatione, conuertere iam in proselytos. Quæ-
„ ris qui de Nationibus transeant ad creatorem, quando & proselyti diuersæ & propriæ re-
Isai. 16. „ ditionis seorsum à Propheta nominentur: [158] Ecce, inquit Esaias, proselyti per me ac-
„ dent ad te: ostendens ipsos quoque proselytos per Christum accessuros ad Deum. [159] Et
Nationes, quod sumus nos, proinde suam habebant nominationem, sperantes in Chri-
stum; [160] Et in nomine, inquit, eius, Nationes sperabunt. Proselyti autem quos in Natio-
Isai. 42. num prædicatione substituis, non in Christi nomine sperare solent, sed in Moysi ordine, à
quo institutio illorum est. Ceterùm allectio Nationum à nouissimis diebus exorta est. Is-
Isai. 2. dem verbis Esaias, [161] Et erit, inquit, in nouissimis diebus manifestus mons Domini, vti-
que sublimitas Dei, & ædes Dei super summos montes, vtique Christus catholicum Dei
templum, in quo Deus colitur, constitutum super omnes eminentias virtutum & potesta-
Ibidem. tum. Et veniẽt ad eum vniuersæ Nationes, & ibunt multi, & dicent: Venite ascendamus in
montem Domini, & in ædem Dei Iacob, & annuntiabit nobis viam suam, & incedemus
in ea. Ex Sion enim exibit lex, & sermo Domini ex Hierusalem. Hæc erit via sua nouæ le-
gis Euangelium, & noui sermonis in Christo iam non in Moyse. Et iudicabit inter Natio-
nes, de errore scilicet earum. Et reuincent populum amplum, ipsorum in primis Iudæo-
rum & proselytorum. Et concident machæras suas in aratra, & [162] sibynas in falces, id est
animorum nocentium & linguarum infestarum, & omnis malitiæ atque blasphemiæ ar-
genia, conuertent in studia modestiæ & pacis. Et non accipiet gens super gentem macha-
ram, vtique discordiæ, & non discent amplius bellare, id est inimicitias perficere, [163] vt
hic dis-

A hic discas Christum non bellipotentem, sed paciferum repromissum. Hæc autem prophetata nega, quum coràm videntur, aut adimpleta quum leguntur. Aut si non negas vtrumque, in eo erunt adimpleta, in quem sunt prophetata. Inspice enim adhuc etiam ipsum introgressum, atque decursum vocationis in Nationes à nouissimis diebus adeuntes ad Deũ creatorem, non in proselytos, quorum à primis magis diebus allectio est. Etenim fidem istam Apostoli induxerunt. [164 Habes & Apostolorum opus prædicatum, CA. XXII.
165 Quàm tempestiui pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona, non bellum nec malum. Respondit & Psalmus: In omnem terram exiuit sonus eorum, 166 & in ter- Psal. 18.
minos terræ voces eorum, circumferentium scilicet legem ex Sion profectam, & sermonem Domini ex Hierusalem, vt fieret quod scriptum est. 167 Longè quique à iustitia mea, Isai. 2.
appropinquauerunt iustitiæ meæ & veritati. Quum huic negotio accingerentur Apostoli, 168 renuntiauerunt presbyteris, & archontibus, & sacerdotibus Iudæorum. 169 An Isai. 46. Act. 4. & 13.
non vel maximè, inquit, vt alterius Dei prædicatores? Atquin ipsius eiusdem, cuius scripturam cùm maximè implebant. Diuertite diuertite, inclamat Esaias, excedite illinc, & Isai. 52.
immundum ne attigeritis, blasphemiam scilicet in Christum. Excedite de medio eius, vtique synagogæ, 170 separamini qui Domini causam portatis. Iam enim, secundum suprà scripta, reuelauerat Dominus brachio suo sanctum, id est virtute sua Christum co- Ibidem.
ram nationibus, vt viderint vniuersæ Nationes & summa terræ salutem, quæ erat à Deo.
Sic & ab ipso Iudaismo diuertentes, quum legis obligamenta & onera, Euangelica iam
B libertate mutarent, Psalmum exequebantur, Disrumpamus vincula eorum, & abiiciamus à nobis iugum eorum: Postea certè quàm tumultuatæ sunt gentes, & populi meditati sunt inania, Astiterunt reges terræ, & principes congregati sunt in vnum, adversus Dominum & aduersus Christum eius. Quæ dehinc passi sunt Apostoli? Omnem, inquis, "
iniquitatem persecutionum, ab hominibus scilicet creatoris, vt aduersarij eius quem "
prædicabant. Et qui creator, si aduersarius erat Christi, non modò prædicat hoc passu- '
ros Apostolos eius, verùm & exprobrat? Nam neque prædicaret alterius Dei ordinem, quem ignorabat, vt vultis, neque exprobrasset, quod ipse curasset. 171 Videte quomo- Isai. 57.
do perit iustus, neque quisquam excipit corde, & viri iusti auferuntur, nec quisquam animaduertit. A persona enim iniustitiæ sublatus est iustus. quis nisi Christus? 172 Venite, Sapient. 2.
inquiunt, auferamus iustum, quia inutilis est nobis. Præmittens itaque & subiungens proinde passum etiam Christum, æquè iustos eius eadem passuros, tam Apostolos, quàm & deinceps omnes fideles prophetauit, signatos illa nota scilicet de qua Ezechiel: Dicit Ezech. 9.
Dominus ad me: 173 Pertransi in medio portæ mediam Hierusalem, & da signum Tau in frontibus virorum. 174 Ipsa est enim littera Græcorum Tau, nostra autem T. species crucis, quam portendebat futuram in frontibus nostris apud veram & catholicam Hierusa-
lem, in qua fratres Christi, filios scilicet Dei, gloriam patri Deo relaturos, Psalmus vi-
gesimus primus canit ex persona ipsius Christi ad patrem, Enarrabo nomen tuum fratri- Psal. 21.
C bus meis, 175 in medio Ecclesiæ hymnum tibi dicam. Quod enim in nomine & spiritu ipsius hodie fieri habebat, meritò à se futurum prædicabat: Et paulò infrà: A te laus mihi in Ecclesia magna. 176 Et in sexagesimo septimo: In Ecclesiis benedicite Dominum Psal. 67.
Deum, 177 vt pariter concurreret & Malachiæ Prophetia: Non est voluntas mea, di- Malach. 1.
cit Dominus, & sacrificia vestra non accipiam, quoniam ab ortu solis vsque in occasum nomen meum glorificatum est in Nationibus, & in omni loco sacrificium nomini meo offertur, & sacrificium mundum: Gloriæ scilicet relatio, & benedictio, & laus, & hymni. Quæ omnia quum in te quoque deprehendantur, & signaculum frontium, & Ecclesiarum sacramenta, & munditiæ sacrificiorum, debes iam erumpere vti dicas, spiritum creatoris tuo Christo prophetasse. [178 Nunc quia cum Iudæis negas CA. XXIII
veniisse Christum eorum, recognosce & exitum ipsorum, quem post Christum relaturi prædicabantur ob impietatem qua eum & despexerunt & interemerunt. Primùm enim Isai. 2.
ex die qua secundum Esaiam: 179 Proiecit homo aspernamenta sua aurea & argentea, quæ fecerunt adorandis vanis & noctuis, id est, ex quo genus hominum dilucidata per Christum veritate idola proiecit, vide an quod sequitur expunctum sit: 180 Abstulit e- Isai. 3.
nim Dominus sabaoth à Iudæa, & ab Hierusalem inter cetera, & Prophetã, & sapientem architectum, spiritum scilicet sanctum, qui ædificat Ecclesiam, templum scilicet & domum & ciuitatem Dei. Nam exinde apud illos destitit Dei gratia. 181 Et mandatum est Isai. 5.
nubibus, ne pluerent imbrem super vineam Sorech, id est cœlestibus beneficiis, ne pro-

Matth.27. uenirent domui Israël?. Fecerat enim spinas, ex quibus Dominum coronauerat, & non D
iustitiam, sed clamorem quo in crucem eum extorserat. Et ita subtractis charismatum no-
Matth.11. ribus, [182] lex & Prophetæ vsque ad Ioannem. Dehinc quùm ex perseuerantia furoris &
nomen Domini per ipsos blasphemaretur, sicut scriptum est: Propter vos blasphema-
Isai.52. tur nomen meum in nationibus (Ab illis enim cœpit infamia) & tempus medium à Ti-
Isai.1. berio vsque ad Vespasianũ, non pœnitentiam intellexissent, [183] facta est terra eorum de-
serta, ciuitates eorum exustæ igni, regionem eorum sub ipsorum conspectu extranei de-
uorant. derelicta est filia Sion, tanquam specula in vinea, vel in cucumerario casula, ex
quo scilicet Israël Dominum non cognouit, & populus eum non intellexit, sed desti-
quit, & in indignationem prouocauit sanctum Israëlis. Sic & machæræ conditionalis
Ibidem. comminatio: Si nolueritis nec audieritis me, machæra vos comedet; probauit Christum
fuisse, quem nõ audiendo, perierunt. [184] Qui & in Psalmo quinquagesimo octauo dis-
Psal.58. sionem eis postulat à patre: Disperge eos in virtute tua. Qui & rursus per Esaiam in ex-
Isai.50. stionem eorum perorans: [185] Propter me hæc, inquit, facta sunt vobis, in anxietate de-
mietis. Satis vanè, si hæc non propter eum passi sunt, qui propter se passuros promit-
rat, sed propter Christum Dei alterius. Atquin Christum, inquam, alterius Dei diui-
" à creatoris virtutibus & potestatibus, vt ab æmulis in crucem actum. Sed ecce defini-
Isai.53. ostenditur à creatore, [186] & dati sunt pessimi pro sepultura eius, qui scilicet subrepto
eum assseuerauerant, & locupletes pro morte eius, qui scilicet & à Iuda traditionem red-
merant, & à militibus falsum testimonium cadaueris subrepti. Igitur aut non propter id
lum acciderunt ista Iudæis, sed reuinceris conspirante sensu scripturarum cum exitu
rum & ordine temporum: aut si propter illum acciderunt, non potuit creator violari
suum Christum, remuneraturus potius Iudam, si aduersarium Domini sui peremisset.
Certè si nondum venit Christus creatoris, propter quem hæc passuri prædicantur, non
venerit ergo, patientur. Et vbi tunc filia Sion derelinquenda, quæ nulla hodie est? Vbi
Isai.1. ciuitates exurendæ, quæ iam in tumulis? Vbi dispersio gentis, quæ iam extorris? Vbi
destatum Iudææ, quem Christus creatoris inueniat, & alium contendo venisse. [187] An
Marc.16. verò quale est, vt per cœlum suum admiserit, quem in terra sua esset interemptum, in
nestiore & glorioſiore regni sui regione violata, ipsa aula sua & arce calcata? An iniu-
Exod.20. gis affectauit? Plane Deus zelotes, tamen vicit. Erubesce qui victo Deo credis. Quem-
rabis ab eo qui se protegere non valuit? Aut enim per infirmitatem oppressus est mor-
tibus & hominibus creatoris, aut per malitiosiratem, vt tantum illis sceleris patienta-
C. XXIIII. figeret. [189] Immò, inquis, spero ab illo (quòd & ipsum faciat ad testimonium diui-
" stratis) regnum Dei æternæ & cœlestis possessionis. Ceterùm vester Christus promis-
" statum Iudæis pollicetur, ex restitutione terræ, & post decursum vitæ, apud inferos sui
nu Abrahæ refrigerium. Deum optimum, si reddit placatus, quod & absoluerat iratus.
Luc.15. Deum tuum qui & cædit & sanat, condit mala & facit pacem. O Deum etiam ad iniu-
Isai.43. vsque misericordem. [190] Sed DE SINV ABRAHÆ suo tempore. [191] De restitutione
rò Iudææ, quam & ipsi Iudæi, ita vt describitur, sperant, locorum & regionum nomi-
bus inducti, quomodo allegorica interpretatio in Christum & in Ecclesiam, & habitu
& fructum eius spiritaliter competat, & longum est persequi, & in alio opere digestum
quod inscribimus DE SPE FIDELIVM, & in præsenti vel eo otiosum, quia non de
terrena, sed de cœlesti promissione sit quæstio. Nam & confitemur in terra nobis regnum
repromissum, sed ante cœlum, sed alio statu, vtpotè post resurrectionem in mille annis
in ciuitate diuini operis Hierusalem cœlo delata, quam & Apostolus matrem nostram
Apoc.20. & 21. sursùm designat, & πολίτευμα nostrum, id est municipatum in cœlis esse pronuntiando.
Gal.4. cui vtique cœlesti ciuitati eum deputat. [192] Hanc & Ezechiel nouit; & Apostolus post
Philipp.3. nes vidit, & qui apud fidem nostram est nouæ Prophetiæ sermo testatur, vt etiam de
Ezech.48. giem ciuitatis ante repræsentationem eius conspectui futuram in signum prædicto-
Apoc.21. [193] Denique proximè expunctum est Orientali expeditione. Constat enim, ethnicis qui-
que testibus, in Iudæa per dies quadraginta matutinis momentis ciuitatem de cœlo
pendisse, omni mœniorum habitu euanescente de profectu diei, & aliàs de proximo re-
lam. Hanc dicimus excipiendis resurrectione sanctis, & refouendis omnium bonorum
vtique spiritalium copia, in compensationem eorũ quæ in seculo vel despeximus vel am-
mus à Deo prospectam. Siquidem & iustũ & Deo dignum, illic quoque exultare fami-
cius, vbi sunt & afflicti in nomine ipsius. Hæc ratio regni cœlestis. Post cuius mille an-

TERTULLI
Cum Annotatio
PAMELII
A. V.
16

A nos, intra quam ætatem concluditur sanctorum resurrectio, pro meritis maturiùs vel tardiùs resurgentium, tũc & mundi destructione & iudicij conflagratione commissa, demutati in atomo; in angelicam substantiam, scilicet per illud incorruptelæ superindumentum transferemur in cœleste regnum, de quo nunc sic ideò retractatur, quasi non prædicato apud creatorem, ac per hoc alterius Dei Christum probante, à quo primo & solo sit reuelatum. Disce iam hinc illud & prædicatum à creatore, & sine prædicatione credendum apud creatorem. Quid tibi videtur, quum Abrahæ semen post primam promissionem, [194] quam in multitudinem arenæ repromittitur; ad instar quoque stellarum destinatur, nónne & terrenæ & cœlestis dispositionis auspicia sunt? Quum Isaac benedicens Iacob filium suum, Det, ait, tibi Deus de rore cœli, & de opimitate terræ, nónne vtriusque indulgentiæ exempla sunt? Denique animaduertenda est hîc etiam structura benedictionis ipsius. Nam circa Iacob, qui quidem posterioris & prælatioris populi figura est, id est, nostri: prima promissio cœlestis est roris: secunda, terrenæ opimitatis. Nos enim primò ad cœlestia inuitamur, quum à seculo auellimur, & ita postea inuenimur etiam terrena consecutari. [195] Et Euangelium vestrum quoque habet: Quærite primùm regnum Dei, & hæc adiicientur vobis. Ceterùm ad Esau promittit benedictionem terrenam, & subiicit cœlestem: De opimitate terræ (dicens) erit inhabitatio tua, & à rore cœli. Iudæorum enim dispositio in Esau priorum natu, & posteriorum affectu filiorum à terrenis bonis imbuta per legem, postea ad cœlestia per Euangelium credẽdo deducitur.

B [196] Quum verò Iacob somniat scalas obfirmatas in terra ad cœlum, & angelos alios ascendentes, & aliòs descendentes, innixum desuper Dominum temerè si fortè interpretabimur, scalis his iter ad cœlum demonstrari, quò alij perueniant, vnde alij decidant, Domini constitutum esse iudicium. Cur autem vt euigilauit, & primùm loci horrore concussus est, conuertitur ad interpretationem somnij? Quum enim dixisset, quàm terribilis est locus iste, Non est, inquit, aliud, sed ædes Dei, & hæc porta cœli. Christum Dominum enim viderat, templum Dei, & portam eiusdem per quem aditur cœlum. Et vtique portam cœli non nominasset, si cœlum non aditur apud creatorem. Sed est & porta quæ recipit, & quæ perducit, strata iam à Christo, de quo Amos: [197] Qui ædificat in cœlum ascensum suum, vtique non sibi soli, sed & suis qui cum illo erunt. [198] Et circumdabis enim illos tibi, inquit, tanquam ornamentum sponsæ. Ita per illum ascensum ad cœlestia regna tendentes miratur spiritus dicens: [199] Volant velut qui sunt milui. [200] Vt nubes volant, & velut pulli columbarum ad me; scilicet simpliciter vt columbæ. Auferemur enim in nubibus obuiam Domino, secundum Apostolum (illo scilicet filio hominis veniente in nubibus, secundum Danielem) & ita semper cum Domino erimus, eatenus dum & in terra & in cœlo, qui ob vtriusque promissionis ingratos, ipsa etiam elementa testatur: [201] Audi cœlum, & in aures percipe terra. Et ego quidem, etiamsi nullam spei cœlestis manum mihi toties scriptura porrigente, satis haberem huius quoque promissionis præiudicium, quòd iam terrenam gratiam teneam, expectarem aliquid & de cœlo, à Deo cœli, sicut & terræ: ita crederem Christum sublimiora pollicentem, eius

C esse qui & humiliora promiserat, qui & experimenta maiorum de paruulis fecerat, qui hoc inauditi si fortè regni præconium soli Christo reseruauerat, vt per famulos quidem terrena gloria, cœlestis verò per ipsum Deum annuntiaretur. At tu hinc quoque alium argumentaris Christum, quòd regnum nouum annuntiet. Prius est, aliquod exemplum indulgentiæ proferas, ne meritò dubitem de fide tantæ promissionis quam speranda dicis; immò ante omnia est, vt quem cœlestia prædicas repromittere, aliquod cœlum probes eius. At nunc vocas ad cœnam, nec domum ostendis: allegas regnum, nec regiam monstras. An quia Christus tuus cœleste regnum repromittit, non habens cœlum? quomodo & hominem præstitit, non habens carnem? O phantasma omne, ô præstigia magnæ etiam promissionis,

Ibidem. 1. Cor. 15. Matth. 22.

Gen. 13.

Gen. 15.

Gen. 27.

Luc. 12.

Gen. 27.

Gen. 28.

Amos 9.

Isai. 49.

Isai. 31.

Isai. 60.

1. Thess. 4.

Dan. 7.

Isai. 1.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM III. ADVERSVS MARCIONEM.

CAP. I.

1. Secundum vestigia pristini erroris, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Christum, non alterius Dei intelligēdum, quàm creatoris. *Atqui fuisse* amissum pristinum opus, fraude tunc fratris dehinc Apostatæ, *suprà habes initio libri primi.*

2. post decursam defensionem vnicæ diuinitatis, &c.] *Nempè libris duobus præcedentibus.*

3. illic scilicet pronuntiandam regulæ interuersionem, vbi posteritas inuenitur, &c.] *Istud tum latè tractauit Auctor suprà lib. de Præscript. aduers. hær. c. 20. ac sequ. vti suprà etiam adnotauimus lib. 1. aduers. Marc. cap. 1. num. 23. Ad quem locum haudduhiè adludit, quum hìc subdit:* Quod etiam primo libro interxui, *sicuti ad prædictum librum de Præscriptionibus hìc adluditur illa verbis:* Ceterùm in præscriptionum compendiis vincit; *cui simile; locos eodem libro adnotatos habes cap. 15. num. 98. Eodem pertinet, quod infrà dicit cap. 3.* Fidei victricis vetustatis.

CAP. II.

4. Hinc denique gradum confero, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Suspectum esse, quòd tam subitò venerit Christus Marcionis, antequàm pater de eo testaretur. *Atqui de Prouerbio:* gradum conferre, *vide nostra Prolegomena; quod placet magis, quàm illud vnius cod. MS. Vatic.* gradum consero. *Lego autem prorsus ex vtroque Vaticano:* hoc enim ordinis fuerat. *Et est Tertullianicum:* præeunte suggestu eius.

5. quem numquam mandator designauit, &c.] Mandator (*inquit Rhenanus*) *est, qui aliquid agendum committit;* Mandatarius, *qui suscipit. Repetit autem mox iterum & tertiò:* Mandatorem, *& rursum cap. 4. Legimus eeinde more Tertullianico:* Atquin, *pro:* Atqui. *Tertullianica verò sunt:* eatenus, quâ, *& :* paraturam (*sicuti de hoc postremo etiam adnotauit Rhenanus*) *item:* substructam.

CAP. III.

6. Non fuit (inquis) ordo eiusmodi necessarius, &c.] *Inscriptionem huic fecimus capiti:* Quòd solæ signorum virtutes Christum Dei filium non probauerint. *Sunt autem verba Marcionis vsque ad illud:* At ego negabo, &c.

7. exauctorauit.] *Hoc est (inquit Rhenanus) auctoritate destituit, infirmauit; vox certè Tertulliano frequentissima.*

8. Siquidem edicens multos venturos, &c.] *Paraphrasticōs citat illud Matth. 24.* Multi venient Pseudochristi, &c. *Illi autem:* temerariam signorum & virtutum fidem, vt etiam apud Pseudochristos facillimam, *haud absimile est illud suprà lib. de Præscriptionib. aduers. hæret. cap. 44. num. 289.* Adiiciant præterea multa de auctoritate cuiusque doctoris hæretici, illos maximè doctrinæ suæ fidem confirmasse, mortuos suscitasse, debiles reformasse, futura significasse, vti meritò Apostoli crederentur, quasi nec hoc scriptum sit: venturos multos, qui etiam virtutes maximas ædèrent. *Sic etiam B. Augustinus lib. 13. contra Faustum, c. 5. Miracula non facitis, quamquam si faceretis, caueremus, per instructionem nos Dominum, & dicentem: Exsurgent multi, &c. et Tract. 14. in Ioannem: Pontius fecerit miraculum, et Donatus orauerit, & responderit Deus de cœlo; primo, aut fallūtur, aut fallunt; postremò, faci illos montes transferre, si caritatem non habent, nihil sunt; sed quomodò habent, qui diuiserunt vnitatem? Atqui non propterea fuisse Auctorem veritatem signorum & virtutum apud hæreticos aliquando fuisse, aut futuram; patet tum ex lib. 5. aduers. Marc. c. 16. vbi tractans illud 2. Thessal. 2.* Quæro, cur veniat in omni virtute, & signis, & ostentis mendacij; *tum apertius suprà lib. de Anima c. 57. vbi ostendit* animam Samuelis Prophetæ Pythonico spiritu nō extractam, *ex eo inter cetera, quòd dæmō in Antichristo sit signa portentosiora editurus, credens,* eundem spiritum & in Pseudoprophetis & in Apostata facilè mentiri. *Quod ipsum etiam paulò priùs ibidem his verbis confirmatur:* Corpora deorum videbantur Pharaoni & Ægyptiis Magicum virgarum dracones, sed Moysei veritas manifesti deuorauit; *addens:* mendacio posse Simonii hæreticos etiam Prophetarum animas ab inferis mouere; *vbi vide & Adnotat. nostras num. 636. 637. & 638. Haudduhiè in hoc imitatus B. Irenæum lib. 2. c. 8. & apertius lib. 2. cap. 37. quem etiam locum desiderio fidelibus in Ecclesiastica historia. Valeant ergo qui fortè num aliter interpretantur.*

9. quasi locum in balneis, &c. occupuit.] *De hoc prouerbio vide nostra Prolegomena.*

10. hoc fidem cludet.] *Vatic. MS. cod. : impedet: vtrumque non malè:* cludere *enim pro claudere teribus vsitatum, Varroni de re Rustica cap. 3. Ouidio 37. Senecæ Thebaidos 1. & ipsi quoque Ciceroni in de Natura Deorum.*

11. interdum per famulos suos terrō statu, interdum per Christum suum ædēdas dehinc. *Priori parte adludit ad virtutes per Moysen editas, Exo. 7. & deinceps; posteriori ad illud Isa. 61. Spiritus Domini super me, &c. Sanare contritos corde, prædicare captiuis missionem, & cæcis visum. Id enim de Christo sic interpretatur Luc. 4.*

CAP. III.

12. Dedignatus opinor est, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Debuisse proinde Christum Marcion non ante, sed post Christuꝙ Creatoris venire. *Sunt autem Tertullianicæ voces:* reuincendi, reuectare, intercessionem *pro obstaculo, temporis* decursum *neutro genere. Sive autē legas cum cod. 1. vanus vtrobique, sive cum 1. Vatic. MS. cod. vanum vtroque, perinde est.*

13. tunc si fortè credendus est.] Si fortè, *pro* tunc fortè, *sicut etiam hìc adnotauit Rhenanus, & alibi quentissimè.*

CAP. V.

14. His præluserim, &c.] *Titulum huic capiti posuimus:* De duabus cauſſis seu duplici interdum eloquij Prophetici. *Non refert autem sive cum legas:* præluserim, *sive cum 2. Vatic. MS. cod. prolu rim; & :* cominus, *cum illis, aut cum his:* comminus. *Atqui de Prouerbialibus formulis:* præludere de pugnis primo, ad certum & comminus dimicare. *Sed aliquas lineas præducere ad quas erit dimicandum, vide nostra Prolegomena.*

15. scripturarum formam, &, vt ita dixerim, re-

turam demandare.] *Noue dixit:* demandare, *pro eo ac si diceret:* adlegare, *ac ex scripturis petere. Id enim non obscurè significat, quum subiungit:* ne tunc in controuersiam deductæ, quum adhibentur ad causſas, &c. obtundant lectoris intentionem; *& deinceps:* Duas itaque causſas prophetici eloquij adlego agnoscendas.

16. Vnam, quâ futura interdum pro iam transactis enuntiantur, &c.] *Quum varia sint huius exempla, in quibus* Prophetica diuinatio id quod prospicit quaſi iam viſum atque expunctum (*id est, etiam Rhenanus interprete, adimpletum*) pronuntiat, *vnicum adfert Isai. 50. Auctor testimonium:* Dorſum meum posui in flagella, &c. *de quo vide suprà lib. de Resurr. carn. c. 20. n. 151. Est autem adnotatu digna tam tum varia expositio eius loci, siue* de Christo secundum nos, *id est Ecclesiæ interpretationem; siue* de Propheta Isaia secundum Iudæos; *quippe qui interpretationibus talibus verba Prophetarum deprauarint. Legimus autem secundo loco:* vniformem ſtatum temporum, *ex 1. Vatic. MS. cod.*

17. Alia ſpecies erit, qua pleraque figuratè portenduntur.] *Huius plura exempla recenſet Auctor; eò quòd diuersa sint:* ænigmata, allegoriæ, *&* parabolæ, *ſicuti manifeſtius est, quàm vt pluribus sit opus.*

18. Nam & montes legimus deſtillaturos dulcorem, &c.] *Siue sic legas cum vulgatis, siue* diſtillaturos *cum MS. 1. Vatic. cod. non refert; vtrumque enim Columella vſitatum est eodem ſignificatu. Atqui quamquam reperiatur iſtud tum Ioel. 3. tum Amos 9. adnotauimus priorem locum ad marginem, vbi legitur:* diſtillabunt mõtes dulcorẽ, *& colles fluent lacte. Ad quod etiã reſpexiſſe videtur Auctor, quum paulopòſt citat illud Exod. 3. ac 13.* terram lacte & melle manantem.

19. ſapam de petris, aut defrutum de rupibus, &c.] Sapam (*inquit Varro de vit. pop. Rom. l. 1. ſicuti à Nonio citatur*) *appellabãt, quod de muſto ad mediam partem decoxerant;* defrutum, *ſi ex duabus partibus ad tertiam redegerant deferuefaciendo.*

20. placentas & ſamias.] *Latinius coniecit legendũ* Pſomias, *ego malim* Pſomia: *eſt enim* ψωμίον *Ioan. 13. quod transferunt interpretes, buccellam intinctam, quam Chriſtus Iudæ tradidit, & apud alios, etiam iuri carnium intinctam buccellam ſignificat. Videtur itaque eius generis liba exigere Auctor intelligere. Nihil tamen immutandum putauimus, quòd etiam MS. cod. 2. Vatic. legant* Samias; *maximè quum apud Athen. lib. 14. Dypnoſoph. cap. 19. mentio fiat placentarum Samiarum quæ in deliciis erant, à Samo earum opifice, quantum apparet, ita dictarum.*

21. aquilicem.] Aquilicem (*inquit Rhen.*) *appellare videtur ab aquis eliciendis, quem à legendis aquis aquilegem alij vocant.* Aquilices *olim Tuſci erant arte quadam & remediis pluuias elicientes, quum fruges nimia ſiccitas tantumnon enecaret. Vnde dictum* Aquælicium. Aquileges *inueniendarum fontium peritus erat, & aquas ad aquæductus colligebant. Plinius lib. 26. cap. 6. Tuſcum (inquit) ſedat Bechion, quæ & Tuſcilago dicitur. Duo eius genera: Sylueſtris vbi naſcitur, ſubeſſe aquas credunt, & hoc habent ſignum aquileges. Meminit Aquilegij, quæ ſcrutandarum aquarum ars est, Plinius lib. 31. Sed videntur mihi posteriores iſtam differentiam non obſeruaſſe, quando Aur. Accadius Iureconſult. Digeſt. de iure immunitatis, lib. 50.* Aquilices etiam *inter eos refert, quibus grauior conditio vacationem aliquam munerum tribuit;* aquileges, *vt arbitror, intelligens. Structores (inquit) carpentarij, ſcandularij, gladiatores,* aquilices, *tubarij, cornuarij, arcuarij, &c. Apparet porrò, omnium diſciplinarum & rerum abſolutiſſima cognitione prædtũ fuiſſe Tertullianum, ex hoc loco & aliis ſimilibus.*

22. Ponam flumina in regione ſitiẽti, &c.] *Hæc citat ex Iſaia, partim cap. 41. partim 43. Nam illud:* Ponam flumina in regione ſitienti, *reperitur c. 43. vbi* ἄυδρον *vertit;* terram ſitientem; *pro eo quod B. Cypr. lib. 2. Teſtim. adu. Iud. c. 4. in inaquoſam terram, ac Latinus interpres LXX. in inaquoſo. Et ipſe Tertull. lib. 4. cap. 13.* in terra inaquoſa. *Illud verò:* & in ſolitudine (*vbi eandem vocem* ἄυδρον *vertit B. Cypr. Epiſt. 63. ad Cæcil.* locum inaquoſum) cedrum & buxum, (*ſic enim transpono hæc verba ſecũdum æditiones omnes*) *Iſai. 41. Rurſum quod ſequitur:* Benedicent, &c. *Iſai. 43.*

23. Benedicent me beſtiæ agri, &c.] Benedici (*inquit Rhenanus*) *elegantèr interpretatur, fauſta omina ab aliquibus, ſiue fauſtum omen ab aliquo referre. Atqui:* Filias paſſerum *tranſtulit Auctor, pro eo quod alij: ſtruthionum, quia vox* στρουθῶν *vtroſque ſignificat. Verum* Sirenes, *Græcè* σειρῆνες, *appellans monſtruoſas fabuloſaſque cantatrices, oſtendit ſe agere de Sirenibus illis virginibus, quarum notiſſimam fabulam primus commentus est Homerus Odyſſ. μ. non verò de auibus illis, quarum Plinius meminit lib. 18. cap. 47. quod confirmatur ex eo, quòd vox Hebræa & dracones ſignificet, ſicuti B. Hieronym. tranſtulit, & fabulas; quam adeò LXX. tranſtulerunt* Sirenes, eáſque (*vti addit Auctor*) fabuloſas.

24. hæreticorum Apoſtolus.] *Intelligit Apoſtolum Paulum per Marcionem æditum ac truncatum, qui tamen etiam* interpretetur legem de bubus (*ſiue bobus, vti legit alter Vatic. MS. cod.*) terentibus; *de quo loco vide ſuprà lib. 2. aduerſus Marcionem, cap. 17. num. 109. & de* petra potui ſubminiſtrante comite Chriſto, *1. Cor. 10. ibi ſuprà lib. 5. aduerſ. Marc. cap. 7. ſicuti etiam* de duobus argumenti filiorum Abrahã, *Gal. 4. & ſimiliter quod ſuggerit Epheſiis, c. 5.* de duobus futuris in vnam carnem, *id ſe in Chriſtũ & Eccleſiam agnoſcere. Atqui lego:* docens proinde & Galatas, *pro:* ad Galatas, *ex 1. Vatic. MS. codice.*

CAP. VI.

25. Si ſatis conſtat de iſtis, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd Chriſtum ignoratum iri à Iudæis; atque adeò etiam Marcionitis eodem errore ſociatis, per ſcripturas prænuntiatum ſit. *Est autem in hoc imitatus B. Iuſtinum Martyrem adu. Tryphonem; et Auctorem vicißim B. Cyprianus loco inſrà citato.*

26. Iudaicæ litteraturæ, &c.] *Loqui Auctorem rectè adnotat Rhenanus de libris veteris Inſtrumenti, quos ſuprà Tom. 1. Apologet. c. 19.* Iudaicum ſacramentum *nuncupat. Alibi certè Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 10.* litteraturam *interpretatur* litteratoriam eruditionem; *nec abſimiliter alicubi lib. de Anima. Tertullianicum verò est illud:* retractetur. *Atqui ſiue legas:* atque ita coacta eſt, *vt vulgo legitur, ſiue:* atque inde *cum Vat. 1. MS. cod. non refert.*

27. Rhodia lex.] *Notat (inquit Rhenanus) Marcionem, quòd nauclerus eſſet & Barbarus, adludens ad legem Rhodiam de iactu, cuius ſit mentio in libro Digeſt. titulo, Ad legem Rhodiam de iactu. Ea lex ad nauigates, & nauarchum ipſum pertinet, iubens eiectarum è naui mercium damnum, iuxta ſeruatarũ rerum æſtimationem*

ab vnoquoque esse compensandum. Hîc propriè de ea re non agit, sed ioci tantùm gratia Marcioni, qui naviculariam olim fortassis exercuerat, in Barbara Ponti regione natus; non Rhodiam legem (quæ nautica quidem est, sed tamen Romana, ac à prudentissimis hominibus lata) verùm Ponticam ac Barbaram aliquam legem cauisse scribit; errare Iudæos in Christum suum, non licere. Quomodo verò nauclerus dicatur, & quòd Ponticus Marcion, suprà vide initio lib. 1. num. 2. Rectè etiam adnotat Rhenanus: deceptui, accipi pro deceptione. Atqui 1. Vatic. MS. codex hîc legit: cauerit, pro: cauerat, et mox: fuerat, pro: fuerit, sed perinde est.

28. Porrò quum & prædicatum sit, non agnituros eos Christum, ideòque etiam perempturos, &c.] Non dubito quin reperire sit eiusce modi scripturas in veteri Testamento, sed ad eas omnes respicit Apostolus 1. Cor. 2. his verbis: Ceterùm si scissent, numquam dominum gloriæ crucifixissent, de quibus latiùs infrà Auctor lib. 5. adu. Marc. cap. 6. Supplemus autem ex Vatic. 2. MS. cod. vtique & ignorabilem.

29. sed reseruatis eis ad caussam passionum, &c.] Nempè ad caput sequens, vbi passiones Christi prædictas ostendit. Atqui sicuti paulo antè: prædicatum, eodem & hîc & alibi significatu prædicationes, pro prædictionibus, accipit Auctor. Legat autem Lector: sufficeret cum vulgatis, vel sufficit cum 1. Vatic. MS. cod.

30. Auferam (inquit) sapientiam sapientium illorum, &c.] Quæ hîc addat: illorum, & mox: eorum, patet additum fuisse bis olim apud 70. αὐτῶν, quod hodie desideratur; & tamè lectum olim, est verisimile, quum sic legatur tam à Chaldaico Paraphraste, quàm in Hebræo contextu, & etiam priori loco, à B. Iustino Martyre aduersus Tryphonem.

31. Et: Aure audietis, &c.] Omninò sic distinguendũ. neq; enim, Et, reperitur Isai. 5. Mirum est autem quomodo vertat: & oculis videbitis; quum nõ modò apud Isaiã, sed & Matth. 13. & Act. 28. legatur ab omnibus, qui LXX. æditionem citant: & videntes videbitis; nec dissentiunt Hebræa et Chaldaica æditiones, neque etiam B. Cyp. Test. l. 1. c. 3. vbi locum hîc imitatur hoc titulo: Quòd Dominum neque cognituri neque intellecturi, neque recepturi essent; nisi fortassis respexerit ad illud Rom. 11. vbi etiam ad hîc locum Isai. adludit: Dedit illis Deus spiritum trãspunctionis, oculos vt non videant, & aures vt non audiant, quamquam hoc ad sequentia referri possit.

32. nequando auribus audiant, & oculis videãt, &c.] Elegantiæ gratia, vt magis correspondeat illi: auribus grauiter audierunt, & oculos concluserunt, videtur istud transposuisse Auctor: pro eo quod alij omnes, locis mox citatis, & Ioan. 12. ipse quoque Cyprianus, nequando oculis videãt, & auribus audiant. Transtulit autem: coniiciant, vocẽ Græcã συνῶσι, pro eo quod alij omnes: intelligant; atque adeò accipit: coniicere, pro cogitare, seu mente reuoluere, iuxta significationem alteram vocis Græcæ.

33. labiis diligentes Deum, &c.] Hîc rursum differt Auctor legendo: diligentes Deum, pro eo quod B. Augustinus alicubi: colentes, & alij omnes: honorãtes; etiam B. Iren. l. 4. c. 25. ac Iustinus Martyr vbi suprà. Fortassis ideo, quia eo quòd colimus & honoramus aliquem, diligimus, aut dilectionem simulamus, eadẽ significatione qua τίμιος, & honore dignus, & charus transferri solet.

34. secundum Amos Prophetam, &c.] Omninò legendum: Amos. Nam præterquã quòd Amos ab Auctore adscribatur hæc Prophetia: Qui solidat tonitruũ, &c. suprà l. adu. Herm. c. 32. non reperitur vsquam similiquid apud Iohelem, at legitur secundũ LXX. Amos. 4. & eius titulo citatur etiam ab Ambrosio l. 2. de Spiritu sancto, c. 7. B. Basilio contra Eunomium, l. 4. Athan. de Fid. vnit. & trinit. ac l. Contra eos qui dicebant Spiritum sanctum esse creaturam, Euseb. Demonst. Euang. l. 4. c. 12. B. Augustin. l. 18. de Ciuitate Dei, cap. 2. & Cyrillo Ierosolymitano, referente Socrate hist. l. 2. c. 20. & Didymo lib. de Spiritu sancto. Qui etiam omnes cum Auctore legunt, & eodem modo interpretantur illud: adnuntians in hominibus Christum suum, pro eo quod B. Hieron. nouissimum. Quod contigisse ex similitudine vocum Hebraïcarũ, quòd ille legerit: Masecho, LXX. verò Melichon, annotauit Leo de Castro in Comment. huius Prophetæ, quod MS. exstat apud Reuerendiss. Dn. Lindanum Ruremondensem Episcopum.

35. si omnis spes Iudæorum, nedum dicam gentium, &c.] Adludere videtur tum ad illud Isai. 14. Exspectatio Israel Saluator, siue: saluans, vt legunt LXX. & illud Gen. 29. Ipse erit exspectatio gentium, tum spem non aliud esse quàm exspectationem boni futuri. Vnde definiuit lib. 4. Tuscul. quæst. atque adeò pro re ita sumptione ab Auctore hîc accipitur. Atqui siue legas vt in 1. MS. cod. redestinabatur, siue: destinabatur, non refert; verùm ex eodem supplemus: & prudentiam eorum (id est, Pharisæis, eo quod illudi eorum ira legatur num. 30.

36. secundum quod & alibi: Et quis credidit? Sic recèns hunc locum distinximus; scripturam enim Isai. 42. eodem modo interpretantur BB. Iustinus Martyr, vbi suprà, Hieron. Theodor. ac Procopius in Comm.

37. Nos quidem certi, Christum semper in Prophetis locutum, &c.] Quod B. Aug. l. 2. de Trinit. adu. Maxim. Arianum adfirmare non audemus pronuntiat Auctor; nõ modò locutum semper in Prophetis Christum, sed & in Dei nomine & visum; idque non hîc dumtaxat, sed etiam suprà l. adu. Iud. c. 9. n. 114. 115. ac 116. & infrà rursus l. 5. adu. Marc. vbi Epist. 2. ad Cor. tractat, ac l. adu. Praxean, verùm de hoc eius Paradoxo latiùs inter Prolegomena.

38. Spiritum scilicet creatoris.] De hoc etiam non Auctoris, tum aliorum quorumdam veterum, etiam Cypriani paradoxo (quod habet etiam suprà Tom. 2. Prolog. cap. 21. num. 314. & Tom. 2. lib. de Orat. cap. 2. num. ac loco mox citato lib. adu. Praxean) vide nostra Prolegomena. Repetitur etiam secundo paulò post: & spiritum (id est) Christum creatoris, et rursum: Non negamus enim filium & spiritum & substantiam creatoris esse Christum eius.

39. Spiritus personæ eius, Christus Dominus.] Ita omninò legendum censeo, pro: Persona spiritus Christus Dominus. Nam imprimis notum est, quòd interpretaretur Auctor à LXX. Thren. 4. vbi legitur non minus iuxta Græcos et Latinos codices: Spiritus faciei nostræ, Christus Dominus vultus nostri, siue: ante faciem nostram, Christus Dominus; sed etiam iisdem citatur verbis in eodem sensu, etiam à B. Iren. lib. 3. cap. 11. B. Iust. Mart. Apolog. 2. ad Anton. Pium, & Rufino in Symbolum; à quibus etiam haud multum dissentit ad eo Hebræa, quæ legit: Spiritus oris nostri, & Chaldæa: spiraculum spiritus vitæ qui est in naribus nostris. Deinde sic legit & etiam interpretatur eundem locum Auctor infrà lib. aduersus Praxean. Nam & scriptura quid dicit? Spiritus personæ nostræ Christus Dominus. Ergo si Christus personæ nostræ spiritus est; meritò spiritus, cuius persona

TERTULL
Cum Annotatio
PAMELII
A. V.
16

rat,id est,patris eius,faciem suam, ex vnitate scilicet, pronuntiauit. *Pro quo etiam facit quod legit infrà loco citato, lib. 5. aduers. Marc. cap. 11. & suprà quoque l. 2. c. 27.* Persona Dei Christus Dominus. *Atqui* personam *pro vultu seu facie accipi ab Auctore, tum ex his locis patet, tum quòd infrà eodem loco l. 5. aduers. Marc. legat ex Psalmis:* Significatũ est super nos lumen personæ tuæ Domine, *pro eo quod vulgatus interpres: vultus tui. Ceterum differt in eo à LXX. quòd legat:* personæ eius, *pro eo quod alij omnes: nostræ.*

40. Dereliquistis Dominum, &c.] *Tandem aliquando deprehendi istud haberi Isai. 1. iuxta LXX. pro eo quod ex Hebræo vertit B. Hieron. Dereliquerunt Dominum, & blasphemauerunt sanctum Israel; idque ex B. Cyprian. tum loco citato, vbi idem argumentum tractat, tum etiam alibi. Huc etiam adludens Tertull. suprà lib. adu. Iud. cap. 3. ac 13. legit:* & ad indignationem prouocastis sanctum Israël, *& similiter infrà huius libri cap. 22. Siue autem legas:* qui patrem non agnouerunt, *cum Vatic. 1. MS. cod. siue cum vulgatis:* agnouerint, *perinde est.*

41. Id enim intelligi vel nõ intelligi capit,&c.] *Sapè (inquit Rhen.) iam indicauimus vsum verbi* capit *apud hunc Auctorem. Simillimum est illud libro proximè superiori, cap. 9.* Capit etiã *(inquit)* imaginem spiritus dicere flatum. *Atqui quod pro:* Christũ auersati, *non hic modò, sed etiam alibi Vat. 1. MS. cod. legit:* aduersati, *non displicet, ob similes nõnullas Auctoris phrases; sed nolui in contextu quicquam immutare, quòd alter Vatic. MS. legat:* auersati.

42. planum in signis.] *Rectè ad marginem adnotauit Rhenanus, hoc est: impostorem. Simile est illud I. 1. Apolog. cap. 21.* vti magum æstimarent de potestate, *vbi vide Annot. nostras num. 321. Eadem significatione Plinius lib. 35. c. 18. loquitur de* Plano Regio, *qui Ptolomæo in deliciis erat. Nam à Græca voce* πλάνος *in familiam Latinam transiuit ea vox, quam adeo etiam de impostoribus quibusdam interpretatur Eustathius Homeri interpres in Odyssæam.*

Cap. vii.

43. Discat nunc hæreticus ex abundanti cum ipso licebit Iudæo, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus:* De duplici Christi aduentu à Prophetis demonstrato. *Atqui iisdem verbis hìc repetit quæ suprà lib. adu. Iud. cap. 14. ex quo aliquot hìc locos castigauimus, & hinc ibi vicissim.*

44. rationem quoque errorum eius, à quo ducatum mutuatus,&c.] Mutuatus *(inquit Rhen.) ad vtrumque Accusatiuum refertur. De Prauerbio verò:* cæcus à cæco in eandem deductus foueam, *vide nostra Prolegomena.*

45. Duos dicimus Christi habitus,&c.] *Meminit eiusdem rei non modò hìc Auctor, sed etiam Apologet. cap. 21. num. 320. Supplemus autem:* os suum *ex MS. cod. suprà, quia & Græcè & Latinè ab omnibus legitur.*

46. nec aspectu quidem honestus, &c.] *Similiter etiam:* nec, *pro:* ne. Honestus *(inquit Rhen.) pro pulcro, ceu suprà adnotauimus. Sic accipiendum quod infrà sequitur:* omni inhonestate prostratus, *id est: deformitate.*

47. Vt positus à patre,&c.] *Hìc nouam periodum distinxi, quod habeatur alibi, nempè Isai. 8. saltem iuxta sententiam LXX. quem locum rectè interpretatur de Christo. Nam consentit B. Petrus epist. 1. cap. 2. quum dixit: Credentibus honor, non credentibus* lapis offensionis & petra scandali. *Sicuti & ibi:* Minoratus, &c. *ac rursum:* Vermem se pronuntians, &c. *quia illud reperitur Psal. 8. hoc verò Psalm. 21. Atqui noua voce:* nullificamen *ab Auctore transfertur, quod suprà:* abiectionem.

48. & aderat in conspectu eius,&c.] *Adiecimus:* &, *ex lib. aduers. Iudæos, quia Græcè legitur Daniel. 7. Vbi pro eo quod Græcè est* καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη, *transtulit Auctor:* & aderat in conspectu eius, & qui adsistebant, adduxerunt illum, *non hic modò, sed etiam suprà. Qui legisse etiam videtur dum taxat:* καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ ἡ βασιλεία, *quod vertit:* potestatem regiam, *quum ab aliis interseratur etiam:* καὶ τιμὴ, *id est: & honor.*

49. Tempestiuus, &c. decore, &c.] *De vocibus Tertullianicis:* Tempestiuus, *ac:* tempestiuitate, *vide supradictum lib. adu. Iud. c. 9. n. 108. Legunt autè MS. Vat. 2.* benedixit te Deus in æternum, *pro:* in æuum; *sed quia hoc etiã paulo antè legitur, maluimus retinere. Supplemus verò sicuti suprà:* sub pedibus eius.

50. Tunc & cognoscent eum qui compugerunt eum, &c.] *Suprà:* quem; *sed perinde est: vbique enim in hoc loco Zachar. 12. citando variat Auctor, sicuti non semel adnotauimus. Supplemus verò sicuti suprà:* in humilitate conditionis humanæ constitutum, *et trãsponimus:* quia &: Natiuitatem eius (inquit Isaias) quis enarrabit? *ac:* immò & in ipsius nominis sacramentũ, *pro:* ipso.

51. & exornatus podêre & mitra & cidari mũda, &c.] *Retenta est ab Auctore vox Græca* ποδήρη, *quã Latinus LXX. interpres rectè vestem talarem transtulit, quæ à talis, sicuti vox illa* ἀπὸ τῶν ποδῶν, *deducta est. Deinde addit explicationis causâ:* & mitrâ, *quia neque Græcè, neque Chaldaicè, Hebraicè, aut Latinè aliud legitur quàm:* cidari munda. *Sunt enim synonyma* mitra, cidaris, *pro sacerdotali capitis ornamento.*

52. Si enim & duorum hircorum qui ieiunio offerebantur, &c.] *Locum hunc desumpsit haud dubiè Auctor ex B. Iustino Martyre aduersus Tryphonem. Sic enim ille: Et qui* in ieiunio duo hirci *pares accipi iubebantur; quorum alter erat emissarius* (ἀποπομπαῖος) *malorúmque depulsor fiebat; alter autem in oblationem sumebatur, duorum Christi aduentuum designatio erant. Prioris quidem, quum eum veluti emissarium atque ærumnas auertentem emiserunt seniores vestri & sacerdotes, manus ei inferentes, & morte illum multantes. Posterioris autem, quum in eodem Hierosolymorum loco, ipsum agnoscitis ignominia à vobis affectum. Ac paulò pòst: Etenim, quòd ibidem* duorum hircorum, qui in ieiunio offerri *sunt iussi, oblatio, non alibi quàm in Hierusalem fieri permissa est, scitis. Addens autem vterque:* in ieiunio, *significare videtur illam* oblationem duorum hircorum *fieri solere mense septimo decima die mensis, quo iubebantur adfligere animas suas religione perpetua, cuius eodem capite fit mentio; Nam adfligere animas interpretatur B. Hieronym. lib. 1. aduersus Iouinian.* ieiunare. *B. Cyrillus in Commentario idipsum significat, vocans festum illud Propitiationis, quod alij Expiationis, quod tertium erat præcipuarũ sollemnitatum, sicuti patet Leuitici 23. ad quas omnes Hierosolymam proficisci tenebantur. Atqui supplemus ex sæpedicto lib. aduersus Iudæos:* à quibus & læsus est, *& legimus:*

Vnus quidem, *pro:* Alter autem, *ac*: consputatus, *pro*: cõnsputus. *Porrò mirum est, ex quo loco (nam Leuitici 16. non habetur) additum sit illud ab Auctore:* circumdatus coccino, maledictus, & consputatus, & compunctus, & conuulsus à populo; *nisi paraphrasticõs dicatur id potius ad Christum referre quàm ad Hircum emissarium. De* Viscerationc *denique vide suprà cap. vlt. lib. adu. Iud. num. 164. ex quo loco supplemus:* id est secundum, qui est, *siue:* erit) in honore & gloria.

CAP. VIII.

53. Desinat nunc hæreticus à Iudæo, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quòd si Christus in phantasmate, non in vera carne venerit, etiam verè mortuum non esse, neque resurrexisse pro peccatis nostris. *Eiusdem argumenti est quod tractauit suprà lib. de Carne Christi, cap. 5.* Verè mortuum & crucifixum esse Christum, & proinde verè etiam natum. *Atqui de Prouerbio:* Aspis à vipera mutuatur venenum, *vide nostra Prolegomena. Siue autem legas:* mutuare *cum Vatic. 1. MS. cod. siue:* mutuari, *cum aliis, non refert.*

54. præcoquos & abortiuos.] *Similiter vocatur Vtica suprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 1.* Romana præcoqua, *nisi quòd hic adiectiuè accipiatur. Perinde verò est, siue cum Vatic. 1. MS. cod. legas:* aborsiuos, *siue cum reliquis:* abortiuos; *nam quid differant* aborsus *et* abortus, *suprà alicubi ex Nonio adnotauimus.*

55. incredibile præsumserant Deum carnem.] *Adnotat Rhenanus Græcam esse figuram, ac si diceret:* Deum *secundum* carnem; *sed etiam constabit sensus, si subintelligatur:* Deum carnem *factum.*

56. Si enim tangendo, &c.] Tangendo Christus à vitio liberauit, *Matth. 8. 9. 17. ac 20.* tactus verò ab aliquo, *Matth. 8. ac 4. Hos itaque locos ad marginem adnotauimus.*

57. tam impressè.] *Hoc Aduerbio (inquit Rhenanus) vsus est etiam suprà, vt in libro de Carne Christi, cap. 12.* Et vt impressius dixerim. *Eodem, c. 20.* Hoc quidem impressius, quòd factum potius dicit, quàm natum.

58. & quòd resurrexerit tertia die, &c.] *Omninò sic locum hunc castigaui ex Vatic. 2. MS. cod. pro,* resurrexit, *quòd præcedat:* mortuus sit, *ac:* sepultus sit.

59. deuertentis in terram, &c.] *Rectè etiam hìc accipit Rhenanus* deuertere *eadẽ significatione qua alibi:* deuersari, *ac:* deuersoria, *pro: diuertere, ac diuersari, & diuersoria. Atqui prorsus legimus cum Latinio:* si Christus non resurrexit, *pro:* si Christus non valebit, *ex 1. Vat. MS. cod. item:* Atque ita inanis est fides nostra, inanis est & prædicatio Apostolorum; *nisi malit quis transponere verba, sicut ipse Apostolus 1. Cor. 15.* Inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides nostra.

CAP. IX.

60. In ista quæstione, qui putaueris, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Non suffragari Marcioni angelos Creatoris, qui Abraham & Loth apparuerunt, *Gen. 18. ac 19. Sunt autem verba Marcionis vsque ad illud (vbi proinde nouam periodum facimus)* Primò, &c. *Atqui similes loci sunt suprà l. de Carne Christi, cap. 3. ac 6. & lib. de Resurr. carn. cap. 62.*

61. sed veræ & solidæ substantiæ humanæ, &c.] *De hoc (quod mox repetit, & c. 11. iterum) vide Prolegomena nostra inter Tertulliani paradoxa.*

62. qui etiam mundum ex nihilo in tot ac tales corpora, &c.] *Ita legimus ex vtroque MS. Vatic. ad pro:* &, *eo quòd subiungatur:* & quidem verbo. *Atqui quòd* mundum ex nihilo ædificauerit Deus, *suprà latè tractatur lib. adu. Hermog. cap. 2. 15. 21. ac 22. & alibi frequentius.*

63. vndevnde producere, &c.] *Sic tum ex nostro, tum ex Dn. Latinij coniectura supplemus, vbi* vnde *semel duntaxat legebatur, & similiter non multo posterius* vnde sumptam; *maximè quum subiungat:* & quoquo modo omninò dimissam. *Quare non est opus, vt cum Rhenano,* vnde, *pro alicunde, aut pro: vndelibet, vti interpretatur infrà lib. 4. cap. 18. illud:* quoque vnde speraret.

64. Ceterùm & aliis hæreticis, &c.] *Atqui de* Apelle, *qui (sicut indicatur suprà lib. de Carne Christi cap. 6.) non modo Christi, sed & angelorum carnem ex syderibus factam asseruisse videtur. Atqui supplemus Vatic. 2.* vt natiuitatem nostram natiuitate informaret.

65. Eoque & ipse cum angelis, &c. in veritate quidem carnis apparuit, &c.] *Idipsum habemus suprà dicto cap. 6. lib. de Carne Christi, sed ad paradoxa Auctoris tractatum ea de re distulimus inter Prolegomena. Supplemus verò iterum ex Vatic. 2.* sed & discentis.

66. breuem carnis commeatum, &c.] *Hoc est quod Rhenanus) facultatem breuis temporis agendorum. Similes phrases habes aliis Auctoris libris.*

67. & apparitores suos ignem flagrum.] *Citat hoc ex Psalm. 103. sicuti alicubi suprà. Atqui Hebr. 1. quando legit:* flammam ignis; *idque iuxta veterem Psalmorum Latinorum editionem, qua vtitur ante B. Hieronymi ex Græco, quæ est ad vltionem, castigationem; quum alij omnes vertunt:* ignem vrentem. *Græcè hodie (quod mirum est)* πυρὸς φλόγα. *Accipit autem iterum:* apparitores, q. d. ministros, *&:* renuntiemus, *pro: demonstremus.*

68. homines in angelos reformandi quantoque, &c.] *Quo sensu id dixerit Auctor, nempe quòd similitudinem angelorum homines reformandi sint, & supérque indicat supradicto cap. 62. lib. de Resurr. carn.* Denique (*inquit*) non dixit: Erunt angeli, vt homines negaret; sed tamquam angeli, vt homines conseruaret. Non abstulit substantiam, cui similitudinem adtribuit. *Eodem itaque modo etiam intelligi debet, quod suprà eiusdem lib. cap. 26.* in regno Dei reformatam & angelificatam carnem dicit. *Cui eodem pertinet, quòd non angelorum substantiam immutabit post diem iudicij, sed* perfectum (id est perfectionem) ad angelicæ plenitudinis mensuram reformatum *duntaxat*, promittat *Auctor suprà lib. de Anima, cap. 56. Quare mirari satis nequeo, quid Carmelita lib. de hæret. cap. 36. Tertulliani adscribat errorem, tamquam qui non modo males in damnum, sed aut illi, aut potius Tertulliani ipsius adscribat. Atqui nam nusquam apud illum reperitur) sed & animas hominas in angelos conuertendas tradiderit. Maximè quum etiam suprà lib. aduers. Valentinianos ita loquatur.* Et tamen (*inquit*) illuc habeo deuertere, vbi excessum omninò nõ nubitur; vbi superuacuum tius quàm despoliari; vbi etsi despolior, sed non deputor; angelis non angelus, non angelo.

CAP. X.

69. Igitur non admissus ad cõsortium, &c.

put hoc inscripsimus: Quòd si caro in Christo negetur tamquam indigna, etiam carnis imago in illo dedignanda sit. *Atqui rectè hîc Rhenanus: Ipse me, inquit, sensus coëgit, vt hîc dictionem* vti, *verterim in* tui, consilium Dei tui, quo Christum tuũ, *&c. Exemplaria vetusta consentunt in errore.*

70. stropham administrasset, &c.] Stropha (*inquit idem Rhenanus*) *dolum, versutiam, atque impostură significat. Græcis* στροφή. *Qui etiam addit:* Aliquantis *accipi, pro aliquot, & subaudit: rebus.*

71. per rubum quoque & ignem, &c.] *Istud reperitur Exod.* 3 *illud:* per nubem, *Exod.* 19. *ac* 24. *vbi interim etiam in flamma ignis apparuit Dominus*; *denique illud:* per globum, *id est, turbinem, Iob.* 38. *Qua interim versione, magis indicat significationem duplicem turbinis Auctor, qui etiam globũ significat, quàm vocis Græcæ λαιλάψεως, quæ dumtaxat turbinem venti significat. Atqui etiam hîc:* repræsentationibus, *pro comparitionibus accipit Auctor. Iterum autem (vti etiam adnotauit Rhenan.)* paratura, *pro materia. De Prouerbiali denique formula:* ad certum spectare, *vide nostra Prolegomena.*

CAP. XI.

72. Totas istas præstigias, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quòd etiam vera fuerit in Christo natiuitas; alioqui mendacium Deo, non veritas, tribueretur. *Quod ipsum argumentum tractauit suprà lib. de Carne Christi, cap.* 1. 2. 3. 4. 5. *&* 6.

73. Nam & Philumene illa magis persuasit Apelli, &c.] *De* Philumene *vide Adnotat. nostras dicta cap.* 6. *num.* 54. *& locos ibidem citatos. De* Apelle *ibidem citauimus Adnot. nostras suprà l. de Præscript. adu. hæret. cap.* 51. *hær.* 19. *nu.* 324. *& infrà Tom.* 4. *ad fragmenta libri Auctoris aduersus Apellem, vbi etiam tractatur: quomodo* desertor Marcionis *ipse fuerit.*

74. & vbera quæ hausisti.] *Vatic.* 1. *MS. codex:* sumpsisti, *fortè suxisti, quemadmodum noster vulgatus interpres, Luc.* 11.

75. Et videbimus de his capitulis suo tempore, &c.] *Sine addas:* in, *cum* 2. *MS. Vatic. sine omittas, perinde est. Adludit autem tum ad lib. de Carne Christi suprà, cap.* 7. *& infrà lib.* 4. *adu. Marcionem, cap.* 26. *tractans verba iam citata cap.* 11. *Luce, tum illud c.* 8. Mater & fratres eius dicti sunt foris stare. *Hoc est enim quod addit:* Nunc vt hæc omnia distulerim ad Euãgelij examinationẽ. *Atqui Tertullianicum est:* credi habebat, *& cap. sequenti:* vocari habebit, *& cap.* 20. habebat euenire.

76. expungendam, &c.] *Id est (Rhenano etiam interprete) adimplendam; nam & cap. sequenti similiter dixit:* in sensu sonum expungens, *ac cap.* 13. prophetia renuntiatur expuncta, *& rursum cap.* 17. expungamus ordinem cœptum, *& cap.* 20. nec enim dispositio expuncta inueniretur, *ac lib. adu. Iud. cap.* 11. post quem habebant expungi; *item cap.* 13. expunctum est. *Nos verò periodum sequentem notula interrogationis clausimus; & deinde legimus:* Aut si dixeris, viderit opinio humana.

77. Nam & mulierculæ nonnumquam prægnantes sibi videntur, &c.] *Quia experientia nostri temporis istud frequenter contingit, notatu dignæ causæ quas subiungit Auctor, quia* aut sanguinis tributo (*quomodo etiam alicubi suprà dixit:* totius naturæ tributa) aut aliqua valetudine inflatæ. *Qui plura cupit, consulat Hippocratem ac Galenum Medicorum Principes. Atqui de Prouerbio:* scenã decurrere, *&:* personam desaltare, *videat nostra Prolegomena.*

78. Age iam perora, &c.] *Ad verbum ferè eadem repetit (sicuti etiam adnotauit Rhenanus) quæ suprà dicto cap.* 4. *lib. de Carne Christi, atque adeò confirmatur lectio Rhenani ibidem num.* 35. Hancne venerationem, ô Marcion, naturæ, *pro quo hîc dicit:* sanctissima & veneranda naturæ opera. *Legimus autem prorsus ex altero Vatic. MS. cod.* vt Deo indignã confirmes, *pro:* Deo digna, *planè alieno sensu. Sed perinde est, siue cum vtroque legas:* Si mendacio passus fuit, *siue* passus est; *& eadem ratio de:* efficit, *&:* effecit. *Atqui ibi nouam periodum facimus:* Si veritas fuit, *&c.*

79. ludicros exitus, &c.] *Videbatur mihi (inquit idem Rhenanus) aliquando legendum:* lubricos, *sed ipse respicit ad id quod in libro de Carne Christi dicit, & infante recens adito loquens:* Blanditiis deridetur. *Et mox:* illum per ludibria nutritum. *Item ibidem infrà, cap.* 5. æque illum & natiuitatis & infantiæ imaginariæ vacua ludibriã subire potuisse.

CAP. XII.

80. Prouoca nunc & soles, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd etsi non sono nominis, significatione tamen Christus Emmanuel fuerit. *Quum autem iisdem penè verbis more suo hîc repetat, quæ suprà dixit Tom.* 1. *lib. adu. Iud. cap.* 9. *sicut hinc illum locum, etiam illinc hoc caput subinde castigauimus, non repetentes quæcũque illic adnotauimus. Atqui sunt verba Marcionis:* Primò enim, *&c. vsque* At ego te admonebo. *Et reperitur illud:* Christus Emmanuel vocari habebit, *Isai.* 7. *quod verò sequitur:* dehinc virtutem sumere Damasci, *&c. Isaiæ* 8.

81. Subiuncta est enim & interpretatio, &c.] *Aut istud intelligendũ de interpretatione nominis* Emmanuel, *Matth.* 1. *vbi legitur:* Et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum: Nobiscũ Deus, *sicuti suprà adnotauimus; aut, quod magis placet, explicationis gratia à LXX. fuit additum, & parenthesi inclusum,* id est: Nobiscum Deus; *nam sic etiam citatur is locus Isaiæ à B. Iustino Martyre tum Apolog.* 2. *ad Antoninum, tum libro aduersus Tryphonẽ. Quid? quòd Auctor libri de Trinitate infrà Tom.* 5. *disertis verbis sic citet:* Quid? quum Isaias dicat: Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomẽ eius Emmanuel, id est: Nobiscum Deus.

82. Sensus autem eius, quod est: Deus nobiscum, &c.] *Eodem modo interpretatur hunc locum aduersus Iudæos (qui, sicuti Marcionitæ, idem argumentũ contra Christum opponebant) tum Auctor dicti libri de Trinitate, tum Euthymius in Matthæum, ac Theophylactus, & iis antiquior B. Ioan. Chrysost. hom.* 5. *in Matth. cap.* 1. *ac B. Basilius in S. Christi generationem, tum B. August. sermone* 4. *de Natiuit. Domini, & Lactant. lib.* 4. *cap.* 12. *quemadmodum latiùs multo deducit Leo de Castro in Isaiam; quibus addo etiam quæst. & respons.* 35. *inter opera B. Iustini Martyris, ac Epiphan. hær. Collyridianorum. Atqui omninò, sicuti suprà lib. adu. Iud. supplemus:* Aut si tam vanus es, vt quia penes te: Nobiscum Deus, dicitur; *& econtrario paulo pòst, omissa priori loco voce:* Deus, *legimus:* sicut & omnis gens, quoquo sono dixerit: Nobiscum Deus. *Denique parenthesi inclusimus verba illa Gal.* 3. (Quotquot enim in Christo tincti estis, Christum induistis.)

CAP. XIII.

83. Æquè & sono nominũ duceris, &c.] *Caput*

hoc inscripsimus: Quòd verba Isaiæ, bellatorem fore Christum, nisi spiritualitèr, non portendant. *Istud verò caput integrum similiter iisdem penè verbis suprà habetur lib. adu. Iud. cap. 9. quare & inde etiam aliquot locos, sicuti hinc illic, castigauimus. Imprimis supplentes:* &, *secundum MS. vtrobique Vatic. codices, mox legimus:* quid scriptura præmittat, *pro:* promittat.

84. Quoniam priusquàm cognoscat puer vocare patrem, &c.] *Etiam hic suppleta est vox:* puer, quippè *quam habent æditiones omnes Isai. 8. Quum autem pro* ☞ *quod alij legunt:* coram Rege Assyriorũ, *Auctor transferat vtrobique, & insuper etiam sub finem huius capitis:* aduersus Regem Assyriorum; *videtur legisse:* Ἐναντία, *pro:* ἐναντι, *quod alij Græci codices legunt; imitatus quantum apparet in hoc B. Irenæum lib. 3. cap. 18.*

85. an hominem iam Christum, &c.] *Suprà:* virum *legit Auctor; sed nos suprà alicubi adnotauimus:* hominem, *ab eo, pro viro, nõ eum quam accipi. Cui etiam magis vsitatum est:* hostem destinare, *quàm quod habet suprà* designare.

86. barbariæ gentis.] *Sic legimus ex vtroque MS. Vatic. codice, pro:* Barbaricæ; *quia illud Auctori frequens est & sic vsurpatur etiam suprà lib. 1. adu. Marc. cap. 2. num. 16.*

87. Ad solem vncti, &c.] *Adludit ad Athletarum morem, ad quem tacitè adlusit Auctor suprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 4. vbi commemoratur* lutea vnctio, *ac lib. ad Martyr. cap. 3. quum dicit:* qui vos spiritu vnxit; *qui* ad solem vngui *solebant, vti viribus essent valentiores.*

88. qui antè norint lanceare quàm lancinare.] *Quum dicto cap. 1. lib. 1. adu. Marc. reperitur verbum* lancinatur, *pro:* pungitur, *videtur prima facie hìc ita accipi* lancinare, *sicuti* lanceare, *pro lanceis configere; sed putamus* lancinare *potius hìc accipi, eo quòd præmittitur:* butyre stipendiati, *pro manus lancibus adpouere; eligat Lector quod volet. Confirmatur interim hæc coniectura ex eo quod sequitur:* antè militare quàm viuere; *& talibus vocibus solet Auctor delectari.*

89. Sed & virginem, inquit, parere natura nõ patitur, &c.] *Ista sunt iterum verba Marcionis, vsque ad illud:* Et tamen creditur Prophetiæ, *sicuti legit vnus MS. Vatic. cod. quod magis placet, quàm:* Prophetæ, *quod vulgò legitur; eo quòd posteà sequatur:* & tam intelligitur Prophetia.

90. quasi non virginem, sed iuuẽculam, concepturam & parituram scriptura contineat.] *Suppleta est hìc ex lib. adu. Iud. vox:* scriptura; *& legitur à nobis mox:* merito creditur, *pro:* crederetur, *ac:* alius ordo, *pro:* alibi. *Atqui istud desumpsit Auctor ex B. Iustino Mart. adu. Tryphonem, & B. Irenæo lib. 3. cap. 24. sicuti etiam ab Eusebio citatur lib. 5. cap. 8. qui Theodotioni Ephesio & Aquilæ Pontico Iudæis proselytis hanc falsam translationem adscribit. Post hos verò omnes, pulcrè sic illos redarguit B. Hieronym. lib. 1. adu. Iouin. Scio Iudæos exponere solere; in Hebræo,* Halma, *non virginem sonare, sed adolescentulam, & reuera propriè* Bethula *appellatur: Adolescentula verò vel puella non* Halma *dicitur, sed* Naara. *Quid est igitur quod significat* Halma? *Absconditam virginem, id est, non solùm virginem, sed cum* ☞ *virginem; quia non omnis virgo abscondita est, nec ab hominum fortuito separata conspectu. Denique & Rebecca in Genesi, ob nimiam castitatem, & Ecclesiæ typũ, quem in sua virginitate signabat,* Halma *scribitur, non* Bethula, *sicuti manifestum esse potest ex sermonibus pueri Abraham, quos loquitur in Mesopotamia (nempe Gen. 14.) In eo enim loco, in quo ait: Virgo quæ egredietur, vt hauriat aquam, scriptum est:* Halma, *id est virgo secreta, & nimia parentum diligentia obdita. Cui similia repetit etiam idem B. Hieron. Commentariis in Isai. cap. 7. & Matth. 1. ac in traditionibus Hebraicis. Feu-ardentius verò noster in dictum locum Ezech. 3. nõ, addit & alium tertium locum scripturæ, Exod. 2. vbi Maria soror Moysi* Halma *appellatur; ad quem Lectorem remitto, quo videat etiamnum Iudaïzare in simili collatione eius loci Caluinum, Oecolampadium & Cardinalem. Quos tamen etiam impugnarunt Origenes in Iosiam & 1. lib. adu. Celsum, & Euseb. lib. 7. demonstr. Euang. cap. 2. ac Epiphan. in Theodosianis, si Leons Castro creditur, Comment. in Isaiam; vbi latissimè adu. Iudæos & Erasmum quoque ipsum eadem de re disputat.*

91. immò redde Euangelio veritatis, quæ posterior detraxisti, &c.] *Adludit ad priora capita Euangelij B. Lucæ,* quæ Marcion *inde detraxit, ita patebit infrà sub vsum lib. 4. adu. Marc. aut potiùs integrum* Euangelium *secundum Matthæum, quem sequatur:* Maneant enim Orientales, &, *pro* Prophetia (*nempè, quam hìc tractat, Isai. 8.*) reuocatur, *id est, demonstratur* expuncta, *id est omissa; lege sicuti suprà, & secundum 2. Vatic. cod.* Manent enim, *pro:* autem; *item:* acceperit infans, *pro:* cepit.

92. Orientis virtutem, id est vim & virtutem & odoribus pollere solitam, &c.] *De hac re Plinium in Naturali historia, quibus potissimùm locis Orientis,* aurum *reperiatur; thus vero & myrrham aliaque odores, notũ est maximè in Arabia nasci, vide Auctore suprà Tom. 1. Apolog. cap. 42. num. 5. Addo inquit,* Sabæi, pluris & carioris suas merces habendis Christianis prosligari; *& apertius num. 442.* grana thuris *appellat* Arabicæ arbores thuris; *vbi vide Adnotat. nostras ex Plinio. Eadem annotauimus illud lib. de Cor. milit. cap. 10. num. 108.* Arabicæ thuris quid incẽdo. *Atqui ex Vatic. 1. Mind. cap. 9. num. 3.* certè est creatoris, *pro:* creatori, *& sicuti suprà explemus:* sicut per Zachariam dicit. *Sine autem ita sicuti suprà:* Et Iudas pertendet Hierusalem, *sicuti hìc:* pertendet apud Hierusalem, *pertendet est quod hoc magis consentiat æditioni hodiernæ LXX.*

93. Nam & Magos Reges habuit fere Oriens, &c.] *Sic etiam hunc locum supplemus ex lib. adu. Iud. Atqui imprimis, quales Magi fuerint qui ad Christum venerant, nempè* Astrologi, *tradit Auctor suprà lib. Idol. cap. 9. addens:* scientiam, sed vsque adeò gelium permissam. *Atqui quod etiã Reges fuerint, verisimile sit ex Plinij loco ibidem citato num. 5. vbi dicit quòd* Magia in Oriente Regibus perat; *cui consentit Cicero lib. 1. de Diuinat. Eadem constanter etiam adserunt cum Auctore (sicuti & chiore Cano citantur loc. Theolog. l. 11.) Auctor Sanctus bapt. Christi, inter Opera B. Cypriani, B. Athan. qq. ad Regem Antiochum, B. Hieron. in Psal. 71. B. Augustin. de Mirab. Sacræ scripturæ (quem ipsum esse non dubito quòd à quodam sciolo mutatus sit contextus, quem cundum LXX iuxta translationem B. Hieronymi) B. Chrysost. hom. 6. in Matth. Christ. Druthmarus in c. 2. Claudian. in Epigrammat. & alij recentiores plures, quibus adiicit Reuerendiss. Dominus Cornelius Episcopus Gandauensis in Concord. Euang.*

in Commentario, addēs, tres illos fuisse, ex Leone primo suis in Sermonibus de Epiphania. Et etiam idipsum confirmatur ex illo Psal. 71. suprà & hìc etiam citato ab Auctore: Reges Arabum & Saba dona, munera afferent illi; *sic enim etiam hìc lego, pro:* offerent, *quia Græcè est:* προσάξουσι.

94. & Damascus Arabiæ retrò deputabatur, antequàm trāsscripta esset in Syrophœnicēn, &c.] *Istud, sicuti alia pleraque, ad verbum desumpsit ex B. Iustino Martyre aduersus Tryphonem: Ceterùm, inquit, quòd* Damascus Arabiæ terræ fuerit & sit, *quamuis* nunc ei quæ Syrophœnice dicitur, accenseatur, *nec vestrū aliqui inficiari possint. Quibus consentit ex parte Isaias Propheta, quum cap. 7. caput Arabiæ Damascum vocat. Apud quem Iustinum non modò hi Magi appellantur:* ab Arabia venientes, & Arabes, *siue:* Arabici; *sed & Rama in Arabia locus recēsetur, cuius gratia dixerit Propheta Hieremias cap. 31. repetitum Matth. 2. Vox in Rama audita est; quòd in Rama, id est, dictis Magis Arabibus audita sit. In quo etiam hìc illi consentit Auctor, & alicubi B. Gregorius & Anselmus in Commentario. Et pro iis facit, quòd paulò antè diximus num. 92. de thure & myrrha, quòd potissimùm in Arabia nascantur, & quæ nu. proximo ex Psal. 71. verba adduximus. Nec obstat, quòd ex Oriente venisse legantur, quia Arabia Fœlix ex aduerso Hierusalem sita est, inter Orientem & Meridiem; atque adeò modò Orientalis, modò Meridionalis dici potest; non secus atque Mesopotamia (ex qua alij Magos venisse scribunt, vtpotè posteros Balaam) in Oriente collocata dicitur, quæ tamen est inter Aquilonem & Orientem. Certè eandem sequitur sententiam Epiphan. in Compend. cath. fidei, tradens* Magos *hosce ortos ex liberis Ceturæ ab Abraham relegatis; qui in regione Magodiæ Arabicarum partium sibi domicilium constituerint, & iuxta Isaiæ vaticinium, obtulerint Christo* virtutem Damasci & spolia Samariæ, *id est, spolia quæ Abraham à Regibus prædatoribus ex Damasco & Arabia recuperauerat: In hoc duntaxat ab Auctore differens; quòd ad litteram Prophetam interpretetur, quem alij Allegoricè.*

95. Nam & "ἄρχοντες Sodomorum, &c.] *Sicuti istud Isaiæ cap. 1. sic solet citare illud Psalm. 2.* "ἄρχοντες *congregati sunt in vnum; Græcè malens eloqui, quòd alij transtulerāt: Principes; & rursum illud Isai. 3. transtulit:* venturum in iudicium Deum cum presbyteris & Archontibus populi: *de quo vide suprà librum de Resurr. carn. cap. 20. & lib. adu. Hermog. cap. 19. ac vtrobique Adnotat. nostras, & rursum infrà lib. adu. Praxean.*

96. Pater, inquit, tuus Amorrhæus, & mater tua Chetæa, &c.] *Istud etiam ex B. Iustino Martyre adu. Tryphonē desumpsit, ex quo, & Græca editione* LXX. *legimus:* Chetæa, *pro:* Cethea, *maximè quum Hebraicam Heth litteram in χ mutare soleant Græci. Reperitur autem Ezechiel. 16. vers. 3. Accipitur autem iterum vox:* elogio, *paulòpost, in malam partem.*

97. Sic & Ægyptus nonnumquam, &c.] *Id quod lib. adu. Iudæos adnotauimus num. 105. confirmatur etiam lib. de Spectac. cap. 3. his verbis:* Quum Ægypto & Æthiopiæ comminatur, in omnem gentem peccatricem præiudicat.

98. Sic & Babylon etiam apud Ioannem nostrum Romanæ vrbis figura est, &c.] *De hoc aliquid diximus suprà lib. adu. Iudæos, num. 106. quibus adde Orosium lib. 7. cap. 2. & Comment. Aretæ Cæsar. in Apocal. cap. 17. qui disertis verbis, ibi significari scribunt veterem Romam, quum adhuc idolorum immunditiis & abominationibus deseruiret, & sanguinem Martyrum effunderet. Eodem adludit Auctor, dum adiicit:* magnæ, & regno superbæ, & sanctorum Dei debellatricis. *Atque hoc est quod B. Hieron. sub calcem l. 2. adu. Iouin. Romam sic adloquatur: Quæ scriptam in fronte blasphemiam Christi confessione deleuit. Calumniantur ergo, qui* Babylonem *Ecclesiam Romanam à Tertulliano & B. Hieronymo vocari scribunt, quāde* vrbe Romana *duntaxat loquantur; qui etiam vti simplicioribus facilius imponerent, ad marginem hìc adnotauerunt:* Roma Babylon; *quod expungendum censemus, maximè quū idem B. Hieron. Epist. ad Marcellum, etsi Romam adhuc Babylonem nuncupet, tamen fateatur ibi esse sanctā Ecclesiam; vti rectè adnotauit Nicolaus Sanderus Anglus lib. 8. de Visibili Monarchia, late hanc materiam tractans. Hoc vnum hìc adiiciamus: Marcionis hæresim, tamquam Babylonem secundam, increpari ab Epiphanio hær. 42. cōfut. 13. ex Epist. ad Cor. 1. handdubiè adludens ad eundem locum Apocalypsis.*

99. Hoc itaque vsu, Magos quoque Samaritarum appellatione titulauit, &c.] *Eodem modo istud Isaiæ interpretantur, non modò B. Iustinus, sed etiam B. Augustin. serm. 4. de Theophan. & Epiphanius in Compend. cathol. fidei; nec multum dissentiunt B. Chrysost. hom. 2 in Matth. & B. Ambr. lib. 3. in cap. 2. Lucæ. At quod sequitur:* Regem Assyriorum Herodem *intelligi, peculiare est Auctori & B. Iustino Martyri. Chrysost. diabolum intelligit.*

Cap. XIIII.

100. Adiuuabitur hæc nostra interpretatio, &c] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quòd etiā in Psalmis, Christo figuratè armorum vocabula adaptētur. *Atqui etiam integrum hoc caput suprà reperire est lib. adu. Iudæos, cap. 9. ex quo adeò etiam quædam hìc castigauimus.*

101. Accingere (inquit Dauid) ensem, &c.] *Sic iterum lego sicuti suprà, pro:* ense. *De vocibus:* tempestiuus, *&:* tempestiuitate, *iterum illuc remittens Lectorem num. 108. sicut suprà cap. 7. num. 49. Distinguens etiam sicuti suprà:* Sic item subiungens: Et extende, & prosperare, & regna; adiecit: Propter veritatem & lenitatem, *&c. deinde supplens:* contraria potius lenitati & iustitiæ.

102. Nam & Ioannes Apostolus in Apocalypsi, &c.] *Facit etiam hic locus aduersus eos, qui* Ioānem Apostolum *negant Auctorem* Apocalypseos, *verum de hoc latiùs infrà lib. 4. cap. 5. vbi etiam Marcionem in eo errore fuisse tradit; quo sit vt cap. præced.* Apocalypsin *citans, dixerit:* apud Ioannem nostrum, *vtpotè quem Marcion non agnouerit.*

103. armantem nos aduersus hostes spiritales nequitiæ, &c.] *Paraphrastice transtulit:* hostes spiritales, *pro eo quod alibi:* spiritalia, *Ephes. 6. qui etiam propius accedit ad vocem Græcam* περιζωσάμενοι, *vertens:* præcingentem; *omissa voce: induentem, quæ tamen Græcè est; transferens etiam:* diaboli, *pro:* πονηροῦ, *eadem significatione qua alibi:* malum, *pro: diabolo accipit: & propriè* galeam salutaris, *vti Græcè est* τὸ σωτηρίου, *quod legit etiam B. Hieronymus in Commentariis dictæ Epistolæ. Atqui, iuxta phrasin Auctoris, legimus ex Vatic. 2. MS.* præparationem Euangelij, *pro:* præparatione.

104. Hanc & Dominus ipse machæram, &c.] *Retinere maluit vocem Græcam* μάχαιραν, *Matth. 10.*

quàm Latinè transferre gladium, eámque etiam secundò repetit. Suppleo autem & lego ex l. adu. Iudæos: ensem sermonis Dei præcingi, ex vtroque MS. Vatic. cod. Et deducet te, prot deducit. Rursum ex illo (iuxta quod adnotatu legendum nu. III.) per volantia vbique præcepta, minantes traductionē vniuscuiusque cordis, compungentes & transfigentes (sicuti etiam legunt MS. 2. Vatic. pro: transfigurantes) conscientiam quamque; pro eo quod corruptè legebatur: peruolantia vbique præcepta, & minæ, & traductiones, &c.

CAP. XV.

105. De quæstione carnis, & per eam natiuitatis, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: Quòd nomen Christi, Marcionis Christo non competat. *Adludit autem ad illud Matth. 1. Iesus qui vocatur* Christus, *ac 27. bis: qui dicitur* Christus. *Eodem pertinet illud Ioan. 1. ac 3. quia non sum ego* Christus, *quippè quibus verbis indicat B. Ioannes Baptista, peculiarem aliquem* Christum *venturum; & illud Andreæ, Ioan. 1. Inuenimus Messiam, quod est interpretatum* Christus; *cui similis est Petri confessio: Tu es* Christus, *Matth. 16. & quæ habentur Marc. 8. 14. 15. & Luc. 2. 3. 4. 9. 22. ac 23. Item illud Samaritanæ, Ioan. 4. Messias venit qui dicitur* Christus; *& similia verba sæpissimè repetita Ioan. 7. 9. 10. 11. 12. ac 20. & Act. 2. 9. 17. ac 18. maximè vero Act. 4. vbi de Iesu interpretantur illud Psal. 2. & aduersus* Christum eius.

106. Nullus enim status differentiarum, &c.] *Simile est illud Nonij*: Nomen *est proprium vocabulum singulorum. Cui similia rursus habes infrà lib. sequenti. Est autem vox Tertullianica*: siquando, *pro*: quando; *& particula illa*: puto, *paulò post interiecta.*

107. Græca catachresis de alieno abutēdo, &c.] *Adludit ad illud Quintil. c. 8. de Tropis*: κατάχρησις, *quam rectè* abusionem *dicimus; quæ non habentibus* nomen *suum, accommodat quod in proximo est.*

108. sed vetera & vulgata.] *Adludit tum ad nomen* Christi *Regibus omnibus adaptatum in veteri Testamento, tum ad peculiaria* vetera & vulgata *de ipso* Christo *testimonia, 1. Reg. 1. ac 2. Reg. 23. Psal. 2. 88. ac 131. Eccles. 47. Isai. 45. iuxta 70. Threnor. 4. Dan. 9. & Abac. 3. Ex quibus illud Psal. 2.* aduersus Christum eius, *lib. de Resurr. carn. c. 20. & rursum infrà lib. 4. adu. Marc. cap. 21. de* Christo *Iesu interpretatur Auctor, & rursum l. adu. Praxeā, et similiter illud Isai. 45. Dicit Dominus meus* Christo *meo domino, supra l. adu. Iud. cap. 7. Item, illud Thren. 4.* Spiritus personæ eius, Christus dominus, *supra huius lib. c. 6. & locis aliis ibidem adnotatis. Denique illud Dan. 3. de* Christo duce, *latissimè prosequitur supra lib. adu. Iud. toto cap. 8.*

109. nouam plagulā non adsui veteri vestimēto, &c.] *Iisdem verbis transtulit illud Matth. 9. supra T. 2. l. de Orat. c. 1. vbi, quod Christus probare nō videtur, factum tamen à Christo insinuat (quod mirū est) in Oratione Dominica. Quibus verbis* ἐπίβλημα plagulā *transtulit, quod infrà l. 4. adu. Marc.* additamentū, *& verbū* βάλλουσι *modo*: recondit; *modò*: credit, *modò*: cōmittit, *sicuti vocem* ἐπιβάλλει, adsuit, *paraphrasticōs, & infrà*: immittit *propriè. Atqui de hoc infrà latiùs l. adu. Marc. c. 11. vbi istud ipsum Lucæ 5. pertractat.*

110. Si enim Christus vnctus est, &c.] *Adludit ad significationē nominis* χριστός, *quod* vnctus *interpretatur, tum ad loca vniuersa veteris & noui Testamenti, vbi Messias* Christus *vocatur, quippè quod* vnctū *significet. Quò pertinet imprimis illud quod dicit supra l. adu. Iud. c. 8. tractans Prophetiā Dan. 9. &* vnctus est Sanctus Sanctorū, id est, Christus; *tum illud l. de Bapt. cap. 7.* Vnde Christus dicitur à Chrismate; *& quod habet infrà lib. aduers. Praxean*: Si tamen nomen est Christus, & nō appellatio potius, vnctus enim significatur; *ac*: Christus ab vnctionis sacramēto, & si pater Christus est, pater vnctus est, & vtrique ab alio. Aut si à semetipso, proba. Sed non ita dicunt Acta Apostolorum (nempe c. 4.) in illa exclamatione ad Deum: conuenerunt enim vniuersi in ista ciuitate aduersus sanctū filium tuum quē vnxisti, &c. Sic & Petrus: (*Act. 2.*) Firmissimè itaque cognoscat omnis domus Israël, quòd & Dominum eum Christum, id est, vnctum, fecerit eum Deus, hunc Iesum quem vos crucifixistis; *item quod addat nomen* Christus accidens esse, quod ab vnctione deuenit. *Quibus adiicere licet etiam illud Act. 10. quando* vnxit *eum Deus Spiritu sancto & virtute. De Messia autem nomine peculiari, Græcè & Latinè sillaba mem est loca illa duo supracitata initio huius capitis, Ioan. 4. alioqui, vbicunque 70. transtulerunt* Christus *veteri Testamēto, Hebraicè* Messiach *legitur. Atqui* plano, *id est, impostore, sup. vide Adn. nostras, &c.*

CAP. XVI.

111. Nunc si nomen Christi, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Quòd etiam Iesu nomen, Christo Marcionis non competat. *In quo rursum repetit ferè ea quæ supra l. adu. Iud. c. 9. & imitatur B. Iustinū Martyrem adu. Tryphonē. De Prouerbiali verò formula* (quemadmodum furunculus captauit, *vide nostra Prolegomena.*

112. cur etiam Iesus voluit appellari, &c.] *Adludit ad illud Matth. ac Lucæ 1.* Et vocabis nomen eius Iesum, *addita etiā nominis interpretatione*: ipse enim saluum faciet populum suū à peccatis eorū. *Hæc eadem dicit infrà l. adu. Praxean*: Nomen Iesus proprium, quod ab angelo impositū est. *Idq nō semel, sed ad ipsam virginē Mariā, deinde & ad Ioseph. Item Tertullianica*: exspectabili, *pro*: sperato, *etiam hodierno.*

113. & Heliam potius interpretātur Christum, &c.] *Iudæi in hunc errorem inducti fuere, per illud Malachiæ Prophetæ*: Ecce ego mittam vobis Heliam Prophetam, *antequàm veniat dies Domini magnus. Vide de die iudicij illud, præterquàm quòd clara sint verba, intelligit Auctor supra lib. de Resurr. carn. c. 22. ac 23. Nemo adhuc excepit Heliā. Immò & ipse Christus Matth. 17. ac Marc. 9.* Helias quidē, *inquit, venturus est quamquam & ipse venisse illum dicat in virtute Heliæ. Plura de hoc vide apud B. Iustinum Martyrem adu. Tryphonem Iudæum, vbi latissimè illud obiectum, & B. Augustinum lib. 20. de Ciuit. Dei, cap. 29.*

114. cum partiariis erroris tui Iudæis, &c.] *Similem phrasin habes supra lib. de Resurr. carn. cap. 2. partiarios sententiæ illorum. Atqui de qua errore sententiāt* Iudæi *cum Marcionitis, patet supra c. 6. Quamquam*tur, *inquit*, hæretica dementia eum Christum non nisse præsumeret, qui numquam fuerat admissus; sequebatur, vt eum Christum nondum venisse contenderet, qui semper fuit prædicatus; atque coacta est cū Iudaico errore sociari. *Quæ ipse, quam paulò obscurius, iterum repetit cap. 7. & 8.*

115. Nā quia Iesus Christus secundū prophetiā, &c.] *Pulcrè explicat, imitatus etiam hīc B. Iustinum Martyrem aduers. Tryphonem, in quo Iesus filius Nun figura fuerit* Iesu Christi; *adludens ad ipsum 4. & vbi ille* introduxisse *legitur primum populis*

TERTULL
Cum Annotatio
PAMELII
A. V.
16

terram promissionis (*siue*: repromissionis, *sicut suprà legitur*) melle & lacte manantem, *deinde*: circumcidisse. *Quod ipsum repetitur ab Auctore* (*vbi hunc locum citat*) *lib. 4. adu. Marc. tractante illud Luc. 4.* Quid nobis & tibi est Iesu? *vbi etiam repetit*: Iesus nomen Dei esse in filio Naue. *In quo illum imitatur B. August. lib. 16. contra Faustum, c. 18. 19. ac 20. & B. Hieron. l. adu. Iouin. ac Ruffin. in Symbolũ. Immò eadẽ ferè ætate idipsum tradit Origenes in Exod. cap. 17. & hom. 1. in Iosue. Plura vide apud Leonem de Castro aduersus Iudæos modernos, in illud Isai. 7. Et vocabis nomen eius Emmanuel. Atqui supplemus & distinguimus iuxta l. adu. Iudæos*: sed per Iesum, id est, per Euãgelij gratiam, prouenire habebat (*en iterum phrasin Auctoris*) circumcisis nobis petrina acie, id est, Christi præceptis (petra enim Christus) ideò is vir, qui in huius sacramenti imagine, *&c. Sic enim ex MS. 1. Vatic. cod. hic castigauimus, pro*: imagines. *Porrò eodem modo interpretantur dictam* Iesu Naue *historiam, B. Ambros. sermone 4. in Psal. 118. ac ad finem Psal. 40. & B. August. tum locis citatis, tum qu. 103. lib. 2. super Exodum.*

116. Quis enim loquebatur nisi spiritus creatoris, &c.] *De his loquendi formulis, quas frequentes habet, vide nostra Prolegomena inter Paradoxa Auctoris. Magis propriè habetur pro hoc suprà*, Dei filius.

117. Ecce ego mitto angelum meum, &c.] *Etiã in interpretatione huius loci Exod. 23. primùm de* Iesu Naue, *ac allegoricãs de Iesu Christo, imitatur Iustinum Mart. vbi suprà. Legimus verò phrasi Tertullianica*: ne inobaudieritis eũ, *pro*: inobedieritis; *seu potius singulari numero totum hoc comma legimus, sicuti suprà*: intende illi, & exaudi eum, ne inobaudieris eum; *maximè quum sic legat B. Iustinus Martyr, & editiones omnes, Hebraica, Chaldaica, Græca, & Latina; & prorsus legendum*: non enim cælauit te, *suprà lib. adu. Iud. adnotauimus num. 116. Ex eodem castigauimus*: Angelum quidem eum, *pro*: meum; *item paulopost ex Vat. 1. MS. cod.* sicut nec reliquus ordo. *Est autem vox Tertullianica*: repugnanda *actiuè, pro*: impugnanda.

118. De nominibus iam obduximus, &c.] *Rectè accipit hoc Rhenanus, pro*: eiecimus, *& hìc, & suprà, ac infrà sæpius.*

Cap. xvii.

119. Reliquum ordinem eius cum scripturis conferamus, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus*: Scripturis cõfirmari habitum Christi ignobilem. *In eo autem hìc aduersus Marcionem, partiarũ (vti paulo antè dixit) erroris, repetit, quod suprà aduersus Iudæos dicto cap. 9. ex quo quædam hìc castigauimus. Cui similia etiam suprà adduxit Auctor c. 7. & proinde etiam lib. adu. Iudæos cap. vlt. Quare legimus paulopost, sicut ibi*: accingitur ensem, *pro*: ense.

120. Quemadmodum expaueſcent multi super te, &c.] *Locum hunc tandem reperi Isai. 52. iuxta* LXX. *seu potius secundum veteres Patres 53. qui illud incipiunt eo loco*: Ecce intelliget, *&c. Imitatur verò etiam in hoc B. Iustinum Martyrem Apolog. 2. quòd locum illum, de contumeliis Christo factis in passione intelligat. Græcè est,* ἐκθαυμάσονται, *quod magis propriè vertitur ab aliis*: obstupescent, *quàm ab Auctore*: expaueſcent; *& vnica vox est* ἀδοξήσουσι, *pro eo quod hìc est*: sine gloria erit.

121. habitu incorporabili, &c.] *Siue sic legas cũ excusis, voce antiqua, & fortassis Tertullianica, siue*: incorporali *cum 1. MS. Vatic. cod. perinde est. Nam suprà lib. de Carne Christi, cap. 11. tradit Auctor*: incorporale nihil esse, nisi quod non est. *Quod quamquam ad Paradoxa eius pertineat, tamen ad intellectum facit huius loci, quum dicit* apud eundem Prophetam (*nempè Dauid Psal. 20.*) habitu incorporabili dici Christũ, *eo quòd apud illum appelletur*: vermis & non homo, ignominia hominis (*hoc enim iterum addo, sicuti suprà cap. 7. & lib. adu. Iud. cap. vlt.*) & nullificamen populi.

122. agnosco virgam de radice Iesse, &c.] *Tractauit eundem locum ad idem institutum suprà Auctor lib. adu. Iud. num. 119. & insuper lib. de Carne Christi, cap. 21. Ex quorum priori loco castigauimus*: censendum (*nempè Christum*) *pro*: censendam. *Vbi etiam vide Adnotat. nostras num. 119. de loco illo Isai. 52.* Qui neque contendit neque clamauit, *&c. Vnde etiam supplemus*: non extinxit, sed lucernam magis fecit ortu luminis sui.

123. ipsum quoque Marcionis Euangelium discuti placuit, &c.] *Non refert, siue cum Rhenano legas*: discuti, *siue*: excuti *cum vtroque MS. Vatic. cod. Adludit autem rursum ad lib. 4. aduersus Marcion. vbi* de prædicatione & virtutibus Christi *agit. Atqui varios locos Tertulliani, vbi voce* expungi *vtitur, videre est suprà lib. aduers. Iud. num. 121. & hoc ipso lib. cap. 11. num. 76.*

124. Quis enim, inquit, in vobis qui Deum metuit? exaudiat vocem filij eius.] *Ita hunc locum Isai. 50. citat & interpretatur B. Cyrillus Comment. in Isaiam; ex quo etiam suppletur prior huius scripturæ pars, quæ in exemplari, quo vsus est B. Hieron. non reperiebatur, & tamen genuinam esse constat, vtpotè non hìc modò citata, sed etiam infrà lib. sequ. 4. adu. Marc. cap. 22. secundum quem locum emendauimus*: exaudiat, *pro*: & exaudiet, *maximè quum Græcè sine Coniunctione habeatur* ὑπακούσατω. *Quod autẽ (inquit Leo de Castro in Isaiã) pro seruo, quod Hebræa lectio præfert, Tertullianus vertit*: filium, *inde factum est, quòd* LXX. *reddant* παιδὸς, *& hæc vox* παῖς *vtrumque significet; quæ voce vsi ferè reperiuntur* LXX. *quoties de Christo agitur; quantum apparet, vt vtrumque significaretur, & seruum fuisse secundum humanam naturam, & Dei* filium. *Quod videtur etiam mouisse Tertullianum, cur* Deum *legere vtrobique maluerit quàm* Dominum; *quamquam interim Vatic. 1. MS. hoc legat; Hebraicè certè est hìc nomen tetragrammaton.*

125. Item medicatorem, &c.] *Quem hìc* medicatorem, *infrà lib. 4. adu. Marc. cap. 35.* remediatorem languorum *vocat, eundem hunc locum Isai. 53. citans.*

Cap. xviii.

126. De exitu planè, &c.] *Capiti huic titulum imposuimus*: Quòd etiam exitus & passio crucis in Christum prædicata sit, scripturis Pentateuchi. *Vbi etiam repetit Auctor, quod suprà prosecutus fuit l. adu. Iud. cap. 10. Vtrobique autem non semel* exitus *pro morte accipitur, sicuti etiam alibi frequenter. Atqui etiam hìc imitatur Auctor, allegatis penè iisdem verbis ac scripturis, B. Iustinum Martyrem adu. Tryphonem Iudæum, qui idipsum argumentum proponebat, cuius hìc fit mentio, de loco illo Deuteron. 21.* Maledictus omnis qui pependerit in ligno. *A quo latissimè hæc obiectio soluitur, & præter locos scripturæ hìc citatos, tamquam figuræ crucis Christi adducuntur*: Lignum vitæ *in paradiso, Gen. 3.* Virga Moysi, *qua ad liberationem populi missus mare dis-*

secuit, & è petra aquam produxit, Exod. 14. ac 17. Lignum in Mara, quod aquas dulces reddidit, Exod. 15. Virgæ in aquas missæ à Iacob, Gen. 30. Virga eiusdem qua fluuium transiit, Gen. 32. Et scala quam à se visam dicit, cui innixus fuerat Deus, Gen. 26. Virga Aarõ, Num. 17. & lignum quod plantatum legitur iuxta exitus aquarum, Psal. 1. Lignum quod Eliæus in aquam proiecit, 4. Reg. 6. Virga denique quæ Iudam patrem esse demonstrauit filiorum Thamar, Gen. 38.

127. Sed huius maledictionis sensum differo, &c.] *Inuenio istud Deuter. 21. tractatum ab Auctore hîc; insinuat*, dignam fuisse maledictionem *hanc, quam Christus subiret* ex prædicatione crucis; *quam iterum hîc latè per figuras veteris Testamẽti prosequitur.*

128. Itaque imprimis Isaac, &c.] *Similiter Christi signum fuisse* Isaac, *quando à patre immolandus offertur, tradit B. Cypr. lib. de Bono patientiæ, & Isidorus ac Hrabanus in Comment.*

129. Ioseph & ipse Christum figuratus, &c.] *Figuram Græcam hîc adnotat Rhenanus. De* Ioseph *vero idipsum etiam habet B. August. Serm. 86. de tempore, & Hrabanus in Comment. Atqui supplemus ex lib. adu. Iud. cap. 10.* quòd persecutionem à fratribus passus est, & venũdatus est in Ægyptum ob Dei gratiam, sicut & Christus à Iudæis carnaliter fratribus venundatus, à Iuda quum traditur. Nam & benedicitur in hæc verba. *Vbi cur omiserimus illud* à patre, *vide Adnot. nostras num. 128.*

130. Tauri decor eius, cornua vnicornis, &c.] *Istud ipsum de Ioseph à Moyse prolatum Deuter. 33. non modò Iustinus Martyr* (*ex quo ferè ad verbum hæc desumpsit Auctor*) *sed etiam B. August. quæst. in Deuter. cap. 56. & Hrabanus in Comment. de Christo interpretantur. De* Vnicorni *autem vide vbi suprà, Adnot. nostras, num. 129. & de* Minotauro bicorni, *num. 130. Legimus autem hîc:* crucis extima, *ex 1. MS. Vatic. cod. Item supplemus sicuti suprà legitur:* Nã & in antemna nauis, quæ crucis pars est, &c. vnicornis autẽ media stipitis palus. *Adnotat Rhenanus figuram Græcã hîc esse, tamquam si dicatur:* vnicornis, *secundum* media, *id est, mediam* stipitis *partem*, palus.

131. Hac denique virtute crucis, &c.] *De* crucis religione *etiam ætate Auctoris vsitata, suprà latè tractauimus Tom. 1. Apolog. cap. 16. num. 238. vbi* crucis religiosos Christianos *tacitè fatetur, & similia crucis trophæa, labara, aliáque apud Gentes vsitata in medium adfert; quo fit, vt imagines crucis, immò & Christi cruci adfixi, non tunc modo, sed & ab Apostolorum ætate venerationi fuisse, ibidem cõprobauerimus*; *adlegatis ibidem inter cætera tum hoc Tertulliani, tum B. Iustini Martyris apertioribus locis* (*quæ hîc Auctor imitatur*) *ex lib. adu. Tryphonem, & Apolog. 2. quod hîc monuisse sufficiat, vti Lectorem illuc remittamus. Atqui est Tertullianica phrasis* (ex illis enim deducitur census istorum.) *Supplemus autem & legimus, sicuti suprà:* in Simeonẽ & Leui exporrigẽs benedictionem, in Scribas, &c.

132. Simeon & Leui, &c.] *De hac scriptura Gen. 49. vide suprà lib. adu. Iud. num. 132. Adludit autem ad Auctorem & alios veteres, Hrabanus noster in Comment. his verbis: Quidam hoc quod in* LXX. *legitur: In furore suo* (*pro quo Auctor:* in indignatione sua) interfecerunt homines, & *in desiderio* (*siue* concupiscentia sua, *vti hîc & suprà*) subneruauerunt taurum (*pro quo hîc:* cæciderunt neruos tauro) *prophetice*, homines interfectos *Apostolos*, & subneruatum taurum *Christum interpretantur. Supplemus autem & distinguimus veluti suprà:* quem post necem Prophetarum interfecerunt, &, suffigendo nexus eius clauis, desæuierunt. *Quomodo si legamus, non male est dicere cum Rhenano: hîc esse Synecdochen.*

133. Iam verò Moyses quid vtique, &c.] *Hic etiam imitatur B. Iustinum Martyrem adu. Tryphonem, & vtrumque B. Cyprianus Testim. lib. 2. adu. Iud. cap. 20. cuius inscriptio est: Quòd in passione & crucis figuratus omnis sit & potestas; & Hrabanus in Comment. Exod. 17. Legimus autem:* orabat, *pro:* orat; *correspondet enim cum 1. Vatic. MS. cod.*

134. in rebus tam attonitis, magis vtique genibus positis, &c. orationem commendare debuisset, &c.] *Legimus:* genibus positis, *pro:* depositis, *vt cuti suprà; nisi quis malit cum dicto Vatic. cod. MS. leue* dispositis. *Supplentes mox:* vbi nomen Dominicum dimicabat. *Atqui etiam hîc confirmatur tum Auctore, tum à B. Iustino Martyre, veteris Ecclesiæ consuetudo:* genibus positis, & manibus extensis pectus, & facie humi volutante, *siue:* vultu, *vti suprà legitur; de qua vide Adnotat. nostras in Tom. 1. Apolog. c. 30. num. 440. & Tom. 2. lib. de Orat. cap. 13. num. 51. ac ad B. Cyprian. lib. de Orat. Dom. c. 7. num. 9.*

135. Idem rursus Moyses, &c.] *Prætermisimus suprà lib. 2. adu. Marc. cap. 22. num. 143. & lib. de Idol. cap. 5. num. 22. iisdem penè verbis sit vsus; tacens* (ex eius verbis vtar) de figura remedij, *certè etiam non assumpsit Auctor ex D. Iustino Mart. adu. Tryphonem, postibus idipsum inculcat; vtrumque verò imitantur I. Gregorius Nazianz. Conc. Paschali, B. August. in Psal. Gal. Epiphan. contra Ophitas, & Hrabanus in Comm. idque secuti ipsum Christum interpretem hoc loci Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltandum tet filium hominis. Suprà verò Adnotat. nostras depologet. num. 238. adnotauimus, diligenter animaduertenda verba illa:* pendentis habitu. *Hîc vero eius notatu dignum* (*quod suprà lib. adu. Iud. non habemus*) intuenti tamen & credenti in eam, crucem nostram *vt vel hinc confirmetur Ecclesia vetustissima consuetudo, qua non solùm ante imaginem crucis genua flectimus, & etiam eam intuemur, credentes in Christum ipsum* pendentis *in cruce typus nobis per crucis imaginem representatur; quam ipsam cerimoniam, adorationem quam Ecclesia, verbis illis quæ in Parasceue solemniter canit, Crucem tuam adoramus, &c. Atqui rursus hîc, sicuti suprà, supplemus & legimus:* in spectaculum positi salutare proposuit, eo tempore quo à serpentibus exterminati sunt, nisi quòd & hîc, &c. *omissis* post idololatriam; *quia post illam alia fuit poena per gladij occisionem; at* (*sicuti etiam legitur 1. Cor. 10.*) *postquàm Deum tentarunt* (*Num. 21.*) *à serpentibus perierunt.*

Cap. XIX.

136. Age nunc, si legisti penes Dauid, &c.] *Iam post hoc inscripsimus:* Quòd eadem crux & passio Christi prædicata sit in Psalmis & Prophetis; *quo iterum eadem repetit, quæ suprà lib. adu. Iud. num. cap. 10. ex quo etiam hîc quædam emendationem & rursum imitatur B. Iustinum Martyrem adu. Tryphonem.*

137. Dominus regnauit à ligno, &c.] *Etiam nostram suprædicto libro num. 133. quæ tenet huius loci Psal. 95. lectionem adseruimus, confirmat*

verba B. Iustini Martyris libro sæpecitato: Ex Psalmo (inquit) 95. quem Dauid cecinit, perpauca hîc abstulerunt (Magistri vestri:) à ligno. Quum enim ad verbũ ita fuisset dictum: Dicite in nationibus; Dominus regnauit à ligno, *reliquerunt: Dicite in nationibus:* Dominus regnauit. *Quo fit vt nominatim illud:* à ligno, *vtrobique ab Auctore etiam explicetur, & ter repetatur, & insuper etiam infrà legatur c. 21.*

138. Etti enim mors ab Adam regnauit vsque ad Christum, &c.] *Istud Auctor paraphrasticòs citat, ex Apostolo Rom. 5. Ibi enim habetur primùm: Mors regnauit ab Adam vsque ad Moysen; sed postea adiicitur: Si enim vnius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donum, in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit; quibus verbis tacitè indicauit:* mortem *non solùm vsque ad Moysen, sed etiam* vsque ad Christum *quodammodò regnasse. Quamquam magis propriè Epiphan. hær. 42. contra Marcionem dictum locum explicet, dum dicit, in Moyse mortem interciſam, in Christo abolitam, iuxta illud eiusdem Apostoli 1. Cor. 11. Vbi est mors aculeus tuus?*

139. Quoniam, inquit, puer natus est nobis, & datus est nobis filius. Quid noui, si nõ de filio Dei dicit? Cuius imperium, &c.] *Sic omninò distinguendus est hic locus, sicuti suprà, pro eo, quod à prioribus separabatur Isai. 9. verbis, illud:* & datus est nobis, *cum addito:* filius.

140. Venite, mittamus lignum in panem eius, &c.] *Suprà integra periodus Hierem. 11. citatur, & rursus infrà lib. 4. cap. 40. vbi de Sacramenti Eucharistiæ institutione Lucæ 22. agitur, ad quod Euangelium hîc adludit, dum subdit:* in Euangelio quoque vestro, *vtpotè quod solum reciperet Marcion. Atqui de hac scriptura ibi latiùs. Hîc addemus dumtaxat, quòd B. Iustinus libro toties citato, scribit etiam hunc Hieremiæ locum à Iudæis resectum fuisse, non ita diu ante sua tempora; quum tamen exstarent exemplaria in eorum Synagogis, in quibus ea verba continerentur; idque ea de caussa, quòd inde probari posset Iudæos consilium iniisse de Christo, vt ipsum in cruce suspensum occiderent. Siue autem legas:* mittamus, *sicuti hîc & suprà, siue:* iniiciamus, *vti B. Iustini interpres, cum 2. MS. Vatic. cod. siue denique:* coniiciamus, *sicuti infrà, perinde est.*

141. panem corpus suum appellans, &c.] *Quòd his verbis confirmetur veritas* corporis Domini *in Eucharistia (iuxta verba Euangelistarum & B. Pauli, ad quæ adludit Auctor) non nos modò suprà lib. adu. Iud. num. 134. sed & ipsi Magdenburgenses adnotarunt; hoc loco comprobantes verè & substantialiter* corpus Christi *in Eucharistia distribui. In hoc dumtaxat hallucinati, dum hunc locum citant, vti probent* panem *cum* corpore Domini *remanere. Verùm id suprà latè impugnauimus Tom. 2. lib. de Orat. cap. 6. num. 23. vel eo ipso, quòd dicat* panem corpus suum appellans, *aut faciens, quum alioqui dicere debuisset, in pane, vel sub pane. Neque verò obstat, quod hîc additur:* vt & hinc iam eum intelligas corporis sui figuram pani dedisse (*sic enim legimus ex Vatic. 2. pro:* pane, *quod magis placet quàm coniectura Latinij:* corpori suo figuram pane dedisse) *quia, sicuti infrà lib. 4. aduersus Marc. cap. 40. latè deducemus vbi similia habet Auctor) quodammodò & veritas corporis Christi & figura est in hoc sacramento; quo loco etiam septem locos reperire est ipsius Tertulliani, quibus apertissimè veritas corporis Christi comprobatur. His adde, quòd meritò quis dubitarit, num dicta verba:* vt & hinc iam, *&c. germana sint Auctoris nécne, aut saltem omnia; eo quòd suprà lib. aduers. Iud. neque in excusis legantur, neque in MS. codicibus.*

142. vigesimus primus Psalmus totam Christi continens passionem, &c.] *Similiter B. Iustinus vbi suprà: Psalmum istum (inquit) non in Christum conceptum esse aitis, cæcutientes prorsus, neque intelligentes; neminem in gente vestra, qui vmquam Rex siue Christus sit dictus, manus & pedes quum viueret perfossum, neque per mysterium hoc, mortuum, hoc est, in cruce suspensum esse, extra hunc solum Iesum. Qua occasione proinde, pulcherrimè* Psalmum XXI. *integrum interpretatur, & latissimè. Legimus autem sicuti suprà:* quæ propriè atrocitas crucis, *pro:* atrocia.

143. & de cornibus vnicorniorum humilitatem, &c.] *Sic iterum supplemus & legimus, sicuti suprà MS. pro:* vnicornis; *nam etiam B. Iustinus Martyr legit & interpretatur, sicuti Auctor,* vnicornium; *nisi fortè ex proposito illud Auctor legerit, vt magis accedat ad illud Deuter. c. 33. citatum capite præcedenti, dum inquit, sicut suprà ostendimus:* cornua vnicornis, cornua eius; *sed interim vtrumque locum quasi concilians B. Iustinus: Nam quòd omnium, inquit, cornuum vnicornium cornu solum crucis forma sit, anteà toties explicui. Supplemus autem etiam:* ne mites alterius alicuius prophetari passionem, quàm eius qui solus, &c. *& paulò post iterum legimus, sicuti suprà, ex Vatic. 2. MS. cod.* & per crucem euenisse, *pro eo quod erat:* per Christum.

144. Sepultura eius sublata de medio est, &c.] *Quem locum à ij ad marginem, apud B. Iustinum Martyrem, & nos suprà, illos secuti, lib. aduers. Iud. adnotaueramus esse Isai. 53. tandem reperimus Isai. 57. secundum* LXX. *præterquàm quòd aliter distinxisse videantur bi duo Auctores (sicuti iterum etiam lib. 4. aduers. Marc. cap. 43.) legentes: Erit in pace,* sepultura eius sublata de medio est, *pro eo quod alij Patres legunt & interpretantur: Erit in pace sepultura eius, ablata est de medio; sic enim B. Cyprian. lib. 2. aduers. Iud. cap. 14. B. Hieronym. Cyrillus, Procopius & Theodoretus in Comment. Isaiæ. Solus B. Ambros. lib. de Cain & Abel cap. 2. cum Auctore consentit, citans dumtaxat eadem hæc verba. Atqui pulcrè, citatis etiam ipsis dictorum Patrum verbis, disputat de hoc loco Leo de Castro Comment. in Isaiam, contra Iudaisantes Vatablum & Isidorum Clarium.*

145. Propterea ipse multos hæreditati habebit, &c.] *Istud reperitur Isai. 53. Atqui retinuimus:* hæreditati habebit, *tamquam Tertullianicum; & sicuti suprà, post illud:* & multorum diuidet spolia, *adiecimus:* Quis enim alius nisi qui natus est, vt suprà ostendimus? (*nempè c. 13.*) Pro eo, *&c. Legentes etiam:* vtique per resurrectionem consecuturum, *pro eo quod mendosissimè legebatur:* consecuturus.

Cap. xx.

146. Sufficit huc vsque de his interim, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Quòd post aduentum Christi contigerit etiam nationum conuersio, iuxta Prophetiam Dauid, quippè quæ de illo aut alio haudquaquam possit intelligi. *Repetit autem etiam hîc pleraque, quæ suprà lib. aduers. Iudæos, sub finem cap. 11. & 12. Rursum etiam B. Iustinum*

Martyrem imitatur, & vtrumque B. Cyprian. Test. lib. 1. adu. Iud. cap. 21. Est verò rursus Tertullianicum decucurrisse.

147. & ad Deum Christum, &c.] *Hîc supplemus, sicut etiam suprà legitur, ex 1. Vatic. MS. cod. Quòd verè* Christus sit Deus, *infrà latiùs tractabimus lib. aduers. Praxean, vbi id ex Apostolo comprobat. Atqui sicut suprà ex eodem MS. cod. Vatic. castigauimus:* occurret, *pro:* occurrit; *ac:* Postula à me, *pro:* de; *&:* Dauid filium eum vendicare, *pro:* eius; *denique:* regnauit, *pro:* regnarit.

148. qui totum iam orbem Euangelij sui fide cepit, &c.] *Suprà c. vlt. lib. adu. Iud.* Euangelij sui radiis illustrauit: *Quomodo autem id verum fuerit ætate Tertulliani, vide eiusdem libri Adnotat. nostras cap. 7. num. 30. & deinceps.*

149. Ecce dedi te in dispositionẽ generis mei, &c.] *Adiecimus sicuti suprà:* mei, *quia illud interpretantur B. Iustinus Martyr vbi suprà, Lactant. l. 5. c. 20. ac B. Cyrillus epist. de Immacul. virg. c. 2. & legũt BB. Cypr. Testim. lib. 2. adu. Iud. c. 7. Amb. de Virgin. l. 3. et Euseb. Demonstr. Euang. l. 9. c. 15. Idq; eo magis, quòd apud LXX. corrupta à Iudæis lectio* generis Israël *etiamnum seruetur; quod miratur vnà mecum Leo de Castro, quum Orig. epist. ad Africanum, & in Leuitici c. 23. hom. 12. iam tum significauerit, adulteratum fuisse quod* LXX. *transtulerint:* generis nostri. *Atqui familiare est Auctori, vt vbique vocem:* διαθήκην, *dispositionem vertat, quam alij: testamentum, tum hîc, tum paulò ꝓt; &:* cellam, *pro:* domo.

150. Ecce testimonium eum nationibus posui, &c.] *Hæc huic loco, ad finem capitis vsque peculiaria sunt. Ad idem institutum verò hunc locum Isai. 55. adlegant, non modò BB. Iustinus & Cyprianus locis citatis, sed etiam Auctor lib. de Trinit. infrà Tom. 5. Euseb. Cæsar. Demonstr. Euang. l. 6. c. 23. Ambros. serm. 5. & August. conc. 6. in Psal. 118. Theodoret. etiam in Comment. qui adnotat lectionẽ esse* LXX. testimonium, *pro eo quod Aquila & Theodotion ac Hebræi omnes,* testem.

151. Et dispona vobis, &c.] *Hæc verba paulo antè ibidem legũtur; quorum illud:* religiosa & fidelia Dauid, *latissimè & pulcherrimè hîc Auctor ex collatione aliarum scripturarum explicat, & paucis rursum infrà lib. 4. adu. Marc. c. 1. vbi, quomodo etiam hîc sub finem capitis, legit:* Sancta Dauid & fidelia, *cum B. Iustino & aliis Patribus, pro eo quod hîc:* religiosa & fidelia. *vtrũque vox Græca* ὅσια *significat.*

152. Ex fructu ventris tui, &c.] *Etiam istud Psalmi 131 pulcherrimè explicat, apud quem proinde lego:* Ipsius ergo dicendo ventrem, *pro:* Ipsius autem: *& vt Latina sit oratio, sic quod sequitur distinguo:* immò ipsa erit caro eius, religiosa & fidelia Dauid. *Atqui, quod de* Resurrectione, fidelia, *tamquã perpetua, cum aliis Veteribus interpretatur Auctor, imitatur Paulum Act. 13.*

153. in secũdo Basiliarum, &c.] *Prorsus sic legendum, pro:* in primo; *nam præterquam quòd reperiatur hæc scriptura 2. Reg. 7. certè eandem etiam citat ex secundo* βασιλειων *B. Cyprian. Testim. lib. 1. adu. Iud. c. 15. & lib. 2. c. 11. Simões autem phraseis Auctoris sunt infrà lib. 4. c. 21.* Habes tertium Basiliarum, si & quartũ resoluas, *&c. ac rursũ, c. 14.* Sic & retrò in βασιλείοις. *Itaque nouam derivationem Latinam facit Auctor* Basiliarum, *pro eo quod alij: Regnorum transferunt, sicuti etiam adnotauimus Adnot. nostris in B. Cypr. dict. lib. 1. Testim. n. 7. Quum autem Auctor & 2. & 3. & 4.* Basiliarum *nominatim citet; videtur olim non fuisse ea distinctio quæ hodie exstat apud* LXX. *vt duo primi Samuelis nuncupentur, reliqui verò primus & secundus Regum seu Regnorum; maximè quum etiam B. Cyprianus non semel* βασιλείων *primum citet,* secundum, tertium, *& quartum.*

154. Semen tuum, quod erit, inquit, ex ventre tuo, &c.] *Sic hunc locum castigauimus ex adnotatione quæ hodie exstat, pro eo quod erat:* Semini tuo, *ac:* tre ipsius; *maximè quum illud etiam legat locis citatis B. Cyprianus. Adludit autẽ ad verba ibidẽ sequentia Auctor: Hic ædificabit mihi ædem, quum subiungit:* Quis ædem Dei. *Similiter quòd addit:* Denique & thronum in æuum, & regnum in æuum, *ad illa ibidem: Et regnum thronum eius in sæculum, &c. & regnum eius in sæculum.*

155. Suscitauit enim illi Satan, id est, hostem mæum, &c.] *Addidi:* id est, *quia hauddubie hoc addidit explicãdi gratia, quid per Satã intelligeret vocem, sicuti & Græce* σατὰν, *indeclinabiliter scribit Auctor. B. Cyprianus Latinè Sathanem transtulit in Vnit. Ecclesiæ, l. de Oratione Dominica, & Testim. lib. 3. 80. Atqui de* Salomone *similes locos adnotauimus hîc suprà l. 2. adu. Marc. cap. 23. num. 152.*

Cap. XXI.

156. Sic nec illam iniectionem, &c.] *Caue inscripsimus:* Quòd non Iudæorum tantùm sed maximè gentium ad Christum conuersio sumpta prædicta sit. *Imitatur verò etiam hîc B. Iustinus Martyr aduersus Tryphonem, præsertim de proselyte.*

157. nullo adhuc Cerdone, nedũ Marcione, *De* Cerdone Marcionis *magistro vide suprà ad Inscript. adu. hæret. c. 51. hær. 16. num. 321.*

158. Ecce, inquit Isaias, proselyti peruenient ad te, &c.] *Quid* Proselyti, *suprà adnotauimus adu. Iud. cap. 1. num. 1. Quo autem loco Isaias hactenus reperire non potui, nisi forte c. 16. vbi mentio proselyti legitur: Habitabunt apud te profugi mei, olim hæc lectum fuerit apud* LXX. *nam totum hoc caput præsertim Iudæis, & nescio quæ alia Græca prorsus cum Hebræo non conuenientia ab illis substituta, adnotauit Lis. de Cabrera Isaiam. Si quis alius aliquid certius reperire possit, proferat licet. Sunt qui adscribunt Isai. 52. sed neque ibi reperio.*

159. Et Nationes, quod sumus nos, &c.] *Hîc nimirum distinguendus est hic locus nouæ periodi; nam quæ præcedunt, sunt verba Marcionis, ab eo loco: quando & proselyti, &c. Legimus autem etiã cum 1. MS. Vatic. habebant, pro:* habeant.

160. Et in nomine, inquit, eius, Nationes sperabunt, &c.] *Similiter hunc locum interpretatur non modò Tertullianus, sed cæteri Veteres omnes de Vocatione gentium ad Christum.*

161. Et erit, inquit, in nouissimis diebus, &c.] *Et hunc locum Isai. 2. similiter Auctor interpretatur suprà lib. aduers. Iudæos, c. 3. imitatus etiam in hoc B. Cyprianum Martyrem vbi suprà; & vtrumque imitatur Lactantius lib. 2. Testim. adu. Iud. cap. 18. hoc titulo: Quod nouissimis temporibus idem mons manifestus erit. Et populi quem gentes venirent. Supplemus autem sensum ex Isaia, apud Isaiam:* & ædes Dei; *ac paulò post:* hanc. *Rursum etiam sua nouæ legis Euangelium. Rursum etiam & explicatur infrà initio l. 4. adu. Marc. Ex Synonymo exibit* Lex, &c.

162. & Sibynas in falces, &c.] *Prubeque*

Auctor vocem Græcam seruare hîc & infrà, pro quo suprà: lanceas. *Nam (vti etiam ante me adnotauit Rhenanus) apud Isaiam iuxta* LXX. *versionem Græcè legitur,* καὶ τὰς ζηβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα. *Est autẽ* ζηβύνη, *venabuli genus Auctore Tertulliano. Suidas* ὀλοσίδηρον ἀκόντιον *significare scribit, hoc est, telum prorsus ferreum. Nonnumquam* λόγχλη *siue* αἰχμὴ, *id est lanceã vel ensem. Omninò autem castigamus sicut suprà:* & non discent amplius bellare, *pro:* dicent, *quia Græcè est,* μὴ μαθωσιν.

163. Vt & hîc discas Christum nõ bellipotentem, &c.] *Adludit ad caput suprà* 13.

CAP. XXII.

164. Habes & Apostolorũ opus prædicatũ, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quòd etiã Apostolorũ prędicatio in Nationes, prædicta sit, idque nõ alterius, sed eiusdẽ Dei, qui etiam ad exẽplar Christi à Iudæis persecutionem passi sint.

165. Quàm tempestiui pedes euangelizãtium pacem, euangelizantiũ bona, &c.] *Rursum hîc:* tẽpestiui, *pro:* pulcri. *Eodem autẽ modo locũ hunc citant Euseb. l. 3. Demonst. Euang. c. 1. Origenes in c. Ioan. 13. B. Ambros. l. de Isaac & anima, c. 4. ac Hesychius in Leuit. c. 4. B. Aug. contra Faustum, l. 32. c. 10. & B. Hilarius l. 5. de Trinitate, Apostolus denique Rom. 10. Quare etiam hîc corruptam esse lectionẽ* LXX. *à Iudæis rectè adnotauit Leo de Castro, atque adeò corrigi debet, & legi:* ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνης, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ, *pro eo quod hodie deest* ὡραῖοι, *ac bis legitur* εὐαγγελιζομένων, *et* ὡς *repetitur.*

166. & in terminos terræ voces eorũ, &c.] *Mirum est quòd Auctor tum hîc, tum suprà c. 7. l. adu. Iud. vocem* ὀικουμένης *verterit dumtaxat:* terræ, *quam alij Interpretes omnes, & Psal. 18. & Rom. 10. transferunt:* orbis terræ. *Suprà autem paraphrasticãs legit:* & vsque in terminos, *& verba, sicuti alij, pro quo hîc:* voces. *vtrumque significat Græcum* ῥήματα.

167. Longè quique à iustitia mea, adpropinquauerũt iustitiæ meæ, & veritati, &c.] *Istud haud dubiè sumpsit ex c. 46. Isaiæ, vbi nunc legitur dumtaxat:* qui longè à iustitia, adpropinquaui iustitiã meam. *Videtur itaque legisse Auctor* ἤγγισαν, *pro:* ἤγγισα; *& legisse præterea aliquam vocem quæ* veritatem *significet, & tamẽ neque in Græcis, neque in Hebræis aut Chaldæis exemplaribus inuenitur.*

168. renuntiauerunt presbyteris & Archõtibus & sacerdotibus Iudæorũ.] Renuntiare *hîc accipitur sicuti suprà T. 2. l. de Corona militis, c. 3. dixit de baptismo:* nos renũtiare diabolo; *alibi plerumque accipit* renũtiare, *pro:* demonstrare. *Adludituraut ẽ ad c. 4. Act.* quum presbyteris, *id est, senioribus, &* Archõtibus, *id est, principibus, &* sacerdotibus Iudæorũ, *respondẽrit: Si iustũ est in conspectu Dei vos potius audire quàm Deũ, iudicate. Siue ad illud Act. 13. Vobis prius oportuerat prædicare verbum Dei, ecce conuertimur ad Gentes.*

169. An nõ vel maximè, inquit, vt alterius Dei prędicatores? &c.] *Verba sunt hæc Marcionis, sicuti etiã illa paulopòst:* Omnem inquis, *&c. vsque:* Et qui.

170. Separamini qui Domini causam portatis.] *Paraphrasticãs interpretatur* caussã Dominĩ *Auctor, ac si dicere velit Propheta: Caussã Domini agitis, diũ nomẽ eius vbique prædicatis; pro eo quod est apud ædit. omnes:* vasa Domini; *nisi malit quis hoc legendũ cũ Latino: sed illud habent etiã Vat. MS. cod. Conformiter autẽ Auctori, de Apostolis istud interpretatur B. Hieronym. quod Apostolus 2. Cor. 16. & alij Veteres in genere ad omnes Christianos referunt. Atqui addit:* Iã enim secundum suprascripta, *& c. nẽpe apud eundẽ Isaiam, immediatè ante verba iã citata. Atqui peculiare est Auctori, quòd legat et interpretetur:* reuelauerat Dominus brachio suo sanctũ, *pro eo quod alij omnes:* brachium sanctum suũ; *qui vertit etiã:* summa terræ, *quod est Græcè* ἄκρα τῆς γῆς, *&:* salutẽ, σωτηρίαν; *pro eo quod interpres Latinus* LXX. *fines terræ, et salutare, minus propriè. Auctori correspondet B. Cyprian. Test. l. 2. adu. Iud. c. 4. præterquàm quòd legat: brachium suum illum sanctum.*

171. Videte quomodo perit iustus, &c.] *Locum hunc de* Christo & Apostolis *interpretatur etiã Auctor infrà lib. 4. adu. Marc. & in Scorpiaco; imitatus B. Iustinũ Mart. Apol. 2. pro Christ. & adu. Typhonẽ; & vtrũque secutus B. Cypr. Testim. adu. Iud. l. 2. c. 14. cũ quibus retinuimus:* perit, *pro eo quod hodie Græcè est* ἀπώλετο, *id est: periit. Legentes cũ omnibus tam Græcis quàm Latinis Patribus, conformiter etiam Hebraico textui:* auferuntur; *pro:* auferentur; *&:* iniustitiæ, *pro:* iustitiæ, *sicuti etiam ante me castigandum duxit Latinius.*

172. Venite, inquiunt, auferamus iustum, &c.] *Sicut istud ex c. 2. citat libri Sapientiæ, sic suprà etiã adludit ad id quod sequitur ibidẽ,* Grauis etiã nobis est ad videndum, *suprà T. 2. l. de Patient. c. 5. Et hoc Tomo l. de Præscript. adu. hæret. c. 7. etiã* Salomoni *adtribuit illud Sap. 1.* In simplicitate cordis quærite Dominũ; *quo loco vide Adnot. nostras n. 52. Eodem autẽ modo de Christo interpretãtur hanc scripturã, Clemens Alexãdr. l. 5. Stromatum, vbi similem Platonis locũ ex 2. lib. de Repub. adlegat, Auctor lib. de Montibus Syon & Syna aduersus Iud. Quorum Clemẽs cum Auctore nostro legit:* auferamus; *alter, sicuti vulgò omnes ex Græco Interpretes:* circumueniamus; *hodie Græcè est* ἐνεδρεύσωμεν, *quod insidias tendere propriè significat; quare videtur aliud quàm hodie legisse Auctor. Adnotatum fuit ad marginem, & in Indice scripturarum B. Iustini Martyris adu. Tryphonem, tamquam Sap. 2. quod ille citat:* Vinciamus iustum, quia inutilis est nobis; *verùm reperitur iuxta* LXX. *Isai. 3. pro eo quod B. Hieron. vertit: Dicite iusto, quoniam benè; nam sic citatur etiam à Rufino in Symbolum Apostolorum, inter opera B. Cyprian.*

173. Pertransi in medio portæ, mediã Hierusalem, &c.] *Legimus:* mediã Hierusalem, *pro:* in media; *quia illud non modò suprà legitur l. adu. Iud. c. 11. sed & Græcè apud* LXX. *vbi quum hodie legatur conformiter Hebræo & Chaldaico textui:* Διέλθε μέσῳ τοῦ πόλιν, *id est:* pertrãsi mediam ciuitatem, *videtur legisse Auctor* πύλῃ, *quod* portã *significat. Atqui castigamus etiam sicuti suprà:* & da signũ Tau, *pro:* signa; *quia non modò hodie Græcè* σημεῖον *legitur, sed etiam sic B. Cyprian. l. ad Demetr. n. 32. ac lib. 2. Testim. adu. Iudæos c. 22. vbi vide Adnotat. nostras, de legitima additione vocis* Tau *ex B. Hieron. n. 105. & suprà quoque n. 142.*

174. Ipsa est enim littera Græcorũ Tau, nostra autem T. species crucis, &c.] *Hoc ipsum imitati videntur Patres nostri, dum in Missalibus antiquis initio Canonis in littera T. vbi legitur: Te igitur clementissime Pater, solent pictam exhibere crucem Christi; in cuius locum hodie successit ipsa Crucis imago, pagina proximè præcedenti. Et verò Tertullianum ferè ad verbum imitatus B. Hieron. in Comment. Extrema, inquit,* Tau *littera crucis habet* similitudinem, quæ in Christianorum frõtibus pingitur, & frequẽti manus inscriptione signatur. *Cui similis est locus de* signo crucis in frontibus.

suprà Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 3. vbi num. 40. latissimè ea de re tractauimus, & locos insuper aliquot nostros in B. Cyprianum adnotauimus, & aliquid etiam suprà ad lib. de Baptism. num. 1. de signaculo crucis in Baptismo diximus. Quò pertinere videtur etiã, vel potius ad signum crucis in sacrificio Missæ, quod mox subiungit Auctor: & signaculum frontium.

175. in medio Ecclesiæ hymnum tibi dicã, &c.] *Voluit Auctor Latinè exprimere quod Græcè est: ὑμνήσω σε, pro quo alij Psal. 21. malunt vertere: laudabo te. Exprimit etiam sua phrasi:* A te laus, mihi, *pro eo quod Græcè est:* Ἔπαινός μου: *& ab aliis transfertur: laus mea. Priorem autem lectionem, etsi non sequamur, tamen confirmat B. Iustinus Mart. aduers. Tryphonem, dum illud interpretatur de* hymnis, *quos Christus cum Apostolis celebrauit; inter quos præcipuus ille, quo dicto, post institutionem sacræ Eucharistiæ, exierunt in montem Oliueti, Matth. 26. Vnde* hymnorum *vsum in Ecclesia sumpsisse suam originem, adnotauimus ad lib. de Orat. Dominica B. Cypr. num. 6. & suprà etiam adtigimus Tom. 1. Apolog. cap. 39. num. 520.*

176. Et in sexagesimo septimo, &c.] *Omninò sic castigauimus, pro:* quinquagesimo septimo; *neque enim ibi reperitur, sed Psal. 67. quod citat iuxta editionẽ Romanam:* In Ecclesiis benedicite Dominũ Deum, *pro quo Gallicana & ex Hebræo aditio: Deo Domino.*

177. vt pariter concurreret & Malachiæ Prophetia, &c.] *Etiam hîc necessariò emendauimus:* Malachiæ, *pro:* Micheæ; *nam præterquàm quòd legatur hæc scriptura Malach. 1. etiam* Malachiæ *nomine eam nominatim citat Auctor suprà lib. adu. Iud. cap. 5. num. 22. & infrà lib. 4. adu. Marc. cap. 1. num. 13. Ex quo posteriori loco legimus:* glorificatum est, *pro:* gloriatum, *eo quòd suprà legatur:* clarificatum; *quo loco vide Adnot. nostras contra Magdeburgenses, qui dictis duobus locis calumniantur Tertullianum hanc* Malachiæ *Prophetiam interpretari, non de Ecclesiæ* sacrificiis, *vti ille loquitur, seu* sacrificio, *sic hîc & infrà; quum hîc distertis verbis* sacrificia *explicentur:* Gloriæ relatio & benedictio (*quæ propriè ad Missæ officium pertinent*) & laus & hymni (*quæ ad Horarum cantum referri debent*) & Ecclesiarum sacramenta & munditiæ sacrificiorum; *quæ ad Eucharistiæ sacramentum & sacrificia pertinere quis negare audeat? Et verò, latissimè omnes locos Tertulliani, quibus* sacrificij *Ecclesiæ mentionem facit, adnotauimus lib. de Orat. num. 1.*

CAP. XXIII.

178. Nunc quia cũ Iudæis negas veniſſe Christum eorum, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Iudæorum exitium, quod ob impietatem in Christum passuros esse prædictum est, iam completum esse. *In quo rursum ad verbum ferè imitatur lib. adu. Iud. cap. 13. vnde etiam quædam loca castigauimus ac supplemus. Rursum autem* exitũ *vtrobique, pro:* exitio *accipit. Supplemus verò:* & despexerunt & interemerunt.

179. Proiecit homo aspernamenta sua, &c.] *More suo nouè Auctor:* aspernamenta *hîc dixit, quæ suprà:* abominamenta, *pro eo quod Græcè est Isai. 2.* βδελύγματα, *quod alij: abominationes vertunt. At sicuti ibi, sic & hîc castigauimus:* vanis & noctuis, *pro:* nociuis, *vti accipiat* noctuas *pro vespertilionibus.*

180. Abstulit enim Dominus, &c.] *Pulcrè & hunc locum interpretatur, legens:* Abstulit; *vti indicet iam completam esse Prophetiam, sicuti etiam alicubi B. Cyprianus; rectè addens:* inter cetera, *quia multo latiùs hæc Isaiæ cap. 3. prosequitur. Idem interim, qui hîc & suprà:* sapientem architectum *interpretatur* spiritum sanctum; *infrà lib. 5. adu. Marc. cap. 6. etiam* Paulum Apostolum *allegoricãs interpretatur.*

181. Et mandatũ est nubibus ne pluerent, &c.] *Nouam periedũ hîc auspicamur, quòd reperiatur hæc scriptura Isai. 5. castigantes sicuti etiã suprà:* vineã Sorech, *pro:* Soreth, *de quo vide & Adnotat. nostra ibidem num. 160. Siue autem legas:* charismatum roribus, *quod hîc & suprà excusi; siue:* charismatibus prioribus, *vbi ibi MS. siue cum Vatic. 1. MS. cod. hîc:* charismatum-tionibus; *non refert, nisi quòd elegantius videatur* distractis charismatũ rationibus, *vti Metaphoricè alludat ad rationes quæ subducuntur siue subtrahuntur in computis.*

182. Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem, &c.] *Istud Matth. 11. eodem sensu B. Iustinus citat, adu. Tryphonem Iudæum, & B. Cyprian. lib. Testim. 1. adu. Iud. sub titulo: Quòd lex prior, quæ per Mosen data est, finem esset. Legimus autem sicuti suprà:* ex perseuerantia roris, *pro:* ea, *claudentes parenthesi* (ab illis enim usque ad pit infamia) *retinentes etiam lectionẽ Rhenan. & Compus medium* (*id est, figura Græca, per tempus medium*) à Tyberio vsque ad Vespasianum, non pessimè tiam intellexissent; *pro quo altera lectio supra nota mihi placet.* Vespasianũ *autem nominat, in quibus vastata sit Hierusalem, vti ex Iosepho & Philippo historiis Iudaicis notius est, quàm vt pluribus sit opus.*

183. facta est terra eorum deserta, &c.] *Hæc verba desumpta sunt ex Isa. c. 1. quæ non modo adducit, sed etiam c. 3. l. adu. Iud. supracitata sunt; ex quibus iam supplemus ac legimus:* ciuitates eorũ exultæ igni, &c. relicta est filia Syon tamquam specula. *Inter hæc differt prior locus, quòd hîc & alibi legatur* tamquam vinea, vel in cucumerario casula, *ibi verò* vt vinea, vel custodiarium in cucumerario; *quemadmodum B. Cyprian. Testim. l. 1. adu. Iud. c. 6. hoc titulo: Quòd Hierusalẽ perdituri essent Iudæi; & ante B. Irenæus l. 4. c. 1. Item Auctor Altercat. Ecclesiæ & Synagogæ quod. 3. Græcè est, hodie priori loco* σκοπιν, *quod omnia non propriè, posteriori* ὀπωροφυλάκιον, *quod pomorum custodiarium significat. Vide etiam simulatim hæc ipsa adu. Marc. vbi ad ipsum Iosephum adludere videtur.*

184. Qui & in Psalmo quinquagesimo octauo, &c.] *Rursus hîc castigandum Auctorem, pro:* quinquagesimo septimo, *ipse Psal. 58. loquitur, ex quo citatur illud:* Disperge illos in virtute tua. *Ita enim habet suprà, legendum, pro:* Disperde, *vox Græca* διασκόρπισον *plus satis indicat, & editiones omnes consentiunt: maximè quum præmittatur ab Auctore:* disperdas te postulat.

185. Propter me hæc, inquit, facta sunt vobis, &c.] *Verbis his finitur c. 50. quæ ipsa eodem modo interpretantur de incendio urbis Iudææ post mortem Christi Saluatoris BB. Cyrill. & Hieron. in Commentariis; quamquam & aliũ sensum adgnoscunt habeãt; præterquàm quòd legunt:* Per me. *Cum Græca* δι' ἐμὲ, *etiam apud alios Auctores cum Augustino causam significans, rectè transfertur:* Propter me. *Sunt autem iterum verba Marcionis:* Atquin Christus &c. vsque, Sed ecce, &c.

186. & dati sunt pessimi pro sepultura, &c.] *Quasi aliud agens explicat illud Isai. 53. etiam suprà tum c. 10. l. adu. Iud.* Et dabo malos pro sepultura, & diuites pro morte eius, *quod pulcrè explicat, de mortuis*

tibus, qui (*sicuti est Matth.*28.) subreptum eũ (*sic enim lego, pro:* subreptam eam) *nempè Christum*, adseuerauerant; *&c.*: de locupletibus (*nempè Principibus Iudæorum*) qui à militibus falsum testimonium cadaueris subrepti, *& antea* à Iuda traditore (*sicuti est Luc.* 22.) traditionem redemerant. *Atqui legimus sicuti suprà c.*13. cõspirãte sensu scripturarũ, *&c.*

187. Vbi ciuitates exurẽdæ, quæ iam in tumulis? &c.] *Simile est illud de Iudæis suprà Tom.*1. *Apolog. c.*21. dispersi, palabundi, & cœli & soli sui extorres vagantur per orbem, sine homine, sine Deo rege; quibus, nec aduenarum iure, terram patriam, saltem vestigio, salutare conceditur; *quæ ipsa verba descripsit B. Cyprian. sub finem libri de Vanitate Idolorum.*

188. Iam verò quale est, vt per cœlum suum admiserit, &c.] *Intelligit hoc de* Ascensu Christi in cœlum *Dei creatoris, de quo imprimis Marc.*16.

CAP. XXIIII.

189. Immò, inquis, spero ab illo, &c.] *Inscriptionem huic capiti postremo dedimus:* Quòd restitutio terræ Iudææ allegoricè sit interpretanda. *Atqui de* regno terreno mille annorũ post hanc vitã, *quum inter paradoxa Auctoris meritò referatur, latiùs in Prolegomenis; hîc dũtaxat, de varia agemus lectione scripturarum, quas pro se perperàm citat. Sunt autem iterum verba Marcionis:* Immò, inquis, spero ab illo, *vsque:* cetera.

190. Sed DE SINV ABRAHÆ suo tempore, &c.] *Adludit ad librũ* DE PARADISO, *aut potius ad librum* 4. *adu. Marc. c.*4. *vbi tractat illud Luc.* 16. *quod legitur* De sinu Abrahæ, *in quo Lazari refrigerium; & de* inferis, *vbi directè tormenta describuntur; ostendens, aliud esse* inferos, *aliud* sinum Abrahæ; *ad quem locum hæc de re latiùs.*

191. De restitutione verò Iudææ, &c.] *Quòd* restitutio Iudææ (*de qua est illa inter cetera Apostolorũ interrogatio, Act.*1. *Numquid in tempore hoc restitues regnum Israël? & etiam illud Luc.*24. *Nos autem sperabamus quod ipse esset redempturus Israël.*) allegorica interpretatione, in Christum competat & Ecclesiã; *latiùs infrà Tom.*4. *ad fragmenta libri* DE SPE FIDELIVM; *quò etiam Lectorem remittit Auctor; quædam, quantum apparet, hîc ex illo repetens, quum subdit:* Nam & confitemur, &c. *Quod opus si exstaret, possemus certius adnotare, quibus locis scripturæ prophetata sit* restitutio Iudææ. *Nobis autem occurrit illud Hierem.*31. *Qui dispersit seu ventilauit Israël, cõgregabit eum, & c. quàmquam hoc vel ad Israël spiritualem populum Christianum referendum sit, vel ad reditum ex Babylone. Item illud Ezech.*28. *Colligam Israël ab omnibus gentibus, &c.*

192. Hanc & Ezechiel nouit; & Apostolus Ioannes vidit, &c.] *De* Ioãne Apostolo (*quem adeò iterum hîc facit Auctorem Apocalypseos*) *quòd* Hierusalem de cœlo delatam viderit, *Apocal.*21. *satis notum est; de* Ezechiele *non ita, nisi fortè adludat ad c.* 48. *suæ Prophetiæ postremum in calce; vbi postquàm* ciuitatem Hierusalem *descripsit, hoc habet Epiphonema: Et nomẽ ciuitatis ex illa die, Dominus ibidem. Ad Irenæo quidem citatur quod suprà ad luximus de* restitutione Iudææ, *Ezech.*28. *sed nihil hîc ad institutum facit.*

193. Denique proximè expunctum est Orientali expeditione, &c.] *Prodigium istud hactenus reperire apud* ethnicos, *immò nec apud Ecclesiasticos historiæ scriptores, potui; quare Lectori diligenti in quirendum relinquo, an* in expeditione Orientali *Seueri Imperatoris (de qua loqui videtur Auctor) aliquid tale contigerit in Iudæa. Atqui quo sensu dicat Auctor:* demutati in angelicam substantiam, *suprà diximus cap.* 9. *nu.* 68. *Peculiari enim significatione:* substantia *ab Auctore vsurpatur; sicut etiam illud:* retractatur, *pro:* tractatur.

194. Quam in multitudinem arenæ repromittitur, &c.] *Rhenanus hîc putat etiam figuram esse Græcam, ac si dicat: secundum quam, nempe* primam repromissionem; *verùm: si* qua, *legatur, nihil opus fuerit; quamquam nihil immutare voluerim, eo quòd illud etiã legant MS. Vatic. cod.* Prima repromissio *reperitur Gen.* 13. altera 15. Benedictio verò, qua benedixit Isaac Iacob filium suum, *Gen.*27.

195. Et Euangelium vestrũ quoque habet, &c.] *Adludit rursum ad Euangelium Marcionis, siue Lucæ adulteratum; in quo retinuit ille illud Luc.* 12. Quærite primùm regnum Dei, & hæc adiicientur vobis, *sicut patet infrà lib.*4. *adu. Marc. c.*29. *Distinguimus autẽ benedictionem Esau, Gen.*27. *in hunc modum:* De opimitate terræ, dicens, erit inhabitatio tua. *Vbi* opimitas *vox est Tertullianica, Solino nihilominus etiam nota, vbi de arbore Medica agit.*

196. Quum verò Iacob, &c.] *Istud quod reperitur Gen.* 28. *paraphrasticũs transtulit, non ad verbum. Legimus autem cum* 1. *Vatic. MS. cod.* ad interpretationem somnij, *pro:* somni. *Atqui ad verbum transtulit:* ἐκ ἔστι τοῦτο, ἀλλ' ὁ οἶκος θεοῦ. Non est aliud, sed ædes Dei.

197. Qui ædificat in cœlum ascẽsum suũ, &c.] *Eodem modo rursum hunc locum Amos* 9. *interpretatur Auctor infrà lib.*4. *adu. Marc. cap.*34. *& iterum lib.* 5. *cap.*15. *denique & in Scorpiaco cap.*10. *vbi latiùs de illo.*

198. Et circũdabis enim illos tibi, inquit, tamquam ornamentum sponsæ.] *Istud, etsi prima facie videatur Auctor citare ex eodẽ Amos, reperitur nihilominus Isai.* 49. *& citatur etiam lib.* 4. *adu. Marc. vbi de eo latiùs.*

199. Volant velut qui sunt milui, &c.] *Citat istud ex Isai. cap.* 31. *nam* ὄρνεα *non dumtaxat aues omnis generis significat, quod alij vertunt, sed etiam accipitres alicubi apud Hesiodũ. Atqui Plinio teste, l.*10. *c.*10. Milui *ex accipitrum sunt genere.*

200. Vt nubes volant, & velut pulli columbarum ad me, &c.] *Hîc nouam periodum fecimus, quòd alibi reperiatur, nempè Isai.*60. (*quemadmodum idipsum citat Auctor infrà lib.*5. *adu. Marc. cap.*15. *quum explicat illud* 1. *Thessal.* 4. *quod hîc etiam citatur:* Auferemur, enim in nubibus (*sic enim etiã hîc lego, pro:* in nubes) obuiam Domino.) *Vbi aliter legit, sicut etiam hodie Græcè est:* & columbæ cum pullis. *Ex quo loco etiam coniunxi præcedentibus:* ad me, *distinguens cõmate quod sequitur:* scilicet; *quamquã illud* ad me *nusquam apud Patres legatur, neque hodie in vlla æditione. Atqui parenthesi inclusimus illud* (illo scilicet filio hominis veniente in nubibus secundum Danielem) *de quo loco Dan.*7. *infrà latiùs lib.*4. *adu. Marc. c.* 39. *vbi c.*21. *Lucæ tractat.*

201. Audi cœlũ, & in aures percipe terra, &c.] *Auctor quod Græcè est vnica voce* ἐνωτίζου, *transtulit:* in aures percipe, *pro quo alij maluerunt vertere: auribus percipe. Supplemus autem ex Vatic.* 1. *MS. cod. paulopòst:* & experimenta. *Atqui deinde iam secundò habes:* si fortè, *hoc ipso capite, pro: fortè.*

ARGVMENTVM LIBRI QVARTI ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM PAMELIVM.

SCRIPTVRVS *Tertullianus aduersus opus Marcionis ex contrarietatum oppositionibus Antitheseis cognominatum, ad separationem Legis & Euangelij coactum, qua duos Deos diuersos, alterum veteris, alterum noui Testamenti diuidebat.*

I. *Imprimis diuersitatem præceptorum & disciplinarum non negans, in vnum & eundem Deum competere demonstrat; ex eo quòd ipse Deus creator per Prophetas suos aliam Legem nouam, Euangelij nempè, futuram prædixerit pro veteri, ac testamentum æternum pro temporali.*

II. *Deinde, non solùm Lucæ Euangelium (quod Marcion adulteratum admittebat) sed tamen adscripto titulo, sed etiam Ioannis & Matthæi Apostolorum, & Marci Apostolici viri, non minus ac Lucæ, auctoritatem habere præscribit.*

III. *Neque verò obstare quòd Apostolus Paulus ad Galatas Apostolos reprehendat: non enim de Euangelij deprauatione aut interpolatione, sed de conuersatione tantùm fuisse denotatos, immò ipsa eorum Euangelij Digesta à Pseudoapostolis fuisse peruersa.*

IIII. *Atqui, dum disputatur de titulo Euangelij, quod Marcion suum, Auctor item suum, id est Lucæ, adfirmat adulteratum; ei præscribi auctoritatem, quod antiquius reperiens, illi vitiationem quod posterius; maximè, quum Marcion aliquando Catholicæ Ecclesiæ diderit, & postea in hæresin descierit.*

V. *Quippè, quum Lucæ Euangelium auctoritatem habeat ab Ecclesiis Apostolicis, quas quod sacrosanctum est, ab Apostolis traditum constat; & proinde etiam cetera Euangelia, Ioannis, Matthæi, & Marci; sed & Apocalypsis, ex ordine Episcoporum originem recenso.*

VI. *Porrò ad institutum veniens Auctor, nullam esse veteris & noui Testamenti inimicitatem, vel inde præscribit; quòd Christus noster impleuerit Prophetias creatoris, & representauerit promissiones eius, ac Leges adiuuerit.*

VII. *Quod ipsum, primùm comprobat ex capite quarto Lucæ sub finem, de dæmonio exposo in Synagoga Capharnaum, eo quòd tria Lucæ prima capita, & initium quarti, tam quam suæ sententiæ contraria erasisset Marcion.*

VIII. *Ex eodem capite, partim ante, partim post dictam historiam (nam etiam hoc transposuerat Marcion) de doctrina Christi apud Nazareth in Synagoga, & aliis dæmoniis.*

IX. *Item ex capite quinto Lucæ, de vocatione Apostolorũ Simonis & filiorum Zebedæi, ac leproso mundato.*

X. *Ex eodem de Paralytico curato, & appellatione Filij hominis.*

XI. *De Publicano adlecto à Domino, & de ieiunio, ac Christo sponso, & Parabola vini noui ac veteris; ex eodem capite.*

XII. *Dein ex capite VI. de discipulis colligentibus spicas, ac sanata manu arida in Sabbato.*

XIII. *Ex eodem, de ascensu & oratione nocturna in monte, Apostolorum XII. numero, prolatione nominis Petri, ac conuentu gentium ad Christum.*

XIIII. *De beatitudinibus, seu sermone Domini in monte, ex eodem.*

XV. *De variis maledictionibus, quibus Væ Pharisæis imprecatus est; ex eodem.*

XVI. *De præcepto dilectionis tam inimicorum quàm proximi, ex eodem.*

XVII. *De fœnore interdicto, aliisque Domini verbis penè ad finem vsque eiusdem capitis.*

TERTULLI
Cum Annotatio
PAMELII
A. V.
16

Ex capite etiam vij. Lucæ, de fide Centurionis, resuscitato filio viduæ, Ioanne Baptista, & muliere peccatrice. XVIII.

Posthæc ex capite viij. Lucæ, de diuitibus mulieribus adhærentibus Christo, de verbis Domini ad discipulos, & de matre ac fratribus Christi. XIX.

De miraculis Christi; quibus ventis ac mari imperauit, legionem dæmonum eiecit, & fluxum sanguinis curauit in muliere; ex eodem. XX.

Ex ix. item capite Lucæ, de discipulis ad prædicandum missis, pasto populo in solitudine, confessione Petri: Tu es Christus, & prædicta persecutione fidelium. XXI.

De ostensione Christi cum Moyse & Helia in secessu montis, ex eodem. XXII.

De verbis Domini ad Pharisæos, dilectione paruulorum, & increpatione eius qui dixerat: Sequar te quocumque ieris; ex eodem. XXIII.

Porrò & ex capite x. Lucæ, de adlectione LXX. discipulorum, & potestate illis data. XXIIII.

De oratione Domini ad Patrem, verbis ad discipulos, & responso facto legis Doctori; ex eodem. XXV.

Exinde ex capite xi. Lucæ, de Oratione Dominica, aliísque orandi formis & parabolis eò pertinentibus; de surdo dæmonio expulso, ac de exclamatione mulieris de turba. XXVI.

De Pharisæis signum petentibus, & aliis eorumdem increpationibus; ex eodem. XXVII.

Ex capite xij. Lucæ, de verbis Domini variis ad discipulos, & parabola diuitis blandientis sibi de prouentu agrorum suorum. XXVIII.

De cura non agenda animæ de victu, & corpori de vestitu; succingendis lumbis, ac seruis beatis, & igne misso in terram, aliísque verbis Domini; ex eodem capite. XXIX.

Rursus ex capite xiij. Lucæ, de curatione Sabbato facta, parabolis, aliísque verbis Domini. XXX.

Etiam ex capite Lucæ xiiij. qualeis ad cœnam vel prandium vocandi sint, ac de cœna ad quam vocauit multos. XXXI.

Item ex capite xv. Lucæ, de oue & dragma perditis & inuentis. XXXII.

Ex capite etiam xvi. Lucæ, de duobus Dominis, Deo & Mammona; ac dicto Domini: Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem. XXXIII.

De diuortio prohibito, ac proinde coniugio adprobato; & inferno ac sinu Abrahæ; ex eodem. XXXIIII.

Deinceps ex cap. xvij. Lucæ, de verbis Domini diuersis, Leprosis decem curatis, & interrogatione Pharisæorum de regno Dei. XXXV.

Similiter ex cap. xviij. Lucæ, de parabolis iudicis, ac Pharisæi & Publicani orantium in templo; verbis Domini ad adolescentem diuitem, & cæco curato. XXXVI.

Ex capite etiam xix. Lucæ, de Zachæo, & seruorum parabola qui secundum rationem fœneratæ pecuniæ diiudicantur. XXXVII.

Itidem ex cap. xx. Lucæ, de variis verbis Domini ad Pharisæos, Principes Sacerdotum, Sadducæos, & Scribas. XXXVIII.

Præterea & ex xxj. Lucæ capite, de venturis in nomine Christi & signis vltimi finis, ac de doctrina Christi in templo & secessu in montem elæonem. XXXIX.

Item ex cap. xxij. Lucæ, de die Paschæ electo ad Passionem, venditione ac proditione Judæ, & de distributione corporis & sanguinis Christi. XL.

De imprecatione illi facta, per quem traderetur filius hominis, ac osculo traditoris; & de responso Domini ad interrogationem an ipse esset Christus, ex eodem capite. XLI.

XLII. *Ex capite quoque xxiij. Lucæ, de simili responso in domo Pilati, iudicio apud eundem Pilatum & Herodem, crucifixione, signis in morte, exspiratione, & sepultura Domini.*

XLIII. *Denique ex cap. xxiiij. Lucæ, de mulieribus ad sepulcrum, cum odorum paratura, resurrectione post biduum, de apparitionibus Christi, quæ mulieribus, discipulis, ac Apostolis factæ sunt, & de missione Apostolorum ad prædicandum vniuersis nationibus.*

Ceterùm libri huius quarti aduersus Marcionem mentionem facit Auctor, quoties Euangelij Marcionis meminit. Tale est illud suprà libro de Carne Christi, cap. 7. Vbi paucis tractat illud Lucæ 8. Quæ mihi mater, & qui mihi fratres? Audiat igitur (inquit) & Apelles quid iam RESPONSVM SIT à nobis MARCIONI, EO LIBELLO QVO EVANGELIVM IPSIVS PROVOCAVIMVS; *adludens haud dubiè ad caput infrà xix. Quò etiam adlusit libro 3. aduers. Marc. cap. 11. & ibidem etiam ad xxvi. cap. infrà, quum dixit:* Nam & mulier quædam exclamauerat: Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ hausisti, &: Quomodo mater & fratres eius dicti sunt foris stare? *Sed videbimus de his capitulis suo tempore. Item & de cap. x. infrà, addens:* Cerè quum & ipse se filium hominis prædicaret, naturam licet profitebatur. Nunc, vt hæc omnia ad Euangelij distulerim examinationem. *In genere autem rursus hunc librum insinuat eiusdem lib. 3. cap. 17.* Sed de vtroque (inquit) titulo sic disponam, vt quoniam ipsum quoque Marcionis Euangelium discuti placuit, de speciebus doctrinarum & figurarum illuc differamus quasi in rem præsentem. *Quare & titulum huius libri auximus, addentes:* DE ANTITHESIBVS EIVS EX EVANGELIO. *Hunc porrò à Rhenano æditum, primùm solo castigatum ex Paterniacensi, & Hirsaugiensi, deinde ex Gorziensi exemplaribus, primùm cum Scholiis, deinde & Adnotationibus; nos iterum ex duobus codicibus MSS. Vaticanis, & coniecturis quibusdam Dn. Latinij, emendauimus, nouis Argumento & Adnotationibus auctum.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM Liber quartus, de Antithesibus eius ex Euangelio.

CAP. I. MNEM[1] sententiam, & omnem paraturam impij atque sacrilegi Marcionis, ad ipsum iam Euangelium eius prouocamus, [2] quod interpolando suum fecit. Et vt fidem instrueret, dotem quandam commentatus est illi, opus ex contrarietatum oppositionibus, [3] Antitheseis congruminatum, & ad separationem Legis & Euangelij coactum, qua diuersos Deos diuidens, proinde diuersos, alterum alterius Instrumenti, vt (quod magis vsui est dicere) Testamenti, vt exinde Euangelio quoque secundum Antitheseis credendo patrocinaretur. Sed & istas propè congressu comminus id est, per singulas iniectiones Pontici cæcidissem, si nō multò opportunius in ipso, & cum ipso Euangelio, [5] cui procurant, retunderentur, quanquam tam facile est præscriptiue occurrere, equidem vt accepto eas faciam, vt rato habeam, vt nobiscum facere dicam, quo magis de cæcitate auctoris sui erubescant nostræ iam Antitheses aduersus Marcionem. Atque adeò confiteor alium ordinem decucurrisse in veteri dispositione apud creatorem

A alium in noua apud Christum. Non nego distare documenta eloquij, præcepta virtutis, Legis disciplinas, dum tamen tota diuersitas in vnum & eundem Deum competat, illum scilicet à quo constat dispositam sicut & prædicatam. Olim concionatur Esaias proditu- *Isai.2.*
ram ex Sion legem, & sermonem Domini ex Hierusalem, aliam vtique legem, aliúmque sermonem: denique iúdicabit, inquit, inter nationes, & traducet populum plurimum, scilicet non vnius gentis Iudæorum, sed nationum quæ per nouam legem Euangelij, & nouum sermonem Apostolorum iudicantur & traducuntur apud semetipsas de pristino errore, [6] simul crediderunt, atque exinde concidunt machæras suas in aratra, & sibynas, quod genus venabulorum est, in falces, id est, feros & sæuos quondam animos conuertunt in sensus probos, & bonæ frugis operarios. Et rursus: [7] Audite me, audite me, populus *Isai.51.*
meus, & reges auribus intendite in me, quoniam lex prodibit à me, & iudicium meum in lucem nationum, quo iudicauerat atque decreuerat nationes quoque illuminandas per Euangelij legem atque sermonem. Hæc erit lex apud Dauid inuituperabilis, quà perfe- *Psal.18.*
cta, conuertens animas, vtique ab idolis ad Deum. hic erit & sermo de quo idem Esaias: [8] Quoniam, inquit, decisum sermonem faciet Dominus in terra. [9] Compendiatum est *Isai.10.*
enim nouum Testamentum, & à legis [10] lacinioſis oneribus expeditum. Sed quid pluribus, cùm manifestiùs, & luce ipsa clariùs nouatio prædicetur à creatore per eundem: [11] Ne
rememineritis priorum, & antiqua ne recogitaueritis. Vetera transierunt, noua oriuntur. *Isai.43.*
Ecce facio noua quæ nunc orientur. Item per Hieremiam: Nouate vobis nouamen no- *2. Cor.5.*
B uum, & ne seueritis in spinas, & circumcidimini præputia cordis vestri. Et alibi: [12] Ecce *Hier.4.*
veniunt dies, dicit Dominus, & perficiam domui Iacob & domui Iuda testamentum *Hierem.31.*
nouum, non secundum testamentum quod disposui patribus eorum in die qua arripui dispositionem eorum, ad educendos eos de terra Ægypti. Adeò pristinum testamentum temporale significat, dum mutabile ostendit, etiam dum æternum de postero pollicetur. Nam per Esaiam, Audite me, & viuetis, & disponam vobis testamentum æternum: adii- *Isai.55.*
ciens sancta & fidelia Dauid, vt id testamentum in Christo decursurum demonstraretur. Eundem ex genere Dauid secundum Mariæ censum, etiam in virga ex radice Iesse pro- *Isai.11.*
cessura figuratè prædicabat. Igitur si alias leges alióſque sermones, & nouas testamentorum dispositiones à creatore dixit futuras, vt etiam ipsorum sacrificiorum alia officia potiora, & quidem apud nationes destinarit, dicente Malachia: [13] Non est voluntas mea in *Malach.1.*
vobis, inquit Dominus, & sacrificia vestra nõ excipiam de manibus vestris, quoniam à solis ortu vsque ad occasum glorificatum est in nationibus nomen meum, & in omni loco sacrificium nomini meo offertur, & sacrificium mundum, scilicet simplex oratio de conscientia pura: necesse est, omnis demutatio veniens ex innouatione, diuersitatem ineat cum his quorum fit, & contrarietatem ex diuersitate. Sicut enim nihil demutatum quod non diuersum, ita nihil diuersum quod non contrarium. Eiusdem ergo deputabitur etiam contrarietas ex diuersitate, cuius fuerit demutatio ex innouatione. Qui disposuit demutationem, iste instituit & diuersitatem. Qui prædicauit innouationem, iste prænuntiauit & contrarietatem. Quid differentiam rerum ad distantiam interpretaris potestatum?
C Quid antitheseis exemplorum distorques aduersus creatorem, quas in ipsis quoque sensibus & affectionibus eius potes recognoscere? [14] Ego, inquit, percutiam, & ego sanabo; *Deut.32.*
Ego, inquit, occidam, & ego viuificabo; condens scilicet mala, & faciens pacem. Quâ e- *1. Reg.2.*
tiam soles illum mobilitatis quoque & inconstantiæ nomine reprehendere, prohibentem *Isai.45.*
quæ iubet, & iubentem quæ prohibet. Cur ergo non & antitheseis ad naturalia reputasti, contrarij sibi semper creatoris? Nec mundum saltim recogitare potuisti, nisi fallor, etiam apud Ponticos ex diuersitatibus structum æmularum inuicem substantiarum. Priùs itaque debueras alium Deum luminis, alium tenebrarum determinasse, vt ita posses alium Legis, alium Euangelij asseuerasse. Ceterùm præiudicatum est ex manifestis, cuius opera & ingenia per antitheseis constant, eadem forma constare etiam sacramenta. [15] Habes nunc Antitheſis expeditam à nobis responsionem. Transeo nunc ad Euangelij CAP. II.
sanè non Iudaici, sed Pontici, interim adulterati demonstrationem, præstructuram ordinem quem aggredimur. Constituimus in primis, Euangelicum Instrumentum Apostolos auctores habere, quibus hoc munus Euangelij promulgandi ab ipso Domino sit imposi- *Matth.28.*
tum: si & Apostolicos, non tamen solos, sed cum Apostolis, & post Apostolos: quoniam prædicatio discipulorum suspecta fieri posset de gloriæ studio, si non adsistat illi auctoritas magistrorum, immò Christi, qui magistros Apostolos fecit. [16] Denique nobis fidem ex

Apostolis Ioannes & Matthæus insinuant, ex Apostolicis Lucas & Marcus instaurant, ille
dem regulis exorsi, quantum ad vnicum Deum attinet creatorem & Christum eius, na-
tum ex virgine, supplementum Legis & Prophetarum.[17] Viderit enim si narrationum di-
positio variauit, dummodò de capite fidei conueniat, de quo cum Marcione non conue-
nit. Contrà Marcion, Euangelio scilicet suo, nullum adscribit auctorem; quasi non liceret
illi titulum quoque adfingere, cui nefas non fuit, ipsum corpus euertere. [18] Et possem hic
iam gradum figere, non agnoscendum contendens opus, quod non erigat frontem, quod
nullam constantiam præferat, nullam fidem repromittat de plenitudine tituli, & profes-
sione debita auctoris. Sed per omnia congredi maluimus, nec dissimulamus quod ex no-
stro intelligi potest. Nam ex iis commentatoribus quos habemus, [19] Lucam videtur
Marcion elegisse, quem cæderet. Porrò Lucas non Apostolus, sed Apostolicus: non ma-
gister, sed discipulus, vtique magistro minor, certè tantò posterior, quantò posterioris
Apostoli [20] sectator, Pauli sine dubio: vt & si sub ipsius Pauli nomine Euangelium Mar-
cion intulisset, non sufficeret ad fidem singularitas Instrumenti destituta patrocinio an-
tecessorum. Exigeretur enim id quoque Euangelium quod Paulus inuenit, cui fides
dedidit, cui mox suum congruere gestiit. Siquidem propterea Hierosolymam ascen-
Gal. 2. [21] ad cognoscendos Apostolos & consultandos, ne fortè in vacuum cucurrisset, aut
ne non secundum illos credidisset, & non secundum illos euangelizaret. Denique
cum auctoribus contulit & conuenit de regula fidei, dexteras miscuere, & exinde of-
ficia prædicandi distinxerunt, vt illi in Iudæos, Paulus in Iudæos & in Nationes.[22] Igitur
si ipse illuminator Lucæ, auctoritatem antecessorum & fidei & prædicationi suæ optan-
quanto magis eam Euangelio Lucæ expostulem, quæ Euangelio magistri eius fuit ne-
saria? Aliud est si penes Marcionem à discipulatu Lucæ, cœpit religionis Christianæ lu-
mentum. Ceterùm si & retrò decucurrit, habuit vtique authenticâ paraturam, per quam
CAP. III. ad Lucam vsque peruenit, cuius testimonio assistente Lucas quoq; possit admitti. [23] Sed
Gal. 2. enim Marcion nactus epistolam Pauli ad Galatas, etiam ipsos Apostolos suggillans, q
» non recto pede incedentes ad veritatem Euangelij, simul & accusantis Pseudapostolos
» quosdam peruertentes Euangelium Christi, connititur ad destruendum statum eorum
» Euangeliorum, quæ propria & sub Apostolorum nomine æduntur, vel etiam Apostolo-
» rum, vt scilicet fidem, quam illis adimit, suo conferat. Porrò etsi reprehensus est Petrus
» Ioannes & Iacobus, qui existimabantur columnæ, manifesta causa est. Personarum
1. Cor. 9. respectu videbantur variare conuictum. Et tamen quum ipse Paulus omnibus omnia fie-
ret, vt omnes lucraretur, potuit & Petro hoc in consilio fuisse, aliquid aliter agendi quam
docebat.[24] Proinde si & Pseudapostoli irrepserant, horum quoque qualitas adita est, ex
Gal. 4. et 5. cunctionē vindicantium & Iudaicos fastos. [25] adeò non de prædicatione, sed de colore
satione à Paulo denotabātur, æquè denotaturo, si quid de Deo creatore aut Christo
errassent. Igitur distinguēda erunt singula. Si Apostolos prævaricationis & simulatio-
suspectos Marcion haberi queritur, vsque ad Euangelij deprauationē, Christū iā ante
accusando quos Christus elegit. Si verò Apostoli quidem integrum Euangelium con-
runt,[26] de sola conuictus inæqualitate reprehensi, Pseudapostoli autem veritatem eorum
interpolauerunt,[27] & inde sunt nostra Digesta; quod erit germanum illud Apostolorum
Instrumentum, quod adulteros passum est, quod Paulum illuminauit, & ab eo Lucam de-
si tam funditus deletum est, vt cataclysmo quodam, ita inundatione falsariorum obru-
ratum, iam ergo nec Marcion habet verum. Aut si ipsum erit verum, id est Apostolorum,
quod Marcion habet solus, & quomodo nostro consonat, quod non Apostolorum, sed
Lucæ refertur? Aut si non statim Lucæ deputandum est, quo Marcion vtitur, quia nostro
consonat, scilicet adulterato, etiam circa titulum ceterorum Apostolorum est: iam ergo
CAP. IIII. & nostrum quod illi consonat, æquè Apostolorum est, sed adulteratum. [28] De titulo
quoque funis ducendus est contentionis, pari hinc inde nisu fluctuante. Ego meum dico
verum, Marcion suum. Ego Marcionis affirmo adulteratum, Marcion meum. Quis inter
nos determinabit, nisi temporis ratio, [29] ei præscribens auctoritatem, quod antiquius
perietur, & ei præiudicans vitiationem, quod posterius reuincetur? In quantum enim
falsum corruptio est veri, in tantum præcedat necesse est veritas falsum. Prior erit res
sione, & materia [30] æmulatione. Alioquin quàm absurdum, vt si nostrum antiquius
bauerimus, Marcionis verò posterius, & nostrum antè videatur falsum, quàm habuerimus
veritate materiam, & Marcionis antè credatur æmulationem à nostro expertum quam
est ac

A est æditum,& postremò id verius existimetur, quod est serius post tot ac tanta iam opera atque documenta Christianæ religionis seculo ædita, quæ ædi vtique non potuissent sine Euangelij veritate, id est ante Euangelij veritatem? Quod ergo pertinet ad Euangelium interim Lucæ, quatenus communio eius inter nos & Marcionem de veritate disceptat, adeò antiquius Marcione est, quod est secundum nos,[31] vt & ipse illi Marcion aliquando crediderit, quum & pecuniam in primo calore fidei Catholicæ Ecclesiæ contulit, proiectam mox cum ipso postea quàm in hæresim suam à nostra veritate desciit. Quid nunc si negauerint Marcionitæ, primam apud nos fidem eius,[32] aduersus epistolam quoque ipsius? Quid si nec epistolam agnouerint? Certè Antitheses non modò fatentur Marcionis, sed & præferunt: ex his mihi probatio sufficit.[33] Si enim id Euangelium quod Lucæ refertur (penes nos viderimus, an & penes Marcionem) ipsum est quod Marcion per Antitheseis suas arguit,[34] vt interpolatum à protectoribus Iudaismi ad concorporationem Legis & Prophetarum, qua etiam Christum inde configerent, vtique non potuisset arguere, nisi quòd inuenerat. Nemo post futura reprehendit quæ ignorat futura, emendatio culpam non antecedit. Emendator sanè Euangelij à Tiberianis vsque ad Antoniniana tempora euersi, Marcion solus & primus obuenit, expectatus tam diu à Christo, pœnitente iam quòd Apostolos præmisisse properasset sine præsidio Marcionis, nisi quòd humanæ temeritatis, non diuinæ auctoritatis negotium est[35] hæresis, quæ sic semper emendat Euangelia dum vitiat. Quũ & si discipulus Marcion, non tamen super magistrũ. & si Apostolus Mar- *Matth. 10.*

B cio, Siue ego, inquit Paulus, siue illi, sic prædicamus. & si Prophetes Marcion,[36] & spiritus *1. Cor. 15.*
Prophetarũ Prophetis erũt subditi. Non enim euersionis sunt, sed pacis. Etiam si angelus *1. Cor. 14.*
Marcion citius anathema dicendus quàm euangelizator, quia aliter euangelizauit. Itaque *Gal. 1.*
dum emendat, vtrunque confirmat, & nostrum alterius, id emendans quod inuenit, & id posterius, quod de nostri emendatione constituens suum & nouum fecit. [37] In summa, CAP. V.
si cõstat[38] id verius quod prius, id prius quod & ab initio, ab initio quod ab Apostolis; pariter vtique cõstabit id esse ab Apostolis traditum quod apud Ecclesias Apostolorũ fuerit sacrosanctum. Videamus; quod lac à Paulo Corinthij hauserint; ad quam regulam Galatæ *1. Cor. 3.*
sint recorrecti; quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesij; quid etiam Romani *Gal. 6.*
de proximo sonent,[39] quibus Euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt.[40] Habemus & Ioannis alumnas Ecclesias.[41] Nam & si Apocalypsim eius Marcion respuit,[42] ordo tamen Episcoporum ad originem recensus, in Ioannem stabit auctorem. Sic & ceterarum generositas recognoscitur. Dico itaque apud illas, nec solas iam Apostolicas, sed apud vniuersas, quæ illis de societate sacramenti confœderantur, id Euangelium Lucæ ab initio æditionis suæ stare, quod cùm maximè tuemur.[43] Marcionis verò plerisque nec notum, nullis autem notum, vt non eo damnatum. Habet planè & illud Ecclesias, sed suas, tam posteras quàm adulteras, quarum si censum requiras, faciliùs apostaticum inuenias quàm Apostolicum, Marcione scilicet conditore, vel aliquo de Marcionis examine.[44] Faciunt fauos & vespæ, faciunt Ecclesias & Marcionitæ.[45] Eadem auctoritas Ecclesiarum Apostolicarum, ceteris quoque patrocinabitur Euangeliis,

C quæ proinde per illas, & secundũ illas habemus, Ioannis dico & Matthæi;[46] licet & Marcus quod ædidit, Petri affirmetur, cuius interpres Marcus. Nam & Lucæ Digestum, Paulo asscribere solent;[47] capit magistrorum videri quæ discipuli promulgarint. Itaque & de his Marcion flagitandus, quòd omissis eis, Lucæ potius institerit, quasi non & hæc apud Ecclesias à primordio fuerint, quemadmodum & Lucæ. Atquin hæc magis à primordio fuisse credibile est, vt priora quâ Apostolica, vt cum ipsis Ecclesiis dedicata. Ceterùm quale est, si nihil Apostoli ædiderunt, vt discipuli potiùs ædiderint, qui nec discipuli existere potuissent sine vlla doctrina magistrorum? Igitur dum constet hæc quoque apud Ecclesias fuisse, cur non hæc quoque Marcion attigit, aut emendanda si adulterata, aut agnoscenda si integra? Nam & competit[48] vt si qui Euangeliũ peruertebant, eorum magis curarent peruersionem, quorum sciebant auctoritatem receptiorem. Ideò & Pseudapostoli, quòd per falsum Apostolos imitarentur. In quantum ergo emendasset quæ fuissent emendanda, si fuissent corrupta, in tantum confirmauit non fuisse corrupta, quæ non putauit emendanda. Denique emendauit quod corruptum existimauit. Sed nec hoc meritò: quia non fuit corruptum. Si enim Apostolica integrè decucurrerunt, Lucæ autem quod est secundum nos, adeò congruit regulæ eorum, vt cum illis apud Ecclesias maneat, iam & Lucæ constat integrum decucurrisse vsque ad sacrilegium Marcio- *Gal. 1. 2. Cor. 11.*

nis. Denique vbi maſus illi Marcion intuſit, tunc diuerſum & æmulum factum eſt ab
Apoſtolicis. Igitur dabo conſilium diſcipulis eius, vt aut & illa conuertant, licet ſerò, ad
formam ſui, quo cum Apoſtolicis conuenire videantur [49] (Nam & quotidie reformare
illud prout à nobis quotidie reuincuntur) aut erubeſcant de magiſtro vtrobique trub-
cto, quum Euangelij veritatem nunc ex conſcientia [50] tramittit, nunc ex impudentia
uertit. His ferè compendiis vtimur, quum de Euangelij fide aduerſus hæreticos expe-
mur, defendentibus & temporum ordinem poſteritati falſariorum præſcribentem, & au-
ctoritatem Eccleſiarum [51] traditioni Apoſtolorum patrocinantem: quia veritas falſum
CAP. VI. præcedat neceſſe eſt, & ab eis procedat à quibus tradita eſt. [52] Sed alium iam hinc ini-
mus gradum, ipſum (vt profeſſi ſumus) Euangelium Marcionis prouocantes, ſi quod po-
baturi adulteratum. Certè enim totum quod elaborauit etiam Antitheſeis præſtruendi
in hoc cogit, vt veteris & noui Teſtamenti diuerſitatem conſtituat, proinde Chriſti ſum
à creatore ſeparaturus, vt Dei alterius, vt [53] alienum Legis & Prophetarum. [54] Certè po-
pterea contraria quæque ſententiæ ſuæ erafit conſpirantia cum creatore, quaſi ab aduer-
ribus eius intexta: competentia autem ſententiæ ſuæ reſeruauit. [55] Hæc cõuenientia ne
amplectemur, ſi nobiſcum magis fuerint, ſi Marcionis præſumptionem percuſſerint, nec
& illa conſtabit eodem vitio hæreticæ cæcitatis eraſa, quo & hæc reſeruata. Sic habet
intentio & forma opuſculi noſtri, ſub illa vtique conditione quæ ex vtraque parte com-
cta ſit. [56] Conſtituit Marcion alium eſſe Chriſtum, qui Tiberianis temporibus à Deo qui-
dam ignoto reuelatus ſit in ſalutem omnium gentium: alium qui à Deo creatore in reſtitu-
tionem Iudaici ſtatus ſit deſtinatus, quandoque venturus. Inter hos magnam & omnem
differentiam ſcindit, quantam inter iuſtum & bonum, quantam inter Legem & Euange-
lium, quantam inter Iudaiſmum & Chriſtianiſmum. Hinc erit & noſtra præſcriptio, nu
defigimus nihil Chriſto Dei alterius commune eſſe debere cum creatore. Ceterum ne
toris pronuntiandum, ſi adminiſtrauerit diſpoſitiones eius, ſi impleuerit Prophetias eius,
ſi adiuuerit leges eius, ſi repræſentauerit promiſſiones eius, ſi reſtaurauerit virtutes eius,
ſententias reformauerit, ſi mores, ſi proprietates expreſſerit. Huius pacti & huius præſcri-
pti, quæſo te Lector, memineris vbique, & incipe recognoſcere aut Marcionis Chriſtum
CAP. VII. aut creatoris. [57] *Anno quintodecimo principatus Tiberiani*, [58] proponit, *Deum deſcendiſſe in ci-*
de cap. 3. *uitatem Galilææ Capharnaum*, [59] vtique de cœlo creatoris, in quod de ſuo antè deſcenderat Chri-
& 4. Lu- quid ergo ordinis fuerat, vt priùs de ſuo cœlo in creatoris deſcendens deſcriberetur Ca-
cæ. enim non & iſta reprehendam, quæ nõ implent fidem ordinariæ narrationis, deficiens
Luc. 3. in mendacio ſemper? Planè ſemel dicta ſint, [60] per quæ iam alibi retractauimus: An deſ-
Luc. 4. dens per creatorem, & quidem aduerſus ipſum potuerit ab eo admitti, & inde tramitti
terram æquè ipſius. Nunc autem & reliquum ordinem deſcenſionis expoſtulo, teneris de
ſcendiſſe illum. Viderit enim ſicubi apparuiſſe poſitum eſt. Apparere ſubito, ex inopi
to, ſapit conſpectum, qui ſemel impegerit oculos in id quod ſine mora apparuit. Deſce-
diſſe autem; dum it, videtur & ſubit oculos; de facto etiam ordinem facit. Atque ita
git exigere, quali habitu, quali ſuggeſtu, quonam impetu vel temperamento, etiam qua
in tempore diei noctisve deſcenderit. Præterea quis viderit deſcendentem, quis renun-
rit, quis aſſeuerauerit, rem vtique nec aſſeueranti facilè credendam. Indignum denique
[61] vt Romulus quidem aſcenſus ſui in cœlum habuerit Proculum affirmatorem; Chriſtus
verò deſcenſus de cœlo ſui non inuenerit annuntiatorem; quaſi non ſic & ille aſcenderit
iiſdem mendacij ſcalis, ſicut & iſte deſcendit. Quid autem illi cũ Galilæa, ſi non erat ven-
Iſai. 9. toris, cui iſta regio deſtinabatur ingreſſuro prædicationem, dicente Eſaia: [62] Hoc primum
bibito, citò facito, regio Zabulon & terra Nepthalim, & ceteri qui maritimam ad Iordi-
nem, Galilæa nationum, populus qui ſedetis in tenebris, videte lumen magnum; qui habi-
tatis terram, ſedentes in vmbra mortis, lumen ortum eſt ſuper vos. Bene autem quod de
Deus Marcionis, illuminator vindicatur nationum, quo magis debuerit vel de cœlo de-
ſcendere, & ſi vtique in Pontum potius deſcendere quàm in Galilæam. Ceterùm & hoc
& illuminationis opere ſecundum prædicationem occurrentibus Chriſto, iam eum pro-
Matth. 5. phetatum incipimus agnoſcere, oſtendẽtem in primo ingreſſu veniſſe ſe, non vt Legem &
Prophetas diſſolueret, ſed vt potiùs adimpleret. [63] Hoc enim Marcion, vt additum, erat
Sed fruſtrà negabit Chriſtum dixiſſe, quod ſtatim fecit ex parte. Prophetiam enim im-
Luc. 4. rim de loco adimpleuit, [64] de cœlo ſtatim *ad ſynagogam*. [65] Vt dici ſolet: Ad quod ve-
Matth. 15. mus, hoc age. [66] Marcion auſer etiam illud de Euangelio: Non ſum miſſus niſi ad oues pe-

A ditas domus Israël. Et non est auferre panem filiis, & dare eum canibus, ne scilicet Chri- *Ibidem.*
stus Israëlis videretur. Sufficiunt mihi facta pro dictis. Detrahe voces Christi mei, res loquentur. Ecce venit in synagogam: certè ad oues perditas domus Israëlis. Ecce doctrinæ suæ panem prioribus offert Israëlitis: certè vt filios præfert. Ecce aliis eum nondum impertit: certè vt canes præterit. Quibus autem magis impertisset quàm extraneis creatoris, si ipse in primis non fuisset creatoris? Et tamen quomodo in synagogam potuit admitti, tam repentinus, tam ignotus, cuius nemo adhuc certus, de tribu, de populo, de domo, [67] de censu denique Augusti, quem testem fidelissimum Dominicæ natiuitatis Ro- *Luc.2.*
mana archiua custodiunt? Meminerant certè, [68] nisi circuncisum scirent, non admittendum in sancta sanctorum. Sed etsi passim synagoga adiretur; [69] non tamen *ad docendum* *Luc.4.*
nisi ab optimè cognito & explorato & probato, iam pridem in hoc ipsum, vel aliundè commendato cum hoc munere. [70] *Stupebant autem omnes ad doctrinam eius.* Planè. *Quoniam,* *Ibidem.*
inquit, *in potestate erat sermo eius.* Non quoniam aduersus Legem & Prophetas docebat. Vtique enim eloquiuum diuinum & vim & gratiam præstabat, magis exstruens quàm destruens substantiam Legis & Prophetarum. Alioquin non stuperent, sed horrerent: nec mirarentur, sed statim auersarentur destructorem Legis & Prophetarum, & vtique in primis alterius Dei prædicatorem: quia nec potuisset aduersus Legem & Prophetas docere, & hoc nomine aduersus creatorem, non præmissa diuersæ atque æmulæ diuinitatis professione. Quum ergo nihil tale scriptura significet, nisi solam vim & potestatem sermo-
B nis admirationi fuisse: faciliùs ostendit, secundum creatorem docuisse illum, quia non negauit, quàm aduersus creatorem, quia non significauit. Atque ita aut eius erit agnoscendus secundum quem docuit, aut præuaricator iudicandus, si secundum eum aduersus quem venerat, docuit. [71] *Exclamat* ibidem *Spiritus dæmonis: Quid nobis & tibi est Iesu?* *Ibidem.*
Venisti perdere nos, scio qui sis, sanctus Dei. Hîc ego non retractabo, an & hoc cognomentum competierit ei quem nec Christum vocari oporteret, si non creatoris. [72] Alibi iam de nominibus expostulatum est. At nunc discepto, quomodo hoc eum vocari cognouerit dæmon, nulla vnquam retrò emissa prædicatione in illum, à Deo ignoto & in id temporis muto, cuius nec sanctum eum contestari potuit, vt ignoto iam ipsi suo creatori. Quid autem iam tale ædiderat nouæ diuinitatis, per quod posset alterius Dei sanctus intelligi? tantùm quòd synagogam introgressus, & nec sermone operatus aliquid aduersus creatorem? Sicut ergo quem ignorabat, nullo modo poterat Iesum & sanctum Dei agnoscere, ita quem norat agnouit. Nam & Prophetam meminerat sanctum Dei prædicasse, & Iesum nomen Dei esse in filio Naue. [73] Hæc & ab angelo exceperat secundum no- *Num.13.*
strum Euangelium: Propterea quod in te nascetur, vocabitur sanctum filius Dei, & vo- *Luc. 1.*
cabis nomen eius Iesum. Sed & habebat vtique sensum aliquem Dominicæ dispositionis (licet dæmon tamen) magis quàm alienæ, & nondum satis cognitæ, nam & præmisit, Quid nobis & tibi? non quasi in [74] extraneum Iesu, ad quem pertinerit spiritus creatoris.
C Nec enim dixit, quid tibi & nobis, sed quid nobis & tibi: se deplorans & sorti suæ exprobrans: quam iam videns, adiicit, Venisti perdere nos. adeò iudicis & vltoris, & vt ita dixerim, sæui Dei filium agnouerat Iesum, non optimi illius & perdere & punire nescientis. Quorsum hunc locum præmisimus? vt & Iesum à dæmone non alium doceamus a- "
gnitum, & à semetipso non alium confirmatum quàm creatoris. [75] Atquin, inquis, *increpuit illum Iesus.* Planè vt inuidiosum, & in ipsa confessione petulantem, & malè adulantem: *Ibidem.*
quasi hæc esset summa gloria Christi, si ad perditionem dæmonum veniisset, & non potius ad hominum salutem, qui nec discipulos de subactione spirituum, sed [76] de candida salutis gloriari volebat. Aut cur eum increpuit? Si quasi mentitum in totum, ergo non fuit Iesus, nec Dei sanctus omninò. Si quasi ex parte mentitum, quòd eum Iesum quidem & sanctum Dei, sed creatoris existimasset, iniustissimè increpuit hoc sentientem, quod sciebat sentiendum, & hoc non existimantem quod ignorabat existimandum, alium Iesum & alterius Dei sanctum. Quòd si verisimiliorem statum non habet increpatio, nisi quem nos interpretamur, iam ergo & dæmon nihil mentitus est, non ob mendacium increpitus; ipse enim erat Iesus, præter quem alium dæmon agnouisse non poterat: & Iesus eum confirmauit quem agnouerat dæmon, dum non ob mendacium increpat dæmonem.
[77] Nazaræus vocari habebat secundum Prophetiam Christus creatoris. vnde & ipso nomine nos Iudæi Nazaræos appellant per eum. Nam & sumus de quibus scriptum est: [78] Nazaræi exalbati sunt super niuem. Qui scilicet retrò luridati delinquentiæ ma- *Thren. 4.*

CAP. VIII. etiam de C.4. Lucæ *Matth.2.*

culis, & nigrati ignorantiæ tenebris. Christo autem appellatio Nazaræi competiturae
Matth. 2. erat ex infantiæ latebris, ad quas apud Nazareth descendit vitando Archelaum filium
Herodis. Hoc propterea non omisi, quia Christum Marcionis oportuerat omne cor-
mercium eierasse etiam locorum familiarium Christi creatoris, habentem tanta huius
oppida non ita Christo creatoris per Prophetas emancipata. Ceterùm Prophetarum
erit Christus, vbicunque secundum Prophetas inuenitur. Et tamen [79] *apud Nazareth*
Luc. 4. quoque nihil noui notatur *prædicasse, dum aliò merito vnius prouerbij electus, refertur*[80]. Hic
primùm manus ei iniectas animaduertens, necesse habeo iam de substantia eius cor-
porali præfinire, quòd non possit phantasma credi, qui contactum, & quidem violentum
Ibidem. plenum, *detentus & captus, & ad præcipitium vsque protractus*, admiserit. [81] Nam & si per medios
Ibidem. [illegible], sed antè iam vim expertus, & postea dimissus, scilicet soluto vti assolet tumultu,
vel etiam irrupto, non tamen per caliginem eluso, quæ nulli omninò tactui succidisset,
si fuisset.

[82] *Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res.*

Etiam secularis sapientiæ digna sententia est. Ad summam, & ipse mox tetigit alios, quo-
Ibidem. bus *manus imponens*, vtique sentiendas, *beneficia medicinarum conferebat*, tã vera, tã non ima-
Isai. 53. naria, quàm erant per quas conferebat. Ipse igitur est Christus Esaiæ, remediator vulne-
dinum. [84] Hic, inquit, imbecillitates nostras auferet, & languores portat. [85] Portasse-
tem Græci etiam pro eo solent ponere, quod est tollere. Sufficit interim mihi generalis
promissio. Quodcunque curauerit Iesus, meus est. Veniemus tamen & ad species cura-
tionum. Ceterùm & à dæmoniis liberare, curatio est valetudinis. [86] Itaque *spiritus nouus*
Luc. 4. quasi ex forma iam prioris exempli cum testimonio *excedebant vociferantes, Tu es filius Dei*
cuius Dei, vel hìc pareat. *Sed* proinde *increpabantur & iubebantur tacere*. Proinde enim Chri-
stus ab hominibus, non à spiritibus immundis, volebat se filium Dei agnosci. Ille Christus
duntaxat cui hoc congruebat: quia præmiserat per quos posset agnosci, & vtique depu-
res prædicatores. Illius erat, præconium immundi spiritus respuere, cui sancti abnue-
bant. Porrò qui nunquam fuerat annuntiatus (si tamen volebat agnosci, frustra non
venerat, si nolebat) non esset aspernatus testimonium alienæ & cuiuscunque substantiæ, qui
propriæ non habebat, qui in aliena descenderat. Iam nunc & quâ destructor creatoris
nihil magis gestisset quàm à spiritibus ipsius agnosci, & diuulgari præ timore, [87] ne quid
Marcion Deum suum timeri negat, defendens bonum non timeri, sed iudicem aquosum
sint materiæ timoris, ira, sæuitia, iudicia, vindicta, damnatio. Sed & dæmonia timen-
vtique cedebant. Ergo timendi Dei filium confitebantur, occasionem habitura nonni-
dendi, si non timendi. Et ille iussu & increpitu ea expellens, non suasu quà bonus, timen-
dum se exhibebat. Aut nunquid ideò increpabat, quia timebatur nolens timeri? Et quo-
modo ea volebat excedere, quod nisi timore non facerent? Cecidit ergo in necessitatem
quâ disparem se naturæ suæ ageret, quum posset, vt bonus semel eis parcere. Cecidit in
aliam præuaricationis notam, quum se à dæmoniis quasi filium creatoris sustineret non
Ibidem. vt iam non propria potestate expelleret dæmonia, sed per creatoris auctoritatem. [88] Ipse
litudinem procedit. Solennis & huiusmodi regio creatoris. [89] Oportebat sermonem illic op-
Exod. 19. que videri in corpore; vbi egerat aliquando & in nube. Competebat & Euangelicis
Isai. 35. tus loci, qui placuerat & Legi. [90] Capiat itaque iocunditatem solitudo, hoc Esaiæ pro-
& 42. miserat. [91] *Detentus à turbis: Oportet me, inquit, & aliis ciuitatibus annuntiare regnum Dei. Oberra-*
Luc. 4. rat iam alicubi Deum suum? Non puto adhuc vsque. Sed de eis loquebatur qui alium quo-
que Deum nouerant. Nec hoc credo. Ergo si nec ille alium Deum ædiderat, nec illi
uerant præter creatorem, eiusdem Dei regnum portendebat, quem solum scieban-
Cap. IX. ex capite v. Lucæ. tum eis qui audiebant. [92] De tot generibus operum quid vtique ad piscaturam
xit, [93] vt ab illa in Apostolos sumeret Simonem, & filios Zebedæi? Non enim
Luc. 5. factum videri potest, de quo argumentum processurum erat, [94] *dicens Petro*
de copiosa indagine piscium: Ne time, abhinc enim homines eris capiens. Hoc enim dicto
tellectum illis suggerebat adimpletæ Prophetiæ: se eum esse qui per Hieremiam
Hiere. 16. nuntiarat. Ecce ego mittam piscatores multos, & piscabuntur illos, homines
Luc. 5. cet. [95] Denique *relictis nauiculis secuuti sunt eum*, ipsum intelligentes qui cœperat
quod edixerat. Aliud est, si affectauit de nauicularium collegio adlegere, ha-
rus Apostolum quandoque nauclerum Marcionem. Præstruximus quidem a-
sus Antitheseis nihil proficere proposito Marcionis, quam putat diuersitatem Le-

A Euangelij, vt & hanc à creatore dispositam? denique prædicatam in repromissione nouæ
legis & noui sermonis & noui Testamenti. Sed quoniam attentiùs argumentatur apud illum suum, nescio quem [96] συνταλαίπωρον, id est commiseronem, & συμπαθούμενον, id est coodibilem, [97] in *leprosi purgationem*, non pigebit ei occurrere. & in primis figuratæ legis vim *Ibidem.*
ostendere; quæ [98] in exemplo leprosi non contingendi, immò ab omni commercio sub- *Numer. 5.*
mouendi, communicationem prohibebat hominis delictis commaculati; cum qualibus *1. Cor. 5.*
& Apostolus cibum quoque vetat sumere: participari enim stigmata delictorum quasi ex
contagione, si quis se cum peccatore miscuerit. Itaque Dominus volēs altiùs intelligi Le-
gem, per carnalia spiritalia significantem: & hoc nomine non destruens, sed magis extru-
ens, quam pertinentiùs volebat agnosci: *tetigit leprosum*, à quo etsi homo inquinari po- *Luc. 5.*
tuisset, Deus vtique non inquinaretur, incontaminabilis scilicet. Ita non præscribetur
illi quòd debuerit legem obseruare, & non contingere immundum, quem contactus im-
mūdi non erat inquinaturus. Hoc magis meo Christo competere sic doceo, dum tuo non
competere demonstro. Si enim vt æmulus legis tetigit leprosum, nihili faciens præceptum
legis, per contemptum inquinamenti, quomodo posset inquinari, qui corpus non habe-
bat quod inquinaretur? Phantasma enim inquinari nō posset. Qui ergo inquinari non po-
terat vt phantasma, iam non virtute diuina incontaminabilis erit, sed phantasmatis inani-
tate: nec contempsisse videri potest inquinamentum, cuius materiam nō habebat: ita nec
B legem destruxisse, qui inquinamentū ex occasione phantasmatis, non ex ostentatione vir-
tutis euaserat. [99] Si autem Helisæus Prophetes creatoris, vnicū leprosum Naaman Syrum *Luc. 4.*
ex tot leprosis Israëlitis emundauit, nec hoc ad diuersitatem facit Christi, quasi hoc mo- *4. Reg. 6.*
do melioris, dum Israëlitem leprosum emundauit extraneus, quem suus Dominus emun-
dare non valuerat, Syro facilius emundato, significato per Nationes emundationis in
Christo lumine earum quæ [100] septem maculis capitalium delictorum inhorrerent, ido-
lolatria, blasphemia, homicidio, adulterio, stupro, falso testimonio, fraude. Quapro-
pter septies quasi per singulos titulos in Iordane lauit: simul & vt totius hebdomadis ca-
neret expiationem, [101] quia vnius lauacri vis & plenitudo Christo soli dicabatur, facturo
in terris, sicut sermonem compendiatum, ita & lauacrum. Nam & hoc opponit Mar-
cion: Helisæum quidem materia eguisse, aquam adhibuisse, & eam septies: Christum verò «
verbo solo & hoc semel functo, curationem statim repræsentasse. Quasi non audeam & «
verbum ipsum in substantiam creatoris vindicare. Nullius rei non ille potior auctor,
qui prior. Incredibile planè, vt potestas creatoris verbo remedium vitij vnius operata
sit, quæ verbo tantam mundi molem semel protulit? Vnde magis dinoscitur Christus
creatoris, quàm ex verbi potestate? Sed ideo alius Christus, quia aliter quàm Helisæus, «
quia potentior dominus famulo suo. Quid constituis Marcion, proinde res agi à seruis, «
quemadmodum ab ipsis dominis? Non times ne in dedecus tibi vertat, si ideò Christum
C negas creatoris, quia potentior fuerit famulo creatoris, qui ad Helisæi pusillitatem ma-
ior agnoscitur, si tamen maior. Par enim curatio, licet distet operatio. Quid amplius
præstitit tuus Christus, quàm meus Helisæus? Immò quid magnum præstitit tui Christi
verbum? quum id præstiterit quod fluuius creatoris. [102] Secundum hæc, cetera quoque
occurrunt. Quantum enim ad gloriæ humanæ auersionem pertinebat; *vetuit eum diuul-* *Luc. 5.*
gare: quantum autem ad tutelam legis, iussit ordinem impleri. *Vade, ostende te sacerdoti, & Ibidem.*
offer munus quod præcepit Moyses. Argumenta enim figurata vt puta prophetalæ legis adhuc
in suis imaginibus tuebatur, quæ significabant hominem quondā peccatorem, verbo mox
Dei emaculatum, offerre debere munus Deo apud templum, orationem scilicet & actio-
nem gratiarum apud Ecclesiam; per Christum Iesum catholicum patris sacerdotem. Ita-
que adiecit, [103] *vt sit vobis in testimonium.* Sine dubio, quo testabatur se legem non dissoluere, *Ibidem.*
sed adimplere: quo testabatur seipsum esse, qui morbos & valetudines eorum susceptur- *Matth. 5.*
annuntiabatur. Hanctam congruentem & debitam interpretationem testimonij, adula- *Isai. 53.*
tor Christi sui Marcion, sub obtentu mansuetudinis & lenitatis quærit excludere. Nam & «
bonus, inquit, præterea sciens omnem qui lepra esset liberatus, solennia legis executu- «
rum, ideò ita præcipit. Quid tum? Perseuerauitne in bonitate, id est permissione legis, «
an non? Si enim bonus perseuerauit, numquam destructor erit legis, nec Dei alterius
habebitur, cessante legis destructione per quam alterius Dei vindicatur. Si non per-
seuerauit bonus destruendo postea legem, falsum ergo testimonium postea colloca-
uit apud illos in curatione leprosi: deseruit enim bonitatem, dum destruit legem. Ma-

lus iam, quando legis euersor: si bonus, quum legis indultor. Sed & eo quòd indulsit legi D
obsequium, bonam legem confirmauit. Nemo enim malo obsequi patitur. Ergo & sic
malus, si obsequium malæ legi indulsit: & sic deterior, si bonæ legis destructor aduenit.
Proinde si vt sciens omnem qui lepra liberatus esset ita facturum, ideò præcepit munus
offerre, potuit & non præcepisse quod sciebat vltrò futurum. In vanum ergo descendit
quasi legem destructurus, quum cedit obsecutoribus legis. Atquin quasi sciens formam
eorum, magis ab ea auertendos præuenire debuerat, si in hoc venerat. Cur ergo non
tacuit, vt homo solo suo arbitrio legi obediret? tunc enim aliquatenus posset videri pa-
tientiæ suæ præstitisse. Sed adiicit etiam auctoritatem suam exaggeratam testimonij
pondere. Cuius iam testimonij, nisi legis assertæ? Certè nihil interest quomodo firma-
uerit legem, siue quâ bonus, siue quâ superuacuus, siue quâ patiens, siue quâ inconstans,
dum te Marcion [104] de gradu pellam. Ecce præcepit legem impleri. Quocunque modo
Matth. 5. præcepit, eodem potuit etiam illam præmisisse sententiam: Non veni legem dissoluere,
sed adimplere. Quid ergo tibi fuit de Euangelio erasisse quod saluum est? confessus es e-
nim præ bonitate fecisse illum, quod negas dixisse. Constat ergo dixisse illum, quia & fe-
CAP. X. cit: & te potius vocem Domini de Euangelio erasisse, quàm nostros iniecisse. [105] Cru-
etiam de *tur & paralyticus, & quidem in cœtu spectante populo.* [106] Videbit enim, inquit Esaias, populus
c. v. Lucæ. sublimitatem Domini & gloriam Dei. Quam sublimitatem & quam gloriam? [107] Conua-
Luc. 5. lescite manus dimissæ, & genua dissoluta: hoc erit paralysis. Conualescite, nec timete. Nō
Isai. 35. otiosè iterans, conualescite: nec vanè subiungens, nec timete: quoniam cum redintegra-
Luc. 5. tione membrorum, virium quoque repræsentationem pollicebatur, [108] *Exsurge, & tolle*
Ibidem. *grabatum tuum*: simul & animi vigorem ad non timendos qui dicturi erant, *Quis dimittet pec-*
cata, nisi solus Deus? Habes itaque iam & specialis medicinæ dispunctam Prophetiam, & eo-
rum quæ medicinam sunt secuta. Pariter & dimissorem delictorum Christum recognoscit
apud eundem Prophetam, [109] Quoniam, inquit, in plurimis dimittet delicta eorum &
Isai. 53. Delicta nostra ipse aufert. [110] Nam & in priore, ex ipsius Domini persona: Etsi fuerint de-
Isai. 1. licta vestra tanquam roseum, velut niuem exalbabo: & si tanquam coccinum, velut lanam
exalbabo. In roseo sanguinem ostendens Prophetarum: in coccino Domini, vt clario-
Micheæ 7. rem. Etiam Micheas de venia delictorum: [111] Quis Deus, quomodo tu? eximens iniquita-
tes, & præteriens iniustitias residuis hæreditatis tuæ? Non tenuit in testimonium iram suam,
quia voluit misericordiam. Auertet & miserebitur nostri. Demerget delicta nostra, & de-
merget in profunda maris peccata nostra. Sed etsi nihil tale in Christum fuisset prædica-
tum, haberem huius benignitatis exempla in creatore, promittentia mihi & in filio patris
Ionæ 3. affectus. [112] Video Niniuitas scelerum veniam consecutos à creatore, ne dixerim tūc quo-
que à Christo, quia à primordio egit in patris nomine. Lego & Nathan Prophetam agno-
2. Reg. 12. scēti Dauid delictum suum in Vriam, dixisse: Et Dominus circumduxit delictum tuum, &
3. Reg. 21. nō morieris. Proinde & Achab regem, maritū Iezabel, reum idololatriæ & sanguinis Na-
1. Reg. 14. buthæ, veniam meruisse, pœnitentiæ nomine: Ionathan filium Saulis, resignati ieiunij ad-
pam deprecatione delesse. Quid de ipso populo retexam totiens delictorum indulgentia
restituto, ab eo scilicet Deo, qui mauult misericordiā quàm sacrificium, & peccatoris pœ-
Osee 6. nitentiam quàm mortem. Prius est igitur, neges creatorem indulsisse aliquando delicta.
Ezech. 33. Consequens est, vt ostendas nec in Christum suum tale quid eum prædicasse: & ita proba-
bis nouam istam Christi noui scilicet benignitatem, si probaueris, nec parem creatori, nec
prædicatam à creatore. Sed & peccata dimittere, an eius possit esse qui negetur tenere, &
an eius sit absoluere, cuius non sit etiam damnare: & an congruat eum ignoscere, in quem
Luc. 5. nihil sit admissum, [113] alibi iam congressi maluimus admonere quàm retractare. [114] De filio
hominis duplex est nostra præscriptio, neque mentiri posse Christum, vt se filium hominis
pronuntiaret, si non verè erat: neque filium hominis constitui, qui non sit natus ex ho-
mine, vel patre vel matre: atque ita discutiendum, cuius hominis filius accipi debeat, pa-
tris an matris. Si ex Deo patre est, vtique non est ex homine. Si non & ex homine, superest
vt ex homine sit matre. Si ex homine, iam apparet, quia ex virgine. Cui enim homo pa-
ter non datur, nec vir matri eius deputabitur. Porrò cui vir non deputabitur, virgo
est. Ceterùm duo iam patres habebuntur, Deus & homo, si non virgo sit mater. Ha-
bebit enim virum vt virgo non sit, & habendo virum duos patres faciet, Deum & homi-
nem, ei qui & Dei & hominis esset filius. [115] Talem si fortè Castori aut Herculi natiuita-
tem tradunt fabulæ. Si hæc ita distinguuntur, id est, si ex matre filius est hominis,
quia

A quia ex patre non est: ex matre autem virgine, quia non ex patre homine: hic erit Christus Esaiæ, quem concepturam virginem prædicat. Qua igitur ratione admittas filium *Isai.7.*
hominis Marcion, circumspicere non possum. Si patris hominis, negas Dei filium; si
& Dei, Herculem de fabula facis Christum; si matris tantùm hominis, meum concedis;
si neque patris hominis, ergo nullius hominis est filius, & necesse est mendacium admiserit, qui se quod non erat, dixit. Vnum potest angustiis tuis subuenire, si audeas aut
Deum tuum [116] patrem Christi hominem quoque cognominare, quod de Æone fecit
Valentinus: aut virginem hominem negare, quod nec Valentinus quidem fecit. Quid
nunc si ipso titulo filij hominis, censetur Christus apud Danielem? nónne sufficiet ad ro- *Dan.7.*
bationem prophetici Christi? Quum enim id se appellat quod in Christum prædicabatur
creatoris, sine dubio ipsum se præstat intelligi in quem prædicabatur. Nominum communio simplex si fortè videri potest, & tamen nec Christum, nec Iesum vocari debuisse defendimus, diuersitatis cõditionem tenentes. Appellatio autem quod est filius hominis in
quantum ex accidenti obuenit, in tantum difficile est vt & ipsa concurrat super nominis
communionem. Ex accidenti enim proprio est, maximè quum causa non cõuenit eadem,
per quam deueniat in communionem. Atque adeò si & Christus Marcionis natus ex homine diceretur, tũc & ipse caperet appellationis communionem, & essent duo filij hominis, sicut & duo Christi, & duo Iesus. Ergo quum appellatio propria est eius in quo habet
causam, si & alij vindicetur in quo est communio nominis, non etiam appellationis, suspe-
B cta iam fit communio nominis quoque in eo cui vindicatur sine causa communio appellationis: & sequitur vt vnus idémque credatur, qui & nominis & appellationis capacior inuenitur, dum alter excluditur, qui non habet appellationis communionem, carens causa.
Nec alius erit capacior vtriusque, quàm qui prior, & nomen sortitus est Christi, & appellationem filij hominis, Iesus scilicet creatoris. [117] Hic erat visus Babylonio regi in for- *Dan.3.*
nace cum martyribus suis quartus, tanquam filius hominis; idem ipsi Danieli reuelatus di- *Dan.7.*
rectò filius hominis, veniens cum cœli nubibus iudex, sicut & scriptura demonstrat. Hoc
dixi sufficere potuisse de nominatione prophetica circa filium hominis. Sed plus mihi
scriptura confert, ipsius scilicet Domini interpretatione. Nam cùm Iudæi solummodò
hominem eius intuentes, necdum & Deum certi, quâ Dei quoque filium, meritò retra- *Luc.5.*
ctarent, non posse hominem delicta dimittere, sed Deum solum, cur non secundum
intentionem eorum de homine *eis respondit*; *Habere eum potestatem dimittendi delicta*, quan- *Ibidem.*
do & *filium hominis* nominans, hominem nominaret? nisi quia ideò ipsa voluit eos appellatione filij hominis ex instrumento Danielis repercutere, vt ostenderet eum & homi- *Dan.3.*
nem qui delicta dimitteret, illum scilicet solum filium hominis apud Danielis Prophe- *& 7.*
tiam, consecutum iudicandi potestatem, ac per eam vtique & dimittendi delicta. Qui
enim iudicat, & absoluit. Vt scandalo isto discusso per scripturæ recordationem faciliùs
eum agnoscerent, ipsum esse filium hominis ex ipsa peccatorum remissione. [118] Denique
nusquam adhuc professus est se filium hominis quàm in isto loco primùm, in quo pri-
C mùm peccata dimisit, id est, in quo primùm iudicauit, dum absoluit. Ad hæc quodcunque diuersa pars fuerit argumentata, quale sit, inspice. Nam in illam necesse est amentiam tendat, vt & filium hominis defendat, ne mendacem eum faciat, & ex homine neget natum, ne filium virginis concedat. Quòd si & auctoritas diuina, & rerum natura, &
communis sapientia non admittunt in insaniam hæreticam, occasio est & hîc, interpellandi quàm breuissimè de substantia corporis aduersus phãtasmata Marcionis. Si natus ex
homine est, vt filius hominis, corpus ex corpore est. Planè faciliùs inuenias hominem
natum cor non habere vel cerebrum, sicut ipsum Marcionem, quàm corpus vt Christum Marcionis. Atque adeò inspice cor Pontici aut cerebrum. [119] *Publicanum adlectum à Domino* in argumentum deducit, quasi ab aduersario legis adlectum extraneum *Cap. xi. ex eod.c.v. Lucæ.*
legis, & Iudaismi prophanum. Excidit ei vel de Petro legis homine, & tamen non tantùm adlecto, sed etiam testimonium consecuto agnitionis præstitæ à patre. Nusquam le- *Luc. 5.*
gerat; [120] lumen; & spem, & expectationem nationum, prædicari Christum. Atquin *Matth. 16.*
probauit potius Iudæos, dicendo, [121] Medicum sanis non esse necessarium, sed malè ha- *Isai. 42. & 49.*
bentibus. Si enim malè valentes voluit intelligi ethnicos & publicanos, quos adlegebat, *Gen. 49.*
sanos Iudæos confirmabat, quibus medicum necessarium negabat. Hoc si ita est, malè descendit ad legem destruendam, quasi ad malam valetudinem remediandam, in qua
qui agebant, benè valebant, quibus medicus necessarius non erat. Quale est au-

tem vt similitudinem medici proposuerit, nec impleuerit? Nam sicut sanis medicum nemo adhibet, ita nec in tantum extraneis, quantum est homo à Deo Marcionis, suum habens & auctorem & protectorem, & ab illo potius medicum Christum. Hoc similitudo præiudicat, ab eo magis præstari medicum, ad quem pertinent qui languent. [122] Vnde autem & Ioannes venit in medium? [123] Subitò Christus, subitò & Ioannes. Sic sunt omnia apud Marcionem, quæ suum & plenum habent ordinem apud creatorem. [124] Sed de Ioanne cetera alibi. Ad præsentes quosque articulos respondendum est. Nunc illud tenebor, vt demonstrem & Ioannem Christo, & Christum Ioanni conuenire, vtique Prophetæ creatoris, quâ Christum creatoris, atque ita erubescat hæreticus, Ioannis ordinem frustrà frustratus. Si enim nihil omninò administrasset Ioannes, secundum Esaiam [125] vociferator in solitudinem, & præparator viarum Dominicarum, per denuntiationem & laudationem pœnitentiæ; si non etiam ipsum inter ceteros tinxisset; *nemo discipulos Christi manducantes & bibentes ad formam discipulorum Ioannis assiduè ieiunantium & orantium prouocasset*: quia si qua diuersitas staret inter Christum & Ioannem & gregem vtriusque, nulla esset comparationis exactio, vacaret prouocationis intentio. Nemo enim murmurabitur, & nemo torqueretur, si diuersæ diuinitatis æmulæ prædicationes, de discipulis quoque inter se non conuenirent, non conuenientes priùs de auctoritatibus disciplinis. adeò Ioannis erat Christus, & Ioannes Christi, ambo creatoris, & ambo de Lege & Prophetis, prædicatores & magistri. Sed & Christus reiecisset Ioannis disciplinam vt Deus alterius, & discipulos defendisset, vt meritò aliter incedentes, aliam scilicet & contrariam initiatos diuinitatem. At nunc humiliter reddens rationem, [126] quòd *non possent ieiunare filij sponsi quàm diu cum eis esset sponsus, postea verò ieiunaturos* promittens, *quem dicam ab eis sponsus esset*, nec discipulos defendit, sed potius excusauit, quasi non sine rationes prehensos: nec Ioannis reiecit disciplinam, sed magis concessit tempori Ioannis, ut præstans vt temporis, vt tempori suo eam destinans, reiecturus alioquin eam, & detesturus æmulos eius, si non ipsius fuisset. Iámque teneo meũ Christũ etiam in nomine hoc si, de quo Psalmus: Ipse tanquam sponsus egrediens de thalamo suo. [127] A summo cœli profectio eius, & deuersio eius ad summum vsque eius. Qui etiam per Esaiam gaudet ad patrem: Exultet, inquit, anima mea in Domino; induit enim me indumento iustitiæ, & tunicam iocunditatis; [128] velut sponso, circumposuit mihi mitram; & velut ipsam ornauit me ornatu. In se enim & Ecclesiam deputat, de qua idem spiritus ad ipsum [129] Et circumpones tibi omnes eos velut ornamentum sponsa. Hanc sponsam Christo sibi etiam per Salomonem ex vocatione gẽtium arcessit. Siquidem legisti: [130] Veni sponsa de Libano. Eleganter Libani vtique montis mentione iniecta, qui turis vocabulo et penes Græcos. De Idololatria enim sibi sponsabat Ecclesiam. Nega te nunc dementum Marcion. Ecce legem tui quoque Dei impugnas: [131] Nuptias non coniungit, coniunctas non admittit, neminem tinguit, nisi cœlibem, aut spadonem, morti aut reatui baptismæ seruat. Quid itaque Christum eius sponsum facis? Illius hoc nomen est, [132] masculum & fœminam coniunxit, non qui separauit. [133] Errasti in illa etiam Dominus nuntiatione, qua videtur noua & vetera discernere. Inflatus es vtribus veteribus, & non rebratus es nouo vino, atque ita veteri, id est, priori Euangelio pannum hæreticæ nouitatis assuisti. In quo alter creator (velim discere) quum per Hieremiã præcepit: Novate bis nouamen nouum, nónne à veteribus auertit? [134] quum per Esaiam edicit: Veteres transierunt; & ecce noua quæ ego facio, nónne ad noua conuertit? Olim hanc statuimus defensionem priſtinorum à creatore potiùs repromissam à Christo exhiberi, sub vnius & eiusdem Dei auctoritate, cuius sint & vetera & noua. Nam & *vinum nouum in non commutatum veteres vtres*, qui & veteres vtres non habuerit, *& nouum additamentum nemo immittit veteri vestimento*, nisi cui non defuerit & vetus vestimentum. Ille non facit quid, si faciendum non est qui habeat vnde faciat, si faciendum esset; itaque si in hoc dirigebat similitudinem, vt ostenderet se Euangelij nouitatem separare à legis vetustate, suam demonstrabat & illam à qua separabat, alienorum separationem non fuisse notandam, quia nemo alienis sua adiungit, vt ab alienis separare possit. [135] Separatio per coniunctionem capit de qua fit. Itaque separabat, & in vno ostendebat fuisse, sicut & fuissent, si non separaret. Et tamen si concedimus separationem istam per reformationem, per amplitudinem per profectum, sicut fructus separatur à semine, quum sit fructus ex semine: sic & Euangelium separatur à Lege, dum prouehitur ex Lege: aliud ab illa, sed non alienum: diuersum

Luc. 5. Isai. 40. Matth. 3. Luc. 5. Ibidem. Psal. 18. Isai. 61. Isai. 49. Cantic. 4. Gen. 2. & Matth. 19. Luc. 5. Hier. 4. 2. Cor. 5. et Isai. 43. Luc. 5.

TERTULLI Curi Annotatio PAMELII A. V. 16.

A sed non contrarium. Nec forma sermonis in Christo noua, quum similitudines obiicit, quum quæstiones refutat, [136] de septuagesimo septimo venit Psalmo: Aperiam, inquit, in parabolam os meum, id est similitudinem: eloquar problemata, id est diſſeram quæstiones. Si hominẽ alterius gentis probare voluisses, vtique de proprietate loquelæ probares. *Psal. 77.*

[137 De sabbato quoque illud præmitto, nec hanc quæstionem consistere potuisse, [138] si non *Dominum sabbati* circumferret Christus. Nec enim *disceptaretur cur destrueret sabbatum*, si destruere deberet: porrò destruere deberet, si alterius Dei esset, nec quisquam miraretur facientem quod illi congruebat. Mirabantur ergo, quia non congruebat illi Deum creatorem circumferre, & sabbatum eius impugnare. Et vt prima quæque decidamus, ne eadem vbique nouemus ad omnem argumentationem aduersarij ex aliqua noua Christi institutione nitẽtem: hæc iam definitio stabit, ideò de nouitate institutionis cuiusque disceptatum, quia de nouitate diuinitatis nihil erat vsque adhuc æditũ, sicuti nec disceptatum: nec posse retorqueri ex ipsa nouitate institutionis cuiusque, satis aliam à Christo demonstratam diuinitatem, quando & ipsam nouitatem pronuntiatam à creatore constiterit, in Christo non esse mirandam. Et oportuerit vtique priùs alium Deum exponi, postea disciplinam eius induci, quia Deus auctoritatem præstet disciplinæ, non Deo disciplina, nisi si & Marcion planè tam peruersas non per magistrum litteras didicit, sed per litteras magistrum. Cetera de sabbato ita dirigo: Si sabbatum Christus interuertit, secũdum exemplum fecit creatoris. [139] Siquidem in obsidione ciuitatis Hierichũtis circumlata per muros arca *Cap. xii. ex Lucæ cap. vi. Luc. 6.*

B testamenti septem diebus, etiam sabbato, ex præcepto creatoris sabbatum operatione destruxit, vt putant qui hoc & de Christo existimant, ignorantes neque Christum sabbatum destruxisse, neque creatorem, vt mox docebimus. Et tamen per Iesum tunc quoque concussum est sabbatum, vt & hoc in Christum renuntiaretur, etiam si odio insecutus est solenniſſimum Iudæorum diem, vt Christus non Iudæorum. De odio quoque sabbati professus, creatorem, vt Christus ipsius, sequebatur, exclamantem ore Esaiæ: [140] Neomenias & sabbata vestra odit anima mea. Sed & hæc quoquo modo dicta sint, scimus adhibẽdam tamen in hac specie etiam abruptam defensionem aduersus abruptam prouocationem. Nunc & ad ipsam materiam disceptabo, in qua visa est destruere sabbatum Christi disciplina. [141] *Esurierant discipuli*, ea die *spicas decerptas manibus effrixerant*, cibum operati, ferias ruperant. [142] *Excusat illos Christus*, & reus est sabbati læsi, *accusant Pharisæi*, Marcion captat [143] status controuersiæ (vt aliquid cludam cum mei Domini veritate) scripti & voluntatis. de scriptura enim sumitur creatoris, & de Christi voluntate color, [144] quasi *de exemplo Dauid introgressi sabbatis templum, & operati cibum, audenter fractis panibus propositionis*. Memini enim & ille hoc priuilegium donatum sabbato à primordio, quo dies ipse compertus est, [145] veniam ieiunij dico. [146] Quum enim prohibuisset creator in biduum legi manna, solummodò permisit in parasceue, vt sabbati sequentis ferias pridiana pabuli paratura ieiunio liberaret. Benè igitur quòd & causam eandem secutus est Dominus in sabbati, si ita *Luc. 6. Ibidem & 1. Reg. 21. Gen. 2. Exod. 16.*

C volunt, diei destructione; benè quòd & affectum creatoris expressit in sabbati non ieiunandi honore. Denique tunc demum sabbatum destruxisset, etiam ipsum creatorem, si discipulos sabbato ieiunare mandasset aduersus statum scripti & voluntatis creatoris. Sed quoniam discipulos [147] non constanter tuebatur, sed excusat, quoniam humanam opponit necessitatem quasi deprecatricem, quoniã potiorem honorem sabbati seruat non contristandi quàm vacandi, quoniam Dauid comitésque eius cum discipulis suis æquat in culpa & in venia, quoniam placet illi quia creator indulsit, quoniam de exemplo eius, & ipse tam bonus est, ideò alienus est à creatore? [148] *Exinde obseruant Pharisæi. si medicinas sabbatis agere, vt accusarent eum*; certè quâ sabbati destructorem, non quâ noui Dei professorem: fortasse enim hunc solum articulum vbique ingeram, alium Christum nusquam prædicatum. In totum autem errabant Pharisæi circa sabbati legem, non animaduertentes conditionaliter eam indicentem ferias operum sub certa specie eorum. Nam quum de die sabbati dicit: Omne opus tuum non facies in ea; dicendo: tuum, de humano opere definiit, quod quisque ex artificio vel negotio suo exequitur, non de diuino. Opus autem salutis & incolumitatis non est hominis, sed Dei proprium, sicut & rursus in lege: [149] Non facies, inquit, omne opus in ea, nisi quod fiet omni animæ, id est, in causa animæ liberandæ. Quia opus Dei etiam per hominem fieri potest in salute animæ, à Deo tamẽ, quod facturus fuerat & Christus homo, quia & Deus. In hunc ergo sensum legis inducere volens illos, per manus arefactæ restitutionem, [150] *interrogat, Licetne sabbatis benefacere, an non? animam liberare*, *Ibidem. Exod. 20. Leuit. 23. Luc. 6.*

an perdere? Vt id operis promittens quod pro anima facturus esset, admoneret eos, quæ D
opera sabbati lex prohiberet, humana scilicet, & quæ præciperet, diuina scilicet, quæ in-
Ibidem. rent animæ omnia; dominus sabbati dictus, quia sabbatum vt rem suam tuebatur. Quod
etiam si destruxisset, meritò, quâ dominus, magis ille qui instituit. Sed non omnino de-
Iosue 6. struxit quâ dominus, vt hinc iam apparere possit, ne tum quidem in arcæ circunlatione
apud Hierichuntem sabbatum à creatore destructum. Nam & illud opus Dei erat, quod
ipse præceperat, & quod propter animas dispositerat hominum suorũ, in discrimine beli
Isai. 1. constitutas. Sed & si odium alicubi sabbatorum professus est, vestra sabbata dicendo, hor-
Isai. 29. minum ea deputans, non sua, quæ sine Dei timore celebrat populus plenus delictis; labiis
Deum diligens, non corde: suis sabbatis, id est quæcunque disciplina eius agerentur, alienum
Isai. 58. statum fecit, [151] quæ per eundem postea Propheten vera, & delicata; & non prophanata
Isai. 56. da pronuntiat. Ita nec Christus omninò sabbatum rescindit, cuius legem tenuit, & impu-
Luc. 6. in causa discipulorum pro anima operatus; esurientibus enim solatium cibi indulsit, [152]
Ibidem. nunc *manum aridam curans*, factis vbique ingerens, Non veni dissoluere legem, sed adim-
Matth. 5. plere, si Marcion hac voce os ei obstruxit. Adimpleuit enim & hic legem, [153] dum condi-
tionem interpretatur eius, dum operum differentiam illuminat, dum facit quæ lex
Gen. 2. sabbati feriis excipit, dum ipsum sabbati diem benedictione patris à primordio sanctificat,
benefactione sua efficit sanctiorem, in quo scilicet diuina præsidia ministrabat, quod ad-
uersarius aliis diebus præstitisset, ne sabbatum creatoris ornaret, ne opera debita sabba-
4. Reg. 4. redderet. [154] In quo die si & Helisæus Prophetes Sunamitidis filium mortuum restituit
vitam, vides Pharisæe, túque Marcion; olim creatoris esse sabbatis benefacere, animam
Luc. 6. liberare, non perdere, nihil Christum noui intulisse, quod non sit ex forma, ex lenitate
Isai. 35. misericordia, ex prædicatione quoque creatoris. Nam & hic specialis medicinæ Proto-
Isai. 52. tiam repræsentat. Inualescunt manus dissolutæ, sicut & genua dissoluta in paralysi
Luc. 6. [155] Certè euangelizat Sion & Hierusalem pacem, & bona omnia, certè [156] *ascendit mon-*
CAP. XIII. *tem, & illic pernoctat in oratione*, & vtique auditur à patre. Euolue igitur Prophetas, & inue-
ex eod. c. nem totum recognosce. [157] In montem excelsum, inquit Esaias, ascende, qui euange-
6. Lucæ. zas Sion, extolle cum vigore vocem tuam, qui euangelizas Hierusalem. Adhuc in vigore
Isai. 40. obstupescebant in doctrina eius; erat enim docens tanquam virtutem habens, [158] Esus
Luc. 4. sus: Propterea cognoscet populus nomen meum in illa die. Quod nomen nisi Chris-
Isai. 52. quod? ego sum ipse qui loquebar? Tunc enim ipse erat, qui in Prophetis loquebatur, p
mo, filius creatoris. Adsum dum hora est, in montibus, vt euangelizans auditionem p
Naum. 1. cis, euangelizans bona. [159] Item Naum ex duodecim: Quoniam ecce veloces pedes i
monte euangelizantis pacem. De voce autem nocturnæ orationis ad patrem manifes-
Psal. 21. Psalmus: [160] Deus meus clamabo per diem, & exaudies: & nocte, & non in vanitatem
Psal. 3. mihi. Et alibi de loco & voce eadem, Psalmus: Voce mea ad Dominum exclamaui, & e-
audiuit me de mõte sancto suo. Habes nominis repræsentationem, habes sanctum mõ-
gelizantis, habes locum montis, & tempus noctis, & sonum vocis, & auditum patris in
Luc. 6. bes Christum Prophetarum. [161] Cur autem *duodecim Apostolos elegit*, & non alium quem-
bet numerum? Næ & ex hoc meum Christum interpretari possem, non tantum vocis
Prophetarum, sed & argumentis rerum prædicatũ. Huius enim numeri figuras apud eum
Num. 33. torem deprehendo: Duodecim fontes Elim; & duodecim gemmas in tunica sacerdotali
Exod. 28. Aaronis; & duodecim lapides ab Iesu de Iordane electos, & in arcam testamẽti conditos.
Iosue 4. Totidem enim Apostoli portendebantur, proinde vt fontes & amnes, rigaturi aridum &
Isai. 43. trò & desertum à notitia orbem Nationum, sicut & per Esaiam: Ponam in terra inaquosa
flumina. Proinde vt gemmæ, illuminaturi sacram Ecclesiæ vestem, quam induit Christus
pontifex patris. Proinde vt & lapides, solidi fide, quos de lauacro Iordanis Iesus vectus
git, & in sacrarium testamenti sui recepit. Quid tale de numeri defensione competit Cer-
sto Marcionis? Non potest simpliciter factum ab illo quid videri, quod potest videri non
Luc. 6. simpliciter factum à meo. Eius erit res, apud quem inuenitur rei præparatura. [162] *Mutat*
Gen. 17. *Petro nomẽ de Simone*; quia & creator Abrahæ, & Saræ; & Ausee nomina reformauit, [163] Ie-
Num. 13. vocando Iesum, [164] illis syllabas adiiciendo. Sed & quur Petrum? Si ob vigorem fidei, ma-
tæ materiæ solidæque nomen de suo accommodarent. An quia & petra & lapis Christus
1. Pet. 2. & Siquidem & legimus positum eum in lapidem offendiculi, & in petram scandali. Omnia
Isai. 8. cetera. Itaque affectauit carissimo discipulorum, de figuris suis peculiariter nomen com-
Luc. 6. municare, puto proprius quàm de non suis. [165] *Conueniunt à Tyro & ex alia regionibus multi-*

A *tudo etiam transmarina.* Hoc expectabat Psalmus: [166] Et ecce Allophyli & Tyrus, & populus Æthiopum isti fuerunt illic. Mater Sion dicet homo, & homo factus est in illa (quoniam Deus homo natus est) & ædificauit eam volũtate patris: vt scias ad eũ tunc Gentiles conuenisse, quia Deus homo natus, erat ædificaturus Ecclesiam ex voluntate patris, ex Allophylis quoque. Sic & Esaias: [167] Ecce isti venient de lõginquo, isti autem venient ab Aquilone & mari, alij autem de terra Persarum. De quibus & rursus: Attolle per circuitũ oculos tuos, & vide, omnes congregati sunt. De quibus & infrà: [168] Vides ignotos & extraneos, & dices cordi tuo, Quis istos genuit mihi? Porrò hos quis mihi educauit? At hi mihi vbi fuerunt? Hic erit Christus non Prophetarum? Et quis erit Christus Marcionitarum? si peruersitas placet, qui non fuerit Prophetarum. [169] Venio nunc ad ordinarias sententias eius, [170] per quas proprietatem doctrinæ suæ inducit ad edictũ (vt ita dixerim) Christi, [171] *Beati mendici* (sic enim exigit interpretatio vocabuli quod in Græco est) *quoniam illorum est regnum cœlorum.* Iam hoc ipsum quod à benedictionibus cœpit, creatoris est, qui vniuersa prout edidit, nulla alia voce quàm benedictionis [172] dedicauit. Eructauit enim, inquit, cor meum sermonem optimum. Hic erit sermo optimus, benedictionis scilicet, qui & noui quoque Testamenti initiator agnoscitur de veteri exemplo. Quid ergo mirum est, si & ab affectibus creatoris ingressus est per huiusmodi dictionem, semper mendicos, & pauperes, & humiles, ac viduas, & pupillos vsque diligentis, consolantis, asserentis, vindicantis? vt hanc Christi quasi priuatam benignitatem, riuulum credas de fontibus sal-
B uatoris. Reuera quò dirigam, nescio, in tanta frequentia eiusmodi vocum, tanquam in sylua, vel in prato, vel in nemore, pomorum, passim, prout incidit, res petenda est. [173] Inclamat Psalmus: Iudicate pupillo & mendico, & humilem & pauperem iustè tractate. Liberate pauperem, & mendicum de manu peccatoris eruite. Item Psalmus septuagesimus primus: [174] Iustitia iudicabit mendicos populi, & faciet saluos filios pauperum. Et in sequentibus de Christo: Omnes nationes seruient ei. Dauid autem vni genti Iudaicæ præfuit, ne quis in Dauid putet dictum, quia & ille susceperat humileis, & necessitatibus laboranteis. Quod liberauit, inquit, à dynasta mendicum, parcet mendico & pauperi, & animas pauperum saluas faciet: Ex vsura, & iniustitia redimet eorum animas, & honoratum nomen eorum coram ipso. Item: [175] Auertantur peccatores in inferos, omnes nationes quæ Dei obliuiscuntur, quoniam non in finem obliuioni habebitur mendicus, tolerantia pauperum non peribit in finem. Item: Quis sicut Deus noster, qui habitat in excelsis, & humilia prospectat in cœlo & in terra. Qui suscitat mendicum de terra, & de stercore exaltat pauperem, [176] vti sedere eum faciat cum principibus populi, vtique in regno suo. [177] Sic & retrò in Basiliis, Anna mater Samuelis spiritu gloriã Deo reddens: qui, inquit, excitat pauperem de terra, & mendicum, vti sedere eum faciat cum dynastis populi, vtique in regno suo, & in thronis gloriæ, vtique regalibus. Per Esaiam verò quomodo inuehitur in vexatores egenorum? [178] Vos autem ad quid incenditis vineam meam, & rapina men-
C dici in domibus vestris? Cur vos læditis populum meum, & faciem mendicorum confunditis? Et rursus: Væ qui scribunt nequitiam, [179] scribentes enim scribunt nequam, vitantes iudicia mendicorum, & diripientes iudicata pauperum populi mei. Quæ iudicia pupillis quoque & viduis exigit, vt & ipsis egenis solatij. Iudicate pupillo, & iustè tractate viduam, [180] & venite conciliemur, dicit Dominus. Cui tantus affectus in omnem conditionẽ humilitatis creatoris est, eius erit & regnum quod à Christo repromittitur, ad cuius affectum iamdudum pertinent ij, quibus repromittitur. Nam etsi putas creatoris quidem terrenas promissiones fuisse, Christi verò cœlestes, benè quòd cœlum nullius alterius vsque adhuc Dei apparet, nisi cuius & terra. Benè quòd creator vel minora promisit, vt facilius illi & de maioribus credam, quàm qui nunquam de minoribus priùs fidẽ liberalitatis suæ struxit. [181] *Beati esurientes, quoniam ipsi saturabuntur.* Possem hunc titulum in superiorem transmisisse, quòd non alij sunt esurientes, quàm pauperes & mendici, si non & hanc promissionem creator specialiter in Euangelij scilicet sui præstructionem destinasset. Si quidem per Esaiam de eis quos vocaturus esset à summo terræ, vtique Nationes, [182] Ecce, inquit, velociter & leuiter aduenient. Velociter, quà properantes sub finibus temporum. Leuiter, quà sine oneribus pristinæ legis. Non esurient, neque sitient. Ergo saturabuntur. Quod vtique nisi esurientibus & sitientibus non promittitur. Et rursus: [183] Ecce, inquit, qui seruiunt mihi, bibent, vos autem sitietis. Videbimus & contraria ista, an Christo præministrentur: interim quod esurienti-

Psal. 86. *Isai. 49.* *Ibidem.* *Ibidem.* C A. XIIII. ex eod. c. VI. Lucæ. *Luc. 6.* *Psal. 44.* *Psal. 81.* *Psal. 71.* *Psal. 112.* *1. Reg. 2.* *Isai. 3.* *Isai. 10.* *Isai. 1.* *Luc. 6.* *Isai. 5.* *Isai. 49.* *Isai. 65.*

Luc. 6. bus saturitatem repromittit, Dei creatoris est. [184] *Beati plorantes, quia ridebunt.* Decurre sen-
Isai. 65. tentiam Esaiæ: Ecce qui seruiunt mihi, exultabunt in iocunditate, vos autem confunde-
mini. [185] Ecce qui seruiunt mihi, oblectabuntur, vos autem clamabitis præ dolore cordis.
Et hæc contraria apud Christum recognosce. Certè oblectatio & exultatio in iocunditate
illis promittitur, qui in diuersa conditione sunt, mœstis & tristibus & anxiis. Scilicet etiam
Psal. 125. Psal. cxxv. Qui seminant, inquit, in lacrymis, in exultatione metent. Porrò tam exultan-
tibus & iocunditatem capientibus risus accedit, quàm mœrentibus & dolentibus fletus.
Ita creator materias risus & fletus prædicans, risuros plorantes prior dixit. Igitur qui à cō-
solatione pauperum, & humilium, & esurientium, & flentium exorsus est, statim se illum
Isai. 61. repræsentare gestiuit, quem demonstrauerat per Esaiam: Spiritus Domini super me,
a Luc. 6. [186] propter quod vnxit me ad euangelizandum pauperibus. Beati [a] mēdici, quoniam illo-
Isai. 61. rum est regnum cœlorum; Misit me, curare obtritos corde. Beati [b] qui esuriunt, quoniā ipsi
b Luc. 6. saturabuntur; [187] Aduocare languentes. Beati [c] qui plorant, quoniam ridebunt; Dare lu-
Isai. 61. gentibus Sionis gloriam, pro cinere vnguenti iocunditatem, & gloriæ habitum pro spi-
c Luc. 6. ritu tædij. Hæc si statim admissus Christus administrauit, aut ipse est qui se ad hæc ven-
Isai. 61. turum prædicauit: aut si nondum venit qui prædicauit, ridiculè, sed necessariè dixerim,
Luc. 6. fortassè mandauerit Christo Marcionis. [188] *Beati eritis quum vos odio habebunt homines, & ex-*
probrabunt, & eiicient nomen vestrum, velut malum, propter filium hominis. Hac pronuntiatione
Isai. 51. sine dubio ad tolerantiam exhortatur. Quid minus creator per Esaiā? Ne metueritis igno-
miniam ab hominibus, [189] & nullificatione eorum ne minuamini. Quæ ignominia, quæ
nullificatio? quæ futura erat propter filium hominis. Quem istum? qui est secundum crea-
torem. Vnde probabimus? Excidio in ipsum quoque prædicato? sicut per Esaiam ad au-
Isai. 52. ctores odij Iudæos: Propter vos blasphematur nomen meum in Nationibus. [190] Et alibi:
Sancite eum qui circumscribit animam suam, qui aspernamento habetur à Nationibus,
famulis, & magistratibus. Si enim odium in illum filium hominis prædicabatur, qui ob-
dum creatorem est, Euangelium autem nomen Christianorum, vtique à Christo delec-
tum, odio futurum contestatur, propter filium hominis, quod est Christus, eum filium
hominis in causa odij constituit, qui erat secundum creatorem, in quem odium prædica-
batur. Et vtique si nondum venisset, non potuisset nominis odium, quod agitur hodie,
[191] personam nominis antecessisse. Nam & sancitur penes nos, & animam suam circum-
scribit, propter nos eam ponens: & aspernamento habetur à Nationibus. Et qui natus est,
CAP. XV. ipse erit filius hominis, propter quem & nomen nostrum recusatur. [[192] *Secundum ea,*
de eodem *inquit, faciebant Prophetis patres eorum.* O Christum versipellem, nunc destructorem, nunc
adhuc c. sertorem Prophetarum, destruebat vt æmulus, conuertens discipulos eorum, sibi asserebat
VI. Lucæ. vt amicus, suggillans insectatores eorum. Porrò in quantum nō congruisset Christo Mar-
cionis assertio Prophetarum, ad quorum venerat destructionē; in tantum congruit Chri-
sto creatoris suggillatio in insectatores Prophetarum, quos in omnibus adimplebat, et
quia magis creatoris est delicta patrum filiis exprobrare, quàm eius Dei qui nec prius
cuiusque castigat. Sed non statim, inquis, Prophetas tuebatur, si iniquitatem Iudæorum
affirmatam volebat, quòd nec cum Prophetis suis piè egissent. Atquin nulla hic iniquitas
exprobranda erat Iudæis, laudandis potiùs & probandis si eos figurauerunt, ad quorum
destructionem post tantum æui Deus optimus motus est. Sed puto iam & non optimus,
iam aliquid & cum creatore moratus, nec in totum [193] Epicuri Deus. [194] Ecce enim de-
Ibidem. mutat in maledictionem, & ostendit eum se esse qui nouit offendi & irasci: *Væ enim hoc.*
Sed fit nobis quæstio de verbi istius qualitate, quasi non tam maledictionis sit quam ad-
monitionis. Et quid causæ interest, quando & admonitio non sit sine aculeo comminatio-
nis, maximè per Væ amarior facta? Et admonitio autem & comminatio, [195] eius erunt qui
norit irasci. Nemo enim admonebit & nemo comminabitur, ne quid faciat, nisi qui faciat
vindicabit. Nemo vindicarit, nisi qui norit irasci. Alij agnoscunt quidem verbum maledi-
ctionis, sed volunt Christum sic Væ pronuntiasse, non quasi ex sententia sua propriè, sed
quòd Væ à creatore sit, & voluerit illis asperitatem creatoris opponere, quo suam supra
benedictionibus [196] sufferentiam commendaret. Quasi non creatori cōpetat, quà vtrum-
que præstanti & bonum Deum & iudicem, vt quia præmiserat in benedictionibus beni-
gnitatem, subiiceret etiam in maledictionibus seueritatem, amplitudinem disciplinæ vt-
triusque instruendæ, tam ad benedictionem sectandam, quàm ad maledictionem præca-
Deuter. 30. uendam. Nam & ita præmiserat: [197] Ecce posui ante vos benedictionē & maledictionem,
Quod

A Quod etiam in hanc Euangelij dispositionem portendebat. Alioquin qualis est ille, qui vt
suam insinuaret bonitatem, creatoris opposuit asperitatem? [198] Infirma cõmendatio est,
quæ de alterius destructione fulcitur. Atquin opponens asperitatem creatoris, timendum
eum confirmauit. Si timendum, magis vtique obaudiendum quàm negligendum. Et in-
cipit iam Christus Marcionis creatori docere. Tunc, si [199] Væ creatoris est quod in diuites *Luc. 6.*
spectat, ergo Christus non est diuitibus offensus, sed creator: & ratas habet Christus diui-
tum causas, superbiam dico, & gloriam & sæculi studia, & Dei incuriam, per quæ Væ me-
rentur à creatore. Sed quomodo non eiusdem sit diuites reprobare; qui suprà mendicos *ibidem.*
probarit? Nemo non contrarium eius quod probauerit reprobat. Itaque si creatori depu-
tabitur maledictio in diuites, eiusdem defendetur benedictio in mendicos: & totum iam
opus Christi, creatoris est. Si Deo Marcionis adscribetur benedictio in mẽdicos, eiusdem
imponetur & maledictio in diuites: & erit par iam creatoris tam bonus quàm & iudex: nec
erit iam discrimini locus quo duo Dei fiunt: sublatóque discrimine, supererit vnum Deũ
renuntiari creatorem. Igitur Væ, si & vox maledictionis est, vel alicuius austerioris incla-
mationis, & à Christo dirigitur in diuites, debeo creatorem diuitum quoque aspernato-
rem probare, sicut probaui mendicorum aduocatorem: vt Christum in hac quoque sen-
tentia creatoris ostendam [200] locupletantis Salomonem. Sed quia permissa sibi optione *3. Reg. 3.*
maluit ea postulare quæ sciebat Deo grata, sapientiam, & meruerat etiam diuitias conse-
qui, quas non magis voluit: quanquam & diuitias præstare non incongruens Deo sit, per
B quas & diuites solatio iuuantur, & multa inde opera iustitiæ & dilectionis administrantur.
Sed accidentia vitia diuitiis illa in Euãgelio quoque *Væ diuitibus* ascribunt: [201] *Quoniam*, in- *Luc. 6.*
quit, *recepistis aduocationẽ vestram*. Vtique ex diuitiis, de gloria earũ & secularibus fructibus.
Itaque in Deuteronomio Moyses. [202] Ne, inquit, quum manducaueris, & repletus fueris, *Deut. 8.*
& domos magnas ædificaueris, pecoribus, & bubus tuis multiplicatis, & pecunia & auro,
exaltetur cor tuum, & obliuiscaris Domini Dei tui. [203] Quemadmodum & Ezechiam re- *Isai. 39.*
gem thesauris inflatum, & de eis potius quàm de Deo gloriatum apud illos qui ex Perside
aduenerant, insilit per Esaiam. Ecce dies veniunt, & auferentur omnia, quæ in domo tua
sunt: & quæ patres tui congesserunt, in Babylonẽ transferentur. [204] Sic & per Hieremiam
quoque edicit: Ne glorietur diues in diuitiis suis, & qui gloriatur, scilicet in Deo glorietur. *Hier. 9.*
[205] Sic & in filias Sionis inuehitur per Esaiam, cultu & diuitiarum abundantia inflatas, *Isai. 3.*
[206] comminabundus & alibi nobilibus & superbis. Dilatauit orcus animam suam, & ape- *Isai. 5.*
ruit os suum, & descendent inclyti, & magni, & diuites, (Hoc erit Christi Væ super diui- *Luc. 6.*
tes) & humiliabitur homo, vtique exaltatus diuitiis, & inhonorabitur vir, vtique ob sub-
stantiam honorabilis. [207] De quibus & rursus: Ecce Dominus virtutum conturbabit glo- *Isai. 10.*
riosos cum valentia, & elati comminuentur, & ruent gladio sublimes, qui magis quàm di-
uites? Quia receperint scilicet aduocationem suam, gloriam & honorem, sublimitatem ex
diuitiis. A quibus auertens nos & in Psalm. XLVIII. Ne timueris, inquit, quum diues factus *Psal. 48.*
fuerit homo, & quum abundabit gloria eius, quoniam quum morietur, non tollet omnia,
C nec descendet cum illo gloria sua. [208] Item in LXI. Ne desideraueritis diuitias, & si relucẽt *Psal. 61.*
ne adieceritis cor. Idipsum postremò verbum, Væ, olim per Amos in diuites affluentes
deliciis destinatur: [209] Væ, inquit, qui dormiunt in lectis eburneis, & deliciis fluunt in tho- *Amos 6.*
ris suis, qui edunt hœdos de gregibus caprarum, & vitulos de gregibus boum lactantes,
complaudentes ad sonum organorum: tanquam perseuerantia deputauerunt, & non tan-
quam fugientia, qui bibunt vinum liquatum, & vnguentis primariis vnguuntur. Igitur &
si tantummodò dehortantem à diuitiis ostenderem creatorem, non etiam prædamnãtem
diuites etiam verbo ipso quo & Christus, nemo dubitaret ab eodem adiectam in diuites
comminationem per Væ Christi, à quo ipsarum materiarum, id est diuitiarum dehortatio
præcucurrisset. comminatio enim dehortationis accessio est. [210] Ingerit *Væ etiam saturatis,* *Luc. 6.*
quia esurient; etiam ridentibus nunc, quia lugebunt. His respondebunt illa quæ suprà benedictio-
nibus opposita sunt apud creatorem. Ecce qui mihi seruiunt saturabuntur, vos autem esu-
rietis, vtique quia saturati estis. Et ecce qui mihi seruiunt oblectabuntur, vos autem con- *Isai. 65.*
fundemini, vtique ploraturi qui nunc ridetis. Sicut enim in Psalmo: Qui seminant in la- *Psal. 125.*
crymis, in lætitia metẽt: ita in Euangelio: Qui in risu seminant, scilicet lætitia, in lacrymis
metent. Hæc olim creator simul posuit, Christus solummodò distinguendo, non mutan-
do renouauit. [211] *Væ quum vobis benedixerint homines; secundum hæc faciebant & Pseudoprophetis* *Luc. 6.*
patres illorum. Æquè creator benedictionis & laudis humanæ sectatores incusat per Esaiã:

Isai. 3. [212] Populus meus qui vos beatos dicunt, sed decunt vos, & vias pedum vestrorum distur-
bant. Prohibet & aliàs fidere omninò in hominem, sic & in laudem hominis, vt per Hie-
Hier. 17. miam; Maledictus homo qui spem habet in homine. [213] Nam & in Psalmo CXVII. Bonum
Psal. 117. est fidere in Dominum, quam fidere in homine. Et bonum est sperare in Dominum, quam
sperare in principes. Ita totum quod ab homine captatur, [214] abdixit creator, nedum be-
nedictionem. Pseudoprophetas autem laudatos siue benedictos à patribus eorum, tam
eius est exprobrare, quàm Prophetas vexatos & recusatos: sicut iniuriæ Prophetarum non
pertinuissent ad Dominum ipsorum, ita nec gratię Pseudoprophetarum displicuisset, nisi Dei
C. XVI. de Prophetarum. [[215] *Sed vobis dico, inquit, qui auditis*: ostendens hoc olim mandatum à cre-
eod. itē c. tore, [216] Loquere[a] in aures audientium. [217] *Diligite inimicos vestros & benedicite eos qui vos ma-*
VI. Lucæ. *ledicunt, & orate pro eis qui vos calumniantur.* Hæc creator vna pronuntiatione clusit per Esaiam
[a] 4. *Esd.* 15. [b] Dicite, fratres nostri estis, eis qui vos oderunt. Si enim qui inimici sunt, & oderit, & ma-
Luc. 6. ledicunt, & calumniantur, fratres appellandi sunt, vtique & benedici odientes, & cre-
[b] *Isai.* 66. pro calumniatoribus iussit, qui eos fratres deputari præcepit. Nouam planè patientiæ do-
„ cet Christus, etiam vicem iniuriæ cohibens permissam à creatore; oculum exigente pro
Exo. 21. „ oculo, & dentem pro dente, [218] contrà *ipse alteram amplius maxillam offerri iubens, & super-*
Luc. 6. „ *nicam pallio quoque cedi.* Planè hæc Christus adiecerit, vt supplementa consentanea dis-
„ plinæ creatoris. Atque adeò hoc statim renuntiandum est, an disciplina patientiæ præ-
Zach. 7. catur penes creatorem. Sic per Zachariam præcepit, [219] ne vnusquisque malitiæ fratris
Zach. 8. memineris, sed nec proximi. Nam & rursus: Malitiam, inquit, proximi sui vnusquisque ne
Deut. 32. recogitet. Multo magis patientiam indixit iniuriæ, qui indixit obliuionem. Sed & quum
Exod. 21. dicit: Mihi vindictam, & ego vindicabo: proinde patientiam docet vindictæ expectatio-
cem. [220] In quantum ergo non capit, vt idem videatur, & dentem pro dente, oculum pro
oculo, in vicem iniuriæ exigere, qui non modo vicem, sed etiam vltionem, etiam reco-
dationem & recogitationem iniuriæ prohibet: in tantū aperitur nobis quomodo oculum
pro oculo, & dentem pro dente censuerit, non ad secundam iniuriam talionis permitta-
Deut. 32. dam, quam prohibuerat interdicta vltione, sed ad primam coërcendam, quam prohibe-
rat talione oppositio, vt vnusquisque respiciens licentiam secundæ iniuriæ, à prima rece-
ipsum contineret. Facilius enim vim comprimi scit repræsentatione talionis, quam re-
missione vltionis. Vtcunque autem constituendum fuit pro natura & fide hominum
qui Deo crederet, vltionem à Deo expectaret: qui minus fideret, leges talionis timeret.
Luc. 6. Hanc legis voluntatem de intellectu laborantem, dominus & sabbati & legis & omnium
paternarum dispositionum Christus & reuelauit, & compotem fecit, mandans alteram
Ibidem. quoque maxillæ oblationem, vt tanto magis vicem iniuriæ extingueret, quam & lex re-
Exod. 21. talionem voluerat impedisse, certè quam Prophetia manifestè coërcuerat; & memoratum
Zachar. 7. iniuriæ prohibens, [221] & vltionem ad Deum redigens. Ita si quid Christus intulit, non ad
& 8. uersarium, [222] sed ad iudicem præcepto, non destruxit disciplinas creatoris. Denique si in ipsa
Deut. 32. rationem patientiæ præcipiendæ, & quidem tam plenè atque perfectè consideremus, ipse
consistet, si non est creatoris, qui vindictam repromittit, qui iudicem præstat. Alioquin
Luc. 6. tantum patientiæ pondus non modò non repercutiendi, sed & aliam maxillam præce-
di, & non modò non remaledicendi, sed etiam benedicendi, & non modò non reten-
di tunicam, sed amplius & pallium concedendi, is mihi imponit qui non sit me defen-
rus, in vacuum patientiam præcepit, non exhibens mihi mercedem præcepti, patientiæ
dico fructum, quod est vltio, quam mihi permisisse debuerat, si ipse non præstat: aut iniu-
non permittebat, ipse præstaret. Quoniam & disciplinæ interest iniuriam vindicta
[223] Metu enim vltionis omnis iniquitas refrenatur. Ceterùm passim emissa libertate de-
minabitur, vtrumque oculum effossura, & omnem dentem excitatura præimpunita
securitate. Sed hoc est Dei optimi & tantùm boni, patientiæ iniuriam facere, violentiæ
Ibidem. ianuam pandere, probos non defendere, improbos non coërcere. [224] *Omni petenti te, tri-*
vtique indigenti: vel tanto magis indigenti, si etiam & abundanti. Ne quis ergo indigens
Deut. 15. in datorem paratam habes in Deuteronomio formam creatoris: Non erit, inquit, in te
digens: [225] vti benedicens benedicat te Dominus Deus tuus: Datorem scilicet, qui fecerit
non esse indigentem. Et plus hîc, non enim petenti iubet dari. Sed nō sit, inquit, indigens
in te, id est cura vltrò ne sit. quo magis petenti præiudicat dandum, etiam in sequentibus.
Si autem fuerit indigens è fratribus tuis, non auertes cor tuum, nec constringes manum
tuam à fratre tuo indigente. Aperiens aperies illi manum, fœnus fœnerabis illi quantum
desiderat

A desiderarit. fœnus enim nisi petenti dari non solet. [226] Sed de fœnore postmodùm. Nunc si qui voluerit argumentari, creatorem quidem fratribus dari iussisse, Christum verò omnibus petentibus, vt hoc sit nouum atque diuersum, immò vnũ erit ex his per quæ lex creatoris erit in Christo. Non enim aliud Christus in omnes præcipit, quàm quod creator in fratres. Nam & si maior est bonitas quæ operatur in extraneos, sed non prior ea quæ antè debetur in proximos. Quis enim poterit diligere extraneos? Quòd si secundus gradus bonitatis est in extraneos, qui in proximos primus est, eiusdem erit secundus gradus cuius & primus, faciliùs quàm vt eius sit secundus, cuius non existit primus. Ita creator & secundũ naturæ ordinem primùm in proximos docuit benignitatem, emissurus eam postea in extraneos: & secundum rationem dispositionis suæ, primò in Iudæos, postea & in omne hominum genus. Ideóque quamdiu intra Israëlem erat sacramentum, meritò in solos fratres misericordiam mandabat. At vbi Christo [227] dedit gentes hæreditatem, & possessionem terminos terræ, & cœpit expungi quod dictũ est per Oseę: [228] Non populus meus, populus meus: & non misericordiam consequuta, misericordiam consequuta, Natio scilicet: exinde Christus in omnes legem paternæ benignitatis extendit, neminem excipiens in miseratione sicut in vocatione. Ita & si quid amplius docuit, hoc quoque in hæreditatem gentium accepit. [229] *Et sicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita & vos facite illis.* In isto præcepto vtique alia pars eius subauditur. Et sicut vobis non vultis fieri ab hominibus, ita & vos ne faciatis illis. Hoc si nouus Deus & ignotus retrò, & nondum planè editus præcepit, qui me

B nulla antehac institutione formauerit, qua priùs scirem quid deberẽ mihi velle vel nolle, atque ita & aliis facere, quæ mihi vellem: non facere, quæ & mihi nollem, [230] passibilitatem sententiæ meæ permisit, nec astrinxit me ad conuenientiam voluntatis & facti, vt id aliis faciam quod mihi velim, & id nec aliis faciam quod mihi nolim. Non enim definiit quid mihi atque aliis debeam velle vel nolle, vt ad legem voluntatis parem factum, & possim alij non præstare, quod ab alio mihi velim præstitum, amorem, obsequium, solatium, præsidium, & eiusmodi bona: proinde & alij facere quod ab alio mihi fieri nolim, vim, iniuriã, contumeliam, fraudem, & eiusmodi mala. Denique hac inconuenientia volũtatis & facti, [231] agunt Ethnici nondum à Deo instructi. [232] Nam etsi natura bonum & malum notum est, non tamen Dei disciplina: à qua cognita, tunc demum conueniẽtia voluntatis & facti ex fide, vt sub metu Dei agitur. Itaque Deus Marcionis quum maximè reuelatus sit, tamẽ reuelatus non potuit huius præcepti, de quo agitur, tam strictum, & obscurum, & cæcum adhuc, & faciliùs pro meo potius arbitrio interpretandum, compendium emittere, [233] cuius nullam præstruxerat distinctionem. At enim creator meus & olim & vbique præcepit indigentes, pauperes, & pupillos, & viduas, protegi, iuuari, refrigerari: sicut & per Esaiam, [234] Infringito esurienti panem tuum, & mendicos qui sine tecto sunt, in domum tuam inducito: & nudum si videris tegito. Item per Ezechielem de viro iusto, Panem suum dabit esurienti, & nudum conteget. Satis ergo iam tunc me docuit ea facere aliis, quæ mihi ve-

C lim fieri. Proinde denuntians, Non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, docuit ne faciam aliis quæ fieri mihi nolim: & ideò ipsius erit præceptum in Euangelio, qui illud retrò & præstruxit & distinxit, & ad arbitrium disciplinæ suæ disposuit: & meritò iam compendio substrinxit, quoniam & aliàs reciprocum sermonem facturus in terris Dominus, id est Christus prædicabatur. [235] Hîc nunc de fœnore quũ interponit, [236] *Et si fœneraueritis à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia est vobis?* percurre sequentia Ezechielis de eodem viro iusto. [237] Pecuniam, inquit, suam fœnori non dedit, & quod abundauerit non sumet: fœnoris scilicet redundantiam quod est vsura. Prius igitur fuit vt fructum fœnoris eradicaret, quò faciliùs assuefaceret hominem ipsi quoque fœnori si fortè perdendo, cuius fructum didicisset amittere. Hanc etenim dicimus operam legis fuisse procurantis Euangelio. Quorundam tunc fidem paulatim ad perfectum disciplinæ Christianæ nitorem, primis quibusque præceptis balbutientis adhuc benignitatis informabat. Nam & suprà, [238] Et pignus, inquit, reddet, vtique si non sit soluendo: quia solutori vtique pignus restituendum esse, vtrum homo scriberet? Multo manifestius in Deuteronomio. [239] Non dormies super pignus eius. Redditione reddes illi pallium circa solis occasum, & dormiet in pallio suo. [240] Adhuc clariùs suprà. Dimittes omne debitum quod tibi proximus debet, & fratrem tuum non reposces: quoniam remissio Domini Dei tui inuocata est. Porrò quũ debitũ dimitti iubet, [241] vtique non exsoluturo plus enim est; &, si exsoluturo, quũ reposci vetat, quid aliud docet quàm non exsoluturos fœne-

Psal. 2. Osee. 1. & 2.

Luc. 6.

Matth. 5.

Isai. 58. Ezech. 18.

Exod. 20.

Isai. 10.

CA. XVII. etiã ex c. VI. Lucæ.

Luc. 6. Ezech. 18.

Ibidem.

Deut. 24. Deuter. 15.

Luc. 6. remus, qui tam detrimentum fœnori indixit? [242] *Et eritis filij Dei.* Nihil impudentius, si ille d
nos sibi filios faciet, qui nobis filios facere non permisit, auferendo connubium. Quomo-
do in id nomen allecturus est suos, quod iam erasit? Filius spadonis esse non possum, mai-
mè quum patrem habeam eundem quem & omnia. Nam tam pater omnium qui condi-
Gen. 1. 2. & 3. tor vniuersitatis, quàm spado qui nullius substantiæ conditor. Et si marem ac fœminã non
miscuisset creator, & si non vniuersis quoque animalibus filios concessisset, hoc eram eius
ante paradisum, ante delictum, ante exilium, ante duos, vnum. denuò factus filius fui fe-
tim quum me manibus enixus est, quum de suo halitu mouit. Ille me nunc rursus filium
Luc. 6. nuncupat, iam non in animam, sed in spiritum pariens. [243] *Quia ipse*, inquit, *suauis est altissimus*
Matth. 5. *ingratos & malos.* [244] Euge Marcion, satis ingenioſè detraxisti illi; pluuias & soles, ne crea-
Luc. 6. tor videretur. Sed quis iste suauis, qui ne cognitus quidem vsque adhuc? quomodo suauis
Matth. 5. à quo nulla beneficia præcesserant? Hoc genus suauitatis, qua soles & imbres qui fœnera-
Rom. 1. uerat, non recepturus ab humano genere vt creator; qui pro tanta elementorum liberali-
Luc. 6. tate facilius idolis quàm sibi debitum gratiæ referẽtes homines vsque adhuc sustinet. Vt
Psal. 18. suauis etiam spiritalibus cõmodis. [245] Eloquia enim Domini dulciora super mel & fauum.
Ille igitur & ingratos suggillauit, qui gratos experiri merebatur. Cuius solem & imbrem
quoque Marcion ingratos habuisti. Ceterùm tuus non poterat iam queri ingratos, qui
Luc. 6. non parauerat gratos. Misericordiam quoque præcipiens. [246] *Estote, inquit, misericordes, sicut*
Isai. 58. *pater vester misertus est vestri.* Hoc erit, Panem infringito esurienti, & mendicos sine tecto
Isai. 1. domum tuam inducito, & nudum si videris tegito, &: Iudicate pupillo, & iustificate viduã:
Osee 6. Agnoscõ doctrinam eius veterem; qui mauult misericordiã, quàm sacrificium. Aut si illa
nunc misericordiam præcepit, quia & ipse misericors sit, cur tanto æuo misericors non
Luc. 6. non fuit? [247] *Nolite iudicare ne iudicemini. Nolite condemnare ne condemnemini. Dimittite & dimit-*
temini. Date & dabitur vobis, mensuram bonam, pressam, ac fluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem enim
qua mensi eritis mensura, remetietur vobis. Vt opinor, hæc [248] retributionem pro meritis pro-
catam sonant. A quo ergo retributio? Si ab hominibus tantùm: ergo humanam doctri-
sciplinam & mercedem, & in totum hominibus obediemus. Si à creatore vt à iudice, si à re-
munctore meritorum: ergo illi nostrum impellit obsequium, apud quem cõstituit meritis
tionem captandam vel timendam, prout quisque iudicauerit, aut condẽnauerit, aut dimi-
serit, aut mẽsus fuerit. Si ab ipso: ergo & ille iam iudicat, quod Marciõ negat. Eligit nunc
Marcionitæ, ne tanti sit de magistri regula excidere, quàm Christum aut hominem
Ibidem. creatori docentem habere. [249] *Sed cæcus cæcum ducit in foueam.* Credunt aliqui Marcionis
Ibidem. *non est discipulus super magistrum.* Hoc & meminisse debuerat Apelles, Marcionis discipu-
Ibidem. lo emendator. *Eximat & de oculo suo trabem* hæreticus, *tunc in oculo Christiani, si quam paleã*
Ibidem. *pulam, reuincat.* Proinde & *arbor bona non proferat malum fructum*, quia nec veritas hæresim
Ibidem. *mala bonum*, quia nec hæresis veritatem. Sic *nec* Marciõ *aliquid boni de thesauro* Cerdonis
protulit, nec Apelles de Marcionis. multo enim hæc cõgruentiùs in ipsos interpretabi-
[250] quæ Christus in homines allegorizauit, nõ in duos Deos, secundum scandalũ Mar-
nis. Puto me non temerè huc vsque adhuc lineæ insistere, qua definio nusquam omnino
lium Deum à Christo reuelatum. [251] In hoc solo adulteriũ Marcionis manus stupuit-
ror, nisi quod etiã latrones timent. Nullũ maleficium sine formidine est, quia nec inno-
scientia sui. Tam diu ergo & Iudæi nõ alium Deum norant, quàm præter quem nemi-
adhuc norant nec alium Deum appellabant, quàm quem solũ norant. Si ita est, quia-
Ibidem. bitur dixisse, [252] *quid vocatis Domine Domine?* Vtrúmne qui nunquam hoc fuerat vocatus, vt
nusquam adhuc æditus? An ille qui semper Dominus habebatur, vt à primordio cognitus
Deus scilicet Iudæorum. Quis item adiecisse potuisset, *& non facitis quæ dico?* Vtrumnam
cùm maximè edocere tentabat: an qui à primordio ad illos & Legis & Prophetarum
quia mandauerat? Qui & inobaudientiam illis exprobrare posset, etiamsi nunquam
Isai. 29. exprobrasset. Porrò qui ante Christum, Populus iste me labiis diligit, cor autem eorum
longè absistit à me, concionatus est, veterem vtique illis contumaciam imputabat. Ad
quin quàm absurdum, vt nouus Deus nouus Christus, nouæ tantæque religionis insti-
nator, contumaces & inobsequentes pronuntiaret, quos non potuisset experiri.
Ca. xviii. ex vii. c. Lucæ. [253] Proinde *extollenda fide Centurionis*, incredibile si is *professus est talem se fidem nec in Israele*
Luc. 7. *uenisse*, ad quem non pertinebat fides Israëlis. Sed nec exinde pertinere poterat ad
cruda vt probaretur vel compararetur, ne dixerim adhuc nulla. Sed cur non Israël
illi alienæ fidei exemplo vti? Quoniam si ita esset, dixisset talem fidem nec in Israële

A vnquam fuisse: ceterùm dicens talem fidem debuisse inueniri in Israële, quíque ad hoc venisset, vt eam inueniret, Deus scilicet & Christus Israëlis, quam non fugillasset, nisi exactor & sectator eius. Æmulus verò etiam maluisset eam talem inuentam, ad quã infirmandam & destruendam magis venerat, non ad comprobandam. [254] *Resuscitauit & mortuum filium viduæ*, non nouum documentum. Hoc & Prophetæ creatoris ædiderant, quanto magis filius? Adeò autem in illud vsque momenti, nullum alium Dominus Christus intulerat, vt omnes illic *creatori gloriam retulerint, dicẽtes:* [255] *Magnus Prophetes prodijt in nobis, & respexit Deus populum suum.* Quis Deus? vtique cuius pũpulus, & à quo Prophetæ. Quòd si illi quidem creatorem glorificabant, Christus verò & audiens & sciens non corrigebat, & quidem in tanto documento mortui resuscitati creatorem adhuc orantes, sine dubio aut non alium circumferebat Deum, quàm quem in suis beneficiis atque virtutibus honorari sustinebat: aut quale est vt illos tam diu errantes sustineret, ad hoc veniens vt errori eorum mederetur? [256] Sed scandalizatur *Ioannes auditis virtutibus Christi*, vt alterius. At ego ratiõnẽ scandali priùs expediam, quò faciliùs hæretici scandalum explodam. Ipso iam Domino virtutũ sermone & spiritu patris operãte in terris, & prædicante, necesse erat portionem spiritus sancti, quæ ex forma prophetici moduli in Ioanne egerat [257] præparaturam viarum Dominicarum, abscedere iam ab Ioanne, redactam scilicet in Dominum, vt in massalem suam summam. Itaque Ioannes communis iam homo & vnus iam de turba, scandalizabatur quidem quâ homo, sed non quâ alium Christum sperans vel intelligens, qui neque vn-
B de speraret vt nihil noui docentem vel operantem. Nemo hæsitabit de aliquo, quem dum scit non esse, nec sperat nec intelligit. Ioannes autem certus erat neminem Deum præter creatorem, vel quâ Iudæus, etiam Prophetes planè faciliùs quasi hæsitauit de eo, quem quum sciat esse, an ipse sit nesciat. Hoc igitur metu & Ioannes, [258] *Tu es, inquit, qui venis, an alium exspectamus?* Simpliciter inquirens an ipse venisset quem exspectabat, Tu es, qui venis, id est, qui venturus es, an alium exspectamus? Id est, an alius est quem exspectamus, si non tu es quem venturum exspectamus? Sperabat enim sicut omnes opinabantur ex similitudine documentorum, potuisse & Prophetam interim missum esse, à quo alius esset, id est maior ipse scilicet Dominus, qui venturus exspectabatur. Atque adeò hoc erat Ioannis scandalum, quòd dubitabat ipsum venisse quem exspectabant, quem & prædicatis operationibus agnouisse debuerant; [259] *vt Dominus, per easdem operationes agnoscendum se nuntiauerit Ioanni.* Quæ quum constet prædicata in Christum creatoris, sicut ad singula ostendimus, satis peruersum, vt Christum non creatoris per ea renuntiarit intelligendum, per quæ magis Christum creatoris agnosci compellebat. Multo peruersius, [260] si & *testimonium Ioanni perhibet*, non Ioannis *Christus, Propheten eum confirmans, immò & suprà,* vt angelum, [261] *ingerens etiam scriptum super illo: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam.* Eleganter ad superiorem sensum scandalizati Ioannis commemorans Prophetiam: vt confirmans præcursorem Ioannem iam aduenisse, extingueret scru-
C pulum interrogationis illius, Tu es, qui venis, an alium exspectamus? Præcursore enim iam functo officium, præparata via Domini, ipse erat intelligendus, cui præcursor ministrauerat, [262] *Maiore quidem omnibus natis mulierum, sed* non ideò subiecto, ei *qui minor fuerit, in regno Dei*; quasi alterius sit Dei regnũ, in quo modicus quis *maior erit Ioanne*: alterius Ioannes, qui omnibus natis mulierum maior sit. Siue enim de quocunque dicit modico per humilitatem, siue de semetipso, quia minor Ioanne habebatur, omnibus scilicet in solitudinem concurrentibus ad Ioannem potius quàm ad Christum: Quid existis videre in solitudinem? tantundem & creatori competit, & Ioannem ipsius esse maiorem natis mulierum, & Christum vel quemque modicum, qui maior Ioanne futurus sit in regno æquè creatoris, & qui sit maior tanto Propheta, qui non fuerit scandalizatus in Christum, quod tunc Ioannem minuit. [263] Diximus de remissa peccatorum. [264] Illius autem *peccatricis fœminæ* argumentum eò pertinebit, vt quum *pedes Domini osculis figeret, lacrymis inundaret, crinibus detergeret, vnguento perduceret*, solidi corporis veritatem non phantasma inane tractauerit. [265] Et vt peccatricis pœnitentia, secundum creatorem meruerit; veniam præponere solitum sacrificio. Sed & si pœnitentiæ stimulus ex fide acciderat, per pœnitentiam ex fide iustificatam, *ab eo audiit, Fides tua te saluam fecit*, qui per Abacuc pronuntiarat, [266] Iustus ex fide sua viuet. [267] Quòd *diuites Christo mulieres adhærebant, quæ & de facultatibus suis ministrabant ei, inter quas & vxor regis procuratoris*; de Prophetia est. Has enim vocabat per Esaiam: [268] Mulieres diuites exsurgite, & audite vocem meam;

Ibidem. *3. Reg. 17. & 4. Reg. 4.* *Luc. 7.* *Ibidem.* *Isai. 40.* *Ibidem.* *Luc. 7.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Oseæ. 6.* *Luc. 7.* *Abac. 3.* C. XIX. ex VIII. cap. Lucæ. *Isai. 32.*

vt discipulas primò, dehinc vt operarias & ministras ostenderet, filiæ in spe audite sermo- D
nes meos. Dies anni mementote cum labore in spe. Cum labore enim quo sequebantur se
ob spem, ministrabant. Æquè de parabolis semel sufficiat probatum, hoc genus eloqui
Isai. 6. creatore promissum. [269] At nunc illa quoque pronuntiatio eius ad populum: Aure audi-
Luc. 8. tis & non audietis, dedit Christo frequenter inculcare; *qui habet aures audiat.* Nō quasi ex di-
uersitate auditum permitteret Christus, quem ademisset creator: sed quia cōminationem
exhortatio sequebatur, Primò aure audietis & nō audietis, dehinc qui habet aures audiat.
Non enim audiebant vltrò qui aures habebant? sed ostendebat aures cordis necessariat,
Ibidem. quibus illos auditus os negarat creator. Et ideò per Christum adiicit, [270] *Videte quomodo au-*
diatis & non audiatis: non corde scilicet audientes, sed aure. Si dignum sensum pronunti-
tioni accommodes pro sensu eius qui auditui suscitabat, etiam dicēdo, Videte quomodo
audiatis, non audituris minabatur. Sanè nominatur mitissimus Deus, quia nec iudicat nec
Ibidem. irascitur. Hoc probat etiam subiacens sensus. [271] *Ei qui habet dabitur, ab eo autem qui non habet*
etiā quod habere se putat auferetur ei. Quid dabitur? Adiectio fidei, vel intellectus, vel salutis ipsi.
Quid auferetur? Vtique quod dabitur. A quo dabitur, & auferetur. Si à creatore auferetur
ab eo & dabitur. Si à Deo Marcionis dabitur, ab eo & auferetur. quoquo tamen nomine
comminatur ablationem, non erit eius Dei qui nescit comminari, quia non nouit irasci.
Ibidem. [272] Miror autem quum *lucernam negat abscondi solere*, qui se tanto seculo absconderat mun-
& necessarius lumē, quum omnia de occulto in apertum repromittit, qui Deū suum ipse
adhuc obumbrat, expectans opinor nasci Marcionem. Venimus ad cōstantissimum argu-
» mentum omnium qui Domini natiuitatem in controuersiā deferunt. [273] Ipse, inquiunt,
Ibidem. » *contestatur* se non esse natum, *dicendo, Quæ mihi mater, & qui mihi fratres?* [274] Ita semper here-
» tici aut nudas & simplices voces, coniecturis quò volunt rapiunt: aut rursus cōditionib.
Ibidem. & rationales, simplicitatis conditione dissoluunt, vt hoc in loco. Nos contrariò dicimus
primò non potuisse illi *annuntiari, quòd mater & fratres eius foris starent quærentes videre eum*,
nulla illi mater & fratres nulli fuissent, quos vtique norat qui annuntiarat, vel retrò natos,
vel tunc ibidem compertos, dum eū videre desiderāt, vel dum ipsi nuntium mandant. Ad
hanc primam propositionem nostram solet ex diuerso responderi, Quid enim si tentandi
gratia nuntiatum est ei? Sed hoc scriptura non dicit, quæ quanto significare solet ex tenta-
Luc. 10. tione quid factum. [275] Ecce legis doctor assurrexit tentans eū, & de tributi consultatione
Luc. 20. Et accesserunt ad eum Pharisæi tentantes eum: tanto vbi non facit tentationis mentio,
non admittit tentationis interpretationem. Et tamen ex abundanti causas tentationis re-
postulo, cui rei tentauerint illum, per nominationem matris & fratrum. Si vt scirent natu-
ne esset, an non quando de hoc fuit quæstio quam ex ista tentatione discuterent? Quis au-
tem dubitaret natum, quem videret et hominē? Quem audisset filium se hominis profiteri
Luc. 7. Quem de cōspectu omnis humanæ qualitatis dubitaret Deū, aut filium Dei credere, Iu-
pheten faciliùs: existimantes licet magnum aliquem vtique tamen natum. Etiamsi in ex-
ploratione natiuitatis tentandus fuisset, quodcunque aliud argumentum tentationi ex-
petisset, quàm per earum personarum mentionem quas potuit etiā natus non habere?
mihi, omnibus natis mater aduiuit? omnibus natis adgenerantur & fratres? nó licet pau-
Luc. 2. magis & sorores habere, vel & neminē? [276] Sed & census constat actos sub Augusto non
Luc. 8. in Iudæam per Sentium Saturninum, apud quos genus eius inquirere potuissent. Ad
nullo modo constitit ratio tentationis istius. Et verè mater & fratres eius foris stabant. Ne-
pereſt & inspicere sensum non simpliciter pronuntiātis, Quæ mihi mater aut fratres; quia
ad generis & natiuitatis negationem: sed & ex causæ necessitate & conditione rationali.
Tam proximas enim personas foris stare extraneis intus defixis ad sermones eius, ampliùs
& auocare eum à solenni opere quærentes, meritò indignatus est, non tā abnegauit eum
Ibidem. abdicauit. Atque adeò quum præmisisset: Quæ mihi mater & qui mihi fratres? subiungit,
nisi qui audiunt verba mea & faciunt ea, transtulit sanguinis nomina in alios, quos magis pro-
mos pro fide iudicaret. Nemo autem transfert quid, nisi ab eo qui habet id quod trans-
fert. Si ergo matrem & fratres eos fecit qui non erant, quomodo negauit eos qui erant?
Matth. 10. meritorum scilicet conditione, non ex proximorum negatione: in semetipso docens, Qui
patrem aut matrem aut fratres præponeret verbo Dei, non esse dignum discipulum. Ce-
terùm ex hoc magis matrem & fratres confitebatur, quòd illos nolebat agnoscere quos
alios adoptabat, confirmabat quos ex offensa negauit, quibus non vt veriores fidei
tuit, sed vt digniores. Denique nihil magnum, si fidem sanguini præposuit, quem non
habebat

A habebat. [277 *Quis autem iste est qui & ventis & mari imperat?* nimirùm nouus dominator atque possessor elementorum subacti iam & exclusi creatoris. Non ita est. Sed agnorant substantiæ auctorem suum, quæ famulis quoque eius obaudire consueuerant. Inspice Exodum Marcion; Aspice mari rubro vastiori super omnia stagna Iudææ, virgam Moysi imperantem, vt funditùs prosciſſum, & pari vtrinque stupore discriminis fixum, ſicco populum pede, intestino itinere transmitteret, rursusque sub eiusdem virgæ nutu, redeunte natura, Ægyptium exercitum vndarum concordia obrueret: 278 in quod opus & Austri seruierunt. 279 Lege ex sorte familiæ dirimendæ in transitu eius Iordanis machæram fuisse, cuius impetum atque decursum planè & Iesus docuerat Prophetis transmeantibus stare. Quid ad hæc? Si tuus Christus est, non erit potentior famulis creatoris. Sed his solis exemplis vsus essem, si non etiam prædicatio marinæ istius expeditionis Christum antecessisset. Nam quum transfretat, Psalmus expungitur: Dominus, inquit, super aquas multas. Quum vndas freti discutit, 280 Abacuc adimpletur: Disperges, inquit, aquas itinere. Quum ad minas eius eliditur mare, Naum quoque absoluitur: 281 Comminans, inquit, mari & arefaciens illud, vtique cum ventis quibus inquietabatur. Vnde vis meum vindicẽ Christum, de exemplis an de Prophetis creatoris? 282 Age nunc qui militarem & armatũ bellatorem prædicari putas, nõ figuratè nec allegoricè, qui bellum spiritale aduersus spiritales hostes, spiritali militia, & spiritalibus armis, spiritaliter debellaturus esset; 283 *Quum inuenis in vno homine multitudinem dæmonum, legionem se professam*, vtique spiritalem, discis & Christum expu-

B gnatorem spiritalium hostium, spiritaliter armatum, & spiritaliter bellicosum intelligendum: atque ita ipsum esse, qui cum legione quoque dæmonũ erat dimicaturus: vt & de hoc bello Psalmus possit videri pronũtiasse: Dominus validus, Dominus potens in bello. Nam cum vltimo hoste morte præliatus, per trophæum Crucis triumphauit. 284 Cuius autem *Dei filium Iesum legio testata est?* Sine dubio cuius tormenta & abyssum nouerant & timebant. nec enim videtur posse ignorasse adhuc quòd noui & ignoti Dei virtus operaretur in terris: quia verisimile non est creatorẽ ignorasse. Si enim aliũ supra se Deum ignorauerat aliquando, tamen iam infra cœlum suũ agentem, vtique compererat. quòd autem Dominus comperisset, iam & vniuersæ familiæ innotuisset in eodẽ mundo, & intra eundẽ ambitum cœli, quo peregrina diuinitas conuersaretur. In quantum ergo & creator scisset eã, & substantiæ eius, si fuisset: in tantũ quia nulla fuit, non alium dæmones sciebant quàm Dei sui Christũ. Non *depetunt* ab alio, quod meminissent petendum sibi à creatore, *veniam* scilicet *abyssi* creatoris. Denique impetrauerunt, quo merito? Quia mentiti erant, quia sciui Dei filium eum fecerant? Et qualis erit qui mentitos iuuabat, qui infamãtes sustinebat? Sed enim quia mentiti non erant, quia Deũ abyssi & suum cognouerant, ita eum se & ipse confirmauit, quem cognouerunt dæmones Iesum iudicem & vltorem Dei filium. Ecce aliquid & de illis pusillitatibus & infirmitatibus creatoris in Christo. Ignorantiã enim & ego adscribere ei volo. Permittite mihi aduersus hæreticum. 285 *Tangitur à fœmina quæ sanguine fluitabat, &* nesciuit à qua. *Quis me, inquit, tetigit?* Etiã *excusantibus discipulis, perseuerat* in ignorãtiæ voce: *Tetigit me aliquis.* idque de argumẽto affirmat. *Sensi enim virtutem ex me profectam.* Quid dicit hæ-

C reticus? Sciebátne personam? Et cur quasi ignorans loquebatur? 286 Vt confessionem certè prouocaret, vt timorem probaret. Sic & Adã aliquando quæsierat, quasi ignorans: Adam vbi es? Habes & creatorẽ cum Christo excusatum, & Christum creatori adæquatum. Sed & hoc, qui aduersarius legis, 287 vt quia lex à contactu fœminæ sanguinantis summouet, idcircò gestierit non tantùm contactum eius admittere, sed etiam sanitatem donare. O Deum nõ natura beneficum, sed æmulatione. 288 At enim si fidem mulieris inuenimus ita meruisse, quum *dicit: Fides tua te saluam fecit*, quis es vt 289 æmulationem legis interpreteris in isto facto, quod ipse Dominus ex fidei remuneratione æditum ostendit? Sed hanc vis mulieris fidem constituere, qua contempserat legem. Et cui credibile, vt mulier nullius adhuc Dei conscia, nullius adhuc nouæ legis initiata, legem irrumperet, eam cui adhuc tenebatur? Qua denique fide irrupit? in quem Deum credens, quem spernens? Creatorem? Certè enim ex fide tetigit. Si ex fide creatoris, quæ alium Deum ignorabat: & quomodo legem eius irrupit? Tam enim irrupit, si irrupit, quàm ex fide creatoris. Quomodo enim vtrunque conueniet, vt & irruperit, & ex fide eam irruperit, propter quam irrupisse non debuit? 290 Dicam: fides hæc fuit primò, qua Deum suum confidebat; misericordiam malle quàm ipsum sacrificium, qua eum Deum certa erat operari in Christo, qua sic eum tetigit, nõ vt hominem sanctum, nec vt Prophetã, quem contaminabilem

CAP. XX ex cod. S. c. Lucæ.
Exod. 14.
Iosue 3. & 4.
Psal. 28.
Abac. 3.
Naum. 1.
Luc. 8.
Psal. 23.
Luc. 8.
Ibidem.
Ibidem.
Gen. 3.
Leuit. 15.
Luc. 5.
Osee 6.

pro humana substantia sciret: sed vt ipsum Deum, quem nulla spurcitia pollui posse præ-
sumpserat. Itaque non temerè interpretata est sibi legem, ea contaminari significantem,
quæ essent contaminabilia: non Deum, quem in Christo confidebat. Sed & illud recog-
Leuit. 15. & 12. tauit,[291] ordinariùm & solennem menstrui vel partualis sanguinis fluxum in lege tanq;
qui veniat ex officio naturæ, non ex vitio valetudinis. Illa autem ex vitio valetudinis re-
dundabat, cui non modum temporis, sed diuinæ misericordiæ auxilium necessarium scie-
bat. Atque ita potest videri legem non irrupisse, sed distinxisse. Hæc erit fides, quæ contem-
Isai. 7. lerat etiam intellectum.[292] Nisi credideritis, inquit, non intelligetis. Hanc fidem probans
Christus eius fœminæ, quæ solum credebat creatorem, eius fidei se Deũ respondit, quam
probauit. Nec illud omittam, quòd[293] dum tangitur vestimentum eius, vtique corpori
non phantasmati inditum, corpus quoque demonstrabatur: non quasi iam de hoc retra-
ctemus, sed quia ad præsentem conspirat quæstionem. Si enim non erat veritas corporis,
phantasma vtique contaminari, quàres vacua, non posset. Qui ergo non potest contami-
nari præ inanitate substantiæ, quomodo voluisset? Vt æmulus legis mentiebatur, qui non
C. xxi. ex verè polluebatur. [[294] *Dimittit discipulos ad prædicandum Dei regnum.* Nunquid vel hic ad-
ix. c. Luc. dit,[295] cuius *prohibet eos victui aut vestitui quid in viam ferre?* Quis hoc mandasset,[296] nisi qui
Luc. 9. & coruos alit, & flores agri vestit? Qui boui quoque terenti libertatem oris ad veniam ta-
Luc. 12. buli ex opere summouendi antè præcepit:[297] quia dignus operarius mercede sua fie-
1. Cor. 9. Marcion deleat, dum sensui salua sint.[298] At quum *iubet puluerem excutere de pedibus, non*
Luc. 10. *quibus excepti non fuissent, & hoc in testimonium* mandat fieri: nemo testatur quod non indi-
Luc. 9. destinatur: inhumanitatem qui in testationem redigi iubet, iudicem comminatur. Nè-
Ibidem. lum Deum nouum à Christo probatum illa etiam opinio omniũ declarauit, quia[299] *Chri-*
stum Iesum, alij Ioannem, alij Heliam, alij vnum aliquem ex veteribus Prophetis Herodi assenserunt. Et
quibus quicunque fuisset, non vtique ob hoc est suscitatus, vt alium Deum post retra-
Ibidem. ctionem prædicaret.[300] *Pascit populum in solitudine*, de pristino scilicet more. Aut si mace-
Exod. 12. dem & maiestas, ergo iam minor ea creatore, qui non vno die, sed annis quadraginta
& 16. de inferioribus *materiis panis & piscis*; sed de manna cœlesti; nec *quinque* circiter, sed ferè
Luc. 9. *milia hominum* protelauit. Adeò autem ea fuit maiestas, vt & pabuli exiguitatem non ta-
tùm sufficere, verùm *etiam exuberare*, de pristino voluerit exemplo. Sic enim & in tempo-
3. Reg. 17. famis sub Helia viduæ Sareptensi modica & suprema alimenta ex Prophetæ benedictio-
ne per totum famis tempus redundauerant.[301] Habes tertium Basiliarum, si & quartum
4. Reg. 4. resoluas, inuenies totum hunc ordinem Christi circa illum Dei hominem; qui obla-
viginti hordeaceos panes quum populo distribui iussisset, & minister eius proinde conpa-
rata multitudine & pabuli mediocritate, respondisset, quid ego hoc dem in conspectum
centum milibus hominum: Da, inquit, & manducabunt: quoniam hæc dicit Dominus. Et
manducauerunt & reliquerunt reliquias secũdum dictum Domini. O Christum & in ma-
Luc. 9. uis veterem.[302] Hæc itaque qui viderat *Petrus*, & cum pristinis comparârat, & non tantùm
retrò facta, sed & in futurum iam tunc prophetantia recognouerat, *interroganti Dominum si*
Psal. 2. *nam illis videretur*, quum *pro omnibus responderet: Tu es Christus*: non potest non eũ sensisse Chri-
Isai. 45. stum, nisi[303] quem nouerat in scripturis, quem iam receẽsebat in factis. Hoc & ipse cons-
Thren. 4. & Dan. 9. mat vsque adhuc patiens, immò & silentium indicens. Si enim Petrus quidem nõ potuit
Luc. 9. alium eum confiteri, quàm creatoris,[304] *ille autem præcepit, ne cui hoc dicerent*, vtique id nullis
„ prouulgari quod Petrus senserat. Immò, inquis, quia non rectè senserat, noluit mendacium
Ibidem. „ disseminari. Sed aliam silentij causam edixit,[305] quia *oporteret filium hominis multa pati &* re-
probari à presbyteris & scribis & sacerdotibus, & interfici, & post tertium diem resurgere. Quæ quum
prædicata sint, & ipsa in Christũ creatoris,[306] sicut suis locis implebimus: sic quoque quum
se ostendit esse, in quem prædicabantur. Certè & si non essent prædicata, eam caulam-
dicti silentij protulit, quæ non Petri errorem demõstraret, sed obeundarum passionum ne-
Ibidem. cessitatem.[307] *Qui voluerit*, inquit, *animam suam saluam facere, perdet illam: & qui perdiderit eam*
propter me, saluam faciet eam.[308] Certè filius hominis hanc sententiam emisit. Perspicue
Dan. 3. & tu cum rege Babylonio, fornacem eius ardentem, & inuenies illic tanquam filium ho-
minis (nondum enim verè erat, nondum scilicet natus ex homine) iam tunc istos re-
tus constituentem. Saluas facit animas trium fratrum, qui eas pro Deo perdere conse-
rauerant: Chaldæorum verò perdidit, quas illi per idololatriam saluas facere maluerant.
Quæ est ista noua doctrina, cuius vetera documenta sunt? Quanquam & prædicato-
nes martyriorum tam futurorum, quàm[309] à Deo mercedem relaturorum decucurrit

TERTULLI
Cum Animadversi
PAMELII
A. V.
16

A Vide, inquit Esaias, quomodo perit iustus, & nemo excipit corde. Et viri iusti auferuntur, & nemo considerat. Quando magis hoc fit, quàm in persecutione sanctorum eius? Vtique non simplex, nec de naturæ lege communis, sed illa insignis & pro fide militaris: in qua qui animam suam propter Deum perdit, seruat illam: vt & hic tamen iudicium cognoscas, qui malum animæ lucrum perditione eius, & bonum animæ detrimentum, salute eius remuneratur. Sed & zelotem Deum mihi exhibet, malum malo reddentem. [310] *Qui confusus, inquit, me fuerit, & ego confundar eum.* Quando nec confusionis materia conueniat, nisi meo Christo: cuius ordo magis pudendus, [311] vt etiam hæreticorum conuitiis pateat, omnem natiuitatis & educationis fœditatem, & ipsius etiam carnis indignitatem, quanta amaritudine possunt perorantibus. Ceterùm quomodo ille erit obnoxius confusionis, quia nam non capit? non vulua licet virginis tamen fœminæ, coagulatus etsi non semine, tamen ex lege substantiæ corporalis, ex fœminæ humore: non caro habitus ante formam: non pecus dictus post figuram: [312] non nouem mensium cruciatu [313] deliberatus: non subita dolorum concussione cum tanti temporis cœno per corporis cloacam effusus ad terram, nec statim lucem lacrymis auspicatus & primo retinaculi sui vulnere, nec multum ablutus: [314] nec sale & melle medicatus: nec pānis iam sepulturæ inuolucrum initiatus: nec exinde per immunditias inter sinus volutatus, molestus uberibus, diu infans, vix puer, tardè homo: sed de cœlo expositus, semel grādis, semel totus, statim Christus, spiritus, & virtus, & Deus tantùm. Ceterùm vt nō verus, qui nō videbatur, ita nec de crucis maledicto erubescēdus, B cuius carebat veritate carens corpore. Non poterat itaque dixisse: Qui me confusus fuerit. Noster hoc debuit pronuntiasse, Minoratus à patre modico citra angelos; Vermis, & non homo, ignominia hominis, & nullificamen populi: quatenus ita voluit; vt liuore eius sanaremur: vt dedecore eius salus nostra constaret. Et meritò se pro suo homine deposuit, pro imagine & similitudine sua, non aliena; vt, quoniam homo non erubuerat lapidem & lignum adorans, eadem constantia non confusus de Christo, pro impudentia Idololatriæ, satis Deo faceret per impudentiam fidei. Quid horum Christo tuo competit Marcion ad meritum confusionis? Planè pudere te debet, quòd illum ipse finxisti. [315] Nam & hoc vel maximè erubescere debuisti, quòd illum *cum Moyse & Helia in secessu montis conspici* pateris, quorum destructor aduenerat. Hoc scilicet intelligi voluit [316] *vox illa de cœlo: Hic est filius meus dilectus, hunc audite*: id est, non Moysen iam & Heliam. Ergo sufficiebat vox sola sine ostentatione Moysi & Heliæ. Definiendo enim quem audirent, quoicunque alios vetuisset audiri. Aut nunquid Esaiam & Hieremiam, ceteróſque quos non ostendit, permisit audiri, si vetuit quos ostendit? Nunc & si præsentia illorum fuit necessaria, non vtique [317] *in colloquio* ostenderentur, quod familiaritatis indicium est: nec *in consortio claritatis*, quod dignationis & gratiæ exemplum est: sed & in sordibus aliquibus, quod destructionis argumentum est, immò in tenebris creatoris, quibus discutiendis erat missus. longè etiam discreti à claritate Christi, qui voces & litteras ipsas eorum, ab Euangelio suo erat separaturus. Sic C inalienos demonstrat illos, dum secum habet. Sic relinquendos docet, quos sibi iungit. Sic destruit, quos de radiis suis exstruit. Quid faceret Christus ipsorum? Credo secundum peruersitatem, tales eos reuelasset, quales Christus Marcionis debuisset: aut quoscunque alios secum, quàm Prophetas suos. Sed quid tam Christus creatoris, quàm secum ostendere prædicatores suos? cum illis videri, [318] quibus in [a] reuelationibus erat visus: cum illis loqui, [319] qui [b] eum fuerant locuti: cum eis gloriam suam communicare, [320] à [c] quibus Dominus gloriæ nuncupabatur: [321] cum principalibus suis, [322] quorum alter [d] populi informator aliquando, alter reformator quandoque: alter initiator veteris Testamenti, alter consummator noui? Igitur & Petrus meritò contubernium Christi sui agnoscens indiuiduitate eius, suggerit consilium. [323] *Bonum est nos hîc esse*. bonum planè, vbi Moyses scilicet & Helias. *Et faciamus hîc tria tabernacula; Vnum tibi, & Moysi vnum, & Heliæ vnum.* [324] *Sed nesciens quid diceret.* Quomodo nesciens? vtrúmne simplici errore, an ratione, quam defendimus in causa nouæ Prophetiæ, gratiæ, ecstasin, id est amentiam cōuenire? In spiritu enim homo constitutus, præsertim quum gloriam Dei conspicit, vel quum per ipsum Deus loquitur, necesse est excidat sensu, obumbratus scilicet virtute diuina, [325] de quo inter nos & Psychicos quæstio est. Interim facile est amentiam Petri probare. Quomodo enim Moysen & Heliam cognouisset nisi in spiritu? Nec enim imagines eorum vel statuas populus habuisset & similitudines [326] Lege prohibente, nisi quia in spiritu viderat: & ita quod dixisset in spiritu, non in sensu constitutus, scire non poterat. Ceterùm si sic nescit quasi errans, eo quòd putaret il-

Isai. 57.

Luc. 9.

Psal. 8.
Psal. 21.
Isai. 53.
Gen. 1.

CA. XXII. ex eod. c. 9 Lucæ.
Luc. 9.
Ibidem.

Ibidem.

a *Exod. 3. 4. 6. 1. Reg 17. 18. 19. 21. & 4. Reg. 19.*
b *Deuter. 18. 1. Reg 17.*
c *Exod. 33. & 1. Reg. 19.*
d *Exod. 20. Matth. 19. & Malac. 4.*

Luc. 9.

Exod. 20.

Luc. 9. lorum esse Christum, [327] ergo iam constat & suprà Petrum interrogatum à Christo quem
se existimarent, vt de creatoris dixisse, Tu es Christus: quia si tunc alterius Dei illum cogno-
uisset, hîc quoque non errasset. Quòd si ideò & hîc errauit, quia & suprà, ergo certum
in illum diem quoque nullam nouam diuinitatem à Christo reuelatam, & vsque adhuc
non errasse Petrum, Christo vsque adhuc nihil eiusmodi reuelante: & tamdiu non alte-
rius deputandum Christum, quàm creatoris, cuius omnem & hîc ordinem expreſſit.

Ibidem. [328] *Tres de discentibus arbitros futuræ visionis & vocis assumit*: & hoc creatoris est, [329] In tribus
1 *Deut.19.* testibus stabit omne verbum. [330] *In montem* [2] *secedit*: agnosco formam loci. [331] Nam
2 *Luc.9.* & pristinum populum apud montem & visione & voce sua creator initiarat. Oportebat
Exod.19. in eo suggestu consignari nouum Testamentum, in quo conscriptum vetus fuerat. Sed eo-
Luc. 9. & Exod. 19. dem etiam *ambitu nubis*, quam nemo dubitauit de aëre creatoris conglobatam, nisi & nu-
bes suas illò deduxerat, quia & ipse per cœlum creatoris viam ruperat: aut proinde & nu-
Luc. 9. bilo creatoris [332] precario vsus est. Itaque nec nunc muta nubes fuit, [333] sed vox solita de
Psal. 2. cœlo, & patris nouum testimonium super filio: atque in secundo Psalm. Filius meus es tu,
Isai. 50. ego hodie genui te. De quo & per Esaiam: Quis Deum metuens, audiat vocem filij eius.
Luc.9. Itaque iam repræsentãs eum, *Hic est filius meus*, Vtique subauditur quem repromiſi. Si enim
repromisit aliquando, & post ea dicit, Hic est: eius est exhibentis voce vti in demonstra-
ne promissi qui aliquãdo promisit; nõ eius cui possit respondere: ipse enim tu quis es qui
cas, Hic est filius meus, de quo non magis præmisisti, quàm teipsum quod prius erat recog-
sti? *Hunc* igitur *audite*, quẽ ab initio edixerat audiendũ in nomine Prophetæ, quoniãm Pro-
Deuter.18 phetes existimari habebat à populo. [334] Prophetam, inquit Moyses, suscitabit vobis Deus
ex filiis vestris, secundum carnalem scilicet sensum: tanquam me audietis illum. [335] Om-
nis autem qui illum non audierit, exterminabitur anima eius de populo suo. Sic & Isaias:
Isai.50. Quis in vobis metuens, exaudiat vocem filij eius. Quam & ipse pater commendatam
Isai. 44. rat. [336] Sistens enim inquit verba filij sui, dicendo scilicet, hic est filius meus dilectus, hunc
audite. Itaque & si facta translatio est auditionis à Moyse & Helia in Christo, sed non ta-
alio Deo, nec ad alium Christum, sed à creatore in Christum eius secundum dispositionem
veteris, & successionem noui Testamenti. Non legatus, inquit Esaias, nec nuntius, [337] sed
Isai. 63. ipse Dominus saluos eos fecit, ipse iam prædicans & implens Legem & Prophetas. Tali-
Luc.9. dit igitur pater filio discipulos nouos; ostensis priùs cum illo Moyse & Helia in claritate
prærogatiua, atque ita dimissis, [338] quasi iam & officio & honore dispunctis, vt hoc cum
confirmaretur propter Marcionem, societatem esse etiam claritatis Christi cum Moyse &
Helia. Totum autem habitum visionis istius habemus etiam apud Abacuc, vbi quamdam
Abac.3. persona interdum Apostolorum, [339] Domine audiui auditum tuum & extimui. Quem ma-
Luc.9. gis quàm vocis cœlestis illius, Hic est filius meus dilectus, hunc audite? Consideram opera
tua, excidi mente. Quo magis quàm cum visa claritate eius, nescii quid diceret Petrus?
Zachar.4. medio duorum animalium cognoscens, Moysi & Heliæ. [340] De quibus & Zacharias ait,
in figura duarum olearum, & duorum ramulorum oleæ. Nam hi sunt, de quibus dictum
est, Illi duo filij opimitatis assistunt Domino vniuersæ terræ. Et rursum idem Abacuc ait:
Abac.3. ruit cœlos virtus, vtique nubilo illo. Et splendor eius vt lux erit: vtique qua etiam op-
Luc.9. tus eius refulsit. [341] Et si commemoremur promissionis Moysi, hîc inuenietur expressa.
Exod. 33. Quum enim desiderasset conspectum Domini Moyses dicens, Si ergo inueni gratiam co-
ram te, manifesta te mihi, vt cognoscenter videam te, eum conspectum desiderans quo
hominem esset acturus, quod Propheta sciebat: ceterùm Dei faciem (iam audierat) ne-
mo homo videbit me, & viuet. Et hunc, inquit, sermonem quem dixisti faciam to-
bi: Et rursus Moyses: Ostende mihi gloriam tuam. Et Dominus similiter de futuro: Ego
præcedam in gloria mea. Et reliqua. Et in nouissimo. Et tunc videbis posteriora mea, tua
lumbos nec suras, sed quam desiderauerat gloriam in posterioribus temporibus reuela-
Numer. 12. dam. In qua facie ad faciem visibilem se ei repromittit, etiam ad Aaronem dicens: Si
rit Prophetes in vobis, in visione cognoscar illi, [342] & in visione loquar ad eum, non quo-
modo ad Moysen, os ad os loquar ad eum in specie (vtique hominis quam erat gestaturus)
non in ænigmate. [343] Nam & si Marcion noluit eum colloquentem Domino ostentum,
Exod. 33. sed stantem, tamen & stans os ad os stabat, & faciem ad faciem, cum illo, inquit, non ex-
tra illum, in gloriam ipsius nedum in conspectum. De qua gloria non aliter illustratus dis-
Exod.34. cessit à Christo, quàm solebat à creatore: [344] proinde tunc oculos percutere filiorum Isra-
ëlis, quemadmodum & nunc excæcati Marcionis, qui hoc quoque argumentum aduersus fa-

A se facere non vidit. Suscipio in me personam Israëlis. [345 Stet *Christus* Marcionis, & *exclamet:* 346 *O genitura incredula, quousque ero apud vos? quousque sustinebo vos?* Statim à me audire debebit. Quisquis es 347 ἐπεροχόμενε, priùs ede qui sis, & à quo venias, & quod in nobis tibi ius. Vsque adhuc creatoris est totum apud te. Planè si ab illo venis, 348 & illi agis, admittimus increpationem. Si verò ab alio, dicas velim quid nobis vnquam de tuo commisisti, quod credere debuissemus, vt exprobres incredulitatem, qui nec teipsum aliquando nobis reuelasti? Quàm olim apud nos agere cœpisti, vt tempus queraris? In quibus nos sustinuisti, 349 vt patientiam imputes? Asinus de Æsopi puteo modò venis, & iam exclamas. [Suscipio adhuc & personam discipulorum in quos insiliit, O Natio incredula, quàm diu ero vobiscum, quàm diu vos sustinebo? Hanc eruptionem eius vtique hoc modo iustissimè repercuterem; Quisquis es ἐπεροχόμενε, priùs ede qui sis, à quo venias, quod tibi ius sit in nobis? Vsque adhuc puto creatoris es, & ideò secuti sumus recognoscentes omnia illius in te. Quòd si ab illo venis, admittimus increpationem. Si verò alij agis, oro te, dicas quid nobis aliquando commisisti duntaxat de tuo, quod iam credidisse debuissemus, vt exprobres incredulitatem, qui nec auctorem tuum vsque adhuc edis. Quàm olim autem apud nos agere cœpisti? vt tempus quoque opponas. In quibus autem nos sustinuisti? vt & patientiam iactes. Asinus de Æsopi puteo, modò huc apparuit, & iã exclamat.] Quis non ita iniustitiam increpationis retudisset, & eius eum credidisset, qui nondum queri debuisset? nisi quòd nec ille eos insiliisset, si non olim apud illos in Lege, in Prophetis, in virtutibus &

B beneficijs deuersatus, incredulos sæper fuisset expertus. 350 Sed ecce *Christus* diligit *paruulos* ‘ *taleis esse docens debere qui semper maiores velint esse.* Creator autem vrsos pueris immisit, vlciscẽs *Ibidem.* Heliæum Propheten, cõuicia ab eis passum. Satis impudens Antithesis, quum tam diuersa committit, paruulos & pueros: innocentem adhuc ætatem, & iudicij iam capacem, quæ “ 4. *Reg.* 2. conuiciari poterat, ne dicam blasphemare. Quia ergo iustus Deus, nec pueris impiis pepercit, exigens maiori ætati honorem, & vtique magis à minore. Quâ verò bonus adeò diligit paruulos, vt apud Ægyptum benefecerit obstetricibus protegentibus partus He- *Exod.* 1. bræos periclitantes edicto Pharaonis. Ita & hæc affectio Christi, cum creatore est. Iam nũc Deus Marcionis 351 qui connubium auersatur, quomodo videri potest paruulorum dilector, 352 quorum tota caussa connubium est? Qui semen odit, fructum quoque execretur necesse est. Næ ille sæuior habendus Ægyptio rege. Nam Pharao educari non sinebat infantes. Iste nec nasci, auferens vitam illis etiam decem mensium in vtero. At enim quanto credibilius, vt eius deputetur affectio in paruulos, qui benedicendo connubium in propa- *Gen.* 2. gationem generis humani, ipsum quoque fructum connubij benedicendo promisit, qui de infantia primus est. 353 Repræsentat creator ignium plagam Helia postulante in illo 4. *Reg.* 1. Pseudopropheta. Agnosco iudicis seueritatem; 354 è contrario *Christi lenitatem, increpantis* cã- ‘ dem animaduersionem destinantes discipulos, super illum viculum Samaritarum. Agnoscat & hæreticus ab eodem seueriſſimo iudice promitti hanc Christi lenitatem, Non con- “ “

C tendet, inquit, nec vox eius in platea audietur. Harundinem quassatam non comminuet, *Isai.* 42. & linum fumigans non extinguet. Talis vtique multo magis homines non erat crematurus. 355 Nam & tunc ad Heliam. Non in igni (inquit Dominus) sed in spiritu miti. 356 At e- 3. *Reg.* 19. nim humanissimus Deus cur *recusat eum, qui* se tam indiuiduum illi comitem offert? Si quia *Luc.* 9. superbè vel ex hypocrisi *dixerat, sequar te quocunque ieris*; ergo aut superbiam aut hypocrisin recusandam iudicando, iudicem gessit. Et vtique damnauit, quem recusauit, non consecuturum scilicet salutem. Nam sicut ad salutem vocat quem non recusat, vel etiam quem vltrò vocat, ita in perditionem damnat quem recusat. 357 *Illi* autem *caussato patris sepulturam,* *Ibidem.* quum *respondet; Sine, mortui sepeliant mortuos suos, tu autem vade & annuntia regnum Dei:* vtramque legem creatoris manifestè confirmauit, & de sacerdotio in Leuitico prohibentem sacerdotes supremis etiam parentum interesse: Super omnem, inquit, animam defunctam sa- *Leuit.* 21. cerdos non introibit, 358 & super patrem suum non contaminabitur: Et de deuotione 359 in *Num.* 6. Arithmis, Nam & illic qui se Deo vouerit, inter cetera iubet, ne super vllam animam introëat defunctam, ne super patris quidem, aut matris, aut fratris. 360 Puto autem & deuotioni & sacerdotio destinabat, quem prædicando regno Dei imbuerat. Aut si non ita est, satis impius pronuntiandus, qui nulla ratione legis intercedente, sepulturas parentum despici à filiis imperabat. 361 Quum verò & tertium illum, priùs suis valedicere parantem, prohibet retrò respectare, sectam creatoris exequitur. 362 Hoc & ille noluerat feciſſe quos

C. xxiii. ex eod. c. ix. Lucæ.

a *Gen.*19. C. xxiiii. ex 10.c. Lucæ. *Luc.* 10. b *Num.*33. c *Exod.*12. *Luc.*10. *Ibidem.* *Deut.*29. *Luc.*10. 4.*Reg.*4. *Luc.*10. 4. *Reg.*4. *Luc.*10. *Deuter.*25. *Luc.* 10. *Exod.* 12. *Exod.*1. *Luc.* 10. *Ibidem.* *Ibidem.* *Deuter.*23. *Luc.*10. 1.*Reg.*8. *Luc.*10. *Isai.* 11. *Ephes.*5.

ex Sodomis [a] liberarat. [363] *Adlegit & alios septuaginta Apostolos* super duodecim. Quò etiam D xii. secundũ totidem [b] fontes in Elim; si non & septuaginta, secundũ totidem arbusta pal- marũ? [364] Antitheseis plurimùm caussarum diuersitas fecit, non potestatum. Sed qui diuersitatem caussarum nõ respexit, facilè eam potestatum existimauit. Profectionem [c] filiorum Israëlis, creator, etiam illis spoliis aureorum & argenteorum vasculorum, & vestium, [365] præter oneribus consparsionum offarcinatam eduxit ex Ægypto: [366] *Christus autem nec peram discipulis in viam ferre præscripsit.* Illi enim in solitudinem promouebantur, hi autem in ciuitates mittebantur. [367] Considera caussarum offerentiam, & intelliges vnam & eandem potestatem, quæ secundum penuriam & copiam expeditionem suorum disponit, proinde per ciuitates abundaturam circuiens, sicut & egituram per solitudinem structurem. [368] *Etiam calceamenta portare vetuit illos.* Ipse enim erat; sub quo nec in solitudine per totos annos populus calceamenta detriuerat. [369] *Neminem, inquit, per viam salutaueritis.* O Christum destructorem Prophetarum, à quibus hoc quoque accepit. Heliæus, quum Giezin puerum suum mitteret in viam ad filium Sunamitidis resuscitandum de morte, puto sic ei præcepit: [370] Accinge lumbos tuos, & sume bacillum meum in manum, & vade: quemcunque conueneris in via, ne benedixeris eum, id est ne salutaueris. Et qui te benedixerit, ne responderis ei: id est ne resalutaueris. Quæ est enim inter vias benedictio, nisi ex ociosa mutua salutatio? [371] Sic & Dominus: *In quam introisseris domum, pacem ei dicere*: exemplo- dem est. Mandauit enim & hoc Heliæus, quum introisset ad Sunamitin, diceret ei: Pax- ro tuo, pax filio tuo. [372] Hæc erunt potius nostræ Antitheseis, quæ comparant, non quæ- parant Christum. [373] *Dignus est autem operarius mercede sua*, quis magis pronuntiari, quam Deus judex? Quia & hoc ipsum, iudicare est, dignum facere mercede operarium. Nullam tributio, non ex iudicatione constitit. Iam nunc & hic lex consignatur creatoris, etiam- ues operantes dignos operarios mercede iudicantis. Boui, inquit, terenti os non obli- bis. [374] Quis tam præstans in homines, nisi qui & in pecudes? Quòd si & Christus dignum pronuntiat mercede operarios; excusauit præceptum illud creatoris de vasis aureis & genteis Ægyptiorum auferendis. Qui enim villas & vrbes operati fuerint Ægyptiis, vtique operarij mercede, non ad fraudem sunt instincti, sed ad mercedis compensationem, quam aliâs à dominatoribus exigere non poterant. [375] *Regnum Dei* neque nouum, neque inauditum sic quoque confirmauit, dum illud *iubet annuntiari appropinquasse*. Quodam longè fuerit aliquando, id potest dici appropinquasse. Si autem nũquam retrò fuisset, quàm appropinquasset, nec dici potuisset appropinquasse, quod nunquam longè fuit. Omne quod nouum & inæognitum est, subitum est. Omne quod subitum est, quum annuntiatur, tunc primùm speciem inducens, tunc primùm accepit tempus. Ceterum ne retrò tardasse poterit, quàm diu non annuntiabatur: nec ex quo annuntiari cœpit, propinquasse: [376] Etiam *adiicit, vt eis qui illos non recepissent, dicerent: Scitote tamen appropinquasse regnum Dei*: si hoc non & comminationis gratia mandat, vanissimè mandat. Quid enim illos si appropinquaret regnum, nisi quia cum iudicio appropinquat, in salutem scilicet recipientium, qui annuntiationem eius recepissent. Quo modo, si comminatio non potest sine- cutione, habes Deum executorem in comminatore, & iudicem in vtroque. [377] *Sic eos- uerem iubet excuti in illos*, in testificationem, [378] & ad horrentiam *terræ eorum*, nedum communicationis reliquæ. Si enim inhumanitas & inhospitalitas nullam ab eo relaturæ sunt- tionem: cui rei præmittit testificationem, minas vtique portendentem? Porrò quum creator in Deuteronomio [379] Ammonitas & Moabitas prohibeat recipi in Ecclesiam, quòd populum Ægypto profectum inhumanè & inhospitaliter copiis defraudassent: ergo in Christum inde manasse cõstabit? [380] communicationis interdictum, vbi haberet formam, [381] *Qui vos spernit, me spernit.* Hoc & Moysi creator: [382] Non te contemperunt, sed me. Tam enim Apostolus Moyses, quàm & Apostoli Prophetæ. Æquanda erit auctoritas vtriusque officij, ab vno eodémque domino Apostolorum & Prophetarum. [383] Quis nunc *dabit potestatem calcandi super colubros & scorpios.* Vtrúmne omnium animalium dominus, an nec vnius lacertæ Deus? Sed benè quòd creator hãc potestatem [384] etiam paruulis pueris per Elisæum repromisit, coniicere manum in cauernam aspidum, & in cubile natorum aspidum, non omninò læsi. Et vtique scimus (salua simplicitate scripturæ: nam nec & ipsæ bestiæ nocere poterunt, vbi fides fuerit) figuratè scorpios & colubros portendi spiritalia malitiæ, quorum ipse quoque princeps in serpentis, & draconis, & eminentissimæ cuiusque bestiæ nomine depu-

TERTULLI
Cum Annotation
PAMELII
A. V.
16.

A deputetur penes creatorem, largitum hanc potestatem priori Christo suo,[385] sicut nonagesimus Psalmus ad eum: Super aspidem & basiliscum incedes, & conculcabis leonem & draconem. Sicut etiam Esaias:[386] Illa die superducet Dominus Deus machæram sanctam, magnam & fortem, Christum scilicet suum, in draconem illum colubrum magnum & tortuosum, & interficiet eum illa die.[387] Sed quum idem: Via munda & via sancta vocabitur, & non transibit illic immundum, nec erit illic via immunda: qui autem dispersi erunt, vadent in ea, & non errabunt: & non erit iam illic leo, nec ex bestiis pessimis quicquam ascēdet in eam, nec inuenietur illic: quū viam fides demonstret, per quam ad Deum peruenimus, iam tunc eidem viæ, id est fidei hanc euacuationem & subiectionem bestiarum pollicetur. Denique & tempora promissionis congruere inuenias, si quæ antecedunt, legas. Insalescite manus dimissæ & genua resoluta. Tunc patefient oculi cæcorum, & aures exaudient surdorum. Tunc saliet claudus vt ceruus, & clara erit lingua mutorum. Igitur vbi medicinarum edidit beneficia; tunc & scorpios & serpentes sanctis suis subdidit, ille scilicet qui hanc potestatem, vt & aliis præstaret, prior acceperat à patre: & secundum ordinem prædicationis exhibuit. [[388] Quis Dominus cœli inuocabitur, qui non priùs factor ostenditur?[389] *Gratias* enim, *inquit, ago, & confiteor Domine cœli, quòd ea quæ erant abscondita sapientibus & prudentibus, reuelaueris paruulis.* Quæ ista? & cuius? & à quo abscondita? & à quo reuelata? Si à Deo Marcionis abscondita & reuelata, qui omninò nihil præmiserat in quo aliquid absconditum esse potuisset,[390] non Prophetias, non parabolas, non visiones, non vlla rerum,
B aut verborum, aut nominum argumenta, per allegorias & figuras, vel ænigmatum nebulas obumbrata: sed ipsam magnitudinem sui absconderat, quam[391] cùm maximè per Christum reuelabat: satis iniquè. Quid enim deliquerant sapientes & prudentes, vt absconderetur illis Deus: ad quem cognoscendum non suffecerat sapientia atque prudentia illorum, nulla via data ab ipso per aliquam operum prædicationem, vel vestigia, per quæ sapientes atque prudentes deducerentur. Quāquam & si in aliquo deliquissent erga Deum ignotum, pone nunc notum, non tamen zeloten eum experiri debuissent, qui dissimilis creatoris inducitur. Igitur si nec materias præmiserat, in quibus aliquid occultasset: nec reos habuerat, à quibus occultasset: nec debuerat occultasse, etiamsi habuisset: iam nec reuelator ipse erit, qui absconditor non fuit: ita nec dominus cœli, nec pater Christi, sed ille, in quem competunt omnia. Nam & abscondit præmisso obscuritatis propheticæ instrumento, cuius intellectum fides mereretur: Nisi enim credideritis, non intelligetis; & reos habuit sapientes atque prudentes ex ipsis operibus tot ac tantis intelligibilem Deum non requirentes, vel[392] perperàm in illum philosophantes, & ingenia hæreticis subministrantes: & nouissimè, zelotes est. denique olim hoc per Esaiam concionabatur, quod Christus gratulatur. Perdam sapientiam sapientium, &[393] prudentiam eorum celabo: Sicut & alibi tam abscondisse, quàm reuelaturum esse significat:[394] Et dabo illis thesauros absconditos, inuisibiles aperiam illis.[395] Et rursus: Quis alius dissiciet signa ventriloquorum, & diuinationes ex corde: auertens in posteriora sapientes, & cogitationes eorum infatuans? Si au-
C tem & Christum suum illuminatorem Nationum designauit: Posui te in lucem Nationum, quas interpretamur in nomine paruulorum, sensu scilicet retrò paruas, & imprudentia infantes, iam verò & humilitate fidei pusillas: facilius vtique credemus eundem etiam paruulis reuelasse per Christum, qui & retrò absconderit, & per Christum reuelationem repromiserit. aut si Deus Marcionis ea quæ à creatore abscondita retrò fuerant, patefecit: ergo iam creatori negotium gessit, res eius edisserens.[396] Sed in destructionem, inquis, vti traduceret eas. Ergo illis traduxisse debuerat, quibus creator abscondit, sapientibus & prudentibus. Si enim benignitate faciebat, illis erat agnitio præstanda, quibus fuerat negata: non paruulis, quibus nihil creator inuiderat. Et tamen vsque adhuc, puto, probamus exstructionem potius Legis & Prophetarum inueniri in Christo, quàm destructionē.[397] *Omnia sibi tradita dicit à patre.* Credas, si creatoris est Christus, cuius omnia, quia non minori se tradidit omnia filio creator, quæ per eum condidit, per sermonem suum scilicet. Ceterùm si ἑτεροζύγιος ille: Quæ sunt omnia quæ illi à patre sunt tradita? Quæ sunt creatoris? Ergo bona sunt quæ pater filio tradidit: & bonus iam creator, cuius omnia bona sunt: & ille iam non bonus, qui in aliena bona inuasit, vt filio traderet, docens alieno abstinere. Certè mendicissimus, qui nec filium vnde ditaret habuit, nisi de alieno. Aut si nihil de creatoris traditum est ei à patre: & quomodo hominem creatoris sibi vindicat? Aut si solus homo ei traditus est, omnia homo non est. Scriptura autem omnium edicit traditionem filio factam.

Psal. 90. *Isai. 27.* *Isai. 35.* *Ibidem.* *Luc. 4. 5. 6. 7. & 9.* *Luc. 10.* CA. XXV. ex cod. c. x. Lucæ. *Luc. 10.* *Isai. 7.* *Rom. 1.* *Exod. 20.* *Isai. 29.* *Isai. 29.* *Isai. 45.* *Isai. 44.* *Isai. 42. & 49.* *Luc. 10.*

Sed & si omnia, ad hominum genera, id est ad omnes Nationes interpretaberis, & hæ si-
Psal. 2. lio tradidisse creatoris est: Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam ter-
minos terræ. Aut si habet & ipse aliqua sua, quæ omnia filio traderet, pariter cum homine
creatoris, ostende vllum aliquem ex omnibus, in fidem, in exemplum; ne tam meritò non
credam eius esse omnia, cuius nihil video, quàm meritò credam, etiam quæ non video eius
Luc. 10. esse, cuius sunt vniuersa quæ video. [398] Sed: *Nemo scit qui sit pater, nisi filius, & qui sit filius, nisi*
pater, & cuicunque filius reuelauerit. Atque ita Christus ignotum Deum prædicauit. [399] Hinc
enim & alij hæretici fulciuntur, opponentes creatorem omnibus notum, & Israëli secun-
dum familiaritatem, & Nationibus secundum naturã. Et quomodo ipse testatur nec Isra-
Isai. 1. li cognitum se: Israël autem me non cognouit, & populus me non intellexit: nec Natio-
Isai. 63. bus. [400] Ecce enim nec de Nationibus, inquit, nemo; propter quod & illas stillicidium fore-
Isai. 40. læ deputauit, & Sionem tanquam speculam in vinea dereliquit. Vide ergo an confirmatio
Isai. 1. sit propheticæ vocis, & exprobrantis ignorantiam in Deum humanam, quæ fuerit ad fi-
lium vsque. Nam & ideò subtexuit: ab eo cognosci patrem, cui filius reuelauerit: quoniam
Luc. 10. ipse erat qui positus à patre illuminatio Nationum annuntiabatur, vtique de Deo illumi-
Isai. 42. nandarum: etiam Israëlis, vtique per agnitionem Dei pleniorem. Ita non proficient argu-
menta in fidem Dei alterius, quæ creatori competere possunt: quia quæ non competent
creatori, hæc poterunt in fidem proficere Dei alterius. Si & sequentia inspicias: [401] *Beati oculi qui vident quæ videtis: Dico enim vobis, quia Prophetæ non viderunt quæ vos videtis*: de superiori
Luc. 10. sensu descendunt: Adeò neminem, vt decuit, Deum cognouisse, quando nec Prophetæ vi-
dissent, quæ sub Christo videbantur. Nam si non meus esset Christus, nec Prophetarum
hoc in loco mentionem collocasset. Quid enim mirum, si non viderant res Dei ignotas,
tanto pòst æuo reuelati? Quæ autem fuisset fœlicitas eorum qui tunc videbant quæ
meritò vidisse non poterant, si non erant consecuti repræsentationem eorum, quæ ante
quam prædicarant, nisi quoniam qui poterant vidisse, qui Dei sui res quas etiam prædi-
uerant, non tamen viderant? Hæc autem fœlicitas erit aliorum, qui videbant, quæ ille
tantùm prædicauerant. [402] Denique ostendemus, & iam ostendimus, ea visa in Christo
quæ fuerant prædicata: abscondita tamen & ab ipsis Prophetis, vt absconderentur à
Ibidem. pientibus & à prudentibus seculi. [403] In Euangelio veritatis, *legis doctor Dominum tentat:*
Quid faciens, inquit, vitam æternam consequar? In hæretico vita solummodò posita est, sine ae-
Exod. 20. næ mentione, vt doctor [404] de ea vita videatur consuluisse; quæ in lege promittitur ae-
tore longæua: & Dominus, ideò illi [405] secundum legem responsum dedisse: *Dilige Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & totis viribus tuis*, quoniam de lege
Deut. 6. et Luc. 10. sciscitabatur. Sed sciebat vtique legis doctor quo pacto [406] vitam legalem consequi posset,
vt non de ea interrogasset, cuius regulas etiam docebat. Sed quia & mortui iam fuisse
bantur à Christo, exsuscitatus ad spem [407] æternæ vitæ, per exempla reciduæ, ne plus ad
quid obseruationis exigeret sublimior spei, ideircò consuluit de æternæ vitæ consecta-
ne. Itaque Dominus vt nec ipse alius, nec aliud nouum inferens præceptum, quàm quo
principaliter ad omnem salutem, & vtramque vitam facit, ipsum caput ei legis oppo-
omnifariam diligendi Dominum Deum suum. Denique si de vita longæua & illo con-
suluit, & Christus respondit, quæ sit penes creatorem, non de æterna quæ sit penes Mi-
cionis Deum, quomodo consequitur æternam? Non vtique eodem modo quo & lon-
gæuam. [408] Pro differentia enim mercedum, operarum quoque credenda distantia dilec-
go non ex dilectione Dei tui consequetur vitam æternam Marcionites: sicut longæuam
dilector creatoris. Sed quale est, vt non magis diligendus sit qui æternam pollicetur, ille
ligendus est qui longæuam reprò mittit? Ergo eiusdem erit vtraque vita, quum eadem
est vtrique vitæ captanda disciplina. Quod creator docet, id & Christo opus est dili-
præstet, interueniente & hic illa præscriptione, qua faciliùs apud eum debeant credi ma-
iora, apud quem minora præcedunt, quàm apud eum cui nullam de maioribus fidem ad-
qua minora præparauerũt. Viderit nunc si æternam nostri addiderunt. Hoc mihi satis est,
quòd Christus ille æternæ non longæ vitæ inuitator, de longæua consultus quam delitue-
bat, non ad æternã potius exhortatus est hominem quam inferebat. Quid, oro te, faciliùs
Christus creatoris, si qui creatori diligendo ædificauerat hominem, non erat creatorem
CA. XXVI. Credo negasset diligendum creatorem. [409] *Quum in quodam loco orasset ad patrem illum*
ex C. XI. superiorem, satis impudentibus & temerariis oculis suspiciens ad cœlum creatoris, à quo
Lucæ. tam aspero & sæuo & grandine & fulmine potuisset elidi, sicut [410] & Hierusalem suffragi ab
Luc. 11. eo po-

TERTULLI
Cum Annotation
PAMELII
A. V.
16

A eo potuit, [411] *agressus eum ex discipulis quidam* : *Domine*, *inquit*, *doce nos orare*, *sicut & Ioannes discipulos suos docuit*. Scilicet quia alium Deum aliter existimaret orandum. Hoc qui præsumpserat, prius est probet alium Deum æditum à Christo. nemo enim antè voluisset orare nosse, quàm didicisset quem oraret. Igitur si didicerat, proba. Si nusquam vsque adhuc probas, scito illum in creatorem formam orationis postulasse, in quem etiam discipuli Ioannis orabant. Sed quia & Ioannes nouum aliquem ordinem orationis induxerat, ideò hoc & à Christo discipulus eius postulandum non immeritò præsumpserat, vt & illi de proprio magistri sui instituto, non aliam, sed aliter Deum orarent. Proinde nec Christus antè orationis notitiam discipulo contulisset, quàm Dei ipsius. Ita & ipse in eum, docuit orationem quem discipulus vsque adhuc nouerat. Denique sensus orationis quem Deum sapiant recognosce. [412] Cui dicam : *Pater* ? Ei qui me omninò non fecit, à quo originem non traho, an ei qui me faciundo & instruendo generauit? [413] A quo *spiritum sanctum postulem* ? à quo nec mundialis spiritus præstatur ? an à quo fiunt etiam angeli spiritus ; cuius & in primordio spiritus super aquas ferebatur? [414] *Eius regnum optabo venire*, quem nunquam regem gloriæ audiui ? an in cuius manu etiam corda sunt regum ? [415] Quis *dabit mihi panem quotidianum* ? qui nec milium mihi condit ; an qui etiam de cœlo panem angelorum quotidianum populo suo præstitit ? [416] Quis *mihi delicta dimittet* ? qui ea non iudicando non retinet ; an qui si non dimiserit, retinebit vt iudicet ? [417] Quis *non sinet nos deduci in tentationem* ? quem poterit tentator non timere ; an qui à primordio tentatorem angelum præ- B damnauit ? Hoc ordine qui alij Deo supplicat & non creatori, non orat illum, sed infamat. [418] Proinde à quo *petam vt accipiam* ; apud quem *quæram vt inueniam* ; ad quem *pulsabo vt aperiatur mihi* ? Quis habet petenti dare : nisi cuius omnia ? cuius sum etiam ipse qui peto. Quid autem perdidi apud Deum illum, vt apud eum quæram & inueniam ? Si sapientiam atque prudentiam, has creator abscondit, apud eum ergo quæram. Si salutem & vitam, & has apud creatorem. Nihil alibi quæretur vt inueniatur, quàm vbi latuit vt appareat. Sic nec aliorsum pulsabo, quàm vnde sum functus. Denique si accipere & inuenire, & admitti, laboris & instantiæ fructus est, illi qui petiit, & quæsiuit, & pulsauit, intellige hæc à creatore mandari & repromitti. Ille enim Deus optimus, vltrò veniens ad præstandum non suo homini, nullum illi laborem, nec instantiam indixisset. Iam enim non optimus si non vltrò daret non petenti, & inuenire præstaret non quærenti, & aperiret non pulsanti. Creator autem potuit indicere ista per Christum, vt quia delinquendo homo offenderat Deum suum, laboraret, & instantia petendi acciperet, & quærendi inueniret, & pulsandi intraret. [419] Sic & præmissa *similitudo nocturnum panis petitorem amicum facit*, non alienum, *& ad amicum pulsantem*, non ad ignotum. Amicus autem etiamsi offendit, magis creatoris est homo quàm Dei Marcionis. Itaque ad eum pulsat, ad quem ius illi erat, cuius ianuam norat, quem habere panes sciebat, *cubantem iam cum infantibus* quos nasci voluerat. Etiam quòd serò pulsatur, creatoris est tempus. Illius & serum, cuius seculum & seculi occasus. C ad Deum autem nouum, nemo serò pulsasset, tantùm quòd lucescentem. Creator est, qui & ianuam olim Nationibus clauserit, quæ olim pulsabatur Iudæis : is & exurgit & dat, & si iam non quasi amico, non tamen quasi extraneo homini, sed quasi molesto, inquit. Molestum autem tam citò Deus recens neminem pati potuit. [420] Agnosce igitur & patrem, quem etiam appellas creatorem. Ipse est qui scit quid filij postulent. Nam ; & panem petentibus, de cœlo dedit manna ; [421] & carnem desiderantibus emisit ortygometram, [422] *non serpentem pro pisce*, *nec scorpium pro ouo*. [423] Illius autem erit *non dare malum pro bono*, cuius vtrumque sit. Ceterùm Deus Marcionis non habens scorpium, non poterat id se dicere non daturum, quod non habebat : sed ille qui habens & scorpium, non dat. [424] *Itaque & spiritum sanctum is dabit*, apud quē est & nō sanctus. [425] *Quum surdum dæmonium expulisset* ([426] vt & in ista specie curationis [a] Esaiæ occurrisset) [427] *in Beelzebule* [b] *dictus eiicere dæmonia* : *si ego*, *inquit*, *in Beelzebule eiicio dæmonia*, *filij vestri in quo eiiciunt* ? hac voce quid magis portendit, quàm in eo eiicere se, in quo & filij eorum ? In virtute scilicet creatoris. Nam si putas sic accipiēdum, Sic ego in Beelzebule eiicio dæmonia, filij vestri in quo ? quasi illos suggillaret in Beelzebule eiicientes, resistet tibi prior sensus, [428] *non posse Satanā diuidi aduersus semetipsum*. Adeò nec illi in Beelzebule eiiciebant, sed vt diximus in virtute creatoris, quam vt intelligi faceret, subiungit : [429] *Quòd si ego in digito Dei expello dæmonia*, *ergòne appropinquauit in vos regnum Dei* ? Apud Pharaonem enim venefici illi adhibiti aduersus Moysen, virtutem creatoris digitum Dei appellauerunt. Digitus Dei est

Ibidem. *Ibidem.* *Gen. 1.* *Ibidem.* *Gen. 1.* *Luc. 11.* *Prou. 21.* *Luc. 11.* *Psal. 77.* *Luc. 11.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Exod. 16.* *Num. 11.* *Luc. 11.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Ibidem.* [a] *Isai. 29. & 43.* [b] *Luc. 11.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Exod. 8.*

hoc, quod significarent etiam modicum, validissimum tamen. Hoc & Christus ostendens, commemorator non oblitterator vetustatum, scilicet suarum, virtutem Dei, dictum Dei dixit, non alterius intelligendum quàm eius apud quem hoc erat appellatum ego & regnum ipsius appropinquauerat, cuius & virtus digitus vocabatur. [430] Me ito ig-

Luc. 11. tur applicuit ad *parabolam fortis illius armati, quem validior alius oppressit*, principem dæmoniorum, quem Beelzebulem & Satanam suprà dixerat, significans digito Dei oppressum,

Ibidem. non creatorem ab alio Deo subactum. Ceterùm *quomodo adhuc staret regnum eius* in luis terminis, & legibus, & officiis, quem licet integro mundo vel sic potuisset videri superasse

2. *Reg.* 13. validior ille Deus Marcionis, si non secundum legem eius etiam Marcionitæ [431] morentur; in terram defluendo, sæpè & à scorpio docti non esse superatum creatorem.

Luc. 11. [432] *Exclamat mulier de turba: Beatum vterum qui illum portasset, & vbera quæ illum educassent: at Dominus: Immò beati qui sermonem Dei audiunt & faciunt.* Quia & retrò sic reiecerat matrem aut fratres, dum auditores & obsecutores Dei præfert. Nam nec hic mater assistebat illi. Adeò nec retrò negauerat, vt ne tum quum id rursus audit: rursus proinde fœlicitatem ab vtero & vberibus matris suæ transtulit in discipulos, à qua non transtulisset si eam non

Ca. xxvii. haberet. [433] Alibi malo purgare quæ reprehendunt Marcionitæ in creatore. Hic cum

ex eod. c. xi. Lucæ. sufficit, si ea in Christo reperiuntur. Ecce inæqualis & ipse, inconstans, leuis, aliud dicens, aliud faciens: [434] Iubet [a] omni petenti dare, [435] & [b] *ipse signum petentibus non dat.* Tu-

a *Luc.* 6. to æuo lucē suam ab hominibus abscondit: & [436] *negat lucernam abstruendam, sed confirmat*

b *Luc.* 11. *per candelabrum proponendam, vt omnibus luceat.* Vetat remaledicere, multo magis vtique ne-

Ibidem. ledicere? [437] *& væ ingerit Pharisæis & doctoribus legis.* Quis est tam similis Dei mei, Chri-

Luc. 6. stus nisi ipsius? Sæpè iam finximus nullo modo potuisse illum destructorem legis demo-

Luc. 11. ri, si aliu[m] Deum promulgasset. [438] Ideò & tunc *Pharisæus, qui illum vocarat ad prandium*

Ibidem. *tractabat penes se, cur non prius tinctus esset quàm recubuisset* [439] *secundum legem*, qui Deum ip-

circumferret. *Iesus autem* etiam interpretatus est ei legem, [440] *dicens: illos calicis & ca-*

Ibidem. *teriora emundare, interiora autem ipsorum plena esse rapina & iniquitate*, vt significaret vanitatem rum munditias hominum esse intelligendas apud Deum. Quia & Pharisæus de homine non de calice illoto apud se tractauerat. Ideò exteriora, inquit, calicis lauatis, id est

Ibidem. nem: interiora autem vestra non emundatis, id est animam: adiiciens, *Nonne qui exteriora fecit*, id est carnem, *& interiora fecit*, id est animam? quo dicto apertè demonstrauit

Osee 6. eundem Deum pertinere munditias hominis exterioris & interioris, cuius vtrumque

præponentis misericordiam non modò lauacro hominis, sed etiam sacrificio. Sicut

Luc. 11. enim: [441] *Date quæ habetis eleemosynam, & omnia munda erunt vobis.* Quòd si & alius quis Deus misericordiam mandasse, non tamen antequàm cognitus. Porrò & hic apparet los non de Deo increpitos, sed de eius disciplina, à quo illis & figuratè vasculorum mun-

Ibidem. ditiæ, & manifestè misericordiarum opera imperabantur. [442] Sic *& holuscula decimare vocationem autem & dilectionem Dei prætereuntes obiurgat.* Cuius Dei vocationem & dilectionem, nisi cuius *& rutam & mentam*, ex forma legis de decimis offerebant? Totum ergo exprobrationis hoc erat quòd modica curabant, ei vtique cui maiora non exhibebat,

Deut. 6. dicenti: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, qui te vocauit ex Ægypto. Ceterùm nec tempus admisisset, vt Christus tam præcoquam, immò tam acerbam adhuc dilectionem, expostularet nouo & recenti

Luc. 11. Deo, se dixerim nondum palàm facto. [443] *Primatum quoque captantes locorum, & primas salutationum*, quum *recusat*, sectam creatoris administrat, eiusmodi principes Sodomorum

Isai. 1. ἀρχοντας appellantis; prohibentis etiam confidere in Præpositos; immò & in totum ne-

Psalm. 117. *Hier.* 17. serrimum hominem pronuntiantis qui spem habet in homine. Quòd si properans quis affectat principatum vt de officiis aliorum glorietur, quia officia vetuit eiusmodi spectandi & confidendi in hominem, idem & affectatores principatuum increpuit. [444] *Prædicatores*

Luc. 11. *& in doctores* ipsos *legis, quòd onerarent alios importabilibus oneribus, quæ ipsi ne digito quidem gredi auderent*, non legis onera suggillans quasi detestator eius: quomodo enim detes-

Matth. 23. tor, qui cùm maximè [445] potiora legis prætereuntes incusabat, eleemosynam & vocationem & dilectionem Dei; ne hæc quidem grauia, nedum decimas rutarum, & mundi-

Luc. 11. *Isai.* 29. ac *Matth.* 15. catinorum? Ceterùm excusandos potiùs censuisset, si importabilia portare non posset. Sed quæ onera taxat? quæ ipsi de suo exaggerabant, [446] docentes præcepta doctrinas hominum, commodorum suorum causa, [447] iungentes domum ad domum, &

Isai. 5. *Isai.* 1. *Isai.* 10. quæ proximi sunt auferrent; clamantes populum; amantes munera, sectantes retri-

tionem

A tionem; diripientes iudicata pauperum, vti esset illis vidua in rapinam, & pupillus in præ-
dam. De quibus idem Esaias, Væ qui valent in Hierusalem. Et rursus: Qui vos postulant, *Isai. 28.*
dominantur vestri. Qui magis quàm legis doctores? Hi si & Christo displicebant, vt sui *Isai. 3.*
displicebant. Alienæ enim legis doctores non omninò pulsasset. [448] Cur autem *Væ audiunt* *Luc. 11.*
etiam, quòd ædificarent Prophetis monimenta interemptis à patribus eorum, laude potiùs digni, qui
ex isto opere pietatis testabantur se non consentire factis patrum; si non erat zelotes, *Exod. 20.*
qualem arguunt Marcionitæ, delicta patrum de filiis exigentem vsque in quartam nati-
uitatem? [449] Quam verò *clauem habebant legis doctores*, nisi interpretationem legis? *ad cu-* *Luc. 11.*
ius intellectum neque ipsi adibant, non credentes scilicet: Nisi enim credideritis, non intel- *Isai. 7.*
ligetis: *neque alios admittebant*; vtique docentes præcepta potiùs & doctrinas hominum. *Luc. 11.*
Qui ergo nec ipsos introëuntes, nec aliis aditum præstantes, increpabat, obtrectator ha- *Matth. 15.*
bendus est legis an fautor? Si obtrectator, placere debebant, & præclusores legis. Si fau- *Luc. 11.*
tor, iam non æmulus legis. Sed hæc omnia ad infuscandum creatorem ingerebat vt
sæuum, erga quem delinquentes Væ habituri essent. Et quis sæuum non potiùs timeret
prouocare deficiendo ab eo? Tanto magis ergo demerendum docebat, quem timen-
dum ingerebat. Sic oportebat Christum creatoris. [[450] Meritò itaque non placebat illi *C. XXVIII.*
hypocrisis Pharisæorum, labiis scilicet amantium Deum, non corde. [451] *Cauete, inquit di-* *ex c. XII.*
cipulis, à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis, non prædicatio creatoris. Odit contuma- *Lucæ.*
B ces patris filius, non vult suos tales existere in illum: non in alium, in quem hypocrisis *Isai. 29.*
fuisset admissa, cuius exemplum à discipulis eaueretur. Ita Pharisæorum prohibet exem- *Luc. 12.*
plum. In eum prohibebat illud admitti, in quem admittebant Pharisæi. [452] Igitur quo- *Luc. 11.*
niam hypocrisim eorum taxarat, vtique cælantem occulta cordis, & incredulitatis secre-
ta superficialibus officiis obumbrantem, quæ clauem agnitionis habens, nec in ipsa in-
troiret, nec alios sineret: ideò adiicit: [453] *Nihil autem opertum quod non patefiet, & nihil ab-* *Luc. 12.*
sconditum quod nõ dinoscetur: ne quis existimet illum Dei ignoti retrò & occulti reuelationem
& adagnitionem intentare, [454] quum subiiciat, etiam quæ inter se mussitarant vel tracta-
rant, scilicet super ipso dicentes, Hic non expellit dæmonia nisi in Beelzebule, in aper- *Luc. 11.*
tum processura, & in ore hominum futura, ex Euangelij promulgatione. *Dehinc conuer-* *Luc. 12.*
sus ad discipulos, [455] *Dico autem, inquit, vobis amicis meis, nolite terreri ab eis qui vos solummodò oc-*
cidere possunt, nec post hoc vllam in vobis habent potestatem. Sed iis erit Esaias prædicens: Vide *Isai. 57.*
quomodo iustus aufertur, & nemo aduertit. [456] *Demonstrabo autem vobis quem timeatis. Time-* *Luc. 12.*
te eum qui postquam occiderit, potestatem habet mittendi in gehennam, Creatorem vtique significãs.
Itaque dico vobis, hũc timete. Et hoc in loco sufficeret mihi, si quem timeri iubet, offendi vetat:
& quem offendi vetat, demereri iubet: & qui hæc mandat ipsius est, cui timendo, & non of-
fendendo, & demerendo procurat. Sed habeo & de sequentibus sumere. [457] *Dico enim* *Ibidem.*
vobis: Omnis qui confitebitur in me coram hominibus, confitebor in illo coram Deo. Qui confitebun-
C tur autem in Christo, occidi habebunt coram hominibus, nihil vtique amplius passuri
post occisionem ab illis. Hi ergo erunt quos suprà præmonet, ne timeant tantummo-
do occidi: ideò præmittens non timendam occisionem, vt subiungeret substruendam
confessionem. *Et omnis qui negauerit me coram hominibus, denegabitur coram Deo*, ab eo vti- *Ibidem.*
que qui illum confitentem confessurus fuisset. Si enim confessorem confitebitur, ipse est
qui & negatorem negabit. Porrò si confessor est, cui nihil timendum est post occisio-
nem, negator erit cui timendum est etiam post mortem. Itaque quum creatoris sit quod
timendum est post mortem, gehennæ scilicet pœna, & negator ergo creatoris est. Si au-
tem & negator, & confessor, qui post occisionem nihil ab homine passurus est, à Deo
planè passurus si negaret: atque ita Christus creatoris est, qui ostendit negatores suos
creatoris gehennam timere debere. Post deterritam itaque negationem, sequitur & bla-
sphemiæ formidandæ admonitio: [458] *Qui dixerit in filium hominis, remittetur; illi autem qui* *Ibidem.*
dixerit in spiritum sanctum, non remittetur ei. Quòd si iam remissio & retentio delicti, iudi-
cem Deum sapiunt, huius erit spiritus sanctus non blasphemandus, non remissuri scili-
cet blasphemiam: sicut & suprà non negandus, *occisuri* scilicet *etiam in gehennam.* Quòd si *Ibidem.*
& blasphemiam Christus à creatore auertit, quomodo aduersarius ei venerit, non scio.
Aut si & per hæc sæueritatem eius infuscat, non remissuri blasphemiam, & occisuri etiam
in gehennam, superest vt & illius diuersi Dei impunè & spiritus blasphemetur, & Christus
negetur, & nihil intersit de cultu eius, déve contemptu: & sicut de contemptu nulla
pœna, ita & de cultu nulla speranda sit merces. [459] *Perductos ad potestates, prohibet ad interro-* *Ibidem.*

gationem cogitare de responsione. Sanctus enim, inquit, spiritus docebit vos ipsa hora, quid eloqui debe-
tis. Si eiusmodi documentum creatoris est, eius erit & præceptum cuius præcessit exem-
Num. 22. plum.[460] Balaam Prophetes in Arithmis arcessitus à rege Balach, ad maledicendum Isra-
23. & 24. elem, cum quo præsium inibat, simul spiritu implebatur, non ad quam venerat maledictio-
nem, sed quam illi ipsa hora spiritus suggerebat, benedictionem pronuntiabat, antè pro-
fessus apud nuntios regios, mox etiam apud ipsum, id se pronuntiaturum quod Deus ei
eius indidisset. Hæ sunt nouæ doctrinæ noui Christi, quas olim famuli creatoris initia-
Exod. 2. uerunt. Ecce planè diuersum exemplum Moysi & Christi.[461] Moyses rixantibus fratribus
vltrò intercedit, & iniurioso increpat: Quid proximum tuum percutis? Et reiectus ab
Luc. 12. illo: Quis te constituit magistrum aut iudicem super nos?[462] *Christus verò postulatus a quo-*
dam, vt inter illum & fratrem ipsius de diuidunda hæreditate componeret, operam suam, & quidem
tam probæ causæ *denegauit*. Iam ergo melior Moyses meus Christo tuo, fratrum pacifi-
Ibidem. dens, iniuriæ occurrens. Sed enim optimi & non iudicis Dei Christus; *Quis me*, inquit,
iudicem constituit super vos? Aliam vocem excusationis inuenire non potuit, ne averteret,
qua improbus vir, & impius frater assertorem probitatis atque pietatis excuserat. De-
nique probauit malam vocem, vtendo ea, & malum factum, pacis inter fratres com-
nendæ declinatione. Aut nunquid indignè tulerit, hoc dicto fugatum Moysen, hoc-
que in causa pari disceptatium fratrum, voluit illos commemoratione eiusdem dictio-
Ibidem. fudisse? planè ita. Ipse enim tunc fuerat in Moyse, qui talia audierat, spiritus scilicet
creatoris.[463] Puto iam alibi satis commendasse nos diuitiarum gloriam damnari a Deo
1. Reg. 2. nostro, ipsos dynastas detrahente de solio; & pauperes alleuante de sterquilinio, et in
Psal. 112. eo ergo erit & *parabola diuitis blandientis sibi de prouentu agrorum suorum, cui Deus dicit: Stulte*
Luc. 12. *Isai. 39. et* *nocte animam tuam reposcent. Quæ autem parasti, cuius erunt?* Sic denique rex de gaza et
4. Reg. 20. apothecis deliciarum suarum apud Persas gloriatus, per Esaiam malè audiuit. [464] Qui
Ca. xxix. *nollet curam nos agere animæ de victu, & corpori de vestitu*, nisi qui ista homini animo re-
ex eod. c. spexit: & exinde præstans, merito curam eorum, tanquam æmulam liberalitatis
xii. Lucæ. prohibet, qui & *substantiam* ipsius *animæ* accommodauit *potiorem esca, & meatum* ip-
Luc. 12. sius *corporis* figurauit *potiorem tunica*:[466] Cuius & *corui non serunt, nec metunt, nec re-*
Ibidem. *thecas condunt, & tamen aluntur ab ipso*.[467] Cuius & *lilia & fœnum non texunt, nec re-*
Ibidem. *& tamen vestiuntur ab ipso: cuius & Salomon gloriosissimus, nec vllo tamen flosculo ornatior*
Ibidem. Ceterùm nihil tam abruptum, quàm vt alius præstet, alius de præstantia eius de-
rè agere mandet, & quidem derogator ipsius. Denique si quasi derogator eius
non vult de eiusmodi seruolis cogitari, de quibus nec corui nec lilia laborent, ita
Ibidem. scilicet pro sua vilitate subiectis, paulò post parebit. Interim cur[468] *illos motus in-*
incusat, id est cuius fidei? eiusne quam nondum poterant perfectam exhibere, de
tantùm quòd velatò quum maximè discentes eum: an quam hoc ipso titulo deleba-
creatori, vti crederent hæc illum vltrò generi humano sumministrare, nec de eius
Ibidem. gitarent? Nam & quum subiicit: *Hæc enim nationes mundi quærunt*, non credendo fidei
in Deum conditorem omnium & præbitorem,[469] quos pares gentium nolebat, in-
dem Deum modicos fidei increpabat, in quem gentes incredulas notabat. Porro eum
Ibidem. & adiicit:[470] *Scit autem pater opus esse hæc vobis*; priùs quæram quem patrem intelligi
lit Christus. Si ipsorum creatorem demonstrat, & bonum confirmat, qui scit quid
opus sit. Sin illum alium Deum, quomodo scit necessarium esse homini victum atque
stitum, quorum nihil præstitit? Si enim sciisset, præstitisset. Ceterùm si scit quæ homi-
mini necessaria, nec tamen præstitit, aut malignitate aut infirmitate non præstitit. Be-
fessus autem necessaria hæc homini, vtique bona confirmauit. Nihil enim malè
rium. Et non erit iam depreciator operum & indulgentiarum creatoris, vt quod supe-
stuli, expunxerim. Porrò si quæ necessaria scit homini, alius & prospexit & præstat, qui
Ibidem. modo hæc ipse promittit? An de alieno bonus est?[471] *Quærite* enim, *inquit, regnum &*
& hæc vobis adiicientur. Vtique ab ipso. Quòd si ab ipso, qualis est qui aliena præstabit?
à creatore cuius & sunt, quis est qui aliena promittat? Ea si regno accedent, secundo
du restituenda, eius est secundus gradus, cuius & primus: eius victus atque vestitus,
ius & regnum. Ita tota promissio creatoris est, parabolarum status, similitudinum pro-
quatio, si nec in alium spectant, quàm[472] cui per omnia pariauerint.[473] Sumus serui,
Ibidem. minum enim habemus Deum. *Succingere debemus lumbos*, id est expediti esse ab impe-
mentis[474] lacinioſæ vitæ & implicitæ; *item lucernas ardentes habere*, id est, mentes

TERTULLI
Curi Annotation
PAMELII.
A. V.
16.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

A de accensas, & operibus veritatis relucentes; atque ita *expectare Dominum*, id est Christum. *Ibidem.*
Vnde *redeuntem*? si *à nuptiis*, creatoris est, cuius nuptiæ. Si non creatoris, nec ipse Marcion *Ibidem.*
inuitatus ad nuptias isset, Deum suum intuens detestatorem nuptiarum. Defecit itaque
parabola in persona Domini, si non esset, cui nuptiæ competunt. In sequenti quoque para-
bola satis errat, qui [475] *furem illum cuius horam si pater familiæ sciret, non sineret suffodi domũ suam,* *Ibidem.*
in personam disponit creatoris. Fur enim creator, quomodo videri potest Dominus to-
tius hominis? Nemo sua furatur aut suffodit, sed ille potius qui in aliena descendit, & homi-
nem à domino eius alienat. Porrò quum furem nobis diabolum demonstret; cuius horam
etiam in primordio si homo scisset, nunquam ab eo suffossus esset. [476] Propterea *iubet vt pa-* *Gen. 3.*
rati simus, quia qua non putamus hora, filius hominis aduenit, non quasi ipse sit fur, sed iudex, scili- *Luc. 12.*
cet eorum, qui se non parauerint, nec cauerint furem. Ergo si ipse est filius hominis, iudi-
cem teneo, & in iudice creatorem defendo. Si verò Christum creatoris in nomine filij ho-
minis hoc loco ostendit, vt eum furem portendat, qui quando venturus sit, ignoremus,
habes suprà scriptum, Neminem rei suæ furem esse: Saluo & illo quòd in quantum ti-
mendum creatorem ingerit, in tantum illi negotium agens, creatoris est. [477] Itaque *in-* *Ibidem.*
terroganti Petro, in illos an & in omneis parabolam dixisset, [478] ad ipsos & ad vniuersos qui Eccle-
siis præfuturi essent, *proponit actorum similitudinem*, [479] *quorum qui bene tractauerit conseruos absen-*
tia domini, reuerso eo omnibus bonis præponetur. [480] *Qui verò secus egerit, reuerso domino qua die non pu-*
tauerit, hora qua non scierit, illo scilicet filio hominis Christo creatoris, non fure, sed iudi-
B ce, *segregabitur, & pars eius cum infidelibus ponetur.* Proinde igitur aut & hic iudicem domi-
num opponit, & illi catechizat: aut si Deum optimum, iam & illum iudicem affir-
mat, licet nolit hæreticus. Temperare enim tentant hunc sensum, quum Deo eius vin-
dicatur, quasi tranquillitatis sit & mansuetudinis, segregare solummodò & partem eius
cum infidelibus ponere, ac si non sit vocatus, vt statui suo redditus, quasi non & hoc ipsum
iudicato fiat. Stultitia. Quis erit exitus segregatorum? Nónne amissio salutis? Siquidem ab
eis segregabuntur qui salutem consequentur. Quid igitur infidelium status? Nónne dam-
natio? Aut si nihil patientur segregati & infideles, æquè ex diuerso nihil consequentur re-
tenti & fideles. Si verò consequentur salutem retenti & fideles, hanc amittant necesse est
ex diuerso segregati & infideles. Hoc erit iudicium, quod qui intendit, creatoris est.
[481] Quem alium intelligam *cædentem seruos paucis aut multis plagis; & prout commisit illis*, *ita* *Ibidem.*
& exigentem ab eis, quàm retributorem Deum? Cui me decet obsequi, nisi remuneratori?
Proclamat Christus tuus, [482] *Ignem veni mittere in terram.* Ille optimus, nullius gehennæ *Ibidem.*
dominus; qui paulò antè discipulos, ne ignem postularent, inhumanissimo viculo coër- *Luc. 9.*
cuerat, quando iste Sodomam & Gomorram nimbo igneo exussit? quando cantatum est, *Gen. 19.*
[483] Ignis ante ipsum procedet, & cremabit inimicos eius? quando & per Osee commina- *Psal. 96.*
tus est, [484] Ignem emittam in ciuitates Iudæ? [485] vel per Esaiam, Ignis exarsit ex indigna- *Osee 8.*
tione mea? Non mentiatur. Si non est ille qui de rubo quoque ardenti vocem suam emi- *Isai. 30.*
sit, viderit quem ignem intelligendum contendas. Etiam si figura est, hoc ipso quod *Exod. 3.*
C de meo elemento argumenta sensui suo sumit, meus est, qui de meis vtitur. Illius erit si-
militudo ignis, cuius & veritas. Ipse melius interpretabitur ignis istius qualitatem, adii-
ciens, [486] *Putatis venisse me pacem mittere in terram? non, dico vobis, sed separationem.* Machæ- *Luc. 12.*
ram quidem scriptum est. Sed Marcion emendat, quasi non & separatio opus sit machæ-
ræ. Igitur & ignem euersionis intendit, qui pacem negauit. Quale prælium, tale & in-
cendium. Qualis machæra, talis & flamma, neutra congruens Domino. [487] Denique:
Diuidetur, inquit, pater in filium, & filius in patrem; & mater in filiam, & filia in matrem; & nu- *Ibidem.*
rus in socrum, & socrus in nurum. Hoc prælium inter parentes si in ipsis verbis tuba cecinit
Prophetæ, [488] vereor ne Michæas Christo Marcionis prædicaret. [489] *Et* ideò *hypocritas pro-* *Michææ 7.*
nuntiabat, cœli quidem & terræ faciem probantes, tempus verò illud non dinoscentes. Quo scili- *Luc. 12.*
cet adimplens omnia quæ super ipsos fuerunt prædicata, nec aliter docens debuerat
agnosci. Ceterùm quis posset eius tempora nosse, cuius per quæ probaret non habebat?
[490] Meritò *exprobrat etiam quod iustum non à semetipsis iudicarent.* [491] Olim hoc mandat, per *Ibidem.*
Zachariam: Iustum iudicium & pacatorium iudicate. Per Hieremiam: Facite iudicium *Zachar. 8.*
& iustitiam. Per Esaiam; Iudicate pupillo, & iustificate viduam; imputans etiam vineæ *Hier. 22.*
Sorech, quòd non iudicium feciisset, sed clamorem. Qui ergo docuerat vt facerent ex *Isai. 1.*
præcepto, is exigebat vt facerent & ex arbitrio. Qui seminauerat præceptum, ille & re- & 5.
dundantiam eius vrgebat. Iam verò quàm absurdum vt ille mandaret, iustè iudicare,

Luc. 12. qui Deum iudicem iustum destruebat. [492] Nam & *iudicem qui mittit in carcerem, nec ducit inde, nisi soluto etiam nouissimo quadrante*, in persona creatoris obtrectationis nomine differunt. Ad quod necesse habeo eodem gradu occurrere. Quotiescunque enim seueritas creatoris opponitur, totiens illius est Christus, cui per timorem cogit obsequium. [493] *Quæstionem* CA. XXX. ex C. XIII. rursus *de curatione sabbato facta* quomodo *discussit?* [494] *Vnusquisque vestrum sabbatis non soluit asinum aut bouem suum à præsepi, & ducit ad potum?* Ergo secundum conditionem legis operatus, Lucæ. Luc. 13. legem confirmauit, non dissoluit, iubentem nullum opus fieri, nisi quod fieret omni animæ, quanto potius humanæ? Parabolarum congruentiam vbique recognoscor exige- Ibidem. re. [495] *Simile est regnum Dei, inquit, grano sinapis, quod accepit homo, & seminauit in horto suo.* Quis in persona hominis intelligendus? vtique Christus: Quia licet Marcionis, filius hominis est dictus, qui accepit à patre semen regni, sermonem scilicet Euangelij, & seminauit in horto suo, vtique in mundo, puta nunc in homine. Sed quum in suo horto dixerit, nec mundus autem nec homo illius sit, sed creatoris; ergo qui in suum seminarit, creator ostenditur. Aut si, vt hunc laqueum euadant, conuerterint hominis personam à Christo in hominem accipientem semen regni, & seminantem in horto cordis sui, nec ipsa materia alij conueniet quàm creatori. Quale est enim vt leniſſimi Dei regnum, quod etiam iudicij feruor lacrymosa austeritate subsequitur. De sequenti planè similitudine vereor, Ibidem. ne fortè alterius Dei regno portendat. [496] *Fermento* enim *comparauit illud*; non azymis quæ Exod. 23. familiariora sunt creatori. Congruit & hæc coniectura mendicantibus argumenta. Itaque ac 34. & ego vanitatem vanitate depellam, fermentationem quoque congruere dicens regno E Luc. 13. creatoris, [497] quia post illam clibanus vel furnus *gehennæ* sequatur. Quoties adhuc scindem ostendit, & in iudice creatorem? Quoties vtique eiecit & damnat reiiciendo. [498] Si- Ibidem. cut hîc quoque: *Quum surrexerit, inquit, pater familiæ* (quò, nisi quò dixit Esaias, Quũ surrexe- Isai. 2. rit comminuere terram?) *& cluserit ostium*, vtique excludendis iniquis, *quibus pulsantibus re-* Luc. 13. *spondebit: Nescio vnde sitis.* [499] *Et* rursus *enumerantibus quòd coram illo ederint, & biberint, & in pla-* Ibidem. *teis eorum docuerit, adiiciet; Recedite à me omnes operarij iniquitatis; illic erit fletus & frendor dentium.* Vbi? foris scilicet, vbi erunt excluſi, ostio cluſo ab eo. Ergo erit pœna, à quo fit excluſio Ibidem. in pœnam, [500] *quum videbunt iustos introëuntes in regnum Dei, se verò detineri foris.* A quo? Sà creatore, quis erit ergo intus recipiens iustos in regnum? Deus bonus. Quid ergo illuc creatori, vt foris detineat in pœnam, quos aduersarius eius excluſit, ſuſcipiendos à ſe vtique magis in aduersarij bilem? Sed & ille excluſurus iniquos, sciat vtique creatorem illos detenturum in pœnam, aut non sciat oportet. Ergo, aut nolente eo detinebuntur, & minor est illo qui detinet, cedens ei nolens: aut si vult ita fieri, ipse ita faciendum iudicauit, & non erit melior creatore ipse auctor infamiæ creatoris. Hæc si nulla ratione consistunt, vt alius punire, alius liberare creditur, vnius erit tam iudicium quàm & regnum: & dum CA. XXXI. ex XIIII. C. Lucæ. Luc. 14. a Isai. 58. b Luc. 14. c Ibidem. d Isai. 1. e Luc. 14. vnius est vtrunque, qui & iudicat creatoris est. [501] *Ad prandium vel ad cœnam* qualeis su- *cari iubet?* Qualeis ostenderat per Esaiam: [a] Confringe panem tuum esurienti, & mendicos & qui sine tecto sunt, induc in domum tuam, *qui* [b] scilicet humanitatis istius vicem *retribue-* F *re non possint.* Hanc si Christus captari vetat, [c] *in resurrectione eam repromittens*; creatoris est forma; cui non placent [d] amantes munera, sectantes retributionem. Etiam inuitatoris parabola cui magis parti occurrat expendo. [502] *Homo* [e] *quidam fecit cœnam, & vocauit multos.* Vtique cœnæ paratura, vitæ æternæ saturitatem figurat. Dico primò extraneos & nullius iuris affines inuitari ad cœnam non solere, certè faciliùs solere domesticos & familiareis. Ergo creatoris est inuitasse, ad quem pertinebant qui inuitabantur, & per Adam quâ homines, & per patres quâ Iudaici, non eius ad quem neque natura pertinebant, neque prærogatiua. Dehinc si is mittit ad conuiuas, qui cœnam parauit, fit quoque creatoris est cœna, qui misit ad conuiuas admonendos, antè iam vocatos per patres, admonendos autem per Prophetas: non qui neminem miserit admonendum, nec qui nihil priùs egerit ad vocandum, sed ipse descenderit subitò: tantùm quòd inotescens, iam inuitans: tantùm quòd inuitans, iam in conuiuium cogens, eandem fi- Ibidem. ciens horam cœnandi & ad cœnam inuitandi. [503] *Excusant se inuitati.* Si ab alio Deo, meritò, quia subitò inuitati. Si non meritò, ergo nec subitò. Si autem non subitò inuitati, ergo à creatore à quo olim: Cuius denique declinauerant vocationem, tunc primò dicentes ad Exod. 32. Aaronem: Fac nobis Deos qui præeant nobis. Atque exinde; Aure audientes, & non au- Isai. 6. dientes, vocationem scilicet Dei. [504] Qui pertinentissimè ad hanc parabolam per Hiere- Hierem. 11. miam: Audite (inquit) vocem meam, & ero vobis in Dominum, & vos mihi in populum, & ibitis

A ibitis in omnibus viis meis quaſcunque mandauero vobis. Ecce inuitatio Dei. Et non audierunt, inquit, & non aduerterunt aurem ſuam. Ecce recuſatio populi. Sed abierunt in iis quæ concupierunt corde ſuo malo. [505] *Agrum emi, & boues mercatus ſum, & vxorem duxi.* Et *Luc. 14.* adhuc ingerit. Et emiſi ad vos omnes famulos meos Prophetas. Hic erit ſpiritus ſanctus *Hier. 7.* admonitor conuiuarum, die & ante lucem. Et non [506] audiit populus meus, & non intendit auribus ſuis, & obdurauit collum ſuum. [507] *Hoc vt patrifamiliæ renuntiatum eſt, motus tunc* *Luc. 14.* (benè quòd & motus: negat enim Marcion moueri Deum ſuum, ita & hoc meus eſt) *mandat de plateis & vicis ciuitatis facere ſublectionem.* Videamus an eo ſenſu quo rurſus per Hieremiam, [508] Nunquid ſolitudo factus ſum domui Iſraëlis? aut terra in incultum derelicta? Id *Hiere. 2.* eſt, Nunquid non habeo quos allegam, aut vnde allegam. Quoniam dixit populus meus, non venimus ad te. Itaque miſit ad alios *vocandos*, ex eadem adhuc ciuitate. [509] *Dehinc lo-* *Luc. 14.* *co abundante, præcepit etiam de viis & ſepibus colligi*, id eſt nos iam de extraneis gentibus, illa ſci- *Ibidem.* licet æmulatione, qua in Deuteronomio, [510] Auertam faciem meam ab eis, & monſtrabo *Deut. 32.* quid illis in nouiſſimis, id eſt alios poſſeſſuros locum eorum: quoniam genitura peruerſa eſt, filij in quibus fides non eſt. Illi obæmulati ſunt me in non Deo, & prouocauerunt me in iram in idolis ſuis: & ego obæmulabor eos in non Natione, in Natione inſipienti prouocabo eos in iram, in nobis ſcilicet quorum ſpem Iudæi gerunt; [511] *De qua illos guſtaturos* *Luc. 14.* *negat Dominus*; derelicta Sione tanquam ſpecula[a] in vinea & in cucumerario caſula; poſt- [a] *Iſai. 1.* eaquàm [b] & nouiſſimam in Chriſtum inuitationem recuſauit. Quid ex hoc ordine ſecun- [b] *Luc. 14.*

B dum diſpoſitionem & prædicationes creatoris recẽſendo competere poteſt illi, cuius nec ordinem habet, nec diſpoſitionem ad parabolæ conſpirationem, qui totum opus ſemel fecit? Aut quæ erit prima vocatio eius, & quæ ſecundo actu admonitio? Antè debent alij excuſare, poſtea alij conueniſſe. Nunc autem pariter vtramque partem inuitare venit, de ciuitate, de ſepibus, aduerſus ſpeculũ parabolæ: nec poteſt iam faſtidioſos iudicare quos nunquam retrò inuitauit, quos cùm maximè aggreditur. Aut ſi de futuro eos iudicat, contempturos vocationem: ergo & ſublectionem loco eorum ex gentibus de futuro portendit. [512] Planè ad hoc ſecundò venturus eſt vt gentibus prædicet. Et ſi venturus eſt autem, puto non quaſi vocaturus adhuc conuiuas, ſed iam collocaturus. [513] Interea qui cœnæ iſtius vocationem in cœleſte conuiuium interpretaris ſpiritalis ſaturitatis & iucunditatis, memento & [514] terrenas promiſſiones vini & olei & frumenti & ipſius ciuitatis, æquè in ſpiritalia figurari à creatore. [[515] *Ouem & dragmam perditam* quis *requirit?* Nónne qui per- Ca. xxxii. didit? Quis autem perdidit? Nónne qui habuit? Quis verò habuit? Nónne cuius fuit? Si igi- ex cap. xv. tur homo non alterius eſt res, quàm creatoris, is eum habuit cuius fuit. Is perdidit, qui ha- Lucæ. buit. Is requiſiuit, qui perdidit. Is inuenit, qui quæſiuit. Is *exultauit, qui inuenit.* Ita vtriuſque *Luc. 15.* parabolæ argumentum vacat circa eum, cuius non eſt cuis neque dragma, id eſt homo. *Ibidem.* Non enim perdidit, quia non habuit: nec requiſiuit, quia non perdidit: nec inuenit, quia

C nec requiſiuit: nec exultauit, quia non inuenit. [516] Atque adeò *exultare* illius eſt *de pœniten-* *Ibidem.* *tia peccatoris*, id eſt de perditi recuperatione, qui ſe profeſſus eſt olim, malle peccatoris pœnitentiam quàm mortem. [[517] Quibus *duobus dominis neget poſſe ſeruiri*, [518] *quia alterum offen-* C. xxxiii. *di ſit neceſſe, alterum defendi*, ipſe declarat, *Deum proponens & Mammonam.* Deinde Mammo- ex c. xvi. nam quem intelligi velit, ſi interpretem non habes, ab ipſo potes diſcere. Admonẽs enim Lucæ. nos, de ſecularibus ſuffragia nobis proſpicere amicitiarum, [519] *ſecũdum ſerui illius exemplum,* *Luc. 16.* *qui ab actu ſummotus, dominicos debitores diminuit, cautionibus releuat in ſubſidium ſibi.* [520] *Et ego, in-* *Ibidem.* *quit, dico vobis, facite vobis amicos de Mammona iniuſtitiæ*, de nummo ſcilicet, de quo & ſeruus ille. Iniuſtitiæ enim auctorem & dominatorem totius ſeculi nummum ſcimus omnes. [521] Cui famulatam videns Phariſæorum cupiditatem amentauit hãc ſententiam, *Non pote-* *Ibidem.* *ſtis Deo ſeruire & Mammonæ.* [522] *Irridebant denique Phariſæi pecuniæ cupidi*, quòd intellexiſſẽt ſcilicet Mammonam de nummo dictum, ne quis exiſtimet in Mammona creatorem intelligendum, & Chriſtum à creatoris illos ſeruitute reuocaſſe. Quid? nunc potius ex hoc diſce, vnum à Chriſto Deum oſtenſum. Duos enim dominos nominauit, Deũ & Mammonam, creatorem & nummum. Denique non poteſtis Deo ſeruire, vtique ei cui ſeruire videbantur: & Mammonæ cui magis deſtinabantur. Quòd ſi ipſe alium ſe ageret, non duos dominos, ſed tres demonſtraſſet. Et creator enim dominus, quia Deus. Et vtique magis dominus, quàm Mammonas: magiſque obſeruãdus, quâ magis dominus. Quale eſt enim, vt qui Mammonam dominum dixerat, & cum Deo iunxerat, verè ipſorum dominum taceret, id eſt creatorem? Aut nunquid tacendo eo, conceſſit ſeruiẽdum ei eſſe, ſi ſolummodò ſibi

& Mammonæ negauit posse seruiri? Ita cùm vnum Deum ponit nominaturus & creato- D
rem, si alius esset ipse, creatorem nominauit, quem dominum sine alio Deo non posuit.
Ibidem. Et illud itaque relucebit,[523] quomodo dictum: *Si in Mammona iniusto fideles non extitistis, quod*
verum est, quis vobis credet? In nummo scilicet iniusto, non in creatore: quem & Marcion in-
Ibidem. stum facit. [524] *Et si in alieno fideles inuenti non estis, quod meum est quis dabit vobis?* Alienum enim
debet esse à seruis Dei, quod iniustum est. Creator autem quomodo alienus erat Pharisæis,
proprius Deus Iudaicæ gentis? Si ergo hæc non cadunt in creatorem, sed in Mammonam,
quis vobis credet quod verius est, & quis vobis dabit quod meum est, non potest quasi
alius dixisse de altero ius Dei gratia. Tunc enim videretur ita dixisse, si eos in creatorem, non
in Mammonam infideles notando, per creatoris mentionem distinctiones feciſſet Dei
alterius non commissuri suam veritatem infidelibus creatoris. Quomodo tunc alterius vi-
Ibidem. deri potest, si non ad hoc proponatur, vt à re de qua agitur, separetur? [525] Si autem *& iusti-*
ficantes se coram hominibus Pharisæi spem mercedis in homine ponebant, illo eos sensu increpabat, quo & Propheta Hieremias: [526] Miser homo qui spem habet in homine. [527] Si &
Hier. 17. adiicit: *Scit autem Deus corda vestra*, illius Dei vim commemorabat qui lucernam se pronun-
Luc. 16. tiabat, scrutantem renes & corda. Si superbiam tangit, [528] *quod elatum est apud homines, pro-*
Hier. 11. 17. *& 20.* *fum est Deo*, Esaiam ponit ante oculos: Dies enim Domini sabaoth,[529] in omnem cõtume-
Luc. 16. liosum & superbum, in omnem sublimem & elatum, & humiliabuntur. Possum iam colli-
Isai. 2. gere cur tanto æuo Deus Marcionis fuerit in occulto. Expectabat, opinor, donec hæc om-
nia discereret à creatore. Didicit ergo vsque ad Ioannis tempora, atque ita exinde proceſſit
Luc. 16. annuntiare regnum Dei, dicens: [530] *Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem, ex quo regnum Dei an-*
nuntiatur: quasi non & nos limitem quendam agnoscamus Ioannem constitutum inter ve-
tera & noua, ad quem desineret Iudaismus, & à quo inciperet Christianismus: non tamen
vt ab alia virtute facta sit sedatio Legis & Prophetarum, & initiatio Euangelij, in quo est
Isai. 43. Dei regnũ, Christus ipse. [531] Nam & si probauimus; & vetera transitura; & noua succedtura
2. *Cor.* 9. prædicari à creatore; si & Ioannes antecursor & præparator ostenditur viarum Domini,
Malac. 3. Euangelium superducturi, & regnum Dei promulgaturi: & ex hoc iam quòd Ioannes ve-
nit, ipse erit Christus, qui Ioannẽ erat subsecuturus vt antecursorem: & si desierunt vetera,
& cœperunt noua interstite Ioanne, non erit mirum quod ex dispositione est creatoris
[532] vt vnde magis probetur, quàm ex Legis & Prophetarum in Ioannem occasu, & exinde
Luc. 16. ortu, regnũ Dei. [533] *Transeat* igitur *cœlum & terra citiùs*, sicut & Lex & Prophetæ, *quam vnus*
Isai. 40. *apex verborum Domini*. Verbum enim, inquit Esaias, Dei nostri manet in æuum. Nam qui-
Ibidem. niam in Esaia iam tunc Christus, sermo scilicet & spiritus creatoris, Ioannem prædicare,
vocem clamantis in deserto parare viam Domini: in hoc venturum, vt Legis & Prophetarum ordo exinde cessaret, per adimpletionem, non per destructionem, & regnum Dei à
Christo annuntiaretur: ideò subtexuit, faciliùs elementa transitura, quàm verba sua: con-
C. xxxiiii firmans, hoc quoque quod de Ioanne dixerat, non præteriſſe. [534] Sed Christus diuor-
ex eod. „ tium prohibet, dicens: [535] *Qui dimiserit vxorem suam, & aliam duxerit, adulterium commisit: qui*
xvi. c. „ *dimissam à viro duxerit, æquè adulter est.* Vt sic quoque prohibeat diuortium, illicitum faciẽ-
Lucæ. „ pudiatæ matrimonium, Moyses verò permittit repudium in Deuteronomio: Si sumpſerit
Luc. 16. „ quis vxorem, & habitauerit cum ea, [536] & euenerit non inuenire eam apud eum gratiam,
Deu. 24. „ eo quòd inuentum sit in illa impudicum negotium, scribet libellum repudij, & dabit in
„ manu eius, & dimittet illam de domo sua. Vides diuersitatem Legis & Euangelij, Moysi
& Christi? Planè. [537] Non enim recepisti illud quoque Euangelium eiusdem veritatis, &
Matth. 19. eiusdem Christi, in quo prohibens diuortium, propriam quæstionem eius absoluit: Moy-
ses propter duritiam cordis vestri præcepit libellum repudij dare: à primordio autem non
fuit sic: quia scilicet qui marem & fœminam fecerat, erunt duo, dixerat, in carnem vnam.
Quod Deus itaque iunxit, homo non disiunget. Hoc enim responso, & Moysi constitu-
tionem protexit, vt sui: & creatoris institutionem direxit, vt Christus ipsius. Sed quatenus
Luc. 16. ex his reuincendus es, quæ recepisti, sic tibi occurram, ac si meus Christus. Nonne & ipse
Gen. 2. prohibens diuortium, & patrem tamen gestans eum qui marem & fœminam iunxit, ex-
cusauerit potiùs quàm destruxerit Moysi constitutionem. Sed ecce sic tuus sit iste Chri-
stus contrarium docẽs Moysi & creatori, vt si non contrarium ostendero, meus sit. Dico
enim illũ conditionaliter nunc feciſſe diuortij prohibitionem, si ideò quis dimittat vxo-
Luc. 16. rem vt aliam ducat. Qui dimiserit, inquit, vxorem, & aliam duxerit, adulterium commi-
sit. & qui à marito dimissam duxerit, æquè adulter est, ex eadem vtique causa qua non licet
dimitti,

TERTULLI
Cum Annotation
PAMELII
A. V.
16.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

A dimitti, vt alia ducatur: illicitè enim dimissam pro indimissa ducens, adulter est. Manet enim matrimonium quod non ritè diremptum est. Manente matrimonio nubere, adulterium est. Ita si conditionaliter prohibuit dimittere vxorem, non in totum prohibuit. & quod non prohibuit in totum, permisit. Aliud est vbi causa cessat, ob quam prohibuit. Et iam non contrarium Moysi docet, cuius præceptum alicubi conseruat: nõdum dico confirmat. Aut si omninò negas permitti diuortium à Christo, quomodo tu nuptias dirimis, nec coniungens marem & fœminam, [538] nec alibi coniunctos ad sacramentum baptismatis & Eucharistiæ admittens, nisi inter se coniurauerint [539] aduersus fructum nuptiarum, vt aduersus ipsum creatorem? Certè quid facit apud te maritus, si vxor eius commiserit adulterium. Habebitne illam? [540] Sed nec tuum Apostolum sinere coniungi prostitutæ, membra Christi. Habet itaque & Christum assertorem [541] iustitia diuortij. Iam hinc confirmatur ab illo Moyses ex eodem titulo prohibens repudium, quo & Christus, si inuentum fuerit in muliere negotium impudicum. Nam & in Euangelio Matthæi: [542] Qui dimiserit, inquit, vxorem suam præter causam adulterij, facit eam adulterari: æquè adulter censetur & ille qui dimissam à viro duxerit. Ceterùm præter ex causa adulterij, nec creator disiungit, quod ipse scilicet coniunxit, eodem alibi Moyse constituente [543] eum qui ex compressione matrimonium fecerat, non posse dimittere vxorem in omne tempus. Quòd si ex violentia coactum matrimonium stabit, quanto magis ex conuenientia voluntarium? Sicut & Prophetiæ auctoritate: Vxorem iuuentutis tuæ non dimit-

B tes. Habes itaque Christum vltrò vestigia vbique creatoris ineuntem, tam in permittendo repudio, quàm in prohibendo. Habes etiam nuptiarum [544] quoquò velis latere prospectorem, quas nec separari vult prohibendo repudium, nec cum macula haberi, tunc permittendo diuortium. Erubesce non coniungens quos tuus quoque Christus coniunxit. Erubesce etiam disiungens sine eo merito, quo disiungi voluit & tuus Christus. Debeo nunc & illud ostendere, vnde hanc sententiam deduxerit Dominus, quóve direxerit. Ita enim pleniùs constabit, eum non ad Moysen destruendum spectasse per repudij propositionem subitò interpositam: quia nec subitò interposita est [545] habens radicẽ ex eadem Ioannis mentione. Ioannes enim retundens Herodem, [546] quòd aduersus legem vxorem fratris sui defuncti duxisset, habentis filiã ex illa (non aliâs hoc permittente, immò & præcipiente lege, [547] quàm si frater illiberis decesserit, vt à fratre ipsius & ex costa ipsius suppararetur semen illi) coniectus in carcerem fuerat, ab eodem Herode postmodùm & occisus. Facta igitur mentione Ioannis Dominus, & vtique successus exitus eius, illicitorum matrimoniorum & adulterij figura iaculatus est in Herodem, adulterum pronuntians, etiam qui dimissam à viro duxerit: quò magis impietatem Herodis oneraret, qui non minus morte quàm repudio dimissam à viro duxerat: & hoc fratre habente ex illa filiam, & veleo nomine illicitè, ex libidinis non ex legis instinctu: ac propterea Propheten quoque assertorem legis occiderat. Hoc mihi disseruisse proficiet, etiam subsequens argumentum

C [548] *diuitis apud inferos dolentis, & pauperis in sinu Abrahæ requiescentis.* Nam & illud quantum ad scripturæ superficiem subitò propositum est, quantum ad intentionem sensus, & ipsum cohæret mentioni Ioãnis malè tractati, & suggillati Herodis malè meritati, vtriusque exitum deformans, Herodis tormenta, & Ioannis refrigeria, vt iam audiret Herodes: [549] *Habent illic Moysen & Prophetas, illos audiant.* Sed Marcion aliorsum cogit, scilicet vtramque mercedem creatoris, siue tormenti, siue refrigerij apud inferos, determinet eis positam qui Legi & Prophetis obedierint, Christi verò & Dei sui cœlestem definiat sinum & portum. Respondebimus, & hac ipsa scriptura reuincente oculos eius, [550] quæ *ab inferis discernit Abrahæ sinum pauperi.* Aliud enim Inferi, vt puto, aliud quoque Abrahæ sinus. Nam & *magnum ait intercedere regiones istas profundum, & transitum vtrinque prohibere.* Sed nec *alleuasset diues oculos & quidem de longinquo*, nisi in superiora, & de altitudinis longinquo per immensam illam distantiam sublimitatis & profunditatis. Vnde apparet sapienti cuique, qui aliquando Elysios audierit, esse aliquam localem determinationem, quæ sinus dicta sit Abrahæ, ad recipiendas animas filiorum eius etiam ex Nationibus, patris scilicet multarum Nationum in Abrahæ censum deputandarum, & ex eadem fide qua & Abraham Deo credidit, nullo sub iugo legis, nec in signo circuncisionis. [551] Eam itaque regionem sinum dico Abrahæ, etsi non cœlestem, sublimiorem tamen inferis, interim refrigerium præbituram animabus iustorum, donec consummatio rerum resurrectionem omnium plenitudine mercedis expungat: tunc apparitura cœlesti promissione quam Marcion suo vindicat, quasi nõ à crea-

Deut. 24. Matth. 5. Deut. 22. Malac. 2. Luc. 16. Luc. 16. Matth. 14. Deut. 25. Luc. 16. Ibidem. Ibidem. Ibidem. Ibidem. Gen. 22. Gen. 15. Luc. 16.

tore promulgatam. [552] Ad quam ascensum suum Christus ædificat in cœlum, secundum D
Amos 9. Amos: vtique suis: vbi ea & locus æternus, [553] de quo Esaias: Quis annuntiabit vobis lo-
Isai. 33. cum æternum, nisi scilicet Christus incedens in iustitia, loquens viam rectam, odio habens
iniustitiam & iniquitatem? Quòd si æternus locus repromittitur, & ascensus in cœlum æ-
Gen. 15. dificatur à creatore, promittente etiam semen Abrahæ velut stellas cœli futurum, vtique
Luc. 16. ob cœlestem promissionem, salua ea promissione, [554] cur non capiat sinum Abrahæ dici,
temporale aliquod animarum fidelium receptaculũ, in quo iam delinietur futuri imago,
[555] ac cãdida quædã vtriusque iudicij prospiciatur. Admonẽs quoque vos hæreticos dum
Ibidem. in vita estis, Moysen & Prophetas vnum Deum prædicantes creatorem, & vnũ Christum
prædicantes eius, & vtrunque iudicium pœnæ & salutis æternæ apud vnicum Deum po-
1. Reg. 2. „ sitũ; qui occidat & viuificet. [556] Immò, inquit, nostri Dei monela de cœlo, non Moysen &
Luc. 9. „ Prophetas iussit audiri, sed Christum: Hunc audite. Meritò. Tunc enim Apostoli satis iam
audierant Moysen & Prophetas, qui secuti erant Christum, credendo Moysi & Prophetis.
Ibidem. Nec enim accepisset Petrus dicere: Tu es Christus, antequàm audiuisset & credidisset
Moysi & Prophetis, à quibus solis adhuc Christus annuntiabatur. Hæc igitur fides eorum
meruerat, vt etiam voce cœlesti confirmaretur iubente illum audiri, quem agnouerant.
Isai. 51. euangelizantem pacem, euangelizantem bona; annuntiantem locum æternum; ædifican-
Isai. 33. tem illis ascensum suum in cœlum. Apud inferos autem de eis dictũ est: Habent illic Moy-
Amos 9. sen & Prophetas, audiant illos: qui non credebant, vel qui nec omninò sic credebant esse
Luc. 16. post mortem superbiæ diuitiarum, & gloriæ deliciarum, supplicia annuntiata à Moyse & E
Luc. 1. Prophetis: decreta autem ab eo Deo, [557] qui de thronis deponit dynastas, & desterquili-
Psal. 112. niis eleuat inopes. Ita quum vtrinque pronuntiationis diuersitas competat creatori, non
C. xxxv. erit dissimilitudinis statuenda distantia, sed ipsarum materiarum. [[558] Conuersus ibidem
ex c. xvii. *ad discipulos:* [559] *Væ, dicit, auctori scandalorum, expedisse ei si natus non fuisset, aut si molino saxo asi-*
Lucæ. *lum deligato præcipitatus esset in profundum, quàm vnum ex illis modicis*, vtique discipulis eius.
Luc. 17. *scandalizasset.* Æstima quale supplicium comminetur illi. Nec enim alius vlciscetur scan-
dalum discipulorum eius. Agnosce igitur & iudicem, & illo affectu pronuntiãtem de eius
Zachar. 2. suorum, quo & creator retrò: Qui tetigerit vos, [560] ac si pupillam oculi mei tangat. Idem
Luc. 17. sensus eiusdem est. [561] *Peccantem fratrem iubet corripi*; quod qui non fecerit, vtique deliqui,
aut ex odio volens fratrem in delicto perseuerare, aut ex acceptione personæ, parcens ei.
Leuit. 19. habens Leuiticum: Non odies fratrem tuum in animo tuo, [562] traductione traduces pro-
Exod. 23. ximum tuum, vtique & fratrem, & non sumes propter illum delictum. Nec mirum ita
docet, [563] qui pecora quoque fratris tui, si errantia in via inueneris, prohibet despicias quo
Luc. 17. minus ea reducas fratri tuo, nedum ipsum sibi. [564] Sed *& veniã des fratri in te delinquenti non*
etiam septies, parum planè. Plus est enim apud creatorem, qui nec modum statuit, in infini-
Leuit. 19. tum pronuntians, Fratris malitiæ memor ne sis. [565] Nec petenti eam præstes mandat, sed
Leuit. 13. & non petenti. Nõ enim dones offensam vult, sed obliuiscaris. [566] Lex leprosorum quanta
& 14. sit interpretationis erga speciem ipsius vitij, & inspectationis summi sacerdotis, nollem te
erit scire: Marcionis, [567] morositatem legis opponere, vt & hîc Christum æmulũ eius effu-
Luc. 17. met præuenientem solennia legis etiam *in curatione decem leprosorum*, [568] *quos tantummodo ut*
iussos, vt se ostenderent sacerdotibus, in itinere purgauit, sine tactu iam & sine verbo tacita pote-
Isai. 53. state, & sola voluntate: quasi necesse sit semel; remediatore lãguorum & vitiorum annun-
tiato Christo, & de effectibus probato, de qualitatibus curationum retractari: aut creato-
rem in Christo ad legem prouocari: si quid aliter quàm lege distinxit, ipse perfecit: cùm a-
liter vtique Dominus per semetipsum operetur, siue per filium, aliter per Prophetas famu-
los suos maximæ documenta virtutis & potestatis, quæ vt clariora & validiora quà po-
pria, distare à vicariis fas est. [569] Sed eiusmodi & alibi iam dicta sunt, in documento supe-
Luc. 5. riore. Nunc etsi præfatus est; multos tunc fuisse leprosos apud Israëlem, in diebus Heliæ
Prophetæ, & neminem eorum purgatum nisi Naaman Syrum: non vtique & numerus fa-
ciet ad differentiam Deorum, in destructionem creatoris, vnum remediantis, & præfatio-
nem eius qui decem emundarit. Quis enim dubitabit plureis potuisse curari ab eo, qui
vnum curasset, quàm ab illo decem, qui nunquam retrò vnum? Sed hac cùm maximè pro-
nuntiatione diffidentiam Israëlis vel superbiã pulsat: quòd cùm multi essent illic leprosi, &
Prophetes non deesset, etiam ædito documento nemo decucurrisset ad Deum operatum
Psal. 109. in Prophetis. Igitur quoniam ipse erat authenticus pontifex Dei patris, inspexit illos se-
cundum legis arcanum, significantis Christum esse verum disceptatorem & elimatorem
humo-

A humanarum macularum. Sed & quod in manifesto fuit legis, præcepit: *Ite, ostendite vos sacerdotibus.* Cur, si illos antè erat emundaturus? An quasi legis illusor, vt in itinere curatis ostenderet, nihil esse legem cum ipsis sacerdotibus? & vtique viderit si cui tam opinionsus videbitur Christus, immò digniora sunt interpretanda, & fidei iustiora: Ideò illos remediatos, quà secundum legem iussi abire ad sacerdotes obaudierant: neque enim credibile est, emeruisse medicinam à destructore legis obseruatores legis. [570] Sed cur pristino leproso nihil tale præcepit? quia nec Helisæus Syro Naaman: & tamen nō idcircò non erat creatoris. Satis respondi, sed qui credidit, intelligit etiam altius aliquid. Disce igitur & causas. *In Samariæ regionibus* res agebatur, *vnde erat & vnus interim ex leprosis.* [571] Samaria autem desciuerat ab Israële, habens schisma illud ex decem tribubus, quas auuHas per Achiam Prophetam, collocauerat apud Samariam Hieroboam. Sed & aliàs semper sibi placentes erāt Samaritani de montibus & puteis patrum: sicut in Euangelio Ioannis Samaritana illa in colloquio Domini apud puteum, [572] Næ tu maior ſis, & cetera. Et rursus: Patres nostri in isto monte adorauerunt, & vos dicitis quia Hierosolymis oportet adorare. [573] Itaque qui & per Amos: Væ, dixerit eis, qui confidunt in monte Samariæ, iam & ipsam restituere dignatus, de industria; iubet ostendere se sacerdotibus, vtique qui non erant, nisi vbi & templum, subiiciens Samaritam Iudæo, quoniam ex Iudæis salus, licet Israëlitæ & Samaritæ: tota enim promissio tribui Iudæ Christus fuit: vt scirent Hierosolymis esse & sacerdotes & templum, & matricem religionis, & fontem non puteum salutis. Et ideò vt vidit

B agnouisse legem illos Hierosolymis expungendam, ex fide iam iustificandos sine legis ordine remediauit. Vnde & vnum illum solutum ex decem, memorem diuinæ gratiæ Samariten miratus, non mandat offerre munus ex lege, quia satis iam obtulerat, *gloriam Deo reddens*: hoc & Domino volente interpretari legem. Et tamen cui Deo gratiam reddidit Samarites, quando nec Israëlites alium Deum vsque adhuc didicisset? Cui alij quàm cui omnes remediati retrò à Christo? [574] Ideò: *Fides tua te saluum fecit, audiit*: quia intellexerat veram se Deo omnipotenti oblationem, gratiarum scilicet actionem, apud verum templum & verum pontificem eius, Christum facere debere. [575] Sed nec *Pharisæi* possunt videri *de* alterius *Dei regno consuluisse Dominum, quando venturū sit*, quandiu alius à Christo æditus Deus non erat: nec ille de alterius regno respondisse, quàm de cuius consulebatur. *Non venit, inquit, regnū Dei cum obseruatione. Nec dicunt: Ecce hîc, ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est.* Quis nō ita interpretabitur, intra vos est, id est in manu, in potestate vestra: si audiatis, si faciatis Dei præceptum? Quòd si in præcepto est Dei regnum, propone igitur contrà, [576] secundum nostras Antitheseis, Moysen, & vna sententia est. [577] Præceptum, inquit, excelsum non est, nec longè à te. Non est in cœlo, vt dicas, quis ascendet in cœlum, & deponet nobis illud, & auditum illud faciemus? nec vltra mare est, vt dicas, quis transfretabit & sumet illud nobis, & auditum illud faciemus? Prope te est verbum, in ore tuo, & in corde tuo, & in manibus tuis facere illud. Hoc erit: Non hîc nec illic, ecce enim intra vos est regnum Dei. Et ne argumentetur audacia hæretica, de regno creatoris, de quo consulebatur, non de suo respondisse eis Dominum, sequentia obsistunt. [578] *Dicens* enim: *Filium*

C *hominis antè multa pati & reprobari oportere, ante aduentum suum*, in quo & regnum substantialiter reuelabitur, suum ostendit & regnum de quo responderat, quod passiones & reprobationes ipsius expectabat. Reprobari autem habens & postea agnosci, & assumi, & extolli, etiam ipsum verbum reprobari, inde decerpsit, vbi in lapidis ænigmate vtique reuelatio eius apud Dauid canebatur: prima recusabilis, secunda honorabilis. Lapis, inquit, quem reprobauerunt ædificantes, iste factus est in caput anguli. A Domino factum est hoc. Vanum enim si credidimus Deum de contumelia aut gloria scilicet alicuius prædicasse, vt non eum portenderet, [579] quem; & in [a] lapidis & in [b] petræ; & in [c] montis figura portenderet. Sed si de suo loquitur aduentu, [580] cur *eum* [d] *diebus Noë & Loth comparat* tetris & atrocibus, Deus & lenis & mitis? Cur admonet *meminisse vxoris Loth*, quæ præceptum creatoris non impunè contempsit, si non cum iudicio venit vindicandorum præceptorum suorum? Etiā si vindicat vt & ille, si iudicat me, non debuit per eius documenta formare quem destruit, ne ille me formare videatur. Si verò & hîc non de suo loquitur aduentu, sed de Iudæi Christi, expectemus etiam nunc ne quid de suo prædicet, illum interim esse credentes, quem omni loco prædicat. [581] Nam & *orandi perseuerantiam & instantiam mandans, parabolam iudicis ponit, coacti audire viduam, instantia & perseuerantia interpellationum eius.* Ergo iudicem Deum ostendit orandum, non se, si non ipse est iudex. Sed *subiunxit facturum Deum*

Luc. 17.
Ibidem.
3. Reg. 11. *et* 16.
Ioan. 4.
Amos 6.
Luc. 17.
Ioan. 6.
Luc. 17.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.
Deu. 30.
Luc. 17.
Ibidem.
Psal. 117.
a *Isai.* 8.
b 1. *Cor.* 10.
c *Dan.* 2.
d *Luc.* 17.
Ibidem.
C. XXXVI. ex eod. c. XVIII. Lu.

vindictam electorum suorum. Si ergo ipse erit iudex qui & vindex, creatorem ergo meliorem D
Deum probauit, quem electorum suorum *clamantium ad eum die ac nocte* vindicem ostendit.
Ibidem. 582 *Et* tamen, cùm *templum* creatoris *inducit, & duos adorantes* diuersa mente describit, *Phari-*
sæum in superbia, Publicanum in humilitate: ideóque alterum reprobatum, alterum iustificatum dixisse, vtique docendo qua disciplina sit orandum, eum & hic orandum constituit, à quo
relaturi essent eam orandi disciplinam siue reprobatricem superbiæ siue iustificatricem
humilitatis. Alterius Dei nec templum, nec oratores, nec iudicium inuenio penes Chri-
Ibidem. stum, nisi creatoris. Illum iubet adorare 583 in humilitate, vt *alleuatorem humilium*, non in
superbia, vt *destructorem superborum*. Quem alium adorandum mihi ostendit, qua disciplina, qua spe? Neminem opinor. 584 Nam & quam docuit orationem, creatori probum
Luc. 11. mus conuenire. Aliud est si etiam adorari quâ Deus optimus & vltrò bonus non vult.
Luc. 18. 585 Sed *quis optimus, nisi vnus, inquit, Deus?* Non quasi ex duobus Diis vnum optimum ostenderit, sed vnum esse optimum Deum solum, qui sic vnus sit optimus, quâ solus Deus. Et
Matth. 5. vtique optimus, qui pluit super iustos & iniustos, & solem suum oriri facit super bonos &
malos, sustinens & alens & iuuans etiam Marcionitas. Denique *interrogatus ab illo quodam*
Luc. 18. *Præceptor optime, quid faciens vitam æternam possidebo? de præceptis* creatoris *an ea sciret*, id est fece-
Ibidem. ret, *expostulauit*: ad contestandum præceptis creatoris vitam acquiri sempiternã. 586 *Cumque ille principaliora quæque affirmasset obseruasse se ab adolescentia, Vnam, inquit, tibi deest. Omnia quæcunque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni, sequere me.* Age Marcio, omnésque iam cõmiserones & coodibiles eius hæretici quid audebitis dicere? Rescidistine
Ibidem. Christus priora *præcepta, non occidendi, non adulterandi, non furandi, non falsum testandi, diligendi patrem & matrem?* An & illa seruauit, & quod deerat, adiecit, quanquam & hoc præceptum largitionis in egenos vbiq; diffusum sit in Lege & Prophetis, vti gloriosissimus ille obseruator præceptorum, pecuniam multò cariorem habiturus traduceretur. Saluum est igitur
Matth. 5. & hoc in Euangelio: Nõ veni dissoluere Legem & Prophetas, sed potiùs adimplere. Simul
Luc. 18. & cetera dubitatione liberauit; manifestando vnius esse, & Dei nomen & optimi, & vtam æternam & thesaurum in cœlo, & semetipsum, cuius præcepta supplendo & conse-
Michæ 6. uauit & auxit: secundum Michæam quoque hoc loco recognoscendus, dicentem: 587 *Si annũtiauit tibi homo quid bonum? aut quid à te Dominus exquirit, quàm facere iudicium, diligere misericordiam, & paratum esse sequi Dominum Deum tuũ?* Et homo enim Chri-
Luc. 18. stus annuntians quid sit bonum, scientiam legis: *Præcepta, inquit, scis?* facere iudicium: *Vade, inquit, quæ habes*, diligere misericordiam: *& da*, inquit, *egenis*; paratum esse ire cum Do-
Num. 1. *&* 26. *& veni*, inquit, *sequere me.* 588 Tam distincta fuit à primordio Iudæa gens, per tribus & populos & familias & domos, vt nemo facilè ignorari de genere potuisset, vel de recentibus
Luc. 2. Augustianis censibus adhuc tunc fortassè pẽdentibus. Iesus autem Marcionis & natus nõ dubitaretur, qui homo videbatur, vtique quâ non natus nullam potuerat generis sui in publico habuisse notitiam, sed erat 589 vnus aliqui deputandus ex iis, qui quo modo ignoti
Luc. 18. habebantur. 590 *Quum igitur prætereuntem illum cæcus audisset, cur exclamauit: Iesu fili Dauid miserere mei*, nisi quia filius Dauid, id est ex familia Dauid non temerè deputabatur; per matrem
Luc. 8. *Luc.* 18. & fratres, qui aliquando ex notitia vtique annuntiati ei fuerant. 591 *Sed antecedentes increpabant cæcum, vti taceret.* Meritò, quoniam quidem vociferabatur, non quia de Dauid filio mentiebatur. Aut doce increpantes illos scisse, quòd Iesus non esset filius Dauid: vt silentium cæco indixisse credantur. Sed & si doceres, faciliùs illos ignorasse prædicaretur, quàm Dominum falsam in se prædicationem sustinere potuisse. Sed patiens Dominus, non tamen confirmator erroris, immò etiam detector creatoris, vt non priùs hanc cæcitatem hominis illius enubilasset, ne vltrà Iesum filium Dauid existimaret. Atquin ne patientiam eius infamaretis, nec vllam rationem dissimulationis illi affingeretis, ne filium Dauid negaretis, manifestissimè confirmauit cæci prædicationem, & ipsa remuneratione
Ibidem. medicinæ, & testimonio fidei. *Fides, inquit, tua te saluum fecit.* Quid vis cæcum credidisse Ab
Isai. 11. illo Deo descendisse Iesum ad detectionem creatoris, ad destructionem Legis & Prophe-
Psal. 131. *et Act.* 2. tarum, non illum esse; qui ex radice Iesse; 592 & ex fructu lumborum Dauid destinabatur
Isai. 19. cæcorum quoque remunerator? Sed nondum puto eiusmodi tunc cæci erant, qualis Mar-
Luc. 18. cion, vt hæc fuerit cæci illius fides, qua crediderit in voce, Iesu fili Dauid. 593 Qui hoc & cognouit, & ab omnibus cognosci voluit, fidem hominis etsi meliùs oculatam, etsi veluminis compotem, exteriore quoque visione donauit, vt & nos regulam simulque meritudinem fidei disceremus. Qui vult videre Iesum, Dauid filium credat per virginis carnem. Qui

A Qui non ita credet, non audiet ab illo, Fides tua te saluum fecit. Atque ita cæcus remanebit ruens in Antithesim, ruentem & ipsam Antithesim. Sic enim cæcus cæcum deducere solet. 594 Nam si aliquando Dauidem in recuperatione Sionis offenderant cæci resistentes, quo minus admitteretur (in figuram populi proinde cæci non admissuri quandoque Christum filium Dauid) ideò Christus ex diuerso cæco subuenit, vt hinc se ostenderet non esse filium Dauid, & ex animi diuersitate bonus cæcis, quos ille iusserat cædi. Et cur fidei, & quidem prauæ præstitisse se dixit. 595 Atquin & hoc filius Dauid, Antithesim de suo retundendam. Nam & qui Dauid offenderant, cæci: nunc verò eiusdem indecoris homo supplicem se obtulerat filio Dauid, idcircò ei satisfacienti quodammodò placatus filius Dauid, restituit lumina, cum testimonio fidei, qua hoc ipsum crediderat, exorandum sibi esse filium Dauid. Et tamen Dauid audacia hominum puto offenderat, non valetudo. [595 Consequitur & [a] *Zachæi domus* salutē. Quo merito? Nunquid vel ille crediderat Christum à Marcione venisse? Atquin adhuc in auribus erat omnium vox illa cæci, [b] Miserere mei Iesu fili Dauid: 597 & [c] *omnis populus laudes referebat Deo*: nō Marcionis, sed Dauid. Enimuerò [d] Zachæus 598 etsi allophylus, fortasse tamē aliqua notitia scripturarum ex commercio Iudaico afflatus: plus est autem, & ignorans Esaiam præcepta eius impleuerat. [e] Confringito, inquit, panem tuum esurienti: & non habentes tectum, in domum tuam inducito; 599 hoc cùm maximè agebat, [f] *exceptum domo sua pascens Dominum*. Et g nudum si videris, contegito; hoc cùm maximè promittebat, in omnia misericordiæ opera [h] *dimidium sub-*

B *stantiæ offerens*. 600 Dissoluens violentiorum contractuum obnexus, & [i] dimittens conflictatos in laxamentum, & omnem conscriptionem iniquam dissipans; *dicendo: & si cui quid per calumniam eripui, quadruplum reddo. Itaque Dominus, hodie, inquit, salus huic domui*. Testimonium dixit salutaria esse quæ præceperat Prophetes creatoris. Cùm verò dicit: 601 *Venit enim filius hominis saluum facere quod perit*: iam non contendo eum venisse, vt saluum faceret quod pereierat, cuius fuerat, & cui perierat quod saluum venerat facere: sed in alterius quæstionis gradum dirigo. De homine agi nulla dubitatio est. 602 Hic quū ex duabus substantiis constet, ex corpore & anima: quærendum est, ex qua substantiæ specie periisse videatur. Si ex corpore, ergo corpus perierat, anima non. Quod perierat, saluum facit filius hominis: habet igitur & caro salutem. si & anima perierat, animæ perditio saluti destinatur: caro quæ non periit, salua est. Si totus homo perierat ex vtraque substantia, totus homo saluus fiat necesse est: & elisa est sententia hæreticorum negantium carnis salutem. Iam & Christus creatoris confirmatur, qui secundum creatorem totius hominis salutem polliceba-

603 *Seruorum quoque parabola, qui secundum rationem fœneratæ pecuniæ dominicæ diiudicantur, iudicem ostendit Deum*, etiam ex parte seueritatis, *non tantùm honorantem, verùm & auferentem quod quis videatur habuisse*. 604 Aut si & hic creatorem finxerit austerum, *tollentem quod non posuerit, & metentem quod non seuerit*: hic quoque me ille instruit, *cuius pecuniam vt fœnerē edocet*. [605 Scie-

C bat *Christus baptisma Ioannis vnde esset*, & cur quasi nescientes *interrogabat*? Sciebat non respondere suos sibi Pharisæos, & cur frustra interrogabat? An vt ex ore ipsorum iudicaret illos, vel ex corde? Refer ergo & hæc ad excusationem creatoris, & ad comparationem Christi: & considera iam quid secuturum esset, 606 si quid Pharisæi ad interrogationem renuntiassent. *Puta illos renuntiasse humanum Ioannis baptisma, statim lapidibus elisi fuissent*. 607 Existeret aliquis Marcion aduersus Marcionem qui diceret: O Deum optimum, ô Deum diuersum à creatoris exemplis. Sciens præceps iturus homines, ipse illos in præruptū imposuit. 608 Sic enim & de creatore, in arboris lege, tractatur. *Sed de cœlis fuit baptisma Ioannis. Et quare, inquit Christus, non credidistis ei?* ergo qui credi voluerat Ioanni, increpaturus quòd non credidissent, eius erat 609 cuius sacramentum Ioannes administrabat. Certè nolentibus renuntiare quid saperent, quum & ipse vicem *opponit: & ego non dico vobis in qua virtute hæc facio*, 610 malum malo reddidit. 611 *Reddite quæ Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo*. Quæ erunt Dei? quæ similia sunt denario Cæsaris, imago scilicet & similitudo eius. Hominem igitur reddi iubet creatori, in cuius imagine & similitudine & nomine & materia expressus est. Quærat sibi monetam Deus Marcionis. Christus denarium hominis suo Cæsari iubet reddi, non alieno: nisi quod necesse est qui suum denarium non habet. Iusta & digna præscriptio est in omni quæstione ad propositum interrogationis pertinere debere sensum responsionis. Ceterùm aliud consulenti, aliud respondere, dementis est. Quo magis absit à Christo quod ne homini quidem conuenit. 612 *Sadducæi resurrectionis negatores, de ea habentes interrogationem, proposuerant Domino ex lege materiam*

Ibidem. *Luc. 6.*
" *2. Reg. 5.*
" *Luc. 18.*
C. XXXVII. ex ca. XIX. Lucæ.
a *Luc. 19.*
b *Luc. 18.*
c *Ibidem.*
d *Luc. 19.*
e *Isai. 58.*
f *Luc. 19.*
g *Isai. 58.*
h *Luc. 19.*
i *Isai. 58.* *Luc. 19.*
Ibidem.
Ibidem.
C. XXXVIII ex cap. XX. Lucæ. *Luc. 20.*
Ibidem.
Ibidem.
Gen. 2. *Luc. 20.*
Ibidem.
Ibidem.
Gen. 1.
Luc. 20.

mulieris, quæ septem fratribus ex ordine defunctis, secundum præceptum legale nupsisset, cuius viri deputanda esset in resurrectione. Hæc fuit materia quæstionis, hæc substantia consultationis. Ad hoc respondisse Christum necesse est. Neminem timuit, vt quæstiones aut declinasse videatur, aut per occasionem earum, quod aliàs palàm non docebat subostendisse. *Ibidem.* [613] *Respondit igitur: Huius quidem æui filios nubere.* Vides quàm pertinenter ad causam. Quia de æuo venturo quærebatur, in quo neminem nubere definiturus, præstruxit hîc quidem *Ibidem.* nubi, vbi sit & mori. *Quos verò dignatus sit Deus, illius æui possessione & resurrectione a mortuis, neque nubere, neque nubi: quia nec morituri iam sint, quum similes angelorum fiant, Dei & resurrectionis filij facti.* Quum igitur sensus responsionis non ad aliud sit dirigendus, quàm ad propositum interrogationis: si hoc sensu responsionis, propositum absoluitur interrogationis, non aliud responsio Domini sapit quàm quo quæstio absoluitur. Habes & tempora permissarum & negatarum nuptiarum, non ex sua propria, sed ex resurrectionis quæstione. Habes & ipsius resurrectionis confirmationem, & totum quod Sadducæi sciscitabantur, non de alio Deo interrogantes, nec de proprio nuptiarum iure quærentes. Quòd si ad ea facis respondere Christum, de quibus non est consultus, negas eum de quibus interrogatus est respondere potuisse, Sadducæorum scilicet sapientia captum. Ex abundanti nunc & post præscriptionem, retractabo aduersus argumentationes cohærentes. [614] Nacti enim scripturæ textum, sita in legendo decucurrerunt. Quos » autem dignatus est Deus illius æui; illius æui Deo adiungunt, quò alium Deum faciant » illius æui. Quum sic legi oporteat: Quos autem dignatus est Deus, vt facta hic distinctione post Deum, ad sequentia pertineat, illius æui: id est, quos dignatus sit Deus, illius æui possessione & resurrectione. Non enim de Deo, sed de statu illius æui consultus batur, cuius vxor futura esset post resurrectionem in illo æuo. [615] Sic & de ipsis nuptiis » responsum subuertunt: vt filij huius æui nubunt, & nubuntur, de hominibus dictum » sit creatoris, nuptias permittentis: se autem quos Deus illius æui alter scilicet dignatus » sit resurrectione, iam & hîc non nubere: quia non sint filij huius æui. Quando de nuptiis illius æui consultus, non de huius, eas negauerat de quibus consulebatur. Itaque qui ipsam vim & vocis & pronuntiationis & distinctionis exceperant, nihil aliud deside- *Ibidem.* runt, quàm quod ad materiam consultationis pertinebat. [616] *Atque adeò scribæ, Magister, inquiunt, benè dixisti.* Confirmauerat enim resurrectionem, formam eius ædendo adeò sus Sadducæorum opinionem. Denique testimonium eorum qui ita eum respondisse *Ibidem. &* præsumpserant, non recusauit. [617] *Sicutem scribæ Christum filium Dauid existimabant, ipsa-* *Psal. 109.* *tem Dauid Dominum eum appellat*, quid hoc ad Christum? Non Dauid errorem scribarum [618] obtundebat, sed honorem Christo Dauid procurabat: quē Dominum magis quam filium Dauid confirmabat, quòd non congrueret destructori creatoris. At ex nostra *Luc. 18.* parte quàm conueniens interpretatio: Nam qui olim à cæco illo filius Dauid fuerat *Luc. 20.* inuocatus, quod nunc reticuit, non habens in præsentia scribas; nunc vltrò conuocatis de industria protulit, vt se quem cæcus secundum scribarum doctrinam filium Dauid prædicarat, Dominum quoque eius ostenderet, remunerata quidem hîc cæci, qua filium Dauid crediderat illum, pulsata verò traditione scribarum, qua non & Dominum eum norant. Quodcunque ad gloriam spectaret Christi creatoris, sic non C. xxxix. alius tueretur, quàm Christus creatoris. [619] Olim constitit de nominum proprietate, ex ca. xxi. ei illam; qui prior & [a] Christum suum in homines annuntiaret; & Iesum transnomina- Lucæ. ret. Constabit itaque & de impudentia eius; [620] *qui* [b] *multos dicat venturos in nomine ipsius,* [a] *Matth. 1.* quod non sit ipsius, si non Christus & Iesus creatoris est, ad quem proprietas nominum *& Luc. 1.* pertinet. Amplius [c] *& prohibeat eos recipi*, [621] quorum & ipse par sit, vt qui proinde in no- [b] *Luc. 21.* mine venit alieno, si non ipsius erat à mendacio nominis præuenire discipulos, qui ve- [c] *Ibidem.* proprietatem nominis possidebat veritatem eius. *Venient denique illi, dicentes: Ego sum Chri-* *Ibidem.* *stus.* Recipies eos qui consimilem recepisti. Et hic enim in nomine suo venit. Quis nunc, quòd & ipse veniet nominum Dominus Christus & Iesus creatoris? Reiicies eum? Et quàm iniquum, quàm iniustum, & optimo Deo indignum, vt non recipias eum in nomine suo venientem, qui alium in nomine eius recepisti. Videamus & quæ signa temporibus imponat. [622] *Bella*, opinor, *& regnum super regnum, & gentem super gentem, & Ibidem.* *pestem, & fames terræque motus & formidines, & prodigia de cœlo*: quæ omnia seuero & ar- *Ibidem.* ci Deo congruunt. *Hæc* quum *adiicit etiam oportere fieri*, quem se præstat, destructorem an probatorem creatoris? cuius dispositiones confirmat impleri oportere, quas vt

A vt optimus tam triſtes quàm atroces abſtuliſſet, potius quàm conſtituiſſet, ſi non ipſius fuiſſent. [623] *Ante hæc autem perſecutiones eis prædicat & paſſiones venturas*, in martyrium vtique & in ſalutem. [624] Accipe prædicatum in Zacharia: Dominus, inquit, omnipotens proteget eos, & conſument illos, & lapidabunt lapidibus fundæ, & bibent ſanguinem illorum velut vinum, & replebunt quaſi pateras altare; & ſaluos eos faciet Dominus illo die, velut oues populum ſuum, quia lapides ſancti volutant. Et ne putes hæc in paſſiones prædicari, quæ illos tot bellorum nomine ab allophylis manebant, reſpice ad ſpecies. Nemo in prædicatione [625] bellorum legitimis armis debellandorum, lapidationem enumerat populariſ cœtibus magis & inermi tumultui familiarem. Nemo tanta in bello ſanguinis flumina paterarum capacitate metitur, aut vnius altaris cruentatione adæquat. Nemo oues appellat eos, qui in bello armati & ipſi ex eadem feritate certantes, cadunt: ſed qui in ſua proprietate atque patientia dedentes potius ſemetipſos quàm vindicantes trucidantur. Denique quia lapides, inquit, ſancti volutant, non qui milites pugnant. Lapides enim ſunt & fundamenta ſuper quæ nos ædificamur; extructi ſecundum Paulum, ſuper fundamentum Apoſtolorum, qui lapides ſancti oppoſiti omnium offenſui volutabant. [626] *Et hic igitur ipſe vetat cogitari, quid reſponderi oporteat apud tribunalia*, qui & Balaam quod non cogitauerat, immò contrà quam cogitauerat, ſuggeſſit; & Moyſi cauſato linguæ tarditatem, os *repromiſit*; [627] *& ſapientiam ipſam, cui nemo reſiſteret*, per Eſaiam demonſtrauit: Hic dicet, ego Dei ſum, & clamabit in nomine Iacob, & alius inſcribetur in nomine Iſraëlis. Quid enim B ſapientius & incontradicibilius cõfeſſione ſimplici & exerta in martyris nomine [628] cum Deo inualeſcentis, quod eſt interpretatio Iſraëlis? Nec mirum ſi is cohibuit præcogitationem, qui & ipſe à patre excepit pronuntiandi tempeſtiuè ſubminiſtrationem, [629] Dominus mihi dat linguam diſciplinæ, quãdo debeam proferre ſermonem: niſi Marcion Chriſtum non ſubiectum patri infert. [630] *A proximis quoque perſecutiones & nominis ex odio* vtique *blaſphemiam prædicatam*, non debeo rurſus oſtendere. [631] *Sed per tolerantiam, inquit, ſaluos facietis voſmetipſos*; de qua ſcilicet Pſalmus, [632] Tolerantia, inquit, iuſtorum non periet in finem. Quia & alibi, Honorabilis mors iuſtorum: ex tolerantia ſine dubio, quia & Zacharias: [633] Corona autem erit eis qui toleraverint. Sed ne audeas argumentari Apoſtolos vt alterius Dei præcones, à Iudæis vexatos; memento Prophetas quoque eadem a Iudæis paſſos, tamen non alterius Dei Apoſtolos fuiſſe, quàm creatoris. [634] *Sed monſtrato dehinc tempore excidij, quum cœpiſſet vallari exercitibus Hieruſalem, ſigna iam vltimi finis enarrat*, [635] *ſolis & lunæ ſyderumque prodigia, & in terra angustias Nationum obſtupeſcentium velut a ſonitu maris fluctuantis pro exſpectatione imminentium orbi malorum. Quod & ipſæ vires cœlorum concuti habeant*, accipe Ioëlem: [636] Et dabo prodigia in cœlo, & in terra ſanguinem & ignem, & fumi vaporem. Sol conuertetur in tenebras, & in ſanguinem luna, priuſquam adueniat dies magnus & illuſtris Domini. Habes & Abacuc, [637] Fluminibus diſrumpetur terra, videbunt te, & parturient populi; Diſperges aquas greſſu; Dedit abyſſus ſonum ſuum, ſublimitas timoris eius elata eſt: Sol & luna conſtitit in ſuo ordine, in lucem coruſcationes tuæ ibunt in fulgorem: fulgur ſcutum tuum, in comminatione tua diminues terram, Et in indignatione tua depones Nationes. Conueniunt opinor & Domini pronuntiationes & Prophetarum, de concuſſionibus mundi, & orbis elementorum, & Nationum. Poſt hæc quid Dominus? [638] *Et tunc videbunt filium hominis venientem de cœlis cum plurima virtute. Quum autem hæc fient, erigetis vos, & leuabitis capita, quoniam adpropinquauit redemptio veſtra.* In tempore ſcilicet regni, de quo ſubiecta erit ipſa parabola. [639] *Sic & vos quum videritis omnia hæc fieri, ſcitote appropinquaſſe regnum Dei.* Hic erit dies magnus Domini & illuſtris, venientis de cœlis filij hominis ſecundum Danielem, [640] Ecce cum cœli nubibus tanquam filius hominis aduenies, &c. Et data eſt illi regia poteſtas; quam in parabola poſtulaturus exierat, relicta pecunia ſeruis, qua fœneraretur. Et vniuerſæ Nationes, quas promiſerat ei in Pſalmo pater, Poſtula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Et gloria omnis ſeruiens illi, & poteſtas eius æterna quę non auferetur, & regnũ eius quod non corrumpetur, quia nec morientur in illo, nec nubent, ſed erunt ſicut angeli. De eodem aduentu filij hominis & fructus eius apud Abacuc: [641] Exiſti in ſalutẽ populi tui ad ſaluos faciendos Chriſtos tuos, erecturos ſcilicet ſe, & capita leuaturos in tempore regni redemptos. Igitur quum & hæc quæ ſunt promiſſionum, proinde conueniant ſicut & illa quæ ſunt concuſſionum ex conſonantia Propheticarum & Dominicarum pronuntiationum, nullam hic poteris interſtruere diſtinctionem, vt concuſſiones quidem referas ad

Ibidem. *Zach. 9.*

Epheſ. 2. *Luc. 21.* *Num. 22. 23. & 24.* *Exod. 4.* *Luc. 21.* *Iſai. 44.* *Gen. 32.* *Iſai. 50.* *Luc. 21.* *Ibidem.* *Pſal. 9.* *Pſal. 115.* *Zach. 6.* *Luc. 11.* *Luc. 21.* *Ibidem.* *Ioel. 2.* *Abac. 3.* *Luc. 21.* *Ibidem.* *Ioel. 2.* *Dan. 7.* *Luc. 19.* *Dan. 7.* *Pſal. 2.* *Dan. 7.* *Luc. 20.* *Abac. 3.* *Luc. 21.*

creatorem sæuitiæ scilicet Deũ, quas nec sinere nedum expectare deberet Deus optimus. D
promissiones verò Deo optimo deputes, quas creator ignorans illũ non prophetasset, aut
si suas prophetauit non distantes à promissionibus Christi, par erit in libertate optimo
Deo, nec plus videbitur à Christo tuo repromitti, quàm à meo filio hominis. [643] Ipsum
Ibidem. decursum scripturæ Euangelicæ *ab interrogatione discipulorum vsque ad parabolam fici*, ita inue-
nies contextu sensus filio hominis hinc atque illinc adhærere, vt in illum compingat, &
tristia & læta, & concussiones, & promissiones, nec possis separare ab illo alteram partem.
Ibidem. Vnius enim filij hominis aduentu constituto inter duos exitus concussionum & promis-
sionum, necesse est ad vnum pertineat filium hominis, & incommoda Nationum, & vota
sanctorum, qui ita positus est in medio, vt communis exitibus ambobus, alterum concu-
surus aduentu suo, id est incommoda Nationũ, alterum incipiens, id est vota sanctorum:
vt siue mei Christi concesseris aduentum filij hominis, quo mala imminentia ei deputes
quæ aduentum eius antecedunt, cogaris etiam bona ei ascribere quæ ab aduentu eius o-
riuntur: siue tui malueris, quo bona ei ascribas quæ ab aduentu eius oriuntur, cogaris ma-
la quoque ei deputare quæ aduentum eius antecedunt. Tam enim mala cohærent aduen-
tui filij hominis antecedendo, quàm & bona subsequendo. Quære igitur quem ex duobus
Christis cõstituas in persona vnius filij hominis, in quam vtraque dispositio referatur, aut
& creatorem optimum, aut & Deum tuum asperum dedisti natura. In summa ipsius pa-
Ibidem. bolæ considera exemplum: [643] *Aspice ficum & arbores omnes quum fructum protulerint, medi-*
tant homines æstatem appropinquasse. Sic & vos quum videritis hæc fieri, scitote in proximo esse regnum
Dei. Si enim frutificationes arbuscularum signum æstiuo tempori præstant antecedendo
illud: proinde conflictationes orbis signum prænotant regni præcedendo illud. Omne
autem signum eius est res, cuius est signum. Et omni rei ab eo imponitur signum, cuius est
res. Ita si conflictationes signa sunt regni sicut frutificationes æstatis, ergo & regnum ce-
Ibidem. toris est, cuius conflictationes deputantur, quæ signa sunt regni. Præmiserat oportere
fieri tam atrocia, tam dira Deus optimus, certè à Prophetis & à Lege prædicata, adeò le-
gem & Prophetas non destruebat, quum quæ prædicauerant, confirmat perfici oportere.
Ibidem. Adhuc ingerit: [644] *Non transiturum cœlum ac terram, nisi omnia peragantur.* Quænam ista sint quæ
à creatore sunt, meritò sustinebunt elementa Domini sui ordinem expungi. Si quæ à Deo
optimo, nescio an sustineat cœlũ & terra perfici, quæ æmulus statuit. Hoc si patietur crea-
Isai. 40. tor, zelotes Deus non est. Transeat age nũc terra & cœlum. Sic enim Dominus eorum de-
Luc. 21. stinauit; dum verbum eius maneat in æuum. sic enim & Esaias prænuntiauit. [645] *Animad-*
tur & discipuli ne quando grauentur corda eorum crapula & ebrietate & secularibus curis, & insidiet eis
repentinus dies ille, velut laqueus, vtique oblitis Deum ex plenitudine & cogitatione mundi.
Moysi erit admonitio. Adeò is liberabit à laqueo dici illius, qui hanc admonitionem re-
trò intulit. Erant & loca alia apud Hierusalem ad docendum, erant & extra Hierusalem
Ibidem. ad secedendum, [646] sed enim *per diem in templo docebat*, vt qui per Osee prædixerat: [647] *In*
Osee 12. templo meo me inuenerunt, & illic disputatum est ad eos, [648] *Ad noctem verò in monte*
Luc. 21. *nem secedebat.* Sic enim Zacharias demonstrarat. Et stabunt pedes eius in monte elaeon.
Zach. 4. Erant horæ quoque auditorio competentes. [649] *Diluculo conueniendum erat*, quia per Is-
Luc. 21. saiam quum dixisset Dominus: Dat mihi linguam disciplinæ, adiecit, appositit mihi
Isai. 50. manè aurem ad audiendum. Si hoc est Prophetias dissoluere, quid erit adimplere?
CAP. XL. [650] Proinde scit & quando pati oporteret eum, [651] cuius passionem lex figurat. [652] Num-
ex c. XXII. è tot [a] festis Iudæorum, [b] *Paschæ diem elegit.* In hoc enim sacramentum pronuntiarat Moy-
Lucæ. ses, [653] Pascha [c] est Domini. Ideò & affectum suum ostendit, [654] *Concupiscentia* [d] *concupi-*
[a] *Leuit. 23.* [b] *Luc. 22.* *Pascha edere vobiscum, antequàm patiar.* ô legis destructorem, qui concupierat etiam Pas-
[c] *Exod. 11.* cha seruare. [655] Nimirùm veruecina illum Iudaica delectaret? An ipse erat; qui [e] tanquam
[d] *Luc. 22.* ouis ad victimam adduci habens, & tanquam ouis coram tondente, sic os non aperu-
[e] *Isai. 53.* turus, figuram sanguinis sui salutaris implere concupiscebat? [656] *Poterat* & ab extraneo
Luc. 22. quolibet *tradi*, ne dicerem & in hoc Psalmum expunctum: [657] Qui mecum panem e-
Psal. 40. dit, leuabit in me plantam. [658] Poterat & sine præmio tradi. *Quanta enim opera tradentis*
Luc. 22. *circa eum*, qui populum coràm offendens, nec tradi magis potuisset quàm inuadi? Sed
Amos 2. hoc alij competisset Christo, non qui Prophetias adimplebat. Scriptum est enim, [659] Pro-
Matth. 27. eo quod venundedere iustum. [660] Nam & quantitatem & exitum pretij postea Iuda pe-
Hiere. 32. et nitente reuocati, & in emptionem dati agri figuli, sicut in Euangelio Matthæi continu-
Zach. 11. tur, Hieremias præcanit: Et acceperunt triginta argenteos pretium appreciati vel hono-

rati,

A rati,& dederunt eos in agrũ figuli.[661] Profeſſus itaque ſe concupiſcentia concupiſſe edere Paſcha vt ſuum (indignum enim vt quid alienum concupiſceret Deus) *acceptum panem & diſtributum diſcipulis,*[662] *corpus ſuum illum fecit, hoc eſt corpus meum dicendo*, id eſt figura corporis mei. Figura autem non fuiſſet,[663] niſi veritatis eſſet corpus. Ceterum vacua res, quod eſt phantaſma, figuram capere non poſſet.[664] Aut ſi propterea panem corpus ſibi finxit, quia corporis carebat veritate, ergo panem debuit[665] *tradere pro nobis.* Faciebat ad vanitatem Marcionis vt panis crucifigeretur. Cur autem panem corpus ſuum appellat, & non magis[666] peponem, quem Marcion cordis loco habuit, non intelligens veterem fuiſſe iſtam figuram corporis Chriſti, dicentis per Hieremiam:[667] Aduerſus me cogitauerunt cogitatum, dicentes: Venite, coniiciamus lignum in panem eius, ſcilicet crucem in corpus eius? Itaque illuminator antiquitatum quid tunc voluerit ſignificaſſe panem, ſatis declarauit, corpus ſuum vocans panem.[668] *Sic & in calicis mentione teſtamentum conſtituens, ſanguine ſuo obſignatum*, ſubſtantiam corporis confirmauit. Nullius enim corporis ſanguis poteſt eſſe, niſi carnis. Nam & ſi qua corporis qualitas non carnea opponetur nobis, certè ſanguinem niſi carnea non habebit. Ita conſiſtit probatio corporis de teſtimonio carnis, probatio carnis de teſtimonio ſanguinis. Vt autem & ſanguinis veterem figuram in vino recognoſcas, aderit Eſaias, Quis, inquit, qui aduenit ex Edom? rubor veſtimentorum eius ex Boſor.[669] Sic decorus in ſtola violenta cum fortitudine? Quare rubra veſtimenta tua? & indumenta ſicut de foro torcularis pleno conculcato? Spiritus enim propheticus

B velut iam contemplabundus Dominum ad paſſionem venientem, carne ſcilicet veſtitum, vt in ea paſſum, cruentum habitum carnis in veſtimentorum rubore deſignat, conculcatæ & expreſſæ vi paſſionis tanquam de foro torcularis, quia exinde quaſi cruentati homines de vini rubore deſcendant. Multò manifeſtiùs Geneſis in benedictione Iudæ,[670] ex cuius tribu, carnis cenſus Chriſti proceſſurus, iam tunc Chriſtum in Iuda deliniabat.[671] Lauabit, inquit, in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine vuæ amictum ſuum: ſtolam & amictum carnem demonſtrans, & vinum ſanguinem. Ita & nunc ſanguinem ſuum in vino conſecrauit, qui tunc vinum in ſanguine figurauit. [[672] *Væ ait, per quem traditur filius hominis.* Ergo iam væ conſtat imprecationis & comminationis inclamationem intelligendam, & irato & offenſo deputandam, niſi ſi Iudas impunè erat tantum ſceleris relaturus. Aut ſi impunè, vacat væ. Si non impunè, vtique ab eo puniendus in quem ſcelus traditionis admiſit. Porrò ſi ſciens paſſus eſt hominem, quem ipſe comitatui ſuo aſciuerat, in tantum ſcelus ruere,[673] noli iam de creatore circa Adam retractare, quæ in tuum quoque Deum retorquentur, aut ignoraſſe illum qui non ex prouidentia obſtitit peccaturo, aut obſiſtere non potuiſſe, ſi ignorabat, aut noluiſſe ſi & ſciebat & poterat, atque ita malitioſum iudicandum, qui paſſus ſit hominem ſuum ex delicto perire. Suadeo igitur agnoſcas potius & in iſto creatorem, quàm parem illi Deum optimum, aduerſus ſententiam tuam facias.[674] Nam & Petrum præſumptoriè aliquid locutum, negationi potius deſtinando, zelotem Deum tibi oſtendit.[675] *Debuit etiam oſculo tradi* prophetiC cus ſcilicet Chriſtus, vt eius ſcilicet filius; qui labiis à populo diligebatur.[676] *Perductus in conſeſſum, an ipſe eſſet Chriſtus? interrogatur.* De quo Chriſto Iudæi quæſiſſent niſi de ſuo? Cur ergo non vel tunc alium eis prodidit? vt pati poſſet, inquis, id eſt vt ille optimus ignorantes adhuc in ſcelus mergeret. atquin & ſi dixiſſet, paſſurus eſſet.[677] *Si dixero enim, inquit, vobis, non credetis.* Porrò non crediturí, perſeueraſſent in necem eius. & cur non magis paſſurus eſſet, ſi alterius Dei ac per hoc aduerſarium creatoris manifeſtaſſet? Ergo non vt pateretur, alium ſe tunc quoque ſuperſedit oſtendere: ſed quoniã ex ore eius confeſſionem extorquere cupiebant, nec confeſſo tamen crediturí, qui eum ex operibus ſcripturas adimplentibus agnouiſſe debuerant: Ita eius fuit occultaſſe ſe, cui ultrò debebatur agnitio. *Et tamen* adhuc eis manum porrigens,[678] *Abhinc, inquit, erit filius hominis ſedens ad dexteram virtutis Dei.*[679] Suggerebat enim ſe ex Danielis Prophetia filium hominis, & è Pſalmo Dauid, ſedentem ad dexteram Dei. Itaque ex iſto dicto & ſcripturæ comparatione illuminati, quem ſe vellet intelligi,[680] *Ergo, inquiunt, tu Dei filius es?* Cuius Dei, niſi quem ſolum nouerãt? Cuius Dei, niſi quẽ in Pſalmo meminerant dixiſſe filio ſuo, Sede ad dexteram meam. *Sed reſpondit, Vos dicitis quia ego ſum.* Atquin confirmauit id ſe eſſe quod illi dixerant, dum rurſus interrogant. Vnde autem probabis interrogatiuè, & non ipſos confirmatiuè pronuntiaſſe, Ergo tu filius Dei es. Vt quia obliquè oſtenderat ſe per ſcripturas filium Dei intelligendum, ſic ſenſerint, ergo tu Dei es filius, quod te non

Luc. 22. *Ibidem.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Isai. 63.* *Gen. 49.* C. XLI. ex cod. cap. XXII. Luc. *Luc. 22.* *Gen. 3.* *Luc. 22.* *Isai. 29.* *Luc. 22.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Dan. 7.* *Psal. 109.* *Luc. 22.* *Psal. 109.*

vis apertè dicere: atque ita & ille, Vos dicitis, confirmatiuè respondit: & adeò sicfiet D
CA. XLII. pronuntiatio eius, vt perseuerauerint in eo, quod pronuntiatio sapiebat. [681 *Perdictum*
ex c. XXII. enim *illum ad Pilatum onerare cœperunt quòd se Regẽ diceret, Christum* sine dubio Dei filium, offi-
Lucæ. rum ad Dei dexteram. Ceterùm alio eũ titulo grauassent incerti an filiũ Dei se dixisset, nisi
Luc. 23. Vos dicitis sic pronuntiasset, hoc se esse quod dicerent. 682 *Pilato quoque interrogante, Tu es*
Luc. 22. *Christus, proinde, Tu dicis*; ne metu potestatis videretur amplius respondisse. 683 Constitutus
Luc. 23. est igitur Dominus in iudicio. Et statuit in iudicio populum suum. Ipse Dominus in iu-
Isai. 3. dicium veniet cum presbyteris & archontibus populi secundum Esaiam. Atque exinde
Psal. 2. omne scriptum passionis suæ impleuit, 684 Tumultuatæ sunt ibidem nationes, & populi
meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ, & archontes congregati sunt in vnum aduer-
sus Dominum & aduersus Christum eius. Nationes, Romani qui cum Pilato fuerant. Po-
Luc. 23. puli, tribus Israëlis. Reges, in Herode. Archontes, in summis sacerdotibus. *Nam & Herodi*
Osee. 10. velut munus *à Pilato missus*, Osee vocibus fidem reddidit; de Christo enim prophetauerat.
Luc. 23. 685 Et vinctum eum ducent xenium regi. 686 *Delectatus est* denique *Herodes viso Iesu, nec vo-*
Isai. 53. *cem vllam ab eo audiuit*. Tanquam agnus enim coram tondente, sic non aperuit os suum.
Isai. 50. quia Dominus dederat illi linguam disciplinæ, vt sciret quomodo eum oporteret pro-
Psal. 21. ferre sermonem. Illam scilicet linguam, 687 quam in Psalmo adglutinatã gutturi suo tunc
Luc. 23. probabat, non loquendo. 688 *Et Barrabas quidem nocentissimus, reuta*, vt bonus *donatur; Christus*
Ibidem. *verò* iustissimus, vt homicida *morti expostulatur*. 689 *Sed & duo scelesti circunfiguntur illi*; ut rem
Isai. 53. *iniquos scilicet deputaretur*. 690 *Vestitũ planè eius à militibus diuisum, partim sorte concessum* Marcion e
Luc. 23. abstulit, respiciens Psalmi prophetiam, Dispertiti sibi sunt vestimenta mea, & in vestitum
Psal. 21. meum sortem miserunt. 691 Auferigitur *& crucem ipsam*. Idem tamen Psalmus de eo non
Luc. 23. tacet, Foderunt manus meas & pedes meos. 692 Totus in illo exitus legitur: Circundede-
Psal. 21. runt me canes, synagoga maleficorum circumuallauit me. Omnes qui spectabant me, ri-
Ibidem. so irridebant me. Locuti sunt labiis, & capita mouerunt. Sperauit in Deum, liberet eum.
Quò iam testimonium vestimentorum? habe falsi tui prædam, totus Psalmus vestimenta
Luc. 23. sunt Christi. 693 *Ecce autem & elementa cõcutiuntur*, Dominus enim patiebatur ipsorum. Ce-
terùm aduersario læso, cœlum luminibus floruisset, magis sol radiis insultasset, magis dies
stetisset, libenter spectans pendentem in patibulo Christum Marcionis. Hæc argumenta
Isai. 50. quoque mihi competissent, etsi non fuissent prædicata. 694 Cœlum, inquit Esaias, vestiam
Amos 8. tenebris. Hic erit dies, de quo & Amos, 695 Et erit illa die dicit Dominus, *occidet sol meridie.*
Luc. 23. (Habes *& horæ sextæ* significationem) & contenebrabit super terram. 696 *Scissum est & tem-*
Amos 8. *pli velum*, angeli eruptione; derelinquentis filiam Sionis, tanquam in vinea speculam, & in
Luc. 23. cucumerario cõsulam. 697 O quantum perseuerauit etiam xxx. Psalmo Christũ ipsum red-
Isai. 1. dere. *Vociferatur ad patrem, vt* & moriens vltima voce *Prophetas adimpleret*. 698 *Hoc dicto exspi-*
Psal. 30. *rauit*. Quis? Spiritus semetipsum, an caro spiritum? Sed spiritus semetipsum exspirare non
Luc. 23. potuit. Alius est qui exspirat, alius qui exspiratur. Si spiritus exspiratur, ab alio exspiretur
Ibidem. necesse est. Quòd si solus spiritus fuisset, discessisse potiùs diceretur quàm exspirasse. Quis
igitur exspirat spiritum nisi caro? quæ & spirat quando illum habet, & ita eũ quum amit-
tit exspirat. Denique si caro non fuisset, phantasma carnis. Phantasma autem spiritus non
Spiritus autem semetipsum exspirauit, & exspirando discessit. Sine dubio phantasma dis-
cessit, quum spiritus qui erat phantasma discessit, & nusquam comparuit phantasma cum
Ibidem. spiritu. 699 Nihil ergo *remansit in ligno*. Nihil pependit etiam post exspirationem. Nihil de
Pilato postulatum. Nihil *de patibulo detractum*. Nihil *sindone inuolutum*. Nihil *sepulcro nouo conclu-*
sum. Atquin non nihil. Quid igitur illud fuit? Si phantasma, adhuc ergo inerat & Chri-
stus. Si discesserat Christus, ergo abstulerat phantasma. Supereſt impudentiæ hæreticæ
Ibidem. dicere, phantasmatis remansisse. Sed si *& Ioseph corpus* fuisse nouerat, quod
Psal. 1. tota pietate *tractauit*: *ille* Ioseph *qui non consenserat in scelere Iudæis*, 700 Beatus vir qui non a-
biit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestium non se-
dit; oportuerat etiam sepultorem Domini prophetari, ac iam tunc meritò benedici.
CA. XLIII. [701 Si nec *mulierum illarum officium* præterit Prophetia, *quæ ante lucem conuenerunt ad sepulcrum*
ex c. XXIIII *cum odorum paratura*. De hoc enim per Osee: Vt 702 quærant, inquit, faciem meam ante
Lucæ. lucem vigilabunt ad me dicentes, Eamus & conuertamur ad Dominum, quia ipse ce-
Osee 5. *et* 6. puit, & curabit nos, percussit, & miserebitur nostri, sanabit nos post biduum, in die
Luc. 24. tertia resurgemus. Quis enim hæc non credat *in recogitatu mulierum* illarum volutas,
inter dolorem præsentis destitutionis, 703 qua percussæ sibi videbantur à Domino, de
spem

A spem resurrectionis ipsius qua restitui ritè arbitrantur? [704] *Corpore autem non inuento*; sublata erat sepultura eius de medio, secundum Esaiam: [705] Sed *& duo ibidem angeli apparuerunt*: Tot ferè laterensibus vti solebat; in duobus [a] testibus consistens Dei sermo. [706] *Reuertentes* [b] *quoque à sepulcro mulieres*, & ab illa angelorum visione prospiciebat Esaias: [c] Mulieres, inquit, venientes à visione, venite ad renuntiandam scilicet Domini resurrectionem. [707] Benè autem quòd *incredulitas discipulorum perseuerabat*, vt in finem vsque defensio nostra consisteret, Christum Iesum non alium se discipulis ædidisse quàm Prophetarum. [708] Nam *quum duo ex illis iter agerent*, *& Dominus eis adhæsisset*, *non comparens quòd ipse esset*, *etiam dissimulans de conscientia rei gestæ*: *Nos autem putabamus*, *inquiunt*, *ipsum esse redemptorem Israelis*, vtique suum Christum, id est creatoris, adeò nec alium se ædiderat illis. Cetersùm non existimarent eum creatoris, & quum creatoris existimaretur, non sustinuisset hanc de se existimationem, si non is esset qui existimatur. Aut ipse erit auctor erroris, & præuaricator veritatis aduersus Dei optimi titulum. Sed nec post resurrectionem alium se eis ostendit, quàm quæ existimatum sibi dixerant. Planè *inuectus est in illos*, [709] *O insensati & tardi corde*, *in non credendo omnibus quæ locutus est ad vos*. Quæ locutus non alterius se Dei esse probat, sed eiusdem Dei. [710] Nam eadem *& angeli ad mulieres*: *Rememoramini quæ locutus sit vobis in Galilæa*, *dicens*: *quòd oportet tradi filium hominis & crucifigi*, *& tertia die resurgere*. Et quare oportebat? nisi quia ita à Deo creatore scriptum. Igitur increpauit illos vt de sola passione scandalizatos, & vt dubios de fide resurrectionis annũtiatæ sibi à fœminis: per quæ nõ crediderant
B ipsum fuisse quem existimarant. Itaque quod existimauerant, id volens credi se, eum se confirmabat quem existimauerant, creatoris scilicet Christum redemptorem Israëlis. De corporis autem veritate quid potest clarius? quum [711] *hæsitantibus eis ne phantasma esset*, *immò phantasma credentibus*: *Quid turbati estis* (*inquit*) *& quid cogitationes subeunt in corda vestra? Videte manus meas & pedes*, *quia ego ipse sum*, *quoniam spiritus ossa non habet*, *sicut me videtis habere*. Et Marcion quædam contraria sibi, illa credo industria eradere de Euãgelio suo noluit, vt ex his quæ eradere potuit, nec erasit, illa quæ erasit, aut negetur erasisse, aut meritò erasisse dicatur. Nec parcit nisi eis quæ non minus aliter interpretando quàm delendo subuertit. Vult itaque sic dictum, quasi, Spiritus ossa non habet, sicut me videtis habentem; ad spiritum referatur, sicut me videtis habentem, id est non habentem ossa, sicut & spiritus. Et quæ ratio tortuositatis istius? quum simpliciter pronuntiare potuisset, quia spiritus ossa non habet, sicut me videtis non habentem. Cur autem inspectui eorum manus & pedes suos offert, quæ membra ex ossibus constant? Si ossa non habebat, cur adiicit: Et scitote quia ego sum, quem scilicet corporeum retrò nouerant? Aut si phantasma erat vsquequaque, cur illos phantasma credentes increpabat? [712] Atquin *adhuc eis non credentibus*, propterea *cibum desiderauit*, vt se ostenderet etiam dentes habere. Impleuimus, vt opinor, sponsionem. Exhibuimus Iesum Christum Prophetarum doctrinis, sententiis, affectibus, sensibus, virtutibus, passionibus, etiam resurrectione, non alium quàm creatoris. [713] Siqui-
C dem *& Apostolos mittens ad prædicandum vniuersis Nationibus*, in omnem terram exire sonum eorum, & in terminos terræ voces eorum, Psalmum adimplẽdo, præcepit. Misereor tui Marcion, frustrà laborasti. Christus enim Iesus in Euangelio tuo, meus est.

Ibidem.
Isai. 57.
Luc. 24.
a *Deut. 19.*
b *Luc. 24.*
c *Isai. 27.*
Luc. 24.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem. et Matth. 28. Psalm. 118.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM IIII. ADVERSVS MARCIONEM.

CAP. I.

1. Omnem sententiam, &c.] *Caput primum inscripsimus*: Quòd aliam Legem nouam exoriturã ipse Deus creator per Prophetas prædixerit. *Atqui rectè iterum hìc interpretatur Rhegan.* paraturam *materiam*, *& argumentorum adparatum*; *quomodo etiam infrà sub finem cap. 2. dicit*: authenticam paraturam.

2. quod interpolando suum fecit, &c.] *Omninò sic legimus*, *pro*: interpollando, *tum hìc*, *tum sæpissimè postea hoc libro*; *tam*, *quòd* interpolare, *teste Nonio*, *tractum sit ab arte fullonia*, *qui poliendo diligenter vetera quæque*, *quasi in nouam speciem mutant*; *quàm quòd etiam suprà illud legatur lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 38. verbis infrà citandis*, *cap. 4. num 35. Vbi*, *quòd quatuor modis* hæretici scripturas interpolauerint, *adnotatum habes num. 225. ac 226. nempè*: detractione, adiectione, transmutatione, (*quod* manu interuertere *appellat ibidem Auctor*) *denique*: sensu expositionis diuerso; *& similiter cap. 17. eiusdem libri num. 105. esse verbum Iureconsultorum ibidem adnotauimus.*

3. Antithesis cognominatum, &c.] *Mallem*: Antitheseis, *tum quòd B. Hieron. sic appellet Apologet. ad Pammach. & Marcell. de calumniis Rufini*: Et Antitheseis (*inquit*) Marcionis *de meis operibus fabricatus est*;

sicut habet emendatiores codices, pro eo quòd alij perperam ἀρτιώσεις; *tum quòd supra etiam lib. 1. adu. Marc. cap. 19. legatur:* Nam hæ sunt Antitheseis Marcionis, id est, contrariæ oppositiones; quæ conantur discordiam Euangelij cum Lege committere; *tum denique quòd infra hoc & sequenti libro frequenter* Antitheseis *plurali vsurpet numero. Verum illud retinuimus quòd infrà initio cap. 2. legat:* Habes nunc Antithesis expeditam à nobis responsionem, *maximè quum etiam hîc sic legant Vatic. 12. MS. cod. Vocem verò hanc explicans, dicit:* opus ex contrarietatum oppositionibus Antithesis cognominatum, & ad separationem Legis & Euangelij coactum. *Vide de eodem opere suprà lib. 1. adu. Marc. num. 1.*

4. vel (quod magis vsui est dicere) Testamenti, &c.] *Adnotandus hic locus contra sciolos quosdam, qui contempta voce:* Testamenti, *semper* Vetus & Nouum instrumentum *appellant, scripturæ sacræ partes duas; & alibi, vbicumque in scripturis* Testamentum *vertitur per interpretem Latinum, transferunt fœdus seu pactum; etiam in iis scripturis ad quas adludit Apostolus Hebr. 9. Quum tamen ibi addatur: Vbi enim* Testamentum *est, mors necesse est intercedat testatoris; quod nullo pacto in pactum competit, quod volunt significare vocem Hebraicam, neque etiam in* dispositionem, *quomodo transferri aliquoties Auctor vocem* διαθήκην, *quam tamen rectè* Testamentum *transferri, sicuti etiam Hebraicã vocem* Berith, *multis ostendit Leo de Castro in Isaiam non vno in loco; maximè verò ad illud Isai. 55. infrà citatum:* Et disponam vobis testamentum æternum. *Atqui legit quidem Vatic. 1. MS. cod.* quod magis est in vsu dicere. *Verùm vulgata lectio Tertullianica est, sicuti etiam illud:* Antitheses cominus cædere, *prouerbialis est formula, de qua latiùs inter Prolegomena.*

5. cui procurant, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.) cui inseruiunt more procurantium res alienas. Cum Datiuo semper constituit, crebro hac locutione vtens. Lib. 1. aduers. Marcion. cap. 25.* Æmulatio autem liberando homini procurat. *A quo etiam illud:* præscriptiuè *explicatur: Prætendendo videlicet præscriptionem longioris temporis atque possessionis.*

6. simul crediderunt, &c.] Simul *(inquit Rhenan.) pro: simul ac, siue: postea quàm. Quomodo etiam accipi, indicauimus suprà lib. de Anima 1. cap. 19. num. 251. & Tom. 2. lib. de Virg. velandis, alicubi. Vide ibi Adnotat. nostras num. 91.*

7. Audite me, audite me, populus meus, &c.] *Istud inuenitur apud LXX. Isai. 51. ex quibus sustuli vocula: &, ante:* populus meus, *superfluã. In eo quod sequitur:* Hæc erit lex apud Dauid inuiuperabilis, *transfertur ab Auctore vox:* ἄμωμος *proprie, Psalm. 18. vbi: immaculata legitur apud Latinos plerosque, & in editione Romana est: irreprehensibilis. Secundum alias interim editiones castigauimus:* conuertens animas, *pro:* animam.

8. Quoniam (inquit) decisum sermonem faciet Dominus in terra, &c.] *Istud partim citatur ex Isai. c. 10. iuxta LXX. partim ex c. 9. Rom. vbi Apostolus legit:* in terra, *pro eo quod significantius LXX. in orbe terræ vniuerso.*

9. Compendiatum, &c.] Compendiatum *(inquit Rhenan.) hoc est, in compendium contractum. Legimus autem ex vtroque Vatic. MS. cod.* prædicetur, *pro:* prædicatur.

10. laciniosis, &c.] Laciniosa onera *(inquit idem) vocat multiplicia, & quæ homines occupationibus distinebant, sicut impedit ingressum vestis* laciniosa.

11. Ne rememineritis priorum, & antiqua ne cogitaueritis, &c.] *Istud quidem reperitur Isai. 43. & id quod sequitur:* Ecce facio noua quę nunc oriuntur; *sed illud intermedium:* Vetera transierunt, noua oriuntur, *interposuit ex Apostolo 2. Cor. 5. vti tacitè ostendat adhæsisse ad illud Isai. Apostolum, Quod ipsum fecit suprà lib. 1. adu. Marcionem, cap. 20. legens:* Vetera transierunt, ecce noua quæ ego nunc facio. *Vide de Adnot. nostras nu. 142. & n. 143. de sequenti sententia Hierem. 4.* Nouate vobis, &c. *ex quo loco cæpimus hîc:* præputia, *pro:* præputio.

12. Ecce veniunt dies, &c.] *Rursum hic emendamus:* veniunt, *pro:* venient, *ex MS. cod. Vatic. suprà lib. aduers. Iud. cap. 3. num. 10. &:* domui Iuda, *pro:* Iudæ, *iuxta Græcos codices & alios omnes. Mirum est autem quomodo vtrobique legat:* Domui Iacob, *quum Hieron. 31. Græcè, Hebraicè, Chaldaicè, & Latinè legatur* domui Israël: *item:* in die qua arripui dispositionem eorum, *pro:* manum eorum, *quod habent alij omnes.*

13. Non est voluntas mea in vobis, &c.] *Dolus isto Malachiæ 1. & vero eius intellectu de sacrificio Ecclesiæ, vide suprà lib. aduers. Iud. cap. 5. num. 12. & lib. aduers. Marc. 3. cap. 22. num. 177. Ex quibus loci illa castigamus:* nomini meo offertur, *pro:* nomine meo offeretur. *Habent quidem 2. MS. Vatic. cod.* dicente Malachim, *sed placet magis:* Malachia, *quod sic alias appelletur, & etiam priori loco legatur. Atque ita eum castigamus:* quorum fit, *pro:* sit; *& paulò post legunt:* iste prænuntiauit, *pro:* pronuntiauit.

14. Ego (inquit) percutiam, & ego sanabo, &c.] *Has Antitheseis suprà latiùs & ex instituta tractatione habes lib. 2. aduers. Marc. cap. 14. Legimus autem iuxta 1. Vatic. MS. cod.* ex diuersitatibus structum, *non Tertullianica, pro:* constructum.

CAP. II.

15. Habes nunc Antitheseis expeditam à nobis responsionẽ, &c.] *Titulum huic capiti dedimus. Quod non solùm Lucæ, sed etiam Ioannis, Matthæi, & Marci Euangelia suam auctoritatem habeant. Non placet autem quod adnotat Rhenanus, Vocandi casus esse:* ὁ Antitheseis, *sed potiùs puto Genitiuum esse. Auctori, suo more non curioso in vsurpatione vocabulorum Græcorum in Latinam translatorum coloniam. Ipse tamen Tertullianica:* præstructuram. *Atque legimus ex Vatic. MS. cod.* Christi qui (*pro* quæ) magistros Apollos fecit.

16. Denique nobis fidem ex Apostolis Ioannes & Matthæus insinuant; ex Apostolicis Lucas & Marcus instaurant, &c.] *Rectè Euangeliorum auctores Auctores dicit aut* Apostolos, aut Apostolicos, *vt excludat Euangelia diuersarum hæresum, quæ similiter numerat B. Hieron. Proœmio Commentariorum in Matthæum, iuxta Ægyptios & Thomam & Matthiam & Bartholomæum, et xij. quoque Apostolorum, confictis nominibus falsidis; item Apellis, & similium; quibus adiicere etiam licet Marcionis* Euangelium, *id est* B. Lucæ à Marcione adulteratum, *vti initio huius capitis dictum est. Item Euangelia Hebionitarum, Encratitarum, & Nazarænorum; de quibus latè tractat Sixtus Senensis Bibliothecæ sanctæ lib. 2. Quòd verò alio ordine eos enumeret Auctor quàm B. Hieron. B. Augustin. & alij imitati Ecclesiæ primam visionem cap. 1. videtur considerasse materiæ præsentem, quam his libris tractat; vtpotè, quam B. Ioannes velut aquila ceteris altiùs de vna diuinitate tractaturus,*

uerit; B. Matthæus hinc homini adsimilatus, apertissimè de humanitate Christi, quæ duo controuertebantur à Marcione; B. verò Lucas à sacerdotio sumpserit initium, hinc vituli forma descripta; denique B. Marcus à voce leonis rugientis in deserto, id est Ioanne Baptista, ea de caussa faciem leonis adscriptam habens. Et verò etiam Apocal. 4. nõ eo ordine collocantur quatuor animalia, per quæ Euangelistæ quatuor intelliguntur, & B. Irenæus lib. 3. c. 11. vbi ostendit non posse esse plura aut pauciora quàm quatuor Euangelia, hoc ordine ponit, Ioannis, Lucæ, Matthæi, Marci. Quid quòd apud ipsum Auctorem infrà Tom. 4. lib. 2. adu. Marc. carmine conscripto, recensentur ordine vulgato:

Illi Matthæus, Marcus, Lucásque, Ioannes.

Illud mirandum, quomodo dicat fidem à Ioanne & Matthæo insinuatam, instauratam verò à Luca & Marco, quum tamen constet Marcum & Lucam scripsisse post Matthæum quidem, sed diu ante Ioannem. Verum propriè accipit Auctor instaurare, pro ad instar alterius, nempè Matthæi, componere. Atqui de occasione scriptorum 4. Euangeliorum vide Epiphan. hær. 51.

17. Viderit enim ii narrationum dispositio variauit, &c.] Quomodo narrationum quidem dispositio variet in Euangelistis 4. sed de capite fidei cõueniat inter eos; pulcherrimè tractat B. August. libris 4. de Consensu Euangelistarum; quò etiam pertinent Canones Euangelici ab Eusebio aditi, & in linguam Latinam versi à B. Hieronymo, inter opera eius Tom. 9. Sunt autem Tertullianica: Viderit, ac: variauit.

18. & possem hîc iam gradum figere, &c.] De Prouerbio: gradum figere, vide nostra Prolegomena, sicuti etiam de illo: frontem erigere. Atqui facit pro Edictis Pontificiis & Regiis, quibus prohibentur libri absque titulo Auctoris, quod hîc habet Auctor: non agnoscendum opus, quod nullam fidem repromittat de plenitudine tituli, & professione debita Auctoris, præsertim grassantibus hæresibus, sicuti & nunc & tempore Tertulliani.

19. Lucam videtur Marcion elegisse, quem cæderet, &c.] Id est, quem cædendo interpolaret. Haud enim absimiliter B. Irenæus lib. 1. cap. 29. Et super hæc (inquit de Marcione) id quod est secundum Lucam Euangelium circumcidens, & omnia quæ sunt de generatione Domini conscripta auferens, & de doctrina sermonum Domini multa auferens, in quibus manifestissimè conditorem huius vniuersitatis suum patrem confitens Dominus conscriptus est; semetipsum esse veraciorem, quàm sunt hi qui Euangelium tradiderunt Apostoli, suasit discipulis suis; non Euangelium, sed particulam Euangelij tradens eis. Eodem pertinet quod de Cerdone, atque adeo de Marcione eius discipulo scribit Auctor suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 51. hær. 16. Solum Euangelium Lucæ, nec tamen totum recipit. Imitatus vtrobique B. Irenæum, tum loco citato, tum lib. 3. cap. 14. Hinc & Epiphanius hær. 42. Stilus (inquit) ipse Euangelium secundum Lucam indicat. Quum autem amputatus sit, & neque principium, neque medium, neque finem habeat, vestimenti à multis tineis corrosi similitudinem præ se ferat; quo loco etiam adnotat loca Euangelij Lucæ aut detruncata, aut sursùm deorsùm posita, aut depravata, sicuti infrà adnotare statuimus, ad singula quæ ab illo ponuntur ex Luca loca.

20. sectator Pauli, &c.] Istud habet disertis verbis B. Hieron. Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum: Lucas (inquit) sectator Apostoli Pauli, & omnis peregrinationis eius comes, scripsit Euangelium, de quo idem Paulus: Misimus (inquit) cum illo fratrem, cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias; & ad Colossenses: Salutat vos Lucas Medicus; & ad Timotheum: Lucas est mecum solus. Et ibidem idem B. Hieron. Quidam (inquit) suspicantur, quotiescumque in Epistolis suis Paulus dicit: Iuxta Euangelium meum, de Lucæ significare volumine. Eodem pertinet, quod infrà dicit cap. 5. Nam & Lucæ Digestum, Paulo adscribere solent. Quo loco auctoritatem Euangelij Lucæ commendat inquantum nostrum est, quod hîc deprimere videtur, tanquam à Marcione, vti suprà dictum est, depravatum.

21. ad cognoscendos Apostolos & consultandos, &c.] Hoc paraphrasticè interpretatur, quod obscurè satis legitur Gal. 2. Contuli cum illis Euangelium quòd prædico in gentibus; pulcrè explicans illud: ne fortè in vacuum currerem. Voce autem consultandos, (sicuti adnotauit Rhenanus) quæ frequentatiua est, vtitur, æquè atque primitiua.

22. Igitur si ipse illuminator Lucæ, &c.] Illuminator Lucæ Paulus vocatur, quòd fidei lumen Lucæ insinuarit; eodem significatu, quo capite sequenti dicitur de Euangelio anteriori, quod Paulum illuminauit, & ab eo Lucam. Atqui ex 1. Vatic. MS. cod. legimus: auctoritatem antecessorum, pro: antecessorem.

Cap. III.

23. Sed enim Marcion nactus Epistolam Pauli ad Galatas, &c.] Capiti huic inscriptionem dedimus: Quòd reprehensio Apostolorum à Paulo facta, non de Euangelij fuerit prædicatione (sicuti obiiciebat Marcion verbis his in medium productis) sed de cõuersatione. Quam interpretationem etiam habes suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 23. & lib. 1. aduersus Marc. cap. 20. ac 2. latissimè, & infrà lib. 5. cap. 3. vbi locum hunc tractat Gal. 2.

24. Proinde si & Pseudapostoli irrepserant.] Eos intelligit quos Apostolus Gal. 2. ψευδαδέλφους nuncupat, qui circumcisionem vindicabant, vti est Gal. 5. & Iudaicos fastos obseruantes, vti est Gal. 4. & dies & mẽses, & tẽpora, & annos. Quæ adeò interpretatio obseruanda venit contra modernos hæreticos, qui illum locum adducere non verentur aduersus Ecclesiæ Catholicæ fastos; quum disertis verbis Iudaicos Auctor interpretetur, idque non hîc modò, sed etiam infrà lib. 5. cap. 4. vbi hunc locum tractat, vbi & nos de eo latiùs.

25. adeò non de prædicatione, &c. denotabantur, &c.] Hoc est (inquit Rhenanus) arguebantur, vt in libro de Patientia, c. 3. Parum hoc si non proditorem suum secum habuit, nec constanter denorauit.

26. de sola conuictus inæqualitate, &c.] Hoc est (sicuti suprà Auctor l. de Præscript. aduers. hær. cap. 23.) quòd quum conuixisset ethnicis, postea se à conuictu eorum separabat, personarum respectu.

27. & inde sunt nostra Digesta, &c.] Similiter c. 5. infrà: Digestum Lucæ, eius Euangelium nuncupat Auctor, voce à Iureconsultis mutuata; apud quos non modò exstant Digestorum Iuris Ciuilis noui & antiqui libri 50. sed etiam Veterum libri sic ferè inscribuntur. Atqui alibi diximus quòd cataclysmus generalem inundationem significet, quem hîc metaphoricè accipit, & interpretatur pro: inundatione.

Cap. IIII.

28. De titulo quoque funis ducendus est contentionis, &c.] Titulum huic capiti adscribimus: Quòd inde constet, Euangelium Lucæ nostrum, anti-

quius esse quàm Marcionis, quòd ab illo adulteratum sit. *Omisimus autem hîc voculam*: ergo, *planè superfluam. Ac de Prouerbiali formula*: funem contentionis ducere, *latiùs inter Prælegomena nostra.*

29. ei præscribens auctoritatem quod antiquius reperietur, &c.] *De hoc latè suprà Auctor lib. de Præscript. aduers. hær. potissimum cap. 29. 30. & 31.*

30. æmulatione, &c.] Æmulatio *hîc accipitur, & iterum paulo post pro*: imitatione, *sicuti suprà adnotauimus ad cap. 38. lib. de Præscript. adu. hæret. num. 227. sed alibi ferè accipitur ab Auctore* æmulum, *pro*: contrario, *et* æmulatio, *pro*: inuidia.

31. vt & ipse illi Marcion aliquando crediderit, &c.] *Quòd* Marcion aliquando in catholicam doctrinam apud Romanenses, *atque adeò etiam* Euangelio Lucæ crediderit, *vide suprà dicto cap. 30. lib. de Præscript. adu. hær. num. 166. (& lib. 1. adu. Marc. cap. 1. num. 20.) item de* pecunia vsque ad ducenta sestertia in primo calore catholicæ fidei Ecclesiæ collata, & mox cum ipso proiecta, *num. 168. & 169. Quorum priori loco ostendimus apud* Romanensem Ecclesiam fuisse semper catholicam doctrinam, *& quid* catholicum *dicatur, eodem libro adnotauimus, cap. 26. nu. 156. Atqui* defecit *rectè accipi scribit Rhenanus, pro*: desciuit, *à verbo desciscо.*

32. aduersus Epistolam quoque ipsius, &c.] *De* Epistola Marcionis *dicto lib. 1. adu. Marc. num. 2. & 21. de* Antithesibus *eiusdem libri eodem num. 2. & huius libri cap. 1. num. 3.*

33. Si enim id Euangelium, &c.] *Hyperbaton est, & obscurissimus locus, quem clariorem reddidimus, inclusis parentheseos verbis istis*: (penes nos viderimus, an & penes Marcionē) *vti accipiatur*: viderimus, *iuxta phrasin Tertulliani & Cypriani, quam frequentissimè adnotauimus.*

34. vt interpolatum à protectoribus Iudaismi, &c.] *Quum suprà cap. 1. num. 2.* interpolare *acceperit pro omni immutatione, hîc solummodò loquitur de ea* interpolatione, *quæ per additionem fit; vtpotè quum Marcion omnia ea quæ rescidit ab Euangelio Lucæ, diceret addita à* protectoribus Iudaismi, *sed falsò. Hoc est enim ipsum quod paulo post subiungit*: Euangelij à Tiberianis vsque ad Antoniniana tempora euersi, cuius se emendatorem Marcion *gloriabatur. Atqui de tempore hoc intermedio* à Tiberio vsque ad Antoninum Maiorem, *siue* Pium, *& quando hæresin suam cœperit Marcion, vide suprà lib. 1. adu. Marc. cap. 19. num. 128. 130. & 131. Est autem hîc* Ironia.

35. hæresis, quæ sic semper emendat Euangelia dum vitiat, &c.] *In genere similiter omnibus hæreticis adtribuit Auctor suprà eo dicto cap. 38. lib. de Præscript. aduers. hæret.* Quibus fuit (*inquit*) propositum aliter docendi, eos necessitas coëgit aliter disponendi instrumenta doctrinæ. Non potuisset (*enim*) illis succedere corruptela doctrinæ sine corruptela instrumentorum eius, detractione, vel adiectione, vel transmutatione.

36. & spiritus Prophetarum Prophetis erunt subditi, &c.] *Mirum est quòd legat*: erunt subditi, *quū Græcè sit* ὑποτάσσεται, *quod præsentis tēporis est. Vertit autem* euertionis *vocē Græcam* ἀκαταστασίας, *pro eo quod alij*: dissensionis, *eo quòd per seditionem, quam propriè ea vox significat,* euersio *rerum contingat.*

CAP. V.

37. In summa si constat, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Quòd non Lucæ modò, sed & Ioannis, Matthæi, ac Marci Euangelia, & Ioannis Apocalypsis auctoritatem habeant, ab Ecclesiis Apostolicis & ordine Episcoporum ad originem recensō.

38. id verius quod priùs, &c.] *Ad verbum sic transcripsit quod suprà dixit sæpedicto libro de Præscript. adu. hæret. c. 31.* Id esse dominicum & verum, quod sit priùs traditum; *de quo etiam tractauit caput præcedenti. Id autem quod hîc addit*: ab initio, quod ab Apostolis *tractat loco priori Auctor cap. 32. & latius cap. 36. Maximè verò ad id quod hîc additur*: pariter venire constabit id esse ab Apostolis traditum, quod apud Ecclesias Apostolorum fuerit sacrosanctum, *nam etiam ibi subiicitur*: Percurre Ecclesias Apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsidentur, &c. Proxima est tibi Achaia? habes Corinthum. Si non longè à Macedonia; habes Philippos, habes Thessalonicenses. Si potes in Asiam tendere; habes Ephesum. Si autē Italiæ adiaces; habes Romam, vnde nobis quoque auctoritas præsto est. *De quibus Ecclesiis vide ibidem Adnotationes nostras n. 208. 209. 210. 211. & 213. Illis verò præterea* Galatas *adiungit, quos ad regulā recorrectos, siue* correctos (*vti habet 1. Vat. MS. cod. idem adludit ad illud Gal. 6. Et quicumq; hanc regulam secuti fuerint, pax super illos; quem admodū paulo antè inquiunt* lac à Paulo Corinthij hauserint, *ad illud 1. Cor. 3. Lac vobis potum dedi.*

39. quibus Euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoq; suo signatum reliquerunt.] *Iamdudum eos habes citatos suprà dicto libro c. 32. n. 186. & 214. quòd compendij gratia Lectorem remittimus; hoc tantùm dicam, facere etiam hunc locum contra eorum audacium longè impudentissimum, qui adfirmare audent* Petrum *Romæ numquam fuisse.*

40. Habemus & Ioannis alumnas Ecclesias.] *Ex eo quod sequitur*: Nam etsi Apocalypsin eius non patet adludere *Auctorem ad septem Ecclesias quarum alloquitur* Ioannes *angelos siue Episcopos, Apoc. 1. & 3. nempè* Ephesiam, Smyrnæam Pergamenā, Thyatirensem, Sardensem, Philadelphiensem, & Laodicenam.

41. Nam etsi Apocalypsin eius Marcion respuit, &c.] Cerdoni, *atque adeo etiam* Marcioni, *quæ eadem dicere conatus est quæ ille, adscribit Tertullianum etiam suprà dicto lib. Auctor cap. 51. hæc ipsa dicit*: Acta Apostolorum & Apocalypsin quasi falsa reiicit. *Alij qui de hæresibus scripserunt, ipsi Marcioni malunt adscribere. Philastrius hæreticis alia quoque, sine nomine tamen, quòd Euangelium Ioannis & Apocalypsin Cerintho adscripserint; Epiphanius verò hæreticis Alogis vtrumque adscribit, qui tamen dumtaxat Euangelium Ioannis Cerintho tribuerint; Apocalypsin non quasi falsam respuerint; variis argumentis, sed futilibus, id conantes probare; quos ibidem ipse refellit. Atque contrariò, imprimis Auctor hîc disertis verbis docet Ordinem Episcoporum ad originem recensus in Ioannem stabit Auctorem. Quem inquam Ioannem, quem Apostolicas Ecclesias mox recensuit, præmittens constare id ab Apostolis esse traditum, quod apud Ecclesias Apostolorum fuerit sacrosanctum; ipsum ergo Ioannem Apostolum. Ipsum insinuant Auctor dum suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 33. & ipse Scorpiaco aduersus Gnosticos, cap. 12. eidem Ioanni attribuit Apocalypsin, & Epistolam eius primā, de qua quæ-*

Ioan-

Ioannis Apostoli sit, nemo dubitat. Et clariùs suprà lib. 3. aduers. Marc. quum c. 13. dixisset (sicuti etiam lib. aduers. Iud. cap. 9.) Sic & Babylon, etiam apud Ioannem nostrum, *adludens ad cap. 17. Apocal. eiusdem libri cap. 14. alium locum citans Apocal. 1.* Nam & Apostolus (*inquit*) Ioannes in Apocalypsi; *Et rursum lib. 3. adu. Marc. cap. vlt. adludens ad cap. 21. Apocal. de* Hierusalem de cœlo delata: Hanc (*inquit*) & Apostolus Ioannes vidit. *Item infrà Tomo 4. lib. adu. Marc. 4. carmine conscripto, cap. 6. Apocal. citans, eidem* Ioanni *illud adtribuit, qui Euangelium scripserit, in hæc verba:*

Fœderis hinc etiam noui inenarrabilis auctor
Discipulus Ioannes, animas pro numine passas
Testatur tali sese vidisse sub ara,
Clamantes Dei vindictam pro cæde potentis.

Alibi certè plerumque Ioanni *nominatim adscribit (hauddubiè aduersus hanc hæresin muniens Lectores) & dicto libro de Præscript. aduers. hæret. cap. 39.* Apocalypsin Domini; *citat autem frequentissimè sicuti alias scripturas sacras etiam in materia fidei, atque adeò pro auctentica agnoscit. Porrò qui similes veterum locos desiderat, consulat Adnotation. nostras in lib. 3. Testim. B. Cypriani aduersus Iud. cap. 16. numer. 48. Quorum omnium apertissimè B. Iustinus Martyr lib. adu. Typhonem: Vir (inquit) apud nos quidam, cui nomen erat* Ioannes, *è duodecim Apostolus Christi vnus, in ea quæ ei exhibita est* Ἀποκαλύψει, *&c. Qui volet omnium obiectionum in contrarium pulcram refutationem, videat Sixtum Senensem Biblioth. Sanctæ lib. 7. hæresi 10.* Porrò generositatem *rectè interpretatur Latinius, genus & originem.*

42. ordo tamen Episcoporum ad originem recensus, &c.] *Quinti à Veteribus fieri solet continua Episcoporum ad originem vsque Apostolicam successio, quam his verbis hauddubiè intelligit, vide suprà Adnotat. nostras ad lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 32. num. 183. ad illud:* Ædant ergo origines Ecclesiarum suarum, euoluant ordinem Episcoporum suorum, ita per successiones ab initio decurrentem, vt primus ille Episcopus aliquem ex Apostolis, vel Apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perseuerauerint, habuerit Auctorem & antecessorem. *Quò pertinet adeò etiam illud quod paulopòst subiungitur:* Habet planè & illud (*nempè Euangelium Marcionis*) Ecclesias, sed suas, tam posteras quàm adulteras; quarum si censum (*id est primam ab origine recensionem*) requiras, faciliùs apostaticum inuenias, quàm Apostolicum. *Ita enim* censum *ab Auctore vbique accipi, suprà adnotauimus lib. 1. adu. Marc. cap. 21. n. 149. vbi prorsùs etiam similem locum habes.*

43. Marcionis verò plerisque nec notũ, &c.] *Locus obscurissimus, & hauddubiè corruptus. Rhenanus putauit mederi posse, si pro eo quod habebant MS. priores:* in illis natum, vt non eodem natum, *legeretur:* nullis autem notum, vt non eo damnatum; *sed nimis liberum videtur adiucere:* autem, *quod etiam Vatic. cod. non habent, etsi hîc mendosi; nisi quòd semel legant:* totum, *pro notum; & χαχοζηλίαν adducit repetitio illa:* plerisque nec notum, nullis autem notum. *Ego itaque coniicio legendum:* Plerisque nec notum, nullis totum notum, vt cum eo damnatum (*vti pertineat ad damnationem, qua non Marcion solùm, sed & libri eius ab Ecclesiis Apostolicis damnatus fuerit*) *aut quod magis placet:* vt cum eodem natum; *nihil tamen in contextu immutandum censui.*

44. Faciunt fauos & vespæ, &c.] *Benè est, quòd* fauis vesparum *comparet* Ecclesias Marcionitarum; *vt hinc nullum sibi patrocinium sumant, qui contra Symbolum fidei, quod vnicam Catholicam Ecclesiam confitetur (quod tuentur B. Cyprianus libro de Vnitate Ecclesiæ, & B. Augustinus libris suis aduers. Donatistas de vnico baptismo) adserere non verentur plures Ecclesias, etiam hæreticorum.* Vespa *enim (Varrone teste lib. 3. de re Rustica, cap. 16.) quæ similitudinem Apis habet, neque socia est operis, & nocere solet morsu, quam Apes à se secernunt.* Fauus *autem dicitur, quem fingunt mulieres natum è cera, quum singula cam sena latera habeant, quod singulis pedes dedit natura. Et verò quum distinguat ibidem Varro inter cibum, domum, & opus; Cibum (inquit) foris capiunt Apes, intus opus faciunt, id est, fauos melle faciunt. Vbi indicat* fauos *quidem etiam facere* Vespas, *id est, domos, quas vnà cum Apibus inhabitant, sed opus non facere, id est, fauos melle non farcire. Haud secus* Ecclesias *quidem ad instar Catholicorum ædificant hæretici, sed quas non tam melle quàm veneno farciunt; insuper morsu suo Apibus, id est, Catholicis nocent; quare & rectè etiam ab eis secernuntur, & excommunicantur. Haud dissimile est quod habet Epiphanius hær. 44. de* Vespa: *In fruticibus & herbis nidum facit; & instar faui sibi ipsi capsas quasdam construit, in quibus capsis sobolem deponit. Quare rectè Rufinus in dictum Symbolum inter opera B. Cypriani: Multi (inquit) aliy Ecclesias congregarunt, vt* Marcion, *vt Valentinus, vt Hebion, vt Manichæus, vt Arius, & ceteri omnes hæretici. Sed illæ Ecclesiæ non sunt sine macula, aut ruga perfidiæ. Et ideò dicebat de illis Propheta: Odiui Ecclesiam malignantium, & cum impiis non sedebo. De hac autem Ecclesia quæ fidem Christi integram seruat, audi quid dicat Spiritus sanctus in Canticis Canticorum: Vna est columba mea, &c. ne prolixiores simus. Idem est quod hîc præmisit Auctor:* Habet & illud Ecclesias, sed suas, adulteras, & apostaticas.

45. Eadem auctoritas Ecclesiarum Apostolicarum ceteris quoque patrocinabitur Euangeliis, &c.] *Huic non est absimile quod alicubi habet B. Augustin.* Euangeliis *non crederem, nisi Ecclesia Euangelia esse tradidisset.*

46. licet, & Marcus quod ædidit, Petri adfirmetur, &c.] *Istud repetit etiam B. Hieronym. Catal. Scriptor. Ecclesiast.* Marcus (*inquit*) *discipulus & interpres Petri, iuxta quod Petrum referentem audierat, rogatus Romæ à fratribus, breue scripsit Euangelium. Quod quum Petrus audisset, probauit, & Ecclesiæ legendum sua auctoritate edidit, sicut & Clemens in sexto Hypotyposeon libro scribit. Atqui de* Digesto Lucæ, quod Paulo adscribere solent, *vide suprà num. 20.*

47. capit, magistrorum videri, &c.] *Hunc locum (inquit Rhenanus, cui & nos adsentimur) nostrum secuti iudicium, ac memores solitum Tertullianum verbo* capit *suo more vti,* capita *nomen vertimus in* capit *verbum, vt nunc sic legatur:* capit, magistrorum videri, &c. *Hoc est: Possunt magistrorum videri ea quæ discipuli promulgarint; vt suprà lib. 2. aduersus Marc. cap. 9.* Capit etiam imaginem spiritus dicere flatum, *& lib. 3. cap. 6.* id enim intelligi vel non intelligi capit, *vt de aliis locis ob breuitatem taceamus. Sunt autem Tertullianica:* quâ Apostolica, *&:* dedicata, *pro: incepta; & non multò post:* decucurre-

runt, &c: decucurrisse.

48. vt siqui Euangelium peruertebant, &c.] *Adludit ad illud Gal. 1. qui volunt* peruertere, *siue* conuertere Euangelium; *Græcè est:* μεταστρέψαι, *quod propriè significat ad aliud detorquere; quare & rectè paulò post Auctor:* illa conuertant ad formam sui; *quo significatu etiam accipit illud:* euertit, *sub finem.*

49. (nam & quotidie reformant illud, prout à nobis quotidie reuincuntur) &c.] *Parentheſi hoc includimus, vti constet magis sensus, & lectio 2. Vatic. MS. cod.* aut erubescant, *pro:* erubescunt. *Est autem hîc notanda hæreticorum inconstantia, qui* quotidie reformare *solent sua scripta, sicuti vidimus in Melanchtone, qui sexies aut septies suam Confessionem Augustanam immutauit, & modo duo, modo tria, modo plura Sacramenta Ecclesiæ admisit, prout quotidie à Catholicis reuincebatur.*

50. tramittit.] *Pro:* transmittit (*inquit Rhenan.*) *adlegans simile locum infrà?* & inde tramitti in terram. *Idem est quòd antè dixit:* conuertere, *quod distinguit ab:* euertere.

51. traditioni Apostolorum patrocinãtem, &c.] *De* Traditionibus Apostolorum *non semel suprà adnotauimus, maximè verò cap. 3. lib. de Cor. milit. nu. 27. vbi & alios locos nostros habes adnotatos.*

CAP. VI.

52. Sed alium iam hinc inimus gradum, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quòd Christum constet Dei creatoris Prophetias repræsentasse (*id est, sicuti sapiùs adnotauimus, præsentes reddidisse & adimplesse*) atque adeò eiusdem sit Dei nouum & vetus Testamentum. Cuius præscripti & pacti meminisse vult vbique Lectorem Auctor, *atque adeò hîc ipsius libri huius materiam nunc primùm significat, quòd nempè hoc toto libro ostendat, Noui Testamenti veritatem conuenire cum figuris Veteris Testamenti. Atqui inter Prolegomena nostra tractatum vide etiam illud Prouerbij:* alium inire gradum.

53. alienum Legis & Prophetarum, &c.] *Vt suprà (inquit Rhenan.) lib. de Resurr. carnis, cap. 44.* In re aliena salutis. *Item cap. 16.* in alienam culpæ.

54. Certè propterea contraria quæque sententiæ suæ erasit, &c.] *Omnibus hæreticis id familiare est, vt* contraria suæ sententiæ eradant *in scripturis, atque adeò etiam nostris. Sic libros duos Machabæorum reiiciunt, eo quòd sanctorum post hanc vitam orationibus & sacrificiis pro defunctis suffragentur; Epistolam Iacobi & Apocalypsin, quòd faciant pro bonorum operum meritis; Epistolam denique Petri secundam, quòd suas hæreses nouissimis hisce temporibus ibi prædictas animaduertant.*

55. Hæc conueniemus, &c.] *Sic etiam suprà locutum Rhenan. adnotat, sed non occurrit locus; nisi fortè lib. de Patient. cap. 12. vbi:* conuenientiam *pro pacto accipit Auctor; vti sit sensus: De his* conueniemus, *seu paciscemur; pro quo facit quod sequitur:* sub illa vtique conditione quæ ex vtraque parte condicta sit.

56. Constituit Marcion alium esse Christum qui Tiberianis temporibus, &c.] *De hac illius hæresi suprà lib. 1. adu. Marc. cap. 19. nu. 126. aliquid adtigimus; quam latè refutat Auctor initio capitis sequentis.*

CAP. VII.

57. Anno quintodecimo Principatus Tiberiani, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De dæmonio expulso in synagoga Capharnaum ex cap. 1111. Lucæ. *Et quia totum Euangelium Lucæ maiori ex parte hoc libro interpretatur, ad marginem vbique addidimus initio capitis de quo capite Lucæ desumptum sit, & ipsa verba Lucæ, quæ explicat ex proposito, aliis characteribus excudi iussimus; vti Professores sacrarum litterarum statim inuenire queant locum illum, quem fortè in Tertulliano requirunt. Atqui facit ad loci huius intellectum illud Epiphan. hær. 42. Statim (inquit) in principio, omnia quæ à nobis tractata sunt, hoc est quod dicit:* Quandoquidem multi aggressi sunt, &c. *& quæ habentur de Elizabeth, & de angelo nuntium ferente Mariæ virgini, & de Ioanne ac Zacharia, & de genealogia nativitatis in Bethleem, & de baptismate, hæc omnia recuit & transfiluit; & principium Euangelij hoc facit.* Anno quintodecimo imperij Tiberij Cæsaris. *Addendum enim est:* imperij *apud Epiphan. ratione translationis Auctoris, qui* Principatum Tiberianum *vertit, tum quòd illud legant tam Græca & Latinæ, quàm Syriaca editiones.*

58. proponit eum descendisse in ciuitatem Galileæ Capharnaum, &c.] *Illud initium sumsisse Marcion ex 3. cap. Lucæ; cui conungit* (*omissa relatione omnibus quæ 3. cap. & initio cap. 4. continentur,*) *illud cap. 4. versu 31. vsque ad 38.* descendit in ciuitatem Galilææ Capharnaum.

59. vtique de cœlo creatoris, &c.] *Finem huc loco, tum ex eo quod suprà habet lib. 1. aduers. Marc. cap. 19. patet,* adiecisse dictis verbis Marcionem: descendit; *sic enim ibi legitur ex sententia Marcionis:* Anno 15. Tiberij Christus Iesus de cœlo manare dignus est; *quod ipsum interim etiam subintelligitur, quasi antea Deus Dei filius, cœlum sedem habuerit suam, sic interim Marcionem irridet, quòd eum* Christum creatoris *negarit,* qui & de cœlo creatoris, & in terram creatoris descenderit, *tamquam qui, sicuti duo sint, ita etiam, quantum apparet, duos cœlos imaginetur, vnum* suum, *id est sui Dei, alterum:* creatoris, *atque adeò descensus duos etiam faciebat, priorem de suo cœlo in cœlum creatoris, alterum* de cœlo creatoris in ciuitatem Galileæ Capharnaum, *atque adeò in terram creatoris.*

60. per quæ iam alibi retractauimus. An, &c.] De cœlo *quidem* & mundo Dei Marcionis *iam tractauit lib. 1. aduers. Marc. cap. 15. sed hactenus non reperire non potui, vbi disputet:* An descenderit per creatorem (*id est creatoris cœlum*) & quidem aduersus ipsum, potuerit ab eo admitti, & inde remitti (*sic enim rursus lego eum Rhenano pro:* transtiti) in terram æquè ipsius. *Atqui non omisi, quin Tertullianicum sit illud:* Videnti; *legimus cum 1. Pat. MS. cod.* Apparere subitò, *pro:* subitum, *quod si non semel legat Auctor lib. 3. aduers. Marc. cap. 2. vbi procrè illud refutat; & distinguimus ad maiorem intellectum:* Descendisse autem; dum it, videtur, & illum oculos; de facto etiam ordinem facit.

61. vt Romulus quidem ascensus sui in cœlum habuerit Proculum adfirmatorem, &c.] *Haud dubiè B. Cyprianus, Auctorem hanc dubiè imitatus, lib. de Idolol. vanitate:* Romulus (*inquit*) peierante Proculo Deus factus, *vbi vide Adnotatum. nostrum nostrum* 19. *Hoc est autem quod addit Auctor:* ascendisse illum mendacij scalis. *Omittimus autem vocem Deum perstruam, iuxta 1. Vatic. MS. cod. legentes:* Christus descensus sui, &c.

62. Hoc primum bibito, citò facitò, &c.]

rum restituimus: bibito, secuti vestigia 2. Vatic. MS. codicum, pro eo quod Rhenanus substituerat: obito; vtpotè qui non aduerterat, citari Isaiam ab Auctore iuxta LXX. qui illud, non hoc legũt; maximè quum etiam nominatim interpretetur B. Ambros. Comment. in Psal. 1. Bibe Christum, & B. Basilius in Comment. huius loci: bibe fidem, vt Paraphrastes adluserint LXX. ad illud: Omnes sitientes venite ad aquas; B. Cyrillus: bibe primùm prædicationem Christi; vt indicet primùm susceptam prædicationem Christi in Capharnaũ Galilææ; quomodo etiam Euseb. l. 7. Demõstrat. Euãg. c. 4. qui interim l. 9. referri illud mauult ad primũ signum aquæ mutatæ in vinum. Ioan. 2. Verùm illud magis placet, quòd Matt. 4. legatur: Venit, & habitauit in ciuitate Capharnaũ maritima, in finibus Zabulõ & Nephtalim, vt adimpleretur quod dictum est per Isaiã Prophetam: Terra Zabulõ & terra Nephtalim viam maris trãs Iordanẽ, Galilæa gentiũ, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucẽ magnã, & sedentibus in regione & vmbra mortis lux orta est eis. Vbi vertit iuxta emendatiores codices Euangelistæ: viã maris, id est, interprete Theophilacto: iuxta viã, pro eo quod LXX. et ceteri: maritimã, id est iuxta maritimã; pro quo Auctor: qui maritimã, nempè inhabitatis; In hoc differens à LXX. qui hodie extant, quòd legat: & Iordanis, pro quo conformiter omnibus aliis castigauimus: ad Iordanẽ, vt accipiatur: ad, pro: trans, et: populus qui sedetis in tenebris, videte lumẽ magnũ; qui habitatis terrã, sedẽtes in vmbra mortis, lumẽ ortũ est super vos, pro eo quod illi: qui sedebat, ac: vidit, & habitãtes in regione & vmbra mortis, lumẽ orietur vobis. Auctorem sequitur B. Cypr. Testim. l. 1. c. 21. in eo quòd legat: videte, & lumẽ orietur super vos, in reliquis legens partim secundũ Isaiã, partim iuxta Matthæi; coniungens vtramque lectionem: viam maris, & qui maritimã inhabitatis, quomodo ibi legendum censeo, pro: via, & maritima; quia vtrumque Græcè legitur in Accusatiuo, & addendum etiam secundum quod legunt omnes: Galilæa.

63. Hoc enim Marcion vt additum erasit, &c.] Quum neque hodie inueniatur apud Lucã: Nõ veni legem & Prophetas dissoluere, sed adimplere; sed Matth. 5. aut olim lectũ fuit etiam apud Lucã, aut intelligit erasum esse cum reliquo toto Euãgelio Matthæi; quãquam interim infrà c. 9. sub finem dubitare videatur, an olim in Euangelio Lucæ idipsum lectũ sit, quum dicit: Sine dubio; quo testabatur se legem non dissoluere, sed adimplere. & similiter infrà quum dicit: Quocúque modo præcepit, eodẽ potuit etiã illã premisisse sententiam: Non veni legem dissoluere, sed adimplere. Quid ergo tibi fuit, de Euangelio erasisse quod saluum est? & rursum c. 12. sub finem: factis vbique ingerens: Non veni dissoluere legem, sed adimplere; si Marcion hac voce os ei obstruxit.

64. de cœlo statim ad Synagogam, &c.] Videtur hinc amplius aliquid legisse in suo Euãgelio Lucæ Auctor, nẽpe: ad Synagogã, vel: & in Synagoga docebat eos. Hodie insinuatur id quidem, sed præmittuntur verba quæ hic deinceps explicat Auctor. stupebant autem, &c.

65. vt dici solet: Ad quod venimus, hoc age, &c.] De hoc Prouerbio vide nostra Prolegomena.

66. Marcion auferetiam illud de Euãgelio: Nõ sum missus, &c.] Intelligere Auctorem tum id quod præcesit, tum istud de Euangelio Matthæi, etiam hinc patet; neque enim istud apud Lucã reperitur, sed Matthæi 15. Propriè autẽ vertit: perditas, quod Græcè est: τὰς ἀπολωλότας. Sicut & illud: &: Non est auferre panem filiis, & dare eum canibus, vbi more suo omittit: bonũ, quod tamen habent Græci & Latini & Syriacus codices. Cui similis est phrasis in illis verbis supracitatis n. 63. Quid ergo tibi fuit, &c. Atqui legimus ex 2. Vat. MS. cod. Sufficiunt, pro: sufficiant, & : voces Christi mei, pro: vocem, quia illius sententiam citauit.

67. de censu denique Augusti, &c.] Frequentissimè census Augusti, seu Cæsaris, commemorat Auctor, quantum apparet, eo quòd illud Lucæ 2. erasserit Marcion. Verùm de iis latiùs infrà cap. 19.

68. nisi circumcisum scirent, non admittendum in sancta sanctorum, &c.] Videtur appellare Auctor: sancta sanctorum, eam partem templi, in qua Christus annorum duodecim sedens in medio Doctorum inuentus est: secundum quod reperitur Lucæ 2. erasum tamen etiam cum reliquis à Marcione.

69. non tamen ad docendum, &c.] Hinc confirmatur quod suprà dixi n. 64. legisse Auctorem in Euangelio Lucæ: & in Synagoga docebat illos, omissa per Marcionem voce: Sabbathis.

70. Stupebant autem omnes ad doctrinam eius. Planè. Quoniam (inquit) in potestate erat sermo eius, &c.] Hîc habes ad rectum ab Auctore et Marcione: omnes, quod hodie hîc nõ legitur, neq; in Græcis, neque in Latinis, neq; in Syriaco codicibus, c. 4. sed & 2. Legis autem, & meo iudicio rectiùs secundum phrasin Auctoris, paulopòst alter Vatic. MS. cod. aduersarentur destructorem; sed retinere malui: auersarentur.

71. Exclamat ibidem spiritus dæmonis: Quid nobis & tibi est Iesu? Venisti perdere nos, scio qui sis, sanctus Dei.] In his verbis sequentibus Luc. 4. omisit Auctor duas voces, nempè: Sine, ante illud: Quid nobis &c. & : te, legens dumtaxat: Scio qui sis; quæ tamen ab aliis omnibus leguntur hoc loco, sed omittuntur Marc. 2. Deinde prætermittit: Nazarene quod vtrobique legitur; legit etiam & interpretatur sine interrogatione illud: Venisti perdere nos. Siue autem legas cum excusis: nec Christum, siue: ne, cum vtroque Vatic. cod. perinde est.

72. Alibi iam de nominibus expostulatum est, &c.] Nempè suprà l. 3. adu. Marc. c. 11. de nomine Emmanuel; c. 15. de Christi nomine; & 16. de nomine Iesu, atque adeò & de Iesu nomine Dei in filio Naue. Legimus autem mox ex 1. Vatic. MS. cod. per quod posset, pro: possit.

73. Hæc & ab angelo exceperat secundum nostrum Euangelium: Propterea, &c.] Rectè addit: secundum nostrum Euangelium; nam reperitur Luc. 1. illud Angeli ad Mariam: Propterea quod nascetur ex te, vocabitur sanctum filius Dei; & paulò antè etiam illud: & vocabis nomen eius Iesum.

74. extraneum Iesu, &c.] Hoc est (inquit Rhenanus) in alienum à Iesu. Sic dixit lib. de Resurrect. carnis c. 16. Extranea gloriæ; rursum lib. 2. aduers. Marcion. cap. 13. Quis mali extraneus, nisi qui & inimicus? Simili phrasi infrà initio c. 11. dixit: extraneum legis, & Iudaismi prophanum, intelligens à Iudæis reiectũ Christum tamquam prophanum. Paulopòst autem supplemus ex Vatic. 2. MS. cod. vt & Iesum.

75. Atquin (inquis) increpuit illũ Iesus, &c.] Auctor pro reprehẽdere vsurpat: increpuit, pro: increpauit, ad instar Plauti, qui dixit in Amphitryone: Ita increpuit me Iupiter; et paulopòst: increpitus, pro: increpatus, etiã Liuio vsitatũ l. 3. Bell. ciu. quũ dixit: grauiter increpiti. Legimus autẽ ex altero Vat. MS. cod. & malè adulantem, pro: vt; item aliquanto post: existimãtem, & : exi-

TERTULLI
Cum Adnotationi
PAMELII
A. V.
16.

ſtimandum, *pro*: æſtimantem, *&*: æſtimandum.

76. de candida ſalutis, &c.] Candidam (*inquit idē Rhen.*) *ſubſtantiuè pro veſte vſurpat, à qua dicti ſunt* cādidati, *videlicet honoru apud Romanos olim petitores.*

CAP. VIII.

77. Nazarēus vocari habebat ſecundū Prophetiam, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: De doctrina Chriſti in Synagoga apud Nazareth, & aliis dæmoniis expulſis, ex eodē capite IIII. Lucæ. *Quorum prior hiſtoria præmittitur, poſterior ſub finem capitis poſtponitur præcedenti; eraſo per Marcionem intermedio miraculo curatæ ſocrus Petri à febribus. Neq; mirū eſt, poſtpoſitam hanc hiſtoriam à Marcione (immò ſortaſsis & ab Auctore, eo quòd in Nazareth Chriſto dictum fuerit: Quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac hīc & in patria tua; adludens nempè ad miracula antea à Chriſto facta; ſed poteſt id referri, nō ad miraculū iam tractatū de expulſo dæmonio, ſed ad miracula quæ deſcribūtur Matt. 3. de ſanato omni lāguore et infirmitate per totā Galilæā, atq; adeò etiā in Capharnaū; quæ haūddubiè contigerāt, antequā regrederetur in Nazareth vbi nutritus fuerat. Atqui more ſuo loquitur Auctor quū dicit:* Nazaræus vocari habebat, *adludēs ad Matt. c. 2. vbi legitur quòd (ſicuti paulopòſt etiā hīc citatur)* Chriſtus adhuc in infantia, imitando Archelaum filiū Herodis apud Nazareth deſcendit; *vt adimpleretur (inquit Matthæus) quod dictū eſt per Prophetas: Quoniā* Nazaræus vocabitur. *Ad quā ſcripturā margini adnotauimus Matt. 2. quòd alioqui per quos* Prophetas dictum ſit, *adhuc ſub iudice lis eſt, iam inde à tempore B. Hier. qui quum l. de Opt. genere interpretandi ad Pammachium ſcripſiſſet, adludi ad illud Iſai. 11. Et flos ſiue* Nazaræus (*vti ſcribit eſſe Hebraicè*) *de radice eius aſcendet; Commentario tamē in Matthæum probat ideò dici per Prophetas, quòd apud certum aliquem Prophetam non reperiatur, ſed vbique apud omnes Prophetas, vbi Chriſtum ſanctum appellāt. Leo interim de Caſtro in dictum Iſaiæ locum, prophetatum olim iſtud putat Gen. 49. & Deut. 33. per Ioſeph; & Iudicum 13. per Samſonem; quorum ille (ſaltem Hebraicè,) hic verò etiam Græcè ſecundum LXX.* Nazaræus *appellatur. Diſcutiat Lector vtra ſententia ſit veriſimilior. Porrò magis conforme eſt Græco contextui vt legatur iuxta 1. Vatic. MS. cod.* nos Iudæi Nazaræos appellāt, *quàm quod erat antea*: Nazarenos.

78. Nazaræi exalbati ſunt ſuper niuē, &c.] *Vat. 2. MS. cod.* exaltati; *ſed illud confirmatur per Rhenanum ſimilibus vocibus, quibus Auctor vtitur; tum infrà quū vertit*: & ſuper niuem exalbabo, *tum ſuprà alicubi vbi dixit*: exalbidus; *deinde reperitur Thren. 4.* ἐκαθαρίσθησαν, *id eſt*: emundati ſunt, *pro quo Auctor*: exalbati ſunt, Nazaræi eius ſuper niuem. *Atqui Tertullianica ſunt*: luridati, delinquentiæ, nigrati, *&*: eieraſſe, *ſicut etiam* emancipata, *& non multo pòſt*: ſicuti adſolet, *ac*: ſuccidiſſet.

79. apud Nazareth quoque nihil noui notatur prædicaſſe, dū aliò merito vnius prouerbij eiectus refertur.] *Hactenus occaſione hiſtoriæ Luc. 4. (ſicuti initio capitis dictū eſt) adtulit ſcripturas de* Nazareo *et* Nazaræis; *nūc in cōpendiū redigit, quod latiùs ab Euangeliſtâ dictū eſt*: Chriſtū apud Nazareth *legiſſe in libro, atque adeò nihil noui prædicaſſe; et merito vnius prouerbij, nempè illius: Nemo Propheta acceptus eſt in patria ſua*, aliò, *id eſt in alias partes*: eiectum referri.

80. Hīc primum manus ei iniectas animaduertens, &c.] *Hīc proſequitur quod ibidem habetur: Et eiecerunt illum extra ciuitatem, & duxerūt illum* (manus iniectas animaduerte) *vſque ad ſupercilium montis, &c. vt præcipitarent eum. Habes itaque* & ad præcipitium vſque protractum. *Atqui inde Auctor eorum corpus Chriſtum habuiſſe confirmat.*

81. Nā erſi per medios euaſit, &c.] *Rurſum peruenit in eo quod ſequitur ibidem: Ipſe autem tranſiens per mediū illorum ibat. Quod ita interpretatur Auctor, vt ei per caliginem eluſerit eos Chriſtus, ſed potius (vti eius verbis & phraſi vtar)* dimiſſus ſit ſoluto, vti adfolet, vel etiam irrupto tumultu.

82. Tangere enim & tangi, &c.] *Iſtud etiam ſuprà citatum habes ab Auctore lib. de Anima, c. 5. vbi Lucretio nominatim adſcribit; qui quo loco id habeat, adnotauimus num. 78. Certè ethnici eſſe eiū verſum hīc indicat, quum ſubdit*: etiam ſæcularis ſapientiæ.

83. quibus manus imponens, &c.] *Hīc iterum peccat in verbis c. 4. Lucæ, quæ tamen (vti initio huius capitis diximus) ſub finem capitis habentur, poſt miracula in Capharnaum. Ibi verò ſic legitur*: At ille ſtans manus imponens, *curabat eos; pro quo Auctor*: beneficia medicinarum conferebat.

84. Hic (inquit) imbecillitates noſtras ſuſtulit, &c.] *Suprà l. 3. adu. Marc. c. 17. tranſtulit Auctor ſuſtulit, &*: portauit, *iuxta quod citatur Matt. 8. Hierò citat ſicuti habetur Iſai. 53. ſaltem iuxta Veteris editionem LXX. quam Matthæus ſecutus eſt; quam hodie etiam legatur, Ipſe peccata noſtra portat, & pro nobis dolet.*

85. Portare autem Græci etiam pro eo quod eſt ponere, quod eſt tollere, &c.] φέρω enim non ſolum portare *ſignificat, ſed etiam tollere. Hunc illud Gregorii Nazianzeni*: αὖ ἐγὼ φέρω τὸν, *id eſt, venti auferent.*

86. Itaque ſpiritus nequam, &c. excedebat vociferantes: Tu es filius Dei, &c.] *Hīc iterum errauit in verba Lucæ 4. ſicuti & quum ſubiicit*: Sed prohibebat & increpabantur & iubebantur tacere. *Hoc eſt enim quod ibi legitur*: & increpans nō ſinebat ea loqui. *Atqui hoc interceſſit*: vel hīc pareat, *rectè adnotat accipi poſſe, vt appareat, alibi etiā vſitatū Auctori & Iureconſultis, eius etiam ſunt peculiaria*: quā deſtructor, & non *paulopòſt*: quā bonus.

87. niſi quòd Marcion Deum ſuum timere negat defendens bonum, &c.] *Hanc Marcionis hæreſim confutatam habes l. 1. adu. eundem, c. 7. 25. 26. &c.*

88. In ſolitudinem procedit, &c.] *Rhenanus reſtituebat legendum*: In ſolitudinem procedit ſollemnis, & huiuſmodi, &c. *ſed non animaduertit illud*: In ſolitudinem procedit, *iterum ex Luc. 4. deſumptum eſſe; cui adiicit Auctor iuxta caſtigationē Gelenij Sollemnis & huiuſmodi regis creatoris, id eſt, vt ait Rhenano teſte, adſueta, & in quam ſæpius ſolent ſcribere. Similiter enim dicitur infrà alicubi*: ordinarium & ſollemne. *Atqui videtur Auctor legiſſe duntaxat* Graecis ἐρήμους, *vbi hodie additur* τόπους.

89. Oportebat ſermonem (*nempè Dei, id eſt Chriſtum*) illic quoque videri in corpore, vbi egerat aliquando & in nube.] *Nempè in ſolitudine. Apparuiſſe enim Dominum in nube filiis Iſrael in ſolitudine, conſtat Exod. 19. atque adeò rectè addit*: Euangelium placuiſſe habitum loci, qui placuerat Legi; *atque quum* Lex in ſolitudine Synai *promulgata fuerit.*

90. Capiat itaque iocunditatem ſolitudo, &c.] *Rectè addit Auctor*: Hoc Iſaias promiſerat. *Repetit enim Iſai. 35. & 42. præterquàm quod legiſſe videtur Auctor, ſicuti eſt in Hebræo*: Iocunditatem capiat, *eo quod hodie eſt apud LXX. lætare, cap. 42. & quod ſecundum vtramque additionem legitur cap. 35. lætabuntur.*

91. De-

91. Detentus à turbis: Oportet me, inquit, & aliis ciuitatibus adnuntiare regnum Dei.] *Hoc iterum adfert ex fine cap. 4. Lucæ; conuincens vnum esse Deum, cuius* regnum *prædicabat Christus. Est proinde ibi addenda interrogationis nota:* Ostenderat iam alicubi Deum suum?

CAP. IX.

92. De tot generibus operum, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De vocatione Apostolorum Petri & filiorum Zebedæi, ac leproso mundato, ex cap. v. Lucæ. *Intermiscet interim adhuc ex cap. præcedenti, quod Christus dixit apud Nazareth* de vnico leproso Naaman Syro emundato per Heliſæum.

93. vt ab illa (*nempè* piscatura) in Apostolos sumeret Simonem & filios Zebedæi, &c.] Simonem *mox* Petrum, *vti et Euangelista Lucas, nuncupat*, & filios Zebedæi Iacobum & Ioannem. *Sunt autem hæc verba Auctoris, non Euangelistæ.*

94. dicens Petro trepidanti de copiosa indagine piscium: Ne time, abhinc enim homines eris capiens, &c.] *Hæc apud Lucam reperiuntur, vbi vocem* θάμβος *transtulit:* trepidationem, *pro eo quod alij:* stuporem; *&*: indaginem, *quod Græcè est:* τῆ ἄγρᾳ, *pro:* venatione seu captura, *quemadmodum vertunt alij. Legimus autem mox ex 1. æditione Rhenani,* se eum esse, *pro:* enim; *vbi quod adfert testimonium, reperitur Hier. 16.*

95. Denique relictis nauiculis secuti sunt eum, &c.] *Hoc iterum ex Luca prosequitur, ita vt in compendium illius verba cõtrahat. Legimus autem:* adlegere, *ex vno Vatic. MS. cod.* secuti *&* alibi, *pro:* allegere. *Cur autem* Marcion nauclerus *vocetur, vide suprà lib. 1. adu. Marc. n. 2. vbi & de* Antithesibus *eius.*

96. συνταλαίπωρον, id est, commiseronem, & συμπαθούμενον, id est, coodibilem.] *Ego censeo quidem ex margine in textum irrepsisse Græcarum vocum interpretationem; sed quòd legat eam alter Vatic. cod. retinui. Sunt autem voces illæ Græcæ compositæ ab Auctore à* σὺν *&* ταλαιπωρὸς, *&* σὺν *ac* μισέω, *voce derivata à* μῖσος, *quæ odium significat. Agit autem de aliquo sectatore Marcionis.*

97. in leprosi purgationem.] *Hìc quasi aliud agēs couertit se Auctor ad historiã* purgationis leprosi *per Christũ factæ etiã Luc. 5. quẽ ille non* leprosum *inuenerat, sed plenum lepra commemorat. Cùm autem Christus* tetigerit leprosum, *& sic curauerit, latè disputat, quomodo hoc non repugnet legi veteri.*

98. in exemplo leprosi nõ contingẽdi, immò ab omni commercio submouendi, &c.] Leprosos non contingendos, *expressè non mandatur in Lege, hinc fortasse potius:* exemplo *vtitur Auctor, quàm vt legis; sed Num. 5. iubentur* ab omni commercio submoueri, *his verbis: Eiicite ex castris omnẽ leprosum. Atqui non multo pòst sunt verba Tertullianica:* Ita non præscribetur illi, *&*: æmulus legis.

99. Si autem Heliſæus Prophetes, &c.] *Videtur hic rursum ex obiectione Marcionis recurrere ad id quod ex cap. 4. omissum fuerat: Et multi leprosi erant in Israel sub* Heliſæo Propheta, *& nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus; qua occasione pulcherrimè ipsum illã historiam 4. Reg. 6. explicat. Legimus autem ex 2. Vatic. MS. cod.* emundauit extraneus, *pro:* emundat. *Atqui illud:* significato per nationes emundationis, *rectè interpretatur Rhenanus, quum subsit significatio emundandarum nationum.*

100. septem miculis capitalium delictorũ, &c.] *Longè aliam habes quàm quæ communiter traditur* septẽ capitalium delictorum *enumerationem, vtpotè quum hìc enumerẽtur:* idololatria, blasphemia, homicidiũ, adulteriũ, stuprum, falsum testimonium, *&* fraus. *Quorum* idololatria *&* blasphemia *possunt ad superbiam referri,* homicidium *ad iram,* adulterium *&* stuprum *ad luxuriam,* falsum testimonium *et* fraus *ad auaritiam; sed restabunt præterea, inuidia, gula, & acedia. Tria autẽ ex his enumeratis* adulterium, fraudẽ, homicidium, *B. Cypr. etiam inter mortalia crimina ponit l. de bono Patientiæ, vbi vide Adnot. nostras nu. 36. Auctor denique infrà Tom. 5. de Pudicitia, eadem ista inter* grauiora & exitiosa, *immò &* mortalia *enumerat, præter* falsum testimonium, *cuius loco ibi* negationem *addit;* fornicationem *illic appellans, quam hìc* stuprum *more suo. Atqui nescio an etiam alibi adnotauerimus, contra quàm alij plerique, Auctorem* delicta *appellare quidem omnis generis peccata; sed sicut & hìc, pleraque grauiora.*

101. quia vnius lauacri vis, &c.] *Omittimus: &, quod hìc præmittebatur. Atqui de* vno lauacro à Christo repræsentato, *id est, ad effectum deducto, vide suprà lib. de Baptismo, cap. 15. Sunt autem verba obiecta à Marcione:* Heliſæum quidem, &c. *vsque:* Quasi non audeam, *& rursum ibi:* Sed ideò alius Christus, &c. *vsque:* Quid constituis, &c *Rectè etiam hìc adnotat Rhenanus:* ne in dedecus tibi vertat, *accipi:* vertat *absolutè, pro:* cedat. Pusillitatẽ *verò frequẽter vsurpat Auctor.*

102. Secundum hæc, cetera quoque occurrunt, &c.] *His verbis iterum reuertitur ad tractationem cap. 5. Lucæ, vbi* vetuit Dominus eum diuulgare, & iussit: Vade, ostende te sacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyses. *Nèpe Leuit. 14. Vbi quod addat:* munus, *videtur id legisse Auctor, non solùm Matth. 8. sed etiam apud Lucam. Maximè quum Epiphan. hær. 42. Cõfut. 1. hunc locum tractans, indicat rescidisse eam vocem Marcionem, vbi pulcrè hinc probat Christum legis sacerdotium non reprobasse, & Moysis præceptum fieri constituisse, atque adeò à Deo Patre suo legem Moysi datam. Legimus autem ex 2. Vatic. MS. cod.* prophetatæ legis, *pro eo quod erat mendosiùs:* propheta.

103. vt sit vobis in testimonium, &c.] *Constat ex peruersione Marcionis sic legisse Auctorem, quum non modò Lucæ 4. sed & Matth. 8. ac Marci 1. legatur:* in testimonium illis; *maximè quum istud etiam adfirmet non semel Epiphan. loco iam citato, ad deos: vtcunque legatur, facere cõtra Marcionem, eo quòd testem se faciat Christus, quòd non venerit vt legem dissolueret (vti bis etiam hìc repetit Auctor) sed adimpleret. Atqui ex illis legimus:* adimplere, *pro:* implere, *&*: Hanc tã congruentem, *pro:* Hanc totam, *& non multò pòst ex altero eõrũdem:* an non? *pro:* aut, *&*: numquã, *pro:* nusquã, *& infrà:* Atquin, *pro:* Atqui, *&*: cur ergo, *pro:* enim. *Sunt porrò iterũ verba Marcionis:* Nam & bonus, *etc. vsque:* quid tum? *etc. Quinquies etiam habes phrasin Tertullianicam:* quâ destructor, *hìc, & sub finem capitis:* quâ bonus, quâ superuacuus, quâ patiens, quâ inconstans.

104. de gradu pellam, &c.] *De hoc Prouerbio vide nostra Prolegomena. Legimus autem:* Quocumq; modo præcepit, *ex 1. Vatic. MS. cod. pro:* præcipit, *quia illud etiam præmittitur. Item etiam secundo:* erasisse, *pro:* eradicasse.

CAP. X.

105. Curatur & Paralyticus, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* De Paralytico curato, & appellatione filij hominis, ex eodem capite v. Lucæ. *Atqui paucissimis his verbis integram historiam contrahit?*

Curatur & paralyticus, & quidem in cœtu (*vtpotè docente Christo*) spectante populo; *quippè quum per tectum submissus fuerit in medium. Quod miraculum in Capharnaum contigisse patet Matth.9.*

106. Videbit enim (inquit Isaias) populus sublimitatem Domini & gloriam Dei, &c.] *Reperitur hoc secundum LXX. Isai. 35. sicut & id, quod sequitur:* conualescite, &c. *præterquàm quòd transponat* sublimitatem, *&*: gloriam. *Citatur vtrumque etiam infrà hoc eodem libro cap.12.*

107. Conualescite manus dimissæ, & genua dissoluta, &c.] *Auctor quod est in editione LXX.* ἰσχύσατε, *hoc est: confortate, accipit paronuè, & vertit:* conualescite, *tum hìc, tum in eo quod subiungitur:* Conualescite, nec timete; *& infrà sub finem cap.12.* Inualescunt, *& accipitur ab eo:* dimissæ, *pro: remissæ, seu* dissolutæ, *sicut infrà, seu* resolutæ, *sicuti vocem Græcam* ἀνειμένη *vertit Interpres Irenæi lib.3.cap. 22. Vbi conformiter Auctori legitur bis: Confortamini, cui consentit etiam B.Cyprian.Testim.lib.2.adu. Iud. cap. 7. Atqui habes etiam hìc repræsentationem virium, pro eo quod vires præsentes reddit, dum restituit.*

108. Exsurge, & tolle grabatum tuum, &c.] *Hìc prosequitur verba Christi, Luc. 5. quæ protulit post obmurmurationem Iudæorum, quam etiam hìc subiungit:* Quis dimittet peccata, nisi solus Deus? *Sic enim legimus ex 2.Vatic.MS. cod. pro:* dimittit, *quia ab aliis omnibus legitur: Quis dimittere potest. At verò vertit* grabatum, *quod Græcè est* κλινίδιον, *pro eo quod alij: lectum.*

109. Quoniam (inquit) in plurimis dimittet delicta eorum, &: Delicta nostra ipse aufert.] *Legimus ex Vatic.1.MS.cod.* Quoniam, *pro:* Quomodo. *Istius verò Prophetiæ necessariò duo membra disiungimus, quia etsi eodem capite Isai. 53. vtrumque habeatur, ordine tamen transposito. Posterius enim de quo suprà nu. 84. præterquàm quòd ibi* imbecillitatem, *hìc verò, Petri 2.* delicta *vertat, habetur versu 4. prius verò vers.12. vbi interim paulò aliter hodie legitur: Et ipse delicta multorum tulit.*

110. Nam & in priore, &c.] *Nempè parte eiusdem Prophetiæ, quod subauditur, etiamsi cum 1.Vatic. MS. legas:* in primore; *quod non displicet. Quæ enim adfert verba, Isai.1. habentur, è quibus nùc* tamquam roseum *transtulit, quod infrà Scorpiaco adu. Gnosticos, cap.12.* rufum; *&*: tamquam coccinum, *quod ibi:* vermiculum; *vbi etiam paulò aliter locum hunc explicat. B. Cyprian.lib.1.aduers.Iud.cap.24. maluit retinere ipsas voces Græcas in Latinam translatas coloniam:* velut phœniceum, *pro quo alij* puniceum, *&* coccinum.

111. Quis Deus quomodo tu?] *Habentur hæc iuxta LXX. Michææ 7. Vbi imprimis castigauimus ex MS.2. Vatic.* residuis hæreditatis tuæ, *pro:* residuas, *quia Græcè est* τοῖς κατελοίποις; *deinde omisso bis, &* (*quod apud Prophetam non habetur*) *distinguimus cum vulgarioribus codicibus tum Græcis, tum Latinis LXX.* Non tenuit in testimonium iram suam, quia voluit misericordiam, (*pro eo quod corruptè erat:* & misericordè.) Auertet (*quod accipit absolutè, pro:* reuertitur, *quomodo alij transferunt vocem Græcam* ὀπισθρέψει) & miserebitur nostri. Demerget (*sic etiam ex 2. Vatic. cod. bis, pro:* dimerget) delicta nostra, & demerget in profunda (*pro eo quod erat:* profundo, *quia Græcè est:* βάθη) maris peccata nostra. *Quamquam interim sit adnotanda etiam alia secundum LXX. distinctio, quam habet B.Hieronym.in Comment.ista:* residuis hæreditatis tuæ non tenuit in testimonium iram suam, *hoc, qui etiam tradit LXX. & additionem quartam* τοῦ μαρτύριον, *id est:* testimonium; *quod Symmachus:* in sempiternum; *Theodotio:* in finem; *ipse verò vltrà, addito vocem Hebræam, omnia hæc significare.*

112. Video Niniuitas, &c.] *Istud Ion. 3. reperitur, quod de* Dauid *adfert 2.Reg.12. de* Achab, *3.Reg.21. &* de Ionatha, *1.Reg.14. quod nempè* deprecatione, *non sua, sed populi,* deleta sit ei culpa, resignati *locis aliis aperti, eo quòd eis occasionem dabat infringendi iejunij. Denique quod sequitur:* qui mauult misericordiam quàm sacrificium, *Osee 6. &*: peccatoris pœnitentiam quàm mortem, *Ezech.33. Atque illud de Dauid:* circumduxit delictum tuum, *recte interpretatur Rhenan.deleuit, obliteravit, ignouit, Græcè est* ἀφῆκε.

113. alibi iam congressi, &c.] *Adludit ad ea, quæ aduers.Marc.cap. 26.27. & 28. vbi sic concludit:* Quomodo (*inquit*) videbitur delicta dimittere, qui non videbitur retinere? quia retineret, si iudicaret. Si absolutio mortis est, quomodo absolueret à morte, qui non deuinxit ad mortem? deuinxisset enim, si non ab initio damnasset. *Repete autem idipsum sub finem huius capitis:* Qui enim iudicat, & absoluit; *& rursum cap. 26.* Quis mihi licta dimittet? qui ea non iudicando non retinet? an qui si non dimiserit, retinebit vt iudicet? *Item & cap. 28.* Quòd si iam remissio & retentio delicti iudicem Deum sapiunt. *Hæc enim texuit Auctor, vt probet* Deum iudicem, *quod negat Marcion.*

114. De filio hominis, &c.] *Hìc rursum ad locum redit, ad illud nempè infrà citatum sub finem huius capitis:* potestatem habet filius hominis dimittendi delicta. *Cui additur ab Euangelista:* in terra, *& quæque retorquetur per Epiphanium in Marcionem in præcitato Confut.2. Si igitur (inquit)* filium hominis seipsum pronuntiat, *non negat ipse vngenitæ nationem, & frustrà apud te cantatur, quòd in exinanitione (siue phantasmate, vti mauult loqui Auctor, ipsum obiiciens) apparuerit. Et si habet potestatem in terra, non aliena est terra à creaturis eius, et patre ipso.*

115. Talem si fortè Castori aut Herculi nimitatem tradunt fabulæ, &c.] Si fortè, *pro:* forte, *hìc, tum infrà, quum dicitur,* si fortè videri potest, *inquit Rhenanus.) Qui etiam adnotat vtrumque hunc filium Castorem ex Leda Tindari coniuge, Herculem ex Alcmena Amphytrionis: atque adeò recte Auctor illem natiuitatem fabulas illis tradere dicit, vtpote filios, vt ita dicam,* Dei & hominis. *Atqui de Castore & Polluce, quos* Castores *nuncupare solent fabulæ, vide suprà Tom.2.lib.de Spectac. cap.8. num.7. Item paulò post sequentia sic distingue, vt constet sensus: Si patris hominis, negas Dei filium; si & Dei, Hercules de fabula facis Christum; si matris tantùm hominis, meum concedis; si neque patris hominis, ergo nullius hominis est filius, & necesse est, &c.*

116. patrem Christi hominem quoque cognominare, quod de Æone fecit Valentinus, &c.] *Ad hoc respicit Auctor, quod quum ex Æonibus nonnullis (vti narratur suprà cap.12. lib.aduers. Valent.) connatum dixerit Valentinus Iesum, quem & Christum cognominabat; inter quos in secunda tetrade Homo & Ecclesia (de quibus ibidem cap.*

TERTULLI
Cum Annotationi
PAMELII
A. V.
16.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

quodammodò patrem Christi hominem cognominarit. *Lego autem non ita multò pòst:* nónne sufficiet, *pro:* sufficit, *quia paulopòst duo loca Danielis citat de* filio hominis, *vbi & ad istud adludens addit:* Hoc dixi sufficere potuisse; *& postea*; si & alij vindicetur, *&:* cui vindicatur, *pro:* vendicetur, *&:* vendicatur, *ex vtroque MS. Vatic. cod.*

117. Hic erat visus Babylonio Regi in fornace cum martyribus suis, &c. tamquam filius hominis, &c.] *Haud aliter infrà cap.* 21. Perspice igitur & tu cum Rege Babylonio fornacem eius ardentem, & inuenies illic tamquam filium hominis (nondum enim verè erat, nòdum scilicet natus ex homine.) *Et ex eadem historia citatur Daniel. 3. Tom. 2. l. de Orat. cap.* 12. qui tres sanctos, in fornace Regis Babylonij orantes, cum sarabaris & tyaris suis exaudiuit. *Atqui sapissimè habes citatum quod hìc adfert:* de filio hominis veniente cum nubibus cœli, *Dan. 7. Sunt autem rursus Tertullianica:* quâ Dei quoque filium, *&:* retractarent, *pro:* tractarent.

118. Denique nusquam adhuc professus est se filium hominis, quàm in isto loco primùm, &c.] *Loquitur Auctor de Euangelio Lucæ solummodò, secundum quod* in isto loco primùm professus est se filium hominis. *Nam si de Euangeliis omnibus loquamur, ante hoc miraculum recenset D. Matthæus illud Christi: Filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinet, quod primum repetitur Luc. 9. Vtrum autem priùs contigerint verba illa Christi ante istud miraculum, sicuti contendunt qui Concordiam scripserunt Euangelicam, an posteriùs, quod indicare videtur Auctor, alijs disputandum relinquo. Atqui de Prouerbiali formula:* Cor non habere vel cerebrum, *vide Prolegomena nostra.*

CAP. XI.

119. Publicanum adlectum à Domino, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De publicano adlecto à Domino, ieiunio, sponso Christo, ac parabolis vini veteris & noui, ex eodem capite quinto Lucæ. *Agit autem de Matthæo* publicano *in Apostolum* adlecto.

120. lumen, & spem, & exspectationem nationum, prædicari Christum, &c.] *Primò Isai. 42. & 49. illud sapissimè citatum ab Auctore:* Dedi te in lumen nationum. *Deinde, quum alibi nusquam inuenire potuerimus, vbi* spes nationum prædicatur Christus, *conijcio Auctorem adludere ad illud Gen. 49. Et ipse erit* spes & exspectatio gentium, *vt vtrumque ponat ad maiorem efficaciam.*

121. Medicum sanis non esse necessarium, sed malè habentibus, &c.] *Sensum potius hìc reddidit Auctor quàm verba Christi, quæ prosequitur Luc. 5. Vox est autem iterum Tertullianica:* remediandam, *sicuti suprà cap. 8.* remediator. *Atqui legimus ex 2. Vat. MS. cod* Hoc similitudo præiudicat, *pro:* Hæc.

122. Vnde autem & Ioannes venit in medium, &c.] *Sic quasi aliud agens, prosequitur illud:* Quare discipuli Ioannis ieiunant assiduè, & orant, tui autè manducant & bibunt? *Vertit enim Auctor:* assiduè *vocem πυκνὰ, pro eo quod alij magis propriè: frequenter.*

123. Subitò Christus, &c.] *Repetit quod suprà cap. 7. ex sententia Marcionis adduxit, & latè confutauit l. 3 aduers. Marc. cap.* 2.

124. Sed de Ioanne cetera alibi, &c.] *Nempè infrà cap.* 18. *Legimus autem omisso:* enim, *superfluo, cum vtraque MS. Vatic. cod.* Ad præsentes quosque, &c.

125. vociferator in solitudinem, & præparator viarum Dominicarum, &c.] *Paraphrasticῶς, non ad verbum citatur hìc ab Auctore illud Isai. 40. repetitum Matth. 3. Marc. 2. & Luc. 3. Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini. Sunt autem Tertullianica paulopòst:* vacaret prouocationis intentio, *pro: frustranea esset; &:* contrariam initiatos diuinitatem, *vbi figuram Græcam adnotauit esse Rhenanus.*

126. quòd non possent ieiunare filij sponsi, quamdiu cum eis esset sponsus; postea verò ieiunaturos promittens, quum ablatus ab eis sponsus esset, &c.] *Rursus hìc trãsit ad Christi responsionẽ Phariseis et Scribis factam; Vbi in hoc solùm differt à vulgata additione, quòd ibi legatur:* Numquid potestis facere ieiunare, *hìc verò simpliciter:* non possunt ieiunare.

127. A summo cœli profectio eius, &c.] *Vertitur vox Græca* ἔξοδος, profectio, *ab Auctore Psal. 18. &* κατάντημα, deuersio, *pro quibus apud alios: egressio, &: occursus.* Deuersio *enim pro: diuersione, Auctori est usitatiß. vel Rhenano etiam teste.*

128. Velut sponso, circumposuit mihi mitrã, & velut sponsam ornauit me ornatu, &c.] *Omninò sic hunc locũ suppleui, quia omnes additiones tam LXX. quàm Theodotionis illud:* circumposuit mihi mitrã, *ad sponsum referunt, & addunt* velut sponsam: ornauit me ornatu; *pro quo quia Græcè est* κόσμῳ, *vertit B. Hieronym. secundum LXX. mundo muliebri. Quia autem istud ad Christum refert Auctor, etiã Ecclesia id ex parte competere significat, quum subdit:* In se enim & Ecclesiam deputat, *vbi adiicio:* enim, *ex 2. Vat. MS. cod.*

129. Et circũpones tibi omnes eos velut ornamentũ sponsa, &c.] *Hìc quoque ex altero Vat. MS. cod. castigauimus:* circumpones, *pro:* circũponẽs, *&:* spõsa, *pro:* sponsæ; *nam Græcè est:* καὶ περιθήσῃ αὐτὰς ὡς κόσμον νύμφη. Accessit *autem more suo vsurpat Auctor, pro accessit.*

130. Veni sponsa de Libano, &c.] *Reperitur istud Cantic. 4.* Eleganter *(inquit Auctor)* Libani montis mentione iniecta, qui turis (*sic Vatic. 2. pro:* thuris) vocabulo est penes Græcos. *Eodem enim more vocatur* Λίβανος *mons Arabiæ, &* λίβανος *turis arbor apud Dioscoridem. Post quæ verba nouam distinguimus periodum:* De Idololatria enim, &c.

131. Nuptias non coniungit, &c.] *Suprà eandem Marcionis hæresin iisdem penè verbis expressit & confutauit Auctor, lib. 1. aduers. Marc. cap. 29.* Non tinguitur *(quare & hìc more Tertullianico:* tinguit *substituimus, pro:* tingit) nisi virgo, nisi vidua, nisi cœlebs, nisi diuortio baptisma mercata; *vbi vide nostras Adnotationes num. 195. Hìc paulo amplius:* morti *(inquit)* aut repudio baptisma seruat; *atque adeo videtur saltem* in morte *admisisse* cõiugatos *ad* baptisma. *Aduersus autem eundem hunc disputat, ex voce* sponsi, *qua ipse Christus vtitur.*

132. qui masculum & fœminam coniunxit, &c.] *Istud partim desumpsit Metaphrasticãs Auctor ex Gen. cap 2. partim Matth. 19.*

133. Erasti in illa etiam Domini pronuntiatione, &c.] *Pergit ad reliqua verba Domini Luc. 5. nempè illa quæ recitat paulopòst, quamquam ordine immutato:* Nemo vinum nouum committit in vtres veteres, *&:* nouum additamentum nemo iniicit veteri vestimento. *De quo loco aliquid suprà adnotauimus lib. 3. adu. Marc. c. 15. nu. 109. Sed hìc adiiciendum quod habet Epiphanius; hæresin Marcionis, partim ex occasio-*

ne huius scripturæ originem cepisse; quòd quum ille proponeret (in compendium redigo quæ latius ille prosequitur) hanc scripturam Ecclesiæ Dei presbyteris, & illi interpretarentur vtres veteres & nouos aliter quàm ipse; atque adeò, antea à patre electus ex Ecclesia, ab eis in communionem non reciperetur: Ego (inquit) scindam Ecclesiam vestram. Verùm Ecclesiam, inquit ille, non discidit, sed seipsum. Atque hoc ipsum est quod hìc dicit Auctor: Veteri, id est priori Euangelio, pannum hæreticæ nouitatis assuisti. Qui etiam pulcrè ostendit non posse dicta verba intelligi (quod volebat Marcion) de veteri & nouo Testamento. Atqui sic distinguo quod sequitur: In quo alter creator (velim discere) quum per Hieremiam præcepit: Nouate, &c. nónne à veteribus auertit? quum per Isaiam, &c.

134. quum per Isaiam edicit: Vetera transierunt; ecce noua quæ ego facio, &c.] Quandoquidem hanc scripturã integrã (omisso: &, intermedio) Isaiæ tribuit, apparet quod nunc legitur 2. Cor. 5. Vetera transierunt, etiam olim lectum fuisse Isai. 43. de quo vide suprà cap. 1. num. 11. vti & de præcedenti scriptura Hierem. 4. Nouate, &c. Legimus autem paulò post, omissa semel dictione: Dei, secundum alterum Vatic. MS. sub vnius & eiusdem Dei auctoritate.

135. Separatio per coniunctionem capit de qua fit.] Ostendimus (inquit Rhenanus) in superioribus scholiis rarum ac insolentem huius verbi capit vsum in hoc Auctore. Sensus est: Separatio per coniunctionem accidit de qua fit. Capit, id est: capax est fieri. Datur. Possibilis est.

136. de septuagesimo septimo venit Psalmo: Aperiam (inquit) in parabolam os meum, &c.] Aptissimè hãc scripturam adfert Auctor, vt ostendat, nihil noui esse, quòd Christus in nouo Testamento parabolis vtebatur. Quem autem non LXX. sed LXXVII. Psalmo reperiatur istud, eo maiori audacia castigaui illud septuagesimo septimo, quòd non existimem Auctorem numerum Psalmi addidisse, sed ex margine irrepsisse in contextum. Mirum interim illud, quòd legat cõformiter trãslationi Hebraeæ: In parabolam, quum editiones reliquæ, Vetus, Romana, et Gallicana legant: in parabolis, & consentiat textus Græcus LXX. Seruauit autem vocem Græcam ϖαϱαβλήματα, pro quo vulgata editio obscuriùs: propositiones. Porrò adnotatu dignum, quod tamen vulgo satis notum est: Si hominem alterius gentis probare voluisses, vtique de proprietate loquelæ probares.

Cap. XII.

137. De Sabbato quoque, &c.] Caput hoc inscripsimus: De discipulis vellentibus spicas, & homine aridam manum habẽte curato in Sabbato, ex Lucæ cap. VI. Quæ quum obicerentur à Marcione, vt diuersitatem statueret veteris & noui Testamenti; multis scripturis Auctor deducit, etiam in veteri Testamento Sabbatis opera Dei facta fuisse. In quo illum imitatur etiam Epiphanius vbi suprà, Confutat. 3. & 21.

138. si non Dominum Sabbati circumferret Christus, &c.] Hìc adludit ad illud Christi: Dominus est filius hominis etiam Sabbati; de quo sic Epiphan. Duo statim (inquit) simul, & filium hominis & Dominum Sabbati, seipsum Saluator confitetur; docens vt ne sabbatum alienum à sua creatione putetur. Quo fit, vt etiam hìc iuxta I. Vatic. MS. cod legamus: Dominum, pro: Deum, maximè quum infrà etiam legatur: Dominus Sabbati dictus, quia sabbatum vt rem suam tuebatur. Quamquam interim multo pòst istud legatur. & & præcedant, quæ hìc subiungit Auctor, pro commodate tractatus.

139. Siquidem in obsidione ciuitatis Hierichontis circumlata per muros arca Testamenti, septem diebus, etiam Sabbato, &c.] Auctor suprà Tom. 1. lib. aduers. Iud. cap. 4. & finito spatio diei septimi, &c. cut prædictum erat, ruerunt muri ciuitatis. Ex quo manifestè ostenditur, in numero istorum dierum septem incurrisse diem Sabbati. Septem enim dies, vndecumque initium acceperint, Sabbati diem secũ concludãt necesse est. Et similiter iuxta secundum editiones omnes Iosue 6. Quare & nos subsequimur septem diebus, pro eo quod erat: octo. Sic enim fuit numeros immutare, & vnius tantum punctum distant VII. & VIII. numeri; maximè quum etiam Hebr. 11. legatur: fide muri Hiericho corruerunt circuitu dierum septem. Atqui Iosue, mox iuxta LXX. vocat: Iesum.

140. Neomenias & Sabbata vestra odit anima mea, &c.] Similiter suprà dicto loco lib. aduers. Iud. citatur: Sabbata vestra odit anima mea. & Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 14. Sabbata vestra & neomenias & ceremonias odit anima mea. & suprà lib. 2. aduers. Marc. cap. 22. Sollemnitates & dies festos, & vestra Sabbata odit anima mea. Quibus locis non integrum contextum Isaiæ citat, sed omissis intermedia coniungit duntaxat initium & finem, sicut hìc, & pro aduers. Iudæos, legens secundum translationem Symmachi: Neomenias & Sabbata vestra odit anima mea, quemadmodum etiam Origenes in cap. 28. Numerorum, & B. Cyrillus Alexandr. lib. 9. contra Iulianum. Aut trãsponit verba, aut vnum aliquid adiicit intermedium. Verùm lib. aduers. Marc. 1. cap. 20. integrum locum citat, sicut Isai. 1. iuxta LXX. legitur: Neomenias vestras & Sabbata, & diem magnum non sustinebo, ferias & ieiunium (vocibus transpositis, & omissis secundò repetitur, Neomenias) & dies festos vestros odit anima mea.

141. Esurierant discipuli, ea die spicas decerpsa manibus effrixerant, cibum operati, feriatique erant, &c.] Sic expressit suis verbis Auctor quod est Lucæ cap. 6. Lucæ: Factum est autem in Sabbato secundo primo (quale sabbatum id fuerit, non adtigit Auctor) cum transirent per sata, vellebant discipuli eius spicas, & manducabant, confricantes manibus. Vbi pro confricantes, est Græcè ψώχοντες, quod confricare significat, deradere, in minutas partes secare, terere, attenuare; atque adeò mendosum esse patet illud quod in codicibus Tertulliani legitur, effixerant, quod enim in Latinum sit, meritò quis dubitet. Proinde emendandum effrixerant; nam effricare, pro fricando excutere (quod proprièhuic loco competit) vsurpatum est etiam Senecæ Epist. 96. vbi (inquit) hebetibus & obtusis, aut malo suetudine obsessis, diu rubigo animorum effricandis. Quamquam interim adhuc obsoletum est verbum illud effrixerant, pro: effricauerant; sed solet talibus delectari Auctor.

142. Excusat illos Christus, & reus est Sabbati læsi, accusant Pharisæi, &c.] Etiam hìc adludit ad verba Lucæ, sed alio ordine; nam primùm accusant Pharisæi, dicentes: Quid facitis quod non licet in Sabbatis? & deinde excusat illos Christus verbis suprà indicatis num. 138. Dominus est filius hominis etiam Sabbati.

143. Si-

143. ſtatus controuerſiæ (vt aliquid cludam cum mei Domini veritate) ſcripti & voluntatis, &c.] *Sic omnino legimus, omiſſo:* quaſi, *interiecto, quod ſuperabundabat, iuxta alterum MS. Vatic. cod. Atqui* ſtatus ſcripti & voluntatis, *quem mox iterum repetit, Iureconſultorum phraſis eſt, qua diſtinguunt inter* ſtatum ſcripti & voluntatis; *ipſe autem Auctor vtrumque in Chriſto defendit.*

144. quaſi de exemplo Dauid introgreſſi Sabbatis templum, & operati cibum, audenter fractis panibus propoſitionis.] *Etiam hoc, quaſi aliud agens, adducit ad c. 6. Lucæ, vbi dicitur: Dauid intrauit in domum Dei, & panes propoſitionis ſumpſit, & manducauit, & dedit his qui cum ipſo erant. Auctor interim addit:* Sabbatis, *quod neque ibi, neque Matth. 12. & Marc. 2. neque etiam 1. Regum 21. (vnde ſumpſit hiſtoriam Chriſtus) reperitur; fortaſſis, vt magis ad inſtitutum faceret, putauit id ſubintelligi, eo quòd illud aliqui non videatur facere ad confirmationem eius, quòd non nouum ſit* operari cibum in Sabbatis.

145. veniam ieiunij dico, &c.] Veniam ieiunij *quam intelligat, mox ſubiungit:* ieiunio liberare, *id eſt relaxationem à ieiunio; quod* priuilegium illud Sabbato donatum à primordio *non inuenio in ſcripturis; & tamen etiam Damaſcenus lib. 4. de Orthod. fide, c. 24. videtur indicare in lege Moyſi aliquid tale promulgatum fuiſſe, quum dicit: Lege præcipiente, non ſeipſos die Sabbati adfligendos eſſe.*

146. Quum enim probibuiſſet creator in biduum legi manna, &c.] *Iſtud haud difficile fuit reperire Exod. 16. quòd nempè poſtquàm* prohibuiſſet creator *nihil* mannæ *relinqui vſque manè, atque adeò* in biduum colligi manna; *permiſit tamen in feria ſexta, quam* paraſceuen *vocat Auctor; vt ſabbati caret in Sabbato, quod dixit Auctor eleganter,* Sabbati ferias; *à quo rurſus repetitur:* paratura, *vox frequentiſſ. vſurpata, ſicuti paulopoſt:* vacandi.

147. non conſtanter, &c.] *Sic etiam lib. de Patient. cap. 3. ſuprà Tomo 2.* Proditorem ſuum, *&c.* nec conſtanter denotauit. *Ciui adnotationi Rhenani adiicio, accipi hìc* conſtanter *eodem modo quo dixit Cicero 1. Tuſcul.* conſtanter *& conuenienter, aut Epiſt. ad Attic. 4. Epiſt. 83.* conſtanter *& liberè.*

148. Exinde obſeruant Phariſæi, ſi medicinas Sabbatis ageret, vt accuſarent eum, &c.] *Rurſum redit ad explicanda porrò acta, Chriſti Luc. 6. in hoc differens ab æditione vulgata, quòd ſolos* Phariſæos, *non verò & Scribas commemoret; deinde quòd conſentiat potius Euangelijs Matth. 9. & Marc. 3. in illo:* vt accuſarent eum; *quum apud Lucam habeatur: vt inuenirent vnde accuſarent eum. Rurſum autem vox Tertullianica:* quâ, *hìc repetitur.*

149. Non facies, inquit, omne opus in ea, niſi quod fiet omni animæ, &c.] *Quum nuſquam iſtud reperire potuerimus in* Lege *Moyſi quam hìc adlegat; ſuſpicor olim id lectum fuiſſe Exodi 31. vbi hodie legitur: Omnis qui faciet in eo opus, peribit anima illa de medio populi ſui; aut potius Leuit. 23. vbi frequentiſſimè repetitur: Opus ſeruile non facietis in eo; & : Omnis qui faciet in eo opus, peribit anima illa de medio populi ſui; maximè quum eundem hunc locum citet etiam ſuprà lib. aduerſ. Iud. cap. 4. haud abſimiliter:* Omne opus ſeruile non facietis in eo, præterquàm quod ad animam pertinet. *Quo etiam adludere videtur B. Hieron. in cap. 28. Iſaiæ, his verbis:* Lege præceptum eſt, *ne in Sabbatis opus ſeruile faciamus, ne accendamus ignem, vt in vno ſedeamus loco;* vt illa tantùm faciamus, quæ ad animæ ſalutem pertinent.

150. interrogat: Licétne Sabbatis benè facere, an non? animam liberare, an perdere? &c.] *Proſequitur denuò verba Chriſti Luc. 6. vbi propriè tranſtulit:* τὶ ἔξεστι, Licétne, *&* σῶσαι *vnica voce, tranſtulit,* liberare; *in hoc differens à reliquis omnibus, quòd non legat: an malè, ſed dumtaxat:* an non. *Bis autem rurſum repetitur:* quâ, *more Tertullianico.*

151. quæ per eundem poſtea Propheten vera, & delicata, & non prophananda pronuntiat, &c.] *Quum de* Sabbatis *loquatur, &* eundem Propheten *hauddubiè Iſaiam intelligat, vtpotè cuius ſunt verba ſcripturarum duarum præcedentium; exiſtimauimus adludere Auctorem partim ad illud Iſai. 58.* Sabbata delicata ſancta Deo tuo, *quæ etiam reperire eſt apud B. Iuſtin. Mart. aduerſus Tryphonem, partim ad illud bis tèrve repetitum Iſai. 56.* Cuſtodientes Sabbata mea, vt nõ prophanent ea. *Atque adeò exiſtimo prorſus legẽdum:* delicata, *pro:* dilecta.

152. & nunc manum aridam curans, &c.] *Hìc iterum redit ad verba Luc. 6. ſicuti & multo prius, quum dixit:* per manus arefactæ reſtitutionem; *nam Lucas habet:* & reſtituta eſt manus eius, *ea nempè ipſa, quam prius aridam dixit.*

153. dum conditionem interpretatur eius, &c.] *Hìc in compendium redigit quicquid dixit hoc capite factum à Chriſto in adimpletionem, non verò in diſſolutionem legis de Sabbato; nempè:* dum conditionem interpretatur Sabbati, *quòd à Domino inſtitutum ſit, atque adeò Dominus Sabbati ſit filius hominis; vtpotè cùm mutare, ſit eius qui inſtituit,* dum operum differentiam illuminat, *ſubindicans licere Sabbatis benè facere, non malè facere, animas liberare, non perdere;* dum facit quæ Lex de feriis Sabbati excipit, *nempè quod ad animam pertinet; dum* ipſum diem Sabbati, benedictione patris à primordio ſanctum (*ſicuti legitur Gen. 2.*) benefactione ſua (*vox Tertullianica, pro beneficio reſtitutæ manus aridæ*) efficit ſanctiorem.

154. In quo die ſi & Heliſæus, &c.] *Habetur iſtud 4. Reg. 4. ſed potius videtur haberi contrarium hodie, quod non* in die ſabbati *contigerit. Verùm videtur ſuo more accepiſſe Auctor ϑ, hoc eſt:* non; *pro:* nónne; *quum dicitur:* non Calendæ & non Sabbatum? *At ſi dicat, quare hodie vadis ad eum, quiè ſit & Neomenia & Sabbatum; quibus diebus proficiſci non licet?*

Cap. xiii.

155. Certè euangelizat Sion, &c.] *Caſtet hoc inſcripſimus:* De aſcenſu in montem, & oratione nocturna, Apoſtolorum duodecim numero, mutato Petri nomine, & gentium ad Chriſtum confluxu, ex eodem cap. 6. Lucæ. *Adludit autẽ hìc ad impletam Prophetiam Iſai. 52. quam paulopòſt citat.*

156. aſcendit in montem, & illic pernoctat in oratione, &c.] *Hæc verba ſunt Lucæ 6. præterquàm quòd omittat* Dei, *quod tamen habent omnes alij codices tam Græci, Latini, quàm Syriacus.*

157. In montẽ excelſum, inquit Iſaias, &c.] *Hanc* Prophetiam *Iſai. 40. eodem modo de Chriſto in monte orante interpretatur B. Ambroſ. lib. 5. in Lucam, cap. 6. Nec differt hìc ab aliis Auctor, niſi quòd legat:* cum vigore, *vbi alij:* in; *ego verò quia mox legit* in vigore, *etiã ſic primo loco reſtitui.*

158. Et rurſus: Propterea cognoſcet popul⁹, &c.]

Hunc locum etiam de Christo interpretatur Soter Papa 1. *Epist. Decret.* 1. *Cyrill. lib. de incarnat. vnigeniti, cap.* 2. *Chrysost. in Marcum, hom.* 5. *Origenes in cap.* 10. *ad Roma.* l. 8. *Athanasius de fide vnit. & Trinit. Est autem corrigenda lectio Auctoris:* Quod ego sum qui loquebar, *pro:* loquor; *nã sic interpretatur:* Tunc enim ipse erat qui in Prophetis loquebatur. *Adnotanda etiam antiquæ & diuersa ab aliis distinctio:* Adsum (*iam sic lego pro:* Assum, *ne fortè assum quis imaginetur idiota Lector*) dum hora est, in montibus (*pro quo alij:* sicut hora) vt euangelizans auditionem pacis, euangelizans bona.

159. Item Naum ex duodecim, &c.] *Nempè Prophetæ. Reperitur enim Naum* 1. *quod citat:* Quoniam ecce veloces pedes in monte euangelizantis pacem, *præterquam quòd apud* LXX. *legatur:* ἐπὶ τῶν ὀρέων, *id est* super montes. *Sed non mirum, quum ipse B. Hier. propterea scribat se hîc* LXX. *interpretes differre, quod & ipsa capitula apud eos interpretationis varietate confusa sint.*

160. Deus meus clamabo per diem, & exaudies, &c.] *Mirum est quòd legat:* & exaudies, *quum editiones omnes Vetus, Romana, Gallica, & ex Hebræo Psal.* 21. *legant:* & non exaudies; *sed videtur voluisse adaptare ad suum institutum, vt ostendat verũ esse quod initio capitis dixit:* & vbique auditur à patre. *Nam eodem pertinet illud quod adfert ex Psal.* 3. Voce mea ad Dominum exclamaui, & exaudiuit me; *fortassis natalus est codicem aliquem Latinum, in quo sic legebatur. Legit autem etiam:* & non in vanitatem mihi, *pro eo quod alij:* & non ad insipientiam.

161. Cur autẽ duodecim Apostolos elegit, &c.] *Ad sequentia pergit eiusdem cap.* 6. *Lucæ, addens:* Huius numeri figuras, XII. fontes Elim, *Nu.* 33. XII. gẽmas in tunica sacerdotali Aaronis, *Exodi* 28. (*sic enim legimus ex Vatic. MS. pro:* Aaron; *de quibus etiam suprà lib.* 2. *ad Marc. cap.* 10. *nu.* 64.) & duodecim lapides ab Iesu de Iordane electos, & in arcam testamẽti conditos, *Iosuæ* 4. *vbi interim mirũ hoc est & peculiare Auctori, quòd dicat dictos* XII. *lapides in arcam testamenti conditos; quum contextus ipse repugnet, qui significat tanti ponderis fuisse, vt* XII. *viri ex* XII. *tribubus Israël humeris suis singuli singulos lapides secum de Iordane sustulerint, & in loco castrorum posuerint, non in arca testamenti. Et tamen veram hanc esse lectionem patet ex subsequenti Auctoris interpretatione:* Proinde vt & lapides solidi fide, quos de lauacro Iordanis Iesus verus elegit, & in sacrarium testamenti sui recepit.

162. Mutat & Petro nomen de Simone, &c.] *Prosequitur illud Luc.* 6. Simonem, quem cognominauit Petrum. *Similiter & B. Iustinus Martyr aduers. Tryphonem: Atque ex discipulis suis vnum, Christus* Simonem *priùs* nominatum Petrũ appellauit; *quòd se per patrũ sui cœlestis reuelationem, filium Dei esse agnouerit. Causam interim aliam hîc Auctor reddit, quòd* affectauerit carissimo discipulorum, de figuris suis (quia petra & lapis Christus) peculiariter nomen communicare. *Atqui quum B. Iustinus & Auctor diserte verbis significent:* mutatum Petro nomen de Simone; *non legerunt: quem & cognominauit; atque adeò Græcum illud:* καὶ, *hodie superfluum esse; ex quo tamen perperàm Erasmus nititur persuadere, duo fuisse Petro nomina, maximè quum etiam similia exempla ex veteri Testamento de* mutatis nominibus *adferat Auctor. Porrò Epiphanius aduers. Marc. hær.* 42. *Consut. & virget etiam contra eundem, quod hîc omisit Auctor, illud:* Iudas Iscariotes qui fuit proditor eius, *interpretans, quòd phantasma non fuerit Christus, qui sub Pontio cecidit; nempè proditione Iudæ comprehensus, & crucifixus.*

163. hunc vocando Iesum, &c.] *Eum nempè, cui antè nomen:* Ausee, *Num.* 13. *de quo vide suprà in aliquibus latiùs.*

164. illis syllabas adiiciendo, &c.] *Hic vult Auctor, quòd ex dissyllabis* Abram & Sarai, *trissyllaba* nomina illis reformata sint Abraham & Sara. *Secuit enim latè prosequitur B. Hieronymus l. quæst. Hebraic. in Genes. Ex nomine Dei tetragrammato adiecta fuit illa* H *litera, quæ etsi per he scribatur, tamen per ha, vel A pronuntiari solet, quem sequuntur Hesychius & Hieronymus noster suis Comment. ad cap.* 17. *Gen. Nec dissentit ab illis quem Tertullianus imitari solet B. Iustin. Martyr. aduers. Trypho. in hac verba: At enim, cur primò Abrã nomini A vnum sit additum, theologando, & quæ diuina tractando disseris? & cur R. aut A vnum sit cui legendum sentio pro* I. *quia illud potius primo Sarai nomini addebatur) Sara appellationi sit adiectum, vtrumne ad fastum comparata enarras; quam verò ibrem à nostra eius inditum nomen in filio Nane totum alio nomine sit transmutatum (nempè Iesus pro Ause, vt nunc sit dictum est) non percontaris? Qui locus notatu dignus, vtramque sententiam recenseat; alteram, Græcis non non probat B. Hieron.) qui R. secundum additum erat nomini Sara; alteram Hebræorum de Addita, longitem ex* 1. *Vatic. MS. C.* proprius, quàm de nouo, *pro:* propiùs.

165. Conueniunt à Tyro & ex aliis regionibus multitudo etiam transmarina, &c.] *Improbat Epiphan. quod omisit Auctor, dicta Consut.* 4. *tertium in Marcionem illud:* Et descendens (*sic enim in Scripturis dictum puto, pro:* descendit, *quia illud legunt editiones Luc.* 6.) cum illis, *siue: inter ipsos, sicuti legebat Marcion; dicens, nõ posse apparẽtiam seu phantasma diuinum, qui postea sub tactum cadere ostenditur, quum paulò post subiungitur (quod etiam ille urget Consut.)* Et omnis turba quærebat eum tangere. *Deinde adnotanda lectio peculiaris Auctoris:* etiam transmarina, *pro* Græce sit, καὶ τῆς θαλάσσης τύρου καὶ σιδῶνος, *& Latinè iuxta emendatiores codices: & maritima Tyri & Sydonis.*

166. Et ecce Allophyli, &c.] *Psalmo* 86. *quem tat, non reperitur additum illud:* Et. *Retenta est autem Auctore vox:* ἀλλόφυλοι *pro quo alij:* alienigenæ *vertunt. Siue autem legas:* Et homo factus est in me, *iuxta excusos hîc codices, & editionem Psalmorum Romanam; siue:* natus est, *iuxta alteram Vatic. MS. & Gallicam emẽdationem, perinde est. At omninò castigatior lica ex vtroque MS. Vatic. cod. &* ædificauit eam, *pro:* ficabit, *quia in præterito omnes vertunt: fundauit. Illud vero:* quoniam Deus homo natus est, *quum Auctoris sit, parentheſi inclusimus, & mox distinguimus: quoniam Deus* homo natus, erat ædificaturus.

167. Ecce isti venient de longinquo, illi autem venient ab Aquilone, &c.] *Restitui:* venient *pro* venient; *quia editiones omnes, & Græca Lxx. etiam secundum quod citatur pro vocatione gentium reliquis Patribus, illud legunt Isai.* 49. *Est autem illud:* à terra Persarum, *secundum* LXX. *pro eo quod legit illud:* à terra australi. *Vox Hebræa vtrumque significat. Hieronym. de terra australi.*

ficat. Ex eodem capite est & illud quod sequitur attolle, &c. præterquàm quod omittatur: ecce, intermediũ, quod hodie habent LXX. & deest tamen in Hebræis & Chaldæis codicibus, ante: cógregati sunt; quare suspicor olim lectum id non fuisse.

168. Vides ignotos & extraneos, & dices cordi tuo, &c.] Initium istud non reperitur dicto cap. 49. vbi tamen sequentia reperire est, excepto quòd legat Auctor: cordi tuo, pro quo aliæ editiones omnes: in corde tuo, & quòd intermedia quædam verba intermittat.

CAP. XIIII.

169. Venio nunc ad ordinarias sententias, &c.] Titulum huic capiti dedimus: De beatitudinibus, ex eodem cap. VI. Lucæ. Quamquam interum apud Lucã, dumtaxat quatuor beatitudines commemorentur, apud Matthæum verò octo.

170. per quas proprietatem doctrinæ suæ inducit ad edictum, &c.] Iureconsultorum (inquit Rhenanus) sermo est, apud quos edictales bonorum possessiones sunt, ordinariæ videlicet, & quæ ius tribuunt.

171. Beati mendici (sic enim exigit interpretatio vocabuli quod in Græco est) quoniam illorum est regnum cœlorum, &c.] Græcè est Luc. 6. (cuius iterum textum Auctor prosequitur) οἱ πτωχοὶ, quod propriè mendicos significat; iuxta illud Aristophanis in Pluto: πτωχῆ vita, viuere est nihil habentem, πένητος autem, id est pauperis, parcè vti & laboribus intendere. Suprà tamen lib. de Idolol. c. 12. Fœlices egenos transtulit. Atqui etiam in sequentibus scripturis veteris Testamenti, quas cum hac scriptura consentire ostendit, trãsfert mendicos, vbicumque est Græcè πτωχός, & pauperes, vbi est altera vox πένης. Mirum est autem, quòd legat: illorum est regnum cœlorum, iuxta quod est Matth. 5. non verò sicuti hodie apud Lucam legitur: vestrum est regnum Dei. Et tamen genuinum esse apparet, ex eo quod infrà etiam interpretetur cœlorum, agens de promissionibus Christi cœlestibus.

172. dedicauit, &c.] Hoc verbo (inquit Rhenan.) libenter vtitur, vti lib. aduers. Marc. I. vt imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur, lib. de Carne Christi, cap. 17. Nouè nasci debebat nouæ natiuitatis dedicator, lib. de Resurr. carn. cap. 6. Recogita totum illi Deum occupatum ac dedicatum, Infrà. De materia potius subiacenti volunt ab illo vniuersitatem dedicatam, & alibi sæpè. Eidem verbo correspondet vox: initiator, quam mox subiungit Auctor. Supplemus autem ex MS. I. Vatic. cod. Eructauit enim, inquit, &c. & paulopòst: Quid ergo mirum est. Siue vero legas cum excusis: adfectibus creatoris, siue: adfectionibus cum altero Vatic. MS. perinde est. Infrà certè repetitur: cui tantus adfectus.

173. Inclamat Psalmus: Iudicate, &c.] Istud ex Psalmo 81. in hoc variat à vulgata editione, quòd legat: iustè tractate, pro quo alij omnes, ex Græco δικαιώσατε, iustificate; verùm Isai. I. eadem vox legitur, vbi alij transferunt: defendite viduam, & Auctor non multopòst, iustè tractate.

174. Iustitia iudicabit mendicos, &c.] Hìc aliter distinguit quàm vulgò; quia pro eo quod est Psal. 71. versu 3. iustitiam, & versu 4. Iudicabit pauperes populi, Auctor hìc in eodem versu coniungit: Iustitia iudicabit mendicos populi. Retenta est etiam ab eo vox δικάσει, & Ex vsura (vbi & nos nouum versum incipimus) vertit, quod est Græcè ἐκ τόκου. Atqui iuxta editiones Græcam, Romanam & Gallicanam restituimus: liberauit, ex altero codice Vaticano, pro: liberauerit; vti etiã: & honoratum nomen eorum coram ipso, iuxta additiones Latinas prædictas; vnde colligitur perperàm hodie legi Græcè τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτοῦ, sed contrà legi debere: αὐτοῦ, & αὐτῷ.

175. Auertantur peccatores in inferos, &c.] Hìc mirum est quòd transferat: in inferos, quum Psal. 9. Græcè sit: εἰς τὸν ἅδην, hoc est: in infernum; at rectè vertit: obliuioni habebitur mendicus, pro eo quod Græcè est: ὑπολημφθήσεται ὁ πτωχός.

176. vti sedere eum faciat, &c.] Rectè etiam sic transtulit, quod Psal. 112. alij vertunt: vt collocet eũ, quia Græcè legitur: τοῦ καθίσαι αὐτὸν, quod 1. Reg. 2. Latinus Interpres eodem modo vertit, & ipse quoque Auctor paulopòst.

177. Sic & retrò in Basiliis, Anna mater Samuelis, &c.] De phrasi hac Auctoris, qua libros quatuor Regum non distinguit in libros Samuelis duos, & Regum duos (prout hodie perperàm fit in editione LXX. etiam in Bibliis Regiis) sed omnes Basiliarum, Græcè βασιλείων, id est Regnorum appellat, vide suprà lib. 3. adu. Marc cap. 20. num. 153. Retinuit autem iterum hìc Auctor vocem δυνάστων; sed in hoc differt ab omnibus, quòd legat: in thronis gloriæ, pro quo hodie Græcè legitur τὸν θρόνον, &c. vti referatur ad sequentia. Atqui supplemus hìc necessariò ex altero Vatic. MS. cod. cum dynastis populi, vtique in regno suo.

178. Vos autem ad quid incenditis vineam meam, &c.] Interpres Latinus LXX. legit: incendistis, Isai. 3. quòd Græcè sit ἐνεπυρίσατε, sed videtur legisse Auctor ἐμπυρίζετε.

179. Scribentes enim scribunt nequã, &c.] Græcè quidem Isai. 10. tam initio huius scripturæ, quàm hìc, est πονηρίαν, sed retinui nequam, eo quòd sensus sit idem. Differt verò etiam in hoc à LXX. qui hodie exstant, quòd legat: iudicia, pro: iudicium, & deinde: iudicata, vbi tamẽ legitur singulari numero Græcè, κρίσιν & κρίμα.

180. & venite cõciliemur, dicit Dominus, &c.] Græcè est: διελεγχθῶμεν, quod alij vertunt: disceptemus; Auctor videtur considerasse propriam significationẽ dictæ vocis, quæ conuinci & reum fieri significat, ac si dicat Deus: Iudicate pupillo, & iustè tractate viduam (siue: iustificate, vti infrà legitur cap. 17.) & conciliemur, vtpote si bonis operibus me conuinceritis.

181. Beati esurientes, quoniam ipsi saturabuntur, &c.] Etiã hìc, quod mirũ est, legit, sicuti est Matth. 5. non verò, vti hodie legitur Luc. 6. nam ibi habetur: qui nunc esuritis, quia saturabimini. Atqui illud: ipsi, supplemus ex altero cod. Vatic. MS. tum hìc, tum infrà, vbi tres has beatitudines simul repetit, ordine tamen trãsuerso, sicuti est apud Lucam; nam apud Matthæum præcedit quod infrà tractatur: Beati plorantes quia ridebunt. Malim autem paulopòst legere: vtique nationibus, pro: Nationes, sed hoc habent etiam MS. Vatic. 2. cod. & potest esse Appositio: quos vocaturus esset, vtique nationes.

182. Ecce, inquit, velociter & leuiter aduenient, &c.] Reperitur hoc Isai. 5. iuxta LXX. de Nationibus; pro eo quod ex Hebræo legitur: festinus velociter veniet, de Christo ipso. Atqui ex altero Vatic. MS. legimus: qua properantes, &: quã sine oneribus, pro: quia, vtrobique; quia illa sunt Tertullianica. Illud autem: non esurient neque sitient, reperire est Isai. 49.

183. Ecce, inquit, qui seruiunt mihi, saturabuntur, &c.] Suprà Tomo 1. lib. aduers. Iud. cap. 13. legis: man-

ducabunt, *pro eo quod hîc:* saturabũtur; *ibi ad verbum, hîc verò ad sensum exprimens; nam sicuti præmisit:* Non esurient, neque sitient; ergo saturabunt ur. *Atqui inuenitur istud Isai. 65.*

184. Beati plorantes, quia ridebunt, &c.] *Rursum hîc citatur istud sicuti est Matth. 5. nam Lucæ 6. legitur: Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.*

185. Ecce qui seruiunt mihi, oblectabuntur, &c.] *Sic restitui ex vtroque MS. Vatic. cod. pro eo quod erat idipsum quod mox repetit:* exultabunt in iocunditate. *nam Græcè prioribus eo est Isai. 65. (quod caput iterum citat)* εὐφρανθήσονται: *posteriori verò* ἀγαλλιάσονται ἐν εὐφροσύνῃ, *& infrà etiam sic legitur, cap. 15. & omnino sic legendum patet ex hac sequenti interpretatione Auctoris:* Certè oblectatio & exultatio, &c. *Qui etiam vertit:* præ dolore, *pro eo quod vulgatus Interpres LXX. propter dolorem. Siue autem mox legas illud Psal. 125.* in exultatione metent, *cum aliis, siue:* in gaudio, *cum 1. Vatic. MS. cod. non refert.*

186. propter quod vnxit me ad euangelizandum pauperibus, &c.] *Hîc cursus aliam habet distinctionem horum verborum Isai. 61. quàm aut LXX. Græci & Latini hodie, aut Hebræi & Chaldæi codices; nam illi sic distinguunt: propter quod vnxit me, ad euangelizandum pauperibus misit me; at Auctor coniungit sequentibus,* misit me curare obtritos corde; *Quorum illud completum dicit Auctor per illud:* Beati mendici, *&c. hoc verò per illud:* Beati qui esuriunt, quoniam ipsi (*sic enim iterum suppleo*) saturabũtur; *denique illud, quod omissis reliquis adfert Auctor:* Aduocare languentes, *per illud:* Beati qui plorant, *&c. Quò adplicat etiam illud:* Dare lugentibus Syonis gloriã; pro cinere (*nam omitto:* &, *superfluum, quod nullæ habent editiones*) vnguenti iocunditatem (*quod legit Auctor, pro eo quod alij:* vnguentum iocunditatis) & gloriæ habitum pro spiritũ tædij; *vbi* tædium *more suo accipit pro:* mœrore.

187. Aduocare languentes, &c.] Aduocare (*inquit Rhenanus*) *pro* consolari, *& aduocatum agere languentium, quem ipse vocat infrà* Aduocatorem, *nempè cap. sequenti, quum dicit:* mendicorum aduocatorem. *Quò pertinet etiam illud ibidem (vt hîc omnia simul cõgeramus)* recepistis aduocationem vestram, *& quod ad illum locum adfert Rhenanus, lib. de Patientia, cap. 11. Vbi similem locum Matth. 5. citat Auctor:* Itaque talibus aduocatio & risus promittitur.

188. Beati eritis, quum vos odio habebunt homines, & exprobrabunt & eiicient nomen vestrũ, velut malum, propter filium hominis.] *Hîc prosequitur Auctor quartam & vltimam Luc. 6. beatitudinem, præterquàm quòd omittit illud:* & quum separabunt vos, *quod etiam Matth. 5. non habetur; & tamen genuinum esse constat ex B. Cypriano. Siue autem legas:* velut malum, *siue:* nequam, *cum altero Vatic. MS. cod. non refert.*

189. & nullificatione eorum ne minuamini, &c.] Nullificationem *hîc vsurpat Auctor, sicuti suprà non semel:* nullificamen, *pro:* contemptu; *quod alij transferunt Isai. 51. Qui etiam legunt:* vincamini, *pro eo quod est hîc:* minuamini, *Græcè est:* μὴ ἡττᾶσθε. *Atqui mox supplemus ex 1. Vatic. MS. cod.* ad auctores odij Iudæos.

190. Et alibi: Sancite eum qui circumscribit animam suam, &c.] *Vatic. 1. MS. cod.* sanctificate eũ, *& infrà:* Nam & sanctificatur penes nos, *pro:* sanctitur; *sed nihil certi definire possum, eo quòd hanc scripturam, quantum apparet, non Isaiæ (quia dicit hîc alibi) sed alicuius alterius Prophetæ, hactenus reperire non potuimus.*

191. personam nominis.] *Nouè* personam nominis (*nempè Christiani, vti præmisit*) *quum aliquando non soleat nisi ad homines, aut sanctam trinitatem,* personæ *nomen adplicari.*

CAP. XV.

192. Secundum hæc, inquit, faciebant Prophetis patres eorum, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De variis maledictionibus Pharisæorum, *vtpotè quæ in verbis occasione (nempè persecutionis) quam non solum facturi erant Apostoli, sed etiam Prophetis iam olim fecerant, multis Luc. 6. Christus comminatur. Atqui inuectatus Auctorem Epiphan. similiter istum scriptorem obiicit Marcioni, Confut. 6. Si* Prophetarum, *inquit, nominit, non negat* Prophetas; *Si damnat* Prophetarum eadem, *& improperat persecutoribus & occisoribus ipsorum, non alienus est à* Prophetis; *sed Deus ipsorum est, qui illos fecit. Qui interim legit: secundum eundem modum, pro:* secundum hæc; *in quo consentit illi codex Syriacus, sed vulgatus Interpres vertit quod est Græcis* τοῦτα, *& Auctori nostro quoque consentiens ait, quòd legat:* patres eorum, *pro eo quod Epiphanius: patres vestri.*

193. Epicuri Deus, &c.] *De* Deo Epicuri *quod stupido, qui nihil rerum curaret, frequenter supra diximus.*

194. Ecce enim demutat in maledictione hic] *Sic legimus ex altero Vatic. MS. cod. pro:* maledictione. *Transitum autem facit Auctor ad ipsas varias maledictiones Pharisæorum; explicans imprimis quid væ, non alibi in scripturis, tum Luc. 6. significet; dicens:* eandem vox maledictionis non esse, saltem esse admonitionis, non sine aculeo comminationis.

195. eius erunt qui norit irasci, &c.] *At Auctor* irasci *Deo tribuerit necne, (sicuti etiam hîc apparet) latius in nostris Prolegomenis inter eius Tenores. Contra hæresin verò Marcionis, qua vindictam a Deo auferebat, atque adeò timendum esse negabat, ad finem lib. 1. aduers. Marc. aliquot capitibus disputat Auctor.*

196. sufferentiam, &c.] Sufferentia, *inquit Rhenanus, substantiuum nomen, pro:* patientia, *quam & magnitatem mox interpretatur.*

197. Ecce posui ante vos, &c.] *Deuter. 30. Quod habetur* δέδωκα πρὸ προσώπου ὑμῶν, *quod autem Latinus Interpres LXX. ad verbum: Dedi ante faciem vestram; Auctor contraxit in sensum potius.*

198. Infirma commendatio, &c.] *Ita nempe, inquit Rhenanus, quæ de alterius destructione fulcitur. Quæ etiam adnotat:* par *cum Genitiuo construi:* par cuiuis; *adlegans similem locum dicti lib. de Patientia, cap. 11.* magnitudinis par.

199. Væ, &c. quod in diuites spectat, &c.] *Hîc transit ad illud, infrà repetitum, Luc. 6.* væ diuitibus *vbi pulcrè explicat* diuitum causas, quibus offenditur est Christus, superbiam, gloriam, sæculi studia, &c. Dei incuriam; *vt ne quis omnes diuites reprobum existimet; sicuti latius hîc prosequitur, vtpotè nemini quos opera iustitiæ & dilectionis administrantes, idque nominatim contra Marcionem, qui videbatur pro tire diuitias omnino damnandas.*

200. locupletantes Salomonem. Sed quia pro-

TERTULLI
Cum Adnotationi
PAMELII
A. V.
16.

missa sibi optione, &c.] *Historia hæc describitur 3. Reg. 3.*

201. Quoniam, inquit, recepistis aduocationem vestram, &c.] *Id est, sicuti suprà num. 187. diximus: consolationem. Prosequitur verò verba Luc. 6. in hoc differens, quòd vocem Græcam ἀπέχετε vertit:* recepistis, *tum hìc, tum paulò post, pro eo quòd alij: Habuistis; quasi volens explicare significationem illam, qua significat aliunde accipere, velut censum aut reditum ex arius; quod optimè hìc convenit, & eodem modo vertitur à vulgato Interprete, Matth. 6. mercedem suam* receperunt. *Sic etiam vertit Syriacus Interpres. Haud multo aliter, sed magis convenienter voci Græcæ, vertit Interpres Irenæi lib. 3. cap. 14.* percipitis.

202. Ne, inquit, quum manducaueris, &c.] *Mirum est cur verterit:* domos magnas, *quum Græcè sit* καλὰς, *pro quo alij: pulcras, vti etiam ex Hebræo & Chaldæo Interpretes; Deinde, quòd:* pecoribus *verterit, quum Græcum* προβάτων *oues significet; notatu dignum. nam* pecus, *propriè pro oue usurpauit, nec vno in loco Plinius, & alicubi Quintilianus. ἀργυρίς nõ malè etiam transtulit* pecunia, *quia significat etiam pecuniam argenteam, non verò argentum dumtaxat, quod alij verterè maluerunt.*

203. Quemadmodum & Ezechiam, &c.] *Similiter etiam infrà huius ipsius lib. cap. 28.* Sic denique Rex Ezechias, de gazis & apothecis deliciarum suarum apud Persas gloriatus, per Isaiam malè audiuit. *Mirandum verò, quòd* Persas, *aut* illos qui ex Perside venerant, *transtulerit Auctor; quum æditiones omnes etiam* LXX. *Babylonios legant. Sensum etiam potius reddidit, quàm verba, vertens:* in Babylonem transferentur, *quum Græcè sit:* ἧξει, *pro eo quod alij verterunt: venient.*

204. Sic & per Hieremiam quoque edicit: Ne glorietur, &c.] *Castigauimus:* edicit, *ex altero cod. MS. Vatic. pro:* edidit; *quia illud familiare est Auctori. Atqui ibi etiam sensum potius quàm verba secutus est, quum citat illud Hierem. 9.* & qui gloriatur, scilicet in Deo glorietur.

205. Sic & in filias Sionis inuehitur, &c.] *Adludit ad illud Isai 3. Pro eo quod exaltatæ sunt* filiæ Sió, *&c. quem locum latè explicat B. Cyprian. lib. de Habitu virginum.*

206. Comminabundus & alibi, &c. Dilatauit orcus, &c. (Hoc erit Christi Væ super diuites) & humiliabitur, &c.] *Sic hunc locum recèns distinximus; vbi in omnibus consentit* LXX. *Isai. 5. præterquàm quòd omittit: vt non cesset, item: & exul tamen in ea;* Orcum *more Poëtico vertens, quod alij infernum.*

207. De quibus & rursus: Ecce Dominus virtutum, &c.] *Tandem reperi hunc locum Isai. 10. eo loco vbi B. Hieron. transtulit: Ecce dominator Deus sive Dominus exercituum, confringet lagunculam, &c. In quem locum B. Hieron.* Lxx. *autem, inquit, pro torculari sive lagunculà nouum sensum inferentes,* glorioſos *interpretati sunt. In hoc solùm differt à* Lxx. *qui hodie exstant, quòd legat:* conturbabit, *pro: conturbat.*

208. Item in Lxi.] *Nempè Psal. Nam quod præmisit:* Ne timueris, *&c. citauit ex Psal. 48. Castigauimus autem* Lxi. *pro:* Lxii. *ex vtroque Vatic. MS. cod. & ex altero:* Ne desideraueritis diuitias, *ac:* adieceritis, *pro:* desideraueris, *&:* adieceris; *nam plurali numero ab omnibus legitur. Aliter interim distinguit Auctor, quàm vulgò legatur:* rapinas nolite concupiscere; diuitiæ si adfluãt, nolite cor adponere; *quum autem Græcè sit* ἐὰν ῥέῃ, *videtur Auctor accepisse* relucere, *pro: adfluere.*

209. Væ, inquit, qui dormiunt in lectis eburneis, &c.] *Omisimus* enim *superfluum, iuxta alterum Vatic. MS. cod. Atqui in hoc solùm differt Auctor ab hodierna æditione* LXX. *Amos 6. quòd vertat* de gregibus boum, *pro eo quod Interpres eorum Latinus: de armentis, dumtaxat. Verùm B. Chrysost. in Comment. & B. Iustini Mart. adu. Tryphonem Interpretes: de bubilibus, verterunt, vti exprimant magis vocem Græcam:* βουκολίων; *saltem si Leoni de Castro Comm. MS. in Amos fides habenda; qui pulcrè illud:* complaudentes, *interpretatur de choreis. Deinde* perseueratia *vertit, quod Græcè est:* ἐμμόνῃ, *pro eo quod alij: stantia, &:* vnum liquatum, *pro: defæcato. Legimus autem more Tertullianico:* vnguuntur, *pro eo quod erat:* vnguntur.

210. Ingerit væ etiam saturatis, quia esurient; etiam ridentibus nunc, quia lugebunt, &c.] *Prosequitur suo more in 3. persona pluralis numeri, quòd habetur Luc. 6. in 2. cui addit paulò post:* ploraturi. *Castigauimus autem:* vos autem confundemini, *pro:* confundimini; *quia non solùm Isai. 65. sed suprà quoque sic legitur cap. præcedenti. Atqui quod addit:* ita in Euangelio: Qui in risu seminant; *hoc vult dumtaxat, præcedentibus Euãgelij verbis insinuari; neque enim habentur ea verba vsquam* in Euangelio.

211. Væ quum vobis benedixerint homines; secundum hæc faciebant & Pseudoprophetis patres illorum, &c.] *Eodẽ modo hæc verba Christi Luc. 6. citat B. Irenæus lib. 3. cap. 14. vt* pseudoprophetis *legat, quemadmodum Græci codices & emẽdatiores Latini omnes; pro quo solus Beda legit & interpretatur: Prophetis, si Erasmo credendum.*

212. Populus meus, qui vos beatos dicunt, &c.] *Græcè est* μακαρίζοντες, *Isai. 3. quod magis propriè:* beatos dicunt, *vertit Auctor quàm* LXX. *Interpres: beatificantes. Atqui illud:* Maledictus homo, *&c. habetur Hieren. 17.*

213. Nam & in Psalmo CXVII. Bonum est, &c.] *Omninò sic castigandũ, pro:* CXIX. *quia reperitur Psal. 117. Legunt autẽ MS. Vatic. 2.* confidere in Domino quàm confidere in homine, *ac:* sperare in Domino quàm sperare in Principibus; *sed præterquàm quòd suprà lib. 2. cap. 19. eodem modo legat Auctor, certè Græca lectio Accusatiuos habet; præterquàm quòd castigaui iuxta vestigia vtriusque MS.* in Dominum *vtrobique, pro eo quod erat:* in Deum, *quia Græcè est:* τὸν κύριον.

214. abdixit creator, &c.] Abdixit (*inquit Rhenianus*) *pro: abdicauit, reiecit, repudiauit.*

CAP. XVI.

215. Sed vobis dico, inquit, qui auditis, &c.] *Inscriptionem huic capiti imposuimus:* De præcepto dilectionis inimicorum, aliisque verbis Domini, ex eodem adhuc cap. 6. Lucæ.

216. Loquere in aures audientium, &c.] *Nusquam similem locum reperire potui, præter illud 4. Esdr. 15.* Loquere in aures *plebis meæ.*

217. Diligite inimicos vestros, & benedicite eos qui vos oderunt, & orate pro eis qui vos calũniantur, &c.] *Hìc pergit in verbis Christi Luc. 6. Atqui Vatic. MS. cod. alter legit:* benefacite eis qui vos oderunt, *& sic habet Euangelista Lucas; addens, & interficiens:* & benedicite maledicentibus vobis, (*quod postremũ etiam suprà citat Auctor Tom. 2. lib. de Patien-*

tia, cap. 6. illud coniungens, dummodò cum: Diligite inimicos vestros, & postea addens: & orate, &c.) mox quoque non videtur abhorrere à lectione vtriusque Auctor, dum coniungit illa quatuor quæ sunt Luc. 6. qui inimici sunt, & oderunt, & maledicunt, & calumniantur; sed nolui quid quam immutare, tum quòd illud Isai. 6. Dicite, fratres nostri estis, eis qui vos oderunt, ad benedictionem pertineat, non ad beneficentiã, cuius etiam hîc multa apud Auctorem mẽtio; tum quòd rursum repetat Auctor: vtique, & benedici odientes, & orari pro calumniatoribus iussit. Fortassis omisit illud hîc Auctor, quòd non inueniret scripturam veteris Testamenti, quæ moneret inimicis benefacere. Verba autem Marcionis sunt: Nouam planè patientiam, &c. vsque ad illud: Planè, &c.

218. contrà, ipse alteram amplius maxillã offerri iubens, & super tunicam pallio quoque cedi, &c.] Eodem modo non multo post: sed amplius & pallium concedendi, & supradicto lib. de Patient. c. 7. qui auferenti tunicam etiam pallium offerre possit; Quod etsi posset adtribui (sicuti ibi ad marginem adnotaui) Matth. 5. tamen etiam apud Lucam sic legisse videtur Auctor; quod mirum est, quum hodie & Græcè & Latinè aptiùs legatur: ab eo qui aufert tibi vestimentum (Græcè ἱμάτιον, id est, exteriorem vestem, quam vulgatus Interpres Matth. 5. pallium vertit) etiam tunicam noli prohibere. Atqui est hîc vox Tertullianica: renuntiandum, pro: demonstrandum.

219. Ne vnusquisque malitiæ fratrię sui meminerit, &c.] In hoc differt Auctor à LXX. qui hodie exstant, Zachar. 7. quòd legat memineritis, vbi alij iuxta Græcum exemplar: memineritis. Sicuti etiã in sequenti testimonio Zachar. 8. Malitiã proximi sui vnusquisque (sic iterum lego ex Vat. 1. MS. cod. pro: quisque) ne recogitet; pro eo quod alij: recogitetis. B. Hieron. de priori loco partim consentit cum Auctore in Comment. partim dissentit, at posteriori nobiscum conuenit; Qui etiã: malitiam vtrobique transfert, κακίαν, eam dicens duplici modo posse accipi, pro afflictione, & pro malo; quo sit vt similiter emendandus sit Interpres Latinus LXX. loco secundo.

220. Inquantum ergo non capit, &c.] Prorsus iuxta alterum cod. MS. Vatic. sic legimus, omissa dictione: fidem, superflua; accipientes: non capit, more Tertullianico, pro: non videtur possibile. Explicat autem, quomodo conueniant illud Deuteron. 32. Mihi vindictam, &c. cum illo, Exod. 21. Oculum pro oculo, &c. Accipitur rursus vox Tertullianica repræsentatione, pro: ad effectum deductione. Siue verò legas: consideret cum 1. Vatic. MS. cod. siue: fideret cum aliis, perinde est; nam & cap. præcedenti num. 213. similem varietatem adnotauimus ex eodem.

221. & vltionem ad Deum redigens, &c.] Sic etiam suprà (inquit Rhenanus) locutus est. Et infrà: Redactam scilicet in Dominum.

222. sed adiutore præcepto, &c.] Pro (inquit idem) adiuuante præcepto, vt lib. 1. aduers. Marc. cap. 8. A tempore arbitro & metatore initij & finis. Legit autem mox: consideremus, alter Vatic. MS. cod. pro: consideremus, & istud magis placet, eo quòd sequatur: is mihi imponit, &c.

223. Metu enim vltionis omnis iniquitas refrenatur, &c.] Potest istud non solùm torqueri aduersus Marcionem, qui Iudicem Deum, atque adeò nullum volebat agnoscere; sed & contra eos, qui passim libertatem non solùm verbo, sed & factis defendere non verentur; nam (vti verbis Auctoris vtar) passim emissã libertate iniquitas dominabitur.

224. Omni petenti te, dato, &c.] Pergit in explicatione cap. 6. Lucæ. Lego autem iuxta primã editionem in margine ex vestigijs variarum lectionũ: in dimittere parată, eo quòd repetatur mox: Datorẽ scilicet.

225. Vti benedicens benedicat te, &c.] Etsi eo differt ab editione LXX. hodierna, Deuter. 15. quòd ille habeant, quia, &: benedicet. Ex quibus supple: fratre tuo indigente, & mox castigo: desiderarit (quæ etiam 1. Vatic. MS. cod.) pro: desiderat.

226. Sed de fœnore postmodùm, &c.] Nempè capite sequenti, vbi de hoc latiùs. Legimus autem mox: Christus in omnes præcipit, pro: præcepit, ex 3. Vatic. & supplemus: primùm in proximos docuit benignitatem, ex vtroque.

227. dedit gentes hæreditatem, &c.] Omissum iuxta vtrumque MS. Vatic. cod. in, eo quòd Ps. 2. ad quem adludit, non legatur. Rursus autem hîc expungi id est (interprete Rhenano) adimpleri.

228. Non populus meus, populus meus, &c.] Istud, iuxta sensum potius quàm verba simul ex 1. 2. Osee capite iunxit Apostolus Rom. 9. Quum enim Osee fiat mentio filiæ, cuius nomen absque misericordia, hoc non misericordiam consecuta; & filij, cui nomen non populus meus, initio 2. cap. dicit: Dicite fratribus (nempè illi cui nomen: non populus meus) populus meus, & sorori vestræ (cui nomen: non misericordiam consecuta; quorum vtrumque sic repetit in finem 2. cap. præpostero ordine quem Apostolus immutauit) & miserebor eius quæ fuit absque misericordia, & dicam non populo meo, populus meus; quare & in marginem adnotaui: Osee. 1. & 2. Atque adeò (vt huic adiiciam) magis probanda est lectio illa, quam etiam Hier. in Comment. ad c. 1. Osee agnoscit B. Hieron. Rom. 9. non misericordiam consecutam, Græcè ἠλεημένην, non quod alij: ἠγαπημένην.

229. Et sicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita & vos facite illis, &c.] Prosequitur rursus verba Luc. 6. In quo præcepto subaudiri, addit Auctor: Et sicut vobis non vultis fieri ab hominibus, ita & vos ne faciatis illis; quantum apparet, adludens ad illud Tob. 4. Quod ab alio oderis fieri, vide ne tu alteri facias.

230. passiuitatem sententiæ meæ pertinere.] Id est (inquit Rhenan.) libertatem, communitatem vtrumuis. Vt videlicet sententia siue voluntas mea sit communis, nec adstricta, sed soluta ac libera ad hoc vel illud agendum, aut non agendum. Sic in lib. adu. Hermogen. cap. 41. Hæc, inquies, non est, hæc turbulenta & passiuitas non est; item lib. adu. Valent. c. 30. Illi vero (inquit) & de passiuitate vitæ, & de licentia doctorum, generositatem suam vindicent; item lib. de Pallio, dixit passiuitùs aduerbialiter, pro: passim.

231. agunt ethnici nondũ à Deo instructi, &c.] Videtur adludere ad illud Matth. 5. Nonne & ethnici hoc faciunt, pro quo apud Lucam: peccatores; atque ita confirmatur hæc lectio Vulgati interpretis, pro qua & ipsa aditio Bibliorũ Regiorum, quod mirer, iudicium sat scio quòd Græcè sit iterum τελῶναι, sed libenter olim lectum fuisse etiam Græcè, patet ex Comment. Chrysostomi.

232. Nam etsi natura bonum & malum non tum est, &c.] Eodem modo hîc loquitur Auctor, quo

dixit Apostolus Rom. 2. gentes natura ea quæ legis sunt facere. De cuius vario, & tamen catholico intellectu, vide eius loci Veterum Commentarios, & infrà lib. 5. adu. Marc. Supplemus autem paulopòst ex alt. Vatic. MS. cod. & olim & vbique; *vbi habes ab ipso Auctore interpretatum:* iuuari, *quod ibidem subiungit, & alibi frequenter vsurpat:* refrigerari.

233. cuius nullam præstruxerat dictinctionem, &c.] *Sine hoc legas, sine cum Rhenano:* præstrinxerat, perinde est. *Vtrumque quidem Auctori visitatum est, nempè:* præsttrinxerat, *pro:* perstrinxerat, *seu leuiter indicarat, (pro quo facit quod paulopòst habet:* substrinxit.) *Sed* præstruxerat *retinui, quòd subiungatur:* retrò & præstruxit & distinxit; *item quòd magis loco conueniat.*

234. Infringito esurienti panem tuum, & mendicos qui sine tecto sunt, in domum tuam inducito, &c.] *Sic suppleuimus & castigauimus hunc locum, partim ex cap. sequenti, partim ex cap. 31. infrà, pro eo quod erat dumtaxat:* Infringito panem tuum mendicis, & qui sine tecto sunt, *&c. Maximè quum correspondeant non modò* LXX. *Isai. 58. sed etiam ex Hebræo & Chaldæo Interpretes, & præterea, tamquam simile locum, citet Auctor illud Ezech. 18.* Panem suum dabit esurienti, & nudum conteget; *vbi interim non legitur:* dabit, *sed iuxta æditiones omnes:* dederit; *sic enim magis hoc ad institutum facit. Castigauimus verò:* satis ergo iam tunc, *ex vtroque MS. Vatic. cod. pro:* iam nunc.

Cap. xvii.

235. Hîc nunc de fœnore, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De fœnoris fructu interdicto, aliisque verbis Domini, ad finem vsque cap. VI. Lucæ.

236. Et si fœnerauerit is à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia est vobis? &c.] *Magis clarè hodie vertit noster Interpres vulgatus, Luc. 6.* Et si mutuum dederitis his à quibus, *&c. Id enim hîc adnotandum, quòd sacra scriptura δανείζειν variè accipiat, & proinde variè illud vertant Interpretes, modò:* mutuum dare, *modò:* fœnerari; *nam vtrumque vox Græca significat. Auctor verò vbique* fœnerari *transtulit, etiam vbi pro:* mutuare *accipiendum est, sicuti capite præcedenti,* fœnus fœnerabis, *& hoc loco:* Et si fœnerauerit is, *item:* fructum fœnoris, *&:* exsoluturos fœneremus, *ac:* detrimentum fœnori indixit, *denique:* soles & imbres qui fœnerauerat. *Immò verò illud Ezechielis 18.* Pecuniam suam fœnori nõ dedit, (*quod haud dubiè pro vsura accipiendum*) *ipse interpretatur:* fœnoris redũdantiam, *siue* fœnoris fructum. *Quod adnotatu dignum non modò contra Iudæos, qui ex illo Deuter. 15. fœnerabis gentibus multis, vsuras permittebant (vti etiam hodie) in extraneos; sed & aduersus Carolum Molinæum & alios, qui vsuram centesimam, atque adeò* fœnoris redundantiam, *licitam homini Christiano, non verentur tueri. Certè contrà sentiunt Veteres omnes Interpretes in illud Luc. 6. hîc non tractatum ab Auctore: Mutuum date, nihil inde sperantes; & Auctor hoc loco, dum interpretatur illud iam citatum Ezechielis:* fœnori pecuniam suam non dedit, & quod abundauerit, non sumet; fœnoris scilicet redundantiam, quod est vsura. *Addens etiam:* Prius igitur fuit, vt fructum fœnoris eradicaret, *&c. Certè B. Cyprianus lib. de Lapsis, num. 24. peccata, ob quæ Ecclesia persecutionẽ passa sit suo tempõre, enumerat: vsuris multiplicatibus fœnus (id est mutuum) augere. Supra modum etiam detestatur vsuras tamquam grauissima peccata B. Basilius non vno in loco, adludẽs ad hunc locum Lucæ, quum dicit: Mutuo dare Christus præcipit, sed non sub vsuris. Nec absimiliter B. Ambrosius lib. de Tobia, cap. 13. ac 14. & latissimè lib. 3. Officiorum, cap. 3. vsque ad 21. Vbi adlegat pro se illud Psal. 14. Qui pecuniam suam non dedit ad vsuram, & illud Psal. 54. Vidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate, & non defecit de plateis eius vsura & dolus, & scripturam hîc citatam Ezech. 18. & iam quæ hîc tractatur Lucæ 6. Denique pulcrè interpretatur illud iam citatum: Fœnerabis gentibus multis, etiamsi propriè accipiatur. Quid? quòd etiam ipsam centesimam vsuram impugnet; fortasis, quòd per Imperatores Christianos tum permitteretur: Veniunt (inquit) cap. 11.) Kalendæ, parit sors centesimam. Veniunt menses singuli, generantur vsuræ, malorum parentum mala proles. Hæc est generatio viperarum. Creuit centesima, petitur, nec soluitur; adplicatur ad sortem. Fit maledictum propheticum. Dolus in dolo; vsura, improbi seminis fœtura deterior. Itaque iam non centesima incipit esse, sed summa, hoc est, non fœnoris centesima, sed fœnus centesimæ.*

237. Pecuniam, inquit, suam fœnori non dedit, &c.] *Legimus omninò:* fœnori, *pro:* fœnore, *quia Græcè est Ezech. 18.* ἐπὶ τόκῳ, *id est: ad fœnus seu vsuram. Vbi etiam legitur* πλεονασμὸν, *id est:* superabundantiam; *pro quo Auctor:* quod abundauerit. *Super quo loco B. Hieronym. in Comment. similiter citat Psal. 14. & in concordiam reducens Veteris scripturæ locos: In principio, inquit, legis (Deuteron. nempè 15. & 17.) à fratribus tantùm fœnus tollitur, in Propheta ab omnibus vsura prohibetur. Deinde illud:* & quod abundauerit, *ita accipit, vt referatur ad omnis rei superabundantiam, etiam frumenti, vini, olei, & similium; quod ipsum etiam inculcat loco citato B. Ambrosius, & B. August. serm. 2. in Psal. 36. Vbi videntur adlusisse ad id quod Auctor subiicit:* quorumdam fidem paulatim primis quibusque præceptis adhuc balbutientis benignitatis informabat; *de Ezechiele loquens. Est autem etiam illud Tertullianicum:* si fortè, *sicuti &:* procurantis Euangelio.

238. Et pignus, inquit, reddet, &c.] *Prorsus sic legendum pro:* reddes, *quia adludit ad verba eiusdem Ezechielis 18. suprà, id est paulòantè, præcedentia: & pignus reddiderit; quod ipsum B. Hieronym. in dicto Comment. interpretatur de eo debitore (nam additur in Propheta:* debitori) *de quo in lege scribitur quòd pauper sit; etiam adludens ad verba sequentia. Ibi autem:* vtrum homo scriberet? *accipit* hominem *pro aliquo homine.*

239. Non dormies super pignus eius, &c.] *Istud est ad quod loco citato adludit B. Hieronym. Nam præcedit Deuter. 24. Si autem homo pauper est; quod Auctor tamen adhuc strictiùs accipit. Atqui etiam hîc* ἱμάτιον *tum ab Auctore, tum à Latino Interprete* LXX. pallium *vertitur.*

240. Adhuc clariùs suprà: Dimittes, &c.] *Rectè addit:* suprà, *quia reperitur Deuter. 15. vbi agit de remissione, quæ fiebat anno septimo. Vertitur vero ab Auctore:* inuocata est, *vox* ἐπικέκληται, *ab aliis:* cognominata.

241. vtique non exsoluturo plus enim est; &, si exsoluturo, &c.] *Sic recens ad maiorẽ intellectum istud*

distinximus. Vnus autem Vatic. MS. cod. habet his: exsoluituro, *& rursum:* exsoluituros, *pro:* exsoluturos; *voces obsoletas quidem, quibus Auctor delectari solet, sed quas in textum inserere sum veritus, quòd cum excusis consentiret alter Vatic. MS. codex.*

242. Et eritis filij Dei, &c.] *Istud iterum prosequitur ex Luc. cap. 6. omittens (aut quòd Marcion non haberet, aut quòd contra eum directè non faceret) illud intermedium: & erit merces vestra multa. Quamquam autem vulgatus Interpres legat:* filij altissimi, *consentiens Græco textui, ipse Auctor vocem ὑψίστου videtur transferre:* Dei, *eo quòd vbique vox illa in scripturis, & similiter Altissimus Latinè pro* Deo *accipiatur. Tractat hæc occasione rursum Auctor* aduersus Marcionem de connubio à Deo adprobato; *de quo latiùs suprà cap. penult. lib. 1. adu. eundem. Varia est autem lectio vnius cod. Vatic. MS.* qui patrē habeam, *pro:* quum.

243. Quia ipse, inquit, suauis est aduersus ingratos & malos, &c.] *Hîc etiam sunt verba Christi Luc. 6.*

244. Euge, Marcion, satis ingeniosè detraxisti illi (*nempè Deo*) pluuias & soles, &c.] *Aut hîc subiiciebatur olim ante Marcionem Luc. 6. qui solem suum facit oriri, & pluit super iustos & iniustos; aut potius, quum nulli Veterum id Lucæ adscribant, hoc vult, quòd, similium locorum gratia, Euangelium Matthæi à Canone scripturarum, atque adeò dicta verba detraxerit. Atqui ibi:* qui pro tanta elementorum, &c. *adludit ad illud Rom. 1. seruierunt creaturæ potius quàm creatori.*

245. Eloquia enim Domini dulcia super mel & fauos, &c.] *Interpretē hîc agit, dum* eloquia Domini *Psal. 18. transtulit, pro:* iudicia; *nā pro eisdem haberi solēt apud Psalmistā; quod maximè ex Psalmo 118. manifestum fit, vbi in singulis versibus sunt hæc Synonyma (sicuti iam olim ante me adnotauit Radulphus Tungrensis libro de Can. obseru. cap. 9. inter Auctores diuinorum Officiorum ab Hittorpio nostro editos) via, lex, mandatum, verba (siue eloquia) iustificationes, sermones aut iudicia, Domini. Peculiare item est Auctori, quòd legat:* fauos, *pro eo quod alij omnes:* fauum.

246. Estote, inquit, misericordes, sicut pater vester misertus est vestri, &c.] *Pergit iterum in explicatione verborum Domini, Luc. 6. Vbi addimus ex Vatic. MS. 2. cod.* vester; *quòd illud habeant tam Græca quàm Syriaca editio; à quibus in hoc, quod mirum est, differt Auctor, quòd legat:* misertus est vestri, *pro eo quod hodie eadem etiam voce Græca legitur:* misericors est; *in quo tamen eum imitatur B. Cypr. Epist. 52. ad Antonianum. Fortassis vt explicet magis vocem Græcam οἰκτίρμων; vt accipiatur, non pro:* misericorde, *qui dumtaxat condolet miseriis, sed pro eo qui* misertus est. *Atqui lego mox, suppleo ac distinguo sicuti suprà cap. præc. num. 234.* & mendicos sine tecto in domum tuam inducito, & nudum si videris tegito; *deinde quia alia scriptura est, &:* Iudicate pupillo, *&c.*

247. Nolite iudicare ne iudicemini. Nolite, &c.] *Prosequitur sequentia Luc. 6. vsque ad illud:* vt opinor, *&c. In quibus differt imprimis, quòd legit:* ne iudicemini, *&:* ne condemnemini, *pro eo quod alij omnes: & non iudicabimini, item: & non condemnabimini, etiam Græcè & Syriacè; deinde quòd omittat:* cogitatam, *Græcè,* σεσαλευμένον, *in quo illi consentit Syriacus Interpres; nam* πεπιεσμένον *propriè transtulit:* pressam. *Denique, quòd legat dumtaxat:* fluentem, *quum Græcè sit* ὑπερεκχυνόμενον, *id est:* superfluentem, *siue, vti Interpres Syriacus:* profusam. *Vetat autem ipse cum vulgato Interprete:* Dimittite & dimittemini; *quamquam minus Latinè, si Erasmo credendum.*

248. retributionem promeritis, &c.] *Facit iterum hic locus* pro meritis *operum, &* retributione quæ à Deo fit iudice & dispunctore, *id est (vti Rhenano Interprete) adimpletore, & satisfactore meritorum, de quo suprà latius Tom. 2. libru de Patientia, & ad Martyras. Rursum autem repetit (de quo ntes suprà) quòd* Marcion Deum iudicem negabat.

249. sed cæcus cæcum ducit ad foueam. Cerdunt aliqui Marcioni. Sed non est discipulus super magistrum, &c.] *Quasi aliud agens etiam, huic duas similitudines Luc. 6. adfert, &* Marcioni, ac Apelli eius de discipulo emendatori, *adplicat Auctor; etiam addens:* Eximat & de oculo suo trabem hæreticus, tunc in oculo Christiani, si quam putat stipulam, reuincat, *adludens ad illud:* Quid vides festucam (*seu:* stipulam, *Græcè* κάρφος) in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo tuo est, non considéras? *Et rursum explicat illud de iisdem:* Proinde & arbor bona non proferat malum fructum, neque nec veritas hæresin; nec mala bonum, quia nec hæresis veritatem. *Adiciens iuxta similitudinem eiusdem Lucæ:* Sic nec Marcion aliquid boni de thesauro Cerdonis malo protulit, nec Apelles de Marcionis.

250. quæ Christus in homines allegorizat, non in duos Deos, secundum scandalum Marcionis, &c.] *De hoc quomodo ex arbore bona & mala duos Deos commentus fuerit Marcion, vide plura lib. 1. adu. eundem, cap. 2. Atqui de Prouerbio: alium* neæ insistere, *vide nostra Prolegomena.*

251. In hoc solo adulterium Marcionis mens stupuisse miror, &c.] Adulterium (*inquit Rhen.*) *id est, adulterationem, vitiationem, violationem, quæ Euangelio videlicet alibi intulit.*

252. Quid vocatis Domine Domine, &c. Dominò sic hæc verba Luc. 6. restituimus, *pro:* vocas, *quæ sequatur etiam apud Auctorem:* & non facitis quæ dico? *maximè quum omnes alij etiam sic legant Græcè, Latinè, & Syriacè. Porrò omittit hîc Auctor parabolam de ædificantibus domum, fortassis quòd Marcion eam dissert.*

CAP. XVIII.

253. Proinde extollenda fide Centurionis, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De curato seruo Centurionis, & viduæ filio resuscitato; testimonio Ioannis dato, & fœmina peccatrice; ex cap. VII. Lucæ. *Atqui ex tota historia curati serui Centurionis, non alia tractat hîc Auctor, quàm illud:* talem se fidem nec in Israële inuenisse. *Sic enim more Tertullianeo legendum vti & mox:* fides Israëlis, *pro eo quod alij:* Israël. *Porro haud absimiliter Auctori Epiphanius adu. Marc. Cyprian. 7. Si, inquit,* neque in Israël tantam fidem inueni, *velut in Centurione à gentibus progressi; igitur non vniuerperat fidem ipsius Israël. Si enim aliena à Dei fide, & non ipsius ac patris eius, non vtique fecisset hucusque Iesus. Atqui* adhuc crudam fidem, *recte interpretatur Rhenanus, quasi incipientem.*

254. Resuscitauit & mortuum filium viduæ, &c.] *Etiam hîc totum miraculi paucissimis verbis perstringit, sequitur:* de resuscitato mortuo filio vidua

Num-

Naim, *Luc. 7. Loci autem ad quos alludit, vbi leguntur* Prophetæ creatoris etiam mortuos filios viduæ resuscitasse; *sunt 3. Reg. 17. de Helia, & de Helisæo 4. Reg. 4.*

255. Magnus Prophetes prodiit in nobis, & respexit Deus populum suum, &c.] *Hæc ipsa populi verba, post miracula iam tractata, pergit in Marcionem retorquere.*

256. Sed scandalizatur Ioannes auditis virtutibus Christi, &c.] *Ad alia pergens Luc. 7. de* Ioanne *tractatum instituit, atque adeo ad hunc locum adlusit suprà Auctor cap. 11. quum dixit:* Sed de Ioanne cetera alibi. *Atqui in hoc paradoxon perduxisse videtur Auctorem, quòd Christus ad discipulos Ioannis hoc ipso capite dixerit: Et beatus qui non fuerit* scandalizatus *in me; tamquam id de Ioanne Christus dixisset, idque ex sententia Marcionis loquens, qui (sicuti constat ex Epiphanio aduers. Marc. Conf. 8.) ita dicta verba interpretabatur. Cuius sententiam mitigat Auctor, paulopost addens:* Atque adeò hoc erat Ioannis scandalum, quòd dubitabat ipsum venisse quem exspectabant. *Verùm id alio sensu prolatum à Christo probat ibidē Epiph. Et de contraria Patrum aliorum sententia aliquid adtigimus suprà lib. de Baptis. cap. 10. num. 79. nam & ibi similiter loquitur Auctor, & idipsum etiam insinuauit lib. de Præs. aduers. har. cap. 8. sicuti & ibi adnotauimus num. 56. Vide etiam nostra Prolegomena, de paradoxo, per quod appellatur mox: Christus,* spiritus patris.

257. præparaturam viarum dominicarū, &c.] Præparaturam *(inquit Rhenanus) dixit, pro præparatione, vt* paraturam *suprà sæpè. Est verò etiam phrasis Tertullianica:* massalem summam, *id est integram, voce deriuata à massa. Rectè verò adnotauit idem Rhenanus ibi:* qui neque vnde sperare*t, accipi,* vnde, *pro: vndeuis aut vndelibet, & suprà etiam alicubi sic loqui Auctorem. Supplemus autē inter hæc duo:* & vnus iam de turba, *ex vtroque MS. Vatic. cod.*

258. Tu es, inquit, qui venis, an alium exspectamus? &c.] *Prorsus sic legimus iuxta vtrumque MS. Vatic. cod. pro:* speramus, *tum quòd Græcè sit Luc. 7.* προσδοκῶμεν, *quod* exspectare, *non* sperare *significat; tum quòd sequentibus verbis illud repetat. Deinde legimus:* id est, qui venturus es, *pro eo quod erat mendosissimè;* qui venturus est. *Atqui magis placet:* sicut omnes opinabantur, *quàm quod habet alter Vatic. MS. cod.* sicut omnia somniabantur.

259. Vt Dominus per easdē operationes agnoscendum se nuntiauerit, &c.] *Adludit ad illud Luc. 7. Euntes renuntiate quæ audistis & vidistis, &c. Habent verò 2. MS. Vatic. cod.* Quæ quum constent prædicata; *sed magis placet lectio prior:* constet.

260. si & testimonium Ioanni perhibet, &c.] *Sic effert Auctor quod habet Euangelista: Cœpit de Ioanne dicere ad turbas; Vbi inter cetera Christus ait:* Prophetam, *vtique dico plusquàm (pro quo Auctor suprà, quum tamen Græcè sit* περισσότερον) *Prophetam.*

261. ingerens etiam scriptum super illo: Ecce ego mitto, &c.] *Pergit in eo quod addidit Christus: Hic est de quo scriptum est:* Ecce ego mitto, *&c. Nam sic etiam habet Euangelista Græcus; quo fit vt vocem:* ego *intermediam (etiamsi non habeat alter MS. Vatic. cod.) retinuerimus; castigantes etiam ex altero illorum, conformiter Vulgatæ & Græcæ additioni:* præparabit, *pro:* ptæparet. *Atqui etiam istud retorquet adu. Marc. Epiphan. Consut. 9.*

262. Maiore quidem omnibus natis mulierū, sed non ideò subiecto, ei qui minor fuerit, in regno Dei; quasi alterius, &c.] *Sic omninò hunc locum & castigauimus, & distinximus, legentes:* maiore, *ex 1. Vatic. MS. cod. vti referatur ad illud quod hyperbaticās præmittitur:* præcursore enim iam functo officium; *vbi rursum* functus *cum Accusatiuo. Atqui explicat hic, quamquam subobscuriùs Auctor (reliquis intermediis Christi verbis prætermissis) illud:* Maior in natis (*sic enim & Græcè legitur:* ἐν γεννητοῖς) mulierum (*nam non legit:* Propheta, *sicut nec Matthæus*) *Ioanne Baptista nemo est;* qui autem minor, in regno Dei maior est illo. *Sic enim distinxisse Auctorem patet ex eo quod præcedit:* Dei regnum, in quo modicus quis maior erit Ioanne, *& mox sequitur:* & Christum vel quemque modicum, qui maior Ioanne futurus sit in regno. *Quomodo etiam B. Chrysost. in Commentario; quod adeò & ego magis probo, quàm BB. Ambrosij et Hieronymi distinctionē, qui multis modis torquent, vt rectam dent interpretationem, legentes: qui autem maior in regno Dei.*

263. Diximus de remissa peccatorum, &c.] *Suprà, nempè cap. 10. huius libri. Porrò sic primus legit Rhenanus ex Gorzienſi codice, pro:* remissione, *cui consentit alter Vaticanus. Nam Veteres, inquit Rhenanus,* remissam *dixere, pro: remissione. Cyprianus lib. de bono Patient. Dominus, inquit, baptizatur à seruo; & remissam peccatorum daturus, ipse non dedignatur lauacro regenerationis corpus abluere. Idem Epist. 10. Qui autem, inquit, blasphemauerit in spiritum sanctum, non habet* remissam, *sed reus est æterni peccati. Sic Missam dixit ea ætas pro missione: Vnde sacrificio id vocabulum accommodatum est. Verùm de eo latiùs suprà lib. de Oratione, Tom. 2. vbi etiam quæ hìc præterea adfert verba Rhenanus, descripsimus; quare hìc, ne prolixiores simus, prætermittimus.*

264. Illius autem peccatricis fœminæ, &c.] *Eodem modo etiam ad confirmandam* solidi corporis Christi veritatem, *hanc historiam Luc. 7. Epiphan. adfert contra Marc. Consut. 10. Virgens præterea, illud Euāgelistæ: ingressus in domum Pharisæi accubuit; eandem confirmans Consut. 11. per ipsam quoque Christi adtestationem: Hæc lacrymis rigauit pedes meos, & vnxit, & osculata est, vt ne quis putet solam fuisse hominū eam opinionem de peccatrice, & non veram historiā. Qui, mirum est, quòd omiserit illud:* & capillis tersit, *tā priore quàm secundo loco; quum tamen Auctor id verterit:* crinibus detergeret; *qui eleganter etiam dixit:* osculis figeret, *tamquam si transfigere pedes deuotione sua voluisset; & significantius:* lacrymis inundaret, *Græcè* βρέχειν; *&:* vnguento perduceret, *Græcè* ἀλείφειν.

265. Et vt peccatricis pœnitentia, secundum creatorem meruerit; veniam, &c.] *Sic omninò istud distinguendum. Atqui sententiam verè Catholicam pulcrè explicat, dum* & pœnitentiam *dicit* veniam meruisse; *& illud:* Fides tua te saluam fecit, *interpretatur de* pœnitentia ex fide iustificata. *Idque contra eos, qui iactitant fidem solam iustificare sine operibus fidei; quum similes loci intelligendi veniant de fide per dilectionem operante, vti ipse Apostolus loquitur.*

266. Iustus ex fide sua viuet, &c.] *Sic istud castigauimus ex 2. Vatic. MS. cod. pro:* viuit, *quia eam esse lectionem & LXX. & ex Hebræo (sicut etiam partim adnotauimus ad lib. 1. Testim. Cypriani adu. Iudæos c. 5. num. 25.) ex B. Hieronym. Commentariis patet. Malim*

etiam legere: ex fide mea, *quia legisse idem Hieronym.* LXX. *scribit, & id legit B. Cyprianus; sed quia Symmachi editio habebat:* sua, *eodem teste, ad quam fortè translata erat editio quam sequebatur Tertullianus, nihil immutauimus.*

Cap. xix.

267. Quòd diuites Christo mulieres adhærebant, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De diuitibus mulieribus adhærentibus Christo, verbis Domini ad discipulos, & de matre ac fratribus Christi; ex VIII. cap. Lucæ. *Colligit autem inde imprimis Auctor, quòd* diuites *fuerint illæ* mulieres, eo quòd de facultatibus suis ministrabant Christo; inter quas *inquit,* & *Ioanna* vxor *Chusæ* procuratoris Regis.

268. Mulieres diuites exsurgite, & audite vocem, &c.] *Sic necessariò distinxi hæc verba Isai. 32. sicuti etiam suppleui & castigaui:* Filiæ in spe audite sermones meos. Dies anni mementote, *&c. quod quum videretur sciolo cuipiam non satis Latinum, ignorans phrasin Tertulliani, qua* mementote *& ipse & Interpres Latinus* LXX. *cum accusatiuo construit, Græcismo vtens, eo quòd Græcè sit:* μνήσθητι τὸν αἰῶνα *substituit:* sermones Dei. (*omissa voce:* meos) Anni mementote. *Maximè quum etiam correspondeant Hebraica & Chaldaica editiones, & ipse B. Hieronym. in Commentariis.*

269. At nunc illa quoque pronuntiatio eius ad populum: Aure audietis, &c.] *Istud Isai. 6.* Aure audietis & non audietis (*de quo suprà cap. 6. lib. 3.*) *occasionem* dedisse Christo *dicit Auctor, tum Luc. 8. tum alibi* frequenter inculcandi: Qui habet aures, audiat. *Vbi mirum est omitti ab eo:* audiendi, *quod tamen habent etiam Græca & Syriaca editiones.*

270. Videte quomodo audiatis & non audiatis, &c.] *Rectè interpretatur:* πῶς: quomodo. *Hìc verò iterum variat à contextu Luc. 8. quum ibi à nemine legatur:* & non audiatis: *quod tamen legisse Auctorem, patet ex eo quod sequitur:* non corde scilicet audientes, sed aure. *Est autem illud Tertullianicum:* auditui suscitabat.

271. Ei qui habet dabitur; ab eo autem qui non habet, etiam quod habere se putat, auferetur ei, &c.] *Pulcrè locum hunc interpretatur Auctor:* de adiectione fidei vel intellectus, vel salutis. *Est etiam quasi interpres B. Lucas cap. 8. illius quod Matthæi 13. & Marc. 4. legitur: etiam quod habet, auferetur ei; illud efferens,* etiam quod habere se putat; *quo etiam confirmatur vulgati nostri interpretis similis versio, quantumuis Græce sit:* ὃ δοκεῖ ἔχειν.

272. Miror autem quùm lucernam negat abscondi solere, &c.] *Istud quidem etiam reperitur Luc. 8. sed ante illud num. 270.* Videte quomodo audiatis. *Arqui;* necessarius lumen, *comparatiuũ esse, non modò hìc adnotat Rhenanus, sed etiam suprà lib. de Carn. Christi, cap. 7. num. 70.*

273. Ipse, inquiunt, contestatur se non esse natum, dicendo: Quæ mihi mater, & qui mihi fratres? &c.] *Verba hæc sunt Marcionis, etiam suprà obiecta lib. de Carne Christi cap. 7. & lib. 3. aduers. Marc. cap. 11. vbi ad hunc locum Lectorem remittit Auctor, verbis suprà ad argumenti huius libri finem adiectis; quorum priori loco eadem penè omnia habet quæ hìc, iisdem penè verbis pronuntiata. Vbi interim plus hoc habet, quòd insinuet, etiam hoc loco* aliquid abstulisse hæreses. *Hoc est enim quod Marcioni obiicit Epiphan. Consut. 12. Non habet:* Venerunt autem ad illum mater ipsius & fratres eius, *&c.* (*sic enim supplet Luca*) *sed solum: Et nuntiatum est illi, Mater tua & fratres tui sunt foris, &c. Cui interim apte respondet: Etiamsi superiora rescideris, ô Marcion, Euangelij verba, quò facias Euangelistam non suffragari dictionis à quibusdam relatæ, nempè: Mater tua & fratres tui; non potes transgredi veritatem. Cur enim non multas dixit matres, &c. sed vnam dixerit, quæ reuerà ipsum genuit. Cui correspondet illud Auctoris:* non potuisse illi adnuntiari, quòd mater eius & fratres sui haberent foris quærentes videre eum, si nulla illi mater & fratres nulli fuissent. *Quibus max adiicit Epiphanius: Et ne te seducat sermo quem dixit Dominus:* Quæ est mater mea & qui fratres? *Non enim negans matrem hæc dixit, sed intempestiuitatem eam increpans, qui hoc dixit, turba tanta circumstante, & ad salutarem eius doctrinam profusa, & ipso circa sanationes ac prædicationem occupato; auocatio enim esse videbatur hoc à susceptis negotiis. Hoc est enim quod haud procul à fine capitis hìc dicit Auctor:* Supercil & inspicere sensum, non simpliciter pronuntiatum: Quæ mihi mater, aut fratres? quasi ad generis & natiuitatis negationem; sed & ex causæ necessitate, & conditione rationali, *&c.*

274. Ita semper hæretici, &c.] *Rursum notanda istud de hæreticorum peruersa scripturarum detorsione.*

275. Ecce legis doctor adsurrexit tentàs, &c.] *Hanc scripturam, quam suprà dicto lib. de Carne Christi cap. 7. adscripsimus ad marginem, Matth. 22. hìc nos luimus adnotare Luc. 20. eo quòd id quod hìc sequitur,* & de tributi consultatione: Et accesserunt ad eum Pharisæi tentantes eum, *saltem secundum sensum colligatur Luc. 20. atque adeò post præcedentem scripsum, quum apud Matth. eodem cap. 20. paulò prius id annotatur, quamquam interim ibi rectius adseruerim Matth. 19. vbi propriè hæc verba habentur. Ibi autem:* propheten (*siue* prophetam, *vti legit Vatic. 1. MS. cui interstimantes licet magnum aliquem; adludit ad verba Luc. 7. paulòante tractata cap. 18.* Magnus propheten prodiit in nobis.

276. Sed & census constat actos sub Augusto, &c.] *Similiter suprà Auctor dicto lib. de Carne Christi cap. 2. Auser hinc (nempè ex Euangelio Lucæ ut ait) molestos semper Cæsaris census; & hoc ipso loco de censu denique Augusti, quem testem humanum Dominicæ natiuitatis Romana archiua constodiunt; & rursum infrà c. 36. vt nemo facilè negare de genere potuisset, vel de recentibus Augustianis censibus, tunc adhuc fortè pendentibus. Et addit* in Iudæam, *& rectè, quia sub Syria nomine eam meminit Euangelista, comprehenditur etiam Iudæa. Errorem hoc Auctori peculiare* per Sentium Saturninum, *quum tamen Luc. 2. descriptio facta sit à Præside Syriæ Cyrino, quem adeò etiam Cyrinum, seu Quirinum, occupat Iosephus Antiquit. lib. 18. cap. 3. & post eum Eusebius lib. 1. histor. Eccles. c. 2. & 3. seu 5. adque anno 42. Imperij Augusti Cæsaris, quippè quo anni natum Christum aut circiter suprà ostendimus. Tom. 1. lib. aduers. Iud. cap. 8. nu. 78. Concordari poterunt mea quidem sententia hoc modo. Quòd: Præside Cyrino, seu Quirino, conscripti sint, at* per Sentium Saturninum. *Pro quo* quod Græcè est Luc. 2. & apud Eusebium: πρώτου τῆς συρίας κυρηνίου, id est, Præsidem Syriæ Cyrenio, *seu potius Cyrino; & pro*

TERTULLI
Cum Annotationi
PAMELII
A. V.
16

ex Syriaco transfertur: Sub præfectura Kyreni in Syria; denique quòd B. Iustinus Mart. Apolog. 2. ad Antoninum: sub Cyrenio; quo fit vt etiam ego emendatores esse aditionis vulgatæ eos existimem codices Latinos, qui omittentes: à, legunt dumtaxat: quæ descriptio primò facta est, Præside Syriæ Cyrino. Certè, & initio Imperij Augusti Consulatum gessit cum L. Munatio Planco, P. Sulpitius P. F. N. Quirinus; (quem eundem esse existimo cum Cyrino, atque adeò sub eo in Syria Præside dictos census actos,) *&* C. Sentius C. F. C. N. Saturninus, (*sicuti etiam suprà adnotauimus Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 1. num. 13.*) *bis sub eodem Consulatum gessit, primò cum Q. Lucretio Vespillione ante Christum natum, deinde quinto post anno (iuxta Consulares fastos Goltzij) cum Sexto Ælio Cato. Verisimile itaque est, quum neuter Consulem egerit anno ipso nati Christi, fuisse Quirinum Syriæ Præsidem, & Sentium Saturninum id habuisse officij, vt censum seu descriptionem per Iudæam faceret; & ab Euangelista dumtaxat nominatum Quirinum, sic Cyrinum, quòd magis notus esset; quippe qui in Syria Præsidem egerit, iuxta illud B. Ambrosij in Comment. Pulcrè autem, quòd & Præsidis nomen addidit, vt seriem temporis designaret: Præside, inquit, Cyrino. Cui consentit & Iulianus Pomer. lib. 1. aduersus Iudæos, dicens: sub præside Syriæ Cyrino factam hanc descriptionem. Si interim etiam censorem patrimoniorum fuisse Cyrinum velis affirmare ex Iosepho, loco ab Eusebio citato; adhuc dici possit illi Collegam fuisse adiunctum Sentium Saturninum. Porrò mox supplemus:* Supereſt & inſpicere, *&c. ex vtroque MS. Vatic. cod. & deinde ex altero:* non tam abnegauit; *castigantes ex iisdem:* Quæ mihi mater, *pro:* Quis.

Cap. xx.

277. Quis autem iste est, &c.] *Capiti huic inscriptionem fecimus:* De miraculis Christi, quibus ventis & mari imperauit, legionem dæmonum eiecit, & à fluxu sanguinis curauit mulierem; ex eodem cap. viii. Lucæ. *Sunt autem hæc verba admirantium Apostolorum. Est verò* obaudire, *pro obedire, tam Tertulliano quàm aliis Veteribus visitatissimum; & :* stupore discriminis *vtitur, pro: stupendo discrimine; sicuti (vel etiam Rhenano teste:)* intestino itinere, *pro: intraneo, quomodo Vitruuius* intestinum *opus dixit. Atqui Epiphan. aduers. Marcionem Consist. 13. mauult vrgere ad comprobandam veritatem corporis Christi, illud quod paulò antè Luc. 8. præcedit: Nauigantibus ipsis obdormiuit; excitatus autem increpauit ventum & mare.*

278. in quod opus & Austri seruierunt, &c.] *Hoc addit Auctor, eo quòd apud* LXX. *legatur: in vento* Austro, *Græcè νότῳ, vbi ex Hebræo vertit B. Hieronym. flante vento vehementi & vrente.*

279. Lege ex sorte familiæ dirimendæ, &c.] *Siue sic legas, siue cum Vatic. 1. MS.* & sorte, *perinde est; neque interim adhuc obscuritate caret locus. Videtur autem mihi alludere ad sortem, qua eligebantur duodecim-viri, Ios. 3. & 4. singuli de singulis tribubus, qui præcedebant arcam Domini in medio* Iordanis; *qui, quum veluti* machæra *quædam transitum impediret, stare fecit* Iesus *Naue impetum & decursum aquarum transeuntibus filiis Israël, quos* Prophetas *hic Auctor nuncupat. Atqui* marinam expeditionem *vocat Christi transfretationem trans stagnum seu mare Galilææ, qua transitus erat in regionem Gerasenorum.*

280. Abacuc adimpletur: Disperges, inquit, aquas itinere, &c.] *Græcè est hodie Abac. 3.* Διαπορεύεις ὕδατα τῇ πορείᾳ, *vbi ex Hebræo vertitur: gurges aquarum transit. Quare & hìc castigaui:* Disperges (*pro:* Dispergens) aquas itinere. *maximè quum sic legat B. Hieronymus in Commentariis; quare & in Bibliis Regiis sic corrigendum est, pro:* disperdes.

281. Comminans, inquit, mari, & arefaciens illud, &c.] *Istud legitur Num 1. tam iuxta Hebræam & Chaldaicam, quam iuxta* LXX. *editionem. Atqui quid* vindex, *suprà adnotauimus Tom. 1. lib. de Testim. animæ, cap. vlt. num. 28.*

282. Age nunc qui militarem, &c.] *Istam Marcionis hæresin suprà satis confutauit Auctor cap. 13. lib. 3. aduers. Marcionem.*

283. quum iuuenis in vno homine multitudinem dæmonum, legionem se professam, &c.] *Pergit in retorquendis verbis Luc. 8. aduers. Marcionem. Siue autem legas:* Dominus potens in bello, *ex Psal. 23. siue:* in prælio, *cum 1. Vatic. MS. cod. non refert.*

284. Cuius autem Dei filium Iesum legio testata est, &c.] *Quasi aliud agens prosequitur illud: Quid mihi & tibi est* Iesu fili Dei altissimi? *& ibi:* veniam scilicet abyssi, *id est, veniam ab abyssi (sicuti suprà cap. 12.* veniam ieiunij) *ad illud: & rogauerunt illum ne imperaret illis vt* in abyssum *irent. Atqui:* depetunt, *Rhenanus interpretatur: expetunt, nos: rogant. Similiter ibi:* Denique impetrauerunt, *vnico verbo reddit illud: Et permisit illis.*

285. Tangitur à fœmina quæ sanguine fluitabat, &c.] *Prosequitur aliam huius capitis historiam, omissa filiæ Iairi Archisynagogi, quod mirum est (quomodo etiam Epiphanius Consistat. 14.) ex* tactu isto *veritatem corporis Christi comprobans. Atqui quod addit:* excusantibus discipulis, *pertinet ad illud Petri, & illorum qui erant cum illo: Præceptor, turbæ te comprimunt & adstigunt, & dicis: quis tetigit me? quod ipsum etiam Epiphan. retorquet aduers. Marcionem: quemadmodum & illud:* Tetigit me aliquis, sensi enim virtutem ex me profectam.

286. Vt confessionem certè prouocaret, vt timorem probaret, &c.] *Hìc rursum adludit ad id quod sequitur: Videns autem mulier quia non latuit,* tremens *venit, &c. & ob quam caussam tetigerit eum,* indicauit coram omni populo, *& quemadmodum confestim sanata est.*

287. vt quia lex à contactu fœminæ sanguinantis submouet, &c.] *Adludit ad illud Leuit. 15. sub finem capitis: Hæc est lex, &c.* Sanguinantis, *id est, (vti B. Hieronym. quæ iugiter fluit sanguine)* mulieris, *pro quo hodie perperàm legitur apud* LXX. καὶ ὁ γονορρύης, *id est: seminifluæ; sed repetendum* καὶ τῇ αἱμορροούσῃ, *id est sanguinifluæ; neque enim egit dicto capite de fœmina seminifluia, sed viro seminifluo, &* muliere sanguinante *dies plures, non in tempore menstrui sui.*

288. At enim si fidem mulieris inuenimus ita meruisse, quum dicit: Fides tua te saluam fecit, &c.] *Quum eadem sint hìc verba Christi cum illis suprà cap. 18. ad peccatricem:* Fides tua te saluam fecit, *& similiter ad illud institutũ adferat illud Osee 6.* misericordiam mauult quàm sacrificium, *eo modo intelligendũ hìc* meritum fidei & fidei remuneratio, *quomodo ibi adnotauimus n. 265. nempè sicuti ibi*

de fide per pœnitentiam, ita hìc de fide per tactum operante.

289. æmulationem legis, &c.] Æmulationem legis *accipit hìc pro adulatione legis; nam paulo priùs habetur* aduersarius legis, *& sub finem huius capitis*, æmulus legis; *eodem modo quo Plinius dixit: Æmula Romæ Carthago, lib. 15. cap. 18. Alibi aliter accipitur* æmulatio, æmulari, *&* æmulus. *vtpotè Tomo 2. lib. de Patientia, cap. vlt. & lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 40. pro imitatione; item Tom. 2. lib. de Spectac. cap. 15. ac suprà lib. de Baptis. cap. 17. pro inuidia. Atqui est etiam Tertullianicum:* nullius adhuc nouæ legis initiata, *vel Rhenano teste, qui adnotauit* initiata *cum Genitiuo; sicuti etiam* legem irrumpere, *pro eo quod Christus dixit: legem soluere, quod ipsum sæpius hìc repetit.*

290. Dicam: fides hæc fuit, &c.] *Pulcrè hanc mulieris fidem exaggerat,* qua Christum nõ vt hominem sanctum, nec vt Prophetam, sed vt ipsum Deum agnouerit.

291. ordinarium & sollemnè menstrui vel partualis sanguinis fluxum in lege taxari, &c.] *Locus hìc non ita intelligendus, tamquam in lege etiam taxatus non sit* fluxus sanguinis ex vitio valetudinis; *nam paulò antè ad eam legem, Leuit. 15. adiusit Auctor num. 287. sed quòd* illis modum temporis *lex præscripserit, non hunc. Nam de* ordinario menstrui sanguinis fluxu *legitur etiam Leuit. 15. Septem dies erit in menstruo suo; & de* sollemni partualis sanguinis fluxu, *Leuit. 12. Quæ pepererit masculum, immunda erit septem dies; quæ verò fœminam, bis septem dies. Atqui de ea quæ iugem fluxum sanguinis patitur (quam* sanguinantem *suprà nuncupat Auctor) dicitur: omnes dies fluxus immunditiæ eius erit immunda.*

292. Nisi credideritis, inquit, non intelligetis, &c.] *Eandem hanc scripturam bis adfert B. Cyprianus, primùm Testim. lib. 1. aduers. Iudæos, cap. 5. hoc titulo: Nihil posse Iudæos intelligere ex Scripturis, nisi priùs crediderint in Christum; deinde Testim. lib. 3. vbi ostendit: tantum nos posse, quantum credimus. Rufinus similiter in Symbolum Apostolorum, vt confirmet illud Apostoli Hebr. 11. credere primò oportere accedentem ad Deum. Auctor hìc, non aliter. Loci adnotandi aduersus eos, qui etiam hodie nolunt credere nisi quod intelligunt. Sicut etiam apud Euseb. Demonstr. Euang. lib. 7. cap. 2. B. Chrysost. hom. 51. in Ioannem cap. 7. B. Cyrill. Alexandr. in fine lib. 7. aduers. Iulianum, B. Augustin. in cap. 7. Ioan. & in fine lib. 4. contra Faustum, B. Prosper cap. 19. lib. 1. de Vita contempl. Denique B. Basil. ac Theodor. in Isaiam, & ipse quoque B. Hieronym. qui tamen versionem Symmachi in sua versione ex Hebræo retinuit: Nisi crediderit is, non permanebitis.*

293. dum tangitur vestimentum eius, &c.] *Reliquis per præoccupationem adductis & explicatis, redit Auctor ad illud, quod initio miraculi huius Luc. 8. legitur:* & tetigit fimbriam vestimenti eius; *etiam inde comprobans, Corpus Christi verum, non phantasma, fuisse.*

Cap. xxi.

294. Dimittit discipulos ad prædicandũ Dei regnum, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De discipulis ad prædicandum missis, populo pasto in solitudine, confessione Petri: Tu es Christus, & perpetua fidelium persecutione. *Mirum est autem quòd verterit:* discipulos, *pro eo quod Græc. & Latinè & Syriacè legitur ab omnibus alijs:* duodecim Apostolos; *maximè quum de iis haudquaquam hìc loquatur, non de* discipulis, quorum adlectionem *infrà habes tractatam cap. 24. Verum & B. Ioannes, & alij Euangelistæ non semel, de Apostolis loquentes,* discipulos *vocant.*

295. cuius (*nempe Dei*) prohibet eos viatui aut vestituì, quid in viam ferre? &c.] *Hìc interrogationis notulam necessariò adiecimus, & Tertullianus* in viam *vertit, iuxta quod Græcè est; sicut etiam* victui & vestituì, *pro: ad victum & vestitum; item plicans illud Christi: Nihil tuleritis in via neque sacculum neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis. Sic enim legunt Luc. 9. tum Græci, tum Syriacus, tum etiam Latini emendatum dices.*

296. nisi qui & coruos alit, & flores agri vestit, &c.] *Adludit ad ea quæ infrà explicantur cap. 12. Luc. cap. 29.* & corui aluntur, & lilia agri vestit Deus; *de quibus ibi latiùs.*

297. quia dignus operarius mercede sua, &c.] *Non est istud cap. 9. Lucæ, sed cap. 10. de quo infrà latiùs cap. 24. Quod videtur Marcion ibi deleuisse, ex quo hìc sequitur:* Hæc Marcion deleat.

298. At quum iubet puluerem excutere de pedibus, in eos à quibus excepti non fuissent, & hoc in testimonium, &c.] *Prosequitur verba Christi. Quòd autem hìc:* testimonium, *mox* testationem *dicit, addens:* neminem testari quod non iudicio destinatur; *&:* qui inhumanitatem, *id est* fastum, in testationem redigi iubet, iudicem commune *sic tacitè iterum probans:* Deum iudicem, *aduersus hæresin Marcionis.*

299. Christum Iesum alij Ioannem, alij Eliam, alij vnum aliquem ex veteribus Prophetis Herodi adseuerabant, &c.] *Pergit in verba Euangelistæ, quæ à variis variè prolata sunt, occasionem quòd Herodes Tetrarcha hæsitabat quid esset Christus.*

300. Pascit populum in solitudine, &c.] *Ibi crè etiam hoc miraculum perstringit, quo de quinque panis & piscis pauit quinque circiter hominum milia. Vbi iterum videtur* homines *pro viris accipere; nam Græcè est: ἄνδρες; non hìc modò, sed etiam Luc. 12. (quò adludit) vbi egressa scribit* fœcunda ista hominum, *Græcè ἀνδρῶν, id est virorum, aliquot pauulis & mulieribus; quos (sicuti est Exod. 16. 37. nis quadraginta manna cœlesti protelauit, alij (vti rectè interpretatur Rhenanus) diu sustentauit vitam eorum prorogauit; & insuper 4. Reg. 4. 43. num. sequenti citatis, & Sapient. 7. ex semine hominis ipse denique rursus Auctor infrà sub finem huius capitis: tardè* homo, *id est vir. Sive autem legas verba: Aut si non eadem & maiestas, sicuti alij nes; sive* eadem ei, *quod censet legendum Rhenanus perinde est.*

301. Habes tertium Basiliarum, si & quartum resoluas, &c.] *Omnino sic legimus, primum etiam & quartam; neque enim in partes, sed libros distinguit Auctor libros quatuor Regum; sicuti etiam supra adnotauimus cap. 14. num. 177. Dicit autem de* bes tertium Basiliarum, *ac si dicat, quod prius de vidua Sareptensi, habes 3. lib. Basil. vtpotè 3. Regsi & quartum resoluas, id est aperias, mox Tertinico, inuenies (inquit)* totum hunc ordinem

sti circa illum Dei hominem (*nempè Heliseum.4. Reg.4.*) *in eo quod sequitur*, de multiplicatione viginti panum hordeaceorum. *Vbi pro eo quod habet Auctor*: Quid ego hoc dem (*quod rectè castigauit Rhenanus*, *pro*: idem, *nam Græcè est τι δῶ*) inspectum centum milibus hominum; *Græcè est* (*vti etiã ante me adnotauit Latinus*) ἐνώπιον ἑκατὸν ἀνδρῶν; *quo fit vt necessariò legendum sit*, in conspectum; *nam coram centum viris, transtulerunt Interpretes tum LXX. tum ex Hebræo & Chaldæo. Malim etiam legere*: centum hominum, *omisso*: milibus; *sed quum id legant etiam 2. Vatic. MS. cod. nolui immutare; ex quibus castigauimus iuxta versiones omnes*: Hæc dicit Dominus, *pro*: Hoc. *Atqui etiam mutilum est illud*: secundum dictum Domini; *nam præcedit in scriptura*: & manducauerunt, & reliquerunt reliquias. *Sic enim vertit vltimum illud Auctor paraphrastice, quod Græcè est dumtaxat*: καταλιπόν; *quare contextui etiam adiecimus*.

302. Hæc itaque qui viderat Petrus, &c. interroganti Domino quisnam illis videretur, quum pro omnibus respondereret: Tu es Christus, &c.] *Iterum prosequitur cap.9. Lucæ, vbi notandum quòd addidit Auctor*: pro omnibus. *Hoc enim significat* Petrum *fuisse Apostolorum os & caput, vel B. Chrysost. sic interpretante, Comment. in Matth.*

303. quem nouerat in scripturis, &c.] *Eodem modo dixit suprà lib.3. adu. Marc. c.15.* Christi nomen vetus fuisse & vulgatum; *ad quem locum (sicuti & hîc) scripturas adnotauimus, ad quas adludit, Psal.2. Isai. 45. Thren.4. ac Dan.9.*

304. ille autem præcepit ne cui hoc dicerent, &c.] *Prosequitur rursum verba Euangelistæ. Legit autem 1. Vatic. MS. cod.* promulgari, *sed placet alterius codicis MS. & vulgata lectio magis Tertullianica*: prouulgari, *id est: in vulgus spargi; maximè quum etiam alibi ea voce vtatur, si rectè memini. Atqui illa periodus*: Immò, inquis, &c. *Marcionis est*.

305. quia oporteret filium hominis multa pati, & reprobari à presbyteris, & scribis, & sacerdotibus, & interfici, & post tertium diem resurgere, &c.] *Pergit in Luca, retenta voce Græca*: presbyteris, *pro eo quod noster Interpres: senioribus; legens dumtaxat*: sacerdotibus, *quum tamen Græcè sit*: ἀρχιερέων, *pro quo rectè noster interpres: principibus sacerdotum*.

306. sicut suis locis implebimus, &c.] *Nempè infrà c. XL. & sequentibus, vbi ostendit* prædicatam olim Christi passionem & resurrectionem à creatore.

307. Qui voluerit (inquit) animam suam saluam facere, perdet illam: & qui perdiderit eam propter me, saluam faciet eam, &c.] *Rursum sunt hæc verba Christi apud Lucam, ad verbum ex Græco*.

308. Certè filius hominis, &c.] *De appellatione* filij hominis *vide suprà tractatum expressim cap.10. vbi etiam citatur scriptura sequens Dan.3. Adplicat verò hîc peculiariter primam scripturæ iam dictæ partem ad* tres fratres *& alios* martyres Christi, *alteram ad* Chaldæos.

309. à Deo mercedem relaturorum, &c.] *In eãdem sententiam paulò post*: salutem (*inquit*) eius remuneraturus, *de Martyribus loquens. Non ergo Martyria pœnæ sunt peccatorum, alioqui* mercedem relatura non essent. *Supplemus autem ex vtroque Vatic. MS. cod.* Sed & zelotem Deum mihi exhibet, *quia mox sequitur*: meo Christo.

310. Qui confusus (inquit) me fuerit, & ego confundar eum, &c.] *Pergit in Luca. Cur verò legamus*: eum *ex MS. Vatic. cod. pro*: eius, *suprà adnotauimus lib. de Carne Christi, cap.5. num.47. item & varietatem Auctoris vtrobique ab aliis exemplaribus omnibus tam Græcis & Latinis, quàm Syriacis*.

311. vt etiam hæreticorum conuitiis pateat, &c.] *Vide* hæreticorum in natiuitatem Christi conuitia (*vel ipso Rhenano teste*) *suprà lib. de Carne Christi, cap.4.* Ab ipsa (*inquit*) carne Christi exorsus, perora age iam spurcitias genitalium in vtero elementorum, *& quæ illic sequuntur, ne prolixiores simus; & similiter suprà lib.3. cap.11.* Age iam perora in illa sanctissima & reuerenda opera naturæ, *&c. Atqui de Tertulliani opinione circa natiuitatem Christi ex virgine Maria, an clauso, an aperto vtero exierit Christus, vide nostra Prolegomena. Vti etiam Rhenan. adnotauit*, obnoxius confusionis, *Tertull. more cum Genitiuo construitur; cuius est vsitatum alicubi suprà, vt*: pecus *nuncupet embryonem, hoc est hominem iam figuratum, sed nondum animatum. Porrò quod hîc dicit*: Ex fœminæ humore, *alicubi suprà dixit ex B. Virginis* purissimis sanguinibus.

312. non nouem mensium cruciatu, &c.] *Omninò istud sic castigauimus, pro*: decem, *tum quia suprà dicto loco l. de Carne Christi, legitur*: per nouem menses, *& similiter apud B. Hieronym. qui illum locum imitatur lib. aduers. Heluid.* nouem mensibus *vterum insolescentem; tum quòd (etiam si Auctore teste lib. de Anima, c.37. num.438.* legitima natiuitas fermè decimi mensis ingressus sit) *Christum nõ amplius quàm* nouem mensibus *in vtero matris suæ B. Virginis Mariæ delituisse, vel inde conijcet; quòd à die conceptus, qui factus est in ipsa adnunciatione Angeli, nempè XXV. Martij, vsque ad XXV. Decembris, nõ amplius quàm nouem pleni menses computentur. Fortassis aliquis existimans Auctorem adludere ad cap.7. Sapientiæ; substituit* decem, *pro* nouem. *Ibi enim sic legitur: In ventre matris figuratus sum caro, decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine, ex semine hominis. Item: & primam vocem similẽ omnibus emisi plorans; in inuolumentis nutritus sum. Verùm non animaduertit id Christo non posse competere, sicuti nec illud: ex semine hominis*.

313. deliberatus, &c.] *Pro: liberatus (inquit Rhen.) Quis addi scribit: &* primo retinaculi sui vulnere, *propter neruum vmbilicarem, qui resecari solet ab obstetrice*.

314. nec sale & melle medicatus, &c.] Medicatus, *sicuti & remediatus, voces sunt Tertullianicæ. Quomodo autem* Christus *dicatur* spiritus, *vide nostra Prolegomena. Atqui castigamus*: Qui me confusus fuerit, *pro*: mei, *quia sic paulò ante & alibi legitur, & legimus*: Vermis, *eo quòd ex alio Psalmo citetur*.

Cap. XXII.

315. Nam & hoc vel maximè erubescere debuisti, quod illum cum Moyse & Helia in secessu montis conspici pateris, &c.] *Caput hoc inscriptissimus*: De conspectu Christi cum Moyse & Helia, ex eodem capite IX. Lucæ. *Quod pulcherrimè retorquet in Marcionem, qui alium Deum faciebat veteris, alium noui Testamenti; quum hîc simul* apparuerint colloquentes cum Christo Moyses & Helias; quorum tamẽ destructorem aduenisse Christum, adstruebat Marcion.

316. Vox illa de cœlo: Hic est filius meus dilectus, hunc audite, &c.] *Istud eiusdē historiæ postremū, per præoccupationē ad institutum suum commodius, primo loco ponit Auctor; cætera paulopost. In hoc differens, quòd dicat:* vox illa de cœlo, *pro eo quod vulgatus ex Græco & conformiter Syriacus Interpres: ex nube, quomodo etiam Matth. 17. & Marci 9. sed paraphrasticè, vt indicet non nubem fuisse naturalem, sed è cœlo delapsam, atque adeò præter naturam formatam. Iuxta quod præcedit: & facta est nubes, siue nubes lucida (vti habet Matthæus) & obumbrauit eos, & timuerunt intrantibus illis in nubem. Siue autem legas:* Diffiniendo, *cum 1. Vatic. MS. cod. siue:* definiendo *cum aliis, non refert; alibi suprà habes similem varietatem lectionum.*

317. in colloquio, &c. nec in consortio claritatis, &c.] *Adludit ad illud Lucæ:* & loquebātur cum illo; *tum etiam explicat quod ille dixit:* & visi sunt in maiestate; *ac si dicat:* in consortio claritatis, *quod ipsum mox clariùs dicit:* quos de radiis suis exstruit. *Rectè verò Rhenanus adnotat legendum vnica dictione:* inalienos, *pro:* in alienos. *Sic* (*inquit*) inalienus *dicit, pro non alienus, vt alibi:* , & inuerus. *Hoc in Tertulliano nouum non etiam adnotat phrasi Auctoris:* quàm Prophe. : *potiùs quàm. Ibi etiam:* Sed quid tam Christus crea. oris, *subaudit: facere debuit?*

318. quibus in reuelationibus erat visus, &c.] Reuelationes quibus visus est Christus (*iuxta Auctorus sententiam*) Moysi, *habes frequentissimas Exod. 3. 4. 6. & deinceps, ac ferè singulis capitibus etiam Leuitici, Numerorum, & Deuteronomij;* Heliæ *autem, 3. Reg. 17. 18. 19. 21. & 4. Reg. 1.*

319. qui eum fuerant locuti.] *De* Moyse Christum locuto *non est controuersia, quippè qui præmonuerit Deuter. 18. Prophetam suscitabit vobis Deus ex filiis vestris; de* Helia *non item, nisi forte quòd facto* locutus sit Dominum, *quum* viduæ Sareptanæ, (*sicuti c. præced. adfert Auctor*) *alimenta suprema multiplicauit, & eiusdem viduæ filium mortuum suscitauit, quod citauit Auctor cap. 18 suprà.*

320. à quibus Dominus gloriæ nuncupabatur.] *De hoc citatur paulopòst ab Auctore illud Moysi:* Ostende mihi gloriam tuam, *Exod. 33. Sed de* Helia *non perinde; nisi dicamus Auctorem legisse 3. Reg. 19. Et ecce gloria Domini reuelatur, cum Chaldæo paraphraste; vbi tam ex Hebræo quàm Græco hodie legitur: Et ecce Dominus transibit.*

321. cum principalibus suis, &c.] *Vatic. 1. MS. cod.* cum principibus suis. *Sed illud magis Tertullianicum & Africanum stylum redolet, quos ita vocat Auctor, quòd Moyses & Helias præcipui & primi fuerint Prophetarum veterum, iamdudum ante illos quos Maiores vocamus.*

322. quorum alter, &c.] *Nempè Moyses* populi informator, *vtpotè qui lege aliisq; præceptis ceremonialibus, Exod. 20. & deinceps* populum *Israel* informauit, *atque adeò etiam fuit* initiator veteris Testamēti, alter *nempè Helias*, & reformator quandoque, *vtpotè de quo Christus Matth. 13. & Malach. iuxta LXX. Helias quidē restituet omnia, &* consummator Testamenti noui, *quia rediturus in fine mundi (sicuti etiam adnotauit Rhenan.)* consummabit *nouum Testamentum; iuxta illud Malach. 4. Mittam Heliam Thesbyten, antequàm veniat dies Domini magnus, etiam suprà citatum ab Auctore lib. de Anima, cap. 35. Porrò facit hic locus prorsus contra eos, qui ex hac ipsa ostentatione* Moysi & Heliæ cum Christo *colligunt, duos illos testes, qui Apocal. 11. leguntur prophetaturi ante iudicium, fore* Moysen *& Heliam. Nam* Moysen *facit hîc Auctor* initiatorem veteris, Heliam noui Testamenti consummatorem; *soli adeò Helię reditum ante iudicium, non Moysi; Quippe qui alibi non vno in loco* Heliæ collegam futurum Enoch *disertis verbis adserat, sicuti latius adnotauimus suprà lib. de Anim. c. 50. n. 564. 565. & 566. vbi etiam ipsius sententiam adprobandam duximus; quòd nec Ioannes Euangelista cum illis rediturus sit; vtpotè quum duo tantum reditura legantur, & mortem Ioannes obierit. Atqui auctori consentiunt de Enoch, tum Apostolus Hebr. 11. tum S. Irenæus lib. 5. aduers. hæres. cap. 5. Auctor tractatus de Syna aduersus Iudæos, Tomo 3. operum B. Cypriani, S. Augustī. lib. 9. de Gen. ad litt. cap. 6. & lib. de Peccat. original. cap. 23. B. Eucherius in libros Regum, communemque denique Ecclesiæ sententia. Atqui lege prorsus: Ignis & Petrus meritò, pro:* meritum, *quod nulla sententia negabatur.*

323. Bonum est nos hîc esse, &c. faciamus hîc tria tabernacula, vnum tibi, & Moysi vnum, & Heliæ vnum, &c.] *Hæc verba longè ante præmittit vocem illam:* Hic est filius meus dilectus.

324. Sed nescíens quid diceret, &c.] *Etiam ille interpretatur B. Luc. quod Petrus dixerat, quod interpretatur de* ecstasi, *id est (vt inquit)* amentia; *& ad eius* prophetiæ *confirmationem perperàm adducat; vtrum eo latiùs inter Prolegomena, & Præfatiunc. in lib. Auctoris de* Ecstasi. *Hoc tantùm hîc dicemus, ab Euangelista Marco eam interpretationem non probari, quia nulla causam cur* nesciret quid diceret: *Erant enim tunc exterriti. Atqui omninò cū Latinio legimus, pro eo primo loco:* In spiritu enim homo, *pro:* in spiritum, *quæ ter posteà sic legitur.*

325. de quo inter nos & Psychicos quæstio, &c.] Psychicorum *hîc primum omnium facta est ab Auctore mentio; quare patet initio hæresos ab Auctore hunc librum conscriptum; verùm tum de ordine horum librorum suprà Præfatiuncula in T. 3. tū de* Psychicis, *suprà latiùs Tom. 5. ad librum* De ieiuniis aduersus Psychicos.

326. Lege prohibente, &c.] *Quo sensu* Lex prohibuerit imagines, statuas, & similitudines; *vbi docuit Auctor lib. 2. cap. 22. nempè vt idololatriam cohiberet, propterea addens: non adorabitis ea, neque seruietis illis; vbi vide & Adnotationes nostras, num. 140. & 141.*

327. ergo iam constat, & suprà Petrum interrogatum, &c.] *Nempè hoc ipso capite, aliquantum ante hanc transfigurationem Christi; de qua cap. præcedente num. 302.*

328. Tres de discentibus arbitros futuræ visionis & vocis adsumit, &c.] *Istud ante omnia quam explicata sunt ex hac historia, præcedit apud Lucam: & adsumpsit, inquit, Petrum & Iacobum & Ioannem, tres nempè* de discentibus, *id est; discipulis, ita enim etiam Apostolos frequenter vocat, secutus Euangelistam Ioannis.*

329. In tribus (inquit) testibus stabit omne verbum, &c.] *Citatur hoc secundum LXX. qui paulò aliter quàm ex Hebræo legunt: In ore duorum testium & in ore trium testium stabit omne verbum; quæ sequi maluit, vt magis ad institutum faceret, quàm legen-*

TERTULLI
Cum Annotationi
PAMELII
A. V.
16

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

cum aliis, tum Deuter.19.tum Matth.18.& 2. Cor.13. in ore duorum testium vel trium; non aliter atque Ioannis 8. legitur dumtaxat: Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Quum enim sit disiunctiua oratio,etiam alterum membrum verum est.

330. In montem secedit,&c.] *Etiam hoc initio huius historiæ commemoratur. Vbi paraphrasticus: secedit,vertitur ab Auctore, pro eo quod Lucas habet:ascendit,vt explicaret quod addit Matthæus:seorsum.*

331. Nam & pristinum populum,&c.] *Comparat veteri Testamento nouum, idque elegantibus verbis, & huic loco conuenientibus: (vel Rhenano teste) Oportebat in eo suggestu(id est ornatu & maiestate) consignari nouum Testamentum, Luc.9.*in quo conscriptum vetus fuerat.*Nempè:*apud montem,in visione & voce, sub eodem etiam ambitu nubis, *Exod.19.*

332. precario vsus est, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.) ad tempus, velut si precibus obtinuisset. Verùm de hac Iureconsultorum loquendi formula alicubi suprà latiùs.*

333.sed vox solita de cœlo,&c.] *Iterum repetit ad maiorem explicationem*, vocem de cœlo solitam, *Nempè:*Hic est filius meus.Hunc igitur audite; *appellans* solitam vocem, *eo quòd etiam in veteri Testamento,iuxta quod hîc citatur,Psalm.2.& Isai.50.* Repræsentans *autem hîc iterum more Tertullianico accipitur,pro:præsentem sistens.Legimus vero:* tu quis es,*pro:* qui,*ex altero Vatic.MS.cod. ante illud:* non eius,*collocantes dicomma ad maiorem loci intellectum, paulo obscuriorie.*

334. Propheram(inquit) Moyses, &c.] *Multo aliter hanc scripturam citat quàm hodie habetur apud LXX.sed potius secundum quod citatur Act.3.& 8. nec mirum, quum bis idipsum aliis verbis repetatur Deuter. 18.quorum priori loco magis accedit quod habet cum Apostolo Petro Auctor:* suscitabit vobis, *præterquàm quòd ibi est:tibi;ex posteriori verò loco desumpsit illud:*

335. Omnis autem qui illum non audierit,&c.] *In hoc interim differt ab omnibus, quòd legat:* ex filiis vestris, *pro eo quod alij:fratribus, &:* tamquam me audietis illum,*quum alij illud:*tamquam me, *præcedentibus iungant.B.Cyprian.Testim.lib.1. aduers.Iud.c. 18.maluit legere quod posteriori loco repetitur.B.Iren. lib. 3.cap.12.non tam Deuter.18.quàm Act.cap.3.citat,quomodo etiam Clemens Alexandr. Pædag. lib.1.cap. 7. nec absimiliter Auctor quæst. & respons. inter opera B. Iustini Martyr. respons. 101.Quod eo diligentius adnotamus,vt ne quem offendat diuersa apud Patres huius scripturæ citatio.*

336. Sistens enim (inquit) verba filij sui,&c.] *Rursum vertit Auctor verba Isai. 44.* Filij sui, *pro eo quod est Græcè* παιδὸς σϑ, *pro quo alij: pueri sui; quo facilè vt difficillime locus hic inueniri potuerit, maximè quum B. Hieron. ex Hebræo vertat: suscitans verbum, quod singulari numero etiam hodie habent LXX. Atqui eleganter dixit Auctor:* decessionem veteris, & successionem noui Testamenti.

337. sed ipse Dominus saluos eos fecit,&c.] *Sic correximus ex lib. de Carne Christi, suprà cap.14. vbi latissimè de hoc loco,num.120.*

338. quasi iam & officio & honore dispunctis, &c.]*Hoc est (Rhenano interprete) perfunctis absolutisque.*

339. Domine audiui auditum tuum,&c.]*In hac scriptura Abac.3.castigaui ex Vatic.2. MS. cod.* Consideraui opera tua, *pro:*operam tuam, *quia Græcè est apud LXX.* τὰ ἔργα σϑ; *retinui verò:* excidi mente (*ita enim rectè explicat vocem Græcam* ἐξέστην) *pro eo quod illi habebant:* excido mente. *Consentit etiam Latinius;ex cuius coniectura lego:* Quo magis,*pro:* Quanto. *Atqui illud:* In medio duorum animalium cognosceris,*etiã de* Moyse & de Helia *interpretatur B. Augustl.lib.2. de Ciuit. Dei, cap. 32. & Tract. contra Iud.Pag. & Arr.cap.17. Alij complures expositiones habes apud B.Hieron.in Comment. Paulopòst denique distinximus ibi:* Et splendor eius, &c.*nouam periodum, eo quòd nouo versu contineatur,ibidem Abac.3.*

340. De quibus & Zacharias vidit in figura, &c.]*Omnia hæc habentur Zachariæ 4. apud quem visæ cõmemorantur* duæ oleæ,*Græcè* ἐλαίαι,*siue oliuæ, versu 3.& 11.* duo rami oleorũ,*versu 12. (quod adeo malim legere quàm quod habet:* duorum ramulorum oleæ;*sed nolui immutare, quòd sic legant etiam Vat.MS. cod.) denique versu 14.* Ili,*siue ipsi (vt alij legunt)* duo filij opimitatis(*qui intermedium habent ceteri omnes*) adsistunt (*siue adstiterunt,Græcè* παρεστήκασιν) Domino vniuersæ terræ. *Ad Auctorem autem adludere videtur B.Hieron.dum Ecclesiasticos viros in Comment. hæc ipsa interpretari scribit de Moyse & Helia, siue lege & Prophetis.*

341. Et si commemoremur promissionis Moysi,&c.]*Hoc est(inquit Rhenanus) admoneamur;aut si in mentem veniat promissio Moysi. Atqui quum tractetur hîc non minima cap.33. Exod.pars,illud:* ceterùm Dei faciẽ(iã audierat)nemo homo videbit & viuet,*adtigit Auctor suprà l.2. cap. 27.sed infrà latè explicat lib. 4.du.Praxean. Promissionem videm factam Auctor Luc. 9.adimpletam intelligit, quum Moyses cum Helia gloriam Domini vidit. In ipso verò contextu citando, differt Auctor à LXX.primùm legens:* manifesta te mihi, vt cognoscenter (γνωστῶς *Græcè, cui eam vocem Latinam correspondere adnotauit Latinius*) videam te, *pro eo quod illi:* manifesta te mihi cognoscenter, vt videam te. *Atqui sic quæ sequuntur,distinguimus:* Et in nouissimo,*id est in fine eius colloquij.* Et tunc videbis posteriora mea.Non lumbos, *&c.* In qua,*&c.* repromittit (*sic enim prorsus lego, pro*: repromiserat; *quia sequentia verba diu postea à Domino prolata sunt, Num.12)etiam ad Aaronem dicens:* Si fuerit, *omisso &,quod ibi non reperitur.*

342. & in visione loquar ad eum, &c.] *Mirum est quòd hîc repetat:*in visione; *quum & Græcè apud LXX. & Hebraicè ac Chaldaicè legatur:* in somno. *Deinde tribus verbis expressit:*nõ quomodo ad Moysen,*pro quo alij:Non sic seruus meus Moyses in omni domo mea fidelis;quòd reliqua ad institutum non facerent. Hic autem necessariò sic distinguimus:* os ad os loquar ad eum in specie (vtique hominis quam erat gestaturus)non in ænigmate;*pro quo postremo, alij omnes:*per ænigmata.

343. Nam etsi Marcion noluit eum colloquentem Domino ostensum,sed stantem, &c.] *Videtur Marcion rescidisse illud ex Euangelio Lucæ:* colloquentes cum illo. *Quem impugnat Auctor iterum ex illo Exod.33.*tamen & stans os ad os stabat, & faciem ad faciem(*Græcè dumtaxat* ἐνώπιος ἐνωπίου) *&c. quæ magis videntur referri ad hanc historiam Luc.9. vbi legimus ex altero Vatic.MS. cod.* in conspectum, *pro:*

conspectu, *quia præcedit*: in gloriam.

344. proinde tunc oculos percutere filiorum Israelis, &c.] *Istud sic legitur Exod.* 34. Et erat glorificatus adspectus cutis faciei Moysi, & timuerunt adpropinquare ei, *iuxta LXX. & Chaldæam paraphrasen; pro eo quod B. Hieron. ex Hebræo & Aquilæ addit*io: *Videntes, &c. cornutam Moysis faciem, timuerunt propè accedere; quod* oculos percutere *rectè dixit Auctor, vtpotè quum* filij Israel *splendore vultus ita repercuterentur, vt existimarent cornutam eius faciem; non quidem quòd duo habere cornua (vti rectè B. Thomas Aquinas in Epist. Pauli* 1. *Cor.* 3.) *sicuti quidem pingunt, sed propter radios, quibus facies tota radiabat, quasi cornua quædam. Quamquam interim Hrabanus in Commento duo cornua referat ad duo Testamenta; vnde videatur eius ætate cœpisse modus ille pingendi.*

CAP. XXIII.

345. Stet Christus Marcionis, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* De verbis Domini ad Pharisæos, puerorum dilectione, & increpatione eius qui dixit: Sequar te, aliisque vsque ad finem IX. cap. Lucæ.

346. O genitura incredula, quousque ero apud vos, quousque sustinebo vos? &c.] Genitura *& hîc & infrà, ac alibi sæpè, pro generatione accipitur ab Auctore. Verba verò hæc profert quasi ex persona Marcionis ad Catholicos, sed pulcrè retorquet. Rectè autem adiecit Rhenanus ex Gorzi*ensi *codice:* quousque sustinebo vos; *nam legitur etiam Luc.* 9. *Atqui minùm est, neque Auctorem neque Epiphanium adu. Marc. Confut.* 19. *legisse aliud quàm:* O generatio incredula, *quum alij omnes adiiciant: & peruersa.*

347. ἑτερόλοβος, &c.] *Similiter infrà cap.* 25. Cetèrùm si ἑτερόλοβος illos, *vbi, quomodo & hîc, ad marginem adnotauit Rhenanus: superuentitium Deum Marcionis intelligi, vtpotè quòd illud vox Græca significet.*

348. & illi agis, &c.] *Hoc est (inquit Rhen.) Actorem procuratoremque eius agis. Eodem pertinet illud eleganter dictum:* quàm olim apud nos agere cœpisti, *& quod non multo pòst sequitur:* si verò alij agis. *Atqui ibi:* vt tempus queraris, *figuram esse Græcam adnotauit Rhenanus, ac se dicit, secundum tempus, vel de tempore.*

349. vt patientiam imputes? &c.] *Rectè adnotauit Latinius hoc paulopost aliis verbis repeti:* patientiam iactes; *quamquam interim ego existimè hîc variam lectionem ex margine in contextum insertam; quo fit vt etiam [ ] signis his incluserimus omnia hæc:* Suscipio adhuc & personam discipulorum, *&c. vsque:* Quis non ita, *&c. neque enim verisimile est idipsum bis ab Auctore repeti. Ego quidem censeo illa omnia omittenda; sed quia legunt Vatic. MS. cod. malui retinere, & lineis iam dictis tamquam superflua includere. Atqui Prouerbium illud:* Asinus de Æsopi puteo, *tractatur cum reliquis inter nostra Prolegomena. Prorsùs autem legimus:* deuersatus, *pro:* diuersatus, *quemadmodum vbique Auctor.*

350. Sed ecce Christus diligit paruulos, &c.] *Redit ad verba Lucæ, omittens illud (quod tamen adfert Epiphanius aduers. Marcion. Confut.* 20.) *filius enim hominis futurum est vt tradatur in manus hominum. Tacens etiam occasionem, propter quam paruulum adprehendit, & secus se statuit, nempe* ad obuiandum cogitationibus Apostolorũ *quis eorum maior esset; subiiciens interim illud:* tales esse docens debere, qui semper maiores esse velint. *Vbi illud:* semper, *peculiariter ad Auctori, & nihilominus adnotãda lectio Auctori assentiens cum vulgato Interprete:* maior, *pro eo quod Exclamus, magnus. Sunt autem verba Marcionis vsque ad Satis* impudens Antithesis. *Vbi pulcrè distinguit inter* paruulos, *qui à Christo diligebantur, &* pueros quibus Helisæus (4. *Reg.* 2.) vrsos immisit, *tamquam inter* innocentem adhuc ætatem, & iudicij iam capacem. *Atque adeò* pueris impiis non pepercisse Deum creatorem, & paruulos dilexisse, *ita vt* apud Ægyptum (*Exod.* 1.) benefecerit obstetricibus protegentibus partus Hebræos periclitantes etiãm Pharaonis.

351. qui connubium auersatur, &c.] *Rursùm hic MS. 1. Vatic. cod.* aduersatur *legit, sed non refert. Contra verò hunc Marcionis errorem latius suprà Auctor lib. 1. cap.* 29. *eóque vltimo, vbi iisdem penè verbis vtitur, tum de diuitia Marcionis maiori quàm Pharaonis, Exod. tum de* benedictione connubij, *Gen.* 2.

352. quorum vota caussa connubium est, &c.] Totam caussam *accipit Auctor, pro pleraque tum bona* connubij *adnotauit non vno in loco B. Augustinus: fidem, sacramẽtum, & prolem; quum interim ferè prolium caussa matrimonium contrahant. Nam vt (inquit Nonius) quod plus putatur, non pro certis aliis accipi potest. Id enim disertis verbis indicat Auctor, quum paulopòst subiungit:* ipsum quoque fruibus connubij benedicendo promisit, qui de initio primus est.

353. Repræsentat creator ignium plagam.] Repræsentare *hîc iterum accipit, pro præsentem facere, efficere, ac ad effectum deducere. Intelligere autem se velle, quid velit per illud:* in illo Pseudoprophetam, *hoc est enim* 4. *Reg.* 1. postulauit Helias ignium plagam *in aliquem* Pseudoprophetam, *sed in duos quinquenarios principes, &* 50. *qui erant cum illis, nisi fortè existimarit Auctor quinquagenarium alterum Pseudoprophetam fuisse, immò & vtrumque. Nam etiam Ambrosius in* 3. *cap. Luc. sic loquitur:* Numquid omnes Pseudoprophetæ, quos ad preces Heliæ ignis deuorauit, iniuriæ ignis absumpsit? *Quod si ita est, merito illis antesignanis habendi Caluinistarum nostra tempora cum cohortium.* Atqui *hæc sunt verba Marcionis, quibus Antitheses suas confirmabat, ex eo quòd Creator ignis plagam repræsentauerit, quum Christus prohibuerit vsque ad illud:* Agnoscat & hæreticus.

354. è contrario Christi lenitatem, increpatis eandem animaduersionem destinantes discipulis, super illum viculum Samaritarum, &c.] *Supplendum suppleuimus locum hunc antea mutilum, partim sequentibus, partim ex Euangelista, pro eo quod legitur dumtaxat:* è contrario Christi, *&c.* destinantes. *Nam quum non essent recepti Apostoli in viculum (Græcè* εἰς κώμην) Samaritanorum, *& discipulis Iacobus & Ioannes dixissent: Vis dicamus vt ignis descendat de cœlo, & consumat illos? conuersus Christus, increpauit illos.*

355. Nam & tunc ad Heliam. Non in igni (inquit Dominus) sed in spiritu miti, &c.] *Sic prorsùs distinguendus & castigandus hic locus, vt legatur:* in spiritu miti, *pro:* mitti; *tum quòd sic Græci. Acts. (vt tunc accipiatur pro: sub veteri Testamento dato* λεπτῷ, *quod spiritum, id est flatum sine aurum mitem & tenuem significat, mitis verò pro moderata austeritate piatur: tum quòd alioqui contextui repugnaret Auctoris*

vbi habetur: non in spiritu Dominus; maximè quum consentiat nobiscum alter Vatic. codex Manusc.

356. At enim humanissimus Deus cur recusat eum, &c.] *Pergit in contextu Euangelistæ, addens* ad iudicem Deum (*quem negabat Marcion*) *pertinere, quòd* recusarit *Christus* eum qui dixerat: Sequar te quocunque ieris. *Paraphrasticè exponens* recusatum eum *à Christo, quod tamen expressè non habet Euangelista Lucas; in hoc consentiens cum nostro Interprete, quòd legat,* ieris, *pro quo Erasmus ex Græco: abieris. Atqui prorsus legimus cum altero MS. Vatic. cod.* consecuturum salutem, *pro:* secuturum.

357. Illi autem caussato patris sepulturam, quum respondet: Sine, mortui sepeliant mortuos suos, tu autem vade & adnuntia regnum Dei, &c.] *Hîc iterum probat verba Christi conuenire cum veteri Testamento.*

358. & super patrem suum non contaminabitur, &c.] *Omisit Auctor quod est præterea Leu. 21.* & super matrem suam, *iuxta editiones omnes; deinde non expressit, dictum illud fuisse de summo sacerdote dumtaxat; quod adeò* sacerdotibus *in genere videtur adtribuere.*

359. in Arithmis, &c.] *Eodem modo librum Numerorum citat Auctor infrà cap. 28.* Balaam (*inquit*) Propheta in Arithmis, *retenta voce Græca; Latinè verò B. Cyprianus vbique: in Numeris, cuius lib. cap. 6. habetur quod hîc Auctor citat.*

360. Puto autem & deuotioni & sacerdotio destinabat, quem prædicando regno Dei imbuerat, &c.] *Facit istud pro* sacerdotio *noui Testamenti, in quo qui* prædicando regno Dei imbuuntur, sese Deo deuouent, *atque adeò pro votis tacitis sacerdotio annexis.*

361. Quum verò & tertium illum, priùs suis valedicere petentem prohibet retrò respectare, &c.] *Hac lectione Auctor confirmat lectionem illorum, qui sub finem cap. 9. Lucæ legunt: permitte mihi primùm renuntiare (seu* valedicere, *quod huic loco magis competit) his qui domi sunt; pro eo quod alij: his quæ domi sunt. Neque verò erat opus alioqui istud proponere Christo, si ipse renuntiasset omnibus suis, & Christum ita secutus fuisset; non enim opus erat ad hoc domum reuerti. Græca voces indifferentes sunt ad vtrumque. Atqui* sectam *iterum in bonam partem accipit.*

362. Hoc & ille noluerat fecisse (*nempè:* retrò respectare) quos ex Sodomis liberarat.] *Gen. 19.*

CAP. XXIIII.

363. Adlegit & alios septuaginta Apostolos super duodecim, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De adlectione LXX. discipulorum (*quos Auctor, nusquam hac nomina distinguens,* Apostolos *vocat; sicuti cap. 22.* discipulos *nuncupat Petrum, Iacobum, & Ioannem*) & potestate illis data; ex cap. 10. Lucæ. *Atqui, præterquàm quòd Græcè sit hodie:* ἑβδομήκοντα, *etiam sic legunt Theophilactus in Comment. Cyrillus loco in Catena Euangelica citato, Euseb. histor. Eccles. lib. 11. cap. 12. Dorotheus in Synopsi, & B. Irenæus lib. 3. cap. 13. Similiter etiam inter Latinos legunt:* septuaginta, (*non:* septuaginta duos) *B. Ambros. in Comment. & B. Hier. ad Fabiolam, Manss. 6. Pro quo etiam faciunt* LXX. palmæ, *quas tum illi duo postremi, tum Auctor discipulis Christi adplicat (sicut* Apostolis *fontes xij. in Elim) Num. 33. Vt omittam quòd loco citato Dorotheus LXX. dumtaxat nominatim recenseat, & quòd consentiat etiam Syriaca versio.*

364. Antitheseis plurimùm caussarũ, &c.] Plurimùm (*inquit Rhenanus*) *hîc est Aduerbium, id est, vt plurimùm, plerumque, vt supra. Atqui quod dicit:* potestatum, *idem est ac si dicat:* Deitatum; *nam duos Deos ex Antitheſibus suis nitebatur comprobare Marcion. Quod ipsum satis indicatur his verbis paulò post:* vnam & eandem potestatem.

365. præter oneribus consparsionum, &c.] Præter (*inquit idem*) *Aduerbialiter vsurpat, pro: præterquàm. Sic infrà, cap. 34.* Ceterùm (*inquit*) præter ex caussa adulterij, nec creator disiungit. Consparsionem *autem vertit, quod Græcè quoque vnica voce legitur Exod. 12.* τὸ φύραμα, *pro quo B. Hieron. ex Hebræo farinam consperſam antequàm fermentetur; & rectè; nam & Nonius Marcellus adnotauit Græcis esse, farinam aqua maceratam, manibúsque subactam, quæ fermenti acorem nondum contraxerit; vtpotè aptissimam ad conficiendum panes ἀζύμους.*

366. Christus autem nec peram discipulis in viam ferre præscripsit, &c.] *Prorsus sic legendum censeo, pro:* nec virgam; *tum quòd hoc neque Græcè, neque Syriacè, neque Latinè in vllis Luc. 10. codicibus legatur; tum quòd* virga *nihil faciat ad* penuriam *aut* copiã; *tum denique quòd* spoliis aureorum & argenteorum vasorum, & oneribus consparsionum, *magis opponatur* pera, *quàm:* virga; *quippè quarum Antitheses vrgebat Marcion iam inde ab illo:* Profectionem, *&c. vsque ad:* Illi enim, *&c.*

367. Considera caussarum offerentiam, &c.] *Sic (inquit Rhenanus) hîc dicit* offerentiam, *vt antè dixit* sufferentiam. *Atqui more suo,* circuiens *accipit Actiuè Auctor, pro: circuire præcipiens, quod indicat verbis præmissis:* hi autem in ciuitates mittebantur.

368. Etiam calceamenta portare vetuit illos, &c.] *Hoc quoque Christi cum veteri lege conuenire insinuat, in eo quod* nec in solitudine per tot (*nempè XL.*) annos populus calceamenta detriuerat, *sicuti legitur Deuter. 29.*

369. Neminem, inquit, per viam salutaueritis, &c.] *Hîc castigaui in dictis B. Lucæ:* per viam, *ex Vatic. altero MS. cod. pro* t in via, *quia Græcè est:* κατὰ τὴν ὁδὸν.

370. Accinge lumbos tuos, &c.] *Sic rectiùs vertit Auctor, quãtumuis Græcè sit, 4. Reg. 4.* περιζῶσον ὀσφύην *singulari numero, quàm Interpres Latinus LXX.* lumbum tuum; *quia & Gaza in Aristotelem, aliique interpretes Græcorum Auctorum in plurali vertere solent. Addidit interim Paraphrasticus illud:* in via, *quod neque Græcè est, neque in Hebræo aut Chaldæo; quibuscum Auctor rectè* benedictionem, *quæ Græcè legitur, interpretatur: ex occursu mutuam salutationem. Atqui (inquit Rhenanus)* conuenire *Tertullianus vsurpat pro: inuenire, deprehendere; quemadmodum supra locutus est non semel. In hoc ipso libro, cap. 6.* Hæc (*inquit*) conueniemus.

371. Sic & Dominus: In quam introissent domum, pacem ei dicere, &c.] *Omisimus in hoc loco Luc. 10.* Vt, *intermedium, planè superfluum; secuti 2. MS. Vatic. cod. Accipit autem* dicere *more suo, pro: quum dixit. Deinde accipit, tamquam benè precantis sit, illud 4. Reg. 4.* Pax viro tuo, pax filio tuo (*vbi* tuo *supplemus ex Vatic. 2. MS. cod.*) *quum iuxta editiones omnes interrogantis sit.*

372. Hæc erunt potius nostræ Antitheseis, &c.] *Consentiunt Rhenano MS. legendo:* Antitheseis, *qui adnotat:* Hæc: *poni pro:* hæ, *sicut in fine libri de Patientia dixit:* Hæc disciplinæ, *pro:* Hæ disciplinæ.

373. Dignus est autem operarius mercede sua, &c.] *Addemus est ex vtroque MS. Vat. cod. quia legitur Luc. 10. ex quo loco Auctor tũ Deũ iudicem comprobat, tum rursus consonantiam ostendit cum lege veteri. Apud Euangelistam aptius legitur: enim, quàm:* autem; *vt ad præcedentia referatur. Atqui bene habet, vt os eis obstruatur, qui* mercedem *aut* retributionem *operum negare non verentur, quòd Lucas dixerit:* operatium mercede sua dignum, *pro eo quod Matthæus: cibo suo.*

374. Quis tam præstans in homines, &c.] Præstans (*inquit Rhenanus*) *hîc liberalem & benignum significat, à præstando, id est, exhibendo. Nam libro 2. cap. 16.* præstantiam, *pro liberalitate posuit.* Sic & misericordiam (*inquit*) propter errantes, & patientiam propter nõ resipiscentes, & præstantiam propter merentes. *Et hoc ipso libro infrà, cap. 29.* Ceterùm nihil tam abruptum, quàm vt alius præstet, alius de præstantia eius securos agere mandet, *hoc est: de præstatione siue exhibitione.*

375. Regnum Dei, *&c.* iubet adnunciari adpropinquasse, &c.] *Pergit ad sequentia verba Christi. Hinc autem confirmatur illa Latinorum codicum lectio:* Adpropinquauit in eos regnum Dei, *pro eo quod alij:* adpropinquabit; *Græcè quoque & Syriacè sic legitur. Legimus autem ex altero MS. Vatic. cod.* tunc primùm speciem inducens, *pro:* spem.

376. Etiam adiicit: vt eis qui illos non recepissent, dicerent: Scitote tamen adpropinquasse regnum Dei, &c.] *Vatican. MS. cod.* Etiam dicit, *alter magis Tertullianicè:* edicit, *sed retinuimus:* adiicit. *Repetit enim secũdò idipsum Christus etiam apud Lucam* de regno Dei *simmò & tertiò, post verba sequentia.*

377. Sic & puluerem iubet excuti in illos, in testificationem, &c.] *Vnico verbo idipsum repetit quod habet Lucas cap. 9. ad Apostolos xij. & hic magis dilatat his verbis: Dicite: etiam puluerem qui adhæsit nobis in ciuitate vestra, excutimus in vos.*

378. & ad horrentiam terræ eorum, &c.] *Sic prorsus lego ex coniectura Rhenani: pro eo quod erat: &* adhærentiam, *id est: vt exhorrerent terram eorum. Erit igitur huius formæ vocabulum* horrentia, *cuius sufferentia, offerentia, de quibus antè diximus; nisi quis malit legere:* & abhorrentiam, *vel quò magis accedunt MS.* & horrentiam. *Nullo autem pacto quadrare huic loco* adhærentiam, *patet ex eo quod sequitur:* nedum communicationis reliquæ; *qui i nullam communicationem cum illis habendam, etiam veteris Legis testimonio comprobat.*

379. Ammonitas & Moabitas prohibeat recipi in Ecclesiam, &c.] *Istud quidem reperitur Deut. 23. eo quòd* inhumanè & inhospitaliter *tractassent populum; sed illud Auctoris:* quòd populum Ægypto profectum copiis defraudassent, *non nisi ex consequenti, eo quòd Balaam quem conduxerant, (sicuti legitur Deuter. loco hîc citato, & Numer. 22.) ad maledicendum populo docuit (Apostolo etiam Ioanne adtestante Apoc. 2.) Balac Regem Moab mittere scandalum coram filiis Israel, edere & fornicari, nempè cum filiabus Moab, sicuti est Numer. 25. De quo etiam intelligitur illud Numer. 24. Verumtamen reuertens ad locum malum, consulam tibi quid faciet populus tuus populo isti. Et verò ob peccatum illud ita* defraudarint copiis populum, *vt vno die interfecta fuerint 24. milia, sicuti legitur Numer. 25.*

380. Communicationis interdictum, &c.] *Ita pulcrè appellat quod nos excommunicationem vocamus, de qua latè tractauimus suprà Tom. 1. Apolog. cap. 39. num. 502. Hîc solùm adnotatu dignum, quod pro isdem habet* abhorrentiam, *siue:* horrentiam communicationis, prohibitionem ne in Ecclesiam recipiantur, & communicationis interdictum.

381. Qui vos spernit, me spernit, &c.] *Prosequitur, intermissis aliquot aliis quæ ad institutum non faciebant, verba Euangelistæ; similem locutionem adfert ad Moysen, seu potiùs ad Samuelem.*

382. Non te contempserunt, sed me, &c.] *Istud reperitur 1. Reg. 8. Nusquam verò in Pentateucho simile quid ad Moysen dictum est. Et verò, idipsum tamen ad Samuelem dictum, nominatim citat B. Cyprianus in hoc Lucæ loco, Epist. 55. ad Cornel. & epist. 69. ad Florentium Puppianum, & nominatim ex libro Regnorum epist. 65. ad Rogatianum. Quo fit, vt etiam hîc existimem antigisse Auctori μνημονικὸν ἁμάρτημα; hoc fuisse fortassis, vt B. Cyprianus tam disertis verbis nomen Samuelis vbique tribuat; qui hos locos citat, ad comprobandam auctoritatem Episcoporum, qui Apostolorum successores existunt.*

383. Quis nunc dabit potestatem calcandi per colubros & scorpios, &c.] *Rursum, inter multa quæ non tam aptè cõuenirebant ad refutandam locutionem, prosequitur verba Lucæ. De differentia serpentum, lubrorum siue serpentum, scorpionum & aspidum lacertæ, vide Plinium.*

384. etiam paruulis pueris per Isaiam nominasti, &c.] *Sic ex Vatic. 2. MS. cod. pro:* puerulis, *vide* κακοφωνία. *Pro:* natorum *Græcè est* ἐγγόνων, *significat etiam, posteros, nepotes, oriũdos. Vertit enim paraphrasticũs:* nec lædi, *eo quòd sequitur: & non nocient, neque perdere vllum poterunt. Quo adludit Auctor quum subiicit:* nam nec ipsæ bestiæ nocere potuerunt.

385. sicut nonagesimus Psalmus ad eum dicit aspidem, &c.] *Istud, quod alij plerique de quauis, atque adeò de Apostolis prædictum intelligunt, singulariter ad Christum refert Auctor, imitatus B. Ireneum lib. 3. cap. 38.*

386. Illa die superducet Dominus Deus machærã, &c.] *Iterum* machæram *ex Græco retinuimus pro* gladio; *quod verò habet:* in draconem illum vocabrum magnum & tortuosum, *differt in hoc à iis qui LXX. citarunt Isa. 27. quòd legant: colubrum fugitem, Græcè* φεύγοντα; *deinde omisso quod alia addunt habent omnes: qui in mari, adiungit præsentem illa die (sicuti etiam Eusebius alicubi, teste B. Hieron. Comm.) quod Hebræi & ceteri explanatores sequuntur.*

387. Sed quum idem (*nempè Isaias inquit:* Vt munda, &c.] *Sic distinguendum est istud, & sequendum; quod reperitur Isai. 35. vbi in hoc solo differt à LXX. quòd legat:* & non transibit illic immundus, *pro eo quòd Græcè & Latinè, Hebraicè & Chaldaicè: immundus. Atqui magis placet quod habent duo MS. Vat. cod.* cuationem & subiectionem bestiarum, *significationem, eo quòd præmiserit testimonia sequentia de conculcatione leonis & draconis, interfectione draconis, colubri tortuosi, & quòd ex bestiis pessimis non inueniretur quidquam; quæ omnia*

eua cuationem, *id est interitum (sicuti vti solet Auctor)* bestiarum *pertinent, non* euocationem.

CAP. XXV.

388. Quis Dominus cœli inuocabitur, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De oratione Domini ad patrem, verbis eius ad discipulos, & responso ad Legis Doctorem; ex eodem cap. x. Lucæ.

389. Gratias enim (inquit) ago, & cõfiteor, &c.] *Prius addit explicationis caussa Auctor, vt significet:* confiteri, *hic accipi pro:* gratias agere; *quum alibi multis in locis scripturæ aliter accipiatur; aut potius quòd Marcion illud legeret, sicuti patet ex Epiphanio aduers. eundem Confutat. 22. vbi præterea addicit prætermissum fuisse à Marcione (quod adeò etiam hîc non habet Auctor)* pater, *item:* & terræ, *quum tamen paulò post retinuerit, Deo disponente:* Ita pater. *Deinde paraphrastes vertit:* quòd ea quæ erant abscondita sapientibus & prudentibus, reuelaueris paruulis, *pro eo quod Christus apud Lucam: quòd abscondisti hæc, & c. & reuelasti, & c. Bene autem habet, quòd cum vulgato Interprete vertit Auctor:* paruulis, *quod Græcè est:* νηπίοις.

390. non prophetias, &c.] *Paucis complectitur omnis generis scripturas obscuras, quum addit:* prophetias, parabolas, visiones; & rerum, verborum, aut nominum argumenta, per allegorias & figuras, vel ænigmatum nebulas obumbrata. *Vnde mox subiicit Auctor:* abscondisse creatorem hæc à sapientibus, præmisso obscuritatis Prophetarum instrumento. *Valeant ergo qui scripturarum obscuritatem negant, & facilitatem omnibus obuiam etiam mulierculis iactitant; non animaduertentes illud Isaiæ iterum hîc repetitum:* Nisi crediderit is, non intelligetis.

391. cùm maximè, &c.] *Id est (inquit Rhenanus) in primis, omnium* maximè, *quemadmodum suprà admonuimus. Sic rursum infrà, cap. 27.* Qui quum maximè potiora legis prætereuntes inculabat. *Est etiam Tertullianicum:* dissimilis creatoris.

392. perperàm in illum philosophantes, & ingenia hæreticis subministrantes, &c.] *Hoc iterum vult Auctor, quod non semel suprà dixit:* Philosophi. hæreticorum Patriarchæ.

393. & prudentiam eorum celabo, &c.] *Sic prorsus castigandus hic locus Isai. 29. ex altero Vatic. MS. cod. pro:* zelabo; *nam suprà lib. 3. aduers. Marcion. cap. 6. vertit Auctor:* & prudentiam prudentium eorum abscondam, *Græcè* κρύψω; *pro quo, quia aliis verbis eundem sensum exprimens (vel B. Hier. teste in Comm.) Apostolus 1. Cor. 1. reprobabo legit; substituisse videtur aliquis hîc illud:* zelabo, *non animaduertens sequi apud Auctorem:* tam abscondisse.

394. & dabo illis thesauros, &c.] *Similiter etiam infrà lib. 5. aduers. Marc. cap. 6. & 14: citat illud Isai. 45. in hoc differens tam à Græco* LXX. *quàm ab Hebræis, Chaldaïc ac Latinis exemplaribus, quòd legat:* illis, *pro eo quod alij:* tibi.

395. Et rursus: Quis alius disiiciet signa ventriloquorum, &c.] *Eodem modo incipit hanc scripturam infrà Auctor lib. aduers. Praxean; sequenti versu adplicans, quod hodie apud* LXX. *coniungitur præcedenti.* Ventriloquorum *verò (sicuti etiam alibi adnotauimus) vertit Auctor ex Græco* ἐγγαστριμύθων, *(idque non hîc modo, sed vbicumque B. Hieron. vertit:* Pythones) *ita dictos iuxta Cyrilli & Hesychij Lexica, quòd fingerẽt se Deos in ventre habere, atque adeò ex ventre loquerentur; quo fit vt mulieres Pythonicæ frequentiores viris fuerint. Atqui supplemus mox:* Nationum, quas interpretamur, *ex vtroque MS. Vatic. codice.*

396. Sed in destructionem (inquis) vti traduceret eas, &c.] *Verba hæc sunt Marcionis.* Traducere *verò interpretatur Rhenanus, hoc est, infamare, carpere, vt l. de Præscript. adu. hæret. c. 33.* Nam & sic (*inquit*) faciliùs traducentur. *Est autem Tertullianicum, etiam cap. præced. vsurpatum, illud:* puto.

397. Omnia sibi tradita dicit à patre, &c.] *Pergit iterum in verbis Euangelistæ. Atqui contra Arrianos facit, & quosdam Arriani Zantes hodiernos, quod addit hîc Auctor:* quia non minori se tradidit omnia filio creator. *Eodem etiam modo istum locum interpretantur BB. Hilarius & Augustinus alicubi.*

398. Sed: Nemo scit qui sit pater, nisi filius, & qui sit filius, nisi pater, & cuicumque filius reuelauerit, &c.] *In prima æditione ter hîc idipsum (quod haudubiè pro varia codicum æditione ex margine in contextum irrepserat) aliis atque aliis verbis repetebatur, in aliis quæ interea sunt excusa, mansit duplex lectio; fortassis quòd existimarent hîc citari primum verba Lucæ 10. deinde & Matth. 11. diuersa quidem, sed eiusdem sententiæ. Verùm quum hæc iterum vsque ad:* Hinc enim, *& c. ex persona Marcionis vitiantur, qui Matthæi Euangelium minimè recipiebat; vnicam hanc lectionem retinendam censuimus, secuti etiam vestigia codicum Vatic. MS. prætermissis illis:* Nemo enim scit patrem nisi filius, & filium nisi pater. *In hoc interim differt Auctor, quòd verba transponat. nam apud Lucam legitur:* Nemo scit quis (*pro quo Auctor:* qui, *more suo*) *sit filius nisi pater, & quis sit pater, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare; pro quo Auctor dumtaxat:* & cuicumque filius reuelauerit.

399. Hinc enim, & alij hæretici fulciuntur, &c.] *Ironicès dicit Auctor:* fulciuntur, *quia per dicta verba Christi potius reuincuntur,* opponentes creatorem omnibus notum; *vbi videtur ad Praxeanos alludere, qui patrem & filium eundem falsò adserentes, id nitebantur probare ex reuelationibus frequentibus, quibus Deus Israeli loquebatur familiariter.*

400. Ecce enim nec de Nationibus (inquit) nemo, &c.] *Quum quod præcedit, & quæ sequuntur, Isai. 1. & 40. reperiantur scripturæ testimonia; hîc alludere censeo Auctorem ad illud Isai. 65.* Nec de Nationibus vir mecum.

401. Beati oculi qui vident quæ videtis. Dico enim vobis, quia Prophetæ non viderunt quæ vos videtis, &c.] *Ad sequentia transit Christi ad discipulos suos verba; dumtaxat adserens quæ ad institutum de visione pertinebant, & in compendium contrahens; omisso etiam illo:* & Reges. *Atqui rursum Auctor:* repræsentationem *accipit, pro conspectu rei præsentis.*

402. Denique ostendemus, & iam ostendimus, &c.] *Neque enim hoc libro aliud docet quàm:* ea visa & adimpleta in Christo, quæ fuerant prædicata; *vtique & ab ipsis Prophetis abscondita, hoc est: obscurè prædicta; quod rursus facit ad obscuritatem scripturæ comprobandam.*

403. In Euangelio veritatis Legis doctor Dominum adgressus: Quid faciens (inquit) vitam æ-

ternam consequar? &c.] Euangelium veritatis *vocat Lucæ Euangelium, hæreticum verò Marcionis; vtpotè* in quo vita solummodò posita erat, sine æternæ mentione. *In quo Epiphanius vim non faciens, dumtaxat* vitam *à creatore promissam retorquet in Marcionem, Confutat. 23. dum tractat illud: Hoc fac & vives. At illud habent exemplaria omnia tam Græca & Syriaca quàm Latina; vt non sit verisimile, (quod quasi per concessionem donare videtur paulopòst Marcion) quòd nostri:* æternam *addiderint.*

404. de ea vita videatur consuluisse, quæ in lege promittitur à creatore longæua, &c.] *Intelligit illud Exod. 20. adiunctum præcepto de honorando patre & matre:* vt sis longæuus.

405. secundum legem responsum dedisse: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, &c.] *Intelligit* legem *illam Deuteronomij 6.* Diliges, *&c. vbi quum dumtaxat tria illa habeantur:* ex (*siue* in) toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota virtute tua, *sicuti Græcè hîc etiam est* (*siue:* totis viribus tuis, *quod legit cum Interprete vulgato etiam Auctor, quòd ad propositum non faceret concordiæ noui Testamenti cum veteri, omisit quartum illud:* & ex tota mente tua. *Neque verò Deut. 6. aliud vmquam lectum fuisse satis indicat quod de Iosia scribitur 4. Reg. 13. quòd reuersus sit ad Dominum in omni corde suo, & in tota anima sua, & in vniuersa virtute sua, iuxta omnem legem Moysi. Legitur interim etiam Marci 12.* & ex toto intellectu.

406. vitam legalem, &c.] *Id est, quantum mihi quidem videtur, à lege promissam, longæuam vtique.*

407. æternæ vitæ per exempla recidiuæ, &c.] Recidiuæ (*inquit Rhenanus*) *id est: redeuntis, puta per resuscitationem à Christo factam. Vnde* recidiuatum *dixit lib. de Resurrect. carnis, cap.* 18. quæ carnis recidiuatum pollicentur, *id est restitutionem. Et, cap.* 30. recidiuatus Iudaici status. *Est verò etiam Tertullianicum illud:* sublimior spei.

408. Pro differentia enim mercedum, operarum quoque credendæ distantia est, &c.] *Etiam hic locus adnotandus pro* mercede operarum, *siue operum. Rursum autem hîc habes verbum Tertullianicum & Cyprianicum:* viderit. *Atqui legimus ex vtroque MS. Vatican. cod.* Quid, oro te (*phrasi rursum Tertullianica*) *pro:* Quod.

CAP. XXVI.

409. Quum in quodam loco oraret, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De oratione Dominica, aliisque orandi formis, & parabolis eò pertinentibus; de surdo dæmonio expulso, & exclamatione mulieris de turba; ex capite xi. Lucæ. *Omisit enim hîc Auctor reliqua capitis x. tum de eo qui inciderat in latrones, tum de ingressu Iesu in castellum Marthæ & Mariæ sororum, sicuti etiam Epiphanius; quod mirum est.*

410. sicut & Hierusalem suffugi ab eo potuit, &c.] *Sic ex MS. Vatic. 2. cod. pro:* suffigi; *videtur enim velle, quòd à* Christo Hierusalē *ciuitas creatoris* suffugi potuerit; *si odisset creatorem qui terram creauerat. Atque adeò videtur etiam Auctor illud:* & erat in quodam loco orans, *intellexisse de* Hierusalem. *Nisi malit quis ad creatorem referre, quòd ab eo* suffugi, *id est, deleri Hierusalem potuerit.*

411. adgressus eum ex discipulis quidam: Domine (inquit) doce nos orare, sicut & Ioannes discipulos suos docuit, &c.] *Ad verba Lucæ prægrediendo explicanda, vbi supplemus:* &, *ex vtroque Vatic. MS. cod. quia etiam Græcè est. Sunt autem verba Marcionis:* Scilicet quia alium Deum, *&c. vsque:* Hoc qui, *&c. Atqui paulopòst legere maluimus* postulandum, *iuxta alterum Vatic. MS. cod. quàm:* expostulandum; *tum quòd hoc sit amphibolicæ significationis, tum quòd paulopòst subiicitur:* A quo spiritum sanctum postulem?

412. Cui dicam, Pater? &c.] *Rectè hoc vnum Auctor; quia etsi Græcè hodie legatur:* πατερ ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, *& similiter Syriacè, tamen in Latinis codicibus non amplius legitur, Luc. 11. quam:* Pater, *sublato illud Græcè adiectum ex Euangelio Matthæi 6. secundum quem legitur suprà Tom. 2. lib. de Orat. cap. 2.* Pater noster qui in cœlis es.

413. A quo spiritum sanctum postulem? &c.] *Sic circumscripsit quod habent Lucas & Matthæus:* Sanctificetur nomen tuum. *Nam (vti inquit B. Cyp. lib. de Oratione Dominica) Sanctificamur non modò in Baptismate, sed quotidie, vt qui in Christo renati sumus, baptismum quotidiana sanctificatione prosequamur. Paul. 1. Cor. 6.) in nomine Domini Iesu Christi, & in spiritu Dei nostri. Hæc sanctificatio itaque, dum vt in nobis permaneat oramus, quodammodo spiritum sanctum postulamus. Vnde & B. Augustinus, loco citato: Nomen (inquit) Dei sanctificetur in spiritu. Vide illam interim eiusdem expositionem vide suprà citatis lib. de Orat. cap. 3.*

414. Eius regnum optabo venire, &c.] *De hac petitionis expositione, vide eundem librum supra cit. c. 4. Hîc nihil aliud vrget, quàm vt ostendat omnia hæc à Deo creatore peti, non à Deo Marcionis; vtpote* quum in manu Dei sint corda regum, *Proverb. 21. Per quod hîc prætermittat illud:* Fiat voluntas tua in cœlo & in terra (*de quo vide vbi suprà cap. 4.*) *facit pro sententia; qui in exemplaribus tam Græcis quam Latinis ac compluribus Latinis, additum id existimat ex Lucam ex Matthæo; maximè, quum expressa verba Christi etiam ante me adnotauit Reuer. Dominus Iansonius Comment. Concord. Euang. cap. 83.) B. Augustinus cap. 115. & 116. docet Orationem Dominicam septem habere petitiones apud Matth. quinque apud Lucam: numerum taxat, pauciores quidem, sed quæ eundem sensum omnium illis contineant.*

415. Quis dabit mihi panem quotidianum? &c.] *Non solùm Lucam citans hoc loco, sed etiam suprà libro cap. 6. secundum Matthæum vertit Auctor* ἐπιούσιον, quotidianum; *quare valeat Erasmus, panem potius verti debere: crastinum, directè contra Domini intentionem; qui paulò antè vetat de crastino esse sollicitum. Imò adeò explicandi gratia additum adnotauit supra laudatus die. Atqui etiam hîc Auctor spiritaliter potuit intelligere se istud de corpore Christi (sicuti in superioribus deduximus num. 23.) quam corporaliter, satis obscurè quum figuram hîc citat corporis Christi: panem Angelorum etiam de cœlo præstitum. Adludit autem ad Psal. 77. & Sap. 16. vbi,* panis Angelorum, *& manna de cœlo, Manna appellatur.*

416. Quis mihi delicta dimittet? &c.] *Græcè* τὰς ἁμαρτίας *apud Lucam, pro eo quod apud Matthæum est* τὰ ὀφειλήματα. *Sed vtrumque potest accommodari. Auctor libro citato cap. 7.* Debitum (*inquit*) *intelligi potuerit delicti figura, id est significatio est, de qua in sequentibus num. 29. sicuti etiam de verbo:* dimitte.

vbique Auctori visitato, num. 27.

417. Quis non sinet nos deduci in tentationem? &c.] *Sic quasi aliud agens interpretatur illud:* Et ne nos inducas in tentationem, *id est* (*sicuti etiam supradicto lib. cap. 8.*) ne nos patiaris induci. *Nec aliter infrà Tomo 5. l. de Fuga in persecutione. Omittens hic cum Luca illud:* Sed euehe (*vel* erue) nos à malo; quippè quòd *non modò Augustino teste loco suprà citato in idem recidit, sed etiam apud Matth. dicit esse* clausulam, interpretantem quid sit: ne nos inducas in tentationem.

418. Proinde à quo petam, vt accipiam; apud quem quæram, vt inueniam; ad quem pulsabo, vt aperiatur mihi? &c.] *Pergit in verbis Euangelistæ, ordine tamen inuerso; nam multo pòst ponitur:* Petite & dabitur vobis, *&c. item:* Omnis qui petit accipit, *&c. ad quorum vtrumque hic adludit. Quod etiam ipse fatetur, dum paulopòst subdit:* Sic & præmissa similitudo, *&c. Est verò illud Tertullianicum:* Quis habet petenti dare. *Item illud:* Sic nec aliorsum pulsabo, *pro:* alibi; *&*, quàm vnde sum functus, *hoc est, vbi aliquando munere meo sum functus, ex quo audacia pulsandi orta est; hoc est enim quod subdit paulopòst Auctor:* ad eum pulsat, ad quem illi ius erat, *&:* cuius ianuam norat. *Omninò enim ita castigandus hic locus est ex altero Vatic. MS. cod. pro:* vnde sum fugatus.

419. Sic & præmissa similitudo nocturnum panis petitorem amicum facit, &c.] *Adludit ad illud eiusdem Lucæ paulòante: Quis vestrum habebit* amicum, *& ibit ad illum* media nocte, *& dicet illi:* commoda *mihi tres* panes, *&c. Et ille de intus respondens dicat: Noli mihi* molestus *esse*, iam ostium clausum est, *& pueri mei* (infantes *Tertulliano, nam Græcè est τὰ παιδία*) mecum sunt in cubili, *non possum surgere, &c. Et si ille perseuerauerit* pulsans, *dico vobis: Et si non dabit illi, &c. Vbi etiam legisse se: si perseuerauerit* pulsans, *satis indicat, quam subdit Auctor:* Itaque ad eum pulsat ad quem illi ius erat.

420. Agnosce igitur & patrem, *&c.* Ipse est qui scit quid filij postulent, &c.] *Hìc Auctor confirmat lectionem Græcam & Syriacam, ac B. Augustin. sermon. 29. de verb. Domini:* Quis autem ex vobis patrem petet filius panem, *pro eo quod vulgatus Interpres dumtaxat: Quis autem ex vobis patrem petit panè?*

421. & carnem desiderantibus, emisit ortygometram, &c.] *Retinuit Auctor Numer. 11. vocem Græcam ὀρτυγομήτρα, id est coturnicum matricem seu copiam.*

422. non serpentem pro pisce, nec scorpium pro ouo, &c.] *Ex hoc vbi* piscis *mentionem facit Christus, latissimè impugnat Marcionem Epiphanius Const. 24. qui animatis vesci adserebat illicitum. Atqui quod dicit:* Deus Marcionis non habens scorpium, *adludit ad hoc, quòd noxia animalia adtribuebat Deo Creatori.*

423. Illius autem erit non dare malum pro bono, &c.] *Adludit ad illud Christi: Si ergo vos quum* sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, *&c. ex quo maximè Marcionem redarguit Epiphan. quòd vocet bona data, piscem & ouum.*

424. Itaque & spiritum sanctum is dabit, &c.] *Hìc ad illud: quanto magis pater cœlestis* dabit spiritum sanctum *petentibus se. Sic enim trastulit quod Græcè est ἄγιον, pro quo alij Latini omnes: spiritum bonum.*

425. Quum surdum dæmoniũ expulisset, &c.] *Hìc ad sequentem historiam Luc. 11. transit de* dæmonio surdo. *Sic enim vertitur vox Græca κωφὸς, non solùm ab Auctore, sed etiam ab Interprete Chrysostomi; vtpotè quæ & mutum & surdum significet; quemadmodum etiam visu venire videmus, vti qui naturâ surdi sunt, etiam muti sint.*

426. vt & in ista specie curationis Isaiæ occurrisset.] *Non semel istud habet Isaias, sed cap. 29. 35. 42. & 43. Videtur interim maximè ad illud adludere cap.* 35. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt; *eo quòd Matth. 11. & Marc. 3. etiam cæcum fuisse istud dæmonium adseratur.*

427. in Beelzebule dictus eiicere dæmonia: Si ego (inquit) in Beelzebule eiicio dæmonia, filij vestri in quo eiiciunt? &c.] *Lego vtrobique, & paulòpòst:* Beelzebule, *pro:* Belzebule, *secundum vestigia 2. MS. Vat. cod. Qui quidem legunt:* Beelzebub, *non malè iuxta B. Hieron. in Matth. qui: idolum muscæ, quæ Zebub Hebraicè vocatur, eam vocem interpretatur; sed quum Græcè sit tam apud Matthæum et Marcum, quàm apud Lucam:* Βεελζεβὼλ, *illud legere malo. Supplens etiam secundo loco:* eiicio dæmonia, *ex Vatic. 2. MS. cod.*

428. non posse Satanam diuidi aduersus semetipsum, &c.] *Rectè præmittit:* prior sensus, *id est sententia, quia prius legitur apud Lucam:* Si Satanas in seipso diuisus est, quomodo stabit regnum eius? *quod etiam paulopòst citat Auctor explicans:* in suis terminis & legibus & officiis.

429. Quòd si ego in digito Dei expello dæmonia, ergòne adpropinquauit in vos regnum Dei? &c.] *Auctor legit Græcè ἔφθασεν cum accentu circumflexo, quod:* ergòne *significat, pro eo quod alij:* ἔφθασεν, *id est: profectò. Retinui autem:* adpropinquauit, *pro eo quod Vat. 2.* adpropinquabit, *quia alij omnes tam ex Græco quàm Syriaco vertunt: peruenit. Pulcrè autè ex loco simili Exod. 8.* digitum Dei, *virtutem eius interpretatur; vbi dicebant malefici nescientes educere cynipes:* Digitus Dei est hoc, *Græcè τοῦτο.*

430. Meritò igitur adplicuit, ad parabolam fortis armati, quem validior alius oppressit, principem dæmoniorum, &c.] *Pergit in verbis Christi apud Lucam, vbi:* oppressit *vertit νικήσῃ, quod alij vicerit, & ipse paulopòst:* superasse.

431. morerentur, in terram defluendo, &c.] *Videtur adludere ad illud mulieris Thecuitæ, 2. Reg. 14. Morte moriemur, & quasi aqua effusa super terram, &c. Quum subiungit autem:* sæpè & à scorpio docti, non esse superatum creatorem; *hoc vult:* sæpè Marcionitas à scorpio *enecatos* docet, non esse superatum creatorem (*vtpotè quem illi* armatum fortem *interpretabantur*) à Deo Marcionis; *quem volebant esse* Deum validiorem.

432. Exclamat mulier de turba: Beatum vterum qui illum portasset, & vbera quæ illum educasset. Et Dominus: Immò beati qui sermonẽ Dei audiunt & faciunt, &c.] *Tractatur istud ipsum suprà lib. de Carne Christi, cap. 7. & rursum lib. 3. adu. Marc. ca. 11. vbi nominatim, verbis suprà ad calcem Argumenti citatis hunc locum citat. De altero deniq; loco Luc. 8. quem hìc adfert de* prælatis matri & fratribus obsecutoribus Dei, *vide suprà cap. 19.*

CAP. XXVII.

433. Alibi malo purgare, &c.] *Inscriptionem huius*

capiti dedimus: De Pharisæi signa petentibus, variisque eorum increpationibus, ex eodem xi. cap. Lucæ. *Atqui ibi:* Ecce, inæqualis & ipse inconstãs, leuis, *loquitur ex persona Marcionitarũ, qui ea omnia adscribebant Marcioni, &, nisi rectè intelligantur, etiam Christo adscribi posse significat.*

434. Iubet omni petenti dare, &c.] *Quomodo istud Luc. 16. intelligendum, habes suprà tractatum c. 16. sicuti etiam illud, saltem in sensu, quod mox sequitur:* Vetat remaledicere, multo magis vtique maledicere. *Illud verò:* Tanto ꝛc. *&c. refertur ad hoc quod Marcion dicebat; suo primùm tempore Christum suum & Deum suum reuelatum esse.*

435. & ipse signum petentibus non dat, &c.] *Addidit ad illud Lucæ 11. Generatio hæc nequam signum quærit, & signum non dabitur ei. Atqui nihil Auctor adtingit de signo Ionæ Prophetæ, neque de Niniue, Regina Austri, & Salomone, quæ apud Lucam sequuntur; quia illa omnia resecauerat Marcion de Euangelio, sicut tradit Epiphanius adu. eundem Confut. 25. addens, satis alia multa signa de cælo à Deo edita, etiãsi illa reticeantur.*

436. & negat lucernam abstruendam, sed confirmat super candelabrum proponendam vt omnibus luceat, &c.] *Ex loco hoc (inquit Rhen.) apparet in lib. de Præscript. aduersus hær. legendum esse:* Et ipse docebat lucernam non sub modio abstrui solere, *vbi in exẽplaribus scriptum est:* obstrui. *Intelligit autem ille cap. 26. lib. de Præscript. aduersus hæret. vbi de voce* abstrui *latiùs numer. 154. pro qua suprà (vbi idipsum prius est citatum ex cap. 8. Lucæ) legit Auctor:* abscondi solere; *similiter Marcionem sicuti hîc impugnans, suprà cap. 19. Illud autem:* vt omnibus luceat, *potius Matth. 6. reperitur quàm apud Lucam; adu. eodem sensu legitur: vt qui ingrediuntur, lumen videant.*

437. & væ ingerit Pharisæis & doctoribus Legis, &c.] *Istud per præoccupationem præponit Auctor; nam multo pòst sequitur apud Lucam;* doctores Legis *vertens, quod Græcè est* τοῖς νομικοῖς, *pro quo alij: legisperitos, tum hîc, tum postea.*

438. Ideò & tunc Pharisæus, qui illum vocarat ad prandium, retractabat penes se, cur non priùs tinctus esset quàm recubuisset, &c.] *Sic hunc locum restituimus ex Vatic. 2. MS. cod. pro:* nunc, *&:* vocaret. *Reliqua ad sensum potius quàm ad verbum transtulit, vsus voce sua,* retractabat, *pro: tractabat; nam pro eo quod habet Latinus Interpres: cæpit intra se repugnans dicere, Græcè quoque vna voce legitur* ἐθαύμασεν, *quod Syrus Interpres vertit:* miratus est. *Est iterum vox Tertullianica;* tinctus, *pro baptizatus, Græcè* ἐβαπτίσθη, *quæ tamen omnia hoc loco totum significant, sicut etiam ante me adnotauit ad marginem Rhenanus.*

439. secũdum Legem, &c.] *Mirum est istud Auctoris, quod tamen genuinum esse ex eo constat quod sequitur:* Iesus autem etiam interpretatus est ei legem. *Oportet itaque, quo tanto magis conformem ostendat legem nouam legi veteri, vt accipiat hîc Auctor* legem *non propriè pro lege Moysi, sed pro traditione seniorum; sic enim appellatur Matth. 15. & apertiùs Marci 7. vbi legitur: Pharisæi enim & omnes Iudæi, nisi crebrò lauerint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum. Et à foro venientes, nisi baptizentur, non comedunt, & alia multa sunt quæ tradita sunt illis seruare,* baptismata calicum & vrceorum; *de quibus hîc etiam respondet verbis sequentibus* Iesus. *Atqui quando traditio & inuentio seniorum contigerit, explicat Epiphanius Confut. 26. aduers. Marcion. Nimirum Dauidis (inquit) post reditum ex Babylone, Akibæ verò ante captiuitatem Babylonicam; filiorum autem Assamonæi, temporibus Alexandri & Antiochi, ante aduentum Christi 190. annis. B. Hieronym. non multum absimiliter quæst. 10. ad Algasiam, lib. 3. Comment. in Isaiam, & in cap. 3. Epistol. ad Titum, dictas traditiones seniorum à vetustis à Græcis dictas scribit; primùm editas ante Christi aduentum per Sammai & Hillel; quarum scholam susceperit Akibas Aquilæ proselyti præceptor, & post eum Mayr; cui successerit Ioannam filius Zachæi, & post eum Eliezer, & per ordinem Delphan, & rursùm Ioseph, & denuò Iesue vsque ad vltimum vrbis Hierosolymæ excidium. Quorum sententia hauddubiè proferenda illis, qui volunt Traditionum seniorum nomine significari Thalmud Iudæorum; quum illum primus Auctor seu Collector scripserit primùm anno 150. post ictam vltimam cladem Hierosolymæ, atque adeò nunc Christus neque Apostoli illud citasse potuerint.*

440. dicens: illos calicis & catini exteriora mundare, interiora autem ipsorum plena esse rapina & iniquitate, &c.] *Plurali numero hîc & mox vertit:* exteriora, *&:* interiora, *quæ tamen Græcè & Syriacè quàm Latinè singulari numero efferuntur. Deinde vertit:* ipsorum, *significans pluralis numeri vocem Græcam, atque adeo etiam Latinam, vestrum, de qui non sunt verba Euangelistæ, sed Auctoris aliud interpretantis:* Ideò exteriora, inquit, *&c. Sed rursùm ista verba Lucæ:* Nónne qui exteriora fecit, &c. & interiora fecit?

441. Date quæ habetis, eleemosynam; & omnia munda erunt vobis, &c.] *Vetus, sed rectè:* quæ habetis, *& Syrus Interpres:* id quod, *quod Græcè est* τὰ ἐνόντα, *ac si dicat: sicuti Tertullianus, nõ quæ rapuistis, sed quæ vestra sunt; quo adhortatus est vulgatus Interpres transferens: quod superest, nempe vltra rapinam & iniquitatem. Quo sensu explicari non opus est legere cum Erasmo & Caietano:* datis; *prout legit B. Cyprian. interim lib. 3. aduers. Quirinum cap. 1. Utrum legit, neque etiam B. Ambros. in Comment. & B. Augustin. Enchirid. cap. 75. Quum autem eundem sensum recipiat, vt diximus, vulgata versio, prædictum est hîc, quod non semel diximus, nimis liberalis castigationem Isidori Clarij: de iis qui vobis superest, quasi altera lectio minimè tolerari posset.*

442. Sic & oluscula decimantes, vocalissimum autem & dilectionem Dei prætereuntes discrepat, &c.] *Oluscula trãsfert Auctor in genere, quum dicit:* rutam & mentam, & decimantes, *verbum æquè ac Græcum ambiguum, ad decimas dantes & accipientes. Quod autem vertit:* vocationem tamen, *tum paulopòst; verisimiliter id facit secundum Marcionem (vtpotè qui iudicium Dei non agnoscat) non secundum Lucam; nam etiam Græcè legitur* τὴν κρίσιν. *Quod satis indicare videtur Epiphan. loco prædicto his verbis aduersus Marcionem: Itaque & eo tempore per legem erat* vocatio, *& per Prophetas misericordia (pro quo Auctor: dilectionem & vulgatus interpres: caritatem) & vndequaque per culatorius tuus sermo concidit. Atqui in Præceptis Deuteron. 6. suprà explicatis cap. 25. Supplemus ex tero MS. Vatican.* ex toto corde tuo. *Hîc prærea additur, quod alibi non citatur:* qui te vocauit.

TERTULLI
Cum Annotationi
PAMELII.
A. V.
16.

Ægypto; *quum tamen iuxta ædition em tam Græcam quàm reliquas omnes, legatur ibidem versu* 12. *qui te eduxit, Græce* ἐξαγάγοντος. *Rursum autem est hic vox Tertullianica:* præcoquam.

443. Primatum quoque captantes locorum, & honorem salutationum, quum incusat, &c.] *Sic expressit quod est apud Lucam: Væ vobis qui diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. Hic autem rursus:* secta, *in bonam partem. Atqui Paraphrastes*, miserrimum hominem, qui spem habet in homine, *pro eo, quod suprà citatum est non semel Hierem.* 17. Maledictus homo, &c. *Supplemus verò ex utroque Vatic. MS. cod.* idem & adfectatores.

444. Inuehitur & in Doctores ipsos Legis, quòd onerarent alios importabilibus oneribus, quæ ipsi ne digito quidem adgredi auderent, &c.] Importabilia *rectè vertit Auctor quod Græcè est:* δυσβάστακτα; *non tamen aptè:* adgredi, προσψαύειν, *quod magis adtingere significat, quomodo vertit Syrus Interpres.*

445. potiora legis prætereuntes, &c.] *Matth.* 23. *vnde istud citatur, habetur* βαρύτερα, *quod aptius verterunt Interpretes vulgatus & Syriacus:* grauiora; *quò etiam pertinet illud quod adiungit Auctor:* ne hæc quidem grauia. *Supplemus autem etiam hìc:* & munditias.

446. docentes præcepta & doctrinas hominum, &c.] *Istud Isai.* 29. *& Matth.* 15. *pulcrè hìc explicat Auctor:* onera quæ ipsi de suo exaggerabant, *hoc est: ad præcepta Dei adiiciebant; quo sensu nihil facit contra Traditiones Ecclesiasticas, sed solùm traditiones seniorum, de quibus paulòante latius.*

447. iungentes domum ad domum, vt quæ proximi sunt auferrent, &c.] *Istud reperitur Esai.* 6. *illud verò:* clamantes populum, *reperire non potui; at illud:* amantes munera, sectantes retributionem, *Isai.* 1. *illud:* diripientes iudicata pauperum, vti esset illis vidua in rapinam, & pupillus in prædam, *Isai.* 10. *Ea enim omnia, ex Isaia sumpta, indicat Auctor, quum subdit:* de quibus idem Isaias: Væ qui valent in Hierusalem. *Sic enim lego ex altero MS. Vatic. cod. pro:* in Israel; *quòd adludere videatur ad illud Isai.* 28. *Propter hoc audite verbum Domini (pro quo* Væ *duntaxat vertisse videtur)* principes in Hierusalem. *Certè illud:* Qui vos postulant (*pro quo B. Hieronymus & LXX. exactores vestri*) dominantur vestri (*sic enim prorsus lego cum utroque MS. Vatic. cod. pro:* dominentur) *inuenitur Isai.* 3.

448. Cur autem væ audiunt etiam, quòd ædificarent Prophetis monimenta (*seu potiùs:* monumenta, *vti legunt alter Vatic. MS. cod. & veteres inscriptiones*) interemptis à patribus eorum, &c.] *Pulcra est apud Auctorem loci huius, alioqui obscuri, expositio, propterea* Væ illis dixisse Christum, qui ædificarunt Prophetis monumenta, *ob quod prima facie laude digni videbantur, eo quòd* Deus zelotes exigeret ab eis delicta patrum, *quàtumuis hypocrisi quadam illa tegere vellent.*

449. Quam verò clauem habebant Legis Doctores, &c.] *Etiam hìc pulcrè explicat, quòd* increpabat clauem Legis habentes; nec ipsos introeuntes, non credentes scilicet; nec aliis aditum præstantes, vtique docentes præcepta & doctrinas hominum. *In hoc solùm differens à Luca, quòd paraphrastic⁹s hìc transferat* clauem Legis, *pro eo quod ex Græco, & Syriaco Latinè vertatur,* clauem scientiæ, *& ipse quoque Auctor cap. sequenti:* clauem agnitionis; *vtpotè scientiæ legis, qua vocabantur* Legis Doctores *seu Legisperiti. Porrò reliqua huius capitis omissa sunt ab Auctore, quia Epiphanio teste Confut.* 28. *non habebat Marcion:* Propterea dixit sapientia Dei, mittam ad ipsos Prophetas, & de sanguine Zachariæ & Abel & Prophetarũ, quod requiretur à generatione hac. *Quæ tamen adfirmat reperiri in exemplari Euangelij secundum Lucam.*

Cap. xxviii.

450. Meritò itaque non placebat, &c.] *Titulum capiti huic imposuimus:* De variis verbis Domini ad discipulos, ac parabola diuitis, ex xij. cap. Lucæ.

451. Cauete, inquit, discipulis, à fermento Pharisæorum quod est hypocrisis, &c.] *Nihil hìc variat à vulgato Interprete Auctor, & hinc interpretationem eorum quæ præcedenti capite adtigit, tum de hypocrisi, tum de clave Legis, confirmat. Atqui legimus necessariò ex utroque Vatic. MS. cod.* Ita Pharisæorum prohibet exemplum, *pro:* perhibet, *quia sequitur:* in eum prohibebat, &c.

452. Igitur quoniam hypocrisin eorum taxarat, &c.] *Pulcrè definit eorum* hypocrisin *Auctor:* cælantem occulta cordis, & incredulitatis secreta superficialibus officiis obumbrantem.

453. Nihil autem opertum quod non patefiet, & nihil absconditum quod non dinoscetur, &c.] *In futuro expressit voces Græcas* ἀποκαλυφθήσεται *&* γνωσθήσεται. *Atqui, vel Rhenano teste, vox elegans:* adagnitio.

454. quum subiiciat, etiam, quæ inter se mussitarant, vel tractarant, &c. in apertum processura, &c.] *Prorsus sic legendum, pro:* mussitarent, vel tractarent, *tum quòd Paraphrastic⁹s explicet illud Euangelistæ: Quoniam quæ in tenebris dixistis, audientur in lumine; tum quòd illud:* Hic non expellit dæmonia nisi in Beelzebule, *non iam tractabant aut mussitabant, sed antè* mussitarant *&* tractarant, *Luc.* 11. *sicuti cap. præced. patet.*

455. Dico autem inquit, vobis amicis meis, nolite terreri ab eis qui vos solummodò occidere possunt, nec post hoc vllam in vobis habent potestatem, &c.] *Suppleuimus:* amicis meis, *quòd legatur ita apud Lucam, & legimus:* possunt, *ex* 2. *Vatic. MS. cod. pro:* possint, *quia Græcè est & Latinè: qui occidunt corpus. Transfert autem paraphrastic⁹s:* nec post hoc vllam in vobis habent potestatem, *pro Græcismo, quem etiam sequitur Syrus Interpres; nec habent amplius quid faciant.*

456. Demonstrabo autem vobis, &c.] *Etiam hìc castigauimus ex utroque MS. cod. Vatic.* potestatem habet, *pro:* habeat, *quia sic legitur Græcè, Syriacè, & Latinè; item & apud Epiphanium Confut.* 29. *vbi istud in Marcionem retorquet, qui iudicem Deum negabat; addens ab illo resectum:* Nonne quinque passerculi duobus assibus vaneunt, *&* vnus *ex ipsis non est in obliuione coram Deo? Quo factum puto, vt etiam Auctor illud hìc non adducat. In eo verò quod sequitur:* Itaque dico vobis, *magis expressit quod Græcè est* νῦν. *Atqui (sicut etiam adnotauit Rhenanus) phrasis est iterum Tertullianica:* demerendo procurat.

457. Dico enim vobis: Omnis qui confitebitur in me coram hominibus, confitebor in illo coram Deo, &c.] *Sic Græci codices, & Patres omnes, & quidem etiam Latini; pro eo quod alij, & maximè Matth.10.* qui confitebitur me, *&:* confitebor illum; *sed Auctor Hebraismum retinuit. Qui omnes Auctori consentiunt in eo quod sequitur:* Et omnis qui negauerit me coram hominibus, denegabitur. *Immò eam varietatem loquendi vrget Heracleon Valentinianus apud Clementem Alexandrinum 4. Stromat. Infrà tamen Scorpiace aduersus Gnosticos, cap. 9. manifestè legit:* qui in Christo negauerit, *immò & explicat; vbi de hoc latiùs. Atqui citra quàm legunt alij omnes tam Græcè quàm Syriacè, his quidem legit Auctor:* coram Deo, *pro:* coram angelis; *non ex sua, sed ex Marcionis versione, qui Epiphan. teste Constat. 30. sic immutauit veritatem. Atqui in intermediis lineis castigo ex altero Vatican. MS. cod.* substruendam confessionem, *pro:* sustinendam; *& suppleo postmodùm:* Si autem & negator.

458. Qui dixerit in filium hominis, remittetur; illi autem qui dixerit in spiritum sanctum, non remittetur ei, &c.] *Etsi non exprimat, tamen subintelligitur ab Auctore:* qui dixerit blasphemiam, *pro quo alij: qui blasphemauerit, tam ex Græco quàm ex Syriaco, sicuti patet ex verbis sequentibus:* huius erit spiritus sanctus non blasphemandus. *Est verò vox Tertullianica:* infuscat.

459. Perductos ad potestates, prohibet ad interrogationem cogitare de responsione, &c.] Perductos *vertit ex Græco* προσφέρωσιν. *Eiusdem significationis est:* Productos, *quod legit alter Vat. MS. cod. In eo verò quod sequitur:* sanctus enim spiritus docebit vos ipsa hora, quid eloqui debeatis, *vertit:* debeatis, *pro:* oporteat. *Alter Vatic. MS. cod. legit non malè:* quid loquamini; *sed prius placet.*

460. Balaam Prophetes in Arithmis accessitus, &c.] *Paucis prosequitur historiam* Balaam, *quæ habetur totis cap. 22. 23. & 24. Numerorum, quos more suo* Arithmos *nuncupat, seruata vtè Græca, sicuti in aliis libris Moysi. Quòd autem* Propheten Balaam *vocet, consentit Auctori B. Hieronymus lib. Tradit. in Genesim. Ex genere Bis* ζ *est* Balaam *ille diuinus, vt Hebræi tradunt, qui in libro Iob dicitur Eliu; primum vir sanctus &* Prophetes Dei, *postea per inobedientiam & desiderium munerum, dum Israel maledicere cupit, diuini vocabulo nuncupatus. Nec absimiliter B. Augustin. quæst. super Numer. cap. 46. & sermone 103. de tempore, ac Hrabanus in Comment. à quo pulcrè tota hæc historia explicatur.*

461. Moyses rixantibus fratribus, vltrò intercedit, &c.] Fratres *vocat, qui ex eodem essent genere Israel; paulopòst propriè accipit; &:* iniuriosum *transtulit vnica voce, quod Græcè est Exod. 2.* ἀδικοῦντι, *pro eo qui iniuriam faciebat; & quod mirum est:* magistrum *transtulit, quod Græcè est:* ἄρχοντα, *pro quo vbique alibi, & propriè:* Principem.

462. Christus verò postulatus à quodam, vt inter illum & fratrem ipsius de diuidunda hæreditate componeret, operam suam, &c. denegauit, &c. Quis me (inquit) iudicem constituit super vos, &c.] *Suppleuimus:* de diuidunda *ex altero Vatic. MS. cod. Atqui adfert solummodò Auctor quod ad institutum facit:* Quis me iudicem constituit, *omisso: aut diuisorem.*

463. Puto iam alibi satis commendasse meos, &c.] *Intelligit cap. xv. huius libri, vbi tractat illud Luc. 6.* Væ diuitibus, *& citat similiter ex Isai. cap. 39. & 4. Reg. 20. idipsum quod hìc in calce huius capitis, de* Rege, *nempe Ezechia,* gloriato de gazis & apothecis; *vbi vide Adnotat. nostras numer. 197. quas diuitias damnet Auctor, & numer. 203. de Ezechia. Cap. 14. huius eiusdem libri habes etiam citatos locos 1. Reg. 2. & Psal. 112. ad quorum priorem pertinet illud hìc citatum:* ipsos dynastas detrahente de solio, *ad posteriorem verò:* & pauperes adleuante de limo.

464. Ab eo ergo erit & parabola diuitis blandientis sibi de prouentu agrorum suorum, cui Deus dicit: Stulte, hac nocte animam tuam reposcent. Quæ autem parasti, cuius erunt: &c. *In his verbis Lucæ eadem est Auctoris lectio, quæ vulgata Latini Interpretis:* reposcent, *&:* cuius erunt; *quæ nimis libera etiam hìc castigatio Isidori Clarij:* tenuntur; *quia nihil obstat, quin etiam olim Græcè ita sit; maximè quum B. Augustin. hom. 48. legat:* auferetur.

Cap. xxix.

465. Quis nollet curam nos agere animæ de victu, & corpori de vestitu, &c.] *Caput hoc obscurissimus:* De cura non agenda victus & vestitus, succingendis lumbis, seruis beatis, aliisque nobis Domini, ex eodem cap. xij. Lucæ. *Atqui non hìc paraphrasticùs transtulit:* de victu, *&:* de vestitu, *pro eo quod est apud Lucam: quid manducetis, & quid induamini.*

466. Cuius & corui non serunt, nec metunt, nec in apothecas condunt, & tamen aluntur ab ipso, &c.] *Hìc retinuit Auctor vocem Græcam* ἀποθήκη, *præterquàm quòd plurali numero expressit ad sensum magis quàm ad verbum:* nec in apothecas condunt, & tamen aluntur ab ipso, *quam Græcè, Latinè, & Syriacè legatur: quibus non est celsitudinem horreum, & Deus pascit illos. Est autem illud Tertullianicum: æmulam liberalitatis suæ. Et vox etiam in compendium redegit illud:* anima potior illa, & corpus tunica. *Atqui:* figurauit, *tandiùm hìc accipit Auctor, pro:* fecit ac creauit, *seu formauit.*

467. Cuius & lilia, & fœnum non nent, nec nent, & tamen vestiuntur ab ipso; cum & Salomon gloriosissimus, nec vllo tamen loculo cultior, &c.] *Duos versus Euangelij in compendium contraxit Auctor, ordine etiam mutato. Nam quod de* Salomone *legitur, præmittitur quod de fœno dixit Christus. Bene autem hìc quòd etiam hìc Auctor conformiter vulgatæ Interpreti fœnum verterit, quod Græcè est* χόρτος, *pro quod alij herbam, vel gramen. In hoc tamen ab aliis omnibus, quod vocem Græcam κρίνα transtulerat: texunt, pro quo alij omnes, etiam Syrus Interpres: laborant, quod vox Græca propriè significat; quare & mox conformiter illis:* nec illis laborant. *Atqui rectè adnotauit ad marginem Rhemensium, quod præstantia iterum vtatur Auctor, pro præstatione.*

468. illos modicæ fidei incusat, &c.] *Græcè vnica vox* ὀλιγόπιστοι, *pro quo paulopòst vertit:* modicos fidei. *Est verò illud Tertullianicum:* velatè, *&* sub inuolucro. *Nihil autem dissentit Auctor.*

ab aliis in illo Lucæ: Hæc enim nationes mũdi quærunt.

469. quos pares gentium, &c.] *Hoc est (inquit Rhenanus) pares gentibus. Sic lib. de Carne Christi, c. 3.* Alioquin par erit eorum, quæ conuersa amittunt quod fuerunt; quorum vtique Deus in omnibus par non est.

470. Scit autẽ pater opus esse hæc vobis, &c.] *Omissum fuisse à Marcione* Vester, *quod habent Græci, Syriaci, & Latini codices, testatur Epiphanius Confut. 34. qui paulòante Confut. 32. idipsum quod Auctor, in Marcionem retorquet. Sunt autem Tertullianica:* depreciator, *&:* vt quod suprà distuli, expunxerim; *vbi ad quem locum adludat, non occurrit.*

471. Quærite enim, inquit, regnum Dei, & hæc vobis adiicientur, &c.] *Et Auctor hîc, & Cõfutat. 33. Epiphan. prætermittit* primùm, *quod habet æditio vulgata, neque etiam hodie est Græce aut Syriacè. Quemadmodum neque apud illos, neque apud Auctorem reperitur illud Latini Interpretis:* & iustitiam eius. *Verisimile est itaque apud illum adiecta esse illa ex Matth. cap. 6. vbi secundum omnes æditiones, vtrumque legitur; maximè quum etiam in multis Latinis veteribus codicibus neutrum legatur apud Lucam. Quamquam interim Auctor etiam apud Matthæum legisse non videatur, vtpotè qui suprà Tom. 2. lib. de Oratione, c. 6. & hoc Tomo lib. 3. adu. Marc. cap. vlt. legat quidem:* priùs, *sine:* primùm, *sed omittat vtrobique:* & iustitiam eius. *Atqui mox legimus:* Ea si regno accedent, *ex altero Vatic. MS. cod. quia correspondet illi quod præmittitur:* adiicientur.

472. cui per omnia pariauerint, &c.] *Id est (inquit Rhenanus) pares fuerint, sine æquales, à pariando. Quo verbo libro de Resurr. carnis vsus est, cap. 53.* Æqua enim substantia pariãt inter se Christus & Adam; *eodem lib. suprà, cap. 6.* Et sermo enim Deus, *inquit,* qui in effigie Dei constitutus, non rapinam existimauit pariari Deo; *item l. de Carne Christi, c. 6.* Pariamus igitur, de calcaria, quod dici solet, in carbonariam, à Marcione ad Apellen.

473. Sumus serui, &c.] *Pergit ad parabolam Christi, qua* seruis *nos comparat, qui* succingere debemus lumbos, item lucernas ardentes habere, atque ita exspectare Dominum redeuntem à nuptiis. *Vbi solummodò in hoc differt Auctor à vulgata æditione, quòd non legat:* in manibus vestris, *sicuti nec etiam B. Cyprian. lib. de Vnitate Eccles. & lib. de Exhort. Martyr. cap. 8. neque etiam Testim. lib. 2. cap. 19. aut lib. 3. Testim. cap. 11. neque verò etiam Græca aut Syriaca quæ extant hodie exemplaria; immò neque legitur in quibusdam Latinis MS. Explicatur interim nominatim illud à B. Hieron. in 16. cap. Ezechielis; quare verisimile est, iam ab eo tempore ita lectum fuisse in æditione vulgata; maximè quum recentiores omnes id legant Commentarij, & insuper explicent; quare etiam hîc nimia libertas Isidori Clarij, qui id prætermisit, quandoquidem etiam apud Irenæum legatur lib. 4. cap. 70. Atqui rursus hinc* nuptias *probat Auctor, aduersus Marcionem.*

474. lacinioſæ vitæ & implicitæ, &c.] *Exponit seipsum (inquit Rhenan.) quum dicit:* & implicitæ. *Nam* lacinioſum *& implicitum significat.*

475. Furem illum, cuius horam si paterfamiliæ sciret, non sineret suffodi domum suam, &c.] *Hîc transit ad aliam parabolam Christi; vbi, sine:* effodi *leges cum excusis, sine* suffodi *cum MS. 2. Vatic. exempl. aut* perfodi *cum vulgata Interprete, perinde est; omnia enim significat vox Græca* διορυγῆναι. *Lectionem interim Auctoris esse* suffodi *patet ex eo quod mox sequitur:* suffodit, *& postea:* nũquam ab eo suffossus esset. *Benè autem habet quòd Auctor legat cum vulgato Interprete:* sciret, *&:* sineret, *pro eo quod alij:* scisset, *&:* siuisset; *quare & hîc non sequenda castigatio Isidori Clarij. Atqui loco huius adfert Epiphan. Confut. 35. quòd Marcion perperàm, pro:* secunda aut tertia vigilia, *haberet: vespertinam vigiliam. Perinde etiam est sine legas cum altero Vatic. MS. cod.* Porrò quum furem nobis diabolum demonstrarit, *sine:* demonstret *cum aliis.*

476. Propterea iubet, vt parati simus, quia qua non putamus hora, filius hominis aduenier, &c.] *In hoc loco Lucæ nihil variat ab aliis Auctor, & confirmat lectionem illorum, qui malunt legere, cum vulgato Latino Interprete: veniet, quàm: venit. Atqui nec illud potui reperire vbi ab Auctore tractatum sit:* habes suprà scriptum: Neminem rei suæ furem esse.

477. Itaque interroganti Petro, in illos an & in omnes parabolam dixisset, &c.] *Suppleuimus:* an & in omnes, *ex vtroque Vatic. MS. cod. quòd etiã Græcè & Syriacè legatur apud Lucam.*

478. ad ipsos & ad vniuersos qui Ecclesiis præfuturi essent, proponit actorum similitudinẽ, &c.] Actor *est (inquit Rhenan.) procurator publicus, cuius fit mentio in Tract. Quod cuiusque vniuersitatis nomine, in Pandectis. Et* Actus, *ipsa administratio; quo vocabulo paulopòst vtitur Tertullianus. Vides itaque etiam hîc voces Iureconsultorum, pro eo quod Latinus vulgatus Interpres: dispensatorem vertit; cui consentit vox Græca* οἰκονόμος.

479. Quorum qui benè tractauerit conseruos absentia domini, reuerso eo omnibus bonis præponentur, &c.] *Generaliter* benè tractauerit, *transtulit hîc Auctor, pro eo quod Lucas* τὸ διδόναι ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον, *hoc est, sicut vulgatus Interpres Latinus: vt det illis in tempore tritici mensuram. Quod etsi ad omnem cibum pertineat, tamen nimis liberè etiam hîc castigauit Clarius: demensum. Oportebat itaque potius suam versionem nuncupasse, quàm vulgati Interpretis castigationem.*

480. Qui verò secus egerit, reuerso domino, qua die non putauerit, hora qua non scierit, &c. segregabitur; & pars eius cum infidelibus ponetur, &c.] *Legit quidem Epiphan. Confut. 36. & dissecabit ipsum; quem sequitur etiam nimis liberè Clarius; & videtur magis conforme voci Græcæ* διχοτομήσει. *Verum Auctori legenti* segregabitur, *consentit ex Syriaco Latinus Interpres vertens: separabit eum; atque adeo retinenda omninò vulgati Interpretis lectio: diuidet eum, ad vtrumque sensum accommoda, maximè quum eam etiam habeat B. Hieron. lib. 13. in Ezechiel. ad cap. 45. Cui etiã conformiter Auctor, non modò legit:* infidelibus (*pro eo quod Erasmus: infidis, vertendum putat*) *sed etiam interpretatur, dum mox:* segregatis & infidelibus *his opponit* retentos *& fideles. Est verò Tertullianicum:* iudicato fiat.

481. Quem alium intelligam cædentem seruos paucis aut multis, &c.] *Pergit ad illa verba Christi de* seruis vapulantibus (*vtpotè à Domino* cæsis) multis aut paucis plagis; *quæ transposuit Auctor.*

482. Ignem veni mittere in terram. Ille optimus, &c.] *Verba hæc Lucæ explicaturus; ex sententia Marcionis, profert illã Antithesin:* Ille optimus, &c.

quando iste, &c. *quam congessit ex illo Luc. 9. quum* discipulos coërcuit, ne ignem postularent, *de qua supra cap. 23. & econtrario tum ex hoc loco, tum ex similibus Gen. 19.* quando Sodomam & Gomorrã nimbo igneo excussit; *tum ex scripturis Psal. 46. Osee 8. Isai. 30. & Exod. 3. quas hîc citat.*

483. Ignis ante ipsum procedet, &c.] *Quum alij omnes legant:* præcedet, *iuxta id quod hodie est Græcè* προπορεύσεται: *videtur Auctor legisse* προπορεύσῃ, *quod:* procedet *significat.*

484. ignem emittam in ciuitates Iudæ, &c.] *Sic restitui ex vtroque MS. Vatic. cod. pro:* Iudææ; *nam Osee 8. Propheta omninò loquitur de ciuitatibus Iuda, id est, tribus Iudæ, non Iudææ.*

485. vel per Isaiam: Ignis exarsit ex indignatione mea, &c.] *Non potui inuenire apud Isaiam locum, quicum hæc verba magis conueniant, quàm illud Isai. 30. Et ira furoris (sive* indignationis *eius) sicut* ignis *deuorans; quem ipsum locum conuenire etiam scribit cum dictis verbis Lucæ:* Ignem veni mittere in terram, *B. Hieron. in Comment. Siquis alium reperiat aptiorem, per me licet.*

486. Putatis venisse me, pacem mittere in terram? non dico vobis, sed separationem, &c.] *Mirum est quod addit Auctor:* Machæram quidem scriptum est, *sed Marcion emendat; quum tamen codices omnes tam Græci quàm Syriaci & Latini hîc* separationem *legant, at* machæram *apud Matthæum, cuius integrum Euangelium reiecit Marcion; fortassis ad hoc adludit Auctor. Certè Epiphanius nihil tale habet; & quod Græcè ad marginem adnotatum est:* οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν, *ex Matthæo desumptum est.*

487. Denique: Diuidetur, inquit, pater in filium, & filius in patrem; & mater in filiam, & filia in matrem; & nurus in socrum, & socrus in nurum, &c.] Diuidetur *vertit, quod Græcè est* διαμερισθήσεται. *Postrema autem verba transposita sunt, quum eduerso legantur & Græcè & Syriacè, & Latinè; sed nihil immutauimus, quòd sic etiam legant MS. Vatic. cod. maximè quòd videatur id fecisse, vt magis adludat ad Prophetiam sequentem.*

488. Vereor ne Michæas, &c.] *Adludit (sicuti ante me adnotauit de Christo Reuerendiss. Dominus Iansonius Episcopus Gandauensis in Concord. Euangel. c. 55.) ad illud Michææ 7.* Filius *contumeliam facit* patri, *filia surgit aduersus matrem suam, nurus contra socrum suam, inimici hominis domestici eius. Iam antea verò (Tertullianum non dubito sequutus auctorem) B. Hieronym. in eius loci Commentario, propè eadem esse adnotauit verba in Euangelio quæ in Propheta; ita vt dubitet vtrum ex Propheta à Domino adsumpta sint, an propria auctoritate præcepta. Quod maximè intelligitur de Euangelio Matth. 10. vbi magis accedit ad verba Prophetæ.*

489. Et ideò hypocritas pronuntiabat, cœli quidem & terræ faciem probantes, tempus verò illud nó dinoscentes, &c.] *Pro iisdem habet* probare *&* dinoscere, *quia vtrobique est Græcè* δοκιμάζειν.

490. Meritò exprobrat etiam quod iustum non à semetipsis iudicarent, &c.] *Quum Græcè sit* δίκαιον, *quod vertit Auctor & vulgatus Interpres* iustum; *mirum est, vnde transtulerit Syrus Interpres: veritatem.*

491. olim hoc mandat per Zachariam: Iustum iudicium & pacatorium iudicate, &c.] *Prorsus sic legendum pro:* per Ezechielem; *quia apud Ezechielem nihil tale reperitur, sed Zachar. 8. iuxta* LXX. *præterquàm quòd transpositis verbis ibi legatur:* iudicium pacificum (*pro quo Auctor* pacatorium) & iustum iudicate. *Quæ verò sequuntur, habentur Hier. 22. Isai. 1. & 5.*

492. Nam & iudicem qui mittit in carcerem, non ducit inde, nisi soluto etiam nouissimo quadrante, &c.] *Epiphanius Confut. 37. aduers. Marcionem etiam, quod hîc prætermittit Auctor, non de iudice, sed de exactore, cui tradatur à iudice mittente in carcerem. Atqui de Prouerbio:* eodem gradu occurrere, *vide nostra Prolegomena.*

Cap. xxx.

493. Quæstionem rursus de curatione sabbato facta quomodo discussit? &c.] *Capiti huic inscriptionem fecimus:* De curatione rursus sabbato facta, aliisque verbis Domini, ex cap. XIII. Lucæ. *Vtrum imprimis notandum, quod habet Epiphan. Confut. 38. Impurè tum esse à Marcione:* Venerunt quidam nuntiantes ipsi de Galilæis, quorum sanguinem miscuit Pilatus cum sacrificiis ipsorum, respondens dicit: *de* XVIII. *in Siloam mortuis in turri. Et Nisi pœnitentiam egeritis, vsque ad (nempè inclusiuè)* parabolam hîc de qua dicit agricola: dimitte eam (*sic enim scribendum illic*) donec fodero & misero stercora, & si fecerit fructum, excinde. *Quod postremum, quòd vinea dicatur à Christo, etiam* parabolam vineæ *vindicatam à Marcione patet. Quo fit, vt Auctor sibi non constet:* De curatione sabbato facta *nullum, quo annis 18. non poterat sursum respicere.*

494. Vnusquisque vestrum Sabbatis non soluit asinum aut bouem suum à præsepi, & ducit potum? &c.] *Istud (in quo solum ab aliis Adamantius differt, legens:* Sabbatis, *pro:* Sabbato) *non vult Dyonisius, sed Confut. 39. illud Christi quod sequitur: Hanc filiam Abrahæ quam adligauit Satanas; ex quo probat Christum esse eiusdem Dei cuius Abrahã. Ideoque magis (vti Confut. 40. prosequitur) quòd etiam videatur illud sub finem huius capitis Lucæ:* Quum videritis Abraham, Isaac, & Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei; *legens duntaxat: quum omnes iusti resurrexerint in regno Dei, ita, quod Auctor omisit, illi sententiæ aduersus Marcionem.*

495. Simile est regnum Dei, inquit, grano sinapis, quod accepit homo, & seminauit in horto suo, &c.] *Paraphrasticè vertit Auctor:* seminauit, *pro:* misit seu proiecit, *parabolam hanc pulchrè explicans.*

496. fermento enim comparauit illud, &c.] *Nempè:* regnum Dei. *Atqui dum dicit:* arvina, *&* miliatiora creatori, *adludit ad scripturas, Exod. 12. de præcepto azymorum comedendorum dato filiis Israël, & Exod. 23. at 34. de sollemnitate azymorum. Sunt autem hæc verba prolata ex persona Marcionis vsque ad illud:* Congruit, *&c. Atqui de Prouerbiali formula: vide nostra Prolegomena.*

497. quia post illam clibanus vel furnus gehennæ sequatur, &c.] κλίβανος *Græcè, furnus latinè. Quamquam autem non expressè fiat* gehennæ *hoc loco mentio, tamen subintelligitur in eo quod mox sequitur:* Recedite à me, *nempè in gehennam. Illic* fletus, &c.

498. Sicut hîc quoque: Quum surrexerit, &c. quit, pater familiæ (quò, nisi quò dixit Iudæ

Quum

Quum surrexerit comminuere terram?) & cluserit ostium, &c. pulsantibus respondebit: Nescio vnde sitis, &c.] *Sic prorsus distinguēdus hic locus, alioqui perquàm obscurus; vbi nihil à vulgato Interprete differt. Siue autem legas:* clauserit *cum altero Vatic. MS. cod. siue cum aliis:* cluserit, *quod magis Tertullianicum est & Cyprianicum, non refert; istud interim rectè adnotauit Rhenan. deriuari ab antiquo verbo:* cludo.

499. Et rursus: Enumerantibus quòd coram illo ederint & biberint, & in plateis eorum docuerit, adiiciet: Recedite à me omnes operarij iniquitatis. Illic erit fletus & frendor dentium, &c.] *Tres versus simul coniungit Auctor. A quo confirmatur lectio vulgati Interpretis:* operarij iniquitatis, *ad verbum ex Graco:* ἐργάται τῆς ἀδικίας, *pro eo quod Erasmus:* qui patratis iniquitatem. Frendorem *autem accipit pro:* stridore, *qui fit, quum strictis & simul concussis dentibus vox emittitur; quo significatu dixit Plautus in Captiuis:ita* frendebat *dentibus.*

500. quum videbunt iustos introeūtes in regnum Dei, se verò detineri foris, &c.] *Hîc vtitur Auctor versione Marcionis, de qua suprà ex Epiph. qui* iustos *dumtaxat legit, pro eo quod Lucas:* Abraham, *&* Isaac, *&* Iacob, *&* omnes Prophetas; *Et similiter iuxta Marcionem:* se verò detineri foris, *sicuti ibidem adnotat Epiphan. pro eo quod est iuxta Lucam:* expelli foras. *Eadem ex causa, non tractat hîc Auctor, quæ (teste eodem Epiphan. Confut. 41.) rursus rescidit Marcion:* Venient ab Orientibus & Occidentibus (*sic enim ille legit*) & accumbent in regno Dei; *&* hoc: Postremi erunt primi, *&c. &* hoc: Accesserunt Pharisæi dicentes: Exi & vade, quia Herodes vult te occidere; *&* hoc: Ite & dicite vulpeculæ illi, *vsquequò dixit:* Non est possibile Prophetam perire extra Hierusalem; *&* hoc: Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas missos; *&* hoc: Sæpè volui congregare velut gallina filios tuos; *&* hoc: Relinquetur vobis domus vestra; *&* hoc: Non videbitis me, donec dixeritis: Benedictus. *In quo rectè temeritatem Marcionis adnotat, tamquam qui dimidium corporis ex animali amputet.*

CAP. XXXI.

501. Ad prandium vel ad cœnam qualeis vocari iubet? &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Qualeis ad prandium vel ad cœnam vocati debeant, & de cœna magna; ex cap. XIIII. Lucæ. *Atqui pulcrè confert locum Isai. 58. sæpius suprà citatum cum verbis Christi; qui vocari vult* ad prandium vel ad cœnam *pauperes siue* mēdicos, *Græcè* πλωχούς, qui retribuere non possint humanitatis istius vicem; eam in resurrectione repromittens. *Iterum autem his verbis accommodat illud Isai. 1.* amantes munera, sectantes retributionem.

502. Homo quidam fecit cœnam, & vocauit multos, &c.] Cœnam *magnam hāc pulcrè interpretatur Auctor, de* vitæ æternæ saturitate, *&* hominē, *Deum creatorem. Atqui iterum hîc* paraturam *accipi pro* apparatu, *rectè adnotauit Rhenanus. Sunt etiam Tertullianica:* quâ homines, *&:* quâ Iudaici. *Pulcrè denique explicat:* antè iam vocatos ad cœnam per patres, admonendos autem per Prophetas, *seruos nempè, quos misit hora cœnæ dicere vt venirent.*

503. Excusant se inuitati, &c.] *Non solùm vulgatus Interpres, sed etiam Auctor legit:* Excusant; *eleganter, vel ipso Erasmo teste, quòd adductâ caussa recusarent venire.*

504. Qui pertinentissimè ad hanc parabolam per Hieremiam: Audite, inquit, &c.] *Omninò distinguendus sic est hic locus. Citat autem Hierem. cap. 7. & 11. iuxta* LXX. *tum hîc, tum in sequenti huius parabolæ expositione; præterquàm quòd legat:* in iis quæ cōcupierunt corde suo malo, *pro eo quod habetur Græcè & Latinè: in desideriis cordis sui mali.*

505. Agrum emi (*Græcè* ἀγρὸν) & boues mercatus sum, & vxorem duxi, &c.] *Tres diuersorum excusationes coniungit simul, vt ad verbum transeat Hier. 7. nempè illa:* Et emisi ad vos omnes famulos meos Prophetas (*nam sic lego ordine transposito*) die, & ante lucem, *Græcè* καὶ ὄρθρου, *quod vnica voce vertit Latinus Interpres* LXX. *diluculo.*

506. audiit, &c.] *In hoc differt à* LXX. *quòd singulari numero legat quæ illi plurali, & quòd:* collum, *trāsferat* τράχηλον, *quod alij:* cervicem.

507. Hoc vt patrifamiliæ renuntiatum est, motus tunc (benè, &c.) mandat de plateis & vicis ciuitatis facere sublectionem, &c.] Motus *accipitur pro:* iratus, *bis hoc loco, & similiter* moueri, *pro* irasci. *An autem iram propriè Deo adscripserit Auctor, nescio, vide nostra Prolegomena.*

508. Numquid solitudo factus sum domui Israëlis? &c.] *Apud* LXX. *immò & Hebræum ac Chaldaicè legitur dumtaxat:* Israëli, *sed paraphrasticās vertitur ab Auctore:* domui Israëlis. *Propriè verò ab eo vertitur:* terra in incultum derelicta, *pro eo quod Græcè est* ἡ γῆ κεχερσωμένη, *pro quo Latinus* LXX. *Interpres: terra plena sentium. Atqui illud:* Itaque misit, *&c. explicatio est verborum Lucæ præcedentium; non verò ipsa verba Lucæ.*

509. Dehinc loco abundante, præcepit etiam de viis & sepibus colligi, &c.] *Istud rectè de nobis, id est gentibus, interpretatur Auctor.*

510. Auertam faciem meam ab eis, & monstrabo quid (*nempè erit*) illis in nouissimis, &c.] *In his verbis Deuter. 32. solùm differt à vulgato Interprete Latino* LXX. *quòd vertit:* obæmulati sunt, *&:* obæmulabor, *quod Græcè est* παραζηλώσαν, *&* παραζηλώσω, *pro quo alij: prouocauerunt, & prouocabo; & voces Græcas* παρώργισαν *ac* παροργιῶ, prouocauerunt in iram, *ac:* prouocabo in iram, *pro eo quod ille: iritauerunt, & iritabo. Vtrumque illæ significant.* Genitura *autem (vel Rhenano teste) iterum accipitur pro generatione.*

511. De qua illos gustaturos negat Dominus, &c.] *Etiam hoc ex Luca, interpretatus Auctor, de reiectione Iudæorum; id comprobans loco sæpè citato Isai. 1.*

512. Planè ad hoc secundò vēturus est, vt gentibus prædicet, &c.] *Istud prorsus ex sententia Marcionis dicit; quod illi quasi concedit per Ironiam, vt ad alia properet.*

513. Interea qui cœnæ istius vocationē in cœleste conuiuium interpretaris, &c.] *Non reiicit, sed etiam accommodat aduersus Marcionē sensum secundum huius parabolæ:* de conuiuio cœlesti spiritalis saturitatis & iocunditatis, *id est ide Eucharistiæ sacramento, in quo ex sumptione corporis Domini,* spiritalis saturitas & iocunditas *nobis accedunt.*

514. terrenas promissiones vini, & olei, & frumenti, & ipsius ciuitatis, &c.] *Vetus Testamentum eiusmodi promissionibus ita scatet, vt superfluum foret ad marginem vnam aliquam scripturā adnotare. Atqui*

plurima adhuc verba Domini Lucæ 14. omittit Auctor, fortasse quòd propriè aduersus Marcionem non militarent.

CAP. XXXII.

515. Quem & dragmam perditam quis requirit? &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De oue & dragma requisitis & inuentis, ex cap. Lucæ xv. *Vbi pulchrè* & ouem & dragmam requisitas & inuentas, hominem *interpretatur; tribus dumtaxat verbis (quod aiunt) eam & recensens, & explicans; quòd alibi (nempè supra Tom. 2. lib. de Patientia cap. 12.) latiùs de oue tractauerit; & de dragma, seu:* didragma, *suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 11. vbi vide Adnotationes nostras num. 74.*

516. Atque adeò illius est exultare de pœnitẽtia peccatoris, &c.] *Hìc videtur* Deo *adscribere* exultationem de pœnitentia peccatoris, *quam Lucas Angelis Dei adtribuit; non enim angelorum, sed Dei dictum fuit illud suprà Tom. 2. lib. de Pœnitentia satis explicatum: Malo pœnitentiam peccatoris, quàm mortẽ; quod partim ex cap. 18. partim ex 33. Ezechielis desumptum ibidem adnotauimus num. 17. Atqui cur reliqua huius capitis Auctor non prosequatur, reddit rationem Epiphanius Const. 42. Rescidit enim (inquit ille) Marcion totam* parabolam duorum filiorum, eius qui accepit partem paternorum bonorũ, & prodigaliter consumpsit, & alterius, *&c. Quam interim adlegatam habes ab Auctore suprà dicto loco lib. de Pœnitentia.*

CAP. XXXIII.

517. Quibus duobus Dominis neget posse seruiri, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus:* De duobus Dominis, Deo & Mammona; ac de dicto Domini: Lex & Prophetæ vsque ad Ioannẽ, ex cap. XVI. Lucæ. *Atqui istud per præoccupationẽ adfert ante alia, quæ initio capitis huius Lucæ habẽtur; eo quòd faciat illa ad explicationem* duorum Dominorum; *quos perperàm Marcion interpretabatur* Deũ creatorem & Deũ suũ. *At Christus ipse alios se intelligere declarat:* Deum proponens & Mammonam, *quum subdit, sicut infrà etiam citatur ab Auctore:* Non potestis Deo seruire & Mammonæ.

518. quia alterum offendi sit necesse, alterum defendi, &c.] *Non sunt hæc verba Euangelistæ, sed Auctoris, quæ colligit tum ex communi euentu rerum, tum partim ex Euangelistæ verbis: Aut enim vnum odiet, & alterum diliget, aut vni adhærebit, & alterum cõtemnet. Eum enim quem odimus & contemnimus, offendimus facilè,* ab eo absistentes (*vti interpretatur suprà Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 12.*) *quẽ autem diligimus, cuique adhæremus, defendere solemus & manum tradere, vti suprà loquitur.*

519. secundum serui illius exemplum, qui ab actu summotus, dominicos debitores diminuit, cautionibus releuat in subsidium sibi, &c.] *Hìc adtingit paucis parabolam villici, siue οἰκονόμου, quem generali nomine* seruum *vocat, quem* ab actu summotum *rectè interpretatur Rhenan. ab officio summotum, adempta illi administratione, eo sensu, quo suprà cap. 29.* Actores & Actum, *voces Iureconsultorum, exposuit. Qui etiam:* cautiones, *Syngraphas interpretatur; nam Græcè τὸ γεγραμμα legitur his apud Lucam.*

520. Et ego, inquit, dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniustitiæ, &c.] *Dum* Mammonam, nummum *Auctor interpretatur, intelligit ipsas diuitias; nam* mammona *B. Hieron. teste Epist. ad Hedibiam, quæst. prima, diuitias, easque iniustas significat, vox Syriaca, non Hebraica; quare & addit* Christi iniustitiæ.

521. Cui famulatam videns Pharisæorum cupiditatem amentauit hanc sententiam, &c.] *Ista omninò nouam periodum incipimus. Atqui* amentauit *rectè Rhenanus interpretatur, iaculatus est, emisit, vt de* amento, *id est, loro deductum sit verbũ* amentare. *Nam & alteri codici MS. Vatic. adiuncta erat hæc ad marginem expositio* amentauit, *id est, ab amento librauit, seu vibrauit. Facit ad intellectum illud Senecæ in Hippol.* Amentum *digitis tende prioribus, & totis iacientem dirige viribus.* Amenta *enim (inquit Festus) quibus ut mitti possint, vinciuntur iacula, quia aptãtes ea ad amentum trahunt.*

522. Irridebant denique Phariſæi pecuniæ cupidi, &c.] *Vertit propriè:* pecuniæ cupidi, *quod Græcè est φιλάργυροι. Atqui ex vtroque MS. Vatic. cod. cuius etiam vestigia primæ editionis, legimus:* Quibus potius, *pro:* Quimnunc, *&c.*

523. quomodo dictum: Si in mammonæ iniquo fideles non exstitistis, quod verum est, quis vobis credet? &c.] *Prorsus sic legimus & castigamus, quod corruptè legebatur:* quomodo dictum sit: In Mammona, *&c. nam:* Si, *legitur apud Lucam inter antiquiores omnes, tam Græcam & Latinam, quàm Syriacam, & sensus ipse id requirit. Istud autem iterum transposuit suo instituto; nam præmisit apud Lucam illi, quæ prius posuit Auctor de Phariseis. Atqui τὸ ἀληθινὸν id est:* quod est verum, *opponit Christus iniustitiæ, & credet accipitur pro: committet, nam & Græcum πιστεύσει, etiam illud subinde significat.*

524. Et si in alieno fideles inuẽti non estis, quod meum est quis dabit vobis? &c.] *Hoc vulnerum, quomodo non modò legat, sed & explicet Auctor, quod* meum est, *quum tamen Græcè sit:* ὑμέτερον, *& tam Interpres Syriacus, ac B. Cyprianus lib. de opere & eleemosynis legant:* quod vestrum est.

525. Si autem & iustificantes se coram hominibus Phariſæi, &c.] *Intelligit illud Christi ad Phariseos: Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus, & sequentia, pulcrè tam olim per Prophetas iudicem temperata esse, ostendit.*

526. Miser homo qui spem habet in homine, &c.] *Quum Græcè sit Hier. 17.* Ἐπικατάρατος, *per quo omnes Interpretes, & ipse alicubi suprà Auctor illo* dictus; *hìc,* miser, *transtulit, ex consequenti, quia miseri sint qui maledicti & execrabiles.*

527. Si & adiicit: Sci autem Deus corda vestra, illius Dei vim commemorabat, qui lucernam se pronuntiabat, &c.] *Castigamus:* Si, *pro:* Sicut, *vetero Vatic. MS. cod. & supplemus:* qui lucernã se pronuntiabat, *nempè quum sic dixit Hier. 11. 17. & scrutantem renes & corda; quod quidem etiam tribuitur Psal. 7. Sed solet persistere Auctor in citatione eadem alicuius Prophetæ; at cæpit citare Hieremiam, forte tæsus etiam adludit ad illud Sophon. 1. Scrutabor Hierusalem cum* lucerna.

528. quod elatum est apud homines, pretium est Deo, &c.] *Etiã hìc sensum potius reddit quam verba, quum Græcè sit hodie* ὑψηλὸν μεγ. ὑπερῆφανον τῷ θεῷ, *quamquam interim paulo aliter lectum olim fuisse, ostenderet ex translatione Syriaca, quæ habet:* abominatum est; *quod accedit ad lectionem Auctoris,* Græcis

529. in omnem contumeliosum, &c.] Græcis

Isai.2. ὅτι πάντα ὑφειται, quod vertit Latinus LXX. *Interpres: arrogantem; Auctor verò:* contumeliosum, *magis proprie.*

530. Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem, ex quo regnum Dei adnuntiatur, &c.] *Frequentissimè hanc scripturam adlegauit Auctor aduers. Marc. hoc ipso libro, eò quòd eam citaret pro se Marcion; sed pulcrè deduxit, etiam Ioannis aduentum prædictum à Creatore, tam hic tum alibi. Quid? quòd Epiphan. Confut. 43. inde probet, eundem esse Deum Creatorẽ & Deum Christi; quòd, nominans* Legem & Prophetas, *neque iniquitatẽ illis adscribens, eidem testimonium præbeat. Atqui Epiphan. magis clarè vertit: ex eo tempore; nam Græcè est apud Lucam:* ἀπὸ τότε. *& Auctor obscurius:* ex quo.

531. Nam & si probauimus, &c.] *Adludit ad cap. 1. huius lib. 4. de* veteribus & nouis; *item ad* XVIII. *de* Ioanne ostẽso à Prophetis præparatore viarum Domini.

532. vt vnde magis probetur, &c.] *Aut quæsitiuè (inquit Rhenanus) legenda sententia: aut* vt vnde *subaudiendum, Nihil sit: vt nihil sit vnde magis probetur, &c. Verùm habet nescio quem suum modum in vsu huius Aduerbij:* Vnde.

533. Transeat igitur cœlum & terra citiùs, &c. quàm vnus apex verborum Domini, &c.] *Videtur non legisse Auctor quod apud Lucam est:* cadere, *Græcè* πεσειν; *Item ex proposito vertisse* verborum Domini, *quod alij:* de lege; *vt ostendat consonantiam* verborum Domini, *tã in lege noua, quàm in veteri. Ad quod pulcrè adeò adaptat verba Isai. 40.*

CAP. XXXIIII.

534. Sed Christus diuortium prohibet, &c.] *Titulum capiti huic imposuimus:* De diuortio prohibito, atque adeò coniugio adprobato, & de inferis ac sinu Abrahæ; ex eodem cap. XVI. Lucæ; *vbi pulcrè iterum defendit* cõiugium *aduersus Marcionem, quomodo suprà lib. 1. cap. penult. Sunt interim priora hæc verba, vsque ad:* Planè, *&c. verba Marcionis, obiicientis diuersitatem legis & Euangelij, in eo quòd* Christus diuortium prohibet, quum Moyses repudium permiserit. *Sed pulcherrimè respondet Auctor ex Euangelio Matthæi 19. vbi Christus dicit:* propter duritiam cordis ipsorum præcepisse Moysen repudium dari; à primordio autem non fuisse sic. *Atqui* diuortium *propriè accipi ab Auctore pro tali diuortio, quo quis dimittit vxorem, & alteram ducit, patet ex explicatione similium verborum Christi; alioqui ob fornicationem permitti* diuortium, *id est separationem connictus, patet dicto cap. 19. Matthæi.*

535. Qui dimiserit vxorem suam, & aliam duxerit, adulterium commisit; qui dimissam à viro duxerit, æquè adulter est. Vt sic quoque, &c.] *Omninò castigandũ duximus:* adulterium commisit, *pro:* committet; *tum quòd ita legatur, iuxta æditiones omnes, aut saltem:* committit; *tam hic quàm Matth. 5. & 19. tum quòd infrà hoc eodem capite idipsum sic citetur ab Auctore.*

536. & euenerit non inuenire eam apud eum gratiam, &c.] *Vertit Auctor hoc paraphrasticẽ, pro eo quod est apud* LXX. *Deuter. 24. &* erit, *si non inuenerit gratiam coram eo. Omittit etiam vocalem:* &, *quæ interuicitur à Moyse; vt ne suspensam teneat sententiam. Legit item singulari numero:* in manu eius (*sic enim lego cum 2. Vatic. MS. cod. pro:* in manum) *quemadmodum ex Hebræo Latinus Interpres, & Chaldæus paraphrastes, pro eo quod illi: in manibus eius.*

537. Non enim recepisti illud quoque Euangelium eiusdem veritatis, &c.] *Agit de* Euangelio Matthæi, *quod reiiciebat Marcion, vbi cap. 19. leguntur verba sequentia. Nam lego imprimis, sicuti vbique Tertullianus:* in carnem vnam, *pro:* in carne vna; *deinde, secutus vestigia alterius Vatic. MS. cod.* homo non disiunget, *pro eo quod interrogatiuè legebatur dumtaxat:* homo disiunxerit? *tum quòd græce sit* μὴ χωριζέτω, *& Latinè ac Syriacè: non separet; tum quòd infrà Auctor Tomo 5. lib. de Monog. legat bis:* homo non separabit; *& verò etiam Patres omnes, negandi particulam legunt. Est autem mira phrasis:* patrem gestans eum, *pro:* patrem agnoscens. *Paulò post cũ Sixto Senensi Biblioth. sanctæ lib. 6. cap. 81. omittimus:* dimissam, *legentes dumtaxat:* ex ea vtique caussa, qua non licet dimitti; *pro quo clarius esset, si legeretur:* dimittere; *sed illud redolet etiam phrasin Tertullianicam. Porrò quidam putãt errorem esse in Tertulliano, quòd hìc dicat* Christũ conditionaliter fecisse diuortij prohibitionem, *& cetera quæ hìc sequuntur; sed saluo meliori iudicio, non tam in illo videtur errare, quàm in eo quod infrà sequitur, vbi videtur* diuortium ex caussa adulterij *itaticere, vt possit vir alteram vxorem ducere. De quo an id senserit Auctor nescio, latiùs in Prolegomenis inter eius paradoxa.*

538. nec alibi coniunctos ad Sacramentum baptismatis & Eucharistiæ admittens, &c.] *Pestilentissima hìc ad marginem nescio à quo addita est adnotatio, in omnibus quæ exstant hactenus Tertulliani æditionibus: Baptismã & Eucharistia duo sacramenta primitiuæ Ecclesiæ; tamquam si primitiua Ecclesia non nisi duo illa agnouisset sacramenta, quemadmodum hinc probare nituntur Magdeburgenses, & plerique nostræ tempestatis hæretici. Loqui enim Auctorem, non de omnibus Ecclesiæ sacramentis patet ex circumstantijs contextus; vtpotè qui agat solùm de sacramentis, quibus fideles seu Christiani fiunt, antea infideles, quippè quum Marcion* nec coniungeret per nuptias marem & fœminam, nec alibi (*id est, in infidelitate*) coniunctos ad sacramentum baptismatis & Eucharistiæ admitteret, nisi inter se coniurarent aduersus fructum nuptiarum. *Qui vt mentem suam magis aperiret (quòd sciret ea ætate illa coniungi solere in baptismo inseparabiliter sicuti suprà latiùs Tom. 2. num. 1. inter baptismi ceremonias)* baptismum & Eucharistiam; *non* sacramenta, *sed* sacramentum (*iuxta tam excusos quàm MS. codices omnes*) *appellat. Solet quidem & tertium* sacramentum *baptismati coniungi* Manusimpositionis, *seu Confirmationis; sed (sicuti ibidem adnotauimus non nisi quãdo Episcopus baptismã celebrabat. At verò Marcion (quum Episcopus numquam fuerit, sed presbyter dumtaxat) non* poterat *nisi duo illa priora in Baptismo coniungere; quo fit vt illum hìc adlocutus Auctor, non nisi duorum faciat sacramentorum mentionem. Hanc autem huius loci explicationem (meo quidem iudicio, vt sic loquar, peremptoriam) acceptam debeo B. Augustino, qui lib. 3. de peccat. mer. & remiss. cap. 12. vbi: Illud, inquit, sine dubitatione tenendum, quæcumque illa sanctificatio sit (de qua Apostolus 1. Cor. 7.) non valere ad Christianos faciendos, atque ad dimittenda peccata, nisi Christiana & ecclesiastica institutione & sacramentis efficiantur fideles. Certè Auctorem plura agnouisse sacramenta; immò eodem cap. 40. lib. de Præscr. aduers. hær. sex numero (nempè; Baptismatis, Pœnitentiæ, Confirmationis, Eucharistiæ,*

Ordinis & Nuptiarum) *docemus ibidem, num.* 240. 241. 243. 244. 245. *&* 246. *vbi hauddubiè etiam ad septimum extremæ Vnctionis adlusisset sacramentum, si* in mysteriis Mithræ, in quibus diabolus sacramẽta Dei æmulabatur, *aliqua etiam fuisset adhibita vnctio; Et tamen, fortassis ad illud adludit eiusdem libri cap.* 41. *quum adfirmat* mulieres hæreticas (*nempè Marcionis & similium sectatrices, vel Epiph. teste hær.* 42.) non solùm tingere, *sed etiam* curationes repromittere, *quas ferè per vnctionem fieri solitas, omnibus historiarum lectoribus satis manifestum est.*

539. aduersus fructum nuptiarum, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.) liberorum procreationem. Sic suprà, c.* 23. Ipsum quoque fructum, *inquit*, connubij benedicendo promisit, qui de infantia primus est. *Hoc ipsum enim significat Auctor, quod dixit, loco initio huius capitis citato:* Non tinguitur apud illum caro, nisi virgo, nisi vidua, nisi cœlebs, nisi diuortio baptisma mercata.

540. Sed nec tuum Apostolũ sinere, &c.] Marcionis Apostolum *vocat, sicuti suprà etiam non semel; quòd ille inter ceteras etiam* 1. *Epist. ad Corinthios retineret & agnosceret; adludens hîc ad illud* 1. Cor. 6. *Tollens ergo membra Christi, faciam mẽbra meretricis? sive:* prostitutæ, *vti hîc Auctor. Subauditur autem (vti ante me Rhenan.) constat, vel certum est.*

541. iustitia diuortij, &c.] *Hîc videtur illorum fauere sententiæ; qui, etsi per se mala res esset* diuortium, *tamen ex quo per Moysen permissum fuit*, iustum *atque adeò licitum fuisse* diuortium *volunt. Verùm si sequentia diligenter inspiciantur, illud solùm intelligitur permissum*, si inuentum fuerit in muliere negotium impudicum; *pro quo facit etiam Prophetia Malach.* 2. *quam mox citat iuxta* LXX. vxorem iuuentutis tuæ non dimittes. *Cui addi potest, quod ibidem subiungit Propheta: Sed si odio habens dimiseris eam, dicit Dominus Deus Israël, operiet impietas cogitationes tuas.*

542. Qui dimiserit, inquit, vxorem suam, præter causſam adulterij, &c.] *Sive legas, sicut hîc habetur:* præter causſam adulterij, *sive vti mox*: præter ex causſa adulterij: *constat citari hîc cap. Matth.* 5. *non* 19. *vtpotè quum priori loco legatur*: παρεκτὸς λόγου πορνείας, *id est: præterquàm causſa adulterij, posteriori verò dictaxat:* εἰ μὴ ὅτι πορνείας, *id est: nisi ob fornicationem. Pro quo* adulterium, *magis propriè vertit Auctor tum hîc, tum infrà Tom.* 5. *lib. de Monog. quamquam enim generalis sit vox Græca ad cuiusuis generis prostitutam pudicitiam, certè apud Euangelistas* adulterium *significat. Auctor verò vbique* adulterium *pro fornicatione transfert, fortassis quod hæc vox posterior, Latinis minus adhuc nota, posterioribus sæculis magis vsitata, deriuata à fornice, quæ pro lupanari à Iuuenali iam olim vsurpatur, eo quòd ferè in fornicibus habitarent meretrices. Atqui:* præter *(inquit Rhenan.) vsurpat Aduerbialiter, pro præterquàm, vt suprà cap.* 24. præter oneribus consparsionum (*id est: præterquàm oneribus consparsionum*) offarcinatam.

543. eum qui ex compressione matrimonium fecerat, &c.] *Citat istud secundum* LXX. *ex Deuter. c.* 22. *vbi Græcè est* βιασθῇ, *quæ vox* compressionem, *sive violentam mulieris violationem significat, quod adeò vocat deinceps:* ex violentia coactũ matrimonium, *quòd cogeretur compressam in vxorem ducere.*

544. quoquo velis latere, &c.] *De hac Prouerbiali formula, vide nostra Prolegomena.*

545. habens radicem ex eadem Ioannis mentione, &c.] *Hoc vult dixisse apud Lucam Salutatorem post mentionem Ioannis, quia immediatè præcesserat:* Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem. *Immo quamquam historia* exitus (*id est, phrasi Tertullianea: exitus, seu visionis*) Ioannis, *habeatur Matth.* 14. *& verba quæ hîc contra diuortium citantur Matth.* 19. *videtur in tacita sententia Auctor, quòd debeant subiungi hæc post narratam historiam, dictæ passionis Ioannis Baptistæ.*

546. quòd aduersus legem vxorem fratris sui defuncti duxisset, &c.] *Non hunc locum* 3. *Euangelistarum Auctor interpretatur, quasi si Philippus frater* Herodis defunctus fuisset; *quum apud eos Matth.* 14. *Marc.* 6. *ac Luc.* 3. *nulla defuncti illius mentio fiat, sed dumtaxat: Non licet tibi habere vxorem fratris tui; quod alia lege Leuitici, nempè* 18. *&* 20. *prohibitum fuerat, vxor non vocaretur, si defunctus fuisset, sed vidua. Atque adeò videtur mihi in hac explicatione, Montanistius secutus æditionem quàm Euangelistarum; vt ita probare posset ex scriptura, mortem repudio æquiparari, atque adeò sicut post repudium, ita & post mortem (quod latiùs prosequitur lib. de Monog. infrà Tom.* 5.) non licere dimissam ducere. *Verùm de eo latiùs in Prolegomenis nostris Paradoxa Auctoris.*

547. quàm si frater illiberis decesserit, &c.] *Vox (inquit Rhenan. & in Scholiis ad margin. ed.) videre voluit, quod Græcè est* ἄπαις, *id est, carens liberis. Atqui adiudit ad legem Deuter.* 25. Non mittentem, sed & præcipientem, vt si frater illiberis decesserit, à fratre ipsius suppararetur (*id est, substitueretur*) semen defuncto. *Atqui lege:* substituta figura *ex* 1. *cod. MS. Vatic. pro:* adulterij, *quæ* matrimoniorum.

548. diuitis apud inferos dolentis, & requiescentis in sinu Abrahæ requiescentis, &c.] *Nonnulli ex hac expositio, sed magis verisimilis, & non longè petita ex* dem Ioannis mentione, *qua* diuitem Herodem, pauperem verò Ioannem *interpretatur. An autem hæc vera sit historia, an parabola, an vero mixtum quid, vide suprà lib. de Anima, cap.* 7. *nn.* 94. *Atque Epiphan. Confut.* 44. *&* 45. *vrget contra Marcionem, quòd in fiat mentio* Abrahæ, *atque adeò malè abillo modum impetratur* Abraham. *Porrò ad illud malè mentum Non tam inepta (inquit Rhen.) atque insolens est quotiquata vox:* meritati. *Captauit schema, quod vsus similiter desinẽs, nempè quia præcedit: malè tradum re expungendum Geleni scholion ad marginem tum:* fortè maritati; *idem est enim (teste Latino)* ritati *quod: meriti.*

549. Habent illic Moysen & Prophetas, illos audiant, &c.] *Addidit Auctor illic ad maiorem phasin, nempè in synagoga Iudæorum; nam neque Syriacè aut Latinè legitur, neque etiam apud Epiqui Confut.* 46. *etiam istud aduersus Marcionem quet,* Moysen & Prophetas impugnãtem. *Merito* (*vti sequitur apud Auctorem*) illis qui Legi & phetis obedierint, determinabat mercedem *etiam Marcionem agnoscentem* mercedem positam à creatore, sive tormenti sive (*id est solatij: nam sic vbique accipit eam vocem* apud inferos. Christi verò & Dei sui num Abrahæ.

550. quæ ab inferis discernit Abrahæ sinũ. *Omninò sic legi debere, pro:* ad inferos; *patet ex* sequitur: Aliud enim inferi, vt puto, aliud quoque

TERTULLI
Cum Annotationi
PAMELII
A. V.
16.

Abrahæ sinus. Nã & magnũ ait intercedere (*Græcè* ἐσήλυκται) regiones istas (*nempè* Inferos, & sinum Abrahæ) profundum (*Græcè* χάσμα, *siue hiatum*) & transitum vtrumque prohibere. (*quod in compendium contraxit Auctor.*) Sed nec adleuasset diues oculos & quidem de longinquo, nisi in superiora, *&c. vbi verba Lucæ transponit pro suo instituto. Atqui de* Inferis *vide suprà lib. de Anima, cap. 54. & 55. & Adnotationes nostras ibidem per totum caput; de* sinu *verò* Abrahæ *hìc latissimè tractat Auctor. Est autem rursus phrasis Tertullianica:* in Abrahæ censum deputandarum.

551. Eam itaque regionem sinum dico Abrahæ, &c.] *Ad hunc locum adlusit suprà lib. 3. cap. vlt. his verbis:* Sed de sinu Abrahæ suo tempore. *Quod autẽ dicit:* etsi non cœlestem, tamẽ sublimiorem inferis; *confirmatur à B. August. Epist. 99. Quia, inquit, ne ipsos quidem inferos vspiam scripturarum in bono appellatos potui reperire. Quòd si nusquam in diuinis auctoritatibus legitur; non vtique* sinus *ille* Abrahæ, *id est* secretæ cuiusdam quietis habitatio, *aliqua pars Inferorum esse credenda est; quoniam in his ipsis tanti magistri verbis, vbi ait dixisse Abraham: Inter nos & vos chaos magnum firmatum esse, satis, vt opinor, appareat, non esse partem, & quasi membrum inferorum tantæ illius fœlicitatis sinum. Vbi videtur hunc locum imitatus. Quum itaque Auctor suprà lib. de Anima, cap. penult. & vlt. videtur sentire:* omnes animas ad inferos commigrare, *oportet largè accipi ab Auctore* inferos: *vt complectatur etiam* sinum Abrahæ. *Verùm de eo Auctoris Paradoxo latiùs inter Prolegomena, sicuti etiam de eo quod sequitur:* interim refrigerium præbituram animabus iustorum, donec consummatio rerum resurrectionem omnium plenitudine mercedis expungat; *vbi rursum habes vocem Tertullianicam:* expungat. *Lego autem iterum ex altero Vatic. MS. cod.* vindicat, *pro:* vendicat, *quia illud Tertullianicum est.*

552. ad quam ascensum suum Christus ædificat in cœlum, secundum Amos, &c.] *Prorsus sic legendum, pro:* secundum Osee; *neque enim apud hunc Prophetam istud legitur, sed Amos 9. & præterea suprà l. 3. c. vlt.* Amos, *non* Osee *tribuitur.*

553. de quo Isaias: Quis adnuntiabit vobis locum æternum?] *Locum hunc tandem reperi Isai. 33. iuxta* LXX. *vbi B. Hieron. ex Hebræo vertit: ignem æternũ. Ibidẽ legitur illud:* Incedens in iustitia, loquens viam rectam, odio habens iniustitiam & iniquitatem.

554. cur non capiat sinum Abrahæ dici, &c.] *Vatic. MS.* capiat (*inquit Rhenan.*) *in superioribus sæpè iam nobis occurrit. Sensus hic est: Cur non posset dici sinus Abrahæ, &c. Sic lib. de Resurrect. carnis, c.* 26. Terram sanctam Paradisum, quam & Patrum dici capiat.

555. ac candida quædam, &c.] Candida, *inquit idem, prospe & exspectatione. Vestis erat petitorum Consulatus, quos inde* candidatos *vocabant, vt suprà non semel adnotatum est.*

556. Immò, inquit, nostri Dei monêla, &c.] *Vatic. MS.* 2. monella; *sed illud placet, quia (vt etiã adnotauit Rhenan.) hoc vocabulum in lib. de Patiẽtia vsurpauit:* Si manu quis, *inquit*, tentauerit prouocare, præstò est Dominica monela. *Sunt autem hæc dicta ex persona Marcionis vsque ad illud:* Meritò. *Atque adeò, etsi eadem apud Matthæum habeantur scripturæ, quas ille obiiciebat; tamen quia illud Euangelium non agnoscebat, sed secundum Lucam dumtaxat, ad marginem prorsus adnotanda citatio Luc. 9.*

557. qui de thronis deponit dynastas, & de sterquiliniis eleuat inopes.] *Prius est in Cantico Mariæ, Luc. 7. quum legitur: Deposuit potentes de sede; posterius Psal. 112. quamquam nonnihil etiam hìc variet à Latino Interprete, sequens exemplar Græcum, vbi legitur* ἀπὸ θρόνων.

Cap. xxxv.

558. Conuersus ibidem ad discipulos, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De verbis Domini variis, Leprosis curatis, & Pharisæorum interrogatione de regno Dei, *ex cap. xvii. Lucæ.*

559. Væ, dicit, auctori scandalorum, expedisse, &c. si molino saxo ad collum deligato præcipitatus esset in profundum, quàm vnum ex illis modicis, &c. scandalizasset, &c.] *Verbis istis Lucæ interserit Auctor alternatiuam:* si natus non fuisset, *ex cap. Matth. 26. vbi de Iuda id dicit Christus. Vertit autem, magis paraphrasticè, quàm ad verbum, tum:* expedisse (*quod lego ex vtroque Vatic. MS. cod. pro* expedisset, *quod habebant excusi*) *tum:* molino saxo ad collum deligato, *pro eo quod Græcè & Latinè, circumdato seu immisso; vbi etiam videtur magis sequi Marc. 9. qui habet Græcè* λίθος μυλικὸς, *hoc est: lapis molaris, pro eo quod est apud Lucam & Matthæum,* μύλος ὀνικὸς, *id est mola asinaria, aut mola inferior. Siue autem legas:* Existima, *cum altero Vatic. MS. cod. siue:* Æstima, *cum reliquis, perinde est.*

560. ac si pupillã oculi mei tangat.] *Legit Auctor:* mei; *quum Græcè sit, Hebraicè, Chaldaicè & Latinè:* eius; *sed quum loquatur ibi Propheta ex nomine Dei, Auctor verò hoc citet, tamquam pronuntiatum ab ipso Deo, nihil differt.*

561. Peccantem fratrem iubet corripi, &c.] *Sicuti Græca voces* Ἐπιτίμησον *apud Lucam, &* Ἔλεγξον *apud Matth. ita & Latinæ voces, corripere, & increpare, pro iisdem habentur ab Interpretibus.*

562. traductione traduces proximum tuũ, &c.] *Sic legendum sine nouâ periodo, quia legitur eodem versu 16. Leuit. 19. Omissa etiam iuxta alterum cod. Vatic. MS. vocula:* non, *vtpotè quæ neque ibi legitur in vllis exemplaribus; ad institutum alioqui faceret hæc scriptura, in qua Interpres Latinus* LXX. *vertit: correptione corripies. Quum autem Auctor adiicit:* vtique & fratrem, *confirmat eorum sentẽtiam, qui locum hunc de fratre eiusdem fidei intelligunt.*

563. qui pecora quoque fratris tui, &c.] *Quod Exod. 23. legitur de boue & subiugali (id est,* pecoribus) *inimici, ex consequenti Auctor de* fratre *interpretatur, id est, sicuti modò dixi, eiusdem fidei homine, siue inimicus sit, siue amicus.*

564. Sed & veniam des fratri in te delinquenti iubet, etiam septies, &c.] *Quia* Ἄφες *amphibolum est ad dimittere, pro emittere, & pro absoluere; trãsferre maluit Auctor:* veniam des.

565. Nec petenti eam præstes mandat, sed & nõ petenti, &c.] *Ita explicat hunc locum Auctor, vt nemo putet veniam præstandam nisi petenti, eo quòd ille videatur solummodò loqui de eo qui dicit: Pœnitet me; id colligens ex verbis præcedentibus Leuitici:* fratris malitiæ ne memor sis. *Atqui legimus prorsus ex vtroque Vatic. MS. cod.* præstes, *pro:* præstans.

566. Lex leprosorũ, &c.] *Quasi aliud agens transit ad* curationem decem leprosorum, *prætermissis*

iis quæ intermedia sunt, eo quòd illa reſciderit Marcion; ſicuti teſtatur Epiphan. aduerſus eundem Conſtr. 47. de eo quod habet Lucas: Dicite: inutiles ſerui ſumus; quod debuimus facere, fecimus.

567. moroſitatem Legis, &c.] *Sic (inquit Rhenan.) lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 40.* Nónne manifeſtè diabolus, *inquit*, moroſitatem illam Iudææ imitatus eſt? *vbi vide Adnot. noſtras, n. 251.*

568. quos tantum modò ire iuſſos, vt ſe oſtenderẽt ſacerdotibus, in itinere purgauit, &c.] *Etiam hic adnotat Epiphanius Marcionem multa reſciduſſe, & alia pro aliis feciſſe, & imprimis legiſſe: Dimiſit ipſos dicens:* oſtendite vos ſacerdotibus, *pro eo quod alia additiones omnes: Quos vt vidit, dixit:* Ite, oſtẽdite, *&c. Eſt autem iterum illud Tertullianicum:* remediatore languorum, *item:* retractari, *protractari, & :* quâ propria, *& paulopoſt:* remediantis, *& :* decucurriſſet, *& rurſum hoc eodem capite:* remediauit, *& :* remediati.

569. Sed eiuſmodi & alibi iam dicta ſunt, in documento ſuperiore, &c.] *Suprà, nempè c. 9. vbi tractatur* curatio alterius leproſi, *Luc. 5. Hinc addit:* Nũc etſi præfatus eſt, *nempè Chriſtus ſuprà. Quod quidem etiam illic tractatur, ſed hìc repetitur; eo quòd (Epiphanio teſte vt ſuprà) hìc repetebat Marcion:* multos leproſos fuiſſe in diebus Helizæi Prophetæ (&, *enim intermedium, ibi ſuperfluum erat; at hìc adiiciendum*) & neminem eorum purgatum niſi Naaman Syrum; *ad cuius mundationem refertur, quod mox ſubintegitur:* etiã ædito documento. *Sunt autem etiã Tertullianica:* eliminatorem, *ab elimando (inquit Rhenan.) & expoliendo;* viderit; *& :* opinioſus, *id eſt (Rheu. interprete) ſiniſtræ opinionis.*

570. Sed cur priſtino leproſo nihil tale præcepit, &c.] *Nempè: Vade, oſtende te ſacerdoti. Intelligit autẽ vnum illum, qui* priſtinus leproſus, iam verò ſolutus à lepra, *ad Chriſtum reuerſus* gratias Deo reddidit; *quem mox* Samaritem *fuiſſe ex eodem Luca commemorat. Cuius rei pulcrè cauſſam declarat, poſt multam eius rei tractationem:* quod ex fide iam iuſtificandos ſine legis ordine remediauit.

571. Samaria autem deſciuerat ab Iſraële, &c.] *Hiſtoriã hanc habes 3. Reg. 11. & 12. quando per* Achiam Prophetam, (*id eſt illius Prophetiã*) Hieroboam, decem tribus (*nam ſic prorſus legendum, pro eo quod erat mendoſiſſimè:* nouem) collocauit apud Samariam. *Atque adeò vbi dicitur hìc:* deſciuerat ab Iſraële, *intelliguntur* XII. *tribus Iſraëlis; inter quas* ſciſmate *facto, vnam, nempè tribum Iudæ Dominus reſeruauit Roboamo; cui quia adhæſit etiam tribus Beniamin, dumtaxat* decẽ tribus *ſecutæ dicuntur* Hieroboam. *Fortaſſis legendum, ſicuti partim ſuprà l. adu. Iudæos cap. 3. & lib. 3. adu. Marc. c. 13.* deſciuerat à Deo Iſraëlis; *Sed nolui quid immutare contra MS. cod. fidem, quandoquidem ſenſus aliquis elici queat. Porrò per præoccupationem dicit Auctor:* decem tribus collocatas à Hieroboam apud Samariã; *nam primùm Amri, Rex Iſraël ab ipſo quintus (ſicuti eſt 3. Reg. 16.) emit poſſeditque* mõtem Samariæ *à Semmer domino montis duobus talentis argenti, & vocauit nomen montis, quem ædificarat, in nomine Semmer domini montis* Samariam; *ex quo tempore, quia Reges Iſraël ibi reſidere conſueuerunt, dicuntur* tribus decem Iſraël collocatæ apud Samariã; *nempè à ſucceſſoribus Hieroboam.*

572. Næ tu maior iis, &c.] *Per diphthongũ prorſus videtur legendũ* Næ, *quia id requirit ſenſus teſtimonia Auctoris; quam etiam hìc peculiarem habet, quam legitur Ioan. 4. iuxta aditiones omnes: Numquid tu es maior patre noſtro Iacob, &c. Variat etiam aliquantulam in eo quod conſequenter citat:* Patres noſtri, *&c.*

573. Itaque qui & per Amos: Væ, dixerit, *&c.*] qui confidunt in monte Samariæ, &c.] *Sic plane reſtituendus hic locus pro eo quod erat:* per Iſaiam; *neque enim apud illum vſquam hæc ſcriptura inuenitur, ſed* Amos 6. *ſiue iuxta diſtinctionem B. Hieron. in Comment. ſub finem c. 5. Illud autem:* quoniam ex Iudæis ſalus, *iterum adfert ex cap. 6. Ioan. quod explicat:* quoniã vera promiſſio tribui Iuda Chriſtus fuit. *Eleganter autem vocat* Iudæam matricem religionis, *ſicuti ſuprà lib. Præſcript. adu. hær. c. 21.* Eccleſias Apoſtolicas matrices fidei; *& rurſũ voce ſolita:* expungendi, *&c.*

574. Ideò: Fides tua te ſaluum fecit, *&c.*] *Quomodo ſimiles locos intellexerit Auctor, vide ſuprà c. 18. num. 265. & infrà quoque capite ſequenti. Et tamen aliter etiam hìc id explicat, dum non ſimpliciter ſalutem illius leproſi curati meminit, ſed quòd* intellexerat, veniſſe Deo omnipotenti oblationem, id eſt, gratiarum actionem (*ita frequenter appellari ab Auctore ſacrificium Chriſtianũ ſuprà adnotauimus, Tom. 2. lib. de Orat. num. 1.*) apud verum templum & verum Pontificem eius Chriſtum facere debere. *Quare & ſiluerat poterat adnotatio marginalis:* veta oblatio, *id eſt* oblatione gratiarum actionis, *id eſt Euchariſtia, ſicuti hunc intelligimus.*

575. Sed nec Phariſæi poſſunt videri, de aduentu Dei regno conſuluiſſe Dominum, quando verum ſit, &c.] *Pergit in verbis Luce, commentatus ad responſum Chriſti;* Non venit, inquit, regnũ Dei cum obſeruatione; Nec dicunt: Ecce hìc, *&c.* Nec enim regnum Dei intra vos eſt; *vbi conſpirat Ethio caſtigatiorum codicum Latinorũ vulgati Interpres* venit, *conformiter Græca voci ἔφθασεν, pro eo quod & Syrus Interpres: veniet. Secundum quam lectionem, prorum mox ſupplemus:* intra vos eſt.

576. ſecundum Antitheſeis noſtras, &c.] *Subaddit, eo quòd præcipuum ſit huius libri argumentum, Antitheſeon veteris & noui Teſtamẽti, quas opponderat Marcion, à contrario ſenſu, per Antitheſin, id eſt, oppoſitas Moyſi & Chriſti ſententias, concordare vtriuſque Teſtamenti.*

577. Præceptum, inquit, excelſum non eſt, &c.] *Rectiùs ſic vertit quod Græcè eſt Deuter. 30. ὑπερογκον, quàm Latinus Interpres LXX. graue non eſt; & mox* cõmodè ad ſenſum vtrobique vt dicas, *quàm alicubi:* dicens, itẽ: Auditum illud faciemus, *pro eo quod Auditetes. Atqui quũ Græcis ſit tum hìc, tum Rom. 10.* τὸ ἀκουστὸν, *& hìc:* ἀκοὴ, *& correſpondeat ex Hebræo & Chaldæo voces Latina & noui Teſtamenti Syriaca; prorſus caſtigandum duximus:* aſcendet ad cælum, & deponet (*partim iuxta alterum Vatic. MS. cod. pro eo quod erat:* aſcẽdit, *ac* deponit; *maximè quoniam* quatur: transfretabit & ſumet. *Diſtinguuntur ſequentia hoc modo:* Hoc erit: Non hìc nec illic; enim, *&c.*

578. Dicens enim: Filiũ hominis antè multa pati & reprobari oportere, &c.] *Omittit hìc quod* cioni obiicitur *ab Epiphanio Conſtr. 49.* Venerit quando concupiſcetis videre vnum diem filii hominis. *Vertit autem:* antè, *quod eſt Græcè & explicat:* ante aduentum ſuum, *de quo*

miserat Lucas; vbi addens: in quo & regnum substantialiter reuelabitur, *adludit ad illud quod sub finẽ capitis se quitur in Luca: Filius hominis reuelabitur. Est verò illud Tertullianicum*: Reprobari autem habens. *Siue autem*, excerpsit, *legas cum altero Vatic. MS. cod. siue* decerpsit *cum alius, non refert.*

579. quem & in lapidis, & in petræ, & in mõtis figura portenderet, &c.] *Quamquam pluribus scripturæ locis*, in lapidis & petræ, & mõtis figura, Christus portendatur, *sufficit nobis eos locos adnotare, quos alibi ea de re citat Auctor; quare de* lapide *adscripsimus ad marginem, Isai.* 8. *de* petra, 1. *Cor.* 10. *& de* monte, *Dan.* 2. *vbi nempè legitur: lapis de monte præcisus, qui percusserat statuam factus mons magnus.*

580. cur eũ diebus Noë & Loth cõparat, &c.] *Tribus verbis effert, quod pluribus habet Euangelista:* de aduentu filij hominis comparato diebus Noë & Loth; *etiam illud:* Mementote vxoris Loth, *in Marcionem pro iudicio Dei retorquens.*

CAP. XXXVI.

581. Nam & orandi perseuerãtiam & instantiã mandans, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De Parabolis, Iudicis, & Pharisæi ac Publicani; responsione ad adolescentem diuitem, & de cæco curato; ex cap. XVIII. Lucæ. *Adiudit autem hìc ad ipsa verba Lucæ quæ præmittit priori parabolæ: Dicebat autem & parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare, & non deficere.* Parabolam, *inquam*, iudicis coacti, audire viduam instantia & perseuerantia interpellationũ eius; *vbi iterum tribus verbis integram parabolam complectitur, adtingens etiam explicationem parabolæ, quam subiungit:* factarũ Deum vindictam electorũ suorum, clamantium ad eum die ac nocte.

582. Et tamen, quum templum creatoris inducit, &c.] *Etiam hìc pauciſſimis hiſce verbis prosequitur alteram parabolam, qua* duos adorantes (in templo *nempè*) diuersa mente describit, Pharisæum in superbia, publicanum in humilitate; ideóque alterũ reprobatum, alterum iustificatum descendisse.

583. in humilitate, vt adleuatorem humilium; non in superbia, vt destructorem superborũ, &c.] *Adludere mihi videtur ad illud Christi: Omnis qui se humiliat, adleuabitur, & qui se exaltat, humiliabitur; siue ad illud Cantici Mariæ, Luc.* 1. *Deposuit potentes de sede, (hoc est enim destruere) & exaltauit (siue adleuauit) humiles.*

584. Nam & quam docuit orationem, creatori probauimus conuenire, &c.] *Nempè suprà c.* 26. *vbi tractatur Oratio Dominica ex cap.* 11. *Lucæ. Sunt autem iterum, Tertullianica*: quâ Deus optimus, *& paulopòst*: quâ solus Deus, *& post huius capitis medium:* quâ non natus.

585. Sed quis optimus, nisi vnus, inquit. Deus? &c.] Optimus *more suo & hìc & posted vsurpatur pro bono; vbi addiderat etiam Marcion vocem: pater, sed perperam. Adfert etiam præcedentia Epiphan. consut.* 50. *cuius occasione istud dictum est aduersus Marcionem; immò ipse Auctor paulopòst*: Denique, *inquit*, interrogatus ab illo quodam (*neque verò etiam Epiphan. habet aliud quàm*: quidam, *quum alij omnes id referant de Principe*) Præceptor optime, quid faciens vitam æternam possidebo? de præceptis, *&c.* an ea sciret, *&c.* expostulauit. *Vbi tacitè confirmat lectionem Lucæ:* mandata nosti (*non verò Marcionis:* mãdata noui, *sicuti adnotat Epiphan.*) Præcepta *inquam* (*sicuti paulopòst addit Auctor*) nõ occidẽdi, non adulterandi, non furandi, non falsum testandi, diligendi (*qua voce explicat quod significat* τιμᾶ, *id est, honora parentes*) patrem & matrem. *Verum præcedit antè: Mandata nosti; illud:* Quis optimus, *&c.*

586. Quúmque ille principaliora quæque adfirmasset obseruasse se ab adolescentia, &c.] *Quum apud Lucam habeatur: Hæc omnia custodiui, addit:* principaliora quæque, *vti ostendat prædicta præcepta talia esse. Atqui Christus (sicuti etiam Auctor prosequitur:)* Vnum, *inquit*, tibi deest: Omnia quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni, sequere me. *Porrò* commiserones & coodibiles *Marcionitas hæreticos eleganter vocat, quomodo etiam infrà sub finem capitis Marcionẽ cæcum adserit.*

587. Si adnuntiauit tibi homo quid bonũ? &c.] *Videtur aliquam interrogandi particulã Græcè legisse initio huius periodi Auctor Mich.* 6. *quomodo etiam Chaldæus Paraphrastes, quæ hodie non reperitur; nam vertitur ex Græco dumtaxat: Adnuntiatum est tibi homo. Atqui sequentia sic distinguenda & castigãda sunt:* Et homo enim Christus adnuntians quid sit bonum; scientiam Legis: Præcepta, inquit, scis? facere iudicium: vende, inquit, quæ habes; diligere (*pro:* dilige, *nam repetit verba Michææ*) misericordiam: & da, inquit, egenis; paratum esse ire cũm Deo: & veni, inquit, sequere me.

588. Tã distincta fuit à primordio Iudæa gens, per tribus & populos, & familias, & domos, &c.] *Adludens ad librum Numeri c.* 1. *vbi* primùm Iudæa gens per tribus & populos distinguitur, *nempè* XII. *Ruben, Symeon, Iuda, Issachar, Zabulon, Ephraim, Manasse, Benjamin, Dan, Aser, Gad, Neptalim; non adnumerata tribu Leui, eo quòd Domino consecrata esset. Deinde etiam ad Numer. cap.* 26. *vbi* per familias & domos *recensentur singulæ tribus. Nempè tribus Ruben familiæ quatuor, Symeon quinque, Gad septem, Iuda quinque, Issachar.* 4. *Zabulon* 3. *Manasse* 8. *Ephraim* 4. *Benjamin* 7. *Dan* 1. *Aser* 5. *& Neptalim quatuor. Et verò Tertullianus, quum Iureconsultus esset, adludere mihi videtur ad distinctionem qua Romani vtebantur,* gentis, tribus, & familiæ; *de qua plusculum aliquid in vita Auctoris adtigimus.*

589. vnus aliqui, &c.] *Sic rursum lego iuxta primã Rhenani editionem, à Latinio ex aliis locis Auctoris confirmatam, ex Vatic. MS. cod.* 2. *pro eo quod citra irrepsit:* vnus aliquis. *Nã (vti adnotauit Rhenanus) in principio libri quinti sequentis:* vnus aliqui discipulus. *Sẽsus hic est: Erit terræ filius, vel vnus quilibet è turba, siue vnus de multis, quod Græci dicunt:* Ἐκ τῶ πολλῶ δήμε εἷς, καὶ εἷς τῶν πολλῶν, εἷς τῶν τυχόντων.

590. Quum igitur prætereuntem illum cæcus audisset, cur exclamauit: Iesu fili Dauid, miserere mei, &c.] *Eodẽ modo ex hoc loco Epiph. Cõsut.* 51. *aduers. Marcionẽ conuincit, Christũ non apparentia, sed verè fuisse incarnatũ; idque eo magis, quòd laudata fuerit à Domino fides cæci, qua* filium Dauid Iesum *credidit; vtpotè qui dixerit illi, sicuti infrà etiam citatur:* fides tua te saluũ fecit. *Idem Consut.* 52. *adnotat amputasse quoque Marcionem quod apud Lucam cap.* 18. *prætermittit:* Quum adsumpsisset Iesus duodecim, dixit: Ecce ascendimus Hierosolyma, & consummabũtur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de filio hominis. Tradetur enim & occidetur, & tertia die resurget,

Vnde & ab Auctore illud omissum est.

591. Sed antecedentes increpabant cæcum vti taceret, &c.] *Pulcrè etiam istud interpretatur, ne Marcion pro se facere existimet. Atqui:* præsumeret, *quod habent 2. Vatic. MS. cod. & prior editio Rhenani, impersonaliter, magis quidem placet; sed vti nos Lectoribus accommodemus, reliquimus:* præsumeretur, *ad maiorem loci alioqui obscurioris explicationem. Verùm mox legimus iuxta eosdem:* Atquin *Tertullianicum, pro:* Atqui; *cuiusmodi sunt etiam:* enubilasset, *&:* vltrà, *pro amplius, vel Rhenano adstante. Siue autem legas cum iisdem MS. Vatic.* adfigeretis, *siue cum excusis:* adfingeretis, *perinde est.*

592. & ex fructu lumborum Dauid, &c.] *Quia additur:* destinabatur, *hauddubiè adludit ad illud Psal. 131. De fructu ventris tui, Græcè* κοιλίας (*sicuti alibi legit*) *ponam super sedem tuam, seu iuxta interpretationem conuenientissimam D. Petri, Act. 2.* de fructu lumbi, *Græcè* τῆς ὀσφύος, *præterquàm quòd verterit pluraliter magis Latinè:* lumborum.

593. Qui hoc se (*nempè filium* Dauid) & cognouit, & ab omnibus cognosci voluit (*nempè Christus*) fidem hominis, *&c.* exteriore quoque visione donauit, &c.] *Sic explicandus erat locus hic aliàs obscurus; & insuper à nobis suppletum est:* ab omnibus, *ex altero Vatic. MS. cod. à quo parum differt alter legens:* ab hominibus. *Atqui etiam hîc habes:* censum, *pro origine, quum legitur:* per virginis censum; *& rectè adnotauit Rhenanus esse Appositionem:* ruëtem, & ipsam Antithesin.

594. Nam si aliquando Dauidem in recuperatione Syonis offenderat cæci resistentes, &c.] *Verba sunt hæc Marcionis, quibus Antithesin commentabatur inter Dauid & Christum, quòd ille cæcos cæderet, id est occidi iussisset, Christus verò cæcum hîc curarit, vsque ad illud (vbi proinde noua periodus incipiatur:)* Et cui fidei, *nempè huius cæci,* & quidem prauæ, *siquidem ille mentitus sit filium Dei,* præstitisse se dixit, *illis nempè verbis latiùs repetitis:* fides tua te saluum fecit. *Quam Antithesin tum per parenthesin interiectam, tum per sequentia pulcherrimè conciliat Auctor. Historiam habes 2. Reg. 5. quam tamquam veram hîc Auctor agnoscit; dicens:* cæcos resistentes Dauid in recuperatione Sionis, figuram fuisse populi cæci non admissuri quandoque Christum filium Dauid; *si figuram (sicuti alibi non semel Auctor) ergo veritatis figuram. Pro quo facit etiam Prouerbium inde natum: Cæcus & claudus non intrabunt in templum. Valeat itaque Erasmus, qui istud ad imagines, vti dicit, cæcas, quæ solent adfigi fistulis donatum seu murorum arcis Sion refert.*

595. Atquin & hoc filius Dauid, Antithesin, &c.] *Distingue (inquit Rhenan.)* Atquin & hoc filius Dauid, Antithesin de suo retundendam, *vt sint duæ figuræ, Synecdoche, & Appositio. Hoc est: secundum hoc, nempè* Antithesin de suo retundendam. *Rectè autem castigauit Gelenius:* eiusdem indecoris homo, *id est etiam cæcus; pro eo quod antea erat:* eius deinde carnis, *vel:* eiusdem carnis.

CAP. XXXVII.

596. Consequitur & Zachæi domus salutem, &c.] *Capiti huic dedimus inscriptionem:* De Zachæo, & seruorum parabola, ex cap. XIX. Lucæ.

597. & omnis populus laudes referebat Deo, &c.] *Istud quasi per recapitulationem hîc adfert ex cap. præcedenti. Castigaui autem secundum vestigia alterius cod. MS. Vatic. qui habebat:* resonabat, *singulari numero* referebat, *pro:* referebant, *quòd sic legat B. Lucas.*

598. etsi Allophylus, &c.] ἀλλοφύλος (*Sionis adnotat B. Hieron. in c. 2. Isaiæ*) LXX. *vbique transtulerint, vbi ex Hebraico vertitur Philistium; si nō fuerit Philistæus saltem alienigenam (quem proprie ea vox significat) sensu Zachæum, vel ex eo patet, quòd primus publicanorum fuerit, quorum officium cum ethnicis comparat Christus, vtpotè à quibus administrari soleat. Sine autē mutatione cum MS. & excus.* & ignorans Isaiam, *siue ex emendatione Rhenani:* etsi ignorans, *non refert.*

599. Hoc cum maximè agebat, &c.] *Tertullianicum est, quod bis hîc repetitur:* cum maximè. *Notare autem singula opera misericordiæ ab Isaia prædicata Zachæo adplicat; quòd* exceptum domo sua Dominū pauerit, dimidiū substantiæ obtulerit pauperibus, *insuper addendo:* Et si cui quid per calumniā ereptū, reddo quadruplū. *Vbi* substantiā *Auctor autem pro bonis, & proprie transtulit* per calumniā ereptū, *quod Græcè est* ἐσυκοφάντησα. *In eo autē quod sequitur:* Hodie, inquit, salus huic domui, &c. *omittitur ab Auctore quod habet Lucas, sed subintelligitur: factūque est.*

600. Dissoluens violentiorum contractūs obnexus, &c.] *Sic castigaui hunc locū ex altero MS. Vatic. cod. pro:* obnoxios, *quod mēdosè legebatur, quasi sic legitur* τοὺς ἐγγαλίους, *quod alij malint verisimiliores seu obligationes. Verum illa vox compositissima* nexus, *Iureconsultis vsitatissima. Hinc illud quod Iuniani, l. si paterfam. ff. familiæ erciscundæ, nexum pecuniæ debitoris; apud Vlpian. l. si non saltem. §. adeo ff. de iurisdict. debit.* nexus venditi; *vnde & Cicero pro Murena:* nexum obligare, *& apud Tacitū l. 3. exsoluti legū nexum. Hinc pertinent* Lex nexus, *& lex XII. Tabul. de Nexis quibus suprà Tom. 1. Apolog. c. 4. n. 53. Vnde & Nexum as (Festo teste) apud antiquos pecunia quæ per libram geratur, nempè per genus quoddam obligationis cuius species (vti Budæus ait) corpus æquè atque pignus nexum appellabatur; quare non necesse est hîc adiicere adnotatum Rhenani, de* obnoxio *cum Genitiuo. Lego etiā:* Et videris, contegito, *ex altero Vatic. MS. pro* tegito, *quo illud legitur sup. l. 2. adu. Marc. c. 19. & alibi.*

601. Venit enim filius hominis salum fac quod periit, &c.] *Sine legas:* periit, *siue sicuti legitur ab Auctore ex Luca:* perierat, *perinde est. Hîc adnotandum, quòd illud:* cuius fuerat, *&:* cui perierat, *non debeat, vt constet sensus, non ad illud:* quod pertinebat ad eum qui venerat vt saluū faceret. *Atqui hæc verbiali formula:* in alterius quæstionis gratiam rigere, *vide nostra Prolegomena.*

602. Hic quū ex duabus substātiis cōstet, &c.] *Hinc pulcrè deducit Auctor, non solum animæ, sed & carnis salutem contra Marcionem abiò sque eius negantes, à Christo procuratam. Verùm de eo latius suprà de Resurr. carnis.*

603. Seruorum quoque parabola, qui ineūtem rationem fœneratæ pecuniæ dominicæ diuinitus, &c.] *Paucissimis verbis totam hîc parabolam complectitur, solum hoc agēs, vt iudicem Deum malum legens sicuti suprà c. 19. ex c. S. Lucæ. & auferentē quis videatur habuisse, vt interpretetur quod habetur, Luc. 19.* ab eo autem qui nō habet, & quod habet, auferetur ab eo.

604. Aut si & hic creatorem finxerit auferentem tollentem quod non posuerit, & metentem

non seuerit, &c.] *Sensus Auctoris est. Si Marcion per parabolam hanc velit confirmare* Deum creatorem austerum esse, tollentem quod non posuerit; hic quoque (*nempè homo nobilis*) me instruit (*nempè Deũ noui Testamenti esse austerum*) cuius pecuniam vt fœnerem præcipit.

CAP. XXXVIII.

605. Sciebat Christus baptisma Ioannis vnde esset, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De verbis Domini diuersis, ad Pharisæos, Sadducæos & Scribas, ex c. xx. Lucæ. *Atqui omissa sunt ab Auctore quæ sequebãtur ad finem vsque cap.* 19. *quia* (*Epiphan. teste Confut.* 53.) *amputauit Marcion quidquid legitur de* asino *&* Bethphage, *&* de ciuitate, & templo, & quod scriptum erat: Domus mea, domus orationis vocabitur, & vos fecistis eam speluncam latronum. *Quum tamen à* Hiericho, *vbi historia contigit Zachæi, ad* Hierosolyma *publica via ducat, inquit ille, per* Bethaniam *&* Bethphage, *&* montem Oliuarum *& nihilominus agnoscat Marcion illud* (*quod tractat idem Cõfut.* 53.) Factum est in vna die docente ipso in templo, quæsiuerunt in ipsum coniicere manus, & timuerunt; *quo non poterat peruenire, nisi per profectionem quam habet B. Lucas. Incipit autem Auctor, omissis reliquis, à verbis Domini ad Pharisæos sese interrogantes, in qua potestate eiiceret vẽdentes & ementes in templo; qui ipsos vicissim interrogauit* Baptisma Ioannis vnde esset.

606. si quid Pharisæi ad interrogationem renuntiassent, &c.] *Similiter subiungit*: Puta illos renuntiasse, *& mox:* Certè nolentibus renuntiare. *Vbi* renuntiare *accipitur pro: respondere; alias verò eius vocis significationes habes alibi non semel suprà. Atqui quod ad Lucam adtinet, sensum potius adfert quàm verba, & transponit: nam apud illum posteriori loco ponitur, quòd si humanum Ioannis baptisma renuntiassent, statim lapidibus elisi fuissent; & priori:* quòd si de cœlis fuisse dixissent, inquisset Christus (*sic enim habet Euangelista, pro eo quod Auctor:* inquit) quare non credidistis ei?

607. Existeret aliquis Marcion, &c.] Existeret, *inquit Rhenanus, id est: si emergeret, exoriretur, exsurgeret. Sic enim hoc verbum apud Ciceronem interpretatur Asconius Pedianus. Siue autem legas tum excusis:* in præruptum, *siue cum MS. tam ijs quibus Rhenanus vsus est quàm Vatic.* 2. prærupium, *siue ex coniectura ad marginem* 1. *ædit.:* præcipitium, *non refert; nisi quòd videatur mihi magis Tertullianicum:* prærupium, *quia vox antiqua. Quandoquidem autem hæc sit prouerbialis formula:* in præruptum imponere, *videantur nostra Prolegomena.*

608. Sic enim & de creatore in arboris lege tractatur, &c.] Legem arboris *videtur mihi eam vocare, quam in paradiso tulit* Creator, *interdicens ne ederent de fructu arboris plantatæ in medio paradisi, Gen.* 2.

609. cuius sacramentum Ioannes administrabat, &c.] *Accipitur hic* sacramentum *in secunda significatione pro figura; non verò sicut alibi, pro sacramento Ecclesiæ. Neque enim* baptisma Ioannis sacramentum fuisse, *ita vt esset sacræ rei signum efficax* (*de quibus significationibus variis vide suprà l. de Præscript. aduers. hæret. cap.* 40. *num.* 239.) *satis deduxit Auctor suprà lib. de baptis. cap.* 10. *vbi adserit*, Baptisma Ioannis neque spiritum sanctum, neque remissionem peccatorum dedisse, sed fuisse dumtaxat candidatum remissionis & sanctificationis in Christo subsecuturæ; *atque adeò quod ad intellectum huius loci facit, quem etiam ibi citat,* cœlestẽ quidem fuisse, sed mandatu, non potestate. *Quo loco vide ea de re per totum caput Adnot. nostras.*

610. malum malo reddidit, &c.] *Ironicãs id dicit Auctor, eo quòd* illis nolentibus renuntiare quid saperent, *ipse vicissim dixerit:* Et ego non dico vobis in qua virtute hæc facio. *ac si dicat, Si ad hominem loquamur, ipse Christus videbitur malum pro malo reddidisse; quo cogitur ex parte vt ostendat etiam Deum noui Testamenti, atque adeò Christum æquè malum fuisse (si malitiæ Deus capax esset) atque Creatorem.*

611. Reddite quæ Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo, &c.] *Hic rursus prætermisit Auctor apud Lucam de* vinea elocata colonis, *&:* Quid igitur est hoc: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes? *quia illud rescidit etiam Marcion, sicuti testatur Epiphan. Consut.* 55. *Atqui cautè legendum:* in cuius imagine & similitudine & nomine & materia expressus est; *quia satis constat Gen.* 2. hominem expressum ad imaginem & similitudinem Dei, *atque adeò & nomen* Dei *aliquando in scripturis homini adplicatum; sed quomodo* in materia Dei, *non constat, nisi fortè intelligat, de* adflatu Dei, *sicuti alibi loquitur; de quo vide nostra Prolegomena. Est autem illud obscurum, & quantum apparet, mutilum:* nisi quod necesse est qui suum denarium non habet; *sed quum non amplius habeant etiam MS. Vatic. mederi non licuit.*

612. Sadducæi resurrectionis negatores, &c.] *De hoc errore* Sadducæorum *vide suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap.* 45. *num.* 297. *& lib. de Resurrect. carnis, cap.* 2. *num.* 11. *Quibus adde quòd non solum* carnis, *sed etiam* animæ resurrectionem *negasse Sadducæos scribat Iosephus lib.* 18. *Antiqu. Iudaic. cap.* 2. *Atqui mirum est quòd hîc omiserit Auctor (si codices omnes mendosi non sint)* absque liberis; *quum suprà cap.* 34. *disertis verbis dicat:* non aliter permisisse Legem vxorem fratris sui defuncti, quàm si illiberis decesserit; *nisi forte illud subintelligat in illis verbis:* secundum præceptum legale; *quippè quo etiam quod dictum est, præcipitur Deuter.* 25. *Eò enim respexerunt istud Christo proponentes Sadducæi.*

613. Respondit igitur: Huius quidem æui filios nubere, &c.] *De hac lectione consentiente cum Latino vulgato Interprete, sicut & de illo quod mox subiungit etiam ex Luca Auctor:* neque nubere neque nubi; *vide Adnotat. nostras ad lib.* 3. *Testim. B. Cypriani cap.* 32. *num.* 69. *Reliqua etiam huius loci ad sensum potius quàm ad verbum adfert. Atqui siue legas:* diffinituntur *cum altero Vatic. MS. cod. siue:* definiturus *cum aliis, perinde est; sed necessario iuxta Lucam supplesimus:* Dei & resurrectionis filij facti. *Pulchrè autem hinc colligit Auctor etiam aduersus Marcionem* tempora permissarum & negatarum nuptiarum, *quas ille in totum tollebat;* & resurrectionis confirmationem, *quam ille (saltem carnis) negabat. Sunt etiam Tertullianica:* post præscriptionẽ, *&:* retractabo, *ac mox:* decucurrerunt.

614. Nacti enim scripturæ textum, &c.] *Hæc ex Marcionitarũ persona adfert Auctor, vsq; ad illud:* Quũ sic legi oporteat, *&c. qui legebãt:* Quos autẽ dignat⁹ est Deus illius æui, *quũ legi debeat:* Quos autẽ digna-

tus est Deus, illius æui possessione; *quare & paulo suprà posteriori hoc modo distinguenda sunt verba Lucæ. Quæ lectio Auctoris omninò confirmatur lectione hodierna tam Græca & Syriaca, quàm Latina: Illi verò qui digni habebuntur sæculo illo & resurrectione; nulla facta Dei mentione; atque adeò etiam prædicto modo videtur contextum corrupisse Marcion, vt pro se facere videretur:* Non enim de Deo (*vti rectè subiungit Auctor*) sed de statu illius æui consulebatur.

615. Sic & de ipsis nuptiis responsum subuertunt, &c.] *Etiam hoc ex persona Marcionis, eiusque sectatorum hæreticorum, vsque ad illud:* Quando, *&c. vbi rectè respondet Auctor:* non alias negasse Christum nuptias quàm illius æui, non verò huius de quo consulebatur.

616. Atque adeò Scribæ: Magister, inquiunt, benè dixisti, &c.] *Rursum hîc omittit Auctor, quod præterea addit Christus aduersus Sadducæos, quia illud rescinderat Marcion, nempè:* Quòd autem resurgent mortui, etiam Moses ostendit circa rubum, quum dixit, Deum Abraham & Isaac & Iacob: Deus autem est viuentium, non mortuorum; *sicuti tradit Epiphan. Confut. 56. & 57. bis idipsum repetens, ne aliquid de scripturis reliquisse videatur; pulcrè ibidem Marcionem confutans, quòd alibi* Deum Abraham *fassus sit, in Lazari mendici & diuitis parabola; & resurrectionis signum sit fletus & stridor dentium, quem ille non amputauit. Atqui etiam istum hunc locum pro Resurrectione aduersus Marcionem facere docet Auctor.*

617. Si autem Scribæ Christum filium Dauid existimabant, ipse autem Dauid Dominum eum appellat, &c.] *Adludit ad sequentem Christi interrogationem, qua,* quum Christum filium Dauid existimaret, *interrogauit* quomodo Dauid filium eum vocaret? *Psal. nempè 109. Quæ adaptat Auctor etiam pro vera Christi carne, aduersus Marcionem, & pro diuinitate eius aduersus Scribas.*

618. obtundebat, &c.] *Sic & infrà (inquit Rhenanus) lib. quinto, cap. 1.* Vt iam, *inquit,* hinc & fidem tuam obtundam. *Atqui mox pro eo quod legitur:* pulsata traditione Scribarum, *legit alter Vatic. MS. cod.* traductione; *quod magis quidem placet, eo quòd haud absimiliter suprà lib. de Præscript. adu. hær. c. 22. legatur:* traductiones eorum quæ mentiuntur. *Verùm, quia illud ab aliis omnibus legitur, nolui immutare, eo magis quòd Interpretatio Rhenani, qua illic* traductiones *interpretatur deprauationes scripturarum, infamationi non absimiles, huic loco minus competat.*

CAP. XXXIX.

619. Olim cõstitit de nominũ proprietate, &c.] *Titulum capiti huic dedimus:* De venturis in Christi nomine, & signis vltimi finis, ex cap. xxj. Lucæ. *Atqui adludit ad cap. 15. & 16. lib. 3. adu. Marcionem suprà, vbi tractauit de* nominum proprietate, Christi & Iesu. *Verùm tam obscurum est illud:* ei illam, *vt quid sibi velit nesciam; prorsus sentiens corruptum esse locum, qui tamen neque ex MS. Vatic. emendari potuit. Videtur supplendum:* ei (*nempè Deo creatori*) illam *nempè proprietatem nominum competisse;* qui prior & Christum suum in homines adnuntiaret, *locis dicto capite ad marginem adnotatis;* & Iesum transnominaret, *Matth. & Luc. 1.*

620. qui multos dicat venturos in nomine ipsius, &c.] *Quia istud videtur non tam ad Christũ quàm ad creatorem referri, vtitur quidem verbis Euãgelistæ & Christi; sed videtur etiam adludere ad illud Hier. 14. Falsò Prophetæ vaticinantur in nomine meo. Quod autem addit:* Amplius & prohibeat eos recipi, *adludit ad illud Lucæ:* Nolite ire post illos. *Postea subiungit quod ex intermedium:* dicentes: Ego sum Christus; *quæ quum interim vox:* Christus, *apud Lucam non reperiatur Græc aut Latinè, sed Matth. 24. vnde suppleta videtur ab Auctore; aut certè sic lectum fuit olim; quod videtur confirmari ex æditione Syriaca, vbi legitur: Ego sum Messichico.*

621. quorum & ipse par sit, &c.] Par (inquit *Rhenan.*) *cum Genitiuo; sicuti suprà sæpè. Supplemus autem ex altero Vatic. MS.* nominum Dominus Christus & Iesus creatoris, *& legimus:* qui alium in nomine eius recepisti, *ex vtroque MS. Vatt. cod. pro* alienum.

622. Bella, opinor, & regnum super regnum, & gentem super gentem, & pestem, & fames ræque motus, & formidines, & prodigia de cœlo, &c.] *In enumerandis his* temporum, *nempè extremorum adpropinquantium* signis, *bis vertit Cyr. super, pro eo quod alij magis accommodè: aduersus, &, sicut Græcè est illud: de cœlo retulit ad* prodigia, *non temerè.* formidines. *Illud verò:* Hæc quum adiicit (*sue* dicit, *vt habet 1. Vatic. MS.*) etiam oportere fieri, *non medio loco ponitur, quod iterum repetit Auctor sub finem huius capitis.*

623. Ante hæc autem persecutiones euangelicat, & passiones venturas, &c.] *Adludit ad illa Lucæ: Sed ante omnia iniecient vobis manus, &c.*

624. Accipe prædicatum in Zacharia: Dominus, inquit, omnipotens, &c.] *Pulcherrimè locum Zachar. 9. de* persecutionibus martyrum *interpretatur Auctor, & latissimè. Vbi primùm castigandus* consument illos, *pro:* consumet, *tum quod Scriptura* κατανάλωσιν, *tum etiam quod aliquam ambiguitatem implicarent:* proteget, & consumet. *Denique legimus cum B. Hieron. in Commẽt. iuxta LXX. & reliqui* bunt quasi pateras altare, *pro:* replebunt patera quasi altaris, *quòd infrà id sic explicetur:* Nemo tam in bello sanguinis flumina pateram capiens metitur, aut vnius altaris cruentatione adaugeri, *quare videntur etiam hodie sic castigandi LXX. Græcè Latinè. Denique lego:* quia lapides sancti volutantur *pro:* qui; *tum quod aliter sensus obscurus sit, tum quia Græcè sit* διότι; *vbi* volutant, *sicuti & mox* volutabitur, *accipitur impersonaliter pro:* voluuntur, *quia Græci* κυλίονται. *Atqui* quæ illos, *&c.* manebant, *interpretatur Rhenanus: exspectabant.*

625. bellorum legitimis armis debellitorum, &c.] *Facit etiam hic locus ad intelligentiam sententiæ Auctoris suprà Tom. 2. lib. de Corona militis. c. 11. in prima facie videtur omne bellum illicitum facere, sicuti eo ibi latiùs in Adnotat. nostris, nu. 122. partim ex Idolol. c. 19. partim ex aliis locis Auctoris & veterum. trum; ex quibus cõstat,* militiam eam solam illicitam *dixisse,* quòd cum idololatria aliquid cõmune habebat. *Accipitur autem vbi legitur:* omnium offensionem *more Tertullianico:* offensus (*sicuti etiam Rhenanus interpretatur*) *iuxta quartam inflexionem, pro offendens.*

626. Et hîc igitur ipse vetat cogitari, quòd sponderi oporteat apud tribunalia, &c.] *Præmonet addit:* Et hîc, *quia etiã suprà c. 12. Luc.:* Perducent vos potestates prohibet ad interrogationẽ cogitare, respõsione; Sanctus enim spiritus docebit vos in hac

hora, quid eloqui debeatis; *sicuti videre est suprà cap. 28. Vbi quū etiā adferat exemplum* Balaam, cui Deus quod non cogitauerat, immò cōtra quàm cogitauerat, suggessit, *etiā hic legimus* Balaam, *secuti vestigia alterius Vatic. MS. cod. pro eo quod erat:* Balæ. *Quū verò sequitur:* & Moysi causato linguæ tarditatem: os repromisit; *adludit ad illud Exod. 4. Aperiā os tuū.*

627. & sapientiam ipsam cui nemo resisteret, per Isaiam demonstrauit, &c.] *Huic loco Euangelistæ accommodat locum Isai. 44. vbi in hoc differt ab editione LXX. tam ea quæ olim tempore B. Hieronymi, quàm quæ hodie exstat Græca & Latina, quòd dumtaxat habeat:* & alius inscribetur in nomine Israelis, *pro eo quod alij:* & alius scribet manu sua: Dei sum, & in nomine Israel clamabit; *& tamen non aliter legit infrà Scripsaco adu. Gnosticos, cap. 7.*

628. cum Deo inualescentis, quod est interpretatio Israëlis, &c.] *Adludit ad illud Gen. 32. Non vocabitur vltrà nomen tuum Iacob, sed Israel erit nomen tuum, quia* inualuisti Deo, *Græcè iuxtà LXX. & Symachum: ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ θεοῦ; iuxta quos dicit Auctor, esse eam* interpretationem Israëlis, *quasi Israel dicatur* Inualescens Deo. *Vide varias eius nominis interpretationes apud B. Hieron. Quæst. Hebraic. in Genesin, vbi magis probat ille ex vestigiis litterarum Hebraicarum, vt interpretationem accipiat vox* Israël *Princeps Dei, vel directus Dei; quomodo etiam Comment. in dictum locum Isaiæ: Propriè (inquit) iuxta Hebræos & litterarū fidem* Israel *rectus Dei dicitur; Vir autem videns Deum, non in elemētis, sed in sono vocis est. Quamquā interim pro hac postrema & communi Veterum aliorum opinione (quam etiam fatetur priori loco B. Hieron.) faciat, quod secundo loco Iacob imponatur nomen* Israel, *Gen. 35. postquàm apparuit ei Deus in Bethel; quod confirmari etiam inde videtur, quòd fateatur ipse B. Hieronym. prius solus promissum fuisse, nomen* Israël *imponendum Iacob, hic verò primùm impositum. Siue autem leges cum altero Vatic. MS. cod.* prohibuit præcogitationem, *siue cum aliis:* cohibuit, *non refert.*

629. Dominus mihi dat linguam disciplinæ, quando debeam proferre sermonem, &c.] *Omittit hic Auctor quod alij habent intermedium tam LXX. quàm ex Hebræo Interpretes:* vt sciam; *& notandum quòd de Christo istud interpretetur, contra Iudaizantes, qui totum hoc caput de Isaia malunt interpretari.*

630. A proximis quoque persecutiones, & nominis, ex odio vtique, blasphemiam prædicatam, &c.] *Adludit ad verba illa Christi, Luc. 21. Trademini autem à parentibus, &c. Atqui etiam hic, quamquam Græcè habeatur & Latinè & Syracè: propter nomen meum, tamen non aliud legit Auctor quàm:* nominis odio, *vtpotè quòd sic nomen Christianum appellaretur ea ætate, eo quòd* nomen potius quàm crimen in Christianis damnaretur; *sicuti testatur suprà Tomo 1. Apolog. cap. 2. & 3. quod etiam alicubi nos suprà adnotauimus.*

631. Sed per tolerantiam (inquit) saluos facietis vosmetipsos, &c.] *Omittit intermedium illud:* Capillus capitis vestri non peribit, *quia resciderat Marcion. Transtulit autem:* per tolerantiam, *quod ex Græco ad verbum vulgatus Interpres: in patientia vestra.*

632. Tolerantia (inquit) iustorum, &c.] *Mirum est quòd hic legat:* iustorum, *quum alicubi suprà cum reliquis omnibus æditionibus legat:* pauperum. *Atqui legit:* periet, *pro eo quod ibidem:* peribit.

633. Corona autem erit eis qui tolerauerint, &c.] *Reperitur istud iuxta LXX. Zachar. 6. vbi accipit Auctor* tolerare, *pro:* exspectare, *quum Græcè sit* ὑπομένωσιν, *quod tolerare significat cum exspectatione. Eiusdem significationis est* ὑπομονὴ, *quæ est apud Lucam & Dauidem locis modò citatis, vbi* tolerantiam *vertit Auctor.*

634. Sed monstrato dehinc tempore excidij quum cœpisset vallari exercitibus Hierusalem, &c.] *Adtingit solummodò istud Auctor,* tunc *nempè* fore tempus excidij (*siue desolationis, vti alij ex Græco magis propriè vertunt*) quum cœperit vallari (*siue circumdari, vt est Græcè, Latinè et Syriacè*) exercitibus (*Græcè* στρατοπέδων) Hierusalem; *ea quòd Epiphanio teste, Confut. 59. Marcion rursus rescidit:* Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes, *& cetera quæ sequūtur; vsque ad:* vt impleantur omnia quæ scripta sunt; *vtpotè quòd nollet vteri, in nouo Testamento impleri quæ scripta sunt in veteri. Prætermittit interim Auctor etiam alios duos versus intermedios.*

635. solis & lunæ siderúmque prodigia, & in terra angustias Nationum, *&c.* imminentium orbi malorum, &c.] σημεῖα, *iterum hic* prodigia *vertit, pro eo quod alij: signa; &* angustias *plurali numero, quum in omnibus æditionibus, & suprà lib. de Resurrect. carnis cap. 22. sit singulari. Deinde ordine transposito magis clarè expressit:* obstupescentium (*Græcè* ἀποψυχόντων, *vt accipiatur pro: exanimatorū, & quasi in deliquio animi existentium*) velut à sonitu maris fluctuātis, *pro eo quod hodie legitur: præ confusione sonitus maris & fluctuum arescentibus hominibus; & verò, cum distinctione versus, non rectè meo iudicio,* prę exspectatione (*omittens:* timore &) imminentium orbi malorum. *Vide verò suprà loco citato Adnotat. nostras numer. 172. 173.*

636. Et dabo prodigia, &c.] *Nihil hic differt Auctor à LXX. Ioel. 2. neque illi à versione B. Hieron. nisi quòd legant:* illustris, *hic verò, horribilis; nostra verò confirmatur à B. Petro, Act. 2. Quæ de vltimo iudicio Auctor interpretatur.*

637. Fluminibus disrumpetur terra, &c.] *Etiam hic castigatior est æditio LXX. in B. Hieronym. Comment. quā in Bibliis Regijs, vtpotè quum legatur illic sicuti ab Auctore; nam eiusdem sunt significationis:* scindetur, *&* disrumpetur; *ibi etiam est Græca alia vox quàm hodie* ᾠδινήσαι, *quam ille interpretatur: doluerunt, sicuti est Hebraicè; pro quo* parturient *legit Auctor. Hieronymus cum Auctore tum hic, tum suprà cap. 20. legit:* Disperges aquas gressu, *siue:* itinere. *Nam sic legendum etiam hic pro:* dispergent, *ibi patet nu. 280. Ab omnibus deinde legitur:* Dedit abyssus sonum suum, *siue vt alij, vocem suam, sed est peculiaris distinctio Auctoris:* sublimitas timoris eius elata est; sol & luna constitit in suo ordine, *vbi quod Græcè est* φαντασίας, *transtulit* timoris, *&* elata *accipitur pro* eleuata. *Sicut etiā illud peculiare est:* in lucem coruscationes (*sic enim castigo pro:* coruscationis, *quia Græcè est* αἱ βολίδες, *id est, vt alij transferunt, iacula, quamquam etiam putem quid aliud lectum ab Auctore, eo quòd alter Vatic. MS. habeat:* circumstationes) tuæ ibunt in fulgorem, *id est splendorem. Legit item* fulgur (*nam sic lego ex 2. MS. Vatic. cod. pro:* fulgor, *nam Græcè est* ἀστραπὴ, *quod coruscationem alij transferūt*) scutum tuum, *pro eo quod alij: In luce iacula tua ibunt, in splendore coruscationes armorum tuorum. Reliquum cum aliis concordat:* In com-

mination tua, &c. & in indignatione, &c.

638. Et tunc videbunt filium hominis venientem de cœlis cum plurima virtute, &c.] *In his verbis Lucæ differt Auctor ab aliis, quòd legat:* de cœlis, *pro eo quod alij ex Græco:* in nube, *& ex Syriaco,* in nubibus; *Item quòd omittat:* & maiestate. *Similiter in eo quod sequitur:* Quum autem hæc fient, erigetis vos (*suprà loco citato* emergetis) & leuabitis capita vestra, *pro:* respicite & leuate; quoniam adpropinquauit (*pro eo quod alij:* adpropinquat) redemptio vestra. *Lego enim* adpropinquauit, *pro* adpropinquabit, *ex 3. Vat. MS. cod. suprà loco citato lib. de Resurr. carnis.*

639. Sic & vos quum videbitis omnia hæc fieri, scitote adpropinquasse regnũ Dei, &c.] *Istud quod hîc per præoccupationem adfert vt adaptet præcedentibus, postea repetitur, sicuti & in Euangelio Lucæ,* sici parabola *interiecta.*

640. Ecce cum cœli nubibus tamquam filius hominis aduenies, &c.] *Quæ intermedia sunt Dan. 7. & reliqua quæ sequuntur, habes Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 14. & suprà l. 3. cap. 7. quò Lectorem remittimus ad Adn. nostras. Atqui vti facilè intelligatur quæ sint verba Danielis, omnia noua periodo sic distinximus:* Et data est illi potestas Regia, quam, *&c.* Et vniuersæ Nationes, quas, *&c.* Et gloria omnis, *&c.* quia nec, *&c.*

641. Existi in salutem populi tui, &c.] *Istud iuxta LXX. immediatè post verba paulo antè citata reperitur Abacuc 3. Est autem Tertullianicum illud:* interstruere.

642. Ipsum decursum scripturæ Euangelicæ ab interrogatione discipulorum, &c.] *Adludit ad* interrogationem discipulorum *initio cap. 21. Lucæ: Magister, quando hæc erunt, &c. Atqui vota sanctorum intelligit ea, quibus* erigantur & leuabunt capita sua ad redemptionem regni iam adpropinquantis. Parabolam *verò* fici *paulò post explicat Auctor. Porrò* exitibus *rursum vsurpat, pro:* exitijs.

643. Aspice ficum & arbores omnes, quum fructum protulerint, &c.] *Vide de hoc loco etiam suprà lib. de Resurr. carnis cap. 22. nu. 174. Hîc benè habet, quòd quamquam Græcè sit dumtaxat προβάλωσιν ἤδη, tamen Auctor transferat, sicuti Latinus vulgatus Interpres:* quum fructum protulerint; *quod confirmatur etiam eo quod sequitur:* fructificationes arbusculorum, *siue, quod malo, sicuti suprà loco citato :* frutificationes. *Quo fit vt ego quidem coniiciam & apud vulgatum Interpretem, & apud Auctorem fuisse lectum primitus:* quum fructum protulerint, *vt* frutus *vsurpatus olim fuerit pro:* caule floris, *quem suprà vsurpat; sed quòd eam vocem apud neminem veterum inuenerim, nolui quid immutare. Quum autem habeat Lucas verbum Græcum præsentis temporis; prorsus castigaui ex 2. MS. Vatic. cod.* intelligunt, *pro:* intelligent. *Atqui quod alioqui obscurum videtur:* Omne autem signum, *&c. ad hoc refertur, vt putet & signum & rem eiusdem esse Dei creatoris.*

644. Non transiturum cœlum & terram, nisi omnia peragantur, &c.] *Istud quasi ex consequẽti colligit ex verbis illis Euangelistæ Auctor: Non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant; cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. Atque adeò videtur generationem,* γενεὰν *Græcè, interpretari de tota huius seculi vsque ad vltimum finem ætate, quam B. Paulus Apostolus fines sæculorum nuncupat, & B. Ioãnes horam nouissimam. Lego autem ex vtroque Vatic. MS.* Sique à creatore sunt, *pro:* fiunt, *& paulò post distinguo:* Sic enim & Isaias. *quum enim referatur ad præsidentia verba ab Auctore citata, non est necessarium, sed dicomma dumtaxat. Atqui rursus hîc Tertullianica phrasis:* ordinem expungi, *sicuti & cap. sequenti:* Plenum expunctum, *id est* adimpletum, *vel* ἀληθευόμενον *esse.*

645. Admoneantur & discipuli ne quando grauentur, *&c.* secularibus curis, &c.] Secularibus *vertit propriè, quod est Græcè:* βιωτικαῖς, *& infelicitatis* δυσημερίας. *Legimus verò iuxta alterum MS. Vatic. cod.* ex plenitudine, *pro:* &. *Atqui siue legas:* Moysi *cum vulg. siue:* Mosei *cum 2. MS. Vatic. non refert; ego certè nullam talem admonitionem, qualem hîc Christus fecit, apud* Moysen *reperire potui.*

646. sed enim per diem in templo docebat, &c.] *Pergit in verbis Domini comparandis cum Prophetis.*

647. In templo meo me inuenerunt, & illic disputatũ est ad eos, &c.] *Locum hîc nõ sine difficultate & inuocatione Spiritus sancti tandem inuenimus Osee 12. vbi vertitur & ex Hebræo* in Bethel, *& LXX. secundum B. Hieron. in Comment. quàm adhuc quæ in die exstant:* ἐν οἴκῳ ὧν inuenerunt me, & ibi dictum *seu* disputatum est (*Græcè* ἐλάλησεν) ad eos. *Vtcunque quamquam* ὧν *interpretetur B. Hier. dolorus, & Latinus Interpres LXX. iniquitatis; tamen hunc locum vtcunque tũ est ex versione altera:* in Bethel; *hoc est* (*vel à Hieronymo exponente*) *in domo Dei; Et proinde loco* ὧν, *fuisse diuersum aliud olim lectum, prorsus coniicio; aut videtur Tertullianus legisse* ὢν, *& proinde interpretatus de nomine Dei, quod legitur Exod. 3.* ὁ ὤν, *vt verterit:* in templo meo *paraphrasticũs, pro:* domo Dei; *eius nempe qui vocauit Ego sum qui sum.*

648. Ad noctem verò in Elæonem secedebat.] *Fecit Auctor hîc Latinam ex Græca ἐλαιῶνος, testimonio Lucæ quod explicat, quàm in loco citato Euthymius 4.* Et stabant pedes eius in monte Elæone. *Quod oliuetum significat.*

649. Diluculo conueniendum erat, &c.] *Præsstitit Auctor vocem Græcam ὀρθρίζειν, quam nostri interpres Latinus* manicabat, *vertit, vnde fictitia aquæ Græca, quam tamen habent plerique antiqui Manuscripti, & ipse B. Augustinus agnoscit vsitatam ab Interpretibus veteri Latino, lud. 9. vbi eadem vox Græca legitur. de lud autem:* Dat mihi linguam, *&c. partim etiam ex citatum reperitur Isai. 50.*

CAP. II.

650. Proinde scit & quando pati oportuit, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De die Paschæ electo ad passionem Christi, proditione Iudæ, & distributione corporis & sanguinis Domini, ex cap. xxii. Lucæ. *Atqui per præoccupationem prius loco posito, quàm Euangelista posterius.*

651. cuius passionem Lex figurat.] *Varias passionis in lege figuras videre est Tom. 1. lib. aduersus Iudæos cap. 10. & suprà lib. 3. adu. Marcion. cap. 17. 18. 19. Atqui Epiphan. Confut. 60. pulcrè ex hoc confutat Marcionem, quòd quum verè passum & crucifixum fatetur Christum, tamen verè natum nolit confiteri; quasi ipsum etiam vrsit Auctor suprà lib. de Carne Christi cap. 5. & lib. 3. adu. Marc. cap. 8. docens, si non verè natus, sic & phantasmate, nec etiam verè crucifixum.*

652. Nam è tot festis Iudæorum, Paschæ dies elegit

elegit,&c.] *Adludit tum ad illud Lucæ: Adpropinquabat autem dies festus Azymorum, qui dicitur Pascha, tum ad illud: Venit autem dies Azymorum, in quo erat necesse occidi* Pascha. *Atqui* festa Iudæorum cõmemorantur Leuitici 23. Pascha, *Primitiarum*, Pentecostes, *Tubarum, Expiationum, & Tabernaculorum. E quibus tria erant, quibus per singulos annos oportebat omne masculinum comparere Hierosolymis, sicuti legitur Exod.* 23. Paschæ, *Primitiarum & Expiationum, ni fallor. De mulieribus verò apparet,* 1. *Reg.* 1. *de Phenenna & Anna matre Samuelis, & Luc.* 2. *de Ioseph & Maria; quòd solũ tenerentur adire Hierusalem semel in anno, vtpotè in die sollemni Paschæ. Hinc opinor factum tum, vt* diem Paschæ *præ reliquis* Christus elegerit, *quo in præsentia omnium pateretur, tum vt* figuræ *quoque implerentur.*

653. Pascha est Domini.] *Quamquã istud habeatur Exod.* 11. *Leuit.* 23. *& Num.* 28. *sufficit priorem locum ad marginem adnotare.*

654. Concupiscentia concupiui Pascha edere vobiscum antequàm patiar, &c.] *Non hoc modo adfert adu. Marc. Epiphan. Confut.* 62. *vti ostendat* (*quod etiam Auctor facit*) se figuram sanguinis sui implere concupiscere, *atque adeò* non se destructorem legis; *sed etiam vrget aduers. phantasticam carnem Christi, quod præmittit Euangelista:* Et accubuit & duodecim Apostoli cum eo, *& insuper id quod præcedit:* Ite & præparate vt edam Pascha, *Confut.* 61. *Atqui* concupiscentiam *&* concupiscere, *tum hîc, tum paulopost, accipit in bonam partem, pro: desiderio, & desiderare, quomodo etiam suprà lib. de Anima cap.* 16. *vbi* concupiscentiuum animæ genus *hoc loco Euangelistæ probat etiam in Christo fuisse.*

655. Nimirùm veruecina illum Iudaica delectaret? &c.] Veruecina (*inquit Rhenan.*) *id est, caro veruecis. Sic dicitur agnina, bubula, porcina Plauto. Epiphan. dicta Confut.* 61. *vrget etiam esum carnis* veruecinæ *Christi & discipulorum ante institutionem Mysterij; contra Marcionem qui carnis esum damnabat.*

656. Poterat & ab extraneo quolibet tradi, &c.] *Sic quasi aliud agens complectitur quicquid hîc habet Euangelista de Iuda, non* extraneo, *sed vno ex duodecim; quis* (*quod etiam torquet adu. Marc. Epiphan. Confut.* 60.) locutus est cum Principibus sacerdotum & militum Imperatoribus, quomodo ipsum traderet illis, & gauisi sunt.

657. Qui mecũ panem edit, leuabit in me plãtam, &c.] *Hîc quoq; differt Auctor ab æditionibus aliis Psal.* 40. *quòd legat:* leuabit, *pro eo quod Græcè est ἐμεγάλυνεν, id est* leuauit, *sum magnificauit & ampliauit, quomodo etiam emendatiores codices Latini & Graci Ioan.* 13. *vbi hanc scripturam in Iuda adimpletam tradit Euangelista. Expressit autem* plantam, *quod Græcè est πέρνισμὸν, pro quo vetus æditio Psalmorum, & Ioan.* 13. *Interpres Latinus: calcaneum, alij: supplantationem. B. Hieron. verò Auctoris consentit ex Hebræo.*

658. Poterat & sine præmio tradi, &c.] *Hîc adludit ad illud Lucæ:* Et pacti sunt pecuniam illi dare, & spopõdit, & exinde quærebat opportunitatem quomodo eum traderet. *Atqui obscurum est illud:* qui populum coràm offendens, nec tradi magis potuisset quàm inuadi; *nisi* offendere *accipiatur pro inuenire, sicuti apud Terentium in Heautont. & Hecyra.*

659. Pro eo quod venundedere iustũ, &c.] *Siue illud legas, sine cum* 2. *Vatic. MS.* vendiderunt, *perinde est. Reperitur autem istud Amos* 2. *præterquàm quòd plurali numero legit, quòd ibi est in singulari iuxta æditiones omnes; sed est perinde ad sensum Prophetæ, vtrum legatur, eo quòd de Israele loquatur. Loquor de emendatiores codicibus LXX. inter Commentaria B. Hieron. Nam quæ hodie exstat etiam in Biblijs Regijs, depranata est, quãtum apparet, à Iudæis; vtpotè vbi legitur τὸν πλῶτον, id est mendicum, pro eo quod Auctor:* iustũ; *& similiter non modò B. Hieronymus, sed etiam Palæologus, qui* (*quẽ admodum citatur à Leone de Castro Coment. MS. in hunc Prophetam*) *illud quod à Propheta additur:* argenteis; *æ triginta argenteis, quibus venditus est Christus* (*de quibus etiam hîc mox Auctor*) *interpretatur.*

660. Nam & quantitatem & exitum (*id est successum*) pretij; *&c.* licut in Euangelio Matthæi continetur Hieremias prædixit, &c.] *Quum hîc citans* 27. *cap. Matth. conformiter æditioni modernæ Græcæ & Latinæ, adscribat etiam* Hieremiæ *testimonium illud:* Et acceperunt xxx. argenteos, *&c. patet iam ab ea ætate irrepsisse nomen* Hieremiæ *in contextum; quod tamen existimat Reuer. Dn. Iansenius Comm. in Concord. Euang. c.* 111. *ex margine additum aliquando fuisse. Cuius sententia mihi magis probatur, quòd Syriacum exemplar etiam non aliud legat quàm:* per Prophetam dicentẽ; *& id olim scripserit B. Augustinus lib.* 3. *de consensu Euang. c.* 7. *& etiam Rupertus in Com. Quo loco Iansenius multas alias interpretationes eius loci adfert; quomodo* Hieremiæ *adscribatur, quod apud Zachariam reperitur cap.* 11. *quamquam etiam verbis nonnihil immutatis. Addit autem Auctor:* adpretiati vel honorati, *quòd vox Græca* τετιμημένοις *vtrumque significet; omittens tum illud: quem* adpretiauerunt *à filijs Israel, tum:* sicut constituit mihi Deus. *Nos, vt iis etiam satisfaciamus, qui Hier.* 32. *vbi legitur de agro empto* (*secũdum quod etiam iam olim adnotauit B. Augustinus.*) *putant à Iudæis erasa esse verba, quæ ab Euangelista Matthæo citantur; ad marg. adnotauimus Hier.* 32. *& Zachar.* 11.

661. Professus itaque se concupiscentia concupisse edere Pascha, *&c.* acceptam panem & distributum discipulis, &c.] *Intermedia Lucæ verba prætermittit, quia magna etiam ex parte Marcion rescidit, & imprimis teste Epiphan. Confut.* 63. Dico enim vobis, non edam ipsum posthac, donec compleatur in regno Dei.

662. corpus suum illum fecit: Hoc est corpus meum dicendo, &c.] *Similiter Auctor paulopòst:* cur autem panem corpus suum adpellat? *& rursum:* corpus suum vocans panem. *Item Tom.* 1. *lib. aduers. Iudæos cap.* 10. *num.* 134. Christus (*inquit*) panem corpus suum appellat, *& isdem verbis suprà lib.* 3. *adu. Marc. cap.* 19. *Rursum Tom.* 2. *lib. de Oratione c.* 6. *n.* 23. & corpus eius in pane censetur: Hoc est corpus meũ, *& c. vlt.* quòd statio soluenda sit accepto corpore Domini. Ergo deuotũ Deo obsequiũ Eucharistia resoluit, an magis Deo obligat? Nonne sollemnior erit statio tua, si & ad aram Dei steteris? Accepto corpore Domini & reseruato, vtrumque saluum est, & participatio mysterij & executio officij. *Item lib. de Idolol. cap.* 7. *num.* 31. eas manus admouere corpori Domini, *&c. & ibidem num.* 34. isti quotidie corpus Domini lacessunt, *&c.*: in quibus corpus Domini scandalizatur. *His accedunt apertiores loci, suprà l. de Resurr. carn. c.* 8. Cato corpore & sanguine Christi vescitur, vt & anima de Deo saginetur, *& lib.* 1. *aduers. Marc. cap.* 14. *num.* 96. panem, quo

ipsum suum corpus in sacramentis repræsentat, *id est præsens facit, stylo Tertullianico, quemadmodum vel ipse Rhenanus ante me adnotauit lib. de Patientia cap. 3. nu. 17. ad illud:* cœlestes ignes repræsentari voluisset. *Iterum infrà Tom. 4. lib. 4. adu. Marc. carmine conscripto:*

Atque sacerdotes voluit sui corporis esse,
Ipse patris summi perfectus iure sacerdos.

& lib. 5.

Acceptum panem pariter vitisque liquorem
Corpus, ait, sanguisque meus qui funditur, hic est
Pro vobis; fieri semper quod post ea iussit;
Quáve creatura panem vinúmque putatis,
Esse suum corpus cum sanguine?

Denique etiam Tom. 5. lib. de Pudicitia: Atque ita exinde opimitate Dominici corporis vescitur. *Qui omnes loci cũ manifestè adserant* veritatẽ corporis & sanguinis Domini in sacramẽto Eucharistiæ, *vel ex ipsa Magdeburgẽsium confessione Cent. 2. c. 4. par. de Cœna Domini, oportet sanũ aliquem intellectũ dare verbis quæ hîc sequuntur:* Id est, figura corporis mei. *Quem quũ alij alium reddant, certe originem suam habere videntur illi, quorum mihi maximè placet interpretatio, ex Scholio marginali Gagnæi in editione Parisiensi, hoc nempè: Nihil hîc de veritate* corporis Christi *detrahi, propterea quòd tota hæc oratio referatur nõ ad nouum sacramentum Eucharistiæ, tãquam illud vocetur* figura, *sed ad panem de quo Hieremiæ 11. locus hîc citatur; ea ratione qua* panis *oblatus & comestus in sacrificiis naturæ & legis, iam tum* figurabat, *conficiendum tempore Euangelij* Christi corpus, *ex materia, & sub specie panis manducandum. De illa enim figura quæ fuit olim sub lege, non de illa quæ à Christo instituebatur, Tertullianum loqui; patet ex eo quòd* veterem figuram *adpellet, tum de pane dicens:* non intelligens veterem fuisse istam figuram corporis Christi, *tum de calice paulopòst:* Vt autem & sanguinis veterem figuram in vino recognoscas. *Conuenit autem hæc interpretatio cum totius huius libri scopo, vbi non aliud conatur Auctor ostendere quàm* concordiam Veteris & Noui Testamenti, *ex eo quòd Veteris Testamenti figura, Noui Testamenti veritate adimpleantur. Quod dum facit, inter cetera etiam testimonium supradictum adfert Hierem. 11.* Venite mittamus lignum in panem eius, id est (*sicuti non modò hîc explicat Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 10. & suprà lib. 3. aduers. Marc. c. 19.*) crucẽ in corpus eius. *Similiter etiam paulopòst adfert testimonium illud Gen. 49.* Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ amictum suũ. *Atqui vt probet* panem *antiquitùs* veterem fuisse Dominici corporis figuram, *adfert verba hæc Euãgelistæ:* acceptum panem & distributum discipulis suis, corpus suum illum fecit. *Similiter vti probet:* vino antiquitùs figuratum Christi sanguinem, *infrà dicit:* Ita & nunc sanguinem suum in vino consecrauit, qui tunc vinum in sanguine figurauit. *Sicut autem ibi obscurè loquitur, & quasi contrario sensu, pro eo quod dicere debuerat: qui tunc sanguinem in vino figurauit; Ita & priùs quum supradicta verba adiecit:* Hoc est corpus meum dicendo, id est figura corporis mei; *etiam quasi contrario sensu loquitur, pro eo quod dicere debuerat conuenienter suo instituto: Illud* (panem nempè) *fecit Christus corpus suum in noua lege, dicendo:* Hoc est corpus meum, *quod in veteri lege erat figura corporis sui. Sic autem debere intelligi, comprobatur ex verbis immediatè sequentibus:* Figura autem non fuisset; *quum alioqui dicere debuisset:* esset, *si in noua lege figuram corporis sui agnosceret. Et verò se non loquit de noua corporis sui figura, sed veteri,* (*vt paucis iam diximus ex Gagnæo*) *patet manifestè ex illis verbis:* Cur autem panem corpus suum appellat, & non magis imponem, quem Marcion cordis loco habuit, non intelligens, veterem istam figuram fuisse corporis Christi? *Et rursum subiiciens:* Itaque illuminator antiquitatum (*nempè Christus*) quid tunc (*nempe in Veteri Testamento*) voluerit significasse panem, sua declarauit, corpus suum vocans panem; *indicat quòd tunc panis significaret corpus Christi, non vero quod nunc id significet. Simile est etiam illud:* vt autem & sanguinis veterem (*non nouam*) figuram recognoscas. *Et quod habet paulopòst:* At nunc (*id est, in nouo Testamento*) sanguinem suum in vino consecrans, qui tunc (*id est, in Veteri*) vinum in sanguine figurauit. *Denique similia etiam sunt verba dicta loci illius ad Iudæos, ex lib. 3. aduersus Marc. vbi locum hunc illustrat.* Porrò si hæc loci obscurissimi interpretatio eorum *non satisfaciat, vel persistat in hoc, quòd etiam tunc id est, in Nouo Testamento*) appellauerit Auctor Sacramentũ istud Eucharistiæ, figuram corporis sui; *facere cum B. Augustino lib. adu. Adimantum Manich. cap. 12. qui in Eucharistia etiam signum* corporis Christi, *figuram, sed eo modo, quo sanguis animæ animalis signum dicitur, nempè non nudum signum, sed quo etiam res significata continetur. Est enim* corpus Christi *res, B. Augustino tradit in Sententiis Prosperi, & vera hîc figura; veritas, dum corpus Christi & sanguis vere spiritus in verbo ipsius, ex panis vinique substantia efficitur, figura verò, quod exterius sentitur. Et verò nihil refert, quin idem, & veritas sit seu substantia, & tamen figura, siue effigies aut similitudo dicatur; patet ex illis Tertulliano infrà lib. 5. tractante Epist. ad Philipp.* Planè (*inquit cap penult.*) de substantia Christi tant & hîc Marcionitæ Apostolum sibi suffragari, quòd phantasma carnis fuerit in Christo, quum dicit quòd in effigie Dei constitutus, non rapinam exist imauit pariari Deo, sed exhausit semetipsum, accepta effigie serui, non veritate, & in similitudine hominis, non in homine; & figura inuentus homo, non substantia, id est, non caro. *Hactenus argumentum Marcionis. Quid autem refert Tertullianus?* Quasi (*inquit*) non & figura, & similitudo, & effigies substantiæ quoque accedant. Denè autem, quòd & alibi Christum imaginem inuisibilis Dei appellat. Numquid ergo & hîc quasi in effigie eum Dei collocat? Æquè nõ erit Deus Christus verè, si nec homo verè fuit, in effigie hominis constitutus. Vtrobique enim veritas necesse habebit excludi; si effigies & similitudo, & figura phantasmati vindicabitur. *Ceterum non sic sentire videtur, quod ad priorem nostrã huius loci interpretationem adtinet (quamuis inuitus) Caluinus, qui ubi confitetur:* figurã non cadere in vocẽ corporis, sed in vocem panis; *quem admodum ipse illum recte cõprobauit Dn. Claudius de Sainctes in Examine doctrinæ Caluinianæ, & paucis repetit in Apol. adu. Bellarm. pag. 139. Hactenus de vera sententia Tertulliani, quæ ad veritatem corporis & sanguinis Domini in Eucharistia (de qua etiam suprà lib. de Resurr. carn. cap. 8. num. 76.) adtinet. Qui verò aliorum Patrum de eadem re testimonia requirit, videat Adnot. nostras Tom. 2. lib. de Oratione.*

TERTULLIA
Cum Annotationib
PAMELII.
A. V.
16

cap.6.num.23. & latiùs ad librum de Lapsis B. Cypriani,num.82.& ad Epist.63.ad Cæcilium,num.12.Denique & nostra Leiturgica Latinorum, vbi frequentissimã habes mentionem sacrificij corporis & sanguinis Domini *per singulos ferè paginas,ex diuersis sex primorum sæculorum Latinis Patribus;& verò etiam Græcis,à pag.1.vsque ad 93.quum illud à Christo institutum, & ab Apostolis usitatum,latè comprobauimus.*

663. nisi veritatis esset corpus,&c.] *Ad hunc locum, & ad illum infrà:* Sic & in calicis mentione, *adludit Auctor infrà lib.5.aduers.Marc.cap.8.vbi similia Christi verba tractat ex 1.Cor.11.* Proinde panis & calicis sacramento, iam in Euangelio probauimus, corporis & sanguinis dominici veritatem aduersus phantasma Marcionis. *Idipsum verò facit etiam Auctor infrà lib.5.adu.Marc.carmine conscripto, vbi post verba numero præcedenti adlegata subiungit:*

Non se factorem mundi per facta probauit,
Et portare simul de carne & sanguine corpus?

664. Aut si propterea panem corpus ubi finxit,&c.] *Hæc & sequenti periodo confutatur hîc illorum hæresis,qui putãt manere in corpore Domini substãtiã panis in Eucharistia;hoc enim adfirmare, quid aliud est dicere;quàm* Christũ panem sibi corpus finxisse, *sicuti angeli ex aere sibi corpus formare dicuntur,quando in forma hominum apparere leguntur. Atque adeò etiam sequeretur,quod Marcioni hîc impingit Auctor, non modò* corpus Christi, sed & panem traditum & crucifixum pro nobis. *Verùm latè tum ex ipso Tertulliano,tum ex aliis Patribus comprobauimus* transsubstantiationem panis & vini in corpus & sanguinem Christi *loco citato lib.de Oratione.*

665. tradere pro nobis,&c.] *Adludit hîc ad verba Christi ex Luca:*quod pro vobis traditur;*quæ quũ explicet Auctor sequentibus verbis de* crucifixione Christi,*certè facit hîc etiam imprimis ad confirmandam veritatem corporis Christi. Neque enim* figura corporis Christi *pro nobis tradita est aut crucifixa;item & pro* transsubstantiatione,*vt iam diximus.*

666. peponem,quem Marcion cordis loco habuit,&c.] *Ex eo quod suprà lib.de Anima cap.32.habet Auctor:*cur non magis & pepo,tam insulsus? *videtur hîc per Ironiam expressisse voluisse, Marcionem exordem fuisse & insulsum, id est sale scientiæ & sapientiæ, quæ in corde latere solent, minimè conditum. Verùm de hoc latiùs in Prolegomenis inter Prouerbiales formulas.*

667. Aduersus me cogitauerunt cogitatum, &c.] Sacramentarius fuit, qui*squis hîc ad marginem addidit verba quædam ex Lactantio planè mutila & corrupta,quæ hucusque in omnibus æditionibus excusis reperire est,vti videretur veritati Domini detrahere,quum magis pro ea faciat.Sic enim lib.4.c.18.post recitata Hierem.11.* verba eadem quæ ab *Auctore citantur, apud illum legitur:* Ligni autem crucem significat,&panis corpus eius;*quia ipse est cibus & vita hominum,qui credunt in* carnem quam portauit,*& in crucem in qua pependit. In* quem locum (neque enim etiam *veteribus insitatum est aduersariorum testimonia auferre in catholicorum dogmatum confirmatione*) *Xystus Betuleius: Origenes,inquit, Tertull. Hier. eodem modo exponunt, per panem nimirum corpus Christi,per lignum crucẽ intelligentes,referentésque ad* Sacramentum corporis Christi. *Vbi haud dubiè insinuat tum locos tres Auctoris,hîc & suprà citatos lib. adu.Iud.ac lib.3.adu. Marc.(vbi vide Adnot. nostras n.140.)tum Comment.Origen.& B.Hieron.in Hieremiam, qui(sicuti etiam Lactantius) Tertullianum in hoc videtur imitati.*

668. Sic & in calicis mentione testamentum constituens,sanguine suo obsignatum,&c.] *Adludit ad illud Christi apud Lucam:* Hic est calix nouũ testamẽtum in sanguine meo, *nempè* obsignatum, *vti addit ad maiorem explicationem Auctor. Siue autem legas cum Vatic.2.MS.cod.*Ita consistet,*siue cum excus.* consistit,*non refert. Sed omnino nouam periodum ibi incipimus:* Vt autem & sanguinis,&c.

669. Sic decorus in stola violenta cum fortitudine,&c.] *Omninò sic castigaui ex vtroque MS.Vatic. cod.pro:*sed, *quia Græcè illud est & Latinè apud LXX. & apud B.Hieron.in Comment.Isai.63. Mallem autem legere cum LXX. tum sicuti hodie exstant, tum sicuti à B. Hieron.nominatim citantur: βίᾳ μετὰ ἰσχύος, id est* violentia cum fortitudine; *sed quia hîc non legitur:* in stola sua,*nolui immutare;Maximè quum etiam variet in illo:*sicut de foro (*id est,vti rectè interpretatur in hunc Isai.locum Leo de Castro,medio spatio*) torcularis, pleno, conculcato, *pro qua B. Cyprian. Epist.63. ad Cæcil.vbi hunc locum imitatur:* à calcatione torcularis pleni & percalcati,*& Rufinus Expos.in Symb. inter opera Cypriani:* tamquam à torculari calcato. *B. Hieron. in Comment. iuxta LXX.* sicut calcantium torcular plenum & conculcatum. *denique & hodie Græcè:* ὡς ἀποπατητὸ ληνὸ πλήρες καταπατημένης, *id est:* sicut calcati torcularis pleni & conculcati. *Legimus autem mox iterum:* de foro, *pro* in foro.

670. ex cuius tribu, carnis census Christi,&c.] *Rursum hîc* census, *pro origine accipitur. Atqui frequentissimum est in scripturis, Christum oriundum ex* tribu Iuda;*sed sufficit adnotasse ad marginem,Luc.1.*

671. Lauabit(inquit)in vino stolam suam, &c.] *Etiam hîc Auctorem imitatus B.Cyprian.loco iam citato,addit:Quando autem sanguis vuæ dicitur, quid aliud quàm* vinum Dominici calicis sanguis ostenditur? *qui locus etiam facit ad confirmationem* veri sanguinis Christi in Eucharistia.

Cap. xii.

672. Væ (ait) per quem traditur filius hominis, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De imprecatione Christi in Traditorem, & illius osculo; & de responso Domini ad interrogationem, an ipse esset Christus; ex eodem xxij. cap. Lucæ. *Atqui vertit* traditur,*ex Græco* παραδίδοται,*quomodo etiam legũt quædam Latina exemplaria; pro eo quod alia:* tradetur. *Repetit autem hîc iterum* Væ *esse* imprecationis & cõminationis inclamationem.

673. noli iam de creatore circa Adam retractare,&c.] *Latiùs hoc argumentũ Marcionis, cur* Deus passus sit Adam in tantum scelus ruere, *atq; adeò de Iuda traditore idipsum,refutat Auctor suprà lib.2.adu. Marc.cap.5.6.& 7. vbi eo non obstãte* liberum *tamen* arbitrium *hominis confirmat.*

674. Nam & Petrum præsumptoriè aliquid elocutum, negationi potius destinando, &c.] *Sic paucissimis expressit Auctor colloquium Christi de negatione S.Petri prædicta,quod latiùs prosequitur infrà Tom.5.lib. de Fuga in persecutione; omissis iis quæ intermedia sunt apud Lucam.* de cõtentione Apostolorum quis eorum videretur esse maior, *fortassis quòd nec Marcion ea haberet,prætermisso etiam eo quod sequitur:* Quãdo misi vos,num quid defecit (*sic enim Epiphan.ca-*

stigandus est) vobis? *& reliqua usque ad illud*: Et cum iniquis deputatus est; *quæ rescissa scribit à Marcione Epiphanius Confut.* 64. *Qui* (*quod hîc etiam omittit Auctor, quantum apparet, compendij gratia, ne esset prolixior*) *in Marcionem retorquet Confutat.* 65. Distractus est ab ipsis fermè ad lapidis iactum, positisque genibus orabat.

675. Debuit etiam osculo tradi, &c.] *Epiphan. Confut.* 66. *hinc etiam veritatem corporis Christi probat ex his verbis Lucæ, ad quæ hîc Auctor adludit*: Et adpropinquauit vt oscularetur eum Iudas. *Qui Confut.* 67. *addit rescidisse etiam Marcionem in sequentibus quod fecit* Petrus, quando percussit & abscidit auriculam serui Pontificis, *& quantùm apparet, totã historiã negationis; Petri quippè quam hîc etiam Auctor prætermisit. Idem Confut.* 68. *in Marcionem vibrat etiam illud hîc compendij gratia omissum ab Auctore*: Et qui tenebant, illudebant ei, cædentésque ac percutientes dicebant: Vaticinare quis est qui te percussit?

676. Perductus in consessum, an ipse esset Christus? interrogatur, &c.] *Quòd hinc colligit, eundem fuisse Christum veteris & nouæ Legis, tractauit etiam suprà lib. 3. aduers. Marc. cap. 15. & hoc ipso lib. 4. cap. 21. Atqui illud*: Vt pati posset, inquis; *ex persona dicit Marcionis.*

677. Si dixero enim (inquit) vobis, non credetis, &c.] *Sic castigaui, pro*: creditis; *tum, quòd illud legatur Græcè, Syriacè & Latinè, Luc. 21. tum quòd sequatur apud Auctorem*: non crediturі. *Atqui de Prouerbio*: manum porrigens, *vide nostra Prolegomena.*

678. Abhinc (inquit) erit filius hominis, sedens ad dexteram virtutis Dei, &c.] *Rectè transtulit Abhinc, quod Græcè est*: ἀπὸ τῦν, *id est, sicuti vertit Syrus Interpres*: *Ab hoc tempore. Differt autem quòd vertit*: ad dexteram, *pro eo quod ex Græco Latinus Interpres*: à dextris, *& ex Syriaco Interpres*: à dextera.

679. Suggerebat enim, &c.] *Adludit tum ad illud Danielis 7. Ecce cũ cœli nubibus tamquam* filius hominis, *tum ad illud Psal. 109. Dixit Dominus Domino meo*, sede à dextris *meis; quod ipsum mox citat.*

680. Ergo, inquiunt, tu filius Dei es? &c.] *Istud* interrogatiuè, *non* confirmatiuè *dictum probat Auctor, sed confirmatiuè responsum à Christo*: Vos dicitis quia ego sum. *Prorsus enim sic legendum iuxta Græcos, Syriacum & Latinos codices, pro eo quod erat corruptissimè*: quasi non ego.

CAP. XLII.

681. Perductum enim illum ad Pilatum onerare cœperunt quòd se Regem diceret, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus*: De simili responso Christi ad Pilatum, iudicio ipsius apud eundem & Herodem, condemnatione, & crucifixione, signis in morte, exspiratione, & sepultura Domini; ex cap. xxiij Lucæ. *Vult autem Auctor hanc accusationem inde prouenisse, quòd paulò prius apud Caypham* se Christum Dei filium sessurum ad dexteram Dei, *dixerit, sicuti capite præced. ad quod iterum adludit, dictum est. Atqui Epiphan. Confut.* 69. *&* 70. *scribit Marcionem hoc loco quædam verba apposuisse, quæ Euangelista non habet, vtpotè post illud*: Hunc deprehendimus peruertentem gentem, *addidisse*: *Et destruentem Leges et Prophetas, & post illud*: Iubentem tributa non dare, *adiecisse rursum*: *& auertentem mulieres & liberos. In quo notanda hæreticorum malitia, quibus moris est non solùm rescindere scripturarum loca, sed & de suo aliquid adponere.*

682. Pilato quoque interroganti, Tu es Christus, proinde (*nempè respondit*) Tu dicis, &c.] *Prioribus verbis videtur solùm legisse Auctor*: & dicentem se Regem esse, *Græcè* λεγων, *vbi hodie est* & βασιλέα; *& hîc quoque legisse* λεγω, *vbi hodie legitur* βασιλεὺς, *eo quòd Reges omnes olim Christi dicerentur.*

683. Constitutus est igitur Dominus in iudicio, &c.] *Totum istud reperitur Isai. 3. præterquam quod legit*: Constitutus est in iudicio, *pro eo quod Græci & Latinè legitur hodie*: constituetur; *quæ sit vt putem olim lectam Græcam præteritam vocem, pro eo quod hodie est in futuro* κατασταθησεται, *quam in præsenti verustissimi, ex Hebræo Hieronymus. Et videtur etiam legisse Auctor*: ἐν κρίσει, *quam vertit*: in iudicio *pro eo quod hodie est*: ad iudicium. *At*: Ipse Dominum iudicium veniet *legendum, pro eo quod erat*: venit, *constat ex eo, quòd legat suprà lib. de Resurr. carn. cap. 20. n.* 149. Venturum in iudicium; *maximè quòd correspondeant Græci, Latini & Hebræi codices.*

684. Tumultuatæ sunt ibidem Nationes, &c.] *Pulcherrimè hoc testimonium Psal. 2. tũ hîc, tũ loco citato l. de Resurrect. car. explicat Auctor*, Nationes intumultuatus Romanos qui cum Pilato erant; Populi, *tribus* Israelis; Reges, in Herode; Archontes inimis sacerdotibus.

685. Et vinctum eum ducent xenium Regi, &c.] *Sensum etiam hîc potius reddidit Auctor non verba; nam Osee 10. (ad quem locum hauddubiè respexit) legitur*: *Et ipsum vincientes duxerunt* ξενια Regi.

686. Delectatus est denique Herodes videndo Iesu, nec vocem vllam ab eo audiuit, &c.] *Hîc duos versus Euangelistæ comprehendit, Pretium autem vox Græca*: ἡδονὴν, delectatus est, *quam alij verterunt*: *gauisus est. Atqui scripturam illam Isaiæ quam LXX. Dominus dat mihi linguam disciplinæ, &c. etiam suprà citatum sub finem ca. 39. Hîc addit verba ex eodem*: quomodo eum oporteret profiteri Iesum.

687. quam in Psalmo adglutinatam gentis suo tunc probabat, &c.] *Ita vertit Auctor. Græcè est Psalm. 21.* ἡ γλῶσσά μȣ κεκολλημένη τοῖς λάρυγξί μȣ, *quod alij*: lingua mea adhæret faucibus meis. *vtrumque voces Græcæ significant.*

688. Et Barrabas quidem, &c. vita, &c. donatur, Christus verò, &c. morti exposcitur. *Multo hîc paucioribus verbis comprehendit quàm Euangelistæ.*

689. Sed & duo scelesti circumfiguntur, &c.] *Græcè est* κακοῦργοι *apud Lucam, pro eo quod vertit*: scelesti. *Et magis ea versio correspondet Prophetæ Isai. 53. quam hîc adfert (quasi repetens quod apud Lucam habetur cap. 22.)* Et inter iniquos deputatus est. *Atqui Græcè apud Euangelistam,* μετὰ ἀνόμων. *Atque hoc quod dicit*: circumfiguntur, *eo ipso includit etiam quod præcedit, & vrget Confut. aduers. Marc.* 71. Et quum venissent in eum qui dicitur Caluariæ locum, crucifixerunt ipsum, *cui additur*: & latrones, vnum à dextris, *& alterum à sinistris; quod vnico*: circumfixerunt expressit *Auctor; Nam & quitur apud Auctorem*: Tolle & crucem eius.

690. Vestitum planè eius à militibus diuisum, partim sorte concessum Marcion abstulit, &c.

Quum vrgeat etiam dicto loco contra Marcionem Epiph. Et diuiserunt vestes ipsius ; *hoc vult Auctor, quod Marcion abstulerit dumtaxat illud:* & miserunt sortes, *quod apud Epiphanium desideratur; aut potius, omittendum est illud in Epiphanio, si Auctor senserit vtrumque abstulisse Marcionem; quod certum videtur ex eo quod sequitur:* respiciens Psalmi Prophetiam (*nempè Psal.* 21.) Dispertiti sibi sunt, *&c. & maximè ex illis paulopòst verbis:* Quò iam testimonium vestimentorũ? habe (*siue* habes, *vt 1. editio in margine*) falsi tui prædam.

691. Auser igitur & crucem ipsam. Idem tamẽ Psalmus, &c.] Crucem *Christi prædictam insinuat à Psalmista per istud:* Foderunt manus meas & pedes meos; *vbi addo:* meos, *ex altero Vatic. MS. cod. eo quòd legatur Psal. 21. iuxta additiones omnes; sicuti:* tamen, *ex vtroque MS. Vat. pro eo quod erat:* enim.

692. Totus in illo exitus legitur: Circumdederunt me canes, &c.] *Hic paucis ad alia eiusdem Psal. 21. adplicat, quicquid apud Euangelistam habetur de derisionibus Christi in cruce pendentis per Iudæos circumstantes, ea sparsim citans. Nam illud:* Circumdederunt me canes, synagoga (*Græcè* συναγωγὴ) maleficorum circumuallauit me', *præmittitur immediatè ante illud:* Foderunt, *&c. At illud:* omnes qui spectabant me, *&c. longè antea; vbi transtulit:* naso irridebant, *quod Græcè est* ἐξεμυκτήρισαν, *& legit:* capita, *pro quo aliæ additiones omnes: caput, &:* in Deum, *pro quo ceteræ: in Dominũ, quod mirum est, quum Hebraicè sit* Adonai, *& Græcè* κύριον.

693. Ecce autem & elementa concutiuntur, &c.] *Prætermittit hîc Auctor illud Christi ad alterũ latronum:* Hodie mecum eris in paradiso, *eo quòd resciderit Marcion, sicuti testatur Epiphan. Confut. 72. At qui quod hîc in genere de* elemẽtis cõcussis *dicit, particulatim explicat, et Prophetiis veteris Testamẽti adaptat.*

694. Cœlum (inquit Isaias) vestiam tenebris, &c.] *Scripturam hanc Isai. 50. significasse vult Auctor* tenebras *in passione Christi.*

695. Et erit illa die, dicit Dominus: Occidet sol, &c.] *Hanc scripturam etiam citauit Auctor in eandem sententiam Tom. 1. lib. aduers. Iudæos, cap. 10. & B. Cypr. Testim. lib. 2. adu. Iud. cap. 23. & præterea (sicuti citantur à Leone de Castro Comment. in Amos Prophetam) Cyrillus alicubi, Euseb. Demonst. Euang. lib. 10. cap. 6. B. Aug. qu. 105. vtriusque Testamenti, Athanas. disput. adu. Iud. Rufinus in Symbol. inter opera B. Cypriani, Grigentius denique & Palæologus disputationibus suis adu. Iudæos. Atqui illud:* (Habes & horæ sextæ significationẽ) *parentheſi inclusimus, eo quod illud:* & contenebrabit super terram, *etiam legatur Osee 8. Vbi prorsus lego:* cõtenebrabit: *tũ quòd præcesserit:* occidet, *& in futuro legunt LXX. Græcè & Latinè; tum quòd supra l. adu. Iud. legat:* & tenebrescet super terram dies luminis; *de quo ibidem num. 137.*

696. Scissum est & templi velum, &c.] *Id factũ addit Auctor,* angeli eruptione derelinquentis filiam Sion; *quo confirmatur* angeli *præsentia peculiaris alicuius (qualis apparuit Zachariæ Luc. 1.) apud arcam Dei in interiori tabernaculo, quò semel in anno intrabat sacrificaturus summus Pontifex, adusque Christi passionem; & insuper non vnius, sed multorum angelorum adsistentia ad altare Dei, dum offertur à sacerdotibus sacrificium Christianum; sicuti non semel adtestatur B. Chrysostomus.*

697. O quãtum perseuerauit etiam xxx. Psalmo, &c.] *Adludit ad illud Lucæ:* & vociferatus (*id est, voce magna clamans*) ait: Pater, in manus tuas cõmendo spiritum meum; vt & moriens Prophẽtas vltima voce, adimpleret.

698. Hoc dicto exspirauit, &c.] *Hîc differt quòd legat:* Hoc dicto, *pro eo quod Græcè est, Syriacè & Latinè: & hæc dicens. Epiphan. Confut. 73. vbi eodem modo quo Auctor istud contra phantasma Marcionis vrget, omissis intermediis legit dumtaxat: Et quum clamasset voce magna,* exspirauit. *Rectè autem paulopòst castigauit Rhenanus:* Quæ & spirat, *ex Gorziensi collatione, pro:* quæ exspirat; *nam consentiunt MS. Vatic. cod.*

699. Nihil ergo remansit in ligno, &c.] *Pulcrè sic Marcionis hæresin de* corpore Christi, quòd phantasma fuerit, *refutat; adludẽs ad id, quòd* corpore Domini remanente in ligno etiam post exspirationẽ, à Pilato id postulatum sit, & de patibulo detractũ, & sindone inuolutum, & sepulcro nouo conditũ; *idque (sicuti paulopòst addit)* per Ioseph, qui non cõsenserat in scelere Iudæis. *Ita paucis comprehendens quidquid quatuor versibus habet Euangelista. Atqui etiam istud adfert Epiphanius Confut. 74. ad comprobãdam veritatem corporis Christi, & in eiusdem testimonium adducit mulieres reuersas à sepultura Christi, Confut. 75.*

700. Beatus vir qui non abiit, &c.] *Addit hîc de* Ioseph *prophetatum illud Psal. 1. Vbi mallem quidem legere iuxta alterum Vatic. MS.* in cathedra pestilentiæ, *tum quòd Græcè legatur hodie* λοιμῶ, *& illud legant additiones Psalterij Vetus, Romana & Gallicana; tũ quòd etiam B. Cypr. sic legat l. de Vnitate Ecclesiæ. Verùm quum Interpres B. Iustini Martyris Apol. 2. ad Antonin. Pium legat:* pestilentiarum, *retinui etiam hîc:* pestium, *secũdum vestigia alterius Vatic. MS. & excusorum codicum; vt vterque ipsorum legerit Græcè* λοιμῶν.

CAP. XLIII.

701. Si nec mulierum illarum officium præterit Prophetia, &c.] *Titulum postremo huic capiti dedimus:* De mulieribus ad sepulcrum cum odorum paratura, resurrectione post biduum; apparitionibus Christi, quæ mulieribus, discipulis, & Apostolis factæ sunt; & de missione Apostolorum ad prædicandum vniuersis gentibus, ex cap. XXIIII. Lucæ. *Atqui rectè vertit Auctor:* ante lucem, *quod Græcè est:* ὀρθῷ βαθέος, *id est, ad verbum: diluculo profundo.* Paratura *verò (vel Rhenano teste) iterũ accipitur pro: adparatu.*

702. Vt quærant (inquit) faciem meam, ante lucem vigilabunt ad me, &c.] *Initium huius scripturæ sub finem reperitur cap. 5. illud verò:* ante lucem, *& principio cap. 6. Osee. Vbi mirum est omitti ab Auctore: in tribulatione sua, quod tamen explicare videtur, quum addit:* inter dolorem præsentis destitutionis. *Quemadmodum etiam quòd:* eripuit *legit, pro eo quod Græcè est & Latinè apud LXX.* rapuit; *quod mallem, nisi illud haberent etiam 2. MS. cod. Vatic. & supra Auctor loco mox citando. Pro eo autem quod Paraphrasticũs transtulit:* miserebitur nostri, *Græcè est* ἰάσεται, *quod (sicuti adnotauit B. Hieronym. in Comment. eius loci) per dolorem reddere sanitatem significat.* ἰάσεται *enim (inquit) propriè appellantur linteola quæ inseruntur vulneribus, vt putridas carnes comedant, & extrahant purulentiam; quare castigandus etiam hodiernus Interpres Latinus LXX. & legendum cum B. Hieronym.* & curabit nos, *pro eo quod*

habet: & turbabit nos. Hîc autem omisimus vocem: dixit, intermediam, quæ apud Prophetam non habetur, & sensum obscurabat. Atqui similiter de Resurrectione Domini interpretantur dictum locum B. Hier. B. Cypr. Test. lib. 2. adu. Iud. c. 26. nu. 113. & Rufinus in Symbolo inter eius opera, suprà quoque Auctor Tomo 1. lib. adu. Iudæos, cap. 13.

703. qua percussæ sibi videbantur, &c.] Percussæ accipitur ab Auctore pro: consternata, quod transtulit Latinus vulgatus Interpres.

704. Corpore autem non inuento, &c.] Pulcrè explicat illud suprà sæpè citatum Isai. 57. Sepultura eius de medio sublata est, de corpore non inuento.

705. Sed & duo ibidem angeli appgruerunt, &c.] Pulcrè etiam istud cum veteri Testamento confert de duobus testibus, Deuter. 17. Quid verò angeli duo dixerint, habes non multo post. Laterenses denique rectè interpretatur Rhenanus stipatores, quòd latus claudant; quos (sicuti scholium in margine habet) alij laterones appellant.

706. Reuertentes quoque à sepulcro mulieres, &c. prospiciebat Isaias, &c.] Etiam hîc Euangelistam conuenire ostendit cum eo quod est Isai. 27. Mulieres venientes à visione, venite; Vbi omittimus quod priori loco legebatur: venite; quod neque apud LXX. hodie aut olim, neque apud B. Hieronym. Cyrillum, Procopium in Comment. neque apud Origenem in Matth. aut Rufinum in Symbolum inter opera B. Cypriani, amplius quàm semel legatur.

707. Benè autem quòd incredulitas discipulorum perseuerabat, &c.] Adludit ad illud Lucæ: Et visa sunt ante illos deliramenta verba hæc, & non crediderunt.

708. Nam quum duo ex illis iter agerent, & Dominus eis adhæsisset, nō comparens quòd ipse esset, &c. Nos autem putabamus, inquiunt, ipsum esse redemptorē Israëlis, &c.] Paucissimis his verbis comprehendit xiv. versus Euangelistæ, de duobus discipulis euntibus in Emaus, & accessu Domini ad eos, quem ne agnoscerent, oculi eorum tenebātur; vbi inter cetera expressit ad verbum ex Græco illud: ipsum esse redemptorem Israëlis.

709. O insensati & tardi corde, in non credēdo omnibus quæ locutus est ad vos, &c.] Recitat istud non secundum Lucam, sed secundum Marcionem; vtpotè qui Epiphan. teste Const. 77. rescidit illud Lucæ: quæ locuti sunt Prophetæ, & substituit, quæ locutus est ad vos; sic enim puto etiam apud illū legi debere pro eo quod mendosè legitur: quæ locutus sum vobis; nam si id dixisset, statim Christum agnouissent. Suffecit autem Auctori, quòd etiam illa lectio contra Marcionem faciat.

710. Nam eadem & angeli ad mulieres: Remoramini quę locutus sit vobis in Galilea, dicens: quòd oportet tradi filium hominis, & crucifigi, & tertia die resurgere, &c.] In his verbis, quæ multò ante initio cap. 24. Lucæ continētur, mirum est tam ab Auctore quàm ab Epiph. Const. 76. omissum esse meam hominum peccatorum; quod tamen est Græce & Syriacè & Latine in exemplaribus omnibus. Quam autem addit: nisi quia ita à Deo creatore scriptum, alludit ad Prophetias omnes, quas cap. præced. 40. 41. 42 & seq. ex Prophetis in medium adtulit. Atqui Epiph. etiam vrget adu. Marcionem, quòd ex fractione panis cognouerunt eum, vtique non in phantasmate, sed in corpore. Siue autem increpauit legas cum excus. siue increpuit cum altero Vatic. MS. cod. perinde est, nisi quòd hoc sit magis Tertullianicum.

711. hæsitantibus eis ne phantasma esset, &c. Quid turbati estis (inquit) & quid cogitationes subeunt in corda vestra? &c.] Idipsum etiam Epiph. Confutat. 78. torquet in Marcionem iisdem penè verbis quem vti apertiùs confutet, vertit priora hoc phantasma, quod postea: spiritus, vtpotè eiusdem significationis. Mirum est autem, quòd tam ipse quàm Epiphan. omittant tum illud: palpate & videte, tum etiam legant: spiritus carnem et ossa non habet; si enim Marcion illa omisisset, putarunt sufficere, si adulterium vrgerent illud: spiritus ossa nō habet. Quæ sunt apud illud Auctor: & scitote quia ego sum, nam illud, scitote, alij non habent.

712. Atquin adhuc eis non credentibus, propterea cibum desiderauit, &c.] Adsert etiam hoc aduersus Marcionem Auctor: vt se ostenderet (inquit) dentes habere, Christus.

713. Siquidem & Apostolos mittens ad prædicandum vniuersis Nationibus, &c.] Addit id summodò adluditur ab Euangelista Luca, quam ab eo prædicari eum in vniuersas gentes; verius dixit verbis Matth. 28. dixit ad Apostolos Christus: Euntes vniuersum mundum prædicate Euangelium omni creaturæ. Prædictum autem etiam istud tradit Auctor Psal. per illud suprà sæpè citatum: In omnem terram, &c.

ARGVMENTVM LIBRI QVINCTI ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM PAMELIVM.

SIcuti libro præcedenti ex Euangelio B. Lucæ, quod sibi vsurpauerat Marcion; sic nunc ex Epistolis Pauli (quas ille mutilatas in Librum Apostolicum suo titulo editum diuerso ordine redegerat, exceptis iis quæ sunt ad Timotheum & Titum, & ad Hebræos) probat Tertullianus, non alium Deum prædicatum ab Apostolo quàm Creatoris.

1. Imprimis autem id vel ex eo manifestum facit, quòd nulla auctoritas Apostolo Paulo probetur, nisi de Instrumento veteri Creatoris, & Actis Apostolorum, quæ Marcion

reiiciebat.

Deinde tum per Argumentum & verba Apostoli, DE EPISTOLA AD GALATAS, *ex cap.* I. II.

Item ex eiusdem Epistolæ cap. II. *&* III. III.

Ex eiusdem etiam cap. IIII. V. *&* VI. IIII.

Deinde per verba Apostoli, DE EPISTOLA AD CORINTHIOS PRIMA, *ex cap.* I. V.

Etiam ex Epistolæ eiusdem cap. II. *&* III. VI.

Eiusdem quoque ex cap. IIII. V. VI. VII. VIII. IX. *&* X. VII.

Item cap. XI. XII. XIII. *&* XIIII. VIII.

Ex cap. etiam XV. *priori parte.* IX.

Et ex eiusdem cap. XV. *secunda parte.* X.

Rursum per verba Apostoli, DE EPISTOLA II. AD CORINTHIOS, *ex cap.* I. II. *&* III. XI.

Item ex capit. V. VII. XI. XII. *&* XIII. XII.

Porrò etiam per verba Apostoli, DE EPISTOLA AD ROMANOS, *ex cap.* I. II. III. V. VI. *&* VII. XIII.

Ex eiusdem etiam Epistolæ cap. VIII. X. XI. XII. XIII. *&* XVI. XIIII.

Nec minus per verba Apostoli, DE EPISTOLA AD THESSALONICENSES I. XV.

Et DE EPISTOLA AD THESSALONICENSES SECVNDA. XVI.

Dein per verba Apostoli, DE EPISTOLA AD LAODICENOS (*siue ad Ephesios*) *ex cap.* I. *&* II. XVII.

Ex eiusdem etiam Epistolæ cap. III. IIII. V. *&* VI. XVIII.

Denique per verba Apostoli DE EPISTOLA AD COLOSSENSES. XIX.

DE EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

Postremò DE EPISTOLA AD PHILEMONEM. XX.

Ceterùm huius libri quincti aduersus Marcionem meminit etiam ipse Auctor subinde. Sic *libro* I. *aduersus Marcionem cap.* 15. Si (*inquit*) & ad Apostolum vestrum discutiendum venerimus. *& cap.* 16. Videbimus, & Apostolus cui auctor inuisibilia deputet, quum & illum explorauerimus; *quare & titulo addidimus*; DE EPISTOLIS PAVLI; *maximè quum etiam eiusdem in hæc verba meminerit Rufinus Apolog. pro Origene: Apostolorum* (*inquit*) *vel Actus vel Epistolas qualiter polluerint, qualiter corroserint, qualiter in omnibus macularint; vel addendo impia, vel auferendo quæ pia sunt, si quis volet plenius scire; ex his libris Tertulliani, quos aduersus Marcionem scripsit, plenissimè recognoscet. Atqui etiam hunc librum MS. viderunt olim Trithemius & Politianus; Rhenanus primus in lucem ædidit, & solus hactenus castigauit ex* 4. *MS. exemplaribus, additis Scholiis primùm, inde & Adnotationibus; quem nos adeò iterum ad duos Vaticanos MS. codices, & ex quibusdam Dn. Latinij coniecturis castigauimus; nouisque Argumento & Adnotationibus illustrauimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIONEM LIBER QVINCTVS, DE Epistolis Pauli.

CAP. I. NIHIL[1] sine origine, nisi Deus solus. Quæ quantum præcedit in statu omnium rerum, tãtum præcedat necesse est etiam in retractatu earum, vt constare de statu possit. Quia nec habeas dispicere quid quale sit, nisi certus an sit, quũ cognoueris vnde sit. Et ideò ex opusculi ordine ad hãc materiam deuolutus,[2] Apostoli quoq; Pauli originem à Marcione deflectero,[3] nouus aliqui discipulus, nec vllius alterius auditor, qui nihil interim credam nisi nihil temerè credendum, temerè porrò credi quodcunque sine originis agnitione creditur, quíque dignissimè ad sollicitudinem redigam istam inquisitionem, quum is mihi adfirmatur Apostolus[4] qué in albo Apostolorũ apud Ecclesiam non deprehendo. Deniq; audiens postea eum à Domino allectum iam in cœlis quiescente, quasi improuidentiam existimo, si non antè sciuit illũ sibi necessariũ Christus; sed iam ordinato officio Apostolatus & in sua opera dimisso, ex incursu nõ ex prospectu; adiicierũ existimauit, necessitate, vt ita dixerim, nõ voluntate. Quamobrẽ Pontice nauclere si nunquã furtiuas merces vel illicitas[5] in acatos tuas recepisti, si nullũ omninò onus auertisti vel adulterasti, cautior vtique & fidelior in Dei rebus, ædas velim nobis quo symbolo susceperis Apostolum Paulũ: quis illum tituli charactere percusserit, quis transmiserit tibi, quis imposuerit, vt possis eum cõstanter exponere, ne illius probetur qui omnia Apostolatus eius instrumenta protulerit.[7] Ipse se, inquit, Apostolum est professus, & quidem nõ ab hominibus, nec per hominẽ, sed per Iesum Christum.[8] Planè profiteri potest semetipsum quiuis. Verùm professio eius alterius auctoritate conficitur: alius scribit, alius subscribit, alius obsignat, alius actis refert. Nemo sibi & professor, & testis est. Præter hæc vtique legisti; multos venturos, qui dicant, ego sum Christus. Si est qui se Christum mentiatur, quanto magis qui se Apostolum prædicet Christi? Adhuc ego in persona discipuli & inquisitoris conuersor,[9] vt iam hinc & fidem tuam obtundam, qui vndè apostoles non habes: & impudentiam suffundam, qui vindicas, & vnde possis vindicare non recipis. Sic Christus, sic Apostolus, vt alterius, dum non probantur nisi de instrumẽto creatoris. Nam mihi Paulũ etiam Genesis olim repromisit. Inter illas enim figuras & prophetica super filios suos benedictiones, Iacob quum ad Beniamin direxisset,[10] Beniamin, inquit, lupus rapax ad matutinum comedet adhuc, & ad vesperam dabit escam. Ex isto enim Beniamin oriturum Paulum prouidebat, lupum rapacem, ad matutinũ comedentẽ, id est prima ætate vastaturum pecora Domini, vt persecutorem Ecclesiarum, dehinc ad vesperam escam daturum, id est deuergente iam ætate oues Christi educaturũ, vt doctorem Nationum.[11] Nam & Saulis primò asperitas infectationis erga Dauid; dehinc pœnitentia & satisfactio, bona pro malis recipientis; non aliud portendebat quàm Paulum in Saule secũdũ tribus, & Iesum in Dauid secundũ virginis censum. Hæc figuratũ sacramenta si tibi displicent, certè Acta Apostolorũ hunc mihi ordinẽ Pauli tradiderunt, à te quoque non negandũ.[12] Inde Apostolũ ostendo persecutorem, non ab hominibus neque per hominẽ, inde & ipsi credere inducor: inde te à defensione eius expello, nec timeo dicere: Tu ergo negas Apostolum Paulum? non blasphemo quem tueor. Nego, vt te probare compellam. Nego, vt meum esse conuincam. Aut si ad nostram fidem spectas, recipe quæ eam faciunt. Si ad tuam prouocas, æde quæ eam præstruunt. Aut proba esse, quæ credis: aut non probas, quomodo credis? Aut qualis es aduersus eum credens, à quo solo probatur esse quod credis? Habe nũc & Apostolum de meo sicut & Christum: tam meum Apostolum, quàm & Christum. Iisdem & hîc dimicabimus lineis, in ipso gradu prouocabimus præscriptionis, Oportere scilicet & Apostolum qui creatoris negetur, immò & aduersus creatorem proferatur, nihil docere, nihil sapere, nihil velle secundum creatorem, & in primis tanta constantia alium Deum edicere, quanta à lege creatoris abrupit. Neque enim verisimile est vt auertens à Iudaismo, non pariter ostenderet in cuius Dei fidem auerteret: quia nemo transire posset à creatore, nescius ad quem transeundum sibi esset.

Luc. 6. Act. 9. Matth. 28.

Gal. 1.

Luc. 21.

Gen. 49.

1. Reg. 18. 19. 20. & 23.

1. Reg. 24. Act. 9. Gal. 1.

Sine

A Siue enim Christus iam alium Deum reuelauerat, sequebatur etiam Apostoli testatio, vel ne non eius Dei Apostolus haberetur quem Christus reuelauerat, & quia non licebat abscondi ab Apostolo qui iam reuelatus fuisset à Christo. Siue nihil tale de Deo Christus reuelauerat: tanto magis ab Apostolo debuerat reuelari, qui iam non posset ab alio, non credendus sine dubio si nec ab Apostolo reuelatus. Quod idcircò præstruximus, vt iam hinc profiteamur nos proinde probaturos, nullum alium Deum ab Apostolo circumlatum, sicut probauimus nec à Christo: ex ipsis vtique Epistolis Pauli, quas proinde [13] mutilatas etiam de numero, forma iam hæretici Euangelij præiudicasse debebit. [14] Principalem aduersus Iudaismum epistolam nos quoque confitemur, quæ Galatas docet. Amplectimur etenim omnem illam legis veteris abolitionem, vt & ipsam de creatoris venientem dispositione, [15] sicut sæpè iam in isto ordine tractauimus, de prædicata nouatione à Prophetis Dei nostri. quòd si creator quidem vetera cessura promisit nouis scilicet oriturus, Christus verò tempus distinctionis istius (Lex & Prophetæ vsque ad Ioãnem) terminum in Ioanne statuens, inter vtrunque ordinem desinentium exinde veterum & incipientium nouorum: necessariè & Apostolus in Christo post Ioannem reuelato, vetera infirmat, noua verò confirmat: atque ita non alterius Dei fidem curat quàm creatoris, apud quem & vetera decessura prædicabantur. Igitur & Legis destructio, & Euangelij ædificatio, pro me faciunt in ista quoque epistola, ad eam Galatarum præsumptionem pertinentes, qua præsumebant Christum vtputa creatoris, salua creatoris lege credendum: quòd adhuc incredibile videretur, legem à suo auctore deponi. porrò si omninò alium Deum ab Apostolo audissent, vltrò vtique scissent abscedendum sibi esse à lege eius Dei quẽ reliquissent alium secuti. Quis enim expectaret diutiùs discere, quòd nouam deberet sectari disciplinã, qui nouũ Deum recepisset? Immò quia eadẽ quidẽ diuinitas prædicabatur in Euangelio, quæ semper nota fuerat in lege, disciplina verò nõ eadem, hic erat totus quæstionis status, [16] An lex creatoris ab Euangelio deberet excludi in Christo creatoris. Denique aufer hunc statum, & vacat quæstio. Vacãte autem quæstione, vltrò omnibus agnoscentibus discedendum sibi esse ab ordine creatoris per fidem Dei alterius, nulla Apostolo materia competisset id tam presè docendi, quod vltrò fides ipsa dictasset. Igitur tota intẽtio epistolæ istius nihil aliud docet quàm legis discessionem venientem de creatoris dispositione, vt adhuc suggeremus. Si item nullius noui Dei exerit mentionem, quod nusquam magis fecisset quàm in ista materia, vt rationem scilicet ablegandæ legis, vnica hac & sufficientissima definitione proponeret nouæ diuinitatis, apparet quomodo scribat, [17] *Miror vos tam citò transferri, ab eo qui vos vocauit in gratiam, ad aliud Euangelium*; ex cõuersatione aliud non ex religione: ex disciplina, nõ ex diuinitate. Quoniam quidẽ Euangeliũ Christi à lege euocare deberet ad gratiam, nõ à creatore ad aliũ Deum. Nemo enim illos mouerat à creatore, vt viderentur sic ad aliud Euangelium trãsferri, quasi dum ad creatorem transferuntur. Nam & adiiciens, [18] quòd aliud Euangelium omninò non esset, creatoris cõfirmat id, quod esse defendit. Si enim & creator Euangeliũ repromittit, dicens per Esaiam: Ascende in montem excelsum, qui euangelizas Sioni, extolle vocem in valentia tua qui euangelizas Hierusalem. Item ad Apostolorum personam: Quàm tempestiui pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona: vtique & nationibus euangelizantium, quoniam &: In nomine eius, inquit, nationes sperabunt, Christi scilicet, cui ait, Posui te in lumen nationum; est autem Euangelium etiam Dei noui, quod vis tunc ab Apostolo defensum: iam ergo duo sunt Euangelia apud duos Deos, & mentitus erit Apostolus dicens: *quòd aliud omninò non est*, quum sit & aliud: quum sic suum Euangelium defendere potuisset, vt potiùs demõstraret, non vt vnũ determinaret. Sed fortassè vt fugias hinc; & ideò dices, subtexuit: *licet angelus de cœlo aliter euangelizauerit, anathema sit*, quia & creatorem sciebat euangelizaturum. Rursus ergo te implicas. Hoc est enim quo astringeris. Duo enim Euangelia confirmare, non est eius qui aliud iam negarit. Tamẽ lucet sensus eius qui suam præmisit personam. [19] *Sed & si nos aut angelus de cœlo aliter euangelizauerit.* Verbi enim gratia dictũ est. Ceterùm, si nec ipse aliter euãgelizaturus, vtiq; nec angelus. Ita angelum ad hoc nominauit, quo multo magis hominibus non esset credendum, quando nec angelo nec Apostolo: non angelum ad Euangelium referret creatoris. [20] Exinde *decurrens ordinem conuersionis suæ de persecutore in Apostolum*, [21] scripturam Actorum Apostolicorum confirmat, apud quam ipsa etiam epistolæ istius materia recognoscitur; [22] interfuisse quosdam, qui dicerent circuncidi oportere, & obseruandam esse Moysi legem: tunc

B

C

Cap. 11. De Epist. ad Gal. ex cap. 1.
Isai. 45. et 1. *Cor.* 2.
Luc. 19.
Gal. 1.
Isai. 40.
Isai. 52.
Isai. 42.
Gal. 1.
" *Ibidem.*
Ibidem.
Ibidem.
Act. 15.

Apostolos de ista quæstione consultos, ex auctoritate spiritus renuntiasse, non esse impo-
nenda onera hominibus quæ patres ipsi non potuissent sustinere. Quòd si & ex hoc con-
gruunt Paulo Apostolorum Acta, cur ea respuatis iam apparet, vt Deum scilicet non a-
lium prædicantia quàm creatorem, nec Christum alterius quàm creatoris, quando nec
promissio spiritus sancti aliundè probetur exhibita, quàm de instrumento Actorum.
Quæ vtique verisimile non est, ex parte quidem Apostolo conuenire, quum ordinem
eius secundum ipsius testimonium ostendunt, ex parte verò dissidere, quum diuinitatem
in Christo creatoris annuntiant: vt prædicationem quidem Apostolorum non sit secu-
CAP. III. tus Paulus, qui formam ab eis dedocendæ legis accepit. [23 Denique *ad patrocinium Pe-*
ex Epist. *tri ceterorúmque Apostolorum ascendisse Hierosolymam post annos* XIIII. scribit, *vt conferret cum il-*
ad Gal. c. *lis de Euangelij sui regula, ne inuacuum tot annis cucurrisset, aut curreret*, si quid scilicet citra for-
II. & III. mam illorum euangelizaret. Adeò ab illis probari, & constabiliri desiderarat. Quòd si
Gal. 2. quando vultis 24 Iudaismi magis affines subintelligi; *quum nec Titum dicit circuncisum*, iam
Ibidem. incipit ostendere solam circuncisionis quæstionem ex defensione adhuc legis concus-
sam ab eis, quos propterea falsos & superinductitios fratres appellat, non aliud statuere
pergentes quàm perseuerantiã legis, ex fide sine dubio integra creatoris: atq; ita peruer-
Gal. 1. tentes Euangelium, non interpolatione scripturæ, qua Christum creatoris effingerent,
Gal. 2. „ sed retentione veteris disciplinæ, ne legem creatoris excluderent. Ergo: *Propter superin-*
„ *ductitios*, inquit, *falsos fratres, qui subintrauerant ad speculandam libertatem nostram quam habe-*
„ *mus in Christo, vt nos subigerent seruituti, nec ad horam cessimus subiectioni.* Intendamus enim
& sensui ipsi, & causæ eius, & apparebit vitiatio scripturæ. Quum præmittit; *Sed nec*
Ibidem. *Titus qui mecum erat, quum esset Græcus, coactus est circuncidi*: dehinc subiungit, propter su-
perinductitios falsos fratres, & reliqua: contrarij vtique facti incipit reddere rationem,
ostendens propter quid fecerit: quod nec fecisset, nec ostendisset, si illud propter quod
fecit, non accidisset. Denique dicas velim, si non subintroissent falsi illi fratres ad spe-
culandam libertatem eorum, cessissent subiectioni? non opinor. Ergo cesserunt, quia
fuerunt propter quos cederetur. hoc enim rudi fidei & adhuc de legis obseruatione su-
spensæ competebat, ipso quoque Apostolo ne inuacuum cucurrisset aut curreret suspe-
cto. Itaque frustrandi erant falsi fratres, speculantes libertatem Christianam, ne ante
eam in seruitutem abducerent Iudaismi, quàm Paulus sciret se non inuacuum cucurris-
Gal. 1. et 2. se, 25 quàm *dexteras ei darent antecessores*; quàm *ex censu eorum in nationes prædicandi munus su-*
biret. Necessariò igitur cessit ad tempus. Et sic ei ratio constat; Timotheum circuncidendi
Act. 16. di; & rasos introducendi in templum, quæ in Actis edicuntur adeò vera, vt Apostolo
Act. 21. consonent profitenti: Factum se Iudæis Iudæum, vt Iudæos lucrifaceret: & sub lege
1. Cor. 9. agentem propter eos qui sub lege agerent: sic & propter superinductitios illos, & omni-
bus nouissimè omnia factum, vt omnes lucraretur. Si hæc quoque intelligi ex hoc po-
stulant, id quoque nemo dubitabit, eius Dei & Christi prædicatorem Paulum, cuius le-
gem, quamuis excludens, interim tamen pro temporibus admiserat, statim amolien-
dam si nouum Deum protulisset. Benè igitur quòd & 26 *dexteras Paulo dederunt Petrus & Ia-*
Gal. 2. *cobus & Ioannes, &* de officij distributione *pepigerunt, vt Paulus in nationes, illi in circuncisio-*
nem: tantùm vt meminissent egenorum. Et hoc secundum legem creatoris, pauperes &
egenos fouentis, 27 sicut in Euangelij vestri retractatu probatum est. Adeò constat de le-
Ibidem. „ ge sola fuisse quæstionem, dum ostenditur quid ex lege custodiri conuenerit. 28 Sed re-
„ *prehendit Petrum non recto pede incedentem ad Euangelij veritatem.* Planè reprehendit, non ob
aliud tamen, quàm 29 *ob inconstantiam victus, quem pro personarum qualitate variabat, ti-*
mens eos qui erant ex circuncisione: non ob aliquam diuinitatis peruersitatem, de qua & aliis
in faciem restitisset, qui de minore causa conuersationis ambiguæ Petro ipsi non pe-
Ibidem. percit. 30 Sed quomodo Marcionitæ volunt credi? De cetero pergat Apostolus, *no-*
gans ex operibus legis iustificari hominem, sed ex fide. Eiusdem tamen Dei, cuius & lex.
Nec enim laborasset fidem à lege discernere, quam diuersitas ipsius diuinitatis vltro
discreuisset, si fuisset. Meritò non reædificabat quæ destruxit. destrui autem lex ha-
Luc. 3. & buit; ex quo vox Ioannis clamauit in eremo, Parate vias Domini, 31 vt fierent ti-
Isai. 40. ui & colles & montes repleti & humiliati, & tortuosa & aspera in rectitudinem &
in campos, id est Legis difficultates in Euangelij facilitates. Meminerat iam & Psal-
Psal. 2. mi esse tempus: Disrumpamus à nobis vincula eorum, & abiiciamus à nobis iugum
ipsorum: ex quo tumultuatæ sunt gentes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt
reges

A reges terræ, & magistratus congregati sunt in vnum, aduersus Dominũ, & aduersus Christum ipsius, vt iam ex fidei libertate iustificetur homo, non ex legis seruitute. [32] *Quia iustus ex fide viuet.* Quòd si Prophetes Abacum prænũtiauit, habes & Apostolum Prophetas confirmantem, sicut & Christus. Eius ergo Dei erit fides, in qua viuet iustus: cuius & *lex, in qua non iustificatur operarius.* [33] Proinde si *in lege maledictio est, in fide verò benedictio:* vtrumque habes propositum apud creatorẽ: Ecce posui, inquit, ante te maledictionem & benedictionem. Non potes distantiam vindicare, quæ & si rerum est, non ideò auctorum, quæ ab vno auctore proponitur. [34] Cur autem *Christus factus sit pro nobis maledictio,* ipso Apostolo edocente manifestum est quàm nobiscum faciat, id est secundum fidem creatoris. Nam quia creator pronuntiauit, *Maledictus omnis in ligno suspensus*: ideò videbitur alterius Dei esse Christus, & idcircò à creatore iam tunc in lege maledictus. Et quomodo præmaledixisset eum creator quem ignorat? Cur autem non magis competat creatori, filium suum dedisse maledictioni suæ: quàm illi Deo tuo, subdidisse maledictioni, & quidem pro homine alieno? Denique si atrox videtur hoc in creatore circa filium, proinde tuo in Deo. [35] Si verò rationale & in tuo, proinde & in meo, & magis in meo. Faciliùs enim crederetur, eius esse per maledictionem Christi, benedictionem prospexisse homini; qui & maledictionem aliquando & benedictionem proposuerit ante hominem, quàm qui neutrũ vnquam sit apud te professus. [36] *Accepimus igitur benedictionem spiritalem per fidem*, inquit, ex qua scilicet viuet iustus secundum creatorẽ. Hoc est ergo quod dico, eius Dei fidẽ esse, cuius est forma gra- B tiæ fidei. Sed & quũ adiicit, [37] *Omnes enim filij estis fidei,* ostenditur [38] quid supra hæretica industria eraserit, mentionem scilicet Abrahæ, [39] qua nos Apostolus *filios Abrahæ per fidem* affirmat, secundum quam mentionem hîc quoque filios fidei notauit. Ceterùm quomodo filij fidei? Et cuius fidei, si non Abrahæ? Si enim *Abraham Deo credidit, & deputatum est iustitiæ;* atque exinde pater multarum nationũ meruit nuncupari: nos autem credẽdo Deo magis, proinde *iustificamur, sicut Abraham,* & vitã proinde consequimur, sicut iustus ex fide viuet: sic fit vt & suprà, filios nos Abrahæ pronuntiarit, quâ patris fidei, & hîc filios fidei, per quã Abraham pater nationum fuerat repromissus. Ipsum quod fidem à circumcisione reuocabat, nónne Abrahæ filios constituere quærebat, qui in carnis integritate crediderat? Denique alterius Dei fides ad formam Dei alterius non potest admitti. vt credentes iustitiæ deputet, vt iustos viuere faciat, vt nationes filios fidei dicat: Totũ hoc eius est, apud quem antè iam notum est sub eadem Abrahæ mẽtione, dum ipso sensu reuincatur. [40] *Adhuc,* inquit, *secundum hominem dico, dum essemus paruuli, sub elementis mundi eramus positi ad deseruiendum eis.* Atquin non est hoc humanitùs dictum; Non enim exemplum est, sed veritas. Quis enim paruulus vtique sensu, quod sunt nationes, non elementis subiectus est mundi, quæ pro Deo suspicit? Illud autem facit, quòd quum secũdum hominem dixisset, [41] *tamen testamentum hominis nemo spernit aut superordinat.* Exemplo enim humani testamenti permanentis, diuinum tuebatur: [42] *Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius. Non dixit seminibus,* C *quasi pluribus, sed semini tanquam vni quod Christus est.* [43] Erubescat spongia Marcionis, nisi quòd ex abũdanti retracto quæ abstulit, quum validius sit illum ex his reuinci quæ seruauit. [44] *Quum autem euenit impleri tempus, misit Deus filium suum,* vtique is qui etiam ipsorũ temporum Deus est, quibus seculum constat; qui signa quoque temporum ordinauit, soles, & lunas, & sidera, & stellas: qui filij denique sui reuelationem in extremitatem temporum & dispositi & prædicauit. In nouissimis diebus erit manifestus mons Domini; &: In nouissimis diebus effundam de spiritu meo in omnem carnem, secundum Ioëlem. Ipsius erat sustinuisse tempus impleri, cuius erat etiam finis temporis sicut initium. Ceterùm Deus ille otiosus, nec operationis, nec prædicationis vllius, atque ita nec temporis alicuius quid omninò egit, quod efficeret tempus impleri, etiam implendum sustineri? Si nihil, satis vanum est vt creatoris tempora sustinuerit seruiens creatori. Cui autem rei *misit filium suum?* [45] *vt eos qui sub lege erant, redimeret*: hoc est; vt efficeret tortuosa in viam rectam, & aspera in vias lenes, secundum Esaiam; vt vetera transirent, & noua orirentur. Lex noua ex Sion, & sermo Domini ex Hierusalem: *& vt adoptionem filiorum acciperemus*, vtique nationes quæ filij non eramus. Et ipse enim lux erit nationum, & in nomine eius nationes sperabunt. [46] Itaque *vt certum esset nos filios Dei esse, misit spiritum suum in corda nostra clamantem, Abba pater.* In nouissimis enim, inquit, diebus effundam de meo spiritu in omnem carnem. Cuius gratia, nisi cuius & promissio gratiæ? Quis pater, nisi qui & factor? Post has itaque diuitias; [47] *non erat reuertendum ad infirma & mendica elementa.* Elementa autẽ apud Romanos quoque

Gal. 3. & Abac. 2. *Gal. 3.* *Ibidem.* *Deut. 11.* *Gal. 3.* *Ibidem & Deut. 21.* *Deut. 11.* *Gal. 3.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Ibidem & Gen. 15.* *Gen. 17. et Rom. 4.* *Gal. 3.* *Ibidem.* CAP. IIII. ex Epist. ad Gal. c. III. IIII. V. & VI. *Gal. 3.* *Ilidem.* *Gal. 4.* *Gen. 1.* *Isai. 2.* *Ioëlis 2.* *Gal. 4.* *Isai. 40.* *Isai. 43. et 2. Cor. 5.* *Isai. 2.* *Gal. 4.* *Isai.* *Gal. 4.* *Ioël 2.* *Gal. 4.*

etiam primæ litteræ solent dici. Non ergo per mũdialium elementorum derogationem à D
Ibidem. Deo eorum auertere cupiebat, & si dicendo suprà, Si ergo *his qui non natura sunt Dei, seruiunt,*
[48] physicæ, id est naturalis superstitionis elementa pro Deo habentis suggillabat errorem,
nec sic tamen elementorum Deum taxans. Sed quæ velit intelligi elementa, primas scili-
Ibidem. cet litteras legis, ipse declarat: [49] *Dies obseruatis & menses, & tempora, & annos*; & sabbata, re-
opinor, & cœnas puras, & ieiunia, & dies magnos. Cessare enim ab his quoque sicut &
Isai. 1. circuncisione oportebat ex decretis creatoris: qui & per Esaiam: Neomenias vestras &
sabbata & diem magnum non sustinebo, ieiuniũ & ferias & ceremonias vestras odit ani-
Amos 5. ma mea. Et per Amos: Odi, reieci ceremonias vestras, [50] & non odorabor in frequentia
Osee. 2. vestris. Item per Osee: Auertam vniuersas iocũditates eius, & ceremonias eius, & sabbata,
& neomenias eius, [51] & omnes frequentias eius. Quæ ipse constituerat, inquis, crasit ma-
gis quàm alius? At si alius, ergo ille adiuuit sententiam creatoris, auferens quæ & ille dam-
nauerat. Sed non huius loci quæstio, cur leges suas creator infregerit. Sufficit quod infra-
cturum probauimus, vt confirmetur nihil Apostolum aduersus creatorem determinasse,
cùm & ipsa amolitio legis à creatore sit. Sed vt furibus solet aliquid excidere de prædæ
indicium, ita credo & Marcionem nouissimam Abrahæ mentionem dereliquisse, nullam
Gal. 4. magis auferendam, etsi ex parte conuertit. [52] Si enim *Abraham duos liberos habuit, vnum ex*
ancilla, & alium ex libera: sed qui ex ancilla, carnaliter natus est: qui verò ex libera, per repromissionem.
(*Quæ sunt allegorica*, id est aliud portendentia. *Hæc sunt enim duo testamenta*, siue duæ ostensio-
nes, sicut inuenimus interpretatum.) *Vnum à monte Syna* in synagogam Iudæorum, secun-
Ephes. 1. dum legem, *generans in seruitutem. Alium*; [53] super omnem principatum *generans*, vim, domi-
Gal. 4. nationem, & omne nomen quod nominatur, non tantùm in hoc æuo, sed & in futu-
Ibidem. rum. *quæ est mater nostra*, in quem repromisimus sanctam Ecclesiam: ideóque adiicit, [54] *Prop-*
quod fratres non sumus ancillæ filij, sed liberæ. Vtique manifestauit & Christianismi genera-
tem in filio Abrahæ ex libera nato, allegoriæ habere sacramentum, sicut & Iudaismi in-
tutem legalem in filio ancillæ. Atque ita eius Dei esse vtranque dispositionem, apud quem
inuenimus vtriusque dispositionis deliniationem. Ipsum quod ait, *qua libertate Christus nos*
Ibidem. *manumisit*, nónne eum constituit manumissorem, qui fuit Dominus? [55] Alienos enim ma-
uos ne Galba manumisit, facilius liberos soluturus. Ab eo igitur præstabitur libertas, apud
Gal. 5. quem fuit seruitus legis, & meritò. [56] *Non decebat manumissos rursus iugo seruitutis*, id est ne
Psal. 2. *astringi*, iam Psalmo adimpleto: Disrumpamus vincula eorum, & abiiciamus à nobis
ipsorum: postquàm ἀρχοντες congregati sunt in vnum aduersus Dominum & aduersus
Gal. 5. Christum ipsius. De seruitute igitur exemptos, ipsam seruitutis notam *euadere personam*
circuncisionem, ex prædicationis scilicet propheticæ auctoritate, memor dictum per Hiere-
Hiere. 4. miã: [57] Et circuncidimini præputia cordis vestri. Quia & Moyses: Circuncidetis duritiem
Deut. 20. diam vestram: id est non carnem. Denique si circuncisionem ab alio Deo venientem
Gal. 5. debat, [58] cur etiam *præputiationem negat quicquam valere in Christo sicut & circuncisionem*, re-
ferre enim debebat æmulam eius quam expugnabat, si ab æmulo circũcisionis Deo esset.
Porrò quia & circuncisio & præputiatio vni Deo deputabantur, ideò vtraque in Christo
Isai. 40. vacabat, propter fidei prælationem, illius fidei de qua erat scriptum: Et in nomine eius
Gal. 5. nationes credent; [59] illius *fidei quam* dicendo *per dilectionẽ perfici*, sic quoque creatorem osten-
Deut. 6. dit. Sine enim dilectionẽ dicit quæ in Deum: & hoc creatoris est: Diliges Deum tuum ex
corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis: siue quæ in proximum, & proximi
Gal. 5. tuum tanquã te, creatoris est. *Qui autem turbat vos, iudicium feret*, A quo Deo? ab optimo? Sed
ille non iudicat. A creatore? Sed nec ille damnabit assertorẽ circuncisionis. Quòd si non
erit alius qui iudicet nisi creator, iam ergo nõ damnabit legis defensores, nisi qui ipse
Ibidem. cessare constituit. Quid nunc si & confirmat illam ex parte qua debet? *Tota enim, inquit, lex*
in vobis adimpleta est: Diliges proximum tuum tanquam te. Aut si sic vult intelligi, adimpleta
quasi iam non adimplenda: ergo non vult vt diligam proximum tanquam me, vt hinc
cum lege cessauerit. Sed perseuerandum erit semper in isto præcepto. Ergo lex creatoris
etiam ab aduersario probata est: nec dispendium, sed compendium ab eo consecutus,
redacta summa in vnum iam præceptum. Sed nec hoc alij magis competit quàm auctori.
Gal. 6. Atque adeò quum dicit: [60] *Onera vestra inuicem sustinete, & sic adimplebitis legem Christi*: si hoc
non potest fieri, nisi quis diligat proximum suum tanquam se, apparet: diliges proximum
tuum tanquam te: per quod auditur, inuicem onera vestra portate, Christi esse legem, quæ
Ibidem. sit creatoris: atque ita Christum creatoris esse, dum Christi est lex creatoris. *Errauit, inquit,*

A *non deridetur*. atquin derideri potest Deus Marcionis, qui nec irasci nouit, nec vlcisci. *Quod enim seminauerit homo, hoc & metet.* Ergo retributionis & iudicij Deus intentat. *Bonum autem facientes non fatigemur, &: Dum habemus tempus, operemur bonum.* Nega creatorem bonũ facere præcepisse, & diuersa doctrina sit diuersæ diuinitatis. Porrò si retributionem prædicat, ab eodem erit & corruptionis messis & vitæ. *Tempore autem suo metemus*, quia & Ecclesiastes, Tempus, inquit, erit omni rei. [61] *Sed & mihi* famulo creatoris *mundus crucifixus est*, non tamen Deus mundi, *& ego mundo*, non tamen Deo mundi. Mundum enim quantũ ad conuersationẽ eius posuit, cui renuntiando mutuò transfigimur, & inuicem morimur. [62] Persecutores vocat Christi. Quum verò adiicit, [63] *stigmata Christi in corpore suo gestare se* (vtique corporalia competunt) iam non putatiuam, sed veram & solidam carnem professus est Christi, cuius stigmata corporalia ostendit. [[64] Præstructio superioris epistolæ ita duxit, vt de titulo eius non retractauerim, certus & alibi retractari eum posse, communem scilicet, & eundem in epistolis omnibus. Quod non vtique salutem præscribit eis quibus scribit, sed [65] *gratiam & pacem*, non dico quid illi cum Iudaico adhuc more, destructori Iudaismi? Nam & hodie Iudæi in pacis nomine appellant, & retrò in scripturis sic salutabãt. Sed intelligo illum defendisse officio suo prædicationem creatoris, Quàm maturi pedes euangelizantium bona, euangelizantium pacem. Euãgelizator enim bonorum, id est gratiæ Dei, paci eam præferendam sciebat. Hæc cùm [66] *à Deo Patre nostro, & Domino Iesu* adnuntians, communibus nominibus vtatur, competentibus nostro quoque sacramento,

B non puto diſpici posse cur Deus Pater, & Dominus Iesus prædicetur, nisi ex accedentibus cui magis competant. Primò quidem Patrem Dominum præscribo, non alium agnoscendum, quàm & hominis & vniuersitatis creatorem & institutorem. Porrò Patri etiam Domini nomen accedere ob potestatem, quòd & filius per patrem capiat. Dehinc gratiam & pacem non solùm eius esse à quo prædicabantur, sed eius qui fuerit offensus. nec gratia enim fit, nisi offensæ: nec pax, nisi belli. & populus autem per disciplinæ transgressionem, & omne hominum genus per naturæ dissimulationem, & deliquerat, & rebellauerat aduersus creatorem. Deus autem Marcionis & quia ignotus, non potuit offendi, & quia nescit irasci. Quæ ergo gratia à non offenso? quæ pax à non rebellato? [67] Ait: *Crucem Christi stultitiam esse perituris, virtutem autem & sapientiam Dei, salutem consecuturis.* Et vt ostenderet vnde hoc eueniret, adiicit, *Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium irritam faciam.* Si hæc creatoris sunt & quæ ad causam crucis pertinent, stultitiam deputat; ergo & crux & per crucem Christus ad creatorem pertinebit, à quo prædicatum est quod ad crucem pertinet. Aut si creator quâ æmulus, idcircò sapientiam abstulit, vt crux Christi scilicet aduersarij stultitia deputetur, & quomodo potest aliquid ad crucem Christi non sui creator pronuntiasse, quem ignorabat quum prædicabat? Sed & cur apud Dominum optimum & profusæ misericordiæ, alij salutem referunt, credentes crucem virtutem & sapientiam Dei esse, alij perditionem, quibus Christi crux stultitia reputatur,

C si non creatoris est aliquam & populi & humani generis offensam, detrimento sapientiæ atque prudentiæ mulctasse? Hoc sequentia confirmabunt quum dicit: [68] *Nonne infatuauit Deus sapientiam mundi?* Cúmque & hîc adiicit: *quare? Quoniam in Dei sapientia non intellexit mundus per sapientiam Deum*, [69] *boni duxit Deus per stultitiã prædicationis saluos facere credentes.* Sed priùs de mundo disceptabo, quatenus subtilissimi hæretici hîc vel maximè mundum per Dominum mundi interpretantur: nos autem hominem qui sit in mundo intelligimus ex forma simplici loquelæ humanæ, qua plerunque id quod continet, possimus pro eo quod continetur, Circus clamauit, & Forum locutum est, & Basilica fremuit: id est qui in his locis rem egerunt. Igitur, quia homo, non Deus mundi, in sapiẽtia non cognouit Deum, quem cognoscere debuerat, & Iudæus in sapientia scripturarum, & omnis gens in sapientia operum: ideò Deus idem, qui in sapientia sua non erat agnitus, statuit sapientiam hominum stultitia repercutere, saluos faciendo credentes quosque in stultam crucis prædicationem. [70] *Quoniam Iudæi signa desiderant*, qui iam de Deo certi esse debuerant: *& Græci sapientiam quærunt*, qui suam scilicet non Dei sapientiam sistunt. Ceterùm si nouus Deus prædicaretur, quid deliquerant Iudæi signa desiderantes quibus crederent? aut Græci sapientiam sectantes, cui magis crederent? Ita & remuneratio ipsa in Iudæos & Græcos, & zeloten Deum confirmat & iudicem, qui ex retributionẽ æmula & iudice infatuauerit sapientiam mundi. Quòd si eius sunt & causæ, cuius adhibentur scripturæ, ergo de creatore tractans Apostolus, non intellecto creatore, vtique docet intelligendum. [71] Etiam quod

Ibidem. *Ibidem.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Eccles. 3.* *Gal. 6.* *Ibidem.* *Ibidem.* CAP. V. de Epist. ad Cor. 1. ex cap. 1. 1. Cor. 1. *Isai. 52.* 1. Cor. 1. *Ibidem.* *Ibidem.* *Ibidem.*

Ibidem. *scandalum Iudæis* prædicet *Christum*, prophetiam super illo consignat creatoris dicentis per D
Isai. 28. et Esaiam: Ecce posui in Sion lapidem offensionis, & petram scandali: petra autem fuit Chri-
8. *ac Rom.* 9. stus, etiam Marcion seruat: Quid est autem *stultum Dei, sapiētius hominibus*, nisi crux & mors
1. *Cor.* 1. Christi? Quid [72] *infirmum Dei, fortius homine*, nisi natiuitas & caro Dei? Ceterùm si nec na-
tus ex virgine Christus, nec carne constructus, ac per hoc neque crucem, neque mortem
verè perpessus est, nihil in illo fuit stultum & infirmum: nec iam *stulta mundi elegit Deus*, [73] *vt*
Ibidem. *confundat sapientiam*; nec *infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia*: nec *inhonesta & minima &*
contemptibilia, quæ non sunt, id est, quæ non verè sunt, *vt confundat quæ sunt*, id est quæ verè
sunt. Nihil enim à Deo dispositum est, verè modicum, & ignobile, & contemptibile, sed
quod ab homine: apud creatorem autem [74] etiam vetera, stultitiæ, & infirmitati, & in-
honestati, & pusillitati, & cōtemptui deputari possunt. Quid stultius, quid infirmius, quàm
Leuit. 1. 2. sacrificiorum cruentorum, & holocaustomatum nidorosorum à Deo exactio? Quid infir-
3. 4. 5. 6. mius, quàm vasculorum & grabatorum purgatio? Quid inhonestius, quàm carnis tam eru-
& 7. bescentis alia dedecoratio? Quid tam humile, quàm talionis indictio? Quid tam contem-
Matth. 15. ptibile, quàm ciborum exceptio? Totum, quod sciā, vetus Testamentum omnis hæreticus
Gen. 7. irridet. Stulta enim mundi elegit Deus, vt confundat sapientiā. Marcionis Deus nihil tale.
Exod. 21. Quia nec æmulatur contraria contrariis redarguere, [75] *ne glorietur omnis caro; vt quemadmodū*
Deut. 14. *scriptū est, Qui gloriatur, in Domino glorietur.* In quo? Vtique in eo qui hoc præcepit: nisi creator
1. *Cor.* 1. præcepit vt in Deo Marcionis glorietur. [76] Igitur per hæc omnia ostendit, cuius Deus *sa-*
Cap. vi. *pientiam loquatur inter perfectos*: eius scilicet qui sapiētiam sapientiū abstulerit, & prudentiam
de Epist. prudentium irritam fecerit; qui infatuauerit sapientiam mundi, stulta eligens eius & dispo-
1. ad Cor. c. 11. *et* 111. nens in salutem. [77] *Hanc* dicit *sapientiam in occulto fuisse*, quæ fuerit in stultis & in pusillis &
1. *Cor.* 10. inhonestis: quæ latuerit etiam sub figuris, allegoriis & ænigmatibus reuelanda postmodū
1. *Cor.* 2. in Christo, posito in lumen nationum à creatore promittente per Esaiæ vocem, [78] partu-
1. *Cor.* 1. cturum se thesauros inuisibiles & occultos. Nam vt absconderit aliquid is Deus, qui nihil
Isai. 40. egit omninò in quod aliquid abscondisse existimaretur, satis incredibile. Ipse si esset, le-
Isai. 45. tere non posset, nedum aliqua eius sacramenta. Creator autem tam ipse notus, quàm & sa-
cramenta eius, palàm scilicet decurrentia apud Israël, sed de significantiis obumbrata, in
quibus sapientia Dei delitescebat *inter perfectos* narranda suo in tempore, [79] *proposito eorum*
1. *Cor.* 2. *proposito Dei ante secula.* Cuius & secula, nisi creatoris? Si enim & secula temporibus finita
sunt, tempora autem diebus & mensibus & annis compinguntur, dies porrò & menses &
Gen. 1. anni solibus & lunis & sideribus creatoris signantur, in hoc ab eo positis: [80] Et erunt enim,
inquit, in signa mensium & annorum: apparet & secula creatoris esse: & omne quod ante
secula propositum dicatur, non alterius esse, quàm cuius & secula. Aut probet Deū se-
cula Marcion, ostendat & mundum ipsum, in quo secula deputentur, vas quodammodò
temporum, & signa aliqua vel ortum eorum. Si nihil demonstrat, reuertor vt & illud de-
1. *Cor.* 2. cam; [81] cur autem *ante secula* creatoris *proposuit gloriam nostram?* posset videri eam ante illa
proposuisse, quam introductione seculi reuelasset. At cùm id facit [82] penè iam totis seculis
creatoris prodactis, vanè ante secula proposuit, & non magis intra secula, quod reuelā-
rus erat penè post secula. non enim eius est festinasse in proponendo, cuius & retardasse in
reuelando. Creatori autem competit vtrunque, & ante secula proposuisse, & in fine secu-
lorum reuelasse: quia & quod proposuit & reuelauit, medio spatio seculorum in figuris &
Ibidem. ænigmatibus & allegoriis præministrauit. Sed quia subiicit de *gloria nostra*, [83] *quòd eam nouus*
ex principibus huius æui scierit: ceterùm si scissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent: argumen-
» tatur hæreticus, quòd principes huius æui, Dominum, alterius scilicet Dei Christum cruci
» confixerint, vt & hoc in ipsum recidat creatorem. Porrò cui suprà ostēdimus, quibus mo-
dis gloria nostra à creatore sit deputanda, præiudicatum esse debebit, eam quæ in occul-
to fuerit apud creatorem, meritò ignotam etiam ab omnibus virtutibus & potestatibus
creatoris: quia nec famulis liceat consilia nosse dominorum, nedum illis apostatis angelis,
ipsíque principi transgressionis diabolo, quos magis extraneos fuisse cōtenderim ob cu-
pam ab omni conscientia dispositionum creatoris. Sed iam nec mihi comperit principes
Matth. 4. huius æui virtutes & potestates interpretari creatoris, quia ignorātiam illis adscribit Apo-
stolus: Iesum autem & [84] secundum nostrum Euangelium diabolus quoque in tentatione
cognouit, & secundum commūne instrumentum, spiritus nequam, sciebat cum sanctum
Luc. 4. Dei esse, & Iesum vocari, & in perditionem eorum venisse. Etiam parabola fortis illius ar-
Luc. 11. mati, quem alius validior oppressit, & vasa eius occupauit, [85] si in creatoris accipitur apud

Marcionem

A Marcionem, iam nec ignorasse vltrà potuit creator Deum gloriæ, dum ab eo opprimitur: nec in crucem eum figere, aduersus quem valere non potuit: & supereſt vt ſecundum me quidem credibile ſit, ſcientes virtutes & poteſtates creatoris Deum gloriæ Chriſtum ſuum crucifixiſſe, qua deſperatione & malitiæ redundantia ſerui quoque ſceleſtiſſimi dominos ſuos interficere non dubitant. [86] Scriptum eſt enim apud me: Satanam in Iudam *Ibidem 22.* introiſſe. Secundum autem Marcionem, nec Apoſtolus hoc loco patitur ignorantiam aſſcribi virtutibus creatoris in gloriæ dominum, quia ſcilicet non illas vult intelligi principes huius æui. Quòd ſi non videtur de ſpiritalibus dixiſſe principibus, ergo de ſecularibus dixit, de populo principali vtique non inter nationes, de ipſis archontibus eius, de rege *Pſal. 2.* Herode, etiam de Pilato, & quo maior principatus huius æui Romana dignitas præſidebat. Ita & quum deſtruuntur argumentationes diuerſæ partis, noſtræ expoſitiones ædificantur. Sed vis adhuc gloriam noſtram Dei tui eſſe, & apud eum in occulto fuiſſe, & qua- *1. Cor. 2.* re adhuc eodem & Deus inſtrumento & Apoſtolus nititur? Quid illi cum ſententiis Prophetarum vbique? Quis enim cognouit ſenſum Domini, [87] & quis illi conſiliarius fuit: *Iſai. 40. et* Eſaias eſt. Quid illi etiam cum exemplis Dei noſtri? [88] Nam quòd *architectum ſe prudentem* *1. Cor. 2.* affirmat, hoc inuenimus ſignificari [89] depalatorē diſciplinæ diuinæ à creatore, per Eſaiam: *1. Cor. 3.* [90] Auferam enim, inquit, à Iudæa inter cetera & ſapientem architectum. Et nunquid ipſe *Iſai. 3.* tunc Paulus deſtinabatur de Iudæa, id eſt de Iudaiſmo auferri habens in ædificationem Chriſtianiſmi, *poſiturus* [91] *vnicum fundamentum quod eſt Chriſtus?* quia & de hoc per eundem *1. Cor. 3.*
B Prophetam creator: [92] Ecce ego, inquit, iniicio in fundamenta Sionis lapidem pretioſum, *Iſai. 28.* honorabilem, & qui in eum crediderit, non confundetur: niſi ſi ſtructorem ſe terreni operis Deus profitebatur, vt non de Chriſto ſuo ſignificaret, qui futurus eſſet fundamentum credentium in eum, *ſuper quod prout quiſque ſuperſtruxerit* dignam ſcilicet vel indignam do- *1. Cor. 3.* ctrinam, ſi [93] *opus eius per ignem probabitur*, ſi *merces illi per ignem rependetur*, creatoris eſt: *quia per ignem indicatur* veſtra ſuperædificatio, vtique ſui fundamenti, id eſt ſui Chriſti. [94] *Neſcitis* *Ibidem.* *quòd templum Dei ſitis, & in vobis inhabitet ſpiritus Dei?* Si homo & res, & opus, & imago, & *Gen. 1.* ſimilitudo, & caro per terram, & anima per afflatum creatoris eſt, tuus ergo in alieno habitat Deus Marcion, ſi non creatoris ſumus templum. Quòd *ſi templum Dei quis vitiauerit, vitiabitur*, vtique *à Deo* templi. Vltorem intentans, creatorem intentabit. [95] *Stulti eſtote,* *1. Cor. 3.* *vt ſitis ſapientes.* Quare? *Sapientia enim huius mundi, ſtultitia eſt penes Deum.* Penes quem Deum? *Ibidem.* Si nihil nobis & ad hunc ſenſum priſtina præiudicauerunt, benè quòd & hic aſſuit. *Scri-* *Ibidem &* *ptum eſt enim:* [96] *Deprehendens ſapientes in nequitia illorum. Et rurſus: Dominus ſcit cogitationes ſapien-* *Iob. 5.* *tium, quòd ſint ſuperuacuæ.* In totum enim præſcriptum à nobis erit, nulla illum ſententia vti *Ibidem &* potuiſſe eius Dei, quem deſtruere deberet, ſi non illi doceret. [97] *Ergo*, inquit, *nemo glorie-* *Pſal. 93.* *tur in homine.* Et hoc ſecundum creatoris diſciplinam, miſerum hominem qui ſpem habet *Ibidem.* in hominem: &, Bonum eſt fidere in Deo, quàm fidere in homine; ita & gloriari. *Hiere. 17.*
[98] *Et occulta tenebrarum ipſe illuminabit*, vtique per Chriſtum, [99] qui Chriſtum illuminatio- *Pſal. 117.*
C nem repromiſit; ſe quoque lucernam pronuntiauit, [a] ſcrutantem corda & renes. Ab illo *Cap. VII.* » erit & laus vnicuique, à quo & contrarium laudis vt à iudice. Certè, inquis, vel hic mun- *de Epiſt.* » dum Deum mundi interpretatur, dicendo: *Spectaculum* [b] *facti ſumus mundo, & angelis, & ho-* *1. ad Cor.* » *minibus.* Qui ſi mundum homines mundi ſignificaſſet, non etiam homines poſtmodùm *c. 4. 5. 6. 7.* » nominaſſet. Immò ne ita argumentareris, prouidentia ſpiritus ſancti demonſtrauit, quid- *8. 9. et 10.* nam dixiſſet, Spectaculum facti ſumus mundo: dū angelis qui mundo miniſtrāt, & homi- *a Iſai. 42.* nibus quibus miniſtrant. Verebatur nimirū tantæ conſtantiæ vir, ne dicā ſpiritus ſanctus, *Pſal. 7.* præſertim *ad filios ſcribens, quos in Euangelio generauerat*, liberè Deum mundi nominare, aduer- *b 1. Cor. 4.* ſus quē, niſi exertè, non poſſet videri prædicare. [100] Non defendo ſecundū legem creatoris *Ibidem.* diſplicuiſſe illum, qui mulierem patris ſui habuit: cōmunis & publicæ religionis ſecutus ſit diſciplinam. Sed cùm eum *damnat dedendum ſatanæ*, damnatoris Dei præco eſt. [101] Viderit & *1. Cor. 5.* quomodo dixerit *in interitū carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit in die Domini*, dum & de carnis interitu, *Ibidem.* & de ſalute ſpiritus iudicarit; [102] & *auferri iubens malum de medio*, creatoris frequentiſſimam *Ibidem.* ſententiam cōmemorauerit. [103] *Expurgate* [c] *vetus fermentum, vt ſitis noua cōſperſio ſicut eſtis azy-* *Deut. 13.* *et Num. 16* *mi.* Ergo azymi figuræ erāt noſtræ apud creatorem. Sic & [d] *paſcha noſtrum immolatus eſt Chri-* *c 1. Cor. 5.* *ſtus.* Quare paſcha Chriſtus, ſi non paſcha figura Chriſti, [104] per ſimilitudinem ſangui- *d Ibidem.* nis ſalutaris, & pecoris Chriſti? Quid nobis & Chriſto imagines imbuit ſolennium creatoris, ſi non erant noſtræ? [105] *Auertens autem nos à fornicatione*, manifeſtat carnis reſurrectio- *1. Cor. 6.* nem. *Corpus*, inquit, *non fornicationi, ſed Domino, & Dominus corpori*, vt templum Deo,

Ibidem. & Deus templo. Templum ergo Deo peribit, & Deus templo. Atquin vides: *Qui Dominum* D
suscitauit, & nos suscitabit, in corpore quoque suscitabit: quia corpus Domino, & Dominus
Ibidem. corpori. & benè quod aggerat: *Nescitis corpora vestra membra esse Christi?* Quid dicet hæreti-
Ibidem. cus? Membra Christi non resurgent, quæ nostra iam non sunt? [106] *Empti enim sumus pretio*
magno. Planè nullo, si phantasma fuit Christus, nec habuit vllam substantiam corporis,
quam pro nostris corporibus penderet. Ergo & Christus habuit quo nos redimeret, &
si aliquo magno redemit hæc corpora, in quæ eadem committenda fornicatio non erit,
vt in membra iam Christi, non nostra: vtique sibi salua præstabit, quę magno comparauit.
Iam nunc [107] quomodo *honorabimus*, quomodo *tollemus Deum in corpore* perituro? [108] Sequi-
1. Cor. 7. tur de nuptiis contendi, quas Marcion constantior Apostolo prohibet. [109] Etenim Apo-
stolus, *etsi bonum continentiæ præfert, tamen coniugium & contrahi permittit, & vsui esse & magis*
Matth. 5. *retineri, quàm disiungi suadet*. Planè Christus vetat diuortium, Moyses verò permittit. Mar-
& 19. cion totum concubitum auferens, fidelibus (viderint enim catechumeni eius) repudium
Deut. 24. antè nuptæ iubens, cuius sententiam sequitur, Moysi an Christi? [110] Atquin & Christi
1. Cor. 7. Apostolus quum præcipit *mulierem à viro non discedere: aut si discesserit, manere innuptam, aut re-*
conciliari viro: & repudium permisit, quod non in totum prohibuit, & matrimonium con-
firmauit, quod primò vetuit disiungi: & si fortè disiunctum, voluit reformari. Sed & con-
Ibidem. tinentiæ quas ait causas? [111] *Quia tempus in collecto est*. Putaueram, quia Deus alius in Christo,
& tamen à quo est collectio temporis, ab eo erit & quod collectioni temporis congruit.
Nemo alieno tempori consulit. Pusillum Deum affirmas tuum Marcion, quem in aliquo
Ibidem. coangustat tempus creatoris. Certè præscribens: [112] *tantùm in Domino esse nubendum*, ne qui
Deut. 7. fidelis ethnicum matrimonium contrahat: legem tuetur creatoris, [113] allophylorum ne-
1. Esdr. 9. ptias vbique prohibentis. [114] *Sed;* [a] *Et si sunt qui dicuntur Dei, siue in cœlis, siue in terris, sicut*
& 10. ac quomodo dixerit, non quasi verè sint, sed quia sint qui dicantur quando non sint. de ido-
2. cap. 9. lis enim cœpit, de idolothytis disputaturus: [115] *Scimus* [b] *quòd idolum nihil sit*. Creatorem a-
[a] *1. Cor. 8.* tem & Marcion Deum non negat: ergo non potest videri Apostolus creatorem quem
[b] *Ibidem.* inter eos posuisse, qui Dei dicantur, & tamen non sint, quando & si fuissent, *nobis tamen*
Ibidem. *1. Cor. 3.* *vnus esset Deus pater. Ex quo omnia nobis*, nisi cuius omnia? Quænam ista? Habes in præteritis,
omnia vestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas: siue mundus, siue vita, siue mors,
siue præsentia, siue futura: adeò omnium Deum creatorem facit: à quo & mundus, & vita,
1. Cor. 9. & mors, quæ alterius Dei esse non possunt. Ab eo igitur inter omnia & Christus. [116] *Ex la-*
bore suo vnumquenque docens viuere oportere: satis *exempla præmiserat militum, pastorum, rusticorum,*
sed diuina illi auctoritas deerat. [117] *Legem* igitur *opponit* creatoris ingratis, quam detes-
Ibidem & bat: sui enim Dei nullam talem habebat: *Boui*, inquit, *terenti os non obligabis*, & adiicit: *Nec-*
Deut. 25. *quid de bubus pertinet ad Dominum*, etiam de bubus propter homines benignum? [118] *Propter nos*
1. Cor. 9. *enim scriptum est*, inquit. Ergo & legem allegoricam secundum nos probauit, & *de Euangeli-*
Ibidem. *zantibus* patrocinantem: ac propter hoc non alterius esse Euangelizatores, quam cui
Ibidem. lex, quæ prospexit illis cùm dicit: propter nos enim scriptum est. Sed *noluit vti legis potestate*,
quia maluit gratis laborare. Hoc ad *gloriam suam* retulit, quam *negauit quenquam euacu-*
1. Cor. 10. *rum*, non ad legis destructionem, qua alium probauit vsurum. [119] Ecce autem & in petram
Ibidem. offendit cæcus Marcion, *de qua bibebant in solitudine patres nostri*. Si enim petra illa Christus
fuit, vtique creatoris, cuius & populus. Cui rei [120] figuram extranei sacramenti interpre-
tur? An vt hoc ipsum doceret, figurata fuisse vetera in Christum ex illis recensendum. Nam
Ibidem. & reliquum exitum populi decursurus præmittit. *Hæc autem exempla nobis sunt facta*. Di-
mihi à creatore alterius quidem ignoti Dei hominibus exempla sunt facta, an alius Deus
ab alio mutuatur exempla, & quidem æmulo? De illo me terret sibi, à quo fidem mea
Ibidem. transfert. Meliorem me illi aduersarius faciet. Iam si *deliquero eadem quæ & populus, eadem*
passurus sum, an non? Atquin si non eadem, vanè mihi timenda proponit, quæ non sum pa-
surus. Passurus autem à quo ero? Si à creatore, qualia infligere ipsius est, Et quale erit
peccatorem æmuli sui puniat magis, quàm è contrario foueat Deus zelotes? Si ab
Deo? Atquin punire non nouit. Ita tota ista propositio Apostoli, nulla ratione constitit.
Ibidem. non ad disciplinam creatoris est. Denique & in clausula præfationi respondet. *Hæc autem*
quemadmodum euenerunt illis, scripta sunt ad nos commonendos, in quos fines æuorum decurrerunt.
creatorem & præscium iam & admonitorē alienorum Christianorum. Prætereo, si quan-
do paria eorum quæ retractata sunt quædam, & breuiter expungo. [121] Magnū argumen-
Ibidem. tum Dei alterius, *permissio omnium obsoniorum, aduersus legem*: quasi non & ipsi contra

A legis onera dimissa: sed ab eo qui imposuit, qui nouationem repromisit: ita & cibos qui abstulit, reddidit, quod & à primordio præstitit. Ceterùm si quis alius Deus fuisset destructor Dei nostri, nihil magis suos prohibuisset, quàm de copiis aduersarij viuere. [122 *Caput viri Christus est.* Quis Christus, qui non est viri auctor? Caput enim ad auctoritatem posuit: auctoritas autem non alterius erit, quàm auctoris. Cuius denique viri caput est? Certè de quo subiicit: *Vir enim non debet caput velare, cùm sit Dei imago.* Igitur si creatoris est imago, ille enim Christum sermonem suum intuens hominem futurum: Faciamus, inquit, hominem ad imaginem & similitudinem nostram, quomodo possum alterum habere caput, nõ cum cuius imago sum? Quum enim imago sim creatoris, non est in me locus capitis alterius. *Sed & quare mulier potestatem super caput habere debebit? Si quia ex viro, & propter virum facta est* secundum institutionem creatoris, sic quoque eius disciplinam Apostolus curauit, de cuius institutione causas disciplinæ interpretatur. adiicit etiam *propter angelos.* Quos? id est cuius: Si creatoris apostatas, meritò, vt illa facies quæ eos scandalizauit, notam quandam referat de habitu humilitatis & obscuratione decoris. Si verò propter angelos Dei alterius, quid veretur si nec ipsi Marcionitæ fœminas appetunt? [123 Sæpè iam ostendimus *hæreses* apud Apostolum *inter mala vt malum poni, & eos probabiles intelligendos, qui hæreseis vt malum fugiant.* [124 Proinde panis & calicis sacramento iam in Euangelio probauimus, corporis & sanguinis dominici veritatem aduersus phantasma Marcionis. Sed & omnem *iudicij* mentionem creatori competere vt Deo iudici, toto penè opere tractatum est. [125 *Nunc de spi-*

B *ritalibus dico*, hæc quoque in Christum à creatore promissa, sub illa præscriptione iustissima opinor, qua non alterius credenda sit exhibitio, quàm cuius probata fuerit repromissio. Pronuntiauit Esaias: [126 Prodibit virga de radice Iesse, & flos de radice ascẽdet, de virga, & requiescet super eum spiritus Domini. dehinc species eius enumerat: Spiritus sapientiæ & intelligentiæ, spiritus consilij & valentiæ, & spiritus agnitionis, & religionis. Spiritus eum replebit timoris Dei. Christum enim in floris figura ostẽdit oriturum ex virga profecta de radice Iesse, id est virgine generis Dauid filij Iesse, in quo Christo consistere haberet tota substantia spiritus, non quasi postea obuentura illi, qui semper spiritus Dei fuerit, ante carnem quoque: ne ex hoc argumenteris Prophetiam ad eum Christum pertinere, qui vt homo tantùm ex solo censu Dauid, postea cõsecuturus sit Dei sui spiritum. Sed quoniã exinde quo floruisset in carne sumpta ex stirpe Dauid, requiescere in illo omnis haberet operatio gratiæ spiritalis, & concessare & finem facere quãtum ad Iudæos: sicut & res ipsa testatur, nihil exinde spirãte penes illos spiritu creatoris, [127 ablato à Iudæa sapiente, & prudẽte architecto, & consiliario, & propheta, vt hoc sit: Lex & Prophetæ vsque ad Ioãnem: accipe nunc quomodo & à Christo in cœlum recepto [128 *charismata obuentura* pronuntiarit. [129 *Ascẽdit in sublimitatem*, id est in cœlum. *Captiuam duxit captiuitatem*, id est mortem vel humanam

C seruitutem, *dedit data filiis hominum*, id est donatiua quæ charismata dicimus. Eleganter filiis hominum ait, non passim hominibus, nos ostendens filios hominum, id est verè hominum Apostolorum. In Euangelio enim, inquit, ego vos generaui. Et filij mei, quos partu rursus. Iam nunc & illa promissio spiritus absolutè facta per Ioëlem: [130 In nouissimis diebus effundam de meo spiritu in omnem carnem, & prophetabunt filij filiæque eorum. Et super seruos & ancillas meas de meo spiritu effundam. Et vtique si in nouissimos dies gratiam spiritus creator repromisit, Christus autem spiritalium dispensator in nouissimis diebus apparuit, dicẽte Apostolo: At vbi tempus expletum est, misit Deus filium suum: & rursus: Quia tempus iam in collecto est: apparet & de temporum vltimorum prædicatione, hanc gratiam spiritus, ad Christum prædicatoris pertinere. Compara denique species Apostoli & Esaiæ: [131 *Alij*, inquit, *datur per spiritum sermo sapientiæ*: statim & Esaias spiritũ sapientiæ posuit. *Alij* [a] *sermo scientiæ*: hic erit sermo intelligentiæ & cõsilij. *Alij* [b] *fides in eodẽ spiritu*: hic erit spiritus religionis & timoris Dei. *Alij* [c] *donum curationum, alij virtutũ*: hic erit valentiæ spiritus. *Alij* [d] *Prophetia, alij distinctio spirituum, alij genera linguarũ, alij interpretatio linguarum*: hic erit agnitionis spiritus. Vides Apostolũ & in distributione facienda vnius spiritus, & in specialitate interpretanda, Prophetæ consipirantem. Possum dicere ipsum [132 qui *corporis* [e] *nostri per multa & diuersa membra vnitatem, charismatum variorum cõpagini adæquauit*, eundem & corporis humani & spiritus sancti Dominum ostendit, qui meritum charismatum noluerit esse in corpore spiritus, quæ nec in corpore humano collocauit; [133 qui de *dilectione* [f] quoque *omnibus charismatibus præponenda*, Apostolum instruxerit principali præcepto, quod probauit & Christus, Diliges Dominum de totis præcordiis, & totis viribus, &

1. *Cor.* 11.
C. A. VIII. de Epist. 1. ad Cor. c. XI. XII. XIII. ac XIIII.
Gen. 1.
1. *Cor.* 11.
Gen. 1.
1. *Cor.* 11.
Ibidem.
Luc. 22.
1. *Cor.* 11.
1. *Cor.* 12.
Isai. 11.
Luc 16.
1. *Cor.* 12.
Psal. 67. *et Ephes.* 4.
1. *Cor.* 4.
Gal. 4.
Ioel. 2. *& Act.* 2.
Gal. 4.
1. *Cor.* 7.
1. *Cor.* 12.
Isai. 11.
a 1. *Cor.* 12.
Isai. 11.
b 1. *Cor.* 12.
Isai. 11.
c 1. *Cor.* 12.
Isai. 11.
d 1. *Cor.* 12.
Isai. 11.
1. *Cor.* 12.
f 1. *Cor.* 13.
Deut. 6.

1. Cor. 14. et Isai. 28. Ibidem. tota anima tua, & proximum tuum tamquam teipsum. [134] Quod, etsi *in lege scriptum* esset, D commemorat: *in aliis linguis, & in aliis labiis locuturum* creatorem; cum hac commemoratione *charisma linguarum* confirmat, nec hîc potest videri alienum charisma creatoris prædicatio- ne confirmasse. [135] Æquè *præscribens silentium mulieribus in Ecclesia*, ne quid discendi dum- 1. Cor. 14. xat gratia loquantur (ceterùm prophetandi ius & illas habere iam ostendit, cùm mulieri 1. Cor. 11. etiam prophetanti velamen imponit) *ex lege accipit subiiciendæ fœminæ auctoritatem*, quam (u 1. Cor. 14. & Gen. 3. semel dixerim) nosse non debuit nisi in destructionem. Sed vt iam à spiritalibus recede- mus, res ipsæ probare debebunt, quis nostrum temerè Deo suo vindicet: quia nostræ par- ti possit opponi, hæc & si creator repromisit in suum Christum nondum reuelatum, vt le- dæis tantùm destinatum, suas habitura in suo tempore, in suo Christo, & in suo populo o- perationes. Exhibeat itaque Marcion Dei sui dona, aliquos Prophetas, qui tamen non de humano sensu, sed de Dei spiritu sint locuti, qui & futura prænuntiarint, & cordis oc- 1. Cor. 14. culta traduxerint. [136] *Aedat aliquem Psalmum, aliquam visionem, aliquam orationem*, dumta- xat spiritalem, in ecstasi, id est amentia, *si qua linguæ interpretatio accessit*. Probet etiam mi- hi, mulierem apud se prophetasse, ex illis suis sanctioribus fœminis magnidicam. Sibare omnia faciliùs à me proferuntur, & vtiq; conspirâtia regulis & disposition ibus & disci- nis creatoris, sine dubio Dei mei erit & Christus, & spiritus, & Apostolus. Habet profe- CAP. IX. de Epist. 1. ad Cor. cap. XV. sionem meam, qui voluerit eam exigere. [137] Interim Marcionites nihil huiusmodi ex- hibebit, qui timet iam pronuntiare, cuius magis Christus nondum sit reuelatus. Sicut meus expectandus est, qui à primordio prædicatus est, illius idcircò non est, quia non à primordio sit. Melius nos credimus in Christum futurum, quàm hæreticus in nullum. 1. Cor. 15. [138] *Mortuorum resurrectionem quomodo quidam tunc negarint*, priùs dispiciendum est, vtique eodem modo quo & nunc. Si quidè semper resurrectio carnis negatur. Ceterùm animam & sapientium plures diuinam vindicantes saluam repromittunt, & vulgus ipsum ex- sumptione defunctos colit, qua animas eorũ manere confidit. Ceterùm corpora aut gi- bus statim, aut feris, aut etiam diligentissimè condita, temporibus tamen aboleri mani- stum est. Si ergo carnis resurrectionem negantes Apostolus retundit, vtique aduersus tuetur, quod illi negabant, carnis scilicet resurrectionem. Habes compendio respon- Cetera iam ex abundanti. Nam & ipsum quod Mortuorum resurrectio dicitur, exigit de- fendi proprietates vocabulorum. Mortuorum itaque vocabulo non est nisi quod amit- nimam, de cuius facultate viuebat. Corpus est quod amittit animam, & amittêdo mor- tuum: ita mortui vocabulum corpori competit. Porrò si resurrectio mortui est, mortuum autem nõ aliud est quàm corpus, corporis erit resurrectio. Sic & resurrectionis vocabulum non aliam rem vindicat, quàm quæ cecidit. Surgere enim potest dici & quod omnino cecidit, quod semper retrò iacuit. Resurgere autem non est nisi eius quod cecidit. Iterum enim surgendo quia cecidit, resurgere dicitur. Re enim syllaba iterationi semper adhibe- tur. Cadere ergo dicimus corpus in terram per mortem, sicut & res ipsa testatur. Ex le- Gen. 3. lege corpori enim dictum est, Terra es & in terram ibis. Ita quod de terra est, ibit in ter- 1. Cor. 15. ram. Hoc abit quod in terram ibit, hoc resurgit quod cadit. *Quia per hominem mors, & per- minem resurrectio*. Hîc mihi & Christi corpus ostenditur in nomine hominis, qui contu- Ibidem. ex corpore, vt sæpè iam docuimus. *Quod si sic in Christo vinificamur omnes, sicut morimur in Adam*, quando in Adam corpore mortificamur, sic necesse est & in Christo corpore uificemur. Ceterùm similitudo non constat, si non in eadem substantia mortificatio in Adam, vinificatio concurrat in Christo. Sed interposuit adhuc aliquid de Christo, & pro- pter præsentem disceptationem non omittendum. Tanto magis enim probabitur ca- nis resurrectio, quanto Christum eius Dei ostendero, apud quem creditur carnis resur- Ibidem. rectio. Quum dicit, [139] *oportet enim regnare eum, donec ponat inimicos eius sub pedes eius*: iam pro- Psal. 109. dem & ex hoc vltorem Deum edicit, atque exinde ipsum qui hoc Christo repromit- Psal. 109. [140] sede ad dexteram meam donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum, vir- gam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, & dominaberis in medio inimicorum tu- rum, Tecum, &c. Sed necesse est, ad meam sententiam pertinere defendam eas scriptu- ras, quas & Iudæi nobis auocare conantur. Dicunt denique hunc Psalmum in Ezechiã 4. Reg. 19. & Isai. 37. cecinisse, [141] quia is, aiunt, sedit ad dexteram tẽpli, & hostes eius auerterit Deus & abla- pserit: propterea igitur & cetera, ante luciferũ ex vtero genaui te, in Ezechiã conuenit. [142] & in Ezechiæ natiuitatẽ. [143] Nos ædimus Euãgelia (de quorum fide aliquid vtique iam Luc. 2. in tanto opere istos confirmasse debemus) nocturna natiuitate declarantia Dominum, ex

A hoc sit ante luciferum, & ex stella Magis intellecta, & ex testimonio angeli qui nocte pastoribus annuntiauit natum esse cùm maximè Christum: & ex loco partus: in diuersorium enim ad noctem conuenitur. Fortasse an & mysticè factum sit, vt nocte Christus nascereturlux veritatis futurus ignorantiæ tenebris. Sed nec generaui te edixisset Deus nisi filio puero. Nam etsi de toto populo ait, filios generaui, sed non adiecit ex vtero. [144] Cur autem adiecit: ex vtero, tam vanè, quasi aliquis hominum ex vtero natus dubitaretur, nisi quia curiosiùs voluit intelligi in Christum, ex vtero generaui te, id est ex solo vtero sine viri semine, carni deputans ex vtero spiritus. [145] Quod & in ipso hîc accedit: Tu es sacerdos in æuum. [146] Nec sacerdos autem Ezechias, nec in æuum, etsi fuisset. Secundum ordinem, inquit, Melchisedec. quid Ezechias ad Melchisedec altissimi sacerdotem, & quidem non circuncisum, qui Abraham circuncisum iam accepta decimarum oblatione benedixit? At in Christum conueniet ordo Melchisedec, quoniam quidem Christus proprius & legitimus Dei antistes, præputiati sacerdotij pontifex (tum in Nationibus constitutus, à quibus magis suscipi habebat) cognituram se quandoque circumcisionem, & Abrahæ gentem quum vltimò venerit, acceptatione & benedictione dignabitur. [147] Est & alius Psalmus ita incipiens: Deus iudicium tuum regi da, id est, Christo regnaturo, & iustitiam tuam filio regis, id est populo Christi. Filij enim eius sunt qui in ipso renascuntur. Sed & hic Psalmus Salomoni canere dicetur; quæ tamen soli competunt Christo, docere

B non poterunt etiam cetera non ad Salomonem, sed ad Christum pertinere? Descendit, inquit, tanquam imber super vellus, & velut stillæ destillantes in terram: Placidum descensum eius & insensibilem describens de cœlo in carnem. Salomon autem etsi descendit alicundè, non tamen sicut imber, quia non de cœlo. Sed simpliciora quæque proponam: Dominabitur, inquit, à mari ad mare, & à flumine vsque ad terminos terræ. Hoc soli datum est Christo. Ceterùm Salomon vni & modicæ Iudææ imperauit. Adorabunt illum omnes reges: quem omnes, nisi Christum? Et seruient ei omnes Nationes: cui omnes, nisi Christo? Sit nomen eius in æuum. Cuius nomen in æternum, nisi Christi? Ante solem manebit nomẽ eius. Ante solem enim sermo Dei, id est Christus. Et benedicentur in illo vniuersæ gentes. In Salomone nulla Natio benedicitur: in Christo verò omnis. Quid nunc si & Deum eum iste Psalmus demonstrat: & beatum eum dicent: Quoniam benedictus Dominus Deus Israëlis, qui facit mirabilia solus. Benedictum nomen gloriæ eius, & replebitur vniuersa terra gloria eius. [148] Contrà, Salomon (audeo dicere) etiam quam habuit in Deo gloriam amisit, per mulierem in idololatriam vsque pertractus. Itaque quum in medio Psalmo illud quoque positum sit, Inimici eius puluerem lingent, subiecti vtique pedibus ipsius, ad illud pertinebit, propter quod hũc Psalmum & intuli, & ad meam sententiam defendi, vt confirmauerim & regni gloriam, & inimicorum subiectionem, secũdum dispositionem creatoris, consecuturum, non alium credendum, quàm creatoris.

[149] Reuertamur nũc [150] AD RESVRRECTIONEM, CVI ET ALIAS QVIDEM PRO-

C PRIO VOLVMINE SATISFECIMVS omnibus hæreticis resistentes; sed nec hîc desumus propter eos qui illud opusculum ignorant. [151] *Quid*, ait, *facient qui pro mortuis baptizantur, si mortui non resurgunt?* [152] Viderit institutio ista; Kalendæ si fortè Februariæ respõdebunt illi pro mortuis petere. Noli ergo Apostolum nouum statim auctorem aut confirmatorem eum [153] denotare, vt tanto magis sisteret carnis resurrectionem, quanto illi qui vanè pro mortuis baptizarentur, fide resurrectionis hoc facerent. [154] Habemus illum alicubi vnius baptismi definitorem. Igitur & pro mortuis tingui, pro corporibus est tingui, mortuum enim corpus ostendimus. Quid facient, qui pro corporibus baptizantur, si corpora nõ resurgunt? Atque adeò rectè hunc gradũ figimus, vt & Apostolus secundam discrepationẽ æquè de corpore induxerit. [155] *Sed dicent quidam: Quomodo mortui resurgent? Quo autem corpore venient?* Defensa etenim resurrectione quæ negabatur, consequens erat de qualitate corporis retractare, quæ non videbatur. Sed de ista cum aliis congredi conuenit. Marcion enim in totum carnis resurrectionem non admittens, & soli animæ salutem repromittens, non qualitatis, sed substantiæ facit quæstionem. Porrò & ex his manifestissimè [156] obducitur quæ Apostolus ad qualitatem corporis tractat propter illos qui dicunt, Quomodo resurgent mortui? Quo autem corpore venient? Iam enim prædicauit resurrecturum esse corpus, id de corporis qualitate tractauit. [157] Denique si proponit exempla *grani tritici, vel alicuius eiusmodi, quibus det corpus Deus prout volet. Si vnicuique seminum, proprium ait esse corpus. Et aliam quidem carnem hominum, aliam verò pecudum & volucrum. Et corpora cœle-*

Matth. 4. Luc. 42.
Psal. 109.
Isai. 1.
Psal. 109.
Gen. 14.
Hebr. 7.
Rom. 11.
Psal. 71.
1. Reg. 11.
1. Cor. 15.
Cap. x. ex cod. c. xv. Epist. 1. ad Corinth.
1. Cor. 15.
Ephes. 4.
1. Cor. 15.
Ibidem.
Ibidem.

stia atque terrena; & aliam gloriam solis, & lunæ aliam, & stellarum aliam, nónne carnalem & d
corporalem portendit resurrectionem, quam per carnalia & corporalia exempla cõmen-
Ibidem. dat, nónne etiam ab eo Deo eam spondet, à quo sunt & exemplà? [158] *Sic & resurrectio*, in-
quit. *Quomodo?* Sicut & granum *corpus seritur, corpus resurgit.* Seminationem denique voca-
Ibidem. uit dissolutionem corporis in terram, quia *seritur in corruptela, resurgit in honestatem, & virtu-*
tem. Cuius ille ordo in dissolutione, eius & hîc in resurrectione corporis, scilicet sicut &
granum. Ceterùm si auferas corpus resurrectioni quod dedisti dissolutioni, vbi consistet
Ibidem. diuersitas exitus? [159] *Proinde & si seritur animale, resurgit spiritale.* Et si habet aliquod proprii
corpus anima vel spiritus, vt possit videri corpus animale animam significare, & corpus
spiritale spiritum, non ideò animam dicit in resurrectione spiritum futuram, sed corpus,
quod cum anima nascendo & per animam viuendo, animale [160] dici capit, futurum spiri-
tale, dum per spiritum surgit in æternitatem. denique si non anima, sed caro seminatur in
corruptela dum dissoluitur in terram, iam non anima erit corpus animale, sed caro quæ
Ibidem. fuit corpus animale. Siquidem de animali efficitur spiritale, sicut & infrà dicit: [161] *Non pri-*
Ibidem. *mum quod spiritale.* Ad hoc enim & de ipso Christo præstruit, [162] *Factus primus homo Adam*
in animam viuam, nouissimus Adam in spiritum viuificantem, licet stultissimus hæreticus no-
luerit ita esse. Dominum enim posuit nouissimum, pro nouissimo Adam, veritus scilicet
ne si & Dominum nouissimum haberet Adam, & eiusdem Christum defenderemus in
Adam nouissimo cuius & primum. Sed falsum relucet. Cur enim primus Adam, nisi quia
& nouissimus Adam? Non habent ordinem inter se nisi paria quæque, & eiusdẽ vel nomi-
nis, vel substantiæ, vel auctoris. Nam etsi potest in diuersis quoque esse aliud primũ, aliud
nouissimum, sed vnius auctoris. Ceterùm si & auctor alius, & ipse quidem potest nouis-
mus dici. Quod tamen intulerit primum est, nouissimũ autem si primo par sit. Par autem
primo non est, quia non eiusdem auctoris est. [163] Eodem modo & in nomine hominis
Ibidem. uincetur. *Primus*, inquit, *homo de humo terrenus, secundus dominus de cœlo.* Quare secundus
non homo, quod & primus? Aut nunquid & primus dominus, si & secundus? Sed iste,
si in Euangelio filium hominis adhibet Christum & hominem, & in homine Adam non
negare non poterit. Sequentia quoque eum comprimunt. Quum enim dicit Apostolus,
Ibidem. *qualis qui de terra*, homo scilicet, *tales & terreni homines* vtique. Ergo & *qualis qui de cœlo homo,*
tales & qui de cœlo homines. Non enim poterat hominibus terrenis non homines cœlestes
opposuisse, vt statum ac spem studiosiùs distingueret in appellationis societate. Statum
ac spe dicit terrenos atque cœlestes homines, tamen ex pari, qui secundum exitum ad
Ibidem. in Adam aut in Christo deputantur. Et ideò iam ad exhortationem spei cœlestis, [164] *Sic*
portauimus, inquit, *imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis*, non ad substantiam illam
referens resurrectionis, sed ad præsentis temporis disciplinam. Portemus enim, inquit,
non portabimus, præceptiuè, non promissiuè, volens nos sicut ipse incessit, ita incedere
& à terreni, id est, veteris hominis imagine abscedere, quæ est carnalis operatio. Denique
quid subiungit? [165] *Hoc enim dico fratres, quia caro & sanguis regnum Dei non possidebunt*: Quæ
Gal. 5. scilicet carnis & sanguinis. Quibus & ad Galatas scribens, abstulit Dei regnum, hîc
Rom. 8. & aliâs substantiam pro operibus substantiæ ponere, vt quum dicit, Eos qui in carne
sunt, Deo placere non posse. Quando enim placere Deo poterimus, nisi dum in carne
hac sumus? Aliud tempus, operationis nullum opinor est. Sed si in carne quamdiu
constituti, carnis opera fugiamus, tum non erimus in carne, dum non in substantia
carnis non sumus, sed in culpa. Quòd si in nomine carnis, opera non substantiam ca-
nis iubemur exponere; operibus ergo carnis non substantiæ carnis in nomine car
denegatur Dei regnum. Non enim id damnatur in quo malè fit, sed id quod fit. Ve
nenum dare scelus est, calix tamen in quo datur reus non est. [166] Ita & corpus carnis
lium operum vas est, anima est autem quæ in illo venenum alicuius mali facti tem
rat. Quale est autem, vt si anima auctrix operum carnis [167] merebitur Dei regnum, ca
expiationem eorum quæ in corpore admisit, corpus ministrum, solummodò, in dam
natione permaneat? Veneficio absoluto, calix erit puniendus? Et tamen non vtique ca
ni deferimus Dei regnum, sed resurrectionem substantiæ suæ, quasi ianuam regni
quam aditur. Ceterùm aliud resurrectio, aliud regnum. Primò enim resurrectio, de
1. Cor. 15. hinc regnum. Resurgere itaque dicimus carnem, sed mutatam consequi regnum. [168] *Re-*
surgent enim mortui incorrupti, illi scilicet qui fuerant corrupti dilapsis corporibus in ter-
Ibidem. ritum. *Et nos mutabimur in atomo, in oculi momentaneo motu. Oportet enim corruptionem*
terre-

TERTULLIA
Cum Annotationib
PAMELII.
A. V.
16

A tenens vtique carnem suam dicebat Apostolus, *induere incorruptelam, & mortale hoc immortalitatem*, vt scilicet habilis substantia efficiatur regno Dei. Erimus enim sicut angeli. Hæc erit demutatio carnis, sed resuscitatæ. Aut si nulla erit, quomodo induet incorruptelam, & immortalitatem? Aliud igitur facta per demutationem, tunc cõsequetur Dei regnum, iam non caro nec sanguis, sed quod illi corpus Deus dederit. Et ideò rectè Apostolus, *Caro & sanguis regnum Dei non consequentur*, demutationi illud adscribens quæ [169] accedit resurrectioni. Si autem, *tunc fiet verbum, quod scriptum est* apud creatorem, [170] *Vbi est mors victoria tua, vel contentio tua? Vbi est mors aculeus tuus?* Verbum autem hoc creatoris est, per Prophetam: eius erit & res, id est regnum, cuius & verbum fiet in regno. [171] Nec alij *Deo gratias* dicit *quòd nobis victoriam* vtique de morte *referre præstiterit*, quàm illi à quo verbum insultatorium de morte & triumphatorium accepit. [172] Si Deus commune vocabulum factum est vitio erroris humani, quatenus plures Dei diuuntur atque creduntur in seculo, [173] *benedictus* tamen *Deus Domini nostri Iesu Christi* non alius quàm creator intelligetur, qui [a] & vniuersa benedixit: habes Genesim, [174] Et ab [b] vniuersis benedicitur, habes Daniel. Proinde si pater potest dici sterilis Dei nullius magis nomine quàm creatoris, [c] *misericordiarũ* tamẽ *pater* idem erit qui [175] misericors, & miserator, & misericordiæ plurimus est dictus: habes apud Ionam cum ipso misericordiæ exemplo, quam Niniuitis exorantibus præstitit, facilis & [d] Ezechiæ fletibus flecti, & [e] Achab marito Iezabelis deprecanti sanguinem ignoscere Nabuthæ, & [f] Dauid agnoscenti delictum statim indulgere, [g] malẽs scilicet

B pœnitentiam peccatoris quàm mortem, vtique ex misericordiæ affectu. Si quid tale Marcionis Deus ædidit vel edixit, agnoscam patrem misericordiarum. Si verò ex eo tempore hunc titulum ei asscribit, quo reuelatus, quasi exinde sit pater misericordiarum, quo liberare instituit genus humanum: atquin & nos ex eo tempore negamus illum, ex quo dicitur reuelatus. non potest igitur aliquid ei asscribere, quem tunc ostendit, cùm aliquid ei asscribit. Si enim priùs constaret eum esse, tunc & asscribi ei potest. [176] Accidens enim est quod asscribitur: accidentia autem antecedit ipsius rei ostẽsio cui accidunt. Maximè cùm iam alterius est, quod asscribitur ei, qui priùs non sit ostensus, tantò magis negabitur esse, quantò per quod affirmatur esse, eius est qui iam ostensus est. [177] Sic & testamentum nouum non alterius erit, quàm qui illud repromisit: *& si non littera, at* eius *spiritus*, hoc erit nouitas. Denique qui litteram *tabulis lapideis* inciderat, idem & de spiritu edixerat, Effundam de meo spiritu in omnem carnem. *Et si littera occidit, spiritus verò viuificat*, eius vtrunque est qui ait, Ego occidam, & ego viuificabo, percutiam, & sanabo. [178] Olim duplicem

C ne magis meæ. Illic enim erit superponi quid, vbi fuerit & illud cui superponitur. At cùm dicit: [180] *Sed obtusi sunt sensus mundi*, non vtique creatoris, sed populi qui in mundo est. De Israële enim dicit, *ad hodiernum vsque velamen id ipsum in corde eorum.* Figuratum ostendit fuisse velamen faciei in Moyse, velaminis cordis in populo, quia nec nunc apud illos perspiciatur Moyses corde, sicut nec facie tunc. Quid est ergo adhuc velatum in Moyse quod pertineat ad Paulum, si Christus creatoris à Moyse prædicatus nondum venit? quomodo iam operta & velata adhuc denotantur corda Iudæorum, nondum exhibitis prædicationibus Moysei, id est de Christo in quo eum intelligere deberent? Quid ad Apostolũ Christi alterius, si de sui sacramenta Iudæi non intelligebant, nisi quia velamen cordis illorum ad cæcitatem qua non perspexerant Christum Moysei pertinebat? Denique quod sequitur, *Quum verò conuerterit ad Deum, auferetur velamen*, hoc Iudæo propriè dicit, apud quem & est velamen Moysei: qui cùm transierit in fidẽ Christi, intelligit Moysen de Christo prædicasse. Ceterùm quomodo auferetur velamentũ creatoris in Christo Dei alterius, cuius sacramenta velasse non potuit creator, ignoti videlicet ignota? [181] Dicit ergo *nos iam aperta facie*, vtique cordis quod velatũ est in Iudæis, *contemplantes Christum, eadem imagine trãsfigurari a gloria* (qua scilicet & Moyses transfigurabatur à gloria Domini) *in gloriam*: ita corporalem Moysei illuminationẽ de congressu Domini, & corporale velamen de infirmitate populi proponẽs, & spiritalẽ reuelationẽ, & spiritalem claritatẽ in Christo superducens, [182] *tanquã a Domino*, inquit, spirituũ, totum ordinẽ Moysei, figuram ignorati apud Iudæos, agniti verò

Matth. 22.
1. Cor. 15.
Ibidem & Osee 13.
2. Cor. 1.
CAP. XI. de Epist. II. ad Cor. ex c. 1. III. & IIII.
a Gen. 1.
b Dan. 3.
c 2. Cor. 1. Ionæ 4. & 3.
d 4. Reg. 20
e 3. Reg. 21.
f 2. Reg. 12.
g Osee 6.
2. Cor. 3. Exod. 24.
Ioel 3.
2. Cor. 3.
Deut. 32.
2. Cor. 3. & Exod. 34.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.
Exod. 34.
2. Cor. 3.
Ibidem.
Ibidem.

apud nos Christi fuisse testatur. Scimus quosdam sensus ambiguitatem pati posse, de sono pronuntiationis, aut de modo distinctionis, quum duplicitas earũ intercedit. Hanc Marcion captauit sic legendo, *in quibus Deus æui huius*: vt creatorem ostendens Deum huius æui, alium suggerat Deum alterius æui. [183] Nos contrà sic distinguendum dicimus: *In quibus Deus*; dehinc: *æui huius excæcauit mentes infidelium*; in quibus, Iudæis infidelibus in quibus opertum est aliquibus Euangelium adhuc sub velamine Moysei. Illis enim Deus labiis diligentibus eum, corde autem longè absistentibus ab eo, minatus fuerat, Aure audietis, & non audietis. Oculis videbitis, & non videbitis, Et nisi credideritis, nec intelligetis, Et auferam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium irritam faciam. Hæc autem nisi vtique de Euangelio Dei ignoti abscondendo minabatur. Ita non huius æui Deus, sed infidelium huius æui excæcat cor, quòd Christum eius non vltrò recognouerint, de scripturis intelligendum. Et positum in ambiguitate distinctionis hactenus tractasse ne aduersario prodesset contentus victoriæ, næ vltrò possum & in totum contentionem hãc præcerisse. simpliciori respõso præ manu erit, huius æui dominum, diabolum interpretari, qui dixerit Propheta referente, [184] Ero similis altissimi, ponam in nubibus thronum meũ sicut & tota huius æui superstitio illi mancipata est, qui excæcet infidelium corda, & in primis apostatæ Marcionis. Denique non vidit occurrentem sibi clausulam sensus, *quoniam Deus qui dixit ex tenebris lucem lucescere, reluxit in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis suæ in persona Christi*. Quis dixit: Fiat lux? Et de illuminatione mundi quis Christo ait? Posui te in lumen Nationum sedentium scilicet in tenebris, & in vmbra mortis. Cui respondet spiritus in Psalmo ex prouidentia futuri: [185] Significatum est, inquit, super nos lumen personæ tuæ Domine. Persona autẽ Dei Christus Dominus. Vnde & Apostolus suprà, [186] Qui *est imago*, inquit, *Dei*. Igitur [a] si Christus persona creatoris dicentis, Fiat lux; & [b] Christus Apostoli, & Euangelium, & velamen & Moyses, & tota series secũdum testimonium creatoris est, Dei huius æui, certè non eius qui nunquam dixit, [c] Fiat lux. Præterea & de alia epistola [187] quam nos ad Ephesios præscriptã habemus, hæretici verò ad Laodicenos. Ait enim meminisse Nationes, [d] quòd illo in tempore cùm essent sine Christo, alieni ab Israële sine conuersatione & testamentis, & spe promissionis, etiam sine Deo essent, in mundo vtique, etsi de creatore. Ergo si Nationes sine Deo dixit esse, Deus autem illis diabolus est, non creator, apparet Dominum æui huius eum intelligendum quem Nationes pro Deo receperunt, non creatorem quem ignorant: [188] Quale est autem vt non eiusdem habeatur *thesaurus in fictilibus vasis nostris*, cuius & vasa sunt? Nam si gloria Dei est in fictilibus vasis tantum thesauri haberi, vasa autem fictilia creatoris sunt, ergo & gloria creatoris est, cuius vasa eminentiam virtutis Dei sapiunt, & virtus ipsa. Quam propterea in vasa fictilia commissa sunt, vt eminentia eius probaretur. Ceterum ita non erit alterius Dei gloria, ideóque nec virtus, sed magis dedecus & infirmitas, ius eminentiam fictilia & quidem aliena ceperunt. Quòd si hæc sunt *fictilia vasa, quibus tanta nos pati dicit, in quibus etiam mortificationem circumferimus Domini*, satis ingrati Deus & iniustus, si non & hanc substantiam resuscitaturus est, in qua pro fide tanta tolerantur, in qua & mors Christi circumfertur, in qua & eminentia virtutis consecratur. Sed enim proponit *vt & vita Christi manifestetur in corpore nostro*, scilicet & mors eius circumfertur in corpore. De qua ergo Christi vita dicit? Qua nunc viuimus in illo? [190] Et quomodo in sequentibus non ad visibilia, nec ad temporalia, sed ad inuisibilia & ad æterna, id est non ad præsentia, sed ad futura exhortatur? Quid de futura vita dicit Christi, in corpore eam dicens apparituram, manifestè carnis resurrectionem prædicauit, exteriorem quidem hominem nostrum corrumpi dicens, & quasi æterno interitu post mortem: verùm laboribus & incommodis, de quibus præmissis adiiciens, *Et non deficiemus*. Nam & *interiorem hominem nostrum renouari de die in diem* dicens, hìc vtrunque demonstrat, & corporis corruptionem ex vexatione tentationum, & animi renouationem ex contemplatione promissionum. [191] *Terreni domicilij nostri*, ex Epist. 2. ad Cor. cap. 5. 6. 7. 11. 12. et 13. sic ait [a] *habere nos domum æternam, non manu factam in cœlis*, quia quæ manu facta sit, creatum intereat, in totum dissoluta post mortem. Hæc enim ad mortis metum, & ad ipsius dissolutionis contristationem consolandam, retractans etiam per sequentia manifestius quum subiicit. [192] *Ingemere* [b] *nos de isto tabernaculo corporis terreni; quod de cœlo est superindui pientes. Siquidem & despoliati non inueniamur nudi*, id est recipiemus quod despoliati mus, id est corpus. Et rursus, *Etenim qui sumus in isto tabernaculo corporis, ingemimus*

[a] 2. Cor. 5. [b] Ibidem. Ibidem.

TERTULLIA
Cum Annotationib
PAMELII
A. V.
16

A *grauemur, nolentes exui, sed superindui.* Hîc enim expressit, [197] quod in prima epistola strinxit, Et mortui resurgent incorrupti, qui iam obierunt: & nos mutabimur, qui in carne fuerimus deprehensi à Deo. Et illi enim resurgent incorrupti, recepto scilicet corpore, & quidem integro vt ex hoc sint incorrupti: & hi propter temporis vltimum iam momentum, & propter merita vexationum Antichristi, compendium mortis, sed mutati consequentur, superinduti magis quod de cœlo est, quàm exuti corpus. Ita si hi super corpus induent cœleste illud, vtique & mortui recipient corpus, super quod & ipsi induant incorruptelam de cœlo: quia & de illis ait, necesse est corruptiuum istud induere incorruptelam, & mortale istud immortalitatem. Illi induunt cùm receperint corpus: isti superinduunt, quia non amiserint corpus: & ideò non temerè dixit, nolentes exui corpore, sed superindui, id est nolentes mortem experiri, sed vita præueniri; [194] *vti deuoretur mortale hoc à vita*, dum eripitur morti per superindumentum dem[illegible]tationis. Ideò quia ostendit *hoc melius esse* ne contristemur mortis si fortè præuentu, & *arrabonem nos spiritus docit à Deo habere*, quasi pignoratos in eandem spem superindumenti; [195] *& abesse à Domino quamdiu in carne sumus, ac propterea debere boni ducere abesse potius à corpore, & esse cum Domino*, vt mortem libenter excipiamus. [196] Atque adeò: *omnes* ait *nos oportere manifestari ante tribunal Christi, vt recipiat vnusquisque quæ per corpus admisit, siue bonum siue malum.* [197] Si enim tunc retributio meritorum, quomodo iam aliqui eum Deo poterunt deputari? Et tribunal autem nominando, & dispunctionem boni ac mali operis, vtriusque sententiæ iudicem ostendit, & corporum
B omnium repræsentationem confirmauit. Non enim poterit quod corpore admissum est, non corpore iudicari. Iniquus enim Deus, si non per id punitur quis aut iuuatur, per quod operatus est. [198] Si qua ergo conditio noua in Christo, vetera transierunt, ecce noua facta sunt omnia, impleta est Esaiæ prophetia. [199] Si etiam iubet *vt mundemus nos ab inquinamento carnis & sanguinis*, non substantiam capere regnum Dei; [200] si & *virginem sanctam destinat, Ecclesiam assignare Christo* vtique vt sponsam sponso: non potest imago coniungi inimico veritatis rei ipsius. [201] Si & *pseudapostolos* dicit *operarios dolosos transfiguratores sui* per hypocrisin scilicet, conuersationis non prædicationis adulteratæ reos taxat, adeò de disciplina non de diuinitate diffidebatur. *Si transfiguratur Satanas in angelũ lucis*, nõ potest hoc dirigi in creatorem. Deus enim, non angelus, creator: in Deum lucis, non in angelum, transfigurare se dictus esset, si non eum Satanam significaret, quem & nos & Marcion angelum nouimus de paradiso. Suus stilus est ad omnẽ quam patitur quęstionem. [202] Hîc illud fortè mirabor, si propriũ potuit habere *paradisum* Deus, nullius terrenæ dispositionis, nisi si etiam paradiso creatoris precario vsus est sicut & mundo. Et tamen hominẽ tollere ad cœlum creatoris exemplum est in Helia. Magis verò mirabor Dominum optimum [203] percutiendi & sæuiendi alienum, nec proprium saltem, sed creatoris *angelum Satanæ colaphizando Apostolo suo applicuisse, & ter ab eo obsecratum non concessisse.* Emendat igitur & Deus Marcionis secundum creatorem, elatos æmulantem, vt deponentem scilicet de solio dynastas,
C Aut nunquid ipse est, qui & in corpus Iob debit Satanæ potestatem, *vt virtus in infirmitate comprobaretur?* [204] Quid & formam legis adhuc tenet Galatarũ castigator, *in* [a] *tribus testibus præfiniens staturum omne verbum?* Quid & [b] *nõ parsurum se peccatoribus comminatur*, lenissimi Dei prædicator? Immò & *ipsam durius agendi in præsentia potestatem à Domino datam sibi affirmat.* Nega nunc hæretice timeri Deum tuum, cuius Apostolus timebatur. [205] Quando opusculum profligatur, breuiter iam retractanda sunt quæ rursus occurrunt, quædam verò tramittenda quæ sæpiùs occurrerunt. Piget de lege adhuc congredi, qui toties probauerim, cessionem eius nullum argumentum præstare diuersi Dei, in Christo prædicatam scilicet, & repromissam in Christum apud creatorem, quatenus & ipse Apostolus legem plurimùm videtur excludere. Sed & iudicem Deum ab Apostolo circumferri sæpè iam ostendimus, & in iudice vltorem, & creatorem in vltore. Itaque & hîc cùm dicit: [207] *Non enim me pudet Euangelij: Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Iudæo & Græco, quia iustitia Dei in eo reuelatur, ex fide in fidem*, Sine dubio & Euangelium & salutem iusto Deo deputat, non bono, vt ita dixerim, secundum hæretici distinctionem, trãsferenti ex fide legis in fidem Euangelij, suæ vtique legis, & sui Euangelij. [208] *Quoniam & iram Dei dicit reuelari de cœlo super impietatem & iniustitiam hominum qui veritatem in iniustitia detinent.* Cuius Dei ira? vtique creatoris. Ergo & veritas eius erit, cuius & ira quæ reuelari habet in vltionem veritatis. Etiam adiiciens, [209] *Scimus autem iudicium Dei secundum veritatem esse*; & iram ipsam probauit, ex qua venit iudicium pro veritate, & veritatem rursus eiusdem Dei confirmauit, cu-

1. *Cor.* 15.
2. *Cor.* 5.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.
2. *Cor.* 7.
2. *Cor.* 11.
Ibidem.
Ibidem.
2. *Cor.* 12.
4. *Reg.* 2.
2. *Cor.* 12.
1. *Reg.* 2.
Iob. 19.
2. *Cor.* 12.
Gal. 1.
a 2. *Cor.* 13.
b *Ibidem.*
CAP. XIII. de Epist. ad Rom. ex c. I. II. III. V. VI. & VII.
Rom. 1.
Ibidem.
Rom. 2.

Rom.1. ius iram probauit probando iudicium: Aliud est si veritatem Dei alterius in iniustitia de-
tentam creator iratus dijscitur. [210] Quantas autem foueas in ista vel maximè epistola
Marcion fecerit, auferendo quæ voluit, de nostri instrumenti integritate parebit. Mihi
sufficit quæ proinde eradenda non vidit, quasi negligentias & cæcitates eius accipere.
Rom.2. [211] *Si enim iudicabit Deus occulta hominum,* [212] *tam eorum qui in lege deliquerunt, quam eorum qui sine*
lege, quia & hi legem ignorant, & naturâ faciunt quæ sunt legis: vtique is Deus iudicabit cuius
sunt & lex, & ipsa natura, *quæ legis est instar, ignorantibus legẽ*. Iudicabit autẽ quomodo: [213] *se-*
Ibidẽ paulo post. *cundum Euangelium*, inquit, *per Christum*. Ergo & Euangelium & Christus illius sunt, cuius
& lex & natura, quæ per Euangelium & Christum vindicabuntur, adeò illo iudicio Dei
Rom.1. quod & suprà secundum veritatem. Ergo quâ defendenda releuetur de cœlo ira, non
Rom.2. nisi à Deo iræ: ita & hic sensus pristino cohærens, in quo iudicium creatoris edicitur,
non potest in alium Deum referri, qui nec iudicat, nec irascitur, sed in illum, cuius dom
hæc sunt, iudicium dico & iram, etiam illa ipsius sint necesse est, per quem hæc habent
transigi Euangelium & Christus. [214] & ideò *vehitur in transgressores legis, docentes non furari,*
Ibidem. *& furantes*, vt homo Dei legis, non vt creatorem ipsum his modis tangens, qui & furti
Exod.20. vetans fraudem mandauerit in Ægyptios auri & argenti, quemadmodum & ceteram
Ibidem 11. & 12. illum retorquent. Scilicet Apostolus verebatur conuicium Deo palàm facere, à quo non
verebatur deuertisse? Adeò autem Iudæos incesserat, vt ingesserit propheticam increpa-
Rom.2. tionem, [215] *Propter vos nomen Dei blasphematur*. Quàm ergo peruersum, vt ipse blasphe-
Isai.52.ac mauerit eum, cuius blasphemandi causa malos exprobrat. [216] Præfert & *circumcisionem cor-*
Ezech.36. *dis præputiationem; apud Deum enim legis est facta circumcisio cordis, non carnis, spiritu non litera.*
Rom.2. Quòd si hæc est circumcisio Hieremiæ, & circumcidemini præputia cordis, sicut &
Hier.4. Moyses, circumcidemini duricordiam vestram: eius erit spiritus circumcidens cor, cu-
Deut.10. ius & littera metens carnem eius: & *Iudæus qui in occulto, cuius & Iudæus in aperto*: quia nec
Rom.2. Iudæi nominare vellet Apostolus non Iudæorum Dei seruum. [217] *Tunc lex, nunc iu-*
Rom.3. *stitia Dei per fidem Christi*. Quæ est ista distinctio? Seruiuit Deus tuus dispositioni creatoris,
dans ei tempus & legi eius: An eius tunc, cuius & nunc? eius lex, cuius & fides Christi
distinctio dispositionum est, non deorum. [218] *Monet iustificatos ex fide Christi, non exempto*
Rom.5. *cem ad Deum habere*. Ad quem? Cuius nusquã fuimus hostes, an cuius legi & naturæ rebel-
lauimus? Nam si in eum competit pax, cum quo fuit bellũ, ei & iustificabimur, id est
erit Christus, ex cuius fide iustificabimur, ad cuius pacem competit redigi, hostes
Ibidem. aliquandò. [219] *Lex autem*, inquit, *subintrauit vt abundaret delictum*. Quare? *vt superabun-*
ret, inquit, *gratia*. Cuius Dei gratia, si non cuius & lex? nisi si creator ideò legẽ [220] intro-
lauit, vt negotium procuraret gratiæ Dei alterius, & quidem æmuli, ne dixerim ignoti,
Ibidem. [221] *vt quemadmodum apud ipsum regnauerat peccatum in mortem, ita & gratia regnaret per iu-*
stitia, in vitam per Iesum Christum aduersarium ipsius. [222] Propter hoc omnia conclu-
Gal.3. serat lex creatoris sub delictum, & totum mundum deduxerat in reatum, & co-
Rom.3. ne os obstruxerat, ne qui gloriaretur per illam: vt gratia seruaretur in gloriam Chri-
sti non creatoris, sed Marcionis. Possum & hîc de substantia Christi præstruere, ex in-
„ spectu quæstionis subsecuturæ. [223] *Mortuos enim nos*, inquit, *legi*. Ergo corpus *Christi* Iesu
Rom.6. „ test corpus contendi, non statim caro. Sed & quæcunque substantia sit, cùm eius ter-
minat corpus *quem subiicit ex mortuis resurrexisse*, non potest aliud corpus intelligi quàm
carnis, in qua lex mortis est dicta. Ecce autem & testimonium perhibet legi, & cau-
Rom.7. delicti eam excusat. [224] *Quid ergo dicemus? Quia lex peccatum? Absit*. Erubescę Marcion.
Ibidem. Absit, abominatur Apostolus criminationem legis. *Sed ego delictum non scio nisi per legem.*
O summum ex hoc præconium legis, per quam [225] liquuit delictum latere. Non ergo
Ibidem. lex *seduxit*, sed *peccatum per præcepti occasionem*. Quid Deo imputas legis, quod legi eius
Ibidem. Apostolus imputare nõ audet? Atquin & accumulat: [226] *lex sancta & præceptum eius sanctum*
& bonum. Si taliter veneratur legem creatoris, quomodo ipsum destruat nescio. Quis
discernit duos Deos, iustum alium, bonum alium, quum is vtrumque debeat credi, qui
Ibidem. ius præceptum & bonum & iustum est. *Si autem & spiritalem confirmat legem*, vtique & pro-
CA. XIIII. pheticam, vtique & figuratam. Debeo enim & hinc constituere Christum in lege figu-
ex Epist. ratè prædicatum, quo nec à Iudæis omnibus potuerit agnosci. [227] *Hunc si pater misit in*
ad Ro.ca. *similitudinem carnis peccati*, non ideò phantasma dicetur caro quæ in illo videbatur. [228] Pec-
VIII.X.XI. catum enim carni suprà ascripsit, & illam fecit legem peccati habitantem in membris
XII.XIII. suis, & aduersantem legi sensus: ob hoc igitur missum filium in similitudinem carnis pec-
& XIIII. cati

A cati, vt peccati carnẽ simili substãtia redimeret, id est carnea, quæ peccatrici carni similis esset, quũ peccatrix ipsa nõ esset. nam & hæc erit Dei virtus, in substãtia pari perficere salutem. Non enim magnum, si spiritus Dei carnem remediaret, sed si caro consimilis peccatrici, dum caro est, sed non peccati. Ita similitudo ad titulum peccati pertinebit, non ad substantiæ mendacium. Nam nec addidisset, peccati, si substantiæ similitudinem vellet intelligi, vt negaret veritatem. Tantum enim carnis posuisset, non & peccati. Quum verò tunc sic struxit, carnis peccati, & substantiam confirmauit, id est carnem, & similitudinem ad vitium substantiæ retulit, id est ad peccatum. Puta nunc similitudinem substantiæ dictam, non ideò negabitur substantiæ veritas. Cur ergo similis vera? Quia vera quidem, sed non ex semine de statu simili, sed vera descensa, non verò dissimilis. Ceterùm similitudo in contrariis nulla est. Spiritus non diceretur carnis similitudo, quia nec caro similitudinem spiritus caperet, sed phantasma diceretur, si id quod non erat videbatur. Similitudo autem dicitur, quum est quod videtur. Est enim, dum alterius par est. Phantasma quâ hoc tantùm est, non est similitudo. Et hic autem ipse edisserens, [229] quomodo *nolit esse nos in carne, quum simus in carne*, vt scilicet non simus in operibus carnis, ostendit hac ratione scripsisse, Caro & sanguis regnum Dei consequi non possunt, non substantiam damnans, sed opera eius: quæ quia possunt non admitti à nobis in carne adhuc positis, non ad reatum substantiæ, sed ad conuersationis pertinebunt. Item si *corpus quidem mortuum propter delictum* (adeò non animæ, sed corporis mors est) [230] *spiritus autem vita propter iustitiam*, cui mors obuenit propter delictum, id est cor- B pori. Non enim alicui restituitur nisi qui illud amisit, & ita erit resurrectio mortuorum, dum est corporum. Nam subiungit, *Qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra*. Adeò & carnis resurrectionem confirmauit, absque qua nec corpus aliud [231] dici capit, nec mortale aliud intelligi, & Christi substantiam corporalem probauit. Siquidem proinde viuificabuntur & mortalia corpora nostra, quemadmodum & ille resuscitatus est, non aliàs proinde, nisi quia in corpore. Salio & hîc amplissimum abruptum interciſæ scripturæ, sed apprehendo [232] *testimonium perhibentem Apostolum Israeli quòd zelum Dei habeant*, sui vtique, *non tamen per scientiam. Deum enim*, inquit, *ignorantes, & suam iustitiam sistere quærentes, non subiecerunt se iustitiæ Dei.* [233] *Finis enim legis Christus in iustitiam omni credenti*. Hîc erit argumentatio hæretici, quasi Deum superiorem ignorauerint Iudæi, qui aduersus eum iustitiam suam, id est legis suæ constituerint, non recipientes Christum finem legis. Cur ergo & zelo eorum erga Deum proprium testimonium perhibet, si non & [234] inscientiam erga eundem Deum eis exprobras? quòd zelo quidem Dei agerentur, sed non per scientiam, ignorantes scilicet eum, dum dispositiones eius in Christo ignorant cõsummationem legi statuturo, atque ita suam iustitiam tuentur aduersus illum. Atque adeò ipse creator & ignorantiam erga se eorum contestatur, Israël me non agnouit, & populus meus me non intellexit: & quòd iustitiam suam magis sisterent, doC ponì quod competit in creatorem, quia & aliàs immeritò Apostolus Iudæos de ignorantia suggillasset, erga Deum ignotum. Quid enim deliquerant, si iustitiam Dei sui aduersus eum sistebant, quem ignorabant? Atquin exclamat, [235] *O profundum diuitiarum & sapientiæ Dei, & ininuestigabiles viæ eius*. Vnde iræ eruptio? ex recordatione scilicet scripturarum quas retrò reuoluerat, ex contemplatione sacramentorum quæ suprà disseruerat in fidem Christi, ex lege venientem. Hæc si Marcion de industria erasit, quid Apostolus eius exclamat, nullas intuens diuitias Dei tã pauperis & egeni, quàm qui nihil condidit, nihil prædicauit, nihil denique habuit, vt qui in aliena descendit? Sed enim & opes & diuitiæ creatoris olim absconditæ, nunc reseratæ. Sic enim repromiserat: Et dabo illis thesauros occultos, inuisibiles aperiam eis. Inde ergo exclamatum est: O profundum diuitiarum & sapientiæ Dei, cuius iam thesauri patebant. Id Esaiæ, & sequentia de eiusdem prophetæ instrumento: [236] *Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? quis porrexit ei, & retribuetur illi?* qui tanta de scripturis ademisti, quid ista seruasti, quasi non & hæc creatoris? Planè noui Dei præcepta, videamus. [237] *Odio, inquit, habentes malum, & bono adhærentes*. Aliud est enim apud creatorem, Auferte malum de vobis, & declina à malo & fac bonum. *Amore fraternitatis inuicem affectuosi*: non enim idipsum est, Diliges proximum tanquam te. *Spe gaudentes*, vtique Dei. Bonum

Ibidem. 1. *Cor.*15.
*Rom.*8.
Ibidem.
*Rom.*10.
*Isai.*1.
*Isai.*29. *Psalm.*2.
*Rom.*11.
*Isai.*45. *Rom.*11. *Ibid.* & *Isai.*40.
*Rom.*12. *Deut.*21. *Psal.* 33. *Rom.*12. *Deut.*6.

a *Psal.* 117. b *Rom.*12. c *Psal.*19. d *Rom.*12. e *Gen.* 1. f *Rom.*12. g *Isai.* 5. h *Rom.*12. i *Rom.*12. k *Deut.*31. l *Rom.*12. a *Rom.*13. *Deut.*16. b *Rom.*13. c *Matt.*22. d *Matth.*5. e *Rom.*14.

[a] est enim sperare in Dominum, quàm sperare in magistratus. [b] *Pressuram sustinetes.* Exau- D
diet [c] enim te Dominus in die præsſuræ: habes Psalmum. [d] *Benedicite, & nolite maledicere.*
Quis hoc docebit, quàm [e] qui omnia benedictionibus condidit? *Non* [f] *altum sapientes, sed*
humilibus assentantes, ne sitis apud vos sapientes. Væ enim [g] audiunt per Esaiam. *Malum* [h] *pro ma-*
lo nemini retribueritis, & malitiæ fratris tui ne memineritis. *Nec* [i] *vosmetipsos vlciscentes.* Mi-
hi [k] enim vindictam, & ego vindicabo, dicit Dominus. *Pacem* [l] *cum omnibus hominibus ha-*
betote: ergo & legalis talio non retributionem injuriæ permittebat, sed inceptionem me- 238 principii
tu retributionis comprimebat. Meritò itaque totam creatoris disciplinam *a præcepto eius concluſit: Diliges proximũ tanquam te.* Hoc [b] *legis ſupplementum*, si exipsa lege et,
quis sit Deus legis, iam ignoro: metuo ne Deus Marcionis. Si verò Euangelium Christi
[c] hoc præcepto adimpletur, Christi autem non est creatoris, quo iam contendimus, di-
xerit Christus an non, Ego [d] nõ veni legem dissoluere, sed implere? Fruſtrà de ista senten-
tia neganda Ponticus laborauit. Si Euangelum legem non adimpleuit, ecce lex Euan-
geliũm adimpleuit. 239 Benè autem quòd & in clausula, [e] *tribunal Christi commutur*, tri-
que iudicis & vltoris, vtique creatoris, illum certè constituens promerendum quem re-

CAP. XV.

tentat timendum, etiam si alium prædicaret. [240 Breuioribus quoque epistolis non ri-
gebit intendere. Est sapor & in paucis. 241 *Occiderant Iudæi Prophetas suos.* Possum dicere,
Quid ad Apostolum Dei alterius & quidem optimi, qui nec suorum delicta damnare
dicatur, quique & ipse Prophetas eosdem destruendo quodammodò perimat? Quide-
nim mali admisit apud illum Israel, si occidit quos & ille reprobauit, si prior inimicam
in eos sententiam statuit? deliquit autem apud Deum ipsorum. Is exprobrauit iniquita-
tem, ad quem pertinet læsus: certè quiuis alius, quàm aduersarius læsi. Sed nec onera-

de Epist. ad Thess. prima. 1.*Thess.*2. *Ibidem.*

set illos, imputando etiam Domini necem, *qui & Dominum interfecerunt* dicendo, & Pro-
phetas suos: licet suos adiectio sit hæretici. Quid enim tam acerbum, si alterius Dei pa-
dicatorem Christum interemerunt, qui sui Dei Prophetas contrucidauerunt? Statuma-
tem exaggerationis, quod & Dominum & famulos eius peremissent. Denique si alte-
rius Dei Christum, alterius Prophetas peremerunt, æquauit impietates, non exa-
gerauit. Æquanda autem non fuit, ergo exaggerari non potuit nisi in eundem Dei-
num commissa, ex vtroque titulo. Ergo eiusdem Dei Christus & Prophetæ. 242 Quam

1.*Thess.*4. *Ibidem.*

autem *sanctitatem nostram, voluntatem Dei dicat*, ex cõtrariis quæ prohibet, agnoscere de-
stinere, inquit, *à stupro*, non à matrimonio. *Scire vnumquenque suum vas in honore tracta-*
Quomodo? dum non in libidine qua gentes. libido autem nec apud gentes matrimo-
nio ascribitur, sed extraordinariis, & non naturalibus & portentuosis. 243 Luxuriæ et
turpitudini quoque & immũditiæ contraria, quæ non matrimonium excludat, sed libi-
dinem: quæ vas nostrum in honore matrimonij tractet. Hunc autem locum salua ste-
rius, id est plenioris sanctitatis prælatione, tractauerim; 244 continentiam & virgini-
tem nuptiis anteponens, sed non prohibitis: destructores enim Dei nuptiarum, non e-

Ibidem. Gal.4. *Isai.* 60. *Amos* 9.

ctatores castitatis retundo. 245 Ait, *eos qui remaneant in aduentum Christi, cum eis qui mortui*
Christo primi resurgent, quòd in nubibus auferentur in aerem obuiam Domino. Agnosco hic tan
tunc prospectis mirari substantias cœlestes ipsam Hierusalem quæ sursum est, &
Esaiam pronuntiare, Quinam hue velut nubes volant, tanquam columbæ cum pull
ad me. Hunc ascensum si Christus nobis præparauit, ille erit Christus de quo Osee, qui
ascensum suum ædificat in cœlos, vtique sibi & suis. Exinde à quo sperabo nunc, nisi

1.*Thess.* 5.

quo hæc audiui? 246 Quem *spiritum prohibet extingui*, & quas *Prophetias vetat nihil habere re-*
que non creatoris spiritum, nec creatoris Prophetias secundum Marcionem. Quæ enim
destruxit, ipse iam extinxit, & nihil fecit, nec potest prohibere quæ nihil fecit. Ergo
incumbit Marcioni exhibere hodie apud Ecclesiam suam exinde spiritum Dei sui, qui
non sit extinguendus, & Prophetias quæ non sint nihil habẽdæ. Et si exhibuit quod pro-
tat, sciat nos quodcunque illud ad formam spiritalis & propheticæ gratiæ atque virtutis
pronocaturos, vt & futura prænuntiet, & occulta cordis reuelet, & sacramenta edisseren-
Quum nihil tale protulerit ac probarit, 247 nos proferemus & spiritum & Prophetas
creatoris secundum ipsum prædicantes. Atque ita constabit Apostolum de quibus di-
xerit, de eis scilicet quæ futura erant in Ecclesia eius Dei, qui dum est, spiritus quoque
eis operatur, & promissio celebratur. 248 Age nunc qui salutem carnis abnuitis, & de-
quando corpus in huiusmodi prænominatur, aliud nescio quid interpretamini illud,
quàm substantiam carnis: quomodo Apostolus omnes in nouis substantiis certis nomi-

nibus

A nibus distinxit: & omnes in vno voto constituit salutis, *optans vt spiritus noster & corpus & anima sine querela in aduentu Domini & salutificatoris nostri Christi conseruentur?* Nam & animam posuit & corpus, tam duas res quàm diuersas: licet enim & animæ corpus sit aliquod suæ qualitatis, sicut & spiritus, cùm tamen & corpus & anima distinctè nominantur, habet anima suum vocabulum proprium, non egens communi vocabulo corporis, id relinquitur carni quæ non nominata proprio, communi vtatur necesse est. Etenim aliam substantiam in homine non video post spiritum & animam, cui vocabulum corporis accommodetur, præter carnem. Hanc totiens in corporis nomine intelligens quotiens non nominatur, multò magis hîc, cùm quæ dicitur corpus, suo nomine appellatur. [[249] Cogimur quædam identidem iterare, vt cohærentia eis confirmemus. *Dominum* & hîc retributorem vtriusque meriti, dicimus circumferri ab Apostolo, aut creatorem, aut (quod nolit Marcion) parem creatoris, *apud quem* [250] *iustum sit afflictatoribus nostris rependi afflictationem: & nobis qui afflictemur requietem, in reuelatione Domini Iesu venientis à cœlo cum angelis virtutis suæ, & in flamma ignis.* [251] Sed flammam & ignem delendo hæreticus extinxit, ne scilicet nostratem Deum faceret. Lucet tamen vanitas lituræ. [252] Quum enim *ad vltionem venturum* scribat Apostolus *Dominum ad exigendam de eis qui Deum ignorent, & qui non obaudiant Euangelio, quos ait pœnam luituros exitialem æternam à facie Domini, & à gloria valentiæ eius:* sequitur vt flammam ignis inducat, scilicet veniens ad puniendum: ita & in hoc nolente Marcione crematoris Dei Christus, & in illo creato- B ris est, quod etiam de ignorantibus Dominũ vlciscitur, id est de ethnicis. Seorsum enim posuit Euangelio non obaudientes, siue Christianos peccatores, siue Iudæos. Porrò de ethnicis exigere pœnas, qui Euangelium fortè non norint, nõ est Dei eius, qui naturaliter sit ignotus, nec vsquam nisi in Euangelio sit reuelatus, non omnibus scibilis. Creatori autem etiam naturalis agnitio debetur ex operibus intelligendo, & exinde in pleniorem notitiam requirendo. Illius est ergo etiam ignorantes Deum plectere, quem non liceat ignorare. Ipsum quod ait à facie Domini & à gloria valentiæ eius, verbis vsus Esaiæ, ex ipsa causa eundem sapit Dominum cõsurgentem vt cõminuat terrã. [253] Quis est autem *homo delicti, filius perditionis, quem reuelari prius oportet ante Domini aduentum, extollens se super omne quod Deus dicitur, & omnem religionem confessurus in templo Dei, & Deum se iactaturus?* Secundum nos quidem Antichristus, vt docent veteres & nouæ Prophetiæ: vt Ioannes Apostolus, qui iam Antichristos dicit processisse in mundum præcursores Antichristi spiritus, negantes Christum in carne venisse, & soluentes Iesum scilicet in Deo creatore. Secundum verò Marcionem nescióne sit Christus creatoris. Nondum venit apud illum. [254] Cuius quis autem ex duobus, quæro, *cur veniat in omni virtute & signis & ostentis mendacij? propterea*, inquit, *quòd dilectionem veritatis non susceperint, vt salui essent: & propter hoc erit eis instinctum fallaciæ, vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* Igitur si Antichristus & secundum creatorem, Deus erit creator qui eum C mittit ad impingendos eos in errorem, qui non crediderunt veritati vt salui fierent, eiusdem erit veritas & salus, qui [255] ex submissu erroris vlciscitur, id est creatoris, cui & competit zelus ipse, errore decipere quos veritate non cepit. Si verò non est Antichristus secundum nos, ergo Christus est creatoris secundum Marcionem. Et quale erit vt ad vlciscendam veritatem suam Christum creatori submittat? Sed & de Antichristo consentit. [256] Proinde dixerim, quale est illi *satanas* angelus creatoris sit necessarius, & *occidatur ab eo*, habens fallaciæ operatione fungi creatori? In summa si indubitatum est eius esse & *angelum, & veritatem, & salutem*, cuius & ira, & æmulatio, & fallaciæ immissio aduersus contemptores & desultores, etiam aduersus ignorantes, vt iam & Marcion de gradu cedat, Deum quoque suum zeloten concedens, quis digniùs irascetur? puto qui à primordio rerum naturam operibus, beneficiis, plagis, prædicationum testibus ad agnitionem sui præstruxit, nec tamen agnitus est: an qui semel vnito Euangelij instrumento, & ipso incerto, nec palàm alium Deum prædicante, productus est? Ita cui competit vindicta, ei competet materia vindictæ: Euangelium dico, & veritas, & salus. [257] *Iubere autem operari eum qui velit manducare*, eius disciplina est, qui boui trituranti os liberum iussit. [[258] Ecclesiæ quidem veritate epistolam istam [259] ad Ephesios habemus emissam, non ad Laodicenos, sed Marcion de titulum aliquando interpolare gestiit, quasi & in isto diligentissimus explorator. Nihil autem de titulis interest, cùm ad omnes Apostolus scripserit, dum ad quosdam: certè tamen eum Deum prædicans

Ibidem.

CAP. XVI. de Epist. ad Thess. secunda. *2. Thess. 1.*

Ibidem.

Isai. 2. *2. Thess. 2.*

1. Ioan. 4.

2. Thess. 2.

Ibidem.

Ibidem, & *2. Thess. 1.*

a *2. Thess. 3.* CA. XVII. de Epist. ad Laod. siue ad Eph. ex c. 1. & 11.

Ephes.1. in Christo, cui competunt quæ prædicantur. Cui ergo competent *secundum* [260] *boni eius* D
stimationem quam proposuerit in sacramento voluntatis suæ, in dispensationem adimplectionis temporum
(vt ita dixerim,[261] sicut verbum illud in Græco sonat) *recapitulare* (id est ad initium redi-
gere, vel ab initio recensere) *omnia in Christum, quæ in cœlis, & quæ in terris*, nisi cuius om-
nia erunt ab initio etiam ipsum initium, à quo & tempora & temporum adimpletiones:
dispensatio ob quam omnia ad initium recensentur in Christo? Alterius autem Dei quod
initium, id est vnde: cuius opus nullum? quæ tempora sine initio? quæ adimpletio sine
temporibus? quæ dispensatio sine adimpletione? Denique quid in tertis egit iam olim,
vt longa aliqua temporum adimplendorum dispensatio reputetur, ad recensenda omnia
in Christo, etiam quæ in cœlis? Nec in cœlis autem res ab altero actas existimabimus
quæcunque sunt, quàm ab eo à quo & in terris acta omnibus constat.[262] Quòd si non ca-
pit, alterius omnia ista deputari ab initio quàm creatoris: quis credet ab alio ea recen-
seri in Christum alium, & non à suo auctore, & in suum Christum? Si creatoris sunt, di-
uersa sint necesse est à diuerso Deo. Si diuersa, vtique contraria. Quomodo ergo con-
traria recensentur in eum, à quo denique destruuntur? Nam & sequentia quem remu-
Ibidem. tiant Christum, cùm dicit: [263] *Vt simus in laudem gloriæ nos qui præsperauimus in Christo?*
Qui enim præsperasse potuerunt, id est antè sperasse in Deum, quam venisset, nisi Iu-
dæi quibus Christus prænuntiabatur ab initio? Qui ergo prænuntiabatur, ille & præ-
sperabatur. Atque adeò hoc ad se, id est ad Iudæos refert, vt distinctionem faciat, con-
uersus ad nationes: *In quo & vos quum audissetis sermonem veritatis Euangelium. In quo credi-*
Ibidem. Ioel.2. *stis, & signati estis spiritu promissionis eius sancto.* Cuius promissionis? factæ per Ioelem: In
nouissimis diebus effundam de meo spiritu in omnem carnem: id est, & in nationes. In
& spiritus & Euangelium in eo erit Christo, qui præsperabatur, dum prædicabatur.
Ephes.1. [264] *Sed & pater gloriæ* ille est, cuius Christus rex gloriæ canitur in Psalmo ascendens: Quis
Psal.23. est iste rex gloriæ? Dominus virtutum ipse est rex gloriæ. *Ab illo spiritus sapientiæ quam*
Ephes.1. apud quem hæ quoque spiritalium species enumerãtur, inter septem spiritus per Esaiam
Isai.11. *Ille dabit illuminatos cordis oculos*, qui etiam exteriores oculos luce ditauit, cui displicæ ce-
Ephes.1. citas populi. Et quis cæcus, nisi pueri mei: & excæcati sunt famuli Dei. *Apud illum sor*
Isai.42. *& diuitiæ hæreditatis in sanctis*, qui eam hæreditatem ex vocatione nationum repromi-
Ephes.1. Psal.2. Postula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuã. [265] *Ille inoperatus est in Christum mor-*
Ephes.1. *tiam suam, suscitando eum à mortuis, & collocando eum ad dexteram suam, & subiiciendo omnia*
Psal.109. qui & dixit: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum
Psalm.8. tuorum. Quia & alibi spiritus ad patrem de filio: Omnia subiecisti sub pedibus eius, a
ex his alius Deus, & alius Christus infertur, quæ recognoscuntur in creatore, quæ-
Ephes.2. mus iam creatorem. Planè puto inuenimus,[266] quum dicit: *Illos delictis mortuos, in quibus*
ingressi erant, secundum æuum mundi huius, secundum principem potestatis aeris huius qui operatur in
filiis incredulitatis. Sed mundum non potest & hîc pro Deo mundi Marcion interpretari.
Non enim simile est creatum creatori, factum factori, mundus Deo. Sed nec princeps
potestatis aëris dicetur, qui est princeps potestatis seculorum. Nunquam enim prin-
superiorum de inferioribus notatur, licet & inferiora ipsi deputentur. Sed nec incredu-
litatis operator videri potest, quam ipse potiùs à Iudæis & à nationibus patitur. Sufficit
igitur si hæc non cadunt in creatorem. Si autem & est in quem magis competat, vtique
magis hoc Apostolus sciit. Quis iste? Sine dubio ille, qui ipsi creatori filios incredulitatis
Isai.14. obstruit, atque isto potitus, sicut dicere eum profert & refert: Ponam in nubibus thronum
2. Cor.4. meum, ero similis altissimo. Hic erit diabolus, quem & alibi,[267] si tamen ita & Apo-
stolum legi volunt, Deum æui huius agnoscemus. Ita enim totum seculum mendacii
diuinitatis impleuit. Qui planè si non fuisset, tunc hæc in creatorem spectasse potuissent.
Ephes.2. Sed & in Iudaismo conuersatus Apostolus, non quia interposuit de delictis, in quibus &
Act.9. *nos omnes conuersati sumus*: ideò delictorum dominum & principem aeris huius creatorem
præstat intelligi, sed quia in Iudaismo vnus fuerat de filiis incredulitatis, diabolum hu-
bentis operatorem, quum persequeretur Ecclesiam & Christum creatoris.[268] Propter
Ephes.2. quod *& iracundiæ filij fuimus*, inquit, *sed natura*. Ne quia filios appellauit Iudæos creator,
argumentetur hæreticus dominum iræ creatorem. Quum enim dicit: Fuimus natura
filij iracundiæ: creatoris autem non natura sunt filij Iudæi, sed allectione patrum: ita
Ibidem. filios ad naturam retulit, non ad creatorem. Ad summam subiungens: *sicut & ceteri, qui*
vtique filij Dei non sunt. Apparet communi naturæ omnium hominum & delicta &
con-

TERTULLIA
Cum Annotationib
PAMELII
A. V.
16

A concupiscentias carnis, & incredulitatem & iracundiam reputari, diabolo tamen captante naturam, quam & ipse suam fecit delicti semine illato. [269] *Ipsius*, inquit, *sumus factura, conditi in Christo.* Aliud est enim facere, aliud condere. Sed vtrunque vni dedit. Homo autem factura creatoris est. Idem ergo condidit in Christo qui & fecit. Quantum enim ad substantiam, fecit: quantum ad gratiam, condidit. Inspice & cohærentia: [270] *Memores vos aliquando nationes in carne fuisse, appellabamini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manu facta, quòd essetis illo in tempore sine Christo, alienati à conuersatione Israëlis, & peregrini testamentorum & promissionis eorum spem non habentes, & sine Deo in mundo.* Sine quo autem Deo fuerunt nationes, & sine quo Christo? Vtique eo cuius erat conuersatio Israëlis, & testamenta, & promissio. *At nunc*, inquit, *in Christo, vos, qui eratis longè, facti estis propè in sanguine eius.* A quibus erant retrò longè? A quibus supra dicit: A Christo creatoris, à conuersatione Israëlis, à testamentis, à pe promissionis, à Deo ipso. Si hæc ita sunt, ergo his propè fiunt nunc nationes in Christo, à quibus tunc longè fuerant. Si autem conuersationi Israelis, quæ est in religione Dei creatoris, & testamentis, & promissioni, & ipsi Deo eorum, proximi sumus facti in Christo: ridiculum satis, si nos alterius Dei Christus de longinquo admouit creatori. Meminerat Apostolus ita prædicatum de nationum vocatione ex longinquo vocandarum. Qui longè erant à me, appropinquauerunt iustitiæ meæ. Tam enim iustitia, quàm & pax creatoris in Christo B annuntiabatur, vt sæpè iam ostendimus. *Itaque ipse est*, inquit, *pax nostra*, [271] *qui fecit duo vnum*, Iudaicum scilicet populum & gentilem: *quod propè, & quod longè, soluto medio pariete inimicitiæ in carne sua.* Sed Marcion abstulit, sua: vt inimicitiæ daret carnem quasi carnali vitio, non Christo æmulæ. Sicubi alibi dixi, & hîc, [272] Non Marrucine, sed Pontice, cuius suprà sanguinem confessus es, hîc negas carnem. [273] *Si legem præceptorum sententiis vacuam fecit*, adimplendo certè legem (vacat enim iam non adulterabis, quum dicitur, nec videbis ad concupiscendum: vacat non occides, quum dicitur, nec maledices) aduersarium legis de adiutore non potes facere. *Vt duos conderet in semetipso.* Qui fecerat, idem condens, secundum quod & suprà. Ipsius enim factura sumus, conditi in Christo. *In vnum nouum hominem, faciens pacem.* Si verè nouum, verè & hominem, non phantasma: nouum autem & nouè natum ex virgine, Dei spiritu: vt *reconciliet ambos Deo*, & Deo quem vtrunque genus offenderat, & Iudaicum & gentilem populum, *in vno corpore*, inquit, *cùm interfecisset inimicitiam in eo per crucem.* Ita & hîc caro corpus in Christo, quod crucem pati potuit. [274] *Hoc itaque annuntiante pacem iis qui propè, & iis qui longè, accessum consecuti simul ad patrem, iam non sumus peregrini, nec aduenæ, sed conciues sanctorum, sed domestici Dei:* vtique eius, à quo suprà ostendimus alienos fuisse nos, & longè constitutos. [275] *Superædificati super fundamentum Apostolorum.* Abstulit hæreticus: *& Prophetarum*, oblitus Dominum posuisse in Ecclesia sicut Apostolos, ita & Prophetas. Timuit scilicet ne & super veterum Prophetarum fundamenta *ædificatio nostra constaret in Christo*, cùm ipse Apostolus vbique nos de Prophetis extruere non cesset. Vnde enim accepit *summum lapidem angularem dicere Christum*, nisi de Psalmi significatione: Lapis quem reprobauerunt ædificantes, iste factus est in summo anguli? Demanibus hæretici præcidentis non miror si syllabas subtrahit, quum paginas totas plerunque subducit. [276] *Datam*, inquit, [a] *sibi Apostolus gratiam nouissimo omnium, illuminandi omnes: quæ sit dispensatio sacramenti occulti ab æuis in Deo qui omnia condidit.* Rapuit hæreticus In præpositionem, & ita legi fecit, occulti ab æuis Deo, qui omnia condidit. Sed emicat falsum. Infert enim Apostolus, [b] *vt nota fiat principatibus & potestatibus, in supercœlestibus, per Ecclesiam, multifaria sapientia Dei.* Cuius dicit principatibus & potestatibus? Si creatoris? quale est vt principatibus & potestatibus eius ostendi voluerit Deus ille sapientiam suam, ipsi autem non? quando nec potestates sine suo principe potuissent quid cognoscere. Aut si ideò Deum non nominauit hîc, quasi in illis & princeps ipse reputetur, ergo & occultatum sacramentum principatibus & potestatibus eius, qui omnia condit, pronuntiasset: proinde in illis deputans ipsum. Quòd si illis dicit occultatum, illis debebat dixisse manifestum: ergo non Deo erat occultatum, sed in Deo omnium conditore, occultum autē principatibus & potestatibus eius. Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius ei fuit? Hîc captus hæreticus fortasse mutauit, vti dicat, Deum suum suis potestatibus & principatibus notam facere voluisse dispensationem sui sacramenti, quā ignorasset Deus conditor omniū. Et quò

Ibidem. *Ibidem.* *Ibidem.* *Ephes.2.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Matth.5.* *Ephes.2.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Psal.117.* CA.XVIII. de Epist. ad Ephes. c. III. IIII. V.& VI. a *Ephes.3.* b *Ibidem.* *Isai.40.* *Rom.11.& 1.Cor.2.*

competebat prætendere ignorantiam creatoris extranei & longa separatione discreti, D
quum domestici quoque superioris Dei nescissent? Tamen & creatori notum erat futu-
rum. An non vtique notum quod sub cœlo in terra eius habebat reuelari? Ergo ex hoc
confirmatur quod suprà struximus: si enim creator cogniturus erat quandoq; occultum
illud Dei superioris sacramentum: & ita scriptura habebat: occulti Deo, qui omnia con-
didit: sic inferre debuerat, vt nota fiat illi multifaria sapientia Dei, tunc & potestatibus &
principatibus cuiuscunque Dei, cum quibus sciturus esset creator. A deò subtractum con-
stat, quod & sic veritati suæ saluũ est. Volo nunc & ego tibi de allegoriis Apostoli contri-
Ephes.4. uersiã nectere. Quas nouus in Prophetis habuisset formas? [277] *Captiuam*, inquit, *duxit captiu-*
tatem. Quibus armis, quibus præliis? de cuius gentis vastatione? de cuius ciuitatis euersio-
ne? quas fœminas, quos pueros, quósve regulos catenis victor inseruit? Nam & quũ apud
Psal. 44. Dauid Christus canitur succinctus gladio super femur: aut apud Esaiam spolia accipiens
Isai.8. Samariæ & virtutem Damasci, [278] vtrè eum & visibilem excondis præliatorem, agnosce
igitur iam & armaturam & militiam eius spiritalem, si iam didicisti esse captiuitatem spi-
ritalem, vt & hanc illius agnoscas: vel quia & captiuitatis huius mentionem de Prophe-
Psal. 67. tis Apostolus sumpsit, quibus & mandata. [279] *Deponentes mendacium, loquimini veritatem vnus*
Ephes. 4. *proximum suum quisque*; &: *Irascimini, & nolite delinquere*, ipsis verbis quibus Psalmus expone-
Ibidem. ret sensus eius. *Sol non occidat super iracundiam vestram*. [280] *Nolite communicare operibus tenebra-*
Psal. 4. *rum*. Cum iusto enim iustus eris, & cum peruerso, peruerteris. *Et auferte malum de medio*
Ephes.5. *vestrum*. Ex exite de medio eorum: & immundum ne attigeritis. Separamini qui fertis
Psal. 17. vasa Domini. Sic & *inebriari vino dedecori* inde *est*, vbi sanctorum inebriatores increpan-
2. Cor.6. tur: [281] Et potũ dabatis sanctis meis vinum, quod prohibitus erat potare & Aaron sacer-
Deut.22. dos, & filij eius, cùm adirẽt ad sancta. *Et psalmis & hymnis Deo canere*, docere illius est, qui
Ephes.5. cum tympanis potius & psalteriis vinum bibentes incusari à Deo norat. Ita cuius im-
Amos 2. nio præcepta & semina præceptorum vel augmenta, eius Apostolum agnosco. [282] Co-
Num.6. terùm *mulieres viris subiectas esse debere* vnde confirmat? *quia vir*, inquit, *caput est mulie-*
Ephes.5. *Dic mihi Marcion*, de opere creatoris Deus tuus legi suæ astruit auctoritatem? Hoc
Isai.5. iam planè minus est, cùm & ipsi Christo suo & Ecclesiæ eius inde statum sumit? *Sicut*
Ephes.5. *Christus caput est Ecclesiæ*. Similiter & quum dicit: *Carnem suam diligit, qui vxorem suam di-*
ligit, sicut & Christus Ecclesiam. Vides comparari operi creatoris Christum tuum, & Ec-
Ibidem. clesiam tuam. Quantum honoris carni datur in Ecclesiæ nomine? *Nemo*, inquit, *unquam*
suam odio habet, nisi planè Marcion solus: *sed & nutrit & fouet eam, sicut & Christus Eccle-*
Ibidem. *siam*. At tu solus eam odisti, auferens illi resurrectionem: odisse debebis & Ecclesiam,
quia proinde diligitur à Christo. at enim Christus amauit & carnem sicut Ecclesiam. Ne-
mo non diliget imaginem quoque sponsæ, immò & seruabit illam, & [283] honorabit, & co-
ronabit. Habet similitudo cum veritatis honore consortium. Laborabo ego nunc eun-
dem Deum probare masculi & Christi, mulieris & Ecclesiæ, carnis & spiritus: ipso Apo-
stolo sententiam creatoris adhibente, immò & differente: [284] *Propter hoc relinquet homo*
Ibidem. *trem & matrem, & erunt duo in carnem vnam*. [285] *Sacramentum hoc magnum est*. Sufficit inter
Ibidem. si creatoris magna sunt apud Apostolum sacramẽta, minima apud hæreticos. *Sed ego*
dico, inquit, *in Christum & Ecclesiam*. Habet interpretationẽ, non separationem sacrament.
Ostendit figuram sacramenti ab eo præministratam, cuius erat vtique sacramentũ. Quod
videtur Marcioni? Creator quidem ignoto Deo figuras præministrasse non potuit, eum
quia aduersario. Si noto, Deus superior ab inferiore, & ad destruendum potius mutuum
Ephes.6. nihil debuit. [286] *Obaudiant & parentibus filij*. Nam & si Marcion abstulit: *hoc est enim primum*
Exod.20. *in promissione præceptum*: Lex loquitur, honora patrem & matrem; &: *Parentes eructate filios*
Ephes.6. *in disciplina & correptione Domini*. Audisti enim & veteribus dictum: Narrabitis hæc in au-
ribus filiorum vestrorum, & filij vestri æquè in aures filiorum suorum. [287] Quòd iam mul-
Ibidem. duos Deos, si vna est disciplina? & si duo sunt, illum sequar qui prior docuit. [288] *Sed adue-*
sus munditenentes luctatio si nobis, ô quanti iam Dei creatores. Cur enim non & hoc vnum
cem, vnum munditenentem nominari debuisse, si creatorem significabat, cuius essent
quas præmisit potestates? [289] Porrò quum suprà quidem *induere nos iubeat armaturam, qua*
Ibidem. *stemus ad machinationes diaboli*, iam ostendit diaboli esse quæ diabolo subiungit, *potestates*
& munditenentes tenebrarum istarum, quæ & nos diabolo deputamus. Aut si diabolo
creator est, quis erit diabolus apud creatorem? An sicut duo Dei, ita & duo diabo-
& pluraliter potestates & munditenentes? Sed quomodo creator & diabolus & Deus
idem

TERTULLIA
Cum Annotationib
PAMELII.
A. V.
16.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

A idem? cùm diabolus non idem & Deus & diabolus. Aut enim ambo & Dei, si ambo iam diaboli: aut qui Deus hic & non diabolus, sicut nec diabolus Deus. [290] Ipsum vocabulum diaboli, quæro ex qua delatura competat creatori: fortasse detulit aliquam Dei superioris intentionem, quod ipse ab archangelo passus est, & quidem mentito. Non ideò enim interdixerat illius arbusculæ gustum, ne Dei fierent, sed ne de transgressione morerentur. [291] Nec *spiritalia* autem *nequitiæ* ideò creatorem significabant, quia adiecit *in cœlis*. Sciebat *Ibidem.* enim & Apostol. in cœlis operata esse spiritalia nequitiæ angelorum scandalizatorum in filias hominum. & quale erit vt ambiguitatibus & per ænigmata nescio quæ creatorē taxaret, [292] *qui in catenis iam constitutus ob libertatem prædicationis, constantiam manifestandi sacramenti in apertione oris*, quam ibi *expostulare à Deo mandabat*, Ecclesiæ vtique præstabat? [293] Scheo in præscriptione aduersus hæreseis omneis de testimonio temporum compendium figere, priorem vindicans regulam nostrā omni hæretica posteritate. Hoc nunc probabit & Apostolus dicēs: [294] *De spe reposita in cœlis, quam audistis in sermone veritatis Euangelij, quod peruenit ad vos sicut & in totum mundum.* Nam si iam tum traditio Euangelica vbique manauerat, quantò magis nunc? Porrò si nostra est, quæ vbique manauit, magis quàm omnis hæretica, [295] nedum Antoniniani Marcionis, nostra erit Apostolica. Marcionis autem quum totum impleuerit mundum, ne tunc quidem se defendere poterit de Apostolica. Eam enim & sic constabit esse, quæ prior mundum repleuit, illius scilicet Dei Euangelio qui & hæc cecinit de prædicationibus eius: In omnem terram exiit sonus eorum, *Gen. 6.* *Ephes. 6.* CAP. XIX. de Epist. ad Col. *Coloss. 1.* *Psal. 18.* *Coloss. 1.*
& in terminos orbis verba eorum. [296] *Inuisibilis Dei imaginem* ait *Christum.* Sed nos enim
B inuisibilem dicimus patrem Christi, scientes filium semper retrò visum, si quibus visus est in Dei nomine, vt imaginem ipsius: ne quam & hinc differentiam scindat Dei visibilis & inuisibilis, cùm olim Dei nostri sit definitio: Deum nemo videbit, & viuet. *Exod. 33.* [297] Si non est *Christus primogenitus conditionis*, vt sermo creatoris, per quem omnia facta *Coloss. 1.* sunt, & sine quo nihil factum est, si [298] non *in illo condita sunt vniuersa in cœlis & in terris,* *Ioan. 1.* *visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates*: si non *cuncta* *Coloss. 1.* *per illum & in illo sunt condita* (hæc enim Marcioni displicere oportebat) non vtique tam nudè posuisset Apostolus: *Et ipse est ante omnes.* Quomodo enim ante omnes, si non ante omnia? Quomodo ante omnia, si non primogenitus conditionis, si non sermo creatoris? Vnde ante omnes probabitur fuisse, qui post omnia apparuit? Quis scit priorem fuisse, quem esse nesciit? [299] Quomodo item *boni duxit omnem plenitudinem in semetipso habitare?* Primò enim, quæ est ista plenitudo, nisi ex illis quæ Marcion detraxit: *conditis in Christo, in cœlis & in terris*, angelis & hominibus, nisi ex illis inuisibilibus & visibilibus, nisi ex thronis, & dominationibus, & principatibus, & potestatibus? Aut si hæc pseudapostoli nostri & Iudaici euangelizatores de suo intulerint, & ad plenitudinem sui Dei Marcion qui nihil condidit: ceterùm quale est vt plenitudinem creatoris, æmulus & destructor eius in suo Christo habitare voluerit? *Cui* deni- *Ibidem.* *Ibidem.*
que *reconciliat omnia in semetipsum, pacem faciens per crucis suæ sanguinem*, nisi quem offenderant vna ipsa, aduersus quem rebellauerant per transgressionem, cuius nouissimè fue-
C rant? Conciliari enim extraneo possent, reconciliari verò non alij quàm suo. [300] *Ita & nos* *Ibidem.* *quondam alienatos & inimicos sensu in malis operibus, creatori redigit in gratiam*, cuius admiseramus offensam, colentes conditionem aduersus creatorem. Sicubi autem & Ecclesiam corpus Christi dicit esse, vt hic ait, [301] *adimplere se reliqua pressurarum Christi in carne, pro corpore eius quod est Ecclesia*: non propterea & in totum mentionem corporis transferes à substantia carnis. Nam & suprà *reconciliari nos* ait *in corpore eius per mortem*: vtique *Ibidem.* *Ibidem.* in eo corpore, in quo mori potuit per carnem, mortuus est, non per Ecclesiam, planè propter Ecclesiam, corpus cōmutando pro corpore, carnale pro spiritali. [302] At cùm mo- *Coloss. 2.* net *cauendum à subtililoquentia & philosophia, vt inani seductione, quæ sit secundum elementa mundi*, non secundum cœlum aut terram dicens, sed secundum litteras seculares, *& secundum traditionem* scilicet *hominum* subtililoquorum & philosophorum: longum est quidē & alterius operis ostendere, ac sententia omnes hæreses dānari, quòd omnes ex subtililoquentiæ viribus & philosophiæ regulis cōstent. [303] Sed Marciō principalē suæ fidei terminū de Epicuri schola agnoscat, Dominū inferens hebetem, ne timeri dicat eum, collocās & cum Deo creatore materiam, de porticu Stoicorū: negās carnis resurrectionem, de qua proinde nulla philosophia consentit. Cuius ingeniis tam longè abest veritas nostra, vt & iram Dei excitare formidet, & omnia illum ex nihilo protulisse confidat, & carnem can-

dem reſtituturum repromittat, [304] & Chriſtum ex vulua virginis natum non erubeſcat, D
1. Cor. 1. ridentibus philoſophis & hæreticis & ethnicis ipſis. Stulta enim mundi elegit Deus, vt
confundat ſapientes: ille ſine dubio qui ex reſpectu huius ſuæ diſpoſitionis perditurum
ſe ſapientiam ſapientium præminabatur. Hac ſimplicitate veritatis contraria ſubtilio-
Coloſſ. 2. quentiæ & philoſophiæ, nihil peruerſi poſſumus ſapere. [305] Denique ſi *nos Deus cum Chriſto*
viuificat, donans delicta nobis, non poſſumus credere ab eo delicta donari, in quem admiſſa
Ibidem. non fuerint, vt retrò ignotum. Age iam quum dicit: [306] *Nemo vos iudicet in cibo & potu &*
in parte diei feſti & neomeniæ & ſabbati, quæ eſt vmbra futurorum, corpus autem Chriſti, quid ibi
videtur Marcion? De lege iam non retractamus, niſi quòd & hîc quemadmodum exci-
ſa ſit edocet, dum ſcilicet de vmbra transfertur in corpus, id eſt de figuris ad veritatem,
quod eſt Chriſtus. Ergo & vmbra eius, cuius & corpus, id eſt & lux eius, & Chriſtus. Se-
grega alij Deo legem, & alij Deo Chriſtum, ſi potes aliquam vmbram ab eo corpore, cu-
ius vmbra eſt ſeparare. Manifeſtè legis eſt Chriſtus, ſi corpus eſt vmbræ. [307] Si autem &
Ibidem. *aliquos taxat, qui ex viſionibus angelicis dicebant cibis abſtinendum, ne attigeris, ne guſtaueris, volentes in*
humilitate ſenſus incedere, non tenentes caput: non ideò legem & Moyſen pulſat, quaſi de ange-
lica ſuperſtitione conſtituerit [308] interdictionem quorundam edulium. Moyſen enim à
Ibidem. Deo accepiſſe legem conſtat. Denique hanc diſciplinam *ſecundum præcepta*, inquit, *&*
traditiones hominum deputauit in eos, qui caput non tenerent, id eſt, in ipſum, in quo omnia
Col. 3. et 4. recenſentur, in Chriſtum ad initium reuocata etiam indifferentia eſcarum. [309] *Cetera præ-*
Iſai. 43. & 2. Cor. 5. *ceptorum*, vt eadem, ſatis ſit iam alibi docuiſſe quàm à creatore manarint: qui cùm vetera
Hier. 4. prædicaret tranſitura, noua facturus vniuerſa, mandans etiam, Nouate vobis nouum
Cap. xx. de Epiſt. ad Phil. Philip. 1. nouum, iam tum docebat deponere veterem hominem, & nouum induere. [310] Cùm
prædicationis enumerat varietatem, *quòd alij ex fiducia vinculorum eius, audêtius ſermonem mi-*
niarent; alij per inuidiam & contentionem, quidam verò & per ſermonis exiſtimationem, plenique ex-
lectione, nonnulli ex æmulatione; iam aliqui & ex ſimultate Chriſtum prædicarent: erat vtique vtilis
locus taxandæ ipſius prædicationis de diuerſitate ſententiæ, quæ tantam efficeret eum
animorum varietatem. Sed cauſas ſolas animorum, non regulas ſacramentorum in di-
uerſitate proponens, vnum tamen Chriſtum & vnum eius Deum, quocunque conſilio
Ibidem. prædicatum confirmat: & ideò, [311] *Nihil mea*, inquit, *ſiue cauſatione, ſiue veritate Chriſtus an-*
nuntietur: quia vnus annuntiabatur, ſiue ex cauſatione, ſiue ex veritate fidei. Ad fidem ſum
prædicationis retulit intentionem veritatis, non ad regulæ ipſius, quia vna quidem eſt
regula, ſed fides prædicantiũ quorundam vera, id eſt ſimplex, quorundam nimis dolo-
ſa. Quod quum ita ſit, apparet eum Chriſtũ prædicatum, qui ſemper annuntiabatur. Nam
ſi alius longè ab Apoſtolo induceretur, feciſſet diuerſitatem nouitas rei. Nec enim de-
fuiſſent, qui prædicationem Euangelicam nihilominus in Chriſtum creatoris interpre-
tarentur; [312] quum & hodie maior pars ſit omnibus in locis ſententiæ noſtræ quàm he-
reticæ. Quò ne hîc Apoſtolus de diuerſitatis denotatione & increpatione tacuiſſe, in
quum diuerſitas ne taxatur quidem, nouitas non probatur. Planè de ſubſtantia Chri-
ſti putant & hîc Marcionitæ ſuffragari Apoſtolum ſibi, quòd phantaſma carnis fuiſ-
Philipp. 2. ſe in Chriſto, quum dicit, [313] quòd *in effigie Dei conſtitutus, non rapinam exiſtimauit* [314] *eſſe*
Deo, ſed exhauſit ſemetipſum accepta effigie ſerui, non veritate. *& in ſimilitudine hominis, non*
in homine, & figura inuentus homo, non ſubſtantia, id eſt non carne: quaſi non & ſimi-
Col. 1. & ſimilitudo, & effigies ſubſtantiæ quoque accedant. Benè autem quòd & alibi Chri-
Philipp. 2. ſtum imaginem Dei inuiſibilis appellat. Nunquid ergo & hîc quâ in effigie eum Deo
collocat? Æquè non erit Deus Chriſtus verè, ſi nec homo verè fuit in effigie hominis
conſtitutus. Vtrobique enim veritas neceſſe habebit excludi, ſi effigies & ſimilitudo
& figura phantaſmati vindicabitur. Quòd ſi in effigie & in imagine, quâ filius patris ve-
rè Dei prædicatus eſt, etiam in effigie & imagine hominis, quâ filius hominis, ver-
hominem inuentum. nam & inuentum ratione poſuit, id eſt certiſſimè hominem; quo
enim inuenitur, conſtat eſſe. Sic & Deus inuentus eſt per virtutem, ſicut homo per
carnem: quia nec morti ſubditum pronuntiaſſet, non in ſubſtantia mortali conſti-
Ibidem. tum. Plus eſt autem quod adiecit, *Et mortem crucis*. Non enim exaggerat atrocitatem
extollendo virtutem ſubiectionis, quam imaginariam phantaſmate ſciſſet fruſtrato pa-
Philipp. 3. tius eam quàm experto, nec virtute functo in paſſione, ſed luſu. [315] *Quæ autem retrò habui*
xerat [316] quæ & ſuprà numerat, gloriam carnis, notam circunciſionis, generis Hebræi
Hebræo cenſum, titulum tribus Beniamin, Phariſææ candidæ dignitatem, *hæc modò*
arbitratus

trimento sibi deputat, non Deum, sed stuporem Iudæorum. [317] *Hæc ac si stercora existimat præ comparatione agnitionis Christi*, non præ reiectione Dei creatoris, *habens iustitiam non suam iam quæ ex lege, sed quæ per ipsum* scilicet Christum, *ex Deo*. Ergo, inquis, hac distinctione lex non ex Deo erat Christi. Subtiliter satis. Accipe itaque subtilius. Quum enim dicit, non quæ ex lege, sed quæ per ipsum, non dixisset per ipsum de alio quàm cuius fuit lex. [318] *Noster*, inquit, *municipatus in cœlis*. Agnosco veterem ad Abraham promissionem creatoris: Et faciam semen tuum tanquam stellas in cœlo. Ideò & stella à stella differt in gloria. [319] Quòd si *Christus aduenies de cœlis, transfigurabit corpus humilitatis nostræ conforme corpori gloriæ suæ*, resurget ergo corpus hoc nostrum quod humiliatur in passionibus, & in ipsa lege mortis in terram deiectum. Quomodo enim transfigurabitur, si nullum erit? Aut si de eis dictum, qui in aduentu Dei deprehensi in carne deputari habebunt, quid facient qui primi resurgent? Non habebunt de quo transfigurentur. Atquin, cum illis, dicit, simul rapiemur in nubibus obuiam Domino. Si cum illis sublati, vtique cum illis & transfigurati. [320] Soli huic epistolæ breuitas sua profuit, vt falsarias manus Marcionis euaderet. Miror tamen quum ad vnum hominem litteras factas receperit, quid ad Timotheum duas, & vnam ad Titum de Ecclesiastico statu compositas recusauerit. [321] Affectauit, opinor, etiam numerum epistolarum interpolare. Memento inspector, quòd ea quæ pertractata sunt, retrò de Apostolo quoque probauerimus: & si qua in
B hoc opus dilata erant, [322] expunxerimus, ne aut hîc superuacuam existimes iterationem, qua confirmauimus spem pristinam: aut illic suspectam habeas dilationem, qua eruimus tempora ista. Si totum opusculum inspexeris, nec hîc redundantiam, nec illic diffidentiam iudicabis.

Ibidem.
Ibidem. *Gen. 22.*
1. Cor. 15. *Philipp. 3.*
1. Cor. 15.
CAP. XXI. de Epist. ad Philemonem.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM V. ADVERSVS Marcionem.

CAP. 1.

1. Nihil sine origine, nisi Deus solus, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Quòd ipse Paulus Apostolus, cuius Epistolas admittebat Marcion, à Deo Creatoris testimonium habeat; tum ex Veteri instrumento, tum ex Actis Apostolorum, quæ ille reiiciebat.

2. Apostoli quoque Pauli originem à Marcione desidero, &c.] *Addidisse se adnotauit Rhenanus vocem:* Pauli, *quæ tamen desideratur in vtroque codice, nec est necessaria, eo quòd* Librum Apostolicum *suum volumen appellauerit Marcion, non verò* Apostoli Pauli, *sicuti patet ex Epiphan. hæres. 42. & satis insinuat etiam Auctor verbis suprà sub Argumenti calcem citatis; quia tamen illum ex Epistolis B.* Pauli Apostoli *collegit, ad maiorem intellectum, nihil immutandum duximus, maximè quum de eo loquatur in sequentibus, etiam nominatim.*

3. nouus aliqui discipulus, &c.] Aliqui (*inquit etiam hîc Rhenanus*) *pro*: aliquis. *Sic & suprà lib. 4. cap. 36.* Sed erat vnus aliqui deputandus ex iis. *Paulopòst*: A Domino adlectum iam in cœlis quiescente.

4. quem in albo Apostolorum, &c.] *Phrasis Iureconsultorum, apud quos Titulus est Pandectarum lib. 50. De albo scribendo; in quo præcipitur, quo ordine scribi debeant nomina decurionum.* Album Apostolorum itaque catalogum eorundem intelligit, in quo apud Euangelium (*Luc. nempè 6. quod solum recipiebat Marcion*) non deprehenditur Paulus. *Sed rectè addit Auctor*, postea eum à Domino adlectum iam in cœlis quiescente; *adludens ad Act. Apost. cap. 9. sicuti infrà latiùs prosequitur; id que* iam ordinato officio Apostolatus, & in sua opera dimisso, *sicuti partim Luc. 24. apertius autem habetur Matth. 28. & Marc. 16.*

5. in acatos tuas, &c.] *Hoc est (inquit Rhenanus) cymbas siue scaphas tuas. Est ἄκατος Græcis nauigij genus, quod velis potius agebatur quàm remis. Id & ἀκάτιον aliquando dicitur, quod vocabulum etiam maiori velo nauis accommodat Iulius Pollux. Persistit autem in Metaphora* Naucleri.

6. onus auertisti, &c.] *Sarcinas (inquit idem) intelligit, quæ nauibus imponuntur in longinquas regiones deuehendæ. Et solent hæ nonnumquam ab ipsis naucleris intercipi.*

7. Ipse se, inquit, Apostolum est professus, &c.] *Verba hæc sunt Marcionis ex cap. 1. Epistolæ Pauli ad Galatas (quam primam ille collocabat) vsque ad verba numeri sequentis.*

8. Planè profiteri potest semetipsum, &c.] *Loquitur (inquit Rhenanus) de* Professione quæ fit apud Acta. *Nam profitemur, dum publicè & apud Acta aliquid vltrò denuntiamus; veluti quum profitemur merces, ne in vectigali pendendo reipublicæ fraus fiat. Vnde merces improfessas Martianus in Pandectis vocat, quarum nomine nullum vectigal solutum est. Item profitebantur filios natos sibi apud Acta Veterum, quæ res tum certam, tum facilem ætatis faciebat probationem, siquando huiusmodi dubium incidisset. In hunc sensum eleganter dixit Seneca:* Profiteri æs alienum. *Id quod candidati facere cogebantur & rei, De benef. lib. 6. Li-*

uius, Profiteri *frumentum*, *lib. 4. primæ Decadis, vbi in perualgatis exemplaribus mendosè legitur: Confiteri cogendo frumentum. Idipsum certè indicat Auctor, verbis etiam Iureconsultorum sequentibus:* alius scribit, alius subscribit, alius obsignat, alius Actis (*id est in Acta*) refert. Nemo sibi & professor, & testis est. *Siue autem legas intermedium*: quiuis, *quod habent excusi, siue*: quis, *sicuti MS. 2. Vatic. cod. perinde est.*

9. vt iam hinc & fidem tuam obtundam, &c.] *Sic (inquit Rhenanus) lib. præcedente, cap.* 38. Non Dauid errorem scribarum obtundebat. *Est verò etiam Tertullianicum illud*: impudentiam suffundam. *Non refert autem, siue legas affirmatiuè, sicuti correxit Rhenanus ex Gorziensi codice*: Nam mihi Paulum, *&c. siue*: Non, *cum priori aditione, & Vat. altero, interrogatiuè, vt pro*: Nonne, *accipiatur.*

10. Beniamin, inquit, lupus rapax, &c.] *In hac interpretatione huius loci Genes. 49. Auctorem imitatur B. Augustinus serm. 14. de Sanctis, qui est Sermo 1. de Conuersione B. Pauli, qui interim legit*: distribuet escam, *pro eo quod Author*: dabit. *vtrumque significat vox Græca* Διαδώσει, *pro quo infrà lib. aduo. Gnosticos cap.* 13. adferens escam.

11. Nam & Saulis primò asperitas insectationis ergo Dauid, &c.] *De hac late tractatur 1. Reg.* 18. 19. 20. *&* 23. pœnitentia verò & satisfactio, bona pro malis recipientis, *1. Reg.* 24. *in hæc verba: Iustus tu magis quàm ego, quia tu quidem tribuisti mihi bona, ego autem reddidi tibi mala.* Saulem *autem*, portendi Paulum secundum tribus; *addit*, *eo quòd vterque esset ex* tribu Beniamin; *&* Iesum in Dauid secundum virginis censum, *id est originem ex virgine. Porrò de* Actis Apostolorum *cap. sequenti latius.*

12. Inde Apostolum ostendo persecutorem, &c.] *Id est Apostolum ex persecutore. Id enim ex Actis Apostolorum cap.* 9. *ostenditur, atque adeò etiam* Apostolum non ex hominibus neque per hominem (*sicuti est Gal.* 1.) *vtpotè per Iesum Christum, qui eum in Apostolatum elegisse ibidem legitur. Illud autem*: Tu ergo negas Apostolum Paulum? *ex Marcionis persona obiicitur, cui respondetur verbis sequentibus*: Non blasphemo, *&c. Supplemus verò ex vtroque Vatican. MS. cod.* Habe nunc & Apostolum. *Atqui de Prouerbialibus formulis*: Iisdem dimicabimus lineis, *&c.* in ipso gradu prouocabimus, *vide nostra Prolegomena.*

13. mutilatas etiam de numero, &c.] *Hoc adiicit Auctor, quòd (Epiphanio teste loco paulo antè citato) non modò ordinem* Epistolarum Pauli *iam inde ab ea ætate obseruatum in hodiernum vsque diè interuerterit, sed etiam* de numero mutilauerit; *vtpotè omissis sicuti in Argumento adtigimus, Epistolis ad Timotheum & ad Titum, denique & ad Hebræos; vbi addendo* etiam *indicat Auctor* mutilatas *fuisse ipsius quoque Epistolas quas recipiebat*, sententiis; *sicuti tum ex Epiphanio, tum ex ipso Auctore infrà manifestum fit.*

CAP. II.

14. Principalem aduersus Iudaismum Epistolam nos ioque confitemur, &c.] *Quod ex margine in contextum irrepserat, iterum in margine, tum hoc loco, tum vbique infrà, reiecimus, Titulum nempè huius capitis:* DE EPISTOLA AD GALATAS; *cui adiecimus*: ex cap. 1. *Atqui facit aduersus hæreticos hodiernos illud*: Principalem aduersus Iudaismum Epistolam; *qui sensum verborum Apostoli peruertentes, non* aduersus Iudaismum, *sed aduersus Ecclesiasticas festorum dierum obseruationes, huius Epistolæ verba quarti capitis adlegare non verentur; sicuti infrà cap. 4. paulo latiùs num.* 49.

15. sicut sæpè iam in isto ordine tractauimus, &c.] Istum ordinem *vocat libros aduersus Marcionem, in quibus sæpè tractatum est* de prædicata nouatione à Prophetis; *maximè verò lib. 1. cap.* 20. *& lib. 4. cap. 1. vbi easdem scripturas citauit Auctor. Atque vti sensus sit clarior, illud* (Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem) *parenthesi inclusimus.*

16. An lex creatoris ab Euangelio debeat excludi, &c.] *Etiam istud (quem* totum fuisse quæstionis statum *tradit) conuincit, Apostolum in hac Epistola non aliam legem excluisse, quàm veterem; atque eam non nisi contra cæremonias & seruitutem veteris scriptam, aduersus modernos rursum hæreticos. Sic autem Tertullianica*: Vacat, *&*: Vacante.

17. Miror vos, tam citò transferri, ab eo qui vos vocauit in gratiam, ad aliud Euangelium, &c.] *Siue sic legas, siue sicuti suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap.* 27. *num.* 159. sic tam citò, *perinde est; nam istud legit cum Interprete vulgato nostro etiam S. Cyprian. Epistol.* 23. *vbi vide Adnotationes nostras num.* 18. *&* 19. *Hic tantùm hoc addam, debere desinere ita hunc locum, vt* transferri, *intelligatur respectu habere*: ad aliud Euangelium; *sicuti disertis verbis Auctor explicat, tum hic, tum suprà lib. 1. aduersus Marcionem cap.* 20.

18. quòd aliud Euangelium omninò non sit, &c.] *Similiter paulopòst*: quòd aliud omninò non est, *explicans idipsum; & legitur etiam*: aliud, *à Cypriano vbi suprà, nec aliter Ambros. ac Theodoret. in Comment. & Græcè quoque legitur. Atque quoniam legitur Hyperbaton, ita distinguendum est*: Si enim is creator, *&c.* est autem Euangelium etiam hoc nostrum, quod vis tunc ab Apostolo defensum: tamen ego duo sunt Euangelia, &c.

19. Sed & si nos aut angelus de cœlo euangelizauerit, &c.] *Præmisit paulopriùs quod legitur in Apostolo*: anathema sit. *Pulcrè autem interpretatur Auctor*: verbi gratia dictum esse.

20. Exinde decurrens ordinem contextus suæ de persecutore in Apostolum, &c.] *Itaque comprehendit quicquid præterea vsque ad finem, id est Galatas legitur.*

21. scripturam Apostolicorum confirmat, &c.] *Quæ hìc* Apostolica, *mox* Acta Apostolorum, *& deinde* instrumentum Actorum. *Quæ reiiciebat Marcion, sicuti latiùs suprà diximus lib. de Præscript. aduers. hæret. cap.* 51. *hæres.* 17. *numer.* 133. *& etiam eiusdem lib. cap.* 23. *iisdem pene quibus his vtitur, inuehitur* aduersus Acta Apostolorum *impugnantes. At recepisse ab initio Ecclesiam, patet ex Conciliis & Patribus, qui scripturarum sacrarum ordinem retulerunt catalogos, quos habes citatos eodem libro cap.* 33. *numer.* 195. *tum etiam ex eo, quòd tamquam sacram scripturam* Acta Apostolorum *citarint, etiam ante Tertullianum BB. Irenæus, Iustinus Martyr, Clemens Alexandrinus; post eum verò B. Cyprianus & Patres omnes. Hìc certè, ex ipso Paulo Apostolo confirmat Auctor. B. Hieronym. in Catalogo script. insuper B. Luca scribit.*

TERTULLIA
Cum Annotationib
PAMELII
A. V.
16

22. interceſſiſſe quoſdã, &c.] *Rectè* interceſſiſſe *interpretatur Rhenanus, interuenisse & opposuisse se; nam adludit ad illud Act.* 15. Surrexerunt *autem* quidam *de hæresi Phariseorum, qui dicerent:* circumcidi oportere, & obſeruandam eſſe Moyſi legem; *vbi etiam habes quod hic sequitur:* tunc Apoſtolos de iſta quæſtione conſultos *(in compendium cõtrahit omnia Auctor)* ex auctoritate ſpiritus renuntiaſſe: Non eſſe imponenda onera hominibus, quæ Patres ipſi non potuiſſent ſuſtinere. *In hoc solùm differens ab aliis editionibus, quòd pluraliter legat:* onera, *pro eo quod alij ex Græco: iugum, vertunt.*

CAP. III.

23. Denique ad patrocinium Petri, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Ex eiuſdem Epiſtolæ cap. II. & III. *Atqui* ad patrocinium Petri cæterorúmque Apoſtolorum *accipi, ac ſi dicat: à Petro & ceteris Apostolis, patet ex eo quod sequitur:* Adeò ab illis probari & cõſtabiliri deſiderarat. *Benè autem habet, quòd Auctor vulgato Latino Interpreti consentiens:* conferre *verterit, quod Græcè est* ἀνεθέμην. *Idque non hîc modò, sed etiam suprà lib. de Præscript. adu. hær. cap.* 23. *& l.* 1. *adu. Marc. cap.* 20. *ac lib.* 4. *cap.* 3.

24. Iudaiſmi magis adfines, &c.] *Citantur à Rhenano similes loci ex lib. de Patientia, cap.* 5. Adfines cupiditatis deprehendemur, *item cap.* 11. numquid impatientes pacis adfines. *Atqui tam obscurus est iste locus (fortaſſis etiam initio huius periodi mutilus) vt vix posit intelligi mens Auctoris, dum primùm dicit:* non interpolatione ſcripturæ, *& postea adiicit:* & adparebit vitiatio ſcripturæ; *& rursum priori loco citat verba Apostoli Gal.* 2. nec ad horam ceſſimus ſubiectioni, *ſicuti ità ab ætate B. Hieronymi tam Latinè quàm Græcè legitur, & tamen postea subindicare videtur, quòd* ceſſerit ſubiectioni. *Mea igitur sententia (nolens alicui aliud sentienti præiudicare) videntur verba illa:* Ergo: Propter ſuperinductitios, inquit, falſos fratres (*ſic enim lego, pro:* falſos ſuperinductitios fratres, *tum hîc, tum paulopòſt, quia Græcè legitur:* παρεισάκτους ψευδαδέλφους, *tum quia tertio loco conformiter Latinis & Syriacæ editionibus illud legitur*) qui ſubintrauerunt, *&c. esse dicta ex persona Marcionis; sequentia verò:* Intendamus enim & ſenſui ipſi, &c. *ex persona Auctoris. Atque adeò, fuisse in eadem Tertullianum sententia, qua Auctor Comment. Ambroſij in Epistolas Pauli; qui contendit legendum sine negatione:* ad horam ceſſimus ſubiectioni; *eodem argumento quo paulopòſt Auctor,* quaſi neceſſariè ceſſerit Apoſtolus ad tempus circumcidendo Timotheum (*ſicuti legitur Act.* 16.) & raſos introducendo in templum, *Act.* 21. (*iuxta illud* 1. *Cor.* 9. factus Iudæis Iudæus, *&c.*) *Quo magis propensum fuisse Auctorem, non mirum est; vt, contra Marcionem repudiantem veterem Legem, ostenderet, Paulum etiamnum Christianum,* illam (*vti postmodum loquitur*) pro temporibus admiſiſſe. *Fortaſſis ab ætate Auctoris ad maiorem confutationem Marcionis omissa fuit dictio:* non, *in Latinis Africanis exemplaribus, ſicuti adnotat ſe comperisse Comm. in Epist. ad Gal. B. Hieron. qui denùo ex Græcis exemplaribus illud addendum censuit; in qua lectione etiam eum imitatus est B. Auguſt. tum Epiſt. eius ad eundem, tum in Comm. Quorum certè lectio, quæ etiam habetur in Syriaco exemplari, magis correspondet citatis hîc Apoſtoli verbis; & præcedentibus:* Sed nec Titus qui mecum erat, quum eſſet Græcus (Græcè ἕλλην ὢν) coactus eſt circumcidi, *& sequentibus, quibus* Petrum reprehendit non recto pede incedentem ad Euangelij veritatem. *Porrò benè habet, quòd Auctor etiam consentiat cum vulgata nostra Latina editione, & insuper BB. Hieron. & Auguſt. in Epiſtolis sibi mutuò scriptis in illo:* ceſſimus ſubiectioni, *pro quo nimis liberè Eraſmus & Clarius substituerũt:* ſubiectione. *Differt tamen ab aliis Auctor, quòd omittat vocem:* ſed, *ſiue:* autem, *vti legunt BB. Hieron. & Auguſt. & illud:* quibus, *quod etiam omittunt Ambroſius & Syriaca editio; quòd etiam verterit:* ad ſpeculandam libertatem, *pro eo quod alij:* explorandam, *Græcè* κατασκοπῆσαι.

25. quàm dexteras ei darent anteceſſores, &c.] *Iſtud partim desumptum est ex illo Gal.* 1. ad anteceſſores meos Apoſtolos, *partim ex eo quod paulopòſt latiùs citatur, Gal.* 2. quòd etiam dexteras dederũt Petrus, *&c. vbi* diſtributionem *vocat, quam hîc* cenſum *dicit, accipiens* cenſum *magis propriè pro:* recenſu, *quàm alibi, vbi pro origine accipit, ſicuti non ſemel suprà adnotauimus. Lego autem prorſus, ſicuti bis antea:* ſuperinductitios illos, *pro:* ſuperinductos.

26. dexteras Paulo dederunt Petrus & Iacobus & Ioannes, &c.] *Quod hîc omittit, & Græcè est* κοινωνίας, *suprà lib. de Præscript. adu. hæret. cap.* 23. *vertit:* concordiæ & conuenientiæ, *& lib.* 1. *adu. Marc. cap.* 20. *paraphraſticõs:* de Euangelij *ſocietate.*

27. ſicut in Euangelij veſtri retractatu probatum eſt, &c.] *Intelligit lib.* 4. *adu. Marc. cap.* 14. *vbi in medium adduxit* Legem (*immò ſcripturas varias legis*) creatoris, pauperes & egenos fouentis.

28. Sed reprehendit Petrum non recto pede incedentem ad Euangelij veritatem, &c.] *Quod hîc paucis dicit:* Paulum reprehendiſſe Petrum, non ob aliud quàm ob inconſtantiam victus, *&c.* non ob aliquam diuimitatis perſeuerſitatem, *&c. latè tractauit suprà duobus locis prædictis, & insuper lib.* 4. *aduerſ. Marc. cap.* 3. *quò, & ad Adnotationes nostras Lectorem remittimus. Hoc vnum hîc repetimus, quòd omnibus dictis locis,* Petri *vtatur nomine Auctor, atque adeò eundem esse, qui bis tèrve in hoc Apoſtoli capite* κηφᾶς (*voce Syriaca, ſicut ex Euangelio Syro conſtat*) *& Latinè Cephas vocatur. Atqui, quod hîc* Petrum reprehenſum *ſcribit,* tamquam non recto pede incedentem, *&c. plu ali numero legit (ſicuti hodie Græcè, Latinè, & Syriacè)* & ad cæteros quoque Apoſtolos *ex Marcionis persona accommodat, dictis duobus poſtremis locis l.* 1. *& 4. adu. Marc. Propriè autem transfert vocem Græcam* ὀρθοποδοῦσι.

29. ob inconſtantiam victus, &c.] *Hîc vides (inquit Rhenan.) ab ipso Auctore explicari quid intellexerit per* paſſiuum cõuictum, *lib.* 1. *adu. Marc. cap.* 20. *dum inquit, hoc ipsum argumentum tractans:* Igitur ſi feruenter adhuc, vt Neophytus aduerſus Iudaiſmũ, aliquid in conuerſatione reprehendendum exiſtimauit, paſſiuum ſcilicet conuictum, *&c. Quod verò sequitur hîc,* conuerſationis ambiguæ, *Tertullianus potuisset dicere, ſi libuisset,* conuerſationis *paſſiuæ. Ergo paſſiuum & inconſtans & ambiguum significat. Atqui adludit ad illud: Priusquàm venirent quidam à Iacobo, cum Gentibus edebat; quum autem venissent, ſubtrahebat ſe, &c.* timens eos (*ſicuti etiam habet Auctor*) qui ex circumciſione erant; *adlegans etiam illud:* quòd in faciem illi reſtiterit.

30. Sed quomodo Marcionitæ volunt credi? De cetero pergat Apoſtolus, &c.] *Placet quidem ma-*

gis hæc 1. editionis lectio, vt illud: Sed quomodo, &c. referatur ad præcedentia; verùm etiam hîc videtur locus mutilus. Atqui hoc adhuc desumpsit Auctor ex cap. 2. Ex operibus Legis non iustificari hominem, sed ex fide, siue, vt alij vertunt: per fidem.

31. vt fierent riui & colles & montes repleti & humiliati, &c.] Mirũ est quomodo riuos verterit, quum Græcè sit φάραγξ, quæ vallem significat, quomodo vertunt alij omnes, etiam Syriacus Interpres, & Isai. 40. & Luc. 3. At propriè vertit tortuosa, quod Græcè est σκολιὰ. Quod verò vertit: in campos, ex Isai. habet, vbi est εὐθεῖα; non verò ex Luca, vbi legitur: ὁδὸς, id est, vti rectè vertit Latinus Interpres: vias.

32. Quia iustus ex fide viuet, &c.] Hîc quasi aliud agens transit Auctor ad cap. 3. Epist. ad Gal. Legendum autem: viuet, pro: viuit, præterquam quòd supra ostendimus lib. 4. c. 18. num. 266. etiam confirmat Epiphan. qui eodem modo hanc scripturam in Marcionẽ retorquet hær. 42. Confut. 1. ex Epist. ad Galat. Quare castigãdum etiam est quod mox sequitur: in fide, in qua viuet iustus; & similiter sub finem capitis. Siue autem legas cum excus. prænuntiauit, &: Prophetas, siue cum altero Vatic. MS. cod. pronuntiauit, &: prophetias; perinde est. Atqui Vatic. MS. 1. cod. legit: Abacuc, sed: Abacum reliquimus, eo quòd ita vocetur Græcè à LXX.

33. Proinde si in Lege maledictio est, in fide verò benedictio, &c.] Videtur Marcion transposuisse Apostoli verba; nam etiam Epiphan. loco citato posuit dictæ scripturæ ex Abacuc citatæ illud Apostoli: Quicumque enim sub Lege, maledicti sunt; cui tamen præmittitur. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur, quod hîc postponit Auctor.

34. cur autem Christus sit pro nobis maledictio, &c.] Maledictio versa est ab Auctore vox κατάρα, quæ hîc frequens est Apostolo. Rectè verò interpretatur Rhenanus, quàm nobiscum faciat, hoc est, nobiscum sentiat; addes etiam alibi sic locutum Auctorem. Atqui illud: Maledictus omnis in ligno suspensus, citatur potius iuxta Apostolum, quàm iuxta Deuter. cap. 21. ex quo citatur: quia à LXX. legitur: Maledictus à Deo, idque iam olim ætate B. Hieron. etiam iuxta editiones Aquilæ & Theodotionis, sicuti ab illo adnotatur Comm. in Epist. ad Galat. Porrò istud etiam in Marcionem retorquet Epiphan. Confut. 2. ex Epist. ad Galatas.

35. Si verò rationale, &c.] Sic ex Gorlicensi codice hunc locum restituisse se adnotauit Rhenan. addens frequenter hoc vocabulũ reperiri apud Auctorem; vt quum dicit: Omnia in Deo rationabilia, Nihil in Deo non rationale.

36. Accepimus igitur benedictionem spiritalem per fidem (inquit,) &c.] Siue sic legas cum excus. siue cum altero Vatic. MS. cod. Accipimus, perinde est; adludit enim dũtaxat ad illud Apostoli: vt pollicitationem spiritus accipiamus per fidem; legens paraphrasticõs longè aliter: benedictionem spiritalem. Aut igitur legit Auctor εὐλογίαν, pro ἐπαγγελίαν, aut memoria lapsus, eo quòd præcedit immediate eodem versu: benedictio Abrahæ apud Apostolum, alterum pro altero substituit.

37. Omnes enim filij estis fidei, &c.] Adludit ad illud Apostoli: Omnes enim filij Dei estis per fidem.

38. quid supra hæretica industria eraserit, mẽtionem scilicet Abrahæ, &c.] Subindicat erasisse Marcionem tum initio huius capitis, tum ante iam dicta verba versus aliquot præcedentes; quod ipsum repetit cap. sequenti; idque non solum de Abrahæ mentione, sed etiam de illo: tamen testamentum hominis nemo spernit aut superordinat. vbi de vtroque latius num. 41. & 42.

39. qua nos Apostolus filios Abrahæ per fidem adfirmat, &c.] Adludit ad illud initio dicti capitis: antea etiã ab Auctore prætermissum: qui ex fide sunt, ij sunt filij Abrahæ; addens etiam quod ab Apostolo prætermittitur ex Gen. 15. cap. Abraham Deo credidit, &c. adludens ad iustificationem ex fide, cuius meminit Apostolus, quum dicit: proinde iustificamur sicut Abraham. adferens denuò & illud Abac. 3. ab Apostolo citatum: iustus ex fide viuet; ibi autem: per quam Abraham; pater nationum fuerat repromissus. adludit ad illud Gen. 17. Patrem multarum nationum posui te. Atqui supplemus mox ex vtroque Vatic. MS. cod. Totum hoc eius est.

CAP. IIII.

40. Adhuc, inquit, secundũ hominẽ dico, &c.] Caput hoc inscripsimus: De Epistola ad Gal. ex cap. IIII. v. & VI. Valde autem variat hæc Auctoris lectio ab æditionibus Græca, Syriaca & Latina, quarum aliud habent initio cap. 4. quàm: Dico autem: & tamen sum interpretatur ex simili locutione cap. præced. secundum hominem dico. Etiam in hoc differt, quòd legit: sub elementis mundi eramus positi, ad designandum eis. Habent quidem 2. Vatic. cod. MS. quæ pro Deus scripsit, &: Illud autem fuit; verum magis placet mea lectio: suspicit, &: facit.

41. tamen testamentum hominis nemo spernit aut superordinat.] Istud ex cap. 3. ad Gal. huc refert erasum à Marcione, atque adeò ibi omissum, vbi non est non legi: confirmatum, quum Græce sit, Syriace & Latinè.

42. Abrahæ dictæ sunt promissiones, &c.] Ista hoc ex eodem cap. 3. adfert, quod sicuti subiungit, illinc etiam abstulerat; vbi iuxta Apostolum rectè autem est: sunt, à Rhenano. Atqui videtur legisse Auctor verbis transpositis: ᾧ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἐρρέθησαν, eique tenens (sicuti etiam olim Syrus Interpres) sed semini quam vni; pro eo quod ex Græca alia editione vertit Latinus Interpres: sed quasi in vno: Et semini tuo.

43. Erubescat spongia Marcionis, &c.] De quoque Prouerbio vide nostra Prolegomena. Hæc non hîc adnotamus, ex eo quòd sequitur: retracto ut abstulit, hîc ad id adludi, quòd spõgia foleamus libros, quæ in tabulis stylo graphiario exarata sunt.

44. Quum autem euenit impleri tempus, &c.] Reuersus ad sequẽtia verba Gal. 4. rursum varat omnibus Auctor, qui ex Græco vertunt: Quum autem venit plenitudo temporis.

45. vt eos qui sub Lege erant, redimeret, &c.] Pergit in explicandis & conciliandis cum veteri lege sequentibus Apostoli verbis Gal. 4. tum istis, tum in quæ sequuntur: & vt adoptionem filiorũ acciperemus.

46. Itaque vt certum esset nos filios Dei esse, &c.] Sic explicat illud Apostoli: Quoniam autem estis filij Dei. Confirmatur omnium Latinarum lectio, quæ Dei addunt, quod iuxta constantem Patrum Græcorum lectionem apud eos desideratur; at vicissim legit Auctor cum nem apud eos desideratur; at vicissim legit Auctor cum da nostra, iuxta quod Græcè est ὑμῶν, consentiente etiam BB. Ambrosio & Hieronym. Comment. pro eo quod alij: vestra. Porrò rectè ibi subintelligit Rhenan. quod dicit Auctor: cuius gratia.

47. non

47. non erat reuertendum ad infirma & mendica elementa, &c.] *Rursum quod Græcè est πτωχὰ, vertit:* mendica. *Atqui* elementa *hoc quidem loco* primas litteras Legis *interpretatur; sed per* elementa mundi, *siue* mundialia, *phrasi Tertullianica (de quibus initio huius cap. num.* 40.) naturalis superstitionis elementa *intelligit; vtpotè de quibus* suprà (*id est, versu hunc præcedente*) *dixerat:* Si ergo his qui non natura sunt Dei, seruitis. *Prorsus enim sic legendum, iuxta Apostoli æditiones & veterum tam Græcorum, quàm Latinorum in eundem Commentarios omnes; pro eo quod mendosissimè legebatur:* qui in natura, *&:* suggillabat, *pro:* suggillat, *ex Vatic. MS. cod.*

48. Physicæ, id est naturalis, &c.] *Similiter (inquit Rhenanus) lib.* 1. *adu. Marc. cap.* 13. vt plerique Physicorum formidauerint: initium ac finem mundo constare; *lib. adu. Praxean, cap.* 1. Et manet chirographum apud Physicos; *ibidem:* Disiunxit à Physicis. *Sic enim vtrobique legitur in volumine Gorzienſi.*

49. Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos, &c.] *Quod suprà dixit, hunc Apostoli locum explicans lib.* 4. *cap.* 3. Iudaicos fastos, *hìc interpretatur:* Sabbata & cœnas puras, & ieiunia, & dies magnos. *Notandus itaque etiam hic locus contra eos, qui istud detorquere non verentur aduersus* ceremonias, & fastos & ieiunia *Catholicorum, quum & de Iudæis dumtaxat loquantur Prophetæ* Isaias, Amos, Osee, *locis hìc, ad concordiam vtriusque Testamenti demonstrandã, ab Auctore adlegatis. In quibus ex altero codice MS. Vat. restitui:* ceremonias vestras, *&:* ceremonias eius, *pro eo quod erat:* ceremonia vestra, *&:* ceremonia; *neque enim vsquam neutro genere legitur; nisi malit quis esse similes phrases sicut lib. de Præscript. adu. hæret.* ad benedicenda Eucharistia sua, *vti vult Rhenanus, addens esse licentiam inexcusabilem. Verùm ego dicti lib. cap.* 47. *hæres. 6. num.* 307. *castigaui* Eucharistica.

50. & non odorabor in frequẽtiis vestris, &c.] *Prorsus ita hic locus castigandus est, pro eo quod legebatur:* & non adorabor: *præterquam enim quòd Græcè sit Amos* 5. 8 μὴ ὀσφρανθῶ. *quod similiter Auctori vertit B. Hieron. in Comm. (pro eo quod minus Latinè Interpres* LXX. *hodie:* odorabo) *ipse etiam ex Hebræo vertit: non capiam odorem.*

51. & omnes frequẽtias eius, &c.] *De varia huius loci lectione Osee* 2. *vide suprà lib.* 1. *adu. Marc. cap.* 20. *num.* 144. *Siue autem legas:* abolitio legis *ex altero Vatic. MS. cod. siue:* amolitio *cum aliis, perinde est. Æt ex vtroque castigamus:* Sed vt, *pro:* &. *Atqui ibi:* nullam magis auferendam, *adnotat Rhenanus esse Appositionem.*

52. Si enim Abraham duos liberos habuit, vnum ex ancilla, & alium ex libera, &c.] *Hyperbaton est, cuius multò post alterum membrum est:* vtique manifestauit, *&c. Atqui ex altero MS. Vatic. cod. mallem legere:* vnum, *pro eo quod secundo loco est:* alium, *quia Græcè bis legitur:* ἕνα; *sed quia sequitur:* vnum à mõte Syna (*quod Græco textui correspondet*) *&c. & deinde:* Alium super omnem principatum, *&c.* (*quas voces referri ad* liberos Abrahæ *adnotauit Rhenanus*) *retinui priorem lectionem, maximè quum phrasis Græca non repugnet. Atque adeò vt sensus constet, sunt hæc includenda Parenthesi:* (Quæ sunt Allegorica, *Græcè* ἀλληγορούμενα, id est aliud portendentia. Hæc sunt enim duo testamenta, siue duæ ostensiones, sicut inuenimus interpretatum.) *Quod postremum non ex sententia sua dicit; nam neutiquam* testamenta *interpretari possunt* ostensiones, *nisi ex corruptela Marcionis, de qua præmisit:* etsi ex parte conuertit, *de hoc loco loquens. Qui etiam videtur hìc addidisse quod ad Ephes.* 1. *habet Apostolus:* super omnem principatum, *&c. & vt duo testamenta non admitteret, retulisse illud:* generans, *non ad illorum testamentorum vnum, sed ad Abraham. Proinde etiam interpretandum erit cum Rhenano,* in quem, *nempè filium alterũ. Verùm adhuc manet locus obscurus; clarior esset, si per MS. cod. Vatic. qui communem lectionem retinent, liceret legere & interpretari:* Vnum *nempè testamentum,* à monte Syna, *&c.* Aliud super omnem principatũ, *&c.* quæ est mater nostra, *inquam reprimisimus* sanctam Ecclesiam; *nempè in baptismo, quum diximus nos credere in sanctam Ecclesiam Catholicam, de quo lib. de Baptismo latiùs cap.* 6. *num.* 47.

53. super omnem principatum, &c.] *Sicuti præmisimus, istud siue Marcion. in Epist. ad Gal. inseruit, siue Auctor ipse ex Epist. ad Ephes. cap.* 1. *ad explicationem adiunxit, tamquam filium liberæ Christum interpretatus; vbi omittitur quod præterea est Græcè & Syriacè, & Latinè:* & potestatem; *nam* vim *transtulit, quod Græcè est* δυνάμεως, *pro quo alij:* virtutem.

54. Propter quod, &c.] *Græcè* ἀφ' ὧν, *pro quo alij: Itaque. Videtur autem hinc etiam Marcion alia multa hìc omisisse, quæ nec Auctor tractat. Restituimus verò:* qua libertate Christus nos manumisit, *pro:* vos, *eo quòd illud legatur Græcè, Syriacè & Latinè ab omnibus; Idque, iuxta vulgatos codices, & quantum apparet Auctorem, in fine cap.* 4. *ad Gal. secundum Græca verò & Syriaca exemplaria & B. Hieron. ac Ambros. Comm. initio 5. c.*

55. Alienos enim seruos ne Galba manumisit, &c.] *De hac Prouerbiali formula, vide nostra Prolegomena.*

56. Non decebat manumissos rursus iugo seruitutis, id est Legis, adstringi, &c.] *Verba hæc ex cap.* 5. *ad Gal. iuxta æditiones omnes desumpta sunt. Atqui rectè* adstringi *vertit, quod Græcè est* ἐνέχεσθαι. *Ibi autem:* ipsam seruitutis notam eradere perseuerabat circumcisionem, *adludit ad id quod sequitur ibidem: Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit, &c. vsque ad versum* 6. *B. Epiphanius, quod est intermedium: Testor autem rursus, quòd homo circumcisus debitor est vt totam legem impleat, adducit in Marcionem Confut.* 3. *ex Epistola ad Galatas.*

57. Et circumcidimini præputia cordis vestri, &c.] *Hìc differt Auctor à* LXX. *hodie, qui legunt Hier.* 4. Circũcidite *duritiã cordis vestri, Græcè* περιτμήθητε σκληροκαρδίαν ὑμῶν; *quam eandem vocem habet Deuter.* 20. *adnotauit ad marginem siue Rhenan. siue Gagnæus, pro quo vertit Auctor:* circumcidetis duricordiam vestram.

58. cur etiam præputiationem negat quicquam valere in Christo sicut & circumcisionem, &c.] Præputiationem *vertit Auctor vocem Græcam* ἀκροβυστία, *quam alij* præputiũ, *idque non semel; cuius etiam visitatæ voces sunt:* vadabat, *ac,* prælationem, *pro* præferentiam.

59. illius fidei quam dicendo per dilectionem perfici, &c.] Perfici *vertit, vt energiam ostendat vocis Græcæ* ἐνεργουμένη, *pro quo alij vertũt:* operatur. *Atqui nihil differt à communi lectione in illo:* Qui autem

turbat vos, iudicium feret; *verùm paulopòst ibi*: Tota enim lex in vobis adimpleta est, *&c. in hoc dissentit, quòd legat*: in vobis, *pro eo quod alij omnes: in vno sermone, &*: adimpletur est, *pro*: impletur.

60. Onera vestra inuicem sustinete, &c.] *Pergit hîc ad 6. cap. Apostoli ad Galatas, vbi expressit commodiùs (sicut etiam Ambros. in Comm. & August. serm. 21. de verbis Domini) quod Græcè est* ἀλλήλων; *consentit interim cum Interprete vulgato legens*: & adimplebitis Legem Christi, *ut legerit*: ἀναπληρώσετε, *pro eo quod hodie est* ἀναπληρώσατε. *Legimus autem ex altero Vatic. MS. cod.* proximum suum, *pro*: sibi, *&*: proximum tuum, *pro*: tibi, *quia paulopriùs illud legit Auctor. Atqui nihil differt in illo*: Errat, Deus non deridetur. *At in Græcis singulari legit numero*: Quod enim seminauerit homo, hoc & metet, *& vertit*: Bonum autem facientes non fatigemur, *quum tamen Græcè sit*: μὴ ἐκκακῶμεν, *quod alibi transtulit*: non tædeat, *si Erasmo credendum. Distinguimus verò*: &: Dum habemus tempus, *&c. quia illud*: &, *apud Apostolum non legitur. Hoc mirum, quòd post illud trãsponit quod alij antea habent*: Tempore autem suo metemus; *omittens quod ex Græco & Syriaco additur*: *non deficientes, siue, ne tædeat. Atqui correximus*: quia & Ecclesiastes, *pro*: *Ecclesiasticus*: *eo quòd illud*: Tempus est omni rei, *inueniatur Ecclesiaste* 3.

61. Sed & mihi, *&c.* mundus crucifixus est, *&c.* & ego mundo, &c.] *Intermedium (quod hîc non adfert Auctor) neque enim qui circumciduntur, ipsi legem seruant, torquet in Marcionem B. Epiphan. Constut. 8. ex Epist. ad Galatas, vt bonam ostendat legem fuisse. Atqui Auctor etiam hîc verba Apostoli transponit.*

62. Persecutores vocat Christi, &c.] *Lugdunenses editio*: Præsecutores, *sed neutrum habetur in Epist. ad Gal. fortasis post illud*: *Quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos & misericordia, & super Israël Dei*; *olim legebatur*: *Illi verò* persecutores *sunt* Christi; *vnde etiam subiecerit Apostolus*: *Nemo mihi molestus sit. Si quis verò aliud sentiat, per me licet.*

63. stigmata Christi in corpore suo portare se, &c.] *Ex eo quod, vt probet* veram & solidam carnem Christi, *subiungit*: cuius stigmata corporalia ostendit; *videtur accipere Auctor* stigmata, *non pro nudis notis, qualibus serui à dominis suis notabantur, vt ab aliis dignoscerentur, sed pro talibus, quas etiam in se Christus corporaliter portauit; tamquam diceret se iisdem passionibus adfectum fuisse, quibus Christus. In hoc autem differt, quòd legat*: Christi, *pro quo alij*: *Domini Iesu.*

CAP. V.

64. Præstructio superioris Epistolæ, &c.] *Capitis huius inscriptionem antiquam, quam ex contextu ad marginem reiecimus, sic auximus*: DE EPISTOLA AD CORINTHIOS PRIMA ex cap. 1. *Atqui sunt Tertullianicæ voces*: Præstructio, retractauerim, *&*: retractari.

65. gratiam & pacem, &c.] Communem hunc titulum, & eundem, *vti inquit*, in omnibus Epistolis, *hîc pulcrè explicat Auctor, cum veteribus scripturis concilians, quibus* pax *salutationis gratia præmitti solebat; vti videre est Gen. 43. Deuter. 20. Ios. 22. Iud. 6. ac 19. 1. Reg. 25. 1. Paral. 12. & Tob. 12. addens* Iudæorum in nomine pacis salutationem, *etiam tum vsitatam.*

66. à Deo Patre nostro, & Domino Iesu, &c.] *Hæc ita distinguenda esse indicat Auctor, quum subiungit*: non puto dispici posse cur Deus Pater, & Dominus Iesus prædicetur; *sic enim lego pro*: quis Deus, *omisso*: &, *intermedio. Legunt quidem mox Vatic. 2. MS. cod.* accidentibus, *pro*: accedentibus, *sed nescio an* accidentia *Deo adtribui possint, vtpote cui nihil insperatò eueniat, quod* accidere *proprie significat, tum etiam quòd ferè de malis accipiatur* accidere, *sicuti, contrariò, de bonis. Atqui de significatione varia vocis sacramenti, vide Adnotat. nostras suprà lib. de Præscript. aduer. Iud. cap. 40. num. 239.*

67. Ait: Crucem Christi stultitiam esse perituris, virtutem autem & sapientiam Dei, saluti consecuturis, &c.] *Etiam hîc ab Apostolo variat Auctor, fortasis Marcionem secutus. Apud illum enim habetur imprimis*: *Verbum crucis Christi, deinde*: *pereuntibus, at iis qui salui fiunt nobis; neque habet*: & sapientiam. *Illa autem adiicit Auctor ex Apostolo*: & prudentium prudentium irritam faciam, *Græcè est*: ἀθετήσω, *pro quo Interpres vulgatus, & Epiphanij quoque reprobatus. Nam etiam hoc vibrat ille in Marcionem Constut. 1. ex Epist. 1. ad Corinthios. Cæterùm autem habet, quod etiam ille non Auctore τὸν σύνεσιν τῶν συνετῶν vertat*: prudentiam prudentium. *Atqui suppleo prorsus, ac lego secundum vestigia vtriusque codicis Vatic. MS. & quæ ad* caussam crucis pertinent stultitiam deputat, *pro* deputatæ, *addito*: quæ.

68. Nónne infatuauit Deus sapientiam mundi, &c.] *Sic expressit, vocem Græcam*: ἐμώρανεν, *non variat in eo, quòd legat*: Quare: Quoniam (*pro quod alij*: *Nam, quia*) non intellexit mundus per sapientiam Deum; *sic enim lego prorsus, pro*: Dominum, *in quòd illud mox explicet Auctor, tum quòd Græci* τὸν θεὸν.

69. boni duxit, &c.] *Sic vertit (inquit Sinus) quod Græcè est* εὐδόκησεν ὁ θεὸς. *Quemadmodum Auctores dicunt*: boni *consulere, &*: æquum *facere, sic ipse dicit*: boni ducere. *Infra cap. 11. Cæterum, inquit, debere boni ducere, abesse a corpore & esse cum Domino, vt & mortem optemus. Et alibi rursum cap. 19.* Quomodo autem, *inquit*, boni duxit omnem plenitudinem in eo ipso habitare. *Atqui de Circo, vide suprà Tom. 1. lib. de Spectacul. cap. 8. num. 68. & 69.* Circum *&* Forum *&* Basilicam *nonnumquam accipi, pro eo illis continetur, pulcrè deducit Auctor. Sine autem Paulopòst legas*: adagnitus *cum altero Vatic. MS. cod. sic* agnitus, *cum alius, perinde est.*

70. Quoniam Iudæi signa desiderant, *&c.* & Græci sapientiam quærunt, &c.] *Hîc nihil opus Auctor ab Apostolo, verùm adludit ad illud Ios. 11.* suam quærentes statuere iustitiam. *Deinde mutat* muneratio *in malam partem accipitur, pro*: remuneratione, *qua mox vtitur.*

71. Etiam quod scandalum Iudæis prædicet Christum, &c.] *Hîc rursum concordiam affectat Apostoli & Esaiæ, apud quem illud*: *Ecce posui in Sion, reperitur cap. 28. quod verò sequitur*: lapidem offensionis & petram scandali, *cap. 8. sed simul connungit ab Apostolo Rom. 9. & 1. Pet. 2.*

72. infirmum Dei, fortiùs homine, &c.] *Manifestè legat* homine, *quum sicut alij omnes, etiam ille præmiserit*: stultum Dei, sapientius hominibus.

73. vt confundat sapientiam, &c.] *Genuinam hanc esse lectionem Auctoris, pro eo quod tum hîc, tum paulopòst erat*: sapientia, *& alij vertunt*: sapien-

TERTULLIA
Cum Annotationib
PAMELII
A. V.
16

suprà probauimus lib. de Baptis. cap. 2. num. 14. lib. de Carne Christi, cap. 4. num. 39. & lib. de Resur. carn. cap. 57. num. 400. Et verò sic etiam legit hìc alter Vatic. MS. cod. Paraphrasticῶs autem vertit: inhonesta, & minima, & contemptibilia, quæ non sunt, *pro eo quod Apostolus habet dum taxat: ignobilia mundi, & contemptibilia, & ea quæ non sunt. Mirum verò quòd iterum vertat:* vt confundat quæ non sunt, *quum hìc sit vox* καταργήσῃ, *pro quo Interpres vulgatus: destrueret; & antea his:* καταισχύνῃ, *quod:* confundat *significat.*

74. etiam veterâ, &c.] *In hac periodo legit alter Vatic. MS. cod.* pusillitatui, *sed placet:* pusillitati, *vox alibi frequenter vsitata. Rectè verò interpretatur Rhenanus veteres institutiones & ceremonias Instrumenti veteris; nam & Auctor ea interpretatur:* sacrificiorum cruentorum & holocaustomatum nidorosorum exactionem (*de qua suprà lib. 2. adu. Marc. cap. 18. num. 119. & cap. 22. num. 146.*) vasculorum & grabbatorum purgationem (*de qua lib. 4. adu. eundem, c. 27. num. 439.*) carnis erubescentis, aliam dedecorationem, *id est: circumcisionem* (*de qua lib. adu. Iud. c. 3. num. 9.*) talionis indictionem (*de qua lib. 2. aduers. Marc. dicto cap. 18. num. 111.*) & ciborum exceptionẽ; *de qua ibidem num 114. & latiùs infrà Tom. 5. Epistola Nouatiani de Cibis Iudaicis.*

75. ne glorietur omnis caro, &c.] *Benè habet Tertullianum sic vertere, quod Græcè est:* πᾶσα σὰρξ. *Legimus verò ex vtroque Vatic. MS. cod.* Qui gloriatur, in Domino glorietur, *pro:* in Deo; *quod illud legatur tum apud Apostolum Græcè, Syriacè, & Latinè, & hìc & 2. ad Corinth. 10. tum etiam Hierem. 9. quò adludit, tum denique apud Epiphan. Confut. 2. ex Epist. 1. ad Corinth. adu. Marcionem, vbi eodem modo, quo Auctor, hunc locum in illum torquet.*

Cap. VI.

76. Igitur per hæc omnia ostendit, cuius Dei sapientiam loquatur inter perfectos, &c.] *Titulum hinc capiti imposuimus:* Ex eiusdem Epistolæ 1. Cor. cap. 11. & 111. *nam 1. Cor. 2. reperitur:* Dei sapientiam loquimur inter perfectos, *& multa sequentia; 3. verò cap. quòd* Architectum se prudentem adfirmet. *Atqui vrget etiam adu. Marc. Confut. 3. ex hac Epist. Epiphan.* Principum mundi huius qui abolentur, *ad destruenda tria eius principia.*

77. Hanc dicit sapientiâ in occulto fuisse, &c.] *Pulcrè explicat illud:* quæ in occulto est, *Græcè* τὸ ἀποκεκρυμμένον. *Lego autem sicuti non multo infrà:* figuris, allegoriis, & ænigmatibus, *pro:* figuris allegoricis, *quia & alibi solos hæc tria distinguere.*

78. patefacturũ se thesauros inuisibiles & occultos, &c.] *Hìc sensum reddit Isaiæ 45. suprà verò lib. 4. cap. 25. num. 394. & infrà cap. 14. verba ipsa Isaiæ citat. Siue autem legas:* æstimaretur *cum altero Vatic. MS. cod. siue cum aliis:* existimaretur, *non refert.*

79. proposita verò in proposito Dei ante secula, &c.] *Pulcrè sic circumscripsit vocẽ Græcam* προθέσεν, *quæ ab aliis vertitur:* prædestinauit, *& deinceps ab Auctore:* proposuit; *neque enim aliud est prædestinatio, quàm propositum Dei ante secula.*

80. Et erunt enim, inquit, in signa mensium & annorum, &c.] *Etiã hìc Gen. 1. paraphrasticῶs reddidit illud: Erunt in signa & in tempora, & dies, & annos; ac si diceret,* signa mensium & annorum; *quò accedit etiam Chaldæi Paraphrastis versio, vt numerentur per ea dies & anni. In hoc interim differens ab omnibus aliis, quòd tum hìc, tum suprà lib. 2. adu. Marc. cap. 3. vertat:* menses, *pro quo illi:* dies; *quum tamen B. Augustin. lib. de Gen. ad litter. imperfecto cap. 13. diserte verbis explicet, quare dixerit: dies, & non:* menses. *Atqui mox prorsus lego:* vel ortum eorum, *ex coniectura Rhenani in margine, pro:* ortaneorum; *quippè quòd vox ea neque Tertulliano, neque aliis antiquis Auctoribus vmquam vsitata sit, & illud pulcrè sensui conueniat.*

81. cur autem ante secula creatoris proposuit gloriam nostram? &c.] *Rursùm hìc dissentit ab Apostolo, legens & explicans:* gloriam nostram, *vt appositiuè referatur ad* Dei sapientiam; *quum alij omnes legant:* in gloriam nostram.

82. penè iam totis seculis creatoris prodactis, &c.] *Vterque Vatic. cod. MS.* productis; *sed illud magis placet, vt (iuxta Rhenanum) dicatur:* prodactis, *à prodigendo, quasi procul actis, hoc est expletis.*

83. quòd eam nemo ex principibus huius æui scierit, &c.] *Adnotandum, quòd* principes huius æui *primùm* angelos apostatas *interpretetur; deinde (Marcione quantum apparet repugnante)* archontes seculares. *Vertit post hæc:* Ceterum, *quod Græcè est* εἰ γὰρ, *pro quo alij:* Si enim; *eadem significatione qua etiam alibi. Lego autem mox:* Porrò cui suprà (*nempè paulòante*) ostendimus, *ex altero Vatic. MS. cod. pro:* ostenderimus. *Atqui benè habet quòd Tertullianum secuti vulgatus Interpres & plerique Latini Patres legant:* numquam, *Græcum illud* ὅτε ἄν, *quod nequaquam potius significare videtur.*

84. secundum nostrum Euangeliũ, &c.] *Nempè Matth. 4. nam ibi legitur:* diabolus Iesum in tentatione agnouisse. *Quĩ autem addit:* secũdum cõmune instrumentum, *Lucam intelligit, quẽ etiam Marcion agnoscebat. Habetur enim tum Luc. 4. quòd* spiritus nequam sanctum Dei & Iesum vocabat, *&c. de quo suprà lib. 4. cap. 7. num. 71. tum Luc. 11.* parabola fortis illius armati, *de qua ibidem cap. 26. num. 430. Vbi quum legatur:* oppressit, *id etiã hìc maluimus retinere, quàm quod habent 2. Vatic. MS.* obtexit.

85. si in creatoris accipitur, &c.] *Subaudi (inquit Rhenan.) interpretationem, vt de creatore videlicet intelligatur. Defectiua oratio Græcorum imitatione, qui dicũt* ἐν ᾅδου. *In Plutonis, subauditur domo. Sic infrà:* Et à nostræ partis possit opponi.

86. Scriptum est enim apud me: Satanam in Iudam introisse, &c.] *Addit:* apud me, *eo quòd istud Luc. 22. rescíderat Marciõ; quo fit vt suprà lib. 4. cap. 40. tractatum non fuerit ab Auctore.*

87. & quis illi consiliarius fuit, &c.] *Vt magis conueniret cum Isaia cap. 40. illũ potius secutus est Auctor & Apostolum Rom 11. quàm eundem 1. Cor. 2. nam hìc sensum, non verba exprimens Apostolus, habet secundum æditiones Græcas, Syriacam, & Latinas: aut quis instruxit, siue qui instruat eum.*

88. Nam quòd Architectum se prudentem adfirmat, &c.] *Quasi aliud agens transit ad illud 1. Cor. 3.* vt sapiens architectus fundamentum posui, *Græcè* ὁ σοφὸς ἀρχιτέκτων.

89. depalatorem, &c.] Depalatorẽ (*inquit Rhenan.*) *vocat propalatorem manifestatorémque. Sic lib. adu. Hermogenem, cap. 29.* Siquidem, *inquit,* omnia opera sua Deus ordine consummauit, incultis primò elementis depalans quodammodò mundum, dehinc exornatis velut dedicans. Depalans, *hoc est, palàm ostendens.*

90. Auferam enim, inquit, à Iudæa, &c.] *Restituì:* enim, *ex vtroque Vatic. MS. cod. pro:* etiam, *quia legitur & Isai. 3. & suprà lib. adu. Iud. cap. 13. & lib. 3. adu. Marc. cap. 23. num. 100. Quamquam interim vtrobique variet à* LXX. *qui legunt:* Auferet. *Siue autem legas:* Et numquid, *sicuti vulgò, siue:* non, *pro:* nónne, *ex altero Vatic. MS. cod. perinde est. Atqui Tertullianicum est:* auferri habens.

91. vnicũ fundamentũ quod est Christus, &c.] *Vtique, sicuti mox interpretatur,* credentium in eum, *super quod quisque superstruit,* dignam vel indignam doctrinam. *Quæ quomodo intelligatur (ne fortè quis aliò detorqueat) satis patet ex illo Apostoli Ephes. 2.* Superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarũ, ipso summo angulari lapide Christo Iesu; *nempè (sicuti infrà loquitur cap. 17.)* quòd ædificatio nostra super fundamentum Apostolorum & Prophetarum constet in Christo, *tamquam fundamento primo & summo, id est infimo. Quare & rectè mox Rhenan. ex Gorziensi codice castigauit:* fundamenti sui, *pro eò quod erat:* superfundamenti. *Suppleo autem ex MS. Vatic. 1. cod. intermedium illud:* nisi si structorem.

92. Ecce ego, inquit, iniicio, &c.] *Quum suprà cap. 5. legerit:* Ecce posui, *& Rom. 9. ac 1. Petri 2. legatur:* Ecce pono, *cum quo correspondet quod habet Auctor:* iniicio; *hodie verò apud* LXX. *etiam ex Græco:* immittam, *manifestum est variam semper fuisse lectionem eius scripturæ Isai. 28. In hoc uno differt Auctor ab aliis omnibus, quòd legat:* honorabilem, *pro:* electum, *quum tamen Græcè sit* ἐκλεκτὸν.

93. si opus eius per ignẽ probabitur, &c.] *Verba Apostoli trãsponit; prius enim legitur:* quia per ignem indicatur, *Græcè* ἀποκαλύπτεται, *pro quo apertius vulgatus Interpres: reuelabitur; deinde:* opus eius per ignem probabitur; *denique tum mercedis, tum detrimenti fit mentio, quorum vtrumque per vnicum illud expressit:* merces illi per ignem rependetur, *accipiẽs* mercedem *pro omni retributione; quæ si (vti loquitur)* per ignem rependetur *(vtique materialem, quia alioqui creatoris ignem non appellaret) etiam illi cuius opus manserit & perduraverit: videtur certè nõ alienus Auctor ab eorum explicatione, qui istud de Purgatorio igne interpretantur, vtpotè quum per ignem purgatis merces rependatur. Certè B. Cyprianus Epist. 52. ad Antonianum* disertis verbis *sic hunc locũ interpretatur, vbi vide Adnotat. nostras, num. 59.*

94. Nescitis quòd templum Dei sitis, &c.] *Pergit in explicandis Apostoli verbis, vbi inter cetera expressit:* vitiaverit, *& vitiabitur, quod Græcè est* φθείρει, *&* φθερεῖ.

95. stulti estote, vt sitis sapientes, &c.] *Paraphrasticũs istud transtulit siue Auctor, siue Marcion; nã apud Apostolum est: stultus fiat, vt fiat sapiens.*

96. Deprehendens sapientes in nequitia illorum, &c.] *Sic restituì hunc locum ex altero Vatic. MS. cod. pro:* Deprehẽdes, *quia Græcè est* 1. Cor. 3. ὁ δραισόμενος, *& Iob 5. vnde desumpsit Apostolus:* ὁ καταλαμβάνων, *& Interpres Epiphanij: Qui* deprehendit; *nam is tractat idipsum contra Marc. Consut. 4. ex 1. Epist. ad Corinthios. Atqui vertitur ab Auctore:* nequitia, *vox Græca* πανουργία, *vt significet in malam partem hîc accipi astutiam seu callidit atem, quam propriè ea vox significat; sed nonnumquam & in bonam partem. Porrò cum Apostolo hoc loco legit Auctor:* Dominus scit cogitationes sapientium, *quum tamen Psal. 93. quem citat, & apud Epiphan. legatur: hominum, paraphrasten more suo agit Auctor.*

97. Ergo, inquit, nemo glorietur in homine, &c.] *Quum Græce, Syriacè, & Latinè legatur:* in hominibus, *mirum est quòd legat Auctor, etiam inter MS. cod.* in homine; *sed fortassis vti magis conueniret ostenderet scripturas, quas citat Hierem. 17. & Psal. 117. quo fit vt ex altero MS. Vatic. cod. substituerimus:* quam fidere (*siue confidere*) in homine, *pro eo quod erat:* in hominibus; *quia etiam illud alibi legit Auctor, & qui mirum est quòd legat ex Hierem.* miserum hominem, *quum & Græcè & Hebraicè ac Latinè legatur* maledictum hominem, *& sic legat etiam supra lib. 4. adu. Marc. cap. 15. sed etiam eiusdem lib. cap. 27.* verum miserrimum, *& cap. 33.* miserum.

CAP. VII.

98. Et occulta tenebrarũ ipse illuminabit, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De eiusdẽ Epistolæ cap. VI. VI. VII. VIII. IX. & X. *Quippè quum Auctor ea singulis capitibus istis aliquot duntaxat locis tractet, fortassis quòd reliqua rescissa essent à Marcione. Idque reperitur cap. 4. vbi à Marcione aut Auctore refert verum Dominus, quæ est apud Apostolum, ad Deũ, patet ex eodem subdit:* vtique per Christum; *alioqui ille de Christo ipso loqui videtur.*

99. qui Christũ illuminationẽ repromisit, &c.] *In hoc videtur adludere ad illud sæpe citatum Isai. Dedi te in lumen nationum,* scrutantem etiam corda & renes pronuntiauit, *Psal. 7. sed nusquam eum cum apertum, vbi se* lucernam *dicit Deus, nisi forte Hierem. 11. 17. & 20. sicuti suprà adnotauimus in margine lib. 4. adu. Marc. cap. 33. num. 527. Aliquot sequentibus verbis Apostoli eiusdem cap.* Ab illum de laus vnicuique, *&:* Spectaculum factis fuimus mundo, & angelis, & hominibus, *&:* filios quos Euangelio generaui, *nihil variat Auctor à vulgata editione Latina. Sunt autem verba Marcionis:* Cum quis, &c. *vsque:* Immò, *&c.*

100. Non defendo secundum Legem vxorem displicuisse illũ, qui mulierẽ patris sui habuit, &c.] *Sic quasi aliud agens pergit ad Epist. 1. Cor. 5. atque adeo hîc Ironiam esse, vel concessionem, quam vxore ea constat, quòd Leuit. 18. & 20. disertis verbis lex omnibus vetet, immo morte punit, qui cum vxore patris sui concubuerit; vbi eædem etiam reperiuntur voces Græcæ. Frustra nihil id pro Marcione faciat, etiamsi contendatur. Sed contra eum facere ostendit,* quum damnat *(sic vertit vox Græcam* κέκρικα *etiam Syrus Interpres)* dedẽtium Ecclesiam; *vtpotè quum* damnatoris Dei (*quem dissimulare nolebat*) præco sit.

101. Viderit & quomodo dixerit: in innocentem carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini, &c.] *Etiam hoc ad alium locum remittit, volens hîc de materiam, de qua suprà lib. de Resurr. carn. vbi etiam cionem probauit, nõ solum spiritus salutem, sed & nis. Hîc enim sufficit, inde probari iudicium & stoli & Dei.*

102. & auferri iubens malum de medio, &c.] toris frequentissimam sententiam commentuerit, &c.] *Istud paulo ante præcedentia Apostoli reperitur, sed est Hysteron Proteron. Scriptura vetus* teri *Testamento hac de re sunt frequentissimæ, Deut. 13. de Pseudoprophetis, Ios. 7. de Achan qui vetitis*

idolis dicatam sibi retinuerat, Numer.16.de Core, Dathan, & Aliron; & alibi frequentissimè.

103. Expurgate vetus fermentum, &c.] *In his eiusdem capitis verbis nihil differt ab Apostolo, neque etiam in illo:* sic & Pascha nostrum immolatus est Christus; *quod ipsum etiam vrget ad concordiã vtriusque Testamenti Epiphan.aduers.Marc.Confut.5.ex Epist. 1.ad Cor. quo fit, vt prorsus legam ex altero MS. Vatic. cod.* Quare Pascha Christus? *Sicut autẽ* Azymi figuræ erant nostræ (*vti verbis Auctoris vtar*) sic & Pascha figura Christi.*de vtrisq; videre est Exod.12.et* 13.

104. per similitudinem sanguinis salutaris,&c.] *Adludit (inquit Rhenan.) ad locum qui est Exod.cap. 12. Ite tollentes agnum per familias vestras, & immolate phasc, fasciculúmque hyssopi tingite in sanguine qui est in limine,& aspergite ex eo superliminare & vtrumque postem. Transibit enim Dominus percutiens Ægyptios. Quúmque viderit sanguinem in superliminari & in vtroque poste, transcendet ostium domus, & non sinet percussorem ingredi domos vestras, & ledere. Qui etiam per illud:* & pecoris Christi, *agnum Paschalem intelligit, eo significatu, quo alicubi suprà adnotauimus:* pecus, *peculiariter accipi pro oue.*

105. Auertens autem nos à fornicatione, &c.] *Hîc ad cap. 6. transitum facit, vbi illud* Corpus non fornicationi, *&c. nihil discrepat ab Apostolo; neque etiam quod sequitur, si legatur vti castigauimus:* Qui Dominum suscitauit, & nos suscitabit, *pro eo quod erat contra Apostoli sensum:* quem Dominus suscitauit.Et nos; *neque rursus in illo:* Nescitis corpora vestra membra esse Christi. *Quibus omnibus prætermissis Epiphan. Confut. 6. ex Epist.1. ad Cor.aduers. Marc. vrget potius illud:* Erunt enim, inquit, duo in carnem vnam, *vt ostendat Apostolum ex veteri Testamento testimonium habere.*

106. Empti enim sumus pretio magno, &c.] *Istud in prima persona sibi adplicat Auctor: vbi adnotandum, quòd etiam MS. cod. addant:* magno; *quod hodie Græce desideratur, & tamen etiam à B. Cypriano legitur lib. de Disc. & hab. virg. num. 9. lib. de Orat. Dominica, lib. de Exhort. Mart. cap. 6. lib.3.Testim. ad Quir.cap.* 11. *& 63. Quare & sic legendum censeo suprà Tom.2.lib. 2.ad Vxor.cap.3.maximè quum subiungat hîc Auctor:* etsi aliquo magno redemit, *& rursum:* quem magno cõparauit. *Vsque adeò vt potius omissa videatur fuisse ab Auctore vox:* pretio, *secundum alterum Vatic.MS.cod. quàm vox:* magno; *sed vtrumque retinere maluimus. Atqui ex coniectura Rhenani prorsus lego:* committenda fornicatio non erit, *pro:* mittenda.

107. quomodo honorabimus, quomodo tollemus Deum in corpore perituro, &c.] *Nõ hîc modò istud & quæcumque ex cap.6.citat,ad confirmationem adducit Resurrectionis carnis, sed etiam suprà lib. de Resurr.carn.cap.10.& 16.constanter legens:* Glorificate, *scil:* Magnificate, & tollite, *quemadmodum etiam diuersis locis B.Cypr. Atque genuinum esse illud:* & tollite, *quantumuis hodie Græce desideratur, adnotauimus tum dicto l.Tertull.n.96.tum primo citato B.Cypr.loco n.*10.

108. Sequitur de nuptiis congredi, &c.] *Pergit ad cap.7. Epist.1.ad Cor. ex eo* nuptias *comprobans aduersus Marcionem, qui eas damnabat, de quo latiùs suprà c.penult.l.1.aduers.Marc.vbi vide explicatum quod hîc paulopòst subiungitur:* Marcion totum concubitum auferens fidelibus,*&c.* repudiũ antè nuptæ iubet.

109. Etenim Apostolus, &c.] *Hîc, argumentum potius capitis, quàm verba Apostoli adducit:* qui etsi, inquiens, bonum continentiæ præfert; tamen & coniugium contrahi permittit; & (*id enim addere oportet*) vsui esse, & magis retineri quàm disiungi suadet. *Nam ad continentiam pertinet illud: Bonum est mulierem non tangere. Volo autem omnes, &c. ad permissionem coniugij illud: Propter fornicationem autem vnusquisque vxorem suam habeat, &c.deinde* ad vsum *Vxori vir debitum reddat, &c.* ad retentionem *denique illud: Vxorem à viro non discedere, &c. Atqui de* continentiæ bono, *cuius rursus ex eodem hoc capite paulopòst meminit, vide suprà latiùs Tom.2.lib.de Cultu fœminar.c.9.lib.1.ad Vxorem, c.3.4. 6.& 7. & lib. de Virgin.veland.c.9.10.11.13.& 16.*

110. Atquin & Christi Apostolus, quum præcipit,&c.] *Prorsus sic legẽdum,pro:* Christus; *sunt enim hæc non Christi,sed Apostoli verba:* mulierem à viro non discedere;aut si discesserit,manere innuptam, aut viro suo reconciliari. *Atqui:* si fortè, *hîc iterum accipi pro:* fortè *adnotauit Rhenanus.*

111. Quia tempus in collecto est, &c.] *Eodẽ modo vertit B. Hieron.lib.1.adu. Iouin. id quod Græcè est:* ὁ καιρὸς συνεσταλμένος; *B. Cyprianus magis ad verbũ:* tempus collectum, *lib.Testim.3.cap.11. Auctor verò prius illud legit etiam suprà Tom.2. lib. de Cultu fœmin. cap. 9. ac lib.1.ad Vxorem, cap.5. & infrà Tom.5. lib.de Exhort.ad castit.*

112. Tantùm in Domino esse nubendum, &c.] *Quod hîc explicat:* ne qui, *pro: quis (sicuti etiam adnotauit Rhenanus)* fidelis ethnicum matrimoniũ contrahat, *latissimè tractauit ex proposito Auctor suprà lib. 2.ad Vxorem, Tom.2.*

113. Allophylorum nuptias vbique prohibentis, &c.] *Scripturæ, quibus* Allophylorum nuptias creator prohibet, *sunt Deuteron. 7.1. Esdr. 9.ac 10. & 2.cap.9.*

114. Sed:Et si sunt qui dicũtur Dei,siue in cœlis, siue in terris, &c.] *Hîc ad c.8.transitũ facit. Vbi variã lectionem olim fuisse vel inde patet, quòd vertat:* siue in cœlis,siue in terris, *& suprà lib.adu.Hermog. c.4.*siue in cœlo,siue in terra, *& lib.3.adu. Marc.c.*15. siue in cœlo,siue in terris.*Si autẽ legas:* non quia verè sunt, *cum altero MS.Vatic.cod.siue cum aliis:* non quasi, *perinde est;sed prorsus lego etiam secundo loco ex vtroque Vaticano:* qui Dei dicuntur, *pro:* Dij.

115. Scimus quòd idolum nihil sit,&c.] *Istud habetur apud Apostolũ initio c. 8. ante verba præcedentia; nec absimile est illud eiusdẽ 1. Cor.*10. Non quòd idolũ sit aliquid, *&c. de quo Auctor suprà Tom. 2. l.de Spect. c.13.& l.de Coron.milit.c.7.Porrò neque in his & sequẽtibus huius capitis Apostoli verbis:* nobis tamen vnus Deus pater, *differt à vulgata lectione Auctor;sed ibi:* ex quo omnia, *addit:* nobis; *at neque discrepat in eo quod citat:* in præteritis,*id est,*1.*Cor.*3. Omnia vestra sunt, *&c.Reliqua huius capitis paucis adtingit, dũ præmittit,* de idolothytis disputaturus.

116. Ex labore suo vnumquemque docens viuere oportere,&c.] *Paraphrasticas indicat argumentũ c.9.Epist.1. ad Cor. quippè quo* docet vnumquemque viuere oportere ex labore suo, *atque adeò eos qui Euangelium adnuntiant(vti paulopòst etiam adfert)* de Euangelio viuere;*idque non solùm* per exempla mi-

litum (*quò pertinet, quis militat suis stipendiis vnquam?*) pastorum (*quò illud: quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat?*) & rusticorum (*quò illud: quis plantat vineam, & de fructu eius non edit?*) sed *etiam* diuina auctoritate *scripturæ, nempè verbis sequentibus Deute.* 25. *Atqui prorsus lego*: illi, *pro*: illa.

117. Legem igitur opponit creatoris, &c.] *Hîc adludit ad illud*: *Nónne & Lex hæc dicit? quod ipsum aduers. Marcionem vibrat B. Epiphan. Confut.* 7. *ex* 1. *Epist. ad Cor. sicuti etiam tum ibi, tum Confut.* 8. Boui terenti os non obturabis, &: Numquid de bubus cura est Deo? *quæ adeo etiam adduxit Auctor suprà aduersus Marc. lib.* 2. *cap.* 17. *ac lib.* 4. *cap.* 21. *&* 24. *Hoc loco verò videtur ex proposito appellare* Legem creatoris, *&*: Dei, *quia si Epiphanio credendum, immutando contextum Marcion primus legit*: Scriptum est enim in Lege Moysi, *cum aliàs dumtaxat legeretur*: in Lege; *quo magis mirum codices omnes tam Græcos & Syriacum quàm Latinos retinuisse*: Moysi. *Atqui accipitur etiam hîc, sed Ironicè*: ingratis, *more Tertullianico, pro non vltrò, cui mox opposuit* gratis.

118. Propter nos enim scriptum est, &c.] *Legit singulari numero, quod æditiones aliæ plurali, præter Syriacam, quæ Auctori consentit. Adludit præterea ad illud*: sed non vsi sumus hac potestate, *&*: ne gloriam meam quis euacuet.

119. Ecce autem & in petram offendit cæcus Marcion, &c.] *De Prouerbiali hac formula vide nostra Prolegomena. Transit autem ad illud cap.* 10. *vbi* per petram, de qua bibebant patres nostri, Christum fuisse figuratum *adfirmat*, (*de quo etiam suprà lib.* 3. *aduers. Marc. cap.* 5. *&* 16. *ac huius lib. cap.* 5.) hæc exempla nobis facta esse (*sic enim hîc, pro eo quod alibi non semel*: Hæc autem figuræ nostræ fuerunt) *adiiciens*: ne si eadem delinquam quæ & populus, eadem patiar. Hæc enim quemadmodum euenerunt illis, scripta esse ad nos commonendos, in quos fines æuorum decucurrerunt. *Vbi* τῶν ὑποθεσίων ἡμῶν, *reddidit Paraphrastes*: ad nos admonendos. *Atqui eadem hæc omnia, immò continuum hac de re contextum Apostoli, vsque ad* clausulam *illam*, Hæc enim, *&c. adfert aduersus Marc. Epiph. Confut.* 10. *ex hac Epistola. Verùm Auctor compendium phrasi sua excusans*: Prætereo, *inquit*, siquando paria eorum quæ retractata sunt quædam (*nempè occurrunt*) & breuiter expungo, *id est* (*vel Rhenano interprete*) *absoluo.*

120. figuram extranei sacramenti, &c.] *Poterit exponi* (*inquit rectè Rhenanus*) *figuram eius qui sit extraneus à sacramento. Nam solet* extraneus *construere cum Genitiuo, vt suprà lib.* 2. *aduers. Marc. cap.* 13. Quis mali extraneus, nisi qui & inimicus? *Item*: extranea gloriæ; *qui etiam benè ex Gorlæensi codice restituit*: & quidem æmulo, *pro*: equidem. *Placet autem etiam quod adnotat, aut figuram Græcam esse*: si deliquero eadem, *id est secundum eadem, aut accipiendum*: deliquero, *pro*: admisero. *Atqui* exitum populi *hîc propriè accipit, pro egressu ex Ægypto.*

121. Magnum argumentum Dei alterius, &c.] *Hæc ex persona Marcionis dicit, vsque ad*: Quasi non, *&c. Respondet autem in* permissione omnium obsoniorum (*de qua etiam latè Apostolus eodem capite*) Legis onera dimissa esse, sed ab eo Deo qui imposuit, qui nouationem repromisit; *sicuti latiùs suprà initio lib.* 4. *aduers. Marc. Atqui ipsa verba Pauli*: *Quid igitur dico?* quòd idolis aliquid immolatum sit? *latissimè tractat Epiphan. aduers. Marc. Confut.* 10. *dicens additum esse à Marcione*: *aut quod templo immolatum sit aliquid.*

Cap. VIII.

122. Caput viri Christus, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: Ex eiusdem Epist. 1. ad Corinth. cap. XI. XII. XIII. ac XIIII. *Atqui tum de scriptura hac, tum de illis* 1. *Corinth.* 11. Vir non debet caput velare, quum sit Dei imago, *&*: Mulier potestatem, *siue* velum, *vt infrà legitur*, supet caput habere debet propter angelos; *videat lector Adnot. nostras suprà Tom.* 2. *lib. de Veland. virgin. cap.* 7. *&* 8. *num.* 51. 52. 55. *vbi ex professo latè eas Auctor tractat. Verùm illud*: imago Dei, *aut aliter quam Auctor, sed latiùs vrget aduers. Marc. Epiphan. Confut.* 11. *ex hac Epist.* 1. *ad Corinth.*

123. Sæpè iam ostendimus, hæreses apud Apostolum inter mala vt bonum poni, &c.] *Adludit ad librum de Præscript. aduers. haret. vbi sæpè citatur illud Apostoli hoc eodem capite*: Oportet hæreses esse, *nempè cap.* 1. 4. 5. 30. *&* 39. *quorum secundo & postremo loco etiam illud*: vt probabiles (*siue electi*) manifestentur; *vbi vide Adnot. nostras num.* 23. *& verò sicut hîc*: probabiles *legit, etiam lib. de Anima cap.* 3. *lib. de Resurr. carn. cap. vltimo, & alibi frequenter.*

124. Proinde panis & calicis sacramento, &c.] *Adludit haudubiè ad lib.* 4. *aduers. Marc. cap.* 40. *vbi vide Adnotat. nostras num.* 663. *&* 664. *eo meus Auctor, Lectorem remittit*; nihil hîc insuper tractans *de institutione* sacramẽti corporis & sanguinis Domini, *& præparatione ad id necessaria, quæ latiùs prosequitur Apostolus, præter* iudicij mentionem, *de quo sic ille*: *Quòd si nosmetipsos diiudicaremus, non vtique iudicaremur*; *dum iudicamur autem, à Domino arripimur.*

125. Nunc de spiritalibus dico, &c.] *Hîc transit ad* 1. *Corinth.* 12. *caput, non aliud legens quàm*: dico, *pro eo quod alij*: *nolo vos ignorare, & Syriacus Interpres*: *velim vos scire*; *locum hunc intelligens* (*non aliter atque Ambr. Chrysost. & Theophil.*) *de septem donis S. Spiritus, atque adeò Apostolum conuenire cum Isaia cap.* XI *latissimè deducens.*

126. Prodibit virga de radice, &c.] *MS. Vatic. cod.* Prodiuit, *sed illud retinui, quòd in futuro legant aliæ æditiones omnes, & ipse etiam Auctor suprà Tom.* 1. *lib. aduers. Iud. cap.* 9. *quo sit vt etiam mox substituerimus ex altero Vatic. MS. cod.* & replebit, *pro eo quod erat*: repleuit. *Atqui legit Paraphrastes*: Et flos de radice eius ascendet, de virga; *vt ostendat se per virgam intelligere B. Mariam Virginem, sicuti supra ac pertius lib. de Carne Christi, cap.* 21. virga ex radice, Maria ex Dauid; flos ex virga, filius Mariæ, qui dicitur Iesus Christus. *Id est enim quod paulò post etiam hîc repetit*: Christum in floris figura ortum ex virga profecta de radice Iesse, id est virgine generis Dauid filij Iesse. *In quo Auctorem imitantur B. Hieronym. in Comment. Isaiæ, & Ephrem*

Orat.

Orat. de S. Virg. laudibus, & B. Leo Papa 1. serm. 4. de Natiuitate Domini; quum alij malint radicem, *Christum ipsum interpretari. Atqui de varia verbotenus, eodem tamen sensu eius loci translatione, vide Adnot. nostras dicto loco lib. aduers. Iud. num. 119. quæ ipse infrà transponit, vt accommodet Apostolo. Sunt verò Tertullianicæ voces hîc & paulopòst :* obuentura, *&:* censu.

127. ablato à Iudæa sapiente, & prudente architecto, & consiliario, & Propheta, &c.] *Latius hîc citat locum Isai. 3. quàm suprà lib. aduers. Iud. cap. 13. lib. 1. aduers. Marc. cap. 24. & huius lib. cap. 6. non aliud citet quàm de* sapiente architecto, *quem* LXX. *distinguunt à prudente auditore. Atqui legimus partim ex prioribus locis, partim ex 2. Vatic. MS.* vt hoc (*pro:* hæc) sit: Lex & Prophetæ (*pro quo erat :* Propheta) vsque ad Ioannem, *quod ipsum Luc. 16 suprà tractatum est lib. 4. adu. Marc. cap. 33.*

128. charismata, &c.] *Retinuit vocem Græcam Apostoli* χαρισμάτων, *quam vertit Latinus vulgatus Interpres:* gratiam, *Auctor verò paulopòst:* donum, *singulari numero.*

129. Ascendit in sublimitatem, &c.] *Ad explicationem adfert locum Psal. 67. non iuxta* LXX. *sed magis iuxta quod citatur ab Apostolo Ephes. 4. de quo partim etiam infrà c. 18. vbi* sublimitatem *vertit quod Græcè est* ὕψος; *In hoc tamen differt ab vtrisque, quòd legat & interpretetur:* filiis hominum, *pro eo quod illi:* hominibus. *Sed in scripturis 1. Cor. 4. ac Gal. 4. & 1. Corinth. 7. nihil variat. Atqui :* donatiua, *vox Tertullianica est.*

130. In nouissimis diebus effundam, &c.] *Prorsus sic eastigauimus ex altero MS. Vatic. pro :* nouissimis temporibus. *Nam quum Ioëlis 2. dumtaxat habeatur : Et erit post hæc; Apostolus Petrus Act. 2. explicationis gratia legit :* In nouissimis diebus, *iuxta editiones omnes Græcas, Syriacam, & Latinas; & ipse quoque Auctor bis idipsum mox repetit. Mallem etiam in illis vtroque loco legere :* filij filiæque vestræ, *quàm:* eorum; *sed quia hoc habent etiam MS. nolui quid immutare.*

131. Alij, inquit, datur per spiritum, &c.] *Hîc redit ad verba Apostoli huius capitis. In quibus solùm differt, quòd legat dumtaxat :* alij virtutum, *omissa voce :* operatio, *cui consentit Interpres Syrus legens :* alij virtutes, *quum tamen plurali numero, vt reliqua pleraque, legatur à Græcis* ἐνεργήματα; *quos secutus est in hoc econtrario, quòd bis legat:* linguatum. *Atqui habet Vatic. alter MS.* in spiritalitate iuterpretanda; *sed quod alij legunt voce Tertullianica :* specialitate, *magis conuenit cum eo quod præcedit :* Compara denique species Apostoli & Isaiæ.

132. qui corporis nostri per multa & diuersa membra vnitatem, charismatum variorum compagini adæquauit, &c.] *His paucissimis expressit, quicquid eodem capite sequitur apud Apostolum per versus multos; ex quibus urget etiam dumtaxat B. Epiphan. aduers. Marc. Confut. 12. ex hac 1. Epist. ad Cor. illud:* Sed Deus contemperauit corpus.

133. Qui de dilectione quoque omnibus charismatibus præponenda, &c.] *Sic Paraphrastice totum cap. 1. Corinth. 13. tribus dumtaxat verbis adtingens, illud explicat:* maior autem horum est dilectio, *comparans etiam illud cum præcepto dilectionis, Deuter. 6. Vos legimus rursum ex altero Vatic. MS. cod. &* proximum tuum tamquam teipsum, *pro :* tibi tamquam te.

134. Quod, etsi in Lege scriptum esset, commemorat: in aliis linguis, & in aliis labiis locuturum creatorem; cum hac commemoratione, &c.] *Ita distinguendus necessariò hic locus, vbi transit ad 1. Cor. 14. cap. in quo illud Isai. 28. citat Apostolus ad* confirmandum charisma linguarum, *de quo latissimè tractat penè vsque ad finem capitis. Non solùm autem idipsum aduers. Marc. adfert B. Epiphan. Confut. 14. sed etiam Confut. 13. quod præmittitur:* Sed in Ecclesia volo quinque verba mente mea loqui; *vbi tradit erroneè addidisse Marcionem, propter legem.*

135. Æquè præscribens silentium mulieribus in Ecclesia, &c.] *Hîc similiter aduers. Mart. vrget Apostolum, vt* silentium mulieribus præscribat, ex lege (*nempè Gen. 3. illa : sub viri potestate eris*) accipere subiiciendæ fœminæ auctoritatem.

136. Ædat aliquem Psalmum, &c.] *Adludit hîc ad illud quod præcedentibus præmittitur apud Apostolum :* Vnusquisque vestrum Psalmũ habet, *&c.* ἀποκάλυψιν (*quam vertit Auctor :* visionem) habet; interpretationem linguæ *habet. Sic enim legit Auctor pro eo quod est : linguam habet, interpretationem habet, ponens etiam intermedium :* orationem, *pro eo quod Apostolus habet : doctrinam. Quod verò addit:* in ecstasi, id est, amentia, *& illud :* mulierem apud se prophetasse, *&c. ad Maximillam Montani pedissequam, atque adeò ad errorem Montanistarum (de quo inter Paradoxa Auctoris) pertinet; vbi etiam de* ecstasi, *sicut & infrà ad fragmenta sex librorum eius argumenti Tom. 4.*

Cap. IX.

137. Interim Marcionites nihil huiusmodi exhibebit, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus :* Ex eiusdem Epistol. 1. ad Cor. cap. xv. parte prior; *vbi eadem ipsa pleraque repetit, quæ suprà lib. de Resurr. carn. locis mox citandis, quæ ipsa etiam adfert B. Epiphan. Confut. 16. Lego autem ex coniectura Rhenan. in margine :* qui timet iam, *pro :* qui tum etiam, *ob easdem planè litteras, & ex altero MS. Vatic.* pronuntiare, *pro :* prænuntiare.

138. Mortuorum resurrectionem quomodo quidam tunc negarint, &c.] *De hoc ibi cap. 48. De illo verò :* quod vulgus ipsum defunctos colebat, *&c.* Ceterùm corpora, aut ignibus statim, aut feris, *&c.* abolebat, *cap. 1. vbi latiùs & nostris Adnot. num. 2. & 3. De* proprietate vocabulorum *tam* mortuorum *quàm :* resurrectionis, *cap. 18. vbi etiam citat illud Gen. 3.* Terra es, & in terram ibis. *Rursum de illo:* Quia per hominem mors, & per hominem resurrectio, *cap. 48. vbi mirum est non addi:* mortuorum, *quod habent æditiones omnes. Et ibidem de illo :* Sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes viuificabuntur; *quod hîc paulo aliter in prima persona expressit :* sic in Christo viuificamur omnes sicut mortificamur in Adam. *sed eo tẽpore variabant exemplaria.*

139. oportet enim regnare eum, donec ponat inimicos eius sub pedes eius, &c.] *Sic ad verbũ ex Græco, quomodo etiam suprà lib. aduers. Hermog. c. 11. ad eundem adludens locum, sicuti & lib. de Carne Christi. c. 15. vbi prosequitur:* carnem nõ statim resurrecturam,

nondum enim, inquit, Christus inimicos suos oppressit.

140. sede ad dexteram meam, &c.] *Ea occasione, Psalmi 109. maiorem partem hoc loco explicat, quum ex illo id quod præcesserit, desumpserit Apostolus; docens non posse, iuxta quod Iudæi detorquent, in* Ezechiam *competere, sed in solum Christum. Variat autem in ipsis his verbis, pro eo quod alij omnes: à dextris meis. Prorsus & cum B. Iustino Mart. adu. Tryphon. lego:* & dominaberis, *pro eo quod aliæ æditiones omnes:* dominare, *vel:* dominabitur. *Negat autem* dominatum Ezechiam in medio inimicorum suorum.

141. quia is, aiunt, sedit ad dexteram templi, & hostes eius auerterit Deus & absumpserit, &c.] *Rhenanus hunc locum castigauit*, quia is sederit; *sed male legere:* quia is, aiunt (*nempè Iudæi*) sedit ad dexteram templi, *pro eo quod erat in prima æditione*: ait; *quamquam etiam hoc ipsum* ad dexteram templi, *de suo addidisse videntur Iudæi; neque enim aliud habetur 4. Reg. 19. aut Isai. 39. quàm quod* Ezechias *ascenderit & intrauerit in domum Domini. Verùm desumpsit totum istud Auctor ad verbum ferè ex B. Iustino Mart. adu. Tryphonem.* Illud, *inquit*, Dicit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, *&c.* in Ezechiam dictum esse, *Magistri vestri & Rabini exponere sunt ausi, proinde atque is iussus fuisset* in dextera templi parte sedere; *quando per nuncios suos ipsum Rex Assyriorum minis terruit, & per Isaiam, vt illum non timeret, ei est significatum; & quæ Isaias dixerat, re ipsa contigerint, vt* auersus fuerit Rex Assyriorum, *quoniam oppugnaret Hierusalem in diebus Ezechiæ; & angelus Domini in castris Syriorũ ad* 185. millia virorum cæciderit. *Atqui est ibi Ellypsis,* & cetera: Ante luciferum. *vt subintelligatur nempè illud:* Ante luciferum, *& sequentia.*

142. & in Ezechiæ natiuitatem, &c.] *Rectè istud refutat aduersus Ebionæos hær. 30. B. Epiphan. probans ex scripturis Ezechiam, cùm prædicet et Isaias c. 11. Ecce virgo concipiet, natum fuisse annos* XI. *B. Iustino suffecit dicere, quòd Ezechias ex virgine non fuerit natus.*

143. Nos ædimus Euangelia, &c.] *Hìc protestatur quòd Marcion tum Euãgelij Lucæ tria priora capita, tum totum Matthæi Euangelium reiiciebat, adferre volens ex cap. 2. Lucæ & 4. Matthæi testimonia; quæ ipsa etiã paulò prius adlegat B. Iustinus.*

144. Cur autem adiecit: ex vtero, &c.] *Istud in simili etiam exposuit Auctor suprà lib. 3. adu. Marc. cap. 20. tractans illud Psal.* 131. Ex fructu ventris tui ponam super thronum tuum. *Legimus verò cum altero Vatic. MS. cod.* edixisset Deus, *voce Tertullianica, pro:* dixisset.

145. Quod & in ipso hîc accedit, &c.] *Tum ex interpretatione Rhenani, tum ex altero MS. Vatic. supplemus:* in ipso, *nempè Christo, vti ille rectè, qui etiam* accedit *accipit, pro:* accidit, *vt suprà:* Demutationi adscribes quæ accedit resurrectioni. *Porrò* quod & in ipso, *aptè refertur ad id quod sequitur:* Tu es sacerdos in æuum. *Nam & sacerdotium Christi spirituale est.*

146. nec sacerdos autè Ezechias, nec in æuum etsi fuisset, &c.] *Istud etiam penè ad verbum ex Iustino, qui similiter adfirmat non* fuisse Ezechiam sacerdotem perpetuum secundum ordinem Melchisedech, *quod eodem Psal. 109. de Christo adseritur, immò* nec sacerdotem, *vtpotè Regem Iuda. Atqui in sequentibus loquens de* Christi sacerdotio secundum ordinem Melchisedech, *tacitè ad Apostolum alludit ad Heb. 7.* & de acceptatione Abrahæ gentis, *ad eundem Rom. 11. vbi indicat omnem Israël salvum fore, postquàm plenitudo gentium intrauerit.*

147. Est & alius Psalmus ita incipiens: Deus iudicium tuum Regi da, &c.] *Etiam hoc quasi aliud agens sumpsit ex eodem scripto B. Iustini Mart. vbi multo antè: Sunt & alia, inquit, suprà adlegata, & à Dauide prolata verba* (*nempè Psal.* 71.) *quæ in Salomonem concepta & scripta esse insipienter adiudicauerunt; qui id ex illo solo probat:* Ante solem manebit nomen eius. *Auctor certè multo plura adnotauit, quæ in illum competere non possunt; addens scilicet locum tractasse occasione illius quod in medio Psalmo positum sit:* Inimici eius puluerem lingent, subiecti vtique, *inquit*, pedibus eius. *Nihil autem differt ab aliis huius Psalmi versionibus Auctor, præsertim quòd legat:* Descendit tamquam imber, pro: Descendet. *Similis verò est locus suprà Tom. 1. in fine lib. aduers. Iud. ex Psal. 2. & 44. & Isaiæ 55. Atque paulò post suppleo ex altero Vatic. MS.* cuius nomen in æternum, *quia præcedit:* in æuum.

148. Contrà Salomon (audeo dicere) etiam quam habuit in Deo gloriam amisit, &c.] *De hoc vide suprà Adnot. nostras lib. 2. aduers. Marc. cap. 23. num.* 152.

Cap. x.

149. Reuertamur nunc, &c.] *Caput hoc insipidum:* De eiusdem Epist. 1. ad Corinth. cap. xv. pene posteriori.

150. Ad resvrrectionem, cvi et alias qvidem proprio volvmine satisfecimvs, &c.] *Hìc haudquàquè singulas librum de Resurr. carnis, vtpotè* quo omnibus hæreticis restiterit, *ita, inquam, omnibus qui Resurrectionem oppugnabant, nempè Sadducæis, Marcionitis, Basilidi, Valentino, & Apelli, quorum eius lib. cap. 2. meminit nominatim.*

151. Quid, ait, facient, qui pro mortuis baptizantur? &c.] *Istud ipsum tractauit eiusdem lib. cap. 48. vbi, sicuti num. 347. hinc adnotauimus quæ ad illum loci intellectum faciebant, ita vicissim hunc locum laciniosiorem reddunt quæ illic habentur. Exempli gratia, quod hìc dicit:* vanè illos pro mortuis baptizari, *ita dicit:* præsumptione id illos instituisse; *& quod paulò post hìc explicat pro* mortuis tingui, pro corporibus est tingui (*sic enim bis lego more Tertullianico, pro:* tingi) *&:* Quid facient, qui pro corporibus baptizantur? *clariùs ibi expressit:* Quid & ipsos baptizari ait, si non quæ baptizantur corpora resurgunt? Anima enim non lauatione, sed resipiscentiæ sanctitur, *id est, more Tertullianico, sanctificatur. Atqui ad huius loci intellectum facere, quæ habet de Marcionitis in hunc locum Theophilactus, admonuit Dn. Latinius; quòd nempè quoties non baptizatus aliquis apud ipsos moriebatur, sub defuncti lectulo aliquem occulebant, qui Marcionitis circumstantibus, ac quærentibus à mortuo, vellétne baptizari, responderet: Vellem; quem proinde pro defuncto baptizabant, sese hoc Apostoli testimonio defendẽtes. Verùm tamquam præsumptionem id vtrobique traducit Auctor, & proinde alium dat sensum iam dictum.*

152. Viderit institutio ista; Kalendæ si fuerint Februariæ, & cetera.] *Sic malo distinguere eum*

TERTULLIA
Cum Annotationib
PAMELII
A. V.
16.

cum Rhenano, quàm quod habetur vulgò: Viderit institutio. Ista Kalendæ, &c. magis enim illud ad phrasin Tertullianicam pertinet. Ac si dicat: Viderit institutio ista, nempè baptizari pro mortuis fortè (id enim significat Auctori: si fortè) Kalendæ Februatiæ, id est (sicuti rectè Rhenanus) sacra, quibus hoc mense Romanus populus februabatur, id est lustrabatur per ignem, respondebunt illi, nempè Marcioni, petere pro mortuis, vtpotè baptismum pro mortuis. Quasi proinde (vti idem) significetur lustrationis Februalis loco mortuorum baptizationem fortassis successisse apud quosdã Christianos, & ex illo lustrandi ritu sollemni irrepsisse. Hactenus ille non malè. Nam Kalendarum Februariarum etiam tum simili ritu vsitatarum meminit B. Chrysost. homil. de Kalendis. Illi etiam Ven. Beda consentit lib. de Temporibus, ceremonias ardentium cereorum, quos hodie Christiani eo die qui Purificatæ Mariæ dicatus est, ex more circumferunt, à Februalibus Romanorum sacris originem sumpsisse. Ita, inquit, pertinaci paganismo mutatione subuentum est; quem rei in totum sublatio, potius irritasset.

153. denotare, &c.] *Pro arguere (inquit idem Rhenan.) vt lib. de Patientia, c. 3.* Parum hoc, si non etiam proditorem suum secum habuit, nec constanter denotauit.

154. Habemus illũ alicubi vnius baptismi definitorem, &c.] *Nempè Ephes. 4. De quo ipso vide suprà late tractatum adu. Anabaptistas lib. de baptis. cap. 15. & ibidem in Adnotationibus nostris. Siue autem illud legas, siue cum altero Vatic. MS.* diffinitorem, *perinde est. De Prouerbio:* hunc gradum figimus, *vide nostra Prolegomena. Adnotat verò rectè Rhenanus legi posse:* discceptationem, *pro:* discrepationem; *sed quod hoc sit in MS. Vatic. nolui quid immutare.*

155. Sed dicent quidam: Quomodo mortui resurgent; quo autem corpore veniẽt, &c.] *Suprà loco iam dicto lib. de Resurr. carnis, legit magis secundum Apostolum:* Sed dicet quis. *Et vtrobique magis consentit Græcis exemplaribus, qui legunt* ἐγείρονται, *&* ἔρχονται. *Et verò* quo corpore, *tractat latius cap. 52. Et quòd eodem corpore venient, eiusdẽ lib. cap. 56. 60. 61. ac 62. idque* contra alios hæreticos, *nempè* Valentinum & Apellem, *qui non* negabant resurrectionem, sed alterius qualitatis carnem futuram *adserebãt; non* contra Marcionem qui resurrectionem carnis in totum negabat, soli animæ salutem repromittens, *vti eiusdem lib. cap. 2. de vtrisque manifestum sit.*

156. obducitur, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.) cõuincitur, subaudi, Marcion. Hoc verbo in hunc sensum crebrò vtitur, vt suprà adnotauimus, & infrà sumus adnotaturi.*

157. Denique si proponit exempla grani tritici, &c.] *Alludit ad illud etiam suprà tractatum, c. 52.* Non quod futurum est corpus seminatur, sed nudum granum, si fortè (εἰ τύχοι) tritici (*siue* fruméti) vel alicuius eiusmodi. Deus autem dat illi corpus prout volet (*Græcè* ἠθέλησεν) & vnicuique seminum proprium corpus. Et (*sic enim lego, pro:* vt) aliã quidem carnem hominum, aliam verò pecudum & volucrum (*omisso hîc quod ibi addit:* aliam piscium) Et corpora cœlestia atque terrena, *siue, vti ibi legit:* supercœlestia; & aliam gloriam solis, & lunę aliã, & stellarũ aliam. *De quibus vide ibidẽ Adnot. nostras.*

158. Sic & resurrectio, &c.] *Pulcrè id explicat Auctor sicut & sequentia, quæ sic supplemus:* Seritur in corruptela; resurgit in honestatem & virtutem; *nam apud Apostolum, & suprà sic legitur, immò ibi latiùs citantur Apostoli verba; vbi vide Adnotat. nostras num. 379.*

159. Proinde etsi seritur animale, resurgit spiritale, &c.] *De hoc ibidem Auctor, & latiùs cap. 53. vbi vide Adnotat. nostras in eadem penè verba per totum caput, & latiùs inter Paradoxa Auctoris in Prolegomenis de illo:* Etsi habet aliquod proprium corpus anima vel spiritus.

160. dici capit, &c.] *Vsum (inquit Rhenan.) huius verbi* capit *multis iam locis adnotauimus. Sic enim vertit quod Græci* ἐνδέχεται *dicitur, quo & illi impersonaliter vti solent. Hîc tantum valet ac si diceret: recidit in appellationem vt animale dicatur, siue meretur animale dici. Sic lib. de Resurr. carn. c. 26.* Quã & patrum dici capiat, *& lib. 3. adu. Marc. cap. 6.* Id enim intelligi vel non intelligi capit.

161. Non primum quod spiritale, &c.] *Similiter vertit suprà quod habet Apostolus post verba sequentia, & idipsum etiam Auctor indicat illis verbis:* Ad hoc enim & de ipso Christo præstruit, *&c.*

162. Factus primus homo Adam in animam viuam, &c.] *Adnotatu dignum quod subdit:* hæreticum stultissimum (*nempè Marcionem*) posuisse Dominum nouissimum pro nouissimo Adam; *vti hinc constet, hæreticis vsitata scripturarum immutatio.*

163. Eodẽ modo & in nomine hominis reuincetur, &c.] *Nempè Marcion, eo quòd substituerat:* secundus Dominus de cœlo, *pro eo quod Apostolus:* secundus homo de cœlo. *Quam variam lectionem coniicio in caussa fuisse, vt explicationis & reuincendarum hæresẽon gratia, legi coperit apud Græcos iam ætate B. Chrysostomi & Theophilacti,* ὁ δὲ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ, *id est: secundus homo ipse Dominus de cœlo; nec aliter Syriacè; quamquam interim vulgato Latino Interpreti, & ipsi Tertulliano consentiãt BB. Ambr. & Hieron. alicubi. Quæ rectè addit Auctor:* Sequentia enim (*Marcionem nempè*) comprimunt; Qualis qui de terra, tales & terreni, & qualis cœlestis, tales & cœlestes; *vbi subintelligi hominem aut homines adnotat. Atqui de intellectu huius scripturæ vide suprà lib. de Carne Christi, cap. 8. & 17.*

164. Sicut portauimus, inquit, imaginẽ terreni, portemus & imagin ẽcœlestis, &c.] *Est hîc adnotãda Auctoris explicatio:* Portemus enim, inquit, non portabimus; præceptiuè, non promissiuè; *contra Erasmum, qui opinatur aptius esse huic loco futurum tempus; atque adeo etiam minus tolerandã Latina Vulgatæ editionis Isidori Clarij castigatio, qui substituit:* portabimus, *pro:* portemus; *quum istud legant non modò Latini B. Cyprian. lib. de Disc. & hab. virg. lib. de Zelo & liuore, lib. 2. Testim. cap. 10. & lib. 3. cap. 11. B. Ambros. in Comment. sed etiam Græcolatinus B. Iren. lib. 5. cap. 9. Immò Græcus Theophilactus, vel Erasmo teste, vtramque lectionem interpretatur, & insuper quidam Græci codices legunt* φορέσωμεν, *id est:* portemus, *pro eo quod alij,* φορέσομεν.

165. Hoc enim dico fratres, quia caro & sanguis regnũ Dei non possidebunt, &c.] *Istud latissimè tractat lib. de Resurr. car. Tertullian. c. 49. 50. & 51. quò, & ad Adnotat. nostras ibidem Lectorem remittimus; prout etiam de illo ad Gal. 5. vbi* operibus carnis abstulit regnum Dei; & quod aliàs (*id est alibi, nempè Rom. 8.*)

dicit Apostolus: Eos qui in carne sunt, Deo placere non posse.

166. Ita & corpus carnalium operum vas est, anima est autem quæ in illo venenũ alicuius mali facti tẽperat, &c.] *De hoc Auctoris loquẽdi modo, præterquàm quòd suprà adtigimus lib. de Anima, cap. 40. num. 455. vide latiùs nostra Prolegomena inter Paradoxa ipsius.*

167. merebitur Dei regnum per expiationem eorum quæ in corpore admisit, &c.] *Facit etiam hic locus, sicuti plurimi alij suprà, pro meritis operum, contra hodiernos hæreticos.*

168. Resurgent enim mortui incorrupti, &c.] *Alio ordine hæc citat Auctor quàm habeatur apud Apostolum. Illa enim verba ibi intermedia primo loco ponit, & deinde coniungit, sicuti etiam suprà lib. 3. adu. Marc. cap. vlt.* Et nos mutabimur in atomo, in oculi momentaneo motu; *vbi videtur pro illorum sententia facere qui legunt:* ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, *pro eo quod alij:* ἐν ῥιπῇ, *id est: in ictu. Suprà interim lib. de Resurr. carn. cap. 51. eodem quidem modo legit, sed ordine Apostoli seruato. De* demutatione *autem quid Apostolo dicatur, vide suprà dict. lib. de Resurr. carn. cap. 41. & 42. etiam de illo quod pulcrè hîc ab Auctore explicatur:* Oportet enim corruptiuum hoc, *&c.* induere incorruptelam, *& c. & de illo Matth. 22.* Erimus sicut angeli Dei, *eiusdem lib. cap. 62. Quibus locis vide & Adnotat. nostras. Atqui castigamus mox secũdum vestigia alterius Vatic. MS. iuxta quod etiam suprà nu.* 165. caro & sanguis regnum Dei non cõsequentur, *pro:* consequetur.

169. accedit resurrectioni, &c.] Accedere (*inquit Rhenan.*) *frequenter vsurpat pro accidens esse; vt in præcedentibus:* Quod & in ipso hîc accedit, *& paulo antè:* Nisi ex accedentibus cui magis competant.

170. Vbi est mors victoria tua, vel contentio tua? vbi est mors aculeus tuus? &c.] *Sic hîc ex MS. Vatic. addentes* tua; *iterum legentes:* vel; *pro eo quod substituerat Rhenanus* vbi. *Voluit enim Auctor indicare variã eius loci lectionem tam Græcam, quàm Latinam, de qua suprà latiùs Adnot. nostris in l. de Resurr. carn. cap. 51. num. 368. nisi fortè ex margine irrepserit:* victoria tua vel; *nam Auctori visitatam esse lectionem:* vbi est contentio tua, *quamquam ordine verborum sequẽtium immutato, ibidem ostendimus.*

171. Nec alij Deo gratias dicit, quòd nobis victoriam, *&c.* præstiterit, &c.] *Quum hîc nihil variet à vulgato Interprete, videtur probabile, vtramque illam lectionem Auctorẽ edidisse, quum etiam hîc* τὸ νῖκος *vsurpet Apostolus. Ceterum ex cap. XVI. Epist. prioris ad Cor. nihil adiecit Auctor, neque etiam B. Epiphanius, puto quòd id Marcion rescidisset.*

CAP. XI.

172. Si Deus cõmune vocabulũ factum est, &c.] *Titulum veterem ad marginem sic auximus:* DE EPISTOLA II. AD CORINTHIOS ex cap. I. III. & IIII. *nam ex II. nihil adfert. Atqui rectè addit:* vitio erroris humani, *ad idololatriam adludens,* qua plures Dei dicuntur & creduntur; *de qua suprà T. I. Apologet. adu. Gent. & Tom. 2. l. de Idolol. locis quàm plurimis.*

173. Benedictus tamẽ Deus Domini nostri Iesu Christi, &c.] *Istud adfert ex Apostolo 2. Cor. 1. sicuti quod mox subiungit:* misericordiarum pater, *explicans ex scripturis Gen. 1. & Daniel. 3. illud:* Benedictus, & actiuè & passiuè.

174. & ab vniuersis benedicitur, habes Danielem, &c.] *Quum istud citetur iuxta Theodotionem & LXX. non verò iuxta Hebræos, Danielis 3. vbi tres pueri hymnum cantasse leguntur:* Benedicite, *in quo ab vniuersis benedicitur Deus; confirmatur illum cantici auctoritas. Quod etiam Rufinus lib. 2. aduers. B. Hieron. immò & ipse Hieron. lib. 1. Inuect. in eundem, & B. August. sermon. 47. de Sanctis, agnoscunt tam tum in Ecclesia vsitatum fuisse. Citantur quoque alicubi suprà, ni fallor, ab Auctore ipso quædam cantici verba. Quæ & à B. Cyprian. lib. de Orat. Dominica citatur illud etiam apud Hebræos desideratum: Tunc illi tres quasi ex vno ore hymnum canebant, & benedicebant Dominum.*

175. misericors & miserator & misericordiæ plurimus, &c.] *Ordine verborum immutato, & phrasi sua, citat istud ex cap. 3. Ionæ, addẽs* & misericordiam præstitam Niniuitis, *Ion. 3.* Ezechiæ, *4. Reg. 20.* Achab, *3. Reg. 21. &* Dauid, *2. Reg. 12. de quibus prænobis, iisdem verbis, suprà lib. 4. adu. Marc. cap. 10. Ieq autem ex altero MS. Vatic. cod. more Tertullianico:* Iezabelis, *pro:* Iezabel.

176. Accidens enim est quod adscribitur, &c.] *Pulcra definitio* Accidentis.

177. Sic & testamentum nouum, &c.] *Quod aliud agens transit ad illud 2. Cor. 3. Qui idoneos nos fecit ministros* noui testamẽti, non littera, sed spiritus; *quare rectè Rhenan. castigauit:* etsi non littera, at non spiritus. *Adludit etiam ad id quod præcedit:* sed spiritu *Dei viui, non in tabulis lapideis, quum subiungat:* Ideoque qui litteram tabulis lapideis (*Exod. 24.*) inciderat, idem & de spiritu edixerat: Effundam, *&c. Ioel. 3. Rediens verò ad verba 2. Cor. 3.* Et si littera occidit, spiritus verò viuificat, *id comparans cum scriptura Deuter. 32. non semel suprà citata. Atque hîc aduers. Marc. ex Epist. II. ad Corinth. Confut. 2. nunc in medium adferre illud c. 1.* Quotquot enim sunt promissiones Dei, in ipso ipsum etiam sunt, quapropter & per ipsum; Amen Deo.

178. Olim duplicem vim creatoris vindicamus, & iudicis & boni, &c.] *Sic legimus ex altera Vat. MS. cod. pro:* vindicamus; *quia adludit ad 2. lib. aduers. Marc. cui hunc titulum dedimus:* DE DEO IVSTO, ET TAMEN OPTIMO.

179. Cõmemorat & de velamine Moysem faciem tegebat incontemplabilẽ filiis Israel, &c.] *De hoc quod sumpsit Apostolus ex cap. 34. Exod. vide suprà Adnotat. nostras lib. 4. adu. Marc. cap. 22. num. 344. Atqui & istud, & quod sequitur:* Si ideo veritatem maiorem, *&c. magis paraphrastice, quàm Apostolo, quàm ad verbũ. Legimus* Moysei, *pro:* Moysi, *ex Vatic. 2. MS. Idque tum hîc, tũ paulo post etiam fecimus.*

180. Sed obtusi sunt sensus mundi, &c.] *Rhenanus habet quòd Auctor in hac translatione Latina Interpretem consentiat, quantumuis Græce sit:* ἐπωρώθη τὰ νοήματα. *Quibus consentit etiam B. Cyprianus lib. 2. Testim. aduers. Iud. cap. 4. quare & hîc nimis liberè est Clarius. Vatic. MS. stigatio: obcæcati sunt. Legimus vero ex altera Vatic. MS. cod. more Tertullianico:* De Israële (*pro:* Israël) usque dicit: ad hodiernum vsque velamen idiotismo *audi, impositum est*) in corde ipsorum. *Nihil tamen differt in eo quod sequitur, nisi quòd phrasis sua dicat de ponentaliter:* Quum verò conuerterit ad Deum, *pro* conuersus fuerit) auferetur velamen.

181. Dicit ergo nos iam aperta facie, &c.] *Ad*

variat ab aliis Auctor, quòd legat dumtaxat: contemplates Christum, *pro: gloriam Domini; magis verò Græco contextui conuenit illud:* eadem imagine transfigurati à gloria, *&c.* in gloriam, *vbi Parenthesi distinximus intermedium illud* (qua scilicet & Moyses transfigurabatur à gloria Domini.)

182. tamquam à Domino (inquit) spirituum, *&c.*] *Quod mirum est, differt hic ab æditionibus omnibus Auctor legens:* à Domino spirituum, *quum omnes legant in singulari, aut:* à Domini spiritu; *quomodo B. Ambr. Theoph. & vulgatus Interpres; aut:* à Domino spiritus, *sicuti Græci codices hodierni; aut:* à Domino spiritu, *velut Græci quidam & Syrus Interpres; aut denique:* ad Domini spiritum, *si mendosi non sint codices, quemadmodum B. Augustinus lib. de Ciuitate Dei 22. cap. 29.*

183. Nos contrà sic distinguendum dicimus: In quibus Deus; dehinc æui huius excæcauit mentes infidelium, &c.] *Sic Auctor istud 2. Cor. 4. distinguit, aduersus Marcionem, qui legebat:* In quibus Deus æui huius, &c. *quamquam interim paulopòst nihil facere pro Marcione ostendat, etiamsi distinguatur posteriori modo, si per* Dominum æui huius interpretemur diabolum; *ostendens denique prorsus illius interpretationi de* Deo creatore, *repugnare quod sequitur:* quoniam Deus qui dixit ex tenebris lumen splendescere, reluxit in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis suæ in persona Christi. *Sic enim, iuxta Apostolum, & ipsum Auctorem suprà lib. de Resurr. carn. cap. 49. distinguo, nouam periodum ibi incipies:* Quis dixit: fiat lux? *Quem postremum locum Apostoli B. Epiphan. etiam adu. Marc. adfert Confut. 2. ex hac 2. Epist. ad Cor. Atqui priorem illam distinctionem (quam magis etiam probare videtur Tertullianus) desumpsit ex B. Irenæi lib. 3. cap. 7. qui etiam similes locos hyperbatis plenos ex Apostolo citat; quos sequuntur B. Chrys. Theophil. & alij Græci, quòd difficile esset explicare quomodo* diabolus Deus huius æui *diceretur. Posteriorem maluerunt amplecti B. Cyrillus citantibus Scholiis Græcis, et B. Ambrosius. Vtramque adtingunt & B. Chrysost. & B. August. lib. 22. contra Faustum, cap. 2. & 9. putans nihil absurdi esse,* Diabolū vocari Deum huius æui, *quum dictum sit ab Apostolo: Quorum Deus venter est; & in Psalmo: Dij gentium dæmonia. Prorsus autem legendum:* Ita non huius æui Deus, *pro:* Ita etsi, *quia hactenus priorem sensum prosequitur, posteriorem dumtaxat incipiens eo loco:* Et positum, *&c. vbi etiam sustulisse illud:* esse; *quum sequatur:* huius æui Dominum (*seu potius:* Deum, *quamquã noluerim immutare, quòd illud legant etiam MS. Vatic.*) diabolum interpretari. *Atqui:* contẽtus victoriæ, *in Genitiuo, phrasis est Tertullianica* (*etiam adnotante Rhenano*) *&:* næ, *Græcum est Aduerbium, pro certè, profectò.*

184. Ero similis altissimi, ponam in nubibus thronum meum, &c.] *Infrà ca. 17. citat istud Isai. 14. magis cõformiter æditionibus omnibus* (*nam hic ordinem immutauit*) Ponam in nubibus thronum meum, ero similis altissimo. *Est autẽ vtraque lectio bona, siue:* altissimi, *siue:* altissimo. *Veruntamen adhuc paulo aliter legunt æditiones aliæ, vtpotè priori loco: super astra cœli ponam thronum meum, & deinde:* ascendam *super nubes. Supplemus autem paulopòst:* Et de illuminatione mundi, *&c.*

185. Significatum est (inquit) super nos, &c.] *Peculiaris est hæc Auctoris Psal. 4. lectio, pro eo quod alij omnes transferunt: Signatum est; verùm videtur Auctor legisse* ἐσημάνθη, *derivat.* σημαίνω, *quod & significo, & signo, verti potest, pro eo quod hodie Græcè legitur* ἐσημειώθη, *à* σημειόω. *Atqui de phrasi Tertullianica, qua* personam, *Græcè* πρόσωπον, *hìc pro facie quater interpretatur, vide suprà lib. 3. adu. Marc. cap. 6. nu. 39. sicuti etiam de illo ad quod videtur hìc alludere ex Threnor. cap. 4.* Spiritus personæ nostræ Christus Dominus, *quum addit:* Persona autem Dei Christus Dominus.

186. Qui est imago, inquit, Dei, &c.] *Rectè præmittit:* Vnde & suprà Apostolus, *quia interponitur ab Apostolo ante illud: Quoniam Deus, &c. sicut etiam* Euangelij mentio, *quam præmittit Apostolus: vt non fulgeat illuminatio Euangelij.*

187. quam nos ad Ephesios præscriptam habemus, hæretici verò ad Laodicenos, &c.] *De hac Epistola aduersus Marcionitas etiam producit testimonia infrà cap. 17. vbi explicatur etiam illud:* Meminisse Nationes, *&c. sed longè aliis verbis magis Apostolo congruentibus; de quo proinde ibi latiùs num. 270. Hìc dumtaxat inde castigamus:* etiam sine Deo essent, *pro:* sine Domino, *maximè quum illud explicans subiungat Auctor:* Ergo si Nationes sine Deo dixit esse.

188. Quale est autem, &c.] *Redit ad Apostolum 2. Cor. 4. vbi benè habet quòd cum Interpres vulgato vertat:* fictilibus, *quod Græcè est* ὀστρακίνοις, *idque non semel; aptissimè verò transfertur vox Græca:* ἡ ὑπερβολὴ, eminentia, *non ab Auctore dumtaxat, sed & à B. August. epist. 154. & serm. 15. de verbis Apostoli.*

189. in quibus tanta nos pati dicit, &c.] *Tribus verbis duos versus Apostoli expressit Auctor, addens ex versu sequenti:* in quibus etiam mortificationem circumferimus Domini: *sic enim prorsus legimus pro* Dei, *tum quòd nullo modo huic loco id competat, tum quod Græcè sit* τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, *vbi Latinè hodie legitur* Iesu Christi; *tum denique quòd mox subiungat:* in qua & mors Christi circumfertur (*nam eo modo vertit etiam B. Ambrosius* γέγραπται) *Et verò mors Dei improprie diceretur etiam de Christo, quod ipsum tamen paulopòst repetit, legens cum B. Ambrosio, sicuti Græcè est:* vt & vita Christi manifestetur in corpore nostro, *& rectè, quum apud Apostolum repetatur: in carne nostra mortali. Atqui B. Epiphan. adu. Marc. ex Epist. 2. ad Corinth. Confut. 3. scribit recidisse intermedium illud:* sicut scriptum est: Credidi propter quod locutus sum, *inter illa Apostoli verba:* Habentes autem eundem spiritum fidei, & nos credimus, quare etiam loquimur.

190. Et quomodo in sequentibus non ad visibilia, &c.] *Hic nullum ordinem verborum Apostoli observat; nam* ad temporalia & æterna nos adhortatur *in fine capitis; vbi benè habet* temporalia, *non temporaria, quod Græcè sit* πρόσκαιρα. *Et multo antè præmittitur ab Apostolo quod hic sequitur:* exteriorem hominem nostrum corrumpi, *cui etiam vel ipso teste præmittitur:* Et non deficiemus; *vbi mirum est sic legi, quum æditiones aliæ legant:* deficimus. *Deinde sequitur:* interiorem hominem nostrum renouari de die in diem. *Atqui de exteriori & interiori homine, vide latè tractatum suprà lib. de Resurr. carnis, c. 40. 41. 42. 43. & 44.*

Cap. xii.

191. Terreni domicilij nostri, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Ex eiusdem Epistolæ ca. 5. 6. 7. 11. 12. & 13.

TERTULLIA
Cum Annotationib
PAMELII.
A.V.
16.

nam ex 8.9.ac 10.& 14.capitibus nihil adfert Auctor, sicuti nihil ex his omnibus D. Epiphanius. Atqui ex eo quod suprà lib. de Resurr.carn.cap. 41. ostendimus, num. 290. legi debere: terrena domus nostra;patet etiam hîc legi debere:Terrenum domicilium nostrum, pro eo quod erat:Terreni domicilij nostri.Benè autè habet quod cum vulgato Interprete interpretetur: non manufactam,vocemGræcam ἀχειροποίητον; vbi prorsus substituimus:in cœlis,prout habet tum Apostolus,tùm Auctor bis loco citato,pro:in cœlo.

192. Ingemere nos de isto tabernaculo corporis terreni; quod de eodem est superindui cupientes, &c.] *Sic distinguendum esse hunc Apostoli locum ibidem tradidimus num. 291. ex quo loco etiam, & ipso Auctore paulopost castigamus:* superindui,*pro:* superinduere. *Vbi etiam tractatur illud:*Siquidem & despoliati non inueniamur nudi; *sic enim ex eodem loco secundum Apostolum castigamus, pro*: inueniemur. *Hîc autem paraphrasticè transtulit* de hoc tabernaculo corporis terreni,*pro eo quod dumtaxat est apud Apostolum:*in hoc; *quod adeò partim id desumpsit ex sequentibus hisce verbis:*Etenim qui sumus in isto tabernaculo corporis (*vbi addit:*corporis *ad explicationem mœrem*)ingeminus quòd grauemur, *&c. vbi hauddubiè legit vocem:* ἐν, *quæ hodie Græcè desideratur,& extitit à vulgato Interprete.*

193. quòd in prima Epistola strinxit, &c.] *Loquitur de 1.Epist.ad Corinth. Adnotat autem Rhenan. accipi:*strinxit *pro:perstrinxit, hoc est obiter indicauit,vel leuiter adtigit.*

194. vti deuoretur mortale hoc à vita,&c.] *De hoc vide suprà eiusdem lib.de Resurr.carn. c.42.nu. 296. & latissimè ex proposito,toto cap.54.Sicuti de illo:*& arrabonem nos spiritus dicit à Deo habere, *cap. 51. num.366.*

195. & abesse à Domino, &c.] *Vide & de hoc suprà dict. lib. cap.43. n. 304.& 305. Vbi interim legit* peregrinari à Domino *non semel, quod hîc bis transtulit:*abesse; *vt magis explicet verba illa Græca contraria* ἐνδημοῦντες *&* ἐκδημοῦμεν; *& hîc:*boni ducere *vertit,quod ibi:*bonum ducere, *Græcè*, εὐδοκεῖν, *vel interprete Rhenano,qui similem locum adfert 1, Cor.1.suprà huius lib. cap. 5.* boni duxit Deus per stultitiam prædicationis saluos facere credentes; *quo fit, vt existimem etiam ibi sic legendum:*plenitudinem in semetipso inhabitare.

196. Atque adeò:omnes ait nos oportere manifestari,&c.] *Etiam de hoc latiùs tractatum habes dicti lib.cap.43.num.309.& 310. Hîc dumtaxat variat, quòd habeat:*vt recipiat vnusquisque quæ per corpus admisit,*illic vero:*vt reportet per corpus secùndum quæ gessit;*nec mirum,quum etiam Græcè Amphibologia sit.*

197. Si enim tunc retributio meritorum,&c.] *Etiam hoc facit pro meritis operum,sicuti & quod sequitur:*dispunctionem boni & mali operis, *id est, vel Rhenano teste,compensationem remunerationemque. nam quod addit, seu potius inquisitionem & examen rerum bene vel malè gestarum,non placet; vtpotè quum Auctor priori modo semper:*dispunctionem *accipiat. Iterum* repræsentationem *hîc accipit pro vera exhibitione.*

198. Siqua ergo cõditio noua in Christo, &c.] Conditio, *more Tertullianico, accipitur pro: creatura, Græcè* κτίσις. *Consentit verò etiam hîc cum Interprete vulgato Latino vertens:*Si qua,*pro eo quod Isidorus Clarius cum Erasmo nimis liberè:Siquis. De sequentibus partim verbis ex Isai.cap.43. vide suprà lib.1.adu.Marc.cap. 20.num.142.& lib.4.cap.1.num.11.*

199. Si etiam iubet, vt mundemus nos ab inquinamento carnis & sanguinis,&c.] *Transit quasi aliud agens ad cap.7.quum alibi tractauerit quædam de cap.6.maximè verò illud:*nolite iugum ducere cum infidelibus,*suprà Tomo 2.lib.2.ad Vxorem. Verum hic locus planè est mutilus etiam in MS. Vat. codicibus, sicque adeò vt restitui per me non potuerit. Hoc interim videtur velle Auctor:* Si etiam iubet vt mundemus nos ab inquinamento carnis,*& spiritus(id enim addit Apostolus)significat,*carnis & sanguinis non opus, *sed* substantiam capere regnum Dei.

200. Si & virginem sanctam destinat Ecclesiam adsignare Christo.] *Hîc similiter transit, prætermissis 8.9. & 10.cap. ad illud 2.Cor.11.* Destinauit vos virginem sanctam adsignare Christo,*nempe* Ecclesiam,*vbi vertit* Destinaui,*& B.Hier.Statui, in Amos Prophetam, quod Græce est* ἡρμοσάμην, *quod alij vertere malunt: Aptaui, B. Ambros. Parau, & vulgatus Interpres Latinus,& Syrus, & Firmilianus inter opera B. Cypriani,Epist.75. Despondi. à quo etiam non abludit Auctor,quum addit:*tamquam sponsam sponso. *Deinde* sanctam,*pro* ἁγνὴν, *quod magis proprie alij omnes transferunt: castam; quorum vtrumque idem agebatur apud Firmilianum. Denique* adsignare,*cum interprete Firmiliano* παραστῆσαι,*quod alij vertant exhibere, & Syrus: offerre.*

201. Si & pseudapostolos dicit operatiosos trãsfiguratores sui,&c.] *Quod hîc omittit Auctor, habes suprà lib. 4. adu. Marc. c.5. Idèo, inquit,* & pseudapostoli,quòd per falsum imitantur *est:* transfigurati) Apostolos Christi; *est lib. de Præscr. adu. hær. c. 4.* adulteros euangelizantes *dicat; vbi c. 6.citat etiam sequentem scripturam de* transfiguratione Satanę in angelum lucis. *Atqui non est illud:* quem & nos & Marcion nouimus angelum de paradiso; *neque enim angelus, sed seruus constituitur in paradiso, Gen.3.Satanas; sed non hoc vult Auctor in scripturis id dici,sed fide nouisse se & Marcionem, eundem esse Satanam & angelum malum,qui ibi serpens appellatur.*

202. Hîc illud fortè mirabor, si proprium potuit habere paradisum Deus, &c.] *Hîc transit ad 12. posterioris ad Corinthios,*raptum Apostoli in Paradisum & tertium cœlum, *comparans cum sublatione Heliæ in cœlum, 4. Reg. 2. De priori tractauimus suprà lib. de Præscript. adu. hæres.c.24.vbi vide adnot. Quintini num. 146. de altero,lib. de Anim. c. 50. vbi vide Adnot. nostras num. 564.*

203. percutiendi & sæuiendi alienum, &c.] *Vt (inquit Rhenan.) lib.de Resur.carnis:*(nempe c.32.) *Quis ergo discendi magis adfinis quàm præsumendi,& eodem lib.* in re aliena salutis, *item:* in aliena culpæ. *Adludit autem ad illud Apostoli:*adplicatus est mihi colaphizando angelus Satanæ,*& ter Dominum obsecraui, &c.*Et dixit: Sufficit tibi gratia mea vt virtus in infirmitate perficeretur. *Atque rursus:* æmulantem *hîc accipit pro:* odio (*si fas de Deo loqui liceat*) *habentem. Fortassis adludit ad illud* Prouerb. 6. *Sex sunt quæ odit Dominus:* Oculos elatos, *&c.*

204. Quid & formam legis adhuc tenet Galatarum castigator,&c.] *Hoc vult Auctor quod Apostolum*

stolus, quamquã ea de causa Galatarum castigator, *ad hunc videatur* formã legis tenere, *per illa 2. Cor. 13. verba:* In ore triũ testium staturum omne verbũ, *quod ex Deut. cap. 19. sumptum est. De quo vide suprà Adn. nostras lib. de Præscript. adu. hær. cap. 22. n. 135. & lib. 4. adu. Marc. cap. 22. num. 329.*

205. Quid & non parsurum se peccatoribus, &c.] *Sic paucis reddit illud Apostoli ibidem* : qui antè peccauerunt non parcam ; *adludens ad illud sub finem capitis:* vt non in præsentia duriùs agam secundum potestatem à Domino datam. *Vbi consentit vulgato Interpreti, quòd transferat* ἀποτόμως χρήσωμαι, *duriùs agere.*

CAP. XIII.

206. Quando opusculum profligatur, &c.] *Inscriptionem veterem ad marginem tamen reiectam sic dilatauimus:* DE EPISTOLA AD ROMANOS ex cap. I. II. III. V. VI. & VII. *Sunt autem voces Tertullianæ:* profligatur, retractanda, *&:* tramittenda. *At qui legimus prorsus:* qui toties probauerim, cessionem eius nullum argumentum præstare, *&c. pro eo quod erat corruptiss. contrario sensu:* quoties probauerim cessionem eius, nullum, *etc. idque eo magis quòd sequatur:* quatenus & ipse Apostolus legem plurimùm (*id est interprete Rhenano, maximè , maxima ex parte*) videtur excludere; *sic enim etiã castigo, pro:* ipsa epistola, *eo quòd sequatur:* Sed & iudicem Deum ab Apostolo circumferri, *&c. Intelligit autem potissimũ librum hunc hactenus.*

207. Non enim me pudet Euangelij, &c.] *Hîc incipit tractare verba Apostoli Roman. 1.* quædam *præcedentia & sequentia* tramittens, quod sæpiùs occurrerint; *sicuti initio huius cap. dixit. Benè autem habet quòd vertat Auctor sicuti Latinus vulgatus Interpres:* omni credenti, Iudæo (*omissa tamen voce:* primùm, *quam omnes legunt*) & Græco, *&c.*

208. Quoniam & iram Dei dicit reuelari de cœlo, &c.] *Necessariò addimus :* Dei, *tum quòd eam Apostolus habeat, tum quòd Auctor subiungat :* Cuius Dei ira ? *& deinceps de ira Dei disceptet, quam an propriè, an pro vindicta acceperit Auctor, vide nostra Prolegomena inter eius Paradoxa. Fortassis legit etiam* veritatem Dei, *eo quòd addat:* Ergo & veritas eius erit, cuius & ira ; *sed quia Græcè hodie non legitur, addẽdum non putaui. At prorsus lego:* detinent, *pro:* detineant. *Porrò rectè Rhenan. interpretatur :* in vltionem veritatis, *nempe receptæ & explosæ.*

209. Scimus autem iudicium Dei secundum veritatem esse, &c.] *Trapsit ad 2. cap. Epist. ad Roman. vbi ex altero MS. Vatic. castigamus* : iram ipsam, *pro:* ipsa.

210. Quantas autem foueas in ista vel maximè Epistola Marcion fecerit, &c.] *Indicat se dumtaxat tractare,* quæ Marcion eradenda non vidit, *quum tamen* abstulerit quæ voluit ; *hinc factũ vt paucissimos locos Epistolæ prolixissimæ in medium producat, sicut etiam B. Epiphanius. Eodem pertinent quæ habet cap. sequen.* Salio & hîc amplissimum abruptum intercisæ scripturæ, *& paulopost :* qui tanta de scripturis ademisti.

211. Si enim iudicabit Deus occulta hominum &c.] *MS. Vatic. 2.* iudicauit, *sed illud habet Apostolus iuxta additiones omnes.*

212. Tam eorum qui in lege deliquerũt, quàm eorum qui sine lege, &c.] *Istud præcedit apud Apostolum verba præcedentia, sicut etiam illud:* Quia & hi legem ignorant (*quod legit pro eo quod Apostolus non habent*) & natura faciunt quę sunt legis. *De qua Apostoli phrasi vide suprà Tom. 2. lib. de Cor. milit. c. 6. num. 56. Atqui etiam B. Epiphan. locum hunc citat adu. Marcionem ex Epistola ad Romanos Confut. 1.*

213. secundum Euangelium (inquit) per Christum, &c.] *Hoc immediatè sequitur verba num. 217. vbi omittere videtur ex proposito:* meum, *quod habent alia exemplaria Apostoli; vt magis ostendat :* Dei eiusdem esse Euangelium & Christum, cuius Lex & natura. *Est autem notatu dignum supplementum ex MS. Vatic. 2. codicibus:* sed in illum, cuius dum hæc sunt, iudicium dico & iram, etiam illa ipsius sint necesse est, *pro eo quod erat dumtaxat:* cuius hæc sunt, *&:* ira.

214. Et ideò vehitur in transgressores Legis, &c.] Vehitur (*inquit Rhenan.*) *pro* : *inuehitur. Differt autem Auctor ab aliis, quod legat:* docentes non furari, & furantes, *pro eo quod alij: prædicantes. Quod quum Marcion in Deum Creatorem retorqueret, id negat ita intelligi posse; verum latiùs de furto quod perperam Ægyptius impingebat ille, suprà lib. 2. adu. Marc. toto c. 20. Lego autem mox more Tertullianio:* deuertisse, *pro:* diuertisse, *& retineo cum Rhenano* incesserat , *quamtumuis Vatic. 2. legant:* ingesserat, *ne sit repetitio eiusdem vocis; nam sequitur:* vt ingesserit.

215. Propter vos nomen Dei blasphematur, &c.] *Suprà Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 13. additur:* in gentibus, *& lib. 3. adu. Marc. cap. 23. ac lib. 4. cap. 14.* in nationibus. *id enim habet tam Isai. cap. 52. iuxta LXX. quàm Apostolus, sed ad institutum hîc non faciebat. Vertit autem:* Propter vos, *quod Græcè est,* δι' ὑμᾶς.

216. Præfert & circumcisioni carnis præputiationem; apud Deum enim Legis, &c.] *Prorsus sic legendum & supplendum est, si Apostoli sensum his verbis exprimi velimus, pro eo quod erat contrario sensu :* circũcisionem cordis præputiationi. *Nã sequitur ex eiusdem capitis calce:* apud Deum enim (*sic suppleo*) Legis facta est circumcisio cordis, non carnis, spiritu nõ littera. *Illud autem de* Iudæo in occulto & in aperto *intermedium est inter illa. Atqui ipsa huius loci verba Apostoli adfert B. Epiphan. in Marc. Confutat. 2. ex Epist. ad Romanos, sicuti etiam præcedentia illa* : habentem formationem cognitionis ac veritatis in Lege, *Confut. 3.*

217. Tunc lex, nunc iustitia per fidem Christi, &c.] *Transiens ad cap. 3. ad Rom. paucissimis hisce verbis comprehendit versus 20. 21. & 22. Atqui omninò legimus:* Christi distinctio, dispositionum est, *id est Testamẽtorum, ea enim frequentissimè significatione vtitur hoc loco Auctor his 5. libris adu. Marcionem*) non Deorum, *pro eo quod erat corruptissimè:* distinctio dispositio nunc est.

218. Monet iustificatos ex fide, *&c.* pacem ad Deum habere, &c.] *In his verbis initio c. 5. (omisso toto cap. 4.) Epist ad Rom. legit Auctor* ἔχωμεν, *id est* habemus, *pro eo quod alij* ἔχομεν, *habeamus. Atqui aliis omissis tractat Epiphan. adu. Marc. ex epist. ad Rom. Confut. 4. illud:* Ad quid (*sic enim lego, pro:* Adhuc) enim Christus, quum nos essemus debiles adhuc iuxta tempus, pro impiis mortuus est?

219. Lex autem (inquit) subintroiuit, vt abundaret delictum, &c.] *Verbis his quæ in fine eiusdem cap. habentur, paraphrasticõs addit :* vt superabundaret

(inquit)gratia.

220. intercalauit,&c.] *Id est(inquit Rhenan.) interiecit,interposuit,interseruit,mediam immisit;nam hîc id significat* intercalare. *Eius verbi meminit Macrobius etiam de ratione* intercalandi *abunde disserens. Iulius Cæsar instituit, vt vnus dies quarto quoque anno* intercalaretur, *hoc est insereretur: vnde bisextilem annũ Plinius* intercalarem *vocat, & Liuius mensem dixit* intercalarium. *Graeci* ἐμβόλιμον *appellant, &* ἐμβολιμαῖον.

221. vt quemadmodum, *&c.* regnauerat peccatũ in mortem,&c.] *Videtur hoc loco legisse Auctor, sicut etiam Syrus interpres,* εἰς θάνατον.

222. Propter hoc omnia concluserat,&c.] *Ex persona Marcionis per Ironiã haec adferũt: & desumpta partim ex Epist.ad Gal.c.3.partim Rom.3. vbi etiã conformiter suae haeresi substituerat:* cõclusit omnia Lex creatorisub peccatũ, *pro eo quod Apostolus:* cõclusit scriptura omnia, *&c. Atqui legimus more Tertullianico ex vtroque Vatic.MS.cod.* ne qui gloriaretur, *pro:* ne quis.

223. Mortuos enim nos(inquit)Legi,&c.] *Etiã hoc ex persona Marcionis, & ex corrupta eius scriptura, quippè qui verterit:* Mortuos nos legi, *vbi Apostolus dicit:* mortuos peccato, *Rom.6.sub initium capitis; sed rectè eum confutat ex sequentibus verbis, vbi subiicit:* Christum ex mortuis resurrexisse.

224. Quid ergo dicemus? Quia Lex peccatum? Absit,&c.] *Trãsit ad 7.cap.Epist.ad Rom. vbi nihil differt ab aliis, neque hîc neque ibi:* Sed ego delictum, *&c.Immò cum vulgato Interprete Latino mox vertit:* seduxit, *quod Graecè est* ἐξηπάτησε.

225. liquuit,&c.] Liquuit(*inquit Rhenanus*)*hoc est* à liquet *impersonali verbo, pro claruit,innotuit, manifestum euasit. Atque hoc est quod Paulus docet,* ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων, εἰ μὴ διὰ νόμου, *id est: Sed peccatum non cognouì, nisi per legem. Porrò verbo* liquuit, *à* liquet, *vtitur lib.de Carne Christi, cap.17.* quamquam iam liquuit (*inquit*) & de nomine hominis,& de statu qualitatis,& de sensu tractationis, & de exitu passionis,humanam constitisse;liquuit, *id est apparuit, constitit. Legunt quidem Rhenan. & Vatic.2.cod. MS.* licuit, *sed vt sit differentia,illud magis placet.*

226. Lex sancta, & praeceptum eius iustum & bonũ, &c.] *Idipsum tractat B. Epiphanius adu. Marc. ex Epist.ad Roman.Confut.5.qui praeterea legit,sicuti omnes Apostoli additiones, quod omissum est ab Auctore:* sanctum. *Pulcrè autem explicat* spiritalem legẽ *Auctor,* propheticam & figuratam.

CAP. XIIII.

227. Hunc si pater misit in similitudinem carnis peccati, &c.] *Titulũ huic capiti dedimus:* Ex eiusdem Epistolæ ad Roman.cap.8.10. 11. 12.13.& 14. *Atqui in verbis illis Rom.8.consentit vulgato Latino Interpreti, quòd legat:* in similitudinem.

228. Peccatum enim carni suprà adscripsit, &c.] *Hîc adfert ex cap.7. quod cap. praecedenti omiserat, quòd hîc ad institutum magis faceret,paraphrasticõs dũtaxat, vbi* legem sensus *more suo transtulit, pro* legementis; *vt non sit mirum etiam vulgatum Interpretem nonnumquam* sensum *eadem significatione transtulisse, sicuti rursum Auctor cum illo infrà nu. 236. Atqui legimus ex vtroq; MS.Vat.cod.*id est carnea, *nempè* substantia, *pro:* carne. *Et verò rursum hîc voces & phraseis Tertullianicæ:* remediaret; *&:* statu; *ac:* censu; *denique(adnotante etiam Rhenano)* alterius par. *Rursum etiam castigamus; ex vtroque MS. Vatic.*quâ hoc tantum est, *pro:* quia.

229. quomodo nolit nos esse in carne,quum simus in carne, &c.] *Etiam paraphrasticãs hîc adiudicat ad verba Apostoli Rom.7.* Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne. *De quibus vide suprà lib.de Resurr. carnis, c.46. Castigamus verò ex duobus MS.Vatic.cod.* in operibus carnis, *pro:* ex. *Atqui B.Epiphan.adu.Marc. Confut.6. vrget quod praemittitur istis apud Apostolum:* vt iustificatio Legis impleretur in nobis.

230. spiritus autẽ vita propter iustitiam, &c.] *Quum etiam sic legat supradicto loco lib. de Resurr. carn. Auctor,confirmatur Graecorum & emendatiorum Latinorum codicum lectio:* vita, *pro eo quod alij:* viuit. *Proindè etiã transtulit vtrobique* iustitiam, *quod Graecè est* τὸ δικαιοσύνην. *Ibidẽ etiam latiùs & ctiãtur & tractatur verba sequentia Apostoli:* Qui suscitauit Christũ à mortuis, viuificabit(*quod retinuimus, etsi Vatic. MS.2.habeant* viuificauit) & mortalia corpora vestra.

231. dici capit,&c.] Capit (*inquit Rhenan.*) *id est idoneum vel aptum est vt aliud dicatur, vt lib.2.cap.5.* capit etiam imaginem spiritus dicere flatum, *lib. 3 cap.6.* Id enim intelligi vel non intelligi capit. *Impersonale verbum,quod* τὸ δέχεται *Graeci dicunt. De quo mox illud* Salio amplissimum *abruptum (de quo ter Prouerbiales formulas in Proleromenis latius) sic adnotat, pro:Transilio. Vbi indicat omnia penè interuenia Apostoli verba intercisa fuisse à Marcione, vsque eò, vt* 10.*ad Romanos,quò transit Auctor.*

232. testimonium perhibentem Apostolus Israëli,&c.] *In his Apostoli verbis Rom.10.retinuimus Graecam* ζῆλον, *& cum vulgato ac Syro Interprete* scientiam *vertit* ἐπίγνωσιν; *sicut & suam* veritus *trãsferre* ἀλήθειαν. *In hoc differens ab omnibus his, quòd dumtaxat legat:* Deum enim ignorantes, *pro* Dei iustitiam.

233. finis enim(*siue* etenim, *vt legunt MS.2. Vat. cod.*)legis Christus,&c.] *Etiam istud adu.Marc. vsque Confut.7.ex Epist.ad Roman. B. Epiphan, qui legit cum aliis omnibus:* ad iustitiam, *pro eo quod solus Auctor* iustitia, *seu potius, sicuti iuxta phrasin eius cap.10.* iustitiam. *Atqui sunt verba Marcionis:* quasi Deus, *&c. vsque:* Cur ego, *&c.*

234. inscientiam,&c.] *Quamquam MS.Vat.2.cod. legant:* inscitiam, *placet tamen hanc lectio quam reposui ex Gor Zienſi codice Rhen.eo quòd(inquit ille) ea vtatur Tacitus vtatur lib.17. Inde atrox rumor(inquit)assumtibus pleriſque interfectos, ac ni ſibi conſulerent, fore t acerrimi militum & praſentia conqueſti, per tenuitatem inſcientiam ceterorum occiderentur. Vbi in perniciosis exemplaribus ante noſtram caſtigationem legebatur inſcitiam. Idem in Dialogo Oratorum: Sed deſidia maiorum, negligentia parentum, & inſcientia praeceptorum, & obliuione moris antiqui. Cicero in Academicis quaſtionibus: Quam rationem (inquit) maiorum etiam inprobat diligentia, qui primùm iurare ex ſui animi ſententia quemque voluerunt, deinde teneri ſi ſciens fallere, quòd inſcientia multa verſaretur in vita. Et paulò etiam paulò poſt lego:* ex inſcientia ſcilicet, *pro:* inſcientia; *neq; enim verisimile eſt Auctorem eodem loco diuersis vti voluiſſe vocibus. Arridet autem ea vox magis, quòd per eam explicet quod dixit Apoſtolus:* non per

TERTULLIA
Cum Annotationib
PAMELII
A.V.
16.

(*siue secundum*) scientiam.

235. O profundum diuitiarum & sapiẽtiæ Dei, &c.] *Supra lib. aduers. Hermog. cap. vlt. (vbi vide Adn. nostras num. 160.) & lib. 2. adu. Marc. cap. 2. vertit:* & sophiæ, *vbique conformiter Græcis & Syriaco exemplaribus, vbi:* &, *interuicitur; sed mirum est ab eo omitti:* & scientiæ, *quod alij omnes habent. Ibi etiam additur illud intermedium:* vt ininuestigabilia iudicia eius; *sed verisimile est hîc omissum, eo* quòd Marcion de industria, non id modò, sed reliqua hæc eraserit, *vtpotè qui Deum iudicem nollet agnoscere, quem iterum talem probaret ex iis verbis Auctor, si legeret. At prorsus legimus:* & ininuestigabiles viæ eius, *pro:* inuestigabiles. *nam Græcè est* ἀνεξιχνίαστοι, *quod non vestigabiles (vel Rhenano confitente) significat.*

236. Quis enim cognouit sensum Domini, &c.] *Iterum* sensum *pro mente vertit, tum hîc, tum etiam suprà lib. adu. Hermogenem cap. 17. (vbi vide Adnotat. nostras num. 57.) & hoc ipso lib. cap. 6. in citatione similis loci 1. Cor. 12. & etiam lib. 2. adu. Marc. cap. 2.*

237. Odio (inquit) habentes malum, & bono adhærentes, &c.] *Transit ad cap. 12. Epist. ad Roman. ex quo quæ latè citantur, conueniunt per omnia cum Apostolo, exceptis, quæ omittit & quæ hîc adnotabimus; & verò eadem omnia comparat cum præceptis veteris Testamenti. Atqui in hoc consentit vulgato Latino Interpreti Auctor, quòd* τῇ φιλαδελφίᾳ *vertatur ab illo:* Amore fraternitatis. *Aptissimè verò* affectuosi *transfertur, quod est Græcè* φιλόστοργοι; *sicut etiam;* pressuram sustinentes, τῇ θλίψει ὑπομένοντες, *id est patienter ferentes,* & humilibus adsentantes (*pro quo nõ malè alter Vatic. MS. cod.* adsectantes) τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι, *&:* ne sitis apud vos sapientes, φρόνιμοι. *Item:* Non vosmetipsos vlciscentes, ἐκδικοῦντες. *Quod tamen ordine immutato præponit illi quod prius est apud Apostolum:* pacem cum omnibus hominibus habentes, *sic enim supplet cum Apostolo, secundum vestigia Vatic. MS. codicum.*

238. principali præcepto eius concluſit: Diliges proximum tamquam te, &c.] *Adludit ad illud cap. 13. Epist. ad Rom.* Et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: Diliges proximum tamquam teipsum. *Addens verò:* Hoc legis supplementum, *ad illud quod dictis verbis præmittitur:* Qui enim diligit proximum, legem impleuit. *Quod etiam ipsum tractat B. Epiphan. adu. Marc. ex Epistola ad Romanos Confut. 8. eáque vltima. Lego autem mox ex cõiectura Rhenani:* Ponticus, *pro:* Pontus, *quamquam possit accipi Pontus, patria ipsius Marcionis, pro Pontico.*

239. Benè autem quòd & in clausula tribunal Christi commemorat, &c.] *Adludit ad illud ca. 14.* Omnes enim stabimus ante tribunal Christi; *quod caput* clausulam *ea de causa vocare videtur, quòd sequentia omnia Marcion interciderit.*

CAP. XV.

240. Breuioribus quoque Epistolis, &c.] *Capitis huius inscriptionem veterem reiectam ad marginem retinuimus:* DE EPISTOLA AD THESSALONICENSES PRIMA. *Atqui illud:* Est sapor & in paucis, *sic explicat Rhenan. Etiam modica suum gustum habent.*

241. Occiderant Iudæi Prophetas suos, &c.] *Adludit ad illud 1. Thess. 2. mox citatum:* qui & Dominum interfecerunt & Prophetas suos, *rectè adiciens; licet:* suos, *adiectio sit hæretici; nam id Latinæ aditiones etiam hodie non habent; quæ magis miror in Græcis adiici* ἰδίους, *& à Syro versi: qui ex ipsis sunt, & maximè quòd ab Isidoro Clario castigetur: proprios Prophetas. B. Epiphanius ex hac Epistola nihil se tractare scribit, quòd omnia huius Epistolæ Marcion peruerterit. Supplemus autem ex altero MS. Vatic. cod.* Quid enim mali.

242. Quam autem sanctitatem nostram voluntatem Dei dicat, &c.] *Pergit ad 1. Thess. 4. cap. Quod autem hîc:* sanctitatem, *infrà Tom. 5. lib. de Pudicit.* sanctimoniam. *Græcè est* ἁγιασμός; *& quod hîc:* Abstinere à stupro, *ibi:* à fornicatione, *Græcè* πορνείας, *vt ne quam esse hanc vocem Erasmus conuincat. Ita etiam planè legit quod hîc desideratur:* Scire vnumquemque vas suum possidere (*pro quo hîc:* tractare, *Græcè* κτᾶσθαι) in sanctimonia & honore.

243. Luxuria est turpitudini quoque & immunditiæ contraria, &c.] *Adnotat hîc Rhenan. Nos (inquit) fidem secuti collationis Gorziensis negatiuam particulam,* non *sustulimus. Nam* luxuriam *hîc accipit congressum viri cum muliere, quæ est* cõtraria turpitudini & immunditiæ, *id est veneri illicitæ. Hunc sensum aliquis non percipiens scripsit:* non contraria. *Verùm quum infrà Tom. 5. lib. de Monogamia vocet* luxuriam castitatis perditricem, *& lib. de Pudicit.* luxuriæ & lasciuiæ & libidinis negotia *coniungat, neque aliquis Auctor classicus* luxuriam *in bonam partem accipiat, & insuper Vatic. alter MS. reddat negandi particulam:* non; *non per omnia mihi satisfit, & magis existimarim istud pertinere ad Paradoxon Tertulliani, quemadmodum inter Prolegomena latiùs, quo durius subinde de matrimonio, atque adeò etiam addendam negationem. At nihil immutaui, eo quòd sequatur:* quæ vas nostrũ in honore tractet, *fortasse alia aliqua vox substituenda, vtpotè:* Sanctimonia, *aut similis.*

244. continentiam & virginitatem nuptiis anteponens, &c.] *Locus adnotandus aduersus* continentiæ & virginitatis *hodiernos calumniatores, quales multi adnotati sunt suprà Tom. 2. lib. de Cultu fœminarum, cap. 9. num. 51. & lib. 1. ad Vxorem, cap. 6. num. 38. & lib. de Veland. virg. cap. 10. num. 83. Et verò disertis verbis istum locum Apostoli dicto lib. de Pudicit. adlegat:* pro pudicitia, pro castitate, pro sanctitate. *Quod verò addit:* Et non prohibebitis, *intelligit* nuptias cum Gentilibus *contractas, de quibus librum ad Vxorem scripsit.*

245. Ait, eos qui remanebãt in aduentum Christi, &c.] *Sic castigamus ex altero Vatic. MS. cod. pro:* in aduentu, *tum quòd Græcè sit* εἰς τὸν παρουσίαν, *tum quòd suprà lib. de Resurr. carnis, cap. 24. (vbi ipsum latiùs tractat) sic legat Auctor. Legentes etiam* in aërem, *sicut ibi, & lib. de Anima, cap. 55. & apud Apostolum in aditionibus omnibus, pro eo quod erat:* in aëre; *maximè, quòd Tom. 2. lib. de Cult. fœm. cap. 7. vertat:* in nubila. *Locos verò Isai. 60. & Amos 9. occasione eiusdem huius scripturæ habes suprà citatos lib. 3. adu. Marc. cap. vlt.*

246. Quem spiritum prohibet extingui, &c.] *Transit ad cap. 5. Epist. 1. ad Thessal. vbi in illis verbis;* quas prophetias verat nihil haberi, *propriè transtulit:* nihil haberi, *quod Græcè est* μὴ ἐξουθενεῖτε.

247. nos proferemus & spiritum & Prophetias, &c.] *Quandoquidem videtur intelligere Montanum, quem* spiritum *appellabat, & Prophetias eius, etiam de hoc vide nostra Prolegomena inter Paradoxa Auctoris.*

248. Age nunc qui salutem carnis abnuitis, &c.] *Præfatur in verba illa cap. 5. Epist. 1. ad Thessalon. quæ mox adfert:* vt spiritus noster & corpus & anima sine querela in aduentu Domini & salutificatoris nostri Christi conseruentur. *De quo vide suprà l. de Resurr. carn. c. 47. n. 342. præterquàm quòd hîc magis ad verbum citet, excepto eo quòd addat:* & salutificatoris nostri Christi, *phrasi Tertullianica; & ibi legat:* in præsentia, *pro eo quod hîc:* in aduentu; *Græca vox παρουσία vtrumque significat. Atqui illud:* Licet enim & animæ corpus sit; *quod rectè sic restituit Rhenan. etiam ad Paradoxa pertinent, de quibus inter Prolegomena.*

CAP. XVI.

249. Cogimur quædam identidem iterare, &c.] *Titulum antiquum ad marginem reiectum hunc retinuimus:* DE EPISTOLA AD THESSALON. II. *Atqui ibi* parem creatoris *adnotat Rhenan. iterum* par *cum Genitivo construi, sicuti paulò antè:* dum alterius par est, *& aliàs sæpe.*

250. Iustum sit adflictoribus nostris rependi adflictationem, &c.] *Sic istud vertit 2. Thess. 1. ex Græco* ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς, θλῖψιν, *qui etiam coniungit huic versui:* & in flamma ignis (*in quo cum interprete Latino vulgato conuenit, quantumuis Græcè legatur,* ἐν πυρὶ φλογὸς) *qui ab aliis omnibus sequenti versui iungitur. Omittimus autem:* &, *ante illud;* in reuelatione Domini, *siue:* in reuelationem, *quod habent 2. MS. Vatic. cod. & perinde est.*

251. Sed flammam & ignem delendo hæreticus extinxit, &c.] *Vel hinc patet verum esse quod scribit B. Epiphan. adu. Marcionem, nihil se etiam tractare de hac Epistola, quòd nimium eam peruerterit. Rhenanus verò:* nostratem *interpretatur, nostræ partis.*

252. Quum enim ad vltionem venturum scribat, &c.] *Sic paraphrasticè vertit quod est apud Apostolum: dantis vindictam, & ad verbum ex Græco* δίκην τίσουσιν ὄλεθρον αἰώνιον, *pœnam luituros exitialem æternam, & à gloria valentiæ eius, vt sic quasi aliud agens explicet quod præmisit,* angelis virtutis suæ, *vbi eadem est vox Græca* τῆς ἰσχύος. *Atqui sunt voces Tertullianicæ,* obaudiant, &: obaudientes.

253. Quis est autem homo delicti, &c.] *De huius scripturæ 2. Thessal. 2. interpretatione vide suprà lib. de Resurr. carn. c. 24. & ibidem Adnot. nostras n. 201. & 202. Quibus adde, quòd hîc etiam per* hominem delicti, *seu* delinquentiæ, *Antichristum intelligit, ad hæreticos Marcionitas* Antichristi præcursores, *quorum fit mentio 1. Ioan. 4. id refert. Atqui ex illo loco, & Apostolo ipso castigauimus:* super omne quod dicitur Deus & omnem religionem (*Græcè* ἢ σέβασμα) confessurus in templo Dei, &c. *Græcè* καθίσαι, *pro eo quod erat:* & omnem religionem consecuturus in templo Dei.

254. Cuius quis autem ex duobus; quæro, cur veniat in omni virtute, &c.] *Sic proculdubio distinximus hunc locum, omittentes cum altero cod. MS. Vatic. est, intermedium. Atqui etiam hic locus scripturæ suprà citatus lib. de Resurr. carn. vbi* atque potentis mendacij, *quod hîc* ostentis mendacij, *& vulgatus Latinus interpres:* prodigiis mendacibus, *Syrus:* miraculis falsis; *quæ omnia significantur vocibus Græcis:* τέρασι ψεύδους. *ibi etiam addit ex Apostolo, quod hîc desideratur:* & in omni seductione iniustitiæ iis qui pereunt, *pro quo hîc illud maluit adferre: propterea quòd dilectionem veritatis non susceperint, vt salui essent. Nouè verò transtulit:* propter hoc emeis instinctum (*neutro genere, phrasi Tertull.*) fallaciæ; *pro eo quod ipse mox Auctor:* operatione fallaciæ, *&:* fallaciæ immissione, *& alij ex Græco* ἐνέργειαν πλάνης, *mittet illis* operationem carnis, *ut adludatur ad illud Isai. 5. Dominus miscuit illis spiritum erroris, sicuti alicubi citat B. Hieron. Et verò cum vulgato interprete Latino vertit:* consenserunt, *quamtumuis Græcè sit* εὐδοκήσαντες.

255. ex submissu erroris, &c.] Submissus (*inquit Rhenan.*) *us, ui, pro submissione; cui & subiicit:* ceterori submittat.

256. Proinde dixerim, quale est illi Satanas, &c.] *Adludit ad illa verba Apostoli suprà citata secundum* operationem Satanæ, *deinde & ad illa præcedentia:* quem Dominus Iesus interficiet, *siue:* occidet. *Item ad illud:* quòd elegit nos Deus in salutem, & in fide veritatis, *&c.* per Euangelium. Iram *autem pro ultione hîc vsurpat. De Prouerbio autem:* de gradu cedere, *vide Prolegomena nostra. Atqui legi cum vtroque MS. Vatic.* semel vnito Euangelij instrumento, *pro* semel vnico, *&:* competet materia vindictæ, *pro* competit.

257. Iubere autem operari eum qui velit manducare, &c.] *Hîc transit ad illud 2. Thessal. 3.* operantes panem suum manducent.

CAP. XVII.

258. Ecclesiæ quidem veritate, &c.] *Inscriptionem veterem ad marginem reiectam retinuimus:* DE EPISTOLA AD LAODICENOS, *siue* AD EPHESIOS, ex cap. 1. & 11. *Pulcher est autem locus iste ad* confirmandam Ecclesiæ veritatem *aduersus hæreticos titulis Epistolarum, immò ipsis Epistolis totis & toto Scripturæ vtriusque Testamenti Canone.*

259. ad Ephesios, *&c.* non ad Laodicenos.] *Similiter suprà cap. 11.* de alia Epistola, quam non ad Ephesios præscriptam habemus, hæretici vetiti ad Laodicenos. *Eodè pertinet & illud B. Epiphan. Contrist. 1. ex Epist. ad* Laodicenos: *Non enim vobis sed miserrimo Marcioni hoc testimonium ex* Epistola ad Ephesios *citare, sed ex* Epistola ad Laodicenses, *quæ non est in Apostolo. In hoc falsus interim, quantum apparet, quòd putarit inter Epistolas à Marcione receptas, fuisse & Epistolam ad Ephesios, &* Epist. ad Laodicenses *fragmenta; non animaduertens id quidem* Epistola ad Laodicenos *citat, reperiri 4. cap.* Epist. ad Ephes. *Fortassis occasionem dedit Marcioni huius titulo huic Epistolæ imponendi, quòd legisset Coloss. 4. salutate fratres qui sunt Laodiceæ, & quum lecta fuerit apud vos epistola hæc, facite vt & in Laodicensium Ecclesia legatur, & ea quæ Laodicensium est, vobis legatur. Verum rectè post B. Chrysost. Theodoretus in Comment. Epist. ad Coloss. Diuus, inquit, Paulus non dixit:* Ea quæ est ad Laodicenses, *sed eam quæ est ex Laodicea, Græcè* τὴν ἐκ Λαοδικείας, *quam Theophil. putat esse ad Timotheum, de qua Græca exemplaria sub finem addunt:* Ex Laodicea. *Quare B. Hieron. Catal. Script. Legunt, inquit, quidam & ad Laodicenses Epistolam, sed ab omnibus exploditur, & Philastrius Catal. hæres. cap. 89. dicit in Ecclesiis non fuisse receptam. Quam & inter Apocryphas scripturas rectè collocat Sixtus Senensis Biblioth. Sanct. l. 1. ea quæ Lutetiæ exstat, cuius exemplar ibidem adfert, titulo* Epistolæ ad Laodicenos.

260. secun-

TERTULLIA
Cum Annotationib
PAMELII
A. V.
16.

260. secundum boni existimationem, &c.] Boni existimationem trāstulit τὸ εὐδοκίαν. *sicuti suprà*: boni dicere, *cap.* 12. *num.* 195. *Mutauit autem hîc ordinem verborum Apostoli; nam illud*: quam proposuerit in sacramento voluntatis suæ, *præcedit verba iam citata, vbi videtur per illud Apostoli* sacramētum, *siue mysterium intelligere* suæ voluntatis.

261. sicut verbum illud in Græco sonat, &c.] *Intelligit*: ἀνακεφαλαιώσασθαι. *quod*: recapitulare sonat; id est (*quod tamen puto ex margine in textum irrepsisse*) ad initium redigere, vel ab initio recensere. *Quorum illud sequitur infrà Tom.* 5. *lib. de Monogam.* In Christo (*inquiens*) omnia reuocantur, *siue* reciprocantur ad initium; *istud paulopost*: ad recensenda omnia in Christo. *Variat enim modò legens sicuti est in exemplaribus Pauli omnibus*: in Christo, *modò*: in Christum. *Supplemus verò mox*: à quo & tempora, *ex vtroque Vatic. MS. cod.*

262. Quod si non capit &c.] *Similis* (*inquit Rhenan.*) *locutio per verbum* capit, *imitatione Græcorum, qui* ἐνδέχεται *sic vsurpare solent impersonaliter, vt illa paulo ante, cap.* 14. Animale dici capit, *item illa l.* 3. *cap.* 6. id enim intelligi vel non intelligi capit; *& aliæ innumeræ.*

263. Vt simus in laudem gloriæ, nos qui præsperauimus in Christum &c.] *Græcè* τοὺς ἠλπικότας. *quod ipsum, sicuti Auctor, interpretatur Comment. B. Ambros. de Apostolo ex persona Iudæorum, & de Nationibus, quod sequitur*: In quo & vos quum audissetis sermonem veritatis Euangelium, *nempè speratis; quam vocem etiam legisse videtur B. Hieron. Atqui distinguo nouam periodum iuxta Apostolum*: In quo credidistis (*Græcè* πιστεύσαντες, *id est potius, postquàm credidistis*) & signati (*cōformiter Latino Interpreti, quamuis Græcè sit* ἐσφραγίσθητε) estis spiritu promissionis eius sancto.

264. Sed & pater gloriæ ille est, &c.] *Adludit ad illud eiusdem capitis*, vt *&c.* pater gloriæ det vobis spiritum sapientiæ, *&c.* illuminatos cordis oculos (*vbi cum vulgato Interprete vertit*: cordis, *quātumuis Græcè sit* διανοίας) vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, & quæ diuitiæ hæreditatis in sanctis. *Vbi mirū est omissam vocem intermediam*: gloriæ, *quam tamen habent omnia Latina, Græca et Syriacum exemplaria.*

265. Ille inoperatus est in Christum valentiam suam, &c.] *Pergit in verbis Apostoli paraphrasticōs citatis*: secundum operationem, *Græcè* ἐνέργειαν, potentiæ, valentiæ suæ, *Græcè* τὸ κράτος τῆς ἰσχύος, quam inoperatus est, ἐνήργησεν, in Christum, *more Tertullianico*, suscitando eum à mortuis, & collocando eum (*sicuti & B. Ambros.*) ad dexteram suam, & subiiciendo omnia.

266. quum dicit: Illos delictis mortuos, &c.] *Transit hîc ad cap.* 2. *Epist. ad Ephesios. Vbi imprimis solum habet*: delictis, *quam iuxta editiones omnes additur*: & peccatis; *immò B. Hieron. distinguat inter delicta,* τὰ παραπτώματα, *& tàs ἁμαρτίας, tanquam inter leuiora & graviora*; *verum solet Auctor potius delicta sumere pro grauioribus, sicuti alibi etiam admonuimus*; *prætermittens etiam voces*: spiritus, *&*: nunc, *quas similiter habet Apostolus. Supplentes*: principem potestatis aëris huius, *quantumuis Græcè hodie & Syriacè nō legatur*: huius, *quia mox paulopòst sic legit Auctor. Videtur autem legisse* ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπιστείας, *quum vertit*: in filiis incredulitatis, *nec aliter Interpres vulgatus Latinus, qui vertit*: diffidentiæ, *tum hîc, tum infrà Ephes.* 5. venit ira Dei in filios incredulitatis, *siue*: diffidentiæ, *pro eo quod alij*: ἀπειθείας, *id est*: *inobedientiæ. quare hîc nimis libera castigatio Isidori Clarij, maximè quum etiam* incredulitatem *explicet Auctor, quam* ipse potius (*nempè* Deus creator) & à Iudæis (*sic enim suppleo ex Vatic. vtroque MS. cod.*) & à nationibus patitur.

267. si tamen ita & Apostolum legi volunt, &c.] *Hoc addit Auctor propter variam distinctionem 2. Cor.* 4. *quorumdam & Marcionis, sicuti hîc*: In quibus Deus æui huius, *vt de diabolo intelligatur; aliorum*: In quibus Deus æui huius excæcauit mentes infidelium; *de quibus suprà vide Adnot. nostras ad huius lib. cap.* 11. *num.* 183. *Atqui mox legimus*: Sed & in Iudaismo conuersatus Apostolus, *omisso*: fuerat, *intermedio, vt sensus magis constet. De illo verò explicat illud*: in quibus & nos omnes conuersati sumus in concupiscentiis carnis.

268. Propter quod & iracundiæ filij fuimus (inquit) sed natura, &c.] *Sic rectè hunc locum restituit ex Gorziensi codice Rhenan. Sunt enim verba Apostoli, sicut etiam illud*: sicut & ceteri; *vbi sic distinguendum censui*: Ad summam subiungens: sicut & ceteri, *&c.* apparet, *&c. Legentes cum prima editione in margine*: quam & ipse suam fecit, *pro*: iam.

269. Ipsius (inquit) sumus factura, conditi in Christo, &c.] *Quum subiungit*: Aliud est enim, *&c.* (*sic enim suppleo*) *distinguit Auctor inter* facere, ποιεῖν, *&* condere, κτίζειν, *referens primum* ad substantiam, *alterum* ad gratiam, *quomodo iterum paulopòst intelligit illud*: vt duos conderet in semetipso.

270. Memores, vos aliquando nationes in carne fuisse, &c.] *Sic suppleo locum hunc ex Apostolo ipso, iuxta editiones Græcam & Syriacam, omisso* qui, *intermedio, quod habent quædam exemplaria Latina, sed obscurè. Clarius etiā expressit*: Quòd essetis illo in tempore (*nam etiam hoc sic suppleo*) sine Christo, *&c. idque etiam supra c.* 11. *n.* 187. *vbi hunc locum Apostoli citauit. Ex quo loco quum ibi legatur. sicuti & hîc mox*: & spe promissionis, *distinxi iuxta Græcos & plerosque Latinos*: & promissionis eorum spem non habentes; *pro eo quod erat secundum aliorum & Syriacam distinctionem*: peregrini testamentorum & promissionis eorum, spem non habentes; *quam vocem etiam sequitur B. Epiphan. aduers. Marcion. Confutat.* 1. *ex Epist. ad Ephes. vbi tractat hæc & sequentia, sed paulo aliter ea distinguit. In eo autem nihil differt ab aliis quod mox citat*: At nunc (inquit) in Christo, vos, qui eratis longè, facti estis propè in sanguine eius.

271. qui fecit duo vnum, &c.] *Quum Græcè sit* ἀμφότερα. *melius verterunt alij Interpretes*: vtraque; *at clarius est illud*: soluto medio pariete (μεσοτοίχῳ) inimicitiæ in carne sua; *vt sic ostendat vocem*: inimicitiam, *sicuti quidam Latini codices legunt*: inimicitias, *appositiuè referri ad* medium parietem. *Hoc mirum, quòd omittat* maceriæ, *Græcè* τὸ φραγμὸν. *Vbi adnotatu etiam digna hîc Marcionis deprauatio, qua abstulerat vocem*: sua, *ne cogeretur fateri carnem Christi. Iterum autem adnotauit phrasin Auctoris Rhenanus*: Christo æmulæ, *nempè* æmulæ *cum Datiuo.*

272. Non Marrucine, sed Pontice, &c.] Mar-

rucini (*inquit Rhen.*) *Plinio teste, populi sunt Italiæ, Ferentanis & Vestinis proximi. Locus est in gentem. Latio nihil cultius, nihil barbarius Ponto.*

273. Si legem præceptorũ sentẽtiis vacuam fecit, &c.] *Hanc quã addit interpretationẽ*: adimplendo certè legem, *&c. sequitur etiam Theophil. alij Interpretes diuersa sequuntur. Quandoquidem autem Marcionem adloquitur, præcedit que*: confessus es, *&*: negas, *prorsus etiam legendum*: non potes facere, *pro*: potest. *Atqui non potest certi quid ex contextu colligi, an illud*: in vnum nouum hominem (*Græcè etiam in Accusatiuo legitur*) *debeat construi cum præcedentibus*: vt duos conderet in semetipso, *quod mihi placet, an verò cum sequentibus*: faciens pacem, *&c. Verùm etiam clarius illud*: quum interfecisset inimicitiam, τὴν ἔχθραν, in eo (*Græcè*, ἐν αὐτῷ) per crucem.

274. Hoc itaque.] *Paraphrasticῶς etiam expressit istud*: Hoc itaque adnunciante pacem iis qui propè, & iis qui longè, (*semel dumtaxat legimus Græcè* εἰρήνην) accessum (*non aliter transferens quàm vulgatus Interpres vocem* προσαγωγὴν) consecuti simul ad patrem; iam non iumus peregrini (ξένοι) nec aduenæ, sed cõcives, συμπολῖται, sanctorum, sed domestici Dei.

275. Superædificati super fundamentum Apostolorum, &c.] *Legi præterea debere, sicuti hodie est, &* Prophetarum, *indicat Auctor, quum subdit illud* abstulisse hæreticum, *nempè, Marcione. De eodem paulò post sicuti castigandum duco*: De manibus hæretici præcidentis (*pro eo quod erat corruptissimè*: præcidendis) non miror, si syllabas subtrahit, quum paginas totas plerumque subducit.

CAP. XVIII.

276. Datam (inquit) sibi Apostolus, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De eiusdem Epist. ad Ephes. c. III. IIII. v. & v. *In his autem verbis Ephes. 3. differt à Latino & Syro Interpretibus, quòd legat, nouissimo, (quum Græcè sit* ἐλαχιστοτέρῳ, *quod vulgatus Interpres Latinus apertius*: minimo) omnium, *omittens cum Græcis exemplaribus hodiernis*: sanctorum. *Et rursum ab omnibus variat in eo, quòd prætermittat illud*: in gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias Christi. *Addit autem etiam* Marcionem rapuisse Præpositionem: in, *vbi legitur* occulti ab æuis in Deo, qui omnia condidit, *sed* falsum emicare *ex sequentibus*: vt nota fiat principatibus & potestatibus in supercœlestibus (*Græcè* ἐπουρανίοις) per Ecclesiã, multifaria (*siue secundum alterum Vatic. MS. cod.* multiuaria, *Græcè* πολυποικίλιος) sapientia Dei. *Atqui alter Vatic. MS. cod. legit*: quas nouimus in Prophetis habuisse formas, *vt referatur ad id quod præcedit de allegoriis*; *pro eo quod alij*: Quas nouus in Prophetis habuisset formas: *sed neutrum placet.*

277. Captiuam duxit captiuitatem, &c.] *Transit ad 4. cap. Epist. ad Ephes. prætermittens hìc præcedentia, quæ aduers. Marcion. citat B. Epiph. ex Epist. ad Laodic. Confut.* 1. Vnus Deus, vna fides, vnum baptisma, *&c. tum quòd hìc præmittat, &* dicat se velle de allegoriis Apostoli Epistolam nectere, *illud verò minimè sit allegoricum*; *tum quòd etiam* de Prophetis id non sumpserit Apostolus, *sicut istud testimonium ex Psalmo* 67. *Quod ipsum latiùs & citat & explicat supra cap.* 8.

278. verè eum & visibilem excondis prælia-torem, &c.] *Videtur (inquit Rhenan.)* excondis (*si non est mendosa dictio*) *dictum pro educis, vt excondo opponitur sit ei quod est recondo. Vide autem ipsorum latius tractatum adu. Marc. lib. 3. cap. 13. & 14.*

279. Deponentes mendacium, &c.] *Hæc & alia sequentia vsque ad cap. 4. ad Ephes. latiùs tractat Auctor supra lib. de Resurrect. carnis, cap.* 45. *Vnde iuxta Apostolum ipsum suppleui*: ad proximum suum quisque; *legens*: &: Irascimini, *&c. ac*: Sol (*omisso vt, iuxta alterum MS. Vatic.*) non occidat, *&c.* Quæ mandata, *&* sequentia de Prophetis sumpsisse Apostolum *probat Auctor.*

280. Nolite communicare operibus tenebrarum, &c.] *Omissis aliis multis intermedijs, hoc mandatum Apostoli Ephes. 5. prioribus coniungit, vbi omittit*: infructuosis. *Atqui B. Epiphan. ad fort illud eiusdem cap. post hæc dicta iam verba*: Surge qui dormis, *&c. Aduers. Marcion. Confut. 2. ex Epist. ad Ephes. docens quod mirum est, ex Helia Propheta illud ab Apollo citatum. Cæterùm eiusdem cap. sunt & illa præcepta*: Nolite inebriari vino, *ac*: In Psalmis & hymnis canentes Deo.

281. Et potum dabatis sanctis meis vinum, &c.] *Sic omninò lego, pro eo quod erat*: dabitis (*nam sic legitur tam iuxta Hebræos quàm iuxta LXX. Amos 2. præterquàm quòd LXX.* sanctos *siue sanctificatos verterunt, pro*: Nazareos. *Atqui admonuit Rhenan.* Semina præceptorum *esse initia quædam, augmenta verò additiones & expositiones eorundem.*

282. Cæterùm mulieres viris subiectas esse, &c.] *In his Apostoli eiusdem capitis verbis nihil variat ab aliis Auctor, neque in sequentibus, vsque ad illud*: carnem suam diligit, qui vxorem suam (*siquidem ex 2. Vatican. MS.*) diligit, sicut & Christus Ecclesiam; *quia non solùm ordinem immutat, sed & verbum; pro eo nempè quod habet Apostolus*: Qui enim vxorem diligit, seipsum diligit, *transtulit*: carnem suam diligit; *id comprobans ex illo*: Nemo carnem suam odio habet; *quod miror, quum editiones omnes legant*: habuit. *vbi ex vtroque MS. Vatic. suppleui*: sicut & Christus Ecclesiam.

283. & honorabit, & coronabit, &c.] *Erasmus (inquit Rhenan.) lib. de Resur. carnis, pro mendosa vetere honorabitur, aptè legemus*: coronabitur. At enim (inquit) illic & calix benè sibi conscius, & de diligenti ministerij commendatus, coronis quoque pastoris sui coronabitur, aut aspergine florum honorabitur. *Vide interim ibidem Adnot. nostras cap. 18. n.* 125. *de lectione MS. cod. Vatic.* inorabitur.

284. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, &c.] *Sic castigauimus hunc locum, pro eo quod erat*: Propter hanc, *tum quòd legat Auctor supra lib. de Anima, cap.* 11. *&* 21. *tum quod Græcè sit* τοῦτο *apud Apostolum, &* ἕνεκεν τούτου, *Gen. 2. quàm assumptum est*; legentes etiam *sicut alibi semper*: in carnem vnam, *pro*: in carne vna, *quòd Græcè sit* εἰς σάρκα μίαν. *Quod hìc adnotandum fuit, quoniam omissum dicto posteriori loco iam citato, quo tamen aliter rem remiseram ad Adnotat. nostr. in cap.* 11. *num.* 144. *maximè quum etiam B. Epiphan. aduersus Marcionem Confutat. 3. ex Epistol. ad Ephes. nobiscum consentiat, quum Interpres prius illud transtulit*: Huius rei gratia.

285. Sacramentum hoc magnum est, &c.] *Vide Adnotat. nostras dicto num.* 144. *& num.* 270. *item lib. aduers. Valentin. cap.* 30. *num.* 328. *& maximè*

lib.de Præscript.adu.hær.cap.40.num. 248. *Hoc additissimum peculiariter hîc loqui quinquies Tertullianum, non de* Sacramento, *quatenus generaliter mysterium significat, sed eadem significatione quâ alibi baptismum & Eucharistiam* sacramenta *nuncupauit, vel hinc coniunci, quòd addat:* ostendit figuram sacramenti ab eo præministratam, cuius erat vtique sacramentum, *nempè à Deo in Adamo. Et verò absurdum videtur nudorum signorum siue mysteriorum figuras præcepisse, nisi talibus quæ sint etiam alterius mysterij efficax signum, sicut Sacramentum Matrimonij non modò coniunctionis Christi & Ecclesiæ, sed inuisibilis gratiæ, nempè pacis inter coniunctos, & coniunctionis inseparabilis & immunitatis à malo, sicuti loco postremo latiùs deduximus. Quare valeat Erasmus, qui calumniatur, dum negat, Adnotat. in Nouum Testament. à BB. Hieron. Augustino, Ambrosio, aut aliis Patribus matrimonium appellari Sacramentum, ea significatione qua nunc vtimur.*

286. Obaudiant & parentibus filij, &c.] *Transit hîc ad c.6. Epist. ad Ephes. Rursus verò more Tertullianico:* Obaudire, *pro: obedire. Rectè autem adiicit:* Nam etsi Marcion abstulit (*more aliorum hæreticorum*) Hoc est enim primum in promissione præceptum, *&c.* legem loqui: Honora patrem & matrem; *ac si diceret, sufficere contra ipsum, quòd Exod. 20. reperiatur illud hîc ab Apostolo citatum; deinde etiam satis esse ad confirmandum matrimonium (quòd ille, quia reprobabat, omittebat vbicumque poterat, mentionem* parentum & filiorum) *quod sequitur apud eundem;* &: Parentes (*pro quo malim:* Patres, *iuxta ceteras additiones omnes, nisi illud haberent etiam MS. Vatican. cod.*) enutrite filios in disciplina & correptione. *Vbi benè habet, quòd non aliter quàm Interpres vulgatus vertatur* correptione, *vox Græca* ὑποθεσία.

287. Quò iam mihi duos Deos, &c.] Quò (*inquit Rhenan.*) *ad quem vsum, vt suprà locutus est non semel.*

288. Sed aduersus munditenentes luctatio si nobis, &c.] *Sic vertit quod Græcè est* κοσμοκράτορας, *quomodo etiam* munditenentem *vocat* diabolum, *suprà lib. aduers. Valent. cap. 22. Pro quo B. Hilarius in Psalm.* mundipotentes, *Latinus vulgatus Interpres:* mundi rectores, *& B. Hieronym. in Comment.* mundi dominos, *B. Cyprian.* mundi principes. *Legimus autem rursus more Tertullianico:* quanti (*pro* quot, *sicuti adnotauit Rhenanus*) iam Dei creatores, *& paulò post:* An sicut duo Dei, *pro:* Dij, *quod erat vtrobique; maximè quum sequatur:* Aut enim ambo & Dei.

289. Porrò quum suprà quidem induere nos iubeat armaturam, &c.] *Dicit:* suprà, *quia præcedit istud verba præcedentia. Mirum verò est non addi:* Dei, *quod habent additiones Apostoli omnes, consentiens Interpreti vulgato, quòd legat* armaturam, *quamtumuis Græcè sit* πανοπλίαν; *ad quem etiam proximè accedit, quòd vertit* aduersus machinationes diaboli, *pro quo ille: insidias. Et rursùm in eo quod mox citat, repetens præcedentia,* potestates & munditenentes tenebrarum istarum; *quomodo etiam B. Cyprian. Epist. 56. ad Thiburit. & lib.3. Testim. cap.* 117. *quare etiam hîc nimis libera fuit Isidori Clarij castigatio.*

290. Ipsum vocabulum diaboli, quæro ex qua delatura, &c.] *Indicat nomen* diaboli *deductum à voce* διαβολὴ, *id est, calumniæ delatione, siue, vti loquitur Auctor:* delatura. *Quæ vox referri debet, inquit Rhenan. in eorum nominum classem, qualia sunt:* læsura, paratura, supparatura, occurlura, suffectura, fluxura, subiectura, farsura, inscriptura.

291. Nec spiritalia autem nequitiæ, *&c.* in cœlis, &c.] *Eodem modo vertit istud Auctor suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap.* 39. *ac* 40. *ac lib. de Anima, cap.* 57. *nec multum differt lib.* 3. *aduers. Marc. cap.* 14. *quum vertit paraphrasticè:* spiritales hostes nequitiæ, *& similiter B. Cyprianus locis citatis; quare & hîc nimis liberè castigauit Clarius:* Spiritales nequitias; *maximè quum Græcè* τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. *Videtur autem legisse Auctor* ἐν ὑψηλοῖς, *qui* in cœlis *vertit & explicat, pro eo quod hodie est Græcè* ἐπουρανίοις, *id est* cœlestibus, *seu potius supercœlestibus. Et verò etiam aliud legisse videtur Syrus Interpres, dum vertit:* qui sub cœlo sunt. *Legimus autem ex altero Vatic. MS. cod.* significabant, *pro:* significabunt. *Item:* & quale erit, *pro:* erat.

292. qui in catenis iam constitutus, &c.] *Hîc paraphrasticè & pro suo instituto inuerso ordine adludit ad tres versus Apostoli sequentes, vbi* mandat expostulare à Deo, vt detur sibi sermo in apertione oris, cum fiducia (*quam hîc* constantiam *vertit*) manifestandi sacramenti (*quod hîc pro mysterio accipit*) *idque* iam in catenis constitutus ob libertatē prædicationis.

Cap. xix.

293. Soleo in præscriptione aduersus hæreseis omneis, &c.] *Capitis huius veterem titulum ad marginem reiectum retinuimus:* De epistola ad Colossenses. *Atqui adludere mihi videtur ad lib. de Præscription. aduers.* hæreseis omneis, *vbi* priorem vindicat regulam nostram omni hæretica posteritate, *maximè cap.* 29. 30. 31. *&* 32. *quod ipsum etiam his sequentibus Apostoli verbis Colossens. 1. comprobat.*

294. Despe reposita in cœlis, quam audistis, &c.] *Hîc in hoc variat, quòd alij omnes legunt: Propter spem quæ reposita est; item in illo:* quod peruenit ad vos sicut & in totum mundum, *pro eo quod alij: in vniuerso mundo; quomodo etiam distinguit, vt ad præcedentia cum Interprete vulgato referatur, Syrus Interpres. Quare etiam hîc nimia libertas Clarij, qui emendauit: sicut & in vniuerso mundo etiam fructificat.*

295. nedum Antoniniani Marcionis, &c.] *Ergò (inquit Rhenanus) l.1. aduer. Marc. cap.* 19. *legendum:* De quo tamen constat, Antoninianos hæreticus est sub Pio, impius; *de quo vide plura dicta lib. cap.* 19. *num.* 128. 130. *&* 131.

296. Inuisibilis Dei imaginem, ait Christum, &c.] Deum patrem inuisibilem *etiam ex veteri Testamento comprobat, eitans illud:* Deum nemo videbit, & viuet; *sic enim castigauimus, pro:* Dominum, *quod semper ita citet Auctor, tum suprà sæpius, tum infrà lib. aduers. Praxean. Maximè quum* Deum filium, *quem scriptura* Dominum vocat, *etiam hîc dicat* semper retrò visum; *de quo inter Paradoxa Auctoris in Prolegomenis latius.*

297. Si non est Christus primogenitus cōditionis, &c.] *Mirum est Auctorem omittere:* omnis, *quod tamen habent alij omnes.* Cōditionem *verò iterum hîc*

accipit pro: creatura, sicut etiam infrà hoc ipso capite: colentes conditionem aduersus creatorem. *Citãs autem scripturam Ioan. 1. confirmat iterum lectionem vulgati Interpretis & Latinorum Patrum:* & sine ipso factum est nihil, *de quo latiùs suprà lib. de Resurr. carn. cap. 5. num. 50.*

298. Si non in illo cõdita sunt vniuersa in cœlis & in terris, &c.] *Etiam in hoc differt, quòd legat bis:* & in terris, *aliter quàm reliqui omnes:* in terra. *In reliquis consentit cum Interprete vulgato Latino, etiam legẽs & explicans, vel Erasmo teste:* Et ipse est ante omnes; *quare & hîc nimis liberè. Clarij castigatio:* ante omnia; *maximè quum Græcè,* πρὸ πάντων, *sit indifferens ad vtrumque. Atqui à Marcione hæc detracta fuisse paulopòst indicat Auctor. Qui ad hunc locum adluserit suprà in Argumento verbis citatis lib. 1. aduersus Marc. c. 16.*

299. Quomodo item boni duxit (εὐδόκησε) omnẽ plenitudinem in semetipso habitare, &c.] *Legimus:* item, *pro:* autem, *ex vtroque Vatican. MS. cod. Cum Græcis verò Syróque exemplaribus, ac BB. Hilario & Ambrosio, in hoc consentit, quòd omittat vocem:* diuinitatis, *in quibusdam Latinis exemplaribus additam. Paulopòst expreßit:* recõciliat omnia in semetipsum, *quod Græcè est:* εἰς αὐτὸν. *Coloss. autem distinguit inter:* conciliari *&:* reconciliari.

300. Ita & nos quondam alienatos, *&c.* redigit in gratiam, &c.] Redigere in gratiam *accipit pro:* reconciliare, *vti patet ex verbis Apostoli, ad quæ adludit, paulopòst citatis:* reconciliari nos ait in corpore eius per mortem. *Verùm de hoc loco vide suprà lib. de Resurr. carn. cap. 23. num. 182.*

301. adimplere se reliqua pressurarum Christi in carne, &c.] *Quod Græcè est* τὰ ὑστερήματα, *vertit:* reliqua, *& similiter B. Ambros. qui in sensu nihil differunt à vulgato Interprete. Mox autem addit:* Nam & suprà, *quia ante iam dicta verba habetur, quod sequitur.*

302. At quum monet cauendum à subtililoquentia & Philosophia, &c.] *Hæc verba Apostoli aliter citat & alio ordine suprà lib. de Præscr. adu. haret. cap. 7. nempè sic:* Videte ne quis circumueniat vos per philosophiam & inanem seductionem, (*pro quo hîc amplius:* cauendum à subtililoquentia & philosophia, vt inani seductione) secundum traditionem hominum; *quibus hîc præterea addit, & explicat:* quæ sit secundum elementa mundi; *sic enim lego, pro:* fit, *ex vtroque cod. MS. Vatic. Atqui de eo quod sequitur:* hac sententia omnes damnari hæreses, *latè ibidem tractauimus nu. 36. & adtigimus lib. adu. Hermogen. cap. 8. num. 32. Proinde perperàm istud quidam traducere conantur?* Traditiones Ecclesiasticas. *Siue autem legas* subtili eloquentia, *& mox:* subtilis eloquentiæ, *ac:* subtili eloquẽtia *cum altero Vat. MS. cod. siue* subtililoquẽtia, *ac bis* subtililoquẽtiæ, *non refert.*

303. Sed Marcion, *&c.* de Epicuri schola, *&c.* Dominum inferens hebetem, &c.] *De hoc vide suprà lib. adu. Valent. cap. 7. num. 61. & alibi frequenter. Quòd verò* Marcion collocarit cum Deo creatore materiam, *suprà lib. 1. adu. eundem cap. 15 idque* sumpsisse eum de porticu Stoicorum, *tractauimus dict. lib. de Præscript. adu. hær. num. 51. & latiùs lib. aduers. Hermog. cap. 1. n. 11. ac cap. 8. num. 32. Quòd denique* negarit carnis resurrectionem, *frequẽtissimè repetitum fuit in his 5. libris adu. eundem, & ex professo lib. de Resurr. carnis, cap. 2. Atqui rectè interpretatur Rhen.* Cuius ingeniis, *pro:* A cuius ingeniis. *Legimus autem ex 2. Vatic. MS. cod.* & omnia illum ex nihilo protulisse, *pro:* potuisse.

304. & Christum ex vulua virginis natũ, &c.] *Quæ fuerit hac de re Auctoris sententia, vide Paradoxa eius inter nostra Prolegomena.*

305. Denique si nos Deus cum Christo viuificat, donans delicta nobis, &c.] *Suprà latiùs istud Apostoli citat & tractat lib. de Resurr. carn. cap. 23. vbi vide Adnotat. nostras num. 183.*

306. Nemo vos iudicet in cibo & potu, &c.] *In hoc differt à reliquis Auctor, quòd per communiones efferat, quod alij per disiunctiuas; item quòd singulari numero dicat:* quæ est vmbra futurorum, *sicuti etiam B. August. qui Auctori consentit lib. 6. aduers. Faustum, quod cum aliis & B. Epiphan. plurali Constat. vnica ex Epistol. ad Colossen. aduers. Marcion. vbi hoc ipsum tractat.*

307. Si autem & aliquos taxat, qui ex visionibus angelicis, &c.] *Paraphrasticùs conuertit & verbis paucioribus reliquum cap. 2. ad Coloss. quod expresse Apostolus sex versibus. Vbi imprimis explicat superstitionem angelorum, Græcè* θρησκείαν, *eorum qui ex visionibus angelorum dicebant cibis abstinendi, decernentes, siue vt suprà legit lib. de Resurr. carn. cap. 23.* sententiam ferentes; ne adtigeris neque gustaueris, *Græcam secutus additionem (sicuti etiam Syrus interpres, & Latini quidam codices) præterquam quod omittat tertium membrum:* neq; contrectaueris. *Denique his subiungit:* volentes in humilitate sensus incedere, non tenentes caput, *quod multò antè in singulari numero aliter dixit Apostolus, volẽs in humilitate, &c. quæ non videt ambulans, & non tenens caput. Denique adiicit & illud:* secundum præcepta & doctrinam (*seu potius, sicuti ex aliis locis castigauimus,* doctrinas) hominum. *Sed non mirum, quum in his verbis quidis tot sententiæ ferè sint, quot capita in Veterum Commentariis.*

308. interdictionem quorũdam edulium, &c.] *Vsurpat (inquit Rhenan.)* edulium *iuxta tertiam significationem. Sic etiam Irenæi interpres loquitur: Ipsum autem, inquit,* edulium *& reliquarum operationum indifferentem sententiam, &c. lib. 2.*

309. Cetera præceptorum, vt eadem, similiter iam alibi docuisse, &c.] *Quandoquidem eadem fere præcepta cap. 3. & 4. huius Epistolæ cum iis quæ habentur Ephes. 5. & 6. tacitè remittit Lectorem ad huius libri caput præcedens, de quibus vide & Adnot. nostras nu. 285. & 286.*

CAP. XX.

310. Quum prædicationis enumerat varietatem, &c.] *Inscriptionem veterem in marginem reiecimus:* DE EPISTOLA AD PHILIPPENSES. *Quam Tertullianus iuxta Marcionem nono, Epiphan. verò decimo loco collocat, quamquam interim nihil inde in medium adduxerit, eo quòd (inquit) pernecessaria illum habeatur. Atqui hîc adludit ad illud Philippens. verbis nonnihil diuersis paraphrasticùs, quòd alij exeducia vinculorum eius, audentiùs sermonem emittarent; alij per inuidiam & contentionem, quidam verò & per sermonis existimationem (pro quo est apud alios: propter bonam voluntatem) plerique ex dilectione, nonnulli ex æmulatione (quod etiam non habẽt codices, et videtur coincidere cum eo quod præcedit per inuidiam) iam aliqui & ex simultate (pro quo alij contentione, Græce εἰς ἀπολογίαν) Christũ prædicantes.*

311. No-

311. Nihil mea, inquit, siue causatione, siue veritate Christus adnuntietur, &c.] Causatione *vertit, quod Græcè est* προφάσει, *& tam B. Cypr. Epist. 73. ad Iubaian. num. 53. vulgatus, quàm Syrus, Interpretes Latini verterunt: per occasionem.*

312. quum & hodie maior pars sit, &c.] *Adnotatu dignum, quòd non vsque adeò pullulauerit hæresis Marcionis, vt dicere Auctor auderet:* quum & hodie maior pars sit omnibus in locis sententiæ nostræ quàm hæreticę. *Atqui Rhenan. ibi:* Quò ne hîc, *&c. adnotat:* Quò, *accipi pro:* Quapropter: *Est verò etiam vox Tertulliancа:* denotatione.

313. quod in effigie Dei constitutus, &c.] *Pulchrè verba hæc Apostoli Philipp. 2. sic explicat, vt doceat* figuram, similitudinem, & effigiem, etiam substantiæ accedere, *atque adeo* posse Christum dici verè Deum, & in effigie Dei, ac verè hominem, & in similitudine hominis. *Quem adeò locum suprà adnotaui lib. 4. cap. 40. nu. 662. vt comprobarem posse dici & veritatem & figuram, Sacramentum Corporis & Sanguinis Christi. Legimus autem:* Æquè non erit Deus Christus, *pro:* Dei. *Atqui transfertur ab Auctore* μορφὴ, effigies, *tum hîc, tum suprà lib. de Resurr. carn. cap. 6. quæ ab Interprete vulgato & Syro:* forma, ὁμοίωμα similitudo *ab omnibus,* σχῆμα *denique* figura *ab Auctore, ab aliis* habitus. *In reliquis nulla differentia, præterquàm quòd phrasi sua vtatur, vti patet ex sequentibus.*

314. pariari Deo, &c.] Pariari (*inquit Rhenan.*) *id est, parem esse. Sic vertit quod apud Paulum Græcè est,* τὸ εἶναι ἴσα θεῷ. *Hoc verbo in lib. de Resurr. carn. bis vtitur: cap. 6.* Et sermo enim Deus, qui in effigie Dei constitutus, non rapinam existimauit pariari Deo; *& alio postea loco, cap. 53.* Æqua enim substantia pariant inter se Christus & Adam, scilicet ex carne. *Semel lib. 4. adu. Marc. c. 29.* Ita tota promissio creatoris est, parabolarum status, similitudinum peræquatio, si nec in alium spectant, quàm cui per omnia pariauerint; *& l. de Carne Christi, cap. 6.* Pariamus igitur de calcaria, quod dici solet, in carbonariam, à Marcione ad Apellem, *subauditur euntes.* Pariamus, *id est, in pari errore prosligando versamur. Tametsi illic legitur:* paruimus. *Qui etiam rectè primus castigauit, iuxta Apostolum:* sed exhausit semetipsum. *quia Græcè est,* ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε. *Atqui etiam ex illo probat non phantasma fuisse Christum, quòd sequatur in Apostolo:* Et mortem crucis.

315. Quæ autem retrò lucri duxerat, *&c.* hæc modo detrimento sibi reputat, &c.] *Transit ad c. 3. Epist. ad Philipp. Vbi* lucri ducere (*inquit Rhenan.*) *vsurpat sicut suprà, num. 299.* boni ducere, *vt lib. de Coron. milit. cap. 11. dicit:* lucri habitum, Perditurus animam aduersus nomen eius lucri habitam. *Græcum etiam exemplar sequitur in eo, quòd:* detrimento *legat, &c. singulari numero.*

316. quæ & suprà numerat, &c.] *Nempè ante iam verba dicta. Hic verò vertit* gloriam carnis, *vti Græcè est* τῇ πεποιθήσει ἐν σαρκὶ, *pro eo quod alij magis propriè:* fiduciam in carne. *Verum magis sensum exprimere quàm verba etiam ordine transposito patet ex his sequentibus:* notam circumcisionis, generis Hebræi ex Hebræo censum (*id est originem, siue ab origine recensum*) titulum tribus Benjamin, Pharisææ candidæ dignitatem, *id est (interprete Rhenano) ordinis Pharisaici fastigium, in quo constitutus fuerat Paulus adhuc Iudæus.* Candida *vestis erat Magistratus petentium. In toga* candida *Cicero orationem habuit.*

317. Hæc ac si stercora existimat, &c.] *Etiam hîc sensum potius reddit quàm verba, vertens:* præ comparatione agnitionis Christi, *quod Græcè est,* Διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως; *non accipiens:* comparationem *pro præstantia siue eminentia, non aliter quàm suprà dixit lib. 4. adu. Valent. cap. 13. num. 154.* comparatitium antistatum; *siquidem (sicuti ibi adnotat Rhenan.)* comparatio *peræquationem secum adfert. Et verò variat etiam Auctor in hoc ab aliis, quòd legat:* sed quæ per ipsum, scilicet Christum, ex Deo; *quum alij legant: in fide Christi Iesu, qui ex Deo est.*

318. Noster, inquit, municipatus in cœlis, &c.] *Eodem modo istud citatur Tom. 2. lib. de Coron. milit. c. 13. num. 177. & suprà lib. 5. aduers. Marc. cap. vlt. addens etiam vocem Græcam* πολίτευμα. *Supplemus autem ex altero Vatic. MS. cod.* Ideò & stella à stella, *&c.*

319. Quòd si Christus aduenies de cœlis, transfigurabit, &c.] *Vatic. 2. cod. MS.* transfigurauit; *sed illud habet Apostolus Græcè, Latinè & Syriacè, & alicubi, ni fallor, Tertullian. cui accedit B. Cyprianus legens sæpius:* confirmabit, *pro eo quod Interpres vulgatus: reformabit, Græcè* μετασχηματίσει. *Atqui:* corpus humilitatis nostræ *explicat,* quod humiliatur in passionibus; *sua denique voce transfert* conformale, *quod Græcè est* σύμμορφον.

Cap. xxi.

320. Soli huic Epistolæ breuitas sua profuit, &c.] *Etiam hîc veterem titulum retinuimus, sed ad marginem rejectum:* De Epistola ad Philemonem. *Mirum est autem quòd bifariam inter se dissentiant Auctor & B. Epiphan. quod ille istam ad Philemonem nonam faciat Marcioni agnitam Epistolã, Auctor decimam. Deinde quòd alter dicat eam penitus peruersam apud Marcionem haberi, & econtrario Auctor dicat, eam* falsarias manus illius euasisse. *Verisimile est eos vsos diuersis libris Apostolici Marcionis exemplaribus.*

321. Adfectauit, opinor, etiam numerum Epistolarum interpolare, &c.] *Eam causam reddit, cur* Marcion Epistolas ad Timotheum & Titum non receperit. *Atqui* numerum Epistolarum Pauli *vsque ad xiiij. sicuti hodie, agnouit aduers. Marc. Confut. sua ex Epist. ad Philemonem B. Epiphan. dicẽs in quibusdam exemplaribus poni hanc xiij. ante Epist. ad Hebræos, sicuti etiam hodie, in aliis verò Epist. ad Hebræos decimã ante Epistolas ad Timotheum, ad Titum, & ad Philemonem. Quæ verba notatu digna pro auctoritate Epistolæ ad Hebræos, de qua interim latiùs infrà.*

322. expunxerimus, &c.] *Hoc est (inquit Rhen.) ex debito absoluerimus, præstiterimúsque. Sic libro quarto præcedente, cap. 22.* Et si commemoremur, *inquit,* promissionis Moysei, hîc inuenietur expuncta.

ARGVMENTVM IN SCORPIACVM ADVERSVS GNOSTICOS, PER IACOBVM PAMELIVM.

SCRIPTVRVS ADVERSVS GNOSTICOS, & omnes Martyriorum refragatores Tertullianus, DE BONO MARTYRII SCORPIACON, acsi dicas, contra Scorpios potionem seu pharmacum.

I. Principio, eius tituli caussam indicat, quòd contra Gnosticos, qui velut scorpij, multos simplices & rudes in ardore persecutionis argumentis aduersus Martyria, tamquam spiculis quibusdam offendunt, figunt, occidunt, fides imprimis præsidium adferat, tum signando, per baptismum scilicet, adiurando & vnguendo bestiæ calcem, tum per eloquia Dei.

II. Deinde ad officium hæreticos compelli, non inlici dignum adserens, vt Martyrij non sólùm vtilitatem, sed & necessitatem doceat, ex Lege aduersus idololatriam testimonia producit, eáque talia, vt etiam loca eorum extirpari, & idololatras interfici iusserit.

III. Immò disciplinam desertam & idololatriam vindicasse Deum in populo Israël in Libris Exodi, Numeri & Iudicum.

IIII. Et verò ea exempla & præcepta Martyriis patrocinari; si enim præcepta obseruando vim patiamur, hoc erit quodammodò præcepti obseruandi præceptum, vt id patiamur per quod obseruemus præceptum; maximè quum sacramento ad id nos Deus (in baptismo nempè) adstrinxerit; veluti milites in acie depugnaturos.

V. Inde ad institutum veniens, bonum Martyrium ostendit, quòd à malo idololatriæ liberet, etiamsi periculosum sit, non secus atque Medicinam, quæ scalpello, cauterio, incendio dolores vtiles adfert.

VI. Sed & certaminis nomine Deum Martyria nobis proposuisse, vt pro meritis coronam, compensationem, & mercedem accipiamus, esséque illa post lauacrum secunda solatia, immò ipsum baptismum sanguinis securum.

VII. Non mirum proinde, si Deus permittat tormenta ignium & suppliciorum per Martyria fidei examinatoria.

VIII. Porrò Martyriorum à primordio & in Lege exempla inueniri.

IX. In nouo quoque Testamento Martyria à Christo præcepta fuisse.

X. Non enim in cœlo (quod volebat Valentinus) sed in terra, apud homines huius naturæ, confessionem nominis constitutam.

XI. Aliis item Christi verbis Martyria adprobari.

XII. Eadem comprobari Epistolis Apostolorum, Petri & Ioannis, ac eiusdem Apocalyps.

XIII. Ex B. Pauli etiam Epistolis.

XIIII. Neque verò Gnosticis refragari illud eiusdem Apostoli Rom. 13. vbi monet illos Romanos potestatibus omnibus subiici.

XV. Denique etiam Martyriorum exempla sumenda ex Actis Apostolorum, vbi Petrus cæditur, Stephanus opprimitur, Iacobus immolatur, Paulus distrahitur; immò verò Petri & Pauli sanguine Roma à Nerone cruentata est.

Ceterùm præterquàm quòd Auctorem imitetur ad verbum frequenter B. Cyprianus lib. de Exhort. Martyr. ad hunc librum adludit Auctor ipse Tom. 2. lib. de Coron. milit. c. 1. his verbis: Sed de quæstionibus confessionum (id est Martyriorum, contra quorum recusatores agit) alibi docebimus. Vincentius Lirinensis quoque lib. De prophan. haer. vanitate, dum GNOSTICOS inter eos recenset, quorũ blasphemias Tertullianus multis

TERTULLIA
Cum Annotationib
PAMELII
A. V.
16.

ac magnis voluminum suorum molibus veluti quibusdam fulminibus euertit. Nominatim etiam non modò eius meminit, sed & argumentum paucis recenset ipsa Auctoris verbis B. Hieronymus lib. adu. Vigilantium: Scribit, inquit, aduersus hæresim tuã, quæ erupit aduersus Ecclesiam (ne & in hoc quasi repertor noui sceleris glorieris) Tertullianus vir eruditiss. insigne volumen, quod SCORPIACVM *vocat rectiss. nomine; quia arcuato vulnere in Ecclesiæ corpus venena diffudit, quæ olim appellabatur Caiana hæresis (sic enim castigo, cõtra quàm alij hactenus qui in Indice B. Hieron. adnotarunt, Tertullianum hoc volumine venena in Ecclesiæ corpus diffudisse, quum ipse potius pro Ecclesia, ac Caiana hæresis aduersus eam venena sua diffuderit) & multo tempore dormiens vel sepulta, nunc à Dormitantio suscitata est. Miror quòd non dicas: nequaquam perpetranda Martyria; Deum qui sanguinem hircorum taurorúmque non quærat, multò magis hominũ non requirere. Quod quum dixeris, immò, & si non dixeris, ita habeberis quasi dixeris. Qui enim reliquias Martyrũ adseris calcandas esse, prohibes sanguinem fundi, qui multo honore dignus est. Citatur denique quod sub finem huius Libri habetur de BB. Petri & Pauli Martyrio Romæ, in Biblioth. SS. Patrum. Primus autẽ hunc ædidit Joannes Gagnæus Theologus in æditione Parisiensi; deinde castigauit satis egregiè Sigismundus Gelenius ex Codice Britannico; nos denique ex coniecturis nostris, ac Dominorum Latinij & Harrisij denuò recognitum, Argumento & Adnotationibus nouis adornauimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS

PRESBYTERI [1] ADVERSVS GNOSTICOS

[2] Scorpiacum, [3] de bono Martyrij.

MAGNVM [4] de modico malum Scorpiũ terra suppurat; tot venena, quot ingenia; tot pernicies, quot & species, tot dolores, [5] quot & colores Nicander scribit & pingit, & tamen vnus omnium violentiæ gestus de cauda nocere; quæ cauda erit, quodcumque de posthumo corporis propagatur, & verberat. Proinde scorpij series illa nodorum venenata intrinsecus venula subtilis, arcuato impetu insurgens, hamatile spiculum in summo tormenti ratione restringens. [6] Vnde & bellicam machinam, retractu tela vegetantem de scorpio nominant. Id spiculum & fistula est patula tenuitate, in vulnus & virus quâ figit, effundit. Familiare periculi tempus æstus, Austro & Africo sæuitia vèlificat, [7] in remediis naturalia plurimùm, aliquid & magia circumligat, medicina cum ferro & poculo occurrit. Nam & præbibunt quidam festinando tutelam, sed concubitus exhaurit, & denuo sitiunt. Nobis fides præsidium, si non & ipsa percutitur diffidentia [8] lignandi statim & adiurandi, & vnguẽdi bestiæ calcem. Hoc denique modo etiam ethnicis sæpè subuenimus; donati à Deo ea potestate; quam Apostolus dedicauit, quum morsum viperæ spreuit. Quid ergo promittit stylus iste? si fides de suo tuta sit, & aliàs de suo tuta sit, quum suos scorpios patitur. Acerba mediocritas, & isti, & genus vatium, & vno modo armantur, & certo tempore subornantur, nec alio quàm ardoris. Hoc apud Christianos persecutio est. Quũ igitur fides æstuat, & Ecclesia exuritur de figura rubi, tunc Gnostici erumpunt, tunc Valentiniani proserpunt, tunc omnes Martyriorum refragatores ebulliunt, callentes & ipsi offendere, figere, occidere. Nam quòd sciant multos simplices ac rudes, tum infirmos, plerosque verò in ventum si placuerit Christianos, numquam magis adeundos sapiunt, quàm quum aditus animæ formido laxauit; præsertim si aliqua iam atrocitas fidem Martyrum coronauit. Itaque primò trahentes adhuc caudam, de adfectibus adplicant, aut quasi in vacuum flagellant. [9] Hæccine pati homines innocentes, vt puta fratrem «

CAP. 1.

Luc. 10. Act. 28.